MONUMENTA HISTORICA SOCIETATIS JESU
A PATRIBUS EJUSDEM SOCIETATIS NUNC PRIMUM EDITA

MONUMENTA PAEDAGOGICA

MONUMENTA

PAEDAGOGICA

SOCIETATIS JESU

QUAE PRIMAM RATIONEM STUDIORUM

ANNO 1586 EDITAM PRAECESSERE

EDIDERUNT

CAECILIUS GOMEZ RODELES
MARIANUS LECINA   VINCENTIUS AGUSTI
FRIDERICUS CERVOS   ALOISIUS ORTIZ
E SOCIETATE JESU PRESBYTERI

MATRITI
TYPIS AUGUSTINI AVRIAL
via S. Bernardi, 92
1901

SUPERIORUM APPROBATIO

Cum opus, cui titulus est: *Monumenta paedagogica Societatis Jesu quae primam Rationem studiorum, anno 1586 editam, praecessere*, aliqui ejusdem Societatis revisores, quibus id commissum fuit, recognoverint et in lucem edi posse probaverint, facultatem concedimus ut typis mandetur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur.

In quorum fidem has litteras, manu nostra subscriptas, et sigillo muneris nostri munitas, dedimus.

Matriti, die 13 Maji 1901.

JACOBUS VIGO,
Praep. Prov. Tolet.

Imprimatur.

Matriti, die 20 Maji 1901.

† JOSEPHUS MARIA, Archiepiscopus Episcopus Matriten. et Compluten.

PROOEMIUM

Ex quo ars juventutis instituendae nomine Scientiae paedagogicae nobilitata est, vehemens ubique exarsit studium antiquas docendi methodos cognoscendi, omnesque investigandi vias tentarunt recentiores, ut clare perciperent, quo pacto perfuncti fuerint homines eo munere, quod inter caetera excellentissimum reputari debet, nempe juventutis educandae. Nec immerito tantam inquirendi alacritatem hoc argumentum excitat. Ars enim juventutis instituendae est ars homines efficiendi: is enim esse homo tota in vita solet, non qualem genuerunt parentes, sed qualem instituerunt magistri. Ut enim a parentibus vita naturalis, sic a magistris vita intellectualis et moralis derivari solet.

At ubi de instituendae juventutis industria inquireretur, fieri non poterat quin Societatis Jesu nomen menti occurreret. Acriter sane de nostra docendi ratione investigatum est tum ab amicis, tum ab inimicis nostrae Societatis. Sed quicumque nostram methodum investigarunt, Rationem studiorum tantummodo considerarunt, quae, sub finem saeculi XVI a sex Patribus elaborata, Provinciis deinde transmissa, tum novis emendationibus aucta, postremo a P. Claudio Aquaviva toti Societati promulgata est atque uti norma cunctis ejus collegiis imposita.

Merito quidem hunc libellum genuinam Societatis Jesu docendi methodum dixeris, optandumque esset, ut pleniorem ejus confectionis historiam assequeremur. At vero si ejus originem

diligentius exploraveris, necesse est, ut non in solo P. Aquaviva consistas, sed altius ad tempora quae praecesserunt assurgas. Et cum sex a Claudio designati sunt Patres anno 1584, qui Rationem studiorum describerent, jam fere per quadraginta annos Societas munus docendi exercebat et innumera collegia erexerat in locis insignioribus Europae, imo et in America et Asia gymnasia quaedam aperuerat. Romae, Conimbricae, Compluti, Salmanticae, Parisiis, Coloniae, Viennae, ubicumque et major studentium numerus et praestantior docentium conditio spectabatur, collegium Societatis surrexerat omniumque in se oculos converterat: amicorum, ut sincere admirarentur et jesuitis faverent; inimicorum, ut eosdem tam egregie progredientes impedirent.

Cum ergo tanti fuerint ante P. Aquavivam jesuitarum in docendo labores simul et triumphi, fieri non potest, quin bona aliqua methodo praediti fuerint, et, ante scriptam Rationem studiorum, aliquam, imperfectam procul dubio, sed veram et opportunam rationem inierint, qua tam insigniter in docendi munere excelluerint. Quum haec ita se habeant, non injucundum fuerit primaevam illam Rationem studiorum investigare, et quae tentata et perfecta ante P. Aquavivam in Societate fuerunt, diligenter aperire. Paucis abhinc annis hanc viam P. Pachtler inivit, et a quarta parte Ignatii Constitutionum exorsus, quaedam parva scripta edidit, quae circa methodum docendi tum a Praepositis Generalibus, tum a quibusdam Visitatoribus et Provincialibus primorum temporum tradita fuerant.

Nobis autem, ad *Monumenta historica S. J.* undique segetem conquirentibus, peropportune accidit, ut in quaedam scripta incideremus, adhuc prorsus incognita, ex quibus et ratio docendi primorum temporum satis perspicitur, et simul quorumdam Patrum insignis labor et industria in juventute instituenda elucet. Ea vero, a caeteris monumentis sejuncta, in unum volumen colligere, non ingratum plerisque legentium fore existimavimus.

Ut autem hujus nostrae editionis rationem facile percipiat

lector, primum ipsorum monumentorum naturam, deinde eorumdem edendorum ordinem breviter explicabimus.

I

Non omnia, quae a nobis reperta sunt, certum auctorem habent. Nonnulla, licet a notis auctoribus prodierint, sed quo in loco descripta, aut quibus provinciis vel collegiis applicata fuerint, non liquet. Sunt quaedam postremo, in quibus auctor et locus scriptionis clara sunt, incertum vero tempus. Hinc nascitur ut pronum non sit certam successionem horum scriptorum statuere, nec eorum in praxi quantum fuerit momentum, exacte definire.

Nec minor varietas in ipsa monumentorum natura cernitur. Ex iis tria sunt, quae vere nomen Rationis studiorum merentur. Licet enim brevia, obscura vel parum definita sunt quae scribuntur, et quaedam capita innuant potius quam declarent, tamen universum studiorum cursum attingunt, et aliqualem cujusque rei tradendae methodum praescribunt. Alia contra merito fragmenta Rationis studiorum dixeris. Solum enim peculiaria puncta continent circa partem aliquam studiorum, ut regulae classium humanitatis, methodus theologiae docendae etc. Alia indirecte tantum ad studia referuntur, ut sunt illa omnia, quae de statuenda oeconomica collegiorum conditione agunt. Denique nonnulla apparent, quae historicam potius, quam legislativam speciem prae se ferunt, qualia sunt mores et consuetudines, quae peculiaribus in collegiis vigebant, et paulatim usu ipso vim legis obtinuerant.

Etsi in hac incondita scriptorum farragine non planum sit, quantum cujusque ingenio debeatur, definire, tamen praecipuos quosdam Patres, quibus docendi institutio plurimum debet, facile erit dignoscere. Et primum quidem, sicut omnium, quae in Societate constituta sunt, sic Rationis studiorum fundamenta jecit ipse S. Ignatius.

Tria praesertim spectasse videtur Sanctus Parens, dum quar-

tam partem Constitutionum, quae de studiis agit, exararet. Primum quidem, ut principia ascetica proponeret, quibus in studendo, sicut in aliis rebus, Nostri, tum praeceptores tum discipuli, regi deberent. Id maxime in quovis negotio curabat Ignatius, ut major Dei gloria a Nostris quaereretur, atque in hunc scopum omnes eorum conatus conspirarent. Illud deinde accurate providit, ut talem statum oeconomicum collegiorum statueret, quo et fundatoribus debitae grates referrentur, et simul Societati integra maneret facultas agendi prout ad majus Dei obsequium expedire judicaret. Postremo id, quod proprie Rationem studiorum dixeris, artes et scientias designavit, quibus Nostri docti esse deberent, earumque tradendarum methodum breviter innuit, quod quidem septem praesertim postremis hujus partis capitibus cernere licet.

Dum Romae Constitutiones conderet B. Parens, privatorum quorumdam Patrum industria nonnihil tentatum fuerat, ut docendi ratio sollerter institueretur. Id perfectum est praecipue in collegio Messanensi opera et studio Hieronymi Natalis, rectoris, quem et mira prudentia et diuturna in universitate Parisiensi commoratio ad hoc opus mirifice disposuerant. Tam secundus de studiis collegii Messanensis rumor perlatus est Romam, ut, quum anno 1551 collegium Romanum inchoaretur, ejus rector Bernardus Oliverius a collegio Messanensi methodum docendi petendam esse censuerit, id quod Polancus his verbis testatus est: «Studia vero litterarum tam diligenter Messanae tractabantur, ut in collegii Romani usum, hoc anno inchoati, rector ejus Bernardus Oliverius per litteras postulaverit, ut de ea ratione, quam in promovendo in litteris suos scholasticos servabant, aliquid scriptum ad se mitterent; quam rationem Magister Annibal de Codretto hac ipsa aestate Romam misit» [1]. Edita est inter *Litteras Quadrimestres,* vol. I, pp. 349-358, haec ratio studiorum, quam Polancus commemorat.

[1] *Chronicon S. J.*, t. II, pag. 221.

Ad illud tempus, quo collegium Messanense gubernavit Natalis, nempe ad annos 1548-1552 referri probabiliter potest ille brevis tractatus *De studiis Societatis Jesu,* quem ipsius Natalis manu descriptum conservamus. Duo fuerunt tempora, in quibus Natalis in studiorum ordinationem incumbere praecipue debuit: primum, quum Messanense collegium quadriennio praedicto rexit; alterum, quum collegio Romano, titulo superintendentis, praefuit, ab exeunte videlicet anno 1556 usque ad Novembrem anni 1560. At hoc secundo tempore, quum P. Natalis Assistens esset Patris Generalis, multisque aliis negotiis premeretur, nec ita animum ad ordinanda studia poterat applicare, nec per seipsum scribere sua solebat. Ad illud ergo tempus tractatum *De studiis Societatis Jesu* pertinere putamus, in quo P. Natalis, nascenti collegio Messanensi praepositus, omnia per se agere, omnia per se disponere, omnia per se scribere debebat. Illud certo constare videtur, anno 1567 jam plurium annorum experimento subjectam fuisse Rationem studiorum, quam Natalis descripsit. Eo enim anno scribebat Polancus: «Si troua per esperienza che il legere tre hore continue la mattina, et altre tre la sera nelle schole della Compagnia nuoce alla sanità delli nostri, et non gioua a quella delli scholari, per la qual cosa s' ordina, che nelle schole nostre non si stia più che due ore et meza la mattina, et altre tante la sera.» PACHTLER, *Ratio stud.,* t. 1, pag. 154. Porro hanc trium horarum durationem pro scholis inferioribus praescriptam videmus a P. Natali. Utcumque se res habeat, dubitandum non est, quin et valde antiqua sit Ratio studiorum, quam hic Pater descripsit, et sat dilucide totum studiorum orbem fuerit complexa.

Longe diverso modo rem paedagogicam considerat Pater Polancus. Nunquam hic Pater scholam rexit, nunquam rectoris aut praefecti munere perfunctus est. Ab eo enim tempore, quo studia absolvit, in secretarium Societatis a S. Ignatio assumptus, per viginti quinque annos hoc officium exercuit; nec brevi spatio, quod postea supervixit, scholarum regimen unquam attigit. At

vero si ab scholarum pulvere remotus fuit Polancus, in eam curam acerrime incumbere debuit, ut difficultates fundationum expediret, statum oeconomicum tuto stabiliret, et religiosam disciplinam assidue tueretur. Non enim merus secretarius, sed prudentissimus Generalium consiliarius in regenda Societate fuit semper Polancus. Quapropter, quae de collegiorum regimine perscripsit hic Pater, eo praecipue spectant, ut scholastici ad pietatem et bonos mores informentur, et simul collegiorum administratio accurate instituatur.

At vero ex omnibus, qui P. Aquavivam praecesserunt, nemo unus ita de Ratione studiorum bene meritus est, ut P. Jacobus de Ledesma, hispanus. Egregius hic doctor, primum in Complutensi, post in Parisiensi et Lovaniensi Academiis diu versatus, ubi plurium disciplinarum, quae ibi tradebantur, orbem expleverat, tandem in Societatem nostram cooptatus est anno 1557. Romam illico perductus, ab ipso jam tirocinio muneri docendi in collegio Romano addictus est, quod fere nunquam intermisit, donec anno 1575 in eadem urbe sancto fine quievit. Hujus viri aeque excellens ingenium ac singularem virtutem omnes admirabantur. «Adnotabant Patres in eo», scil. in P. Ledesma, «quatuor eminentia laudum quasi paria, eo illustriora, quo difficilius copulantur: scientiam singularem cum summa humilitate, ingenium natura acutum et perspicax cum pietatis cultu simplicissimo, sedulitatem in rebus gerendis exactam cum summa patientia et tolerantia molestiarum, postremo zelum eximium, eoque censorium cum sui submissione iudicij. Scientiae opinionem raro alius parem consequatur. Doctissimus eum quisque suscipiebat [2] maxime, et Laines in primis, qui scripta eius ad se Tridentum de controuersis rebus, quae in Concilio agitabantur, iubebat perferri» [3].

---

[2] *Sic:* suspiciebat?

[3] *Historia S. J.*, P. IV, l. III, n. 15. Haec omnia procul dubio desumpsit Sacchini ex epistola, quae anno 1575, vix mortuo Ledesma, in ejus laudem scripta est, quam vide in Appendice.

Hic ergo Pater perficiendis methodo et rationi studendi in collegio Romano semper intentus fuisse videtur, quam quidem provinciam et primaria ejus in litteris auctoritas et munus praefecti studiorum, quod aliquando gessit, ipsi imponebat. Et primo rudem quamdam rationem nactus, quae in collegio Romano tenebatur, eam perpolire et, ubi opus esset, augere conatus est. Postea vero, totius rei considerationem aggressus, universam studiorum Rationem delineare atque perficere statuit. Habes in hoc volumine tabulam synopticam praeclarissimam, ex qua facile intelliges, omnia fere, quae per P. Aquavivam promulgata sunt circa docendi methodum, prius a P. Ledesma cogitata et ordinata fuisse. Utinam quae sapientissimus hic magister delineavit, perficere potuisset! Sed sive morbo, sive quo alio impedimento coactus, partem tantum propositi laboris exequutus est, eam nempe, quae humaniores litteras respiciebat, licet in hac etiam parte nonnihil desideretur. De superioribus vero facultatibus pauca eaque non continenti ordine, sed veluti fragmenta soluta, scripsit Ledesma, inter quae illud maximo in pretio habendum videtur, quod omnium fortasse primus catalogum texere tentavit propositionum, quas Nostri docere prohibendi essent.

Quo tempore P. Ledesma studiis collegii Romani ordinandis operam dabat, alii in eodem collegio doctores, praecipue hispani, ut Mariana, Torres, Pereira, Toledo, nonnihil circa methodum docendi conscripserunt, consulendi potius quam regendi more, ubi de particularibus punctis eorum sententia exquirebatur. Talia sunt, quae de ratione explicandi Aristotelis, aut de tempore, quo philosophiae curriculum confici deberet, ab his Patribus descripta servamus. Minuta fortasse haec aliquibus videantur; non tamen indigna visa sunt, quae in lucem prodirent, scripta, quae, si caetera desint, antiquitate saltem commendantur. Cum his alia videbit lector, quae incerto subinde auctore exarata sunt, sed ad illa procul dubio tempora pertinent, quae P. Aquavivam praecessere. Omnium scriptorum auctorem, tempus, locum, utilita-

tem aliaque ejusmodi enucleare non sane speramus. Aliquo tamen erit in pretio haec vetusta monumenta in lucem edidisse, aliisque hoc pacto viam aperuisse ad primaevam docendi methodum, quae in Societate Jesu viguit, intimius cognoscendam clariusque in posterum explicandam. Inde, ni fallimur, planum fiet, omnia aut fere omnia, quae a P. Claudio Aquaviva per modum legis in Ratione studiorum praescripta sunt, priusquam praeciperentur, fuisse jam aliquo modo in praxim deducta.

II

Pauca nunc de ordine, quem in hoc volumine adornando sequuti sumus. Primum, ad rerum seriem quod attinet, a variis monumentis incoepimus, in quibus generalia quaedam de collegiis Societatis Jesu pertractantur. Post haec triplicem Rationem studiorum a Natali confectam exhibemus, tum propter tanti viri nomen, tum propter illorum monumentorum antiquitatem et universalitatem. A numero 12 incipit series monumentorum collegii Romani, ab inferioribus ad superiores scholas progrediendo.

Iis, quae ad collegium Romanum attinent, exactis, pauca adjicimus, quae supersunt, circa collegiorum Italorum studia. Sequuntur deinde aliarum nationum monumenta, secundum collegiorum ordinem sua cuique attributa, quemadmodum in edendis, quae ad Italiae gymnasia spectant, factum est.

Monumenta, quae ad collegia extra Italiam instituta referuntur, si Parisiensia et unum alterumve excipias, a Natali, prout diversorum collegiorum visitationem instituebat, confecta sunt.

Religioni duximus quicquam aut omittere aut immutare ex iis, quae in antiquorum scriptis reperimus. Quod si evidens nonnunquam ratio ad id nos coëgerit, in annotationibus dicimus, et originalem textum exhibemus. Hac de causa monitum lectorem volumus nos, in manu scriptis autographis P. Ledesmae, litteram *n* in *m* commutasse in fine aliquorum verborum; sic semper

scribimus *enim, statim, item, singillatim,* quae quidem verba indiscriminatim Ledesma cum *n* vel cum *m* finali scribit.

Quando plura suppetunt ejusdem scriptionis exempla apographa, illud, quod majorem videtur habere auctoritatem, proferimus; de caeteris vero ea dicere curavimus, quae necessaria visa sunt ad illorum plenam cognitionem acquirendam; quod si variae lectiones alicujus momenti in illis deprehenduntur, earum rationem in annotationibus damus.

In titulis singulorum monumentorum scribendis hanc sequuti sumus regulam. Si monumentum latina lingua non est scriptum, tunc, relicto prout jacet titulo, primo loco latinum titulum addimus; si vero latine scriptum est, tunc titulus, servata quam habeat orthographia, profertur. Tandem si necesse est, praeter titulum quem habet, alium magis generalem superaddere, hujusmodi additionis ratio dabitur in annotationibus.

De nominibus auctorum, qui per totum volumen citantur, deque eorum operibus, nonnisi raro fiet mentio in annotationibus. Sub finem totius voluminis hi auctores, servato ordine alphabetico cognominum, et opera per totum volumen citata, indicem specialem habebunt, ut facilius consuli queant.

Porro quamvis in titulo totius voluminis asserimus haec monumenta usque ad annum 1586 tantum pervenire, aliquod tamen monumentum, ad posteriora tempora pertinens, damus, quia aliquo modo etiam ad praecedentes annos refertur, et ad hoc tempus illustrandum aliquatenus inservire potest.

Postremo animadvertere oportet, non opera perfecta omnique studio elaborata in hac editione a nobis exhiberi, sed mera fragmenta, eaque non accurate descripta, sed prout ab ipsis auctoribus primum in adversariis exarata sunt. Proinde nihil mirum si plura appareant incompleta, ipseque sententiarum sensus interdum abruptus et imperfectus sit.

DESCRIPTIO CODICUM

EX QUIBUS MONUMENTA IN HOC OPERE EDITA POTISSIMUM DEPROMUNTUR

CODICES SOCIETATIS

I. Codex chartaceus in 4.° minori, membrana compositus, supra quam haec, antiqua manu exarata, leguntur: «† P. Ledesma et alii de studiis collegii Romani.» Constat 165 foliis recenter signatis, et tum indice tum etiam titulo caret; nam qui titulus in primo folio reperitur, ad primum quaternionem referri videtur. Nihil de hoc codice singillatim dicimus, cum omnia prorsus illius documenta edamus, ideoque in prima singulorum documentorum annotatione, illorum habeatur descriptio. Signatura desideratur.

Hic codex semper a nobis vocabitur: *cod. Rom. stud., I.*

II. Codex chartaceus in 4.°, a P. Boero, cujus cura compositus est, hac a tergo inscriptione notatus: « Miscellanea | De Regulis S. J.» Est collectio variorum codicum antiquorum simul assutorum. Ipsius P. Boero manu haec in 1.° fol. inscriptio posita est: «Miscellanea | intorno alle Constituzioni. — | Sono scritte al tempo del S. P.» In 2.° fol., recentius addito, index opusculorum seu codicum in hoc volumine collectorum exaratus est.

Continet 25 codices, tot numeris distinctos in chartulis, ad oram primi folii cujusque opusculi appositis. Folia, si pauca demas, non signantur.

Hunc codicem nominabimus: *Miscell. de regul. S. J.*

III. *De ratione studiorum, 1583-1613.* Volumen in fol., pergamena in dorso coopertum et recenter compositum, cui haec in dorso inscriptio: «MONUMENTA | DE | ratione studiorum | 1583-1613.» Foliis 1-585 signatis et scriptis (si pauca demantur) coalescit, quibus ad calcem accedunt alia 5 ff. scripta, non autem sign., et duo prorsus vacua. Duo item ff. initio non sign. agglutinata paucis abhinc annis fuerunt, in quibus est index rerum, quae in hoc codice continentur.

Ea porro sunt sequentia: ff. 1-23 est tractatus de ratione studiorum Societatis Jesu sub hoc titulo, ab ignota manu exarato: «De studiis Societatis.» Huic titulo hic alter adjectus est diversa manu: «P. Hieronymi Natalis». Sequitur scriptura autographa Patris Nadal in hunc modum: «Circa studii generalis dispo-

sitionem et ordinem animaduertenda haec sunt capita rerum.» Sequuntur ff. 23 in fol., autographa Patris Nadal. Incip.: «Aliam rationem in eis esse praeceptorum, aliam scholasticorum. Scholasticorum, aliam nostrorum, aliam externorum.» Des. fol. 23v «... legitimo aliquo impedimento fuisse impeditum.» Sequuntur ff. 24-29 vacua, hac tantum a tergo ultimi folii inscriptione posita ab ipso P. Natali: «Videndo τὸ πρῶτον —De vniuersitate | studii generalis.» Alia manu, quae frequenter in hujusmodi annotationibus codicum antiquorum S. J. apparet, haec inter duos ultimos versus notata sunt: «Studior. P. Natalis.»

Foliis 30, 31, habetur exemplum archetypum sententiae P. Salmeronis de studiis Societatis Jesu, ad Patrem Generalem datae Neapoli, kalendis Septembris 1583.

Fol. 32, autographae litterae P. Ledesmae ad P. Natalem Assistentem datae, de ratione habenda in quaestionibus probandis et in docendo. Sine die nec anno.

Foliis 33, 34, sententia autographa P. Ledesmae, ad Patrem Generalem data, de necessitate statuendi quasnam propositiones defendere professores Societatis prohibeantur, et de ratione qua id statuendum videtur. Quo tempore id scripserit non constat in documento.

Caetera, quae in hoc codice continentur, sunt ut plurimum archetypa vel autographa documenta, ad rationem studiorum pertinentia, tempore P. Claudii Aquavivae a praecipuis Societatis doctoribus scripta et Romam missa. Ultimum documentum est synopsis difficultatum seu dubiorum de studiis a diversis provinciis propositorum.

Hic codex sic citatur: *De rat. stud. 1583-1613.*

IV. *Miscellanea de Constitutionibus.*—Volumen in 4.°, ex variis parvis codicibus conflatum, et hac a tergo, Patris Boero manu, inscriptione notatum: «Miscellanea de constitutionibus.» Quae autem in hoc volumine contineantur, ipse Pater, supra laudatus, in primo folio hisce verbis propria manu annotavit: «Miscellanea | intorno alle constituzioni | Sono abbozzi e copie di varie parti | delle costituzioni, scritti al tempo | del S. Padre.» Et reapse sub S. Ignatio plura ex iis, quae in hoc volumine continentur, scripta fuisse, vel ex ipsis autographis Sancti Parentis emendationibus et additionibus, quae in primis opusculis reperiuntur, clare perspicitur. Frequenter etiam Polanci manus apparet in variis excerptis, ex quibus deinde regulae summarii et communes, multis emendatis vel immutatis, prodierunt. Unde magni faciendum est hoc volumen ab iis praesertim, qui de historia et genesi nostrarum regularum scripturi sunt. Folia, ut plurimum, non signata sunt; pauci excipiendi sunt codices, qui antiquam signaturam retinent, quam habebant priusquam cum aliis consuerentur.

Hic codex sic citatur: *Miscell. de constit.*

V. *Collectanea de Instituto S. J.*—Volumen in fol. conglutinatum, quinquaginta eisque plura documenta, nullis numeris distincta, complectens, quae, si unum alterumve excipias, ad primum Societatis saeculum pertinent. A tergo sequens inscriptio: «Collectanea | De Instituto | Vol. I.»

A nobis vocabitur hic codex: *Coll. de Inst., I.*

VI. *Hieronymi Natalis instructiones et monita pro collegiis Hispaniae et Lusitaniae.* Volumen in 4.°, 541 foliis constans, cujus in dorso haec habetur antiqua inscriptio, aureis litteris expressa: «HIER. NATALIS | INSTRUCT. ET MONITA | PRO COLL. | HISP. ET LUSITAN. | MSS. | MDLXI-MDLXII.» Plenam hujus codicis descriptionem vide in opere *Epistolae P. Hieronymi Nadal,* t. I, pp. XXVII-XXIX.

Hic codex a nobis vocabitur: *Natal. instr. Lusit.*

VII. *Instructiones et monita pro collegiis Germaniae, Poloniae, Belgii et Galliae.* Volumen in 4.°, 318 foliis constans, cui sequens est titulus litteris aureis in dorso: «HIER. NATALIS | instruct. et monita | pro coll. | German. Polon. | Belgii et Galliae | MSS. AUTOGR.» Ejus descriptionem vide in opere *Epistolae P. Hieronymi Nadal,* t. I, pp. XXIX et XXX.

Hic codex sic indicabitur: *Natal. instr. Germ.*

VIII. *Epistolae Hispaniae.* Sunt plures fasciculi litterarum non compacti, in quibus, ut plurimum, ordo chronologicus servatur, suntque epistolae ex Hispania ad Societatis praepositos Generales vel ad alios missae. Fasciculum, unde documentum aliquod edendum depromimus, titulo, in dorso nuper exarato, hunc in modum indicabimus: *Hisp. epist., 1579.*

IX. *Instructiones, 1546-1582.* Volumen in fol., ligatum et hac inscriptione in dorso notatum: «INSTRUCT. | 1546-82.» Constat 280 foliis exaratis, quae numeris distinguuntur; folia vero pura, vel quae tantum inscriptionem habent, non signantur. Hic codex illas continet instructiones, quae vel S. Parentis nostri Ignatii vel suorum successorum jussu seu commissione iis sociis dabantur, qui extra Romam ad collegia constituenda aut perlustranda, seu ad alia Societatis ministeria obeunda mittebantur. Haec autem documenta aliquando manu Polanci exarata reperiuntur.

X. *Instructiones, 1577-1596.* Volumen praecedenti simile et ad eamdem pertinens collectionem.

XI. *Miscellanea de Instituto S. J.* Volumen in fol., ex 24 parvis codicibus, tot numeris distinctis, recenter compositum, et hac inscriptione in dorsi membrana signatum: «Miscellan. | De Instit. S. J. | I.» Foliis 282 coalescit, quorum pars tantum signata est. In fol. 1 recenter addito habetur index rerum, 24 titulis constans.

Hic codex a nobis vocabitur: *Miscell. de Inst., I.*

XII. *Sicula. Fundation. Collegior., vol. V.*—Est volumen in fol., ligatum, monumenta quamplurima, ad Sicula collegia pertinentia, complectens, prout hujus codicis titulus expresse manifestat, quorum descriptionem silentio praeterimus, quia nonnisi unum alterumve ad rem nostram attinet.

XIII. *Varia historia rerum Societatis Jesu.*—Volumen I. Constat. 491 ff. numeratis, et in dorso hanc habet inscriptionem prae vetustate fere deletam: «Hist. Societ. yntra Europam | t. I;» et in 1.° fol. hanc aliam: «VARIA HIS | TORIA RERUM | A SOCIETATE | GESTARUM | INTRA | EVROPAM | TO. 1.us» Ejus descriptionem vide in opere *Epistolae P. Hieronymi Nadal,* t. I, pp. LIII et LIV.

Hic codex a nobis vocabitur: *Var. Histor., I.*

CODICES ROMANI.

I. Codex chartaceus in 4.° minori, superiori *codici 1 Societatis* quam simillimus: membrana compositus est, et a tergo hanc inscriptionem ostendit: «MSS. | Iesuitica.» Inferius in schedula dorso agglutinata: «3562—BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE—MSS. Gesuitici | 1433.» Eadem signatura sub operculo ante 1.um fol. iteratur.—Constat foliis 1-402 signatis et scriptis, si pauca folia excipias, quibus accedit ultimus quaternio totus fere scriptus, 16 ff. continens, non ut superiora, sed in singulis paginis numeros (403)1-28 habens.—Est collectio plurium quaternionum, non ejusdem omnino dimensionis, et de variis rebus, praesertim vero de studiis, disserentium.

Continet initio 1 fol. vacuum, nec signatum. In 2.° fol.r haec tantum scripta sunt: «Indice. 1. Gagliardi Achilles. De jesuitarum instituto. 2. Miscellanea sopra i studi, ed altri regolamenti della provincia romana de' Padri Jesuiti. 3. Altra miscellanea sopra i studi.»

Foliis 1-59 est exemplum antiquum operis P. Achillis Gagliardi de plena cognitione instituti Societatis Jesu. A tergo ultimi folii haec inscriptio posita est alia manu ab illa, quae totum codicem hunc scripsit: «Opus P. Achillis Gagliardi; ita n. habetur in archiuio Societatis.»

Foliis 60-74, habentur annotationes P. Ludovici Masselli de studiis, sub hoc titulo, qui diversa manu ab illa, quae hoc opusculum scripsit, exaratus est in fol. 60r: «Notamento sopra il libro de studii et cose appartenenti a questo fatte dal R. P. Lud.co Masselli nel 1602 quando uisitò li studii di Roma per ordine di N. P.»

Fol. 74r, alia manu: «Praxis examinis ut fiat periculum eorum qui uel progredi debent in studiis philosophiae et theologiae uel ab eis amoueri, iuxta reg. prouincialis in ratione studiorum et decretum N. P. anno 1600 Septembris 7.°»

Foliis 76-160, varia habentur, ad provinciam potissimum Romanam pertinentia, et ad tempus P. Claudii Aquavivae spectantia; nominatim vero de officio socii provincialis, de missionibus, de procuratore, de novis collegialibus, de caerimoniis novi missalis, memorialia visitationum provincialis, catalogus festorum totius anni: ff. 146v-149r est apographum antiquum instructionis P. Natalis «Quomodo agendum cum tentatis et tribulatis.»

Fol. 149v, transumptum duorum S. Ignatii monitorum ab eodem librario scriptorum, qui paulo superius instructionem P. Natalis exaravit.

Foliis 149v-160, habentur variae responsiones Generalium ad provincias, cum indice, qui ad alia pertinere videtur, non enim paginae ibi positae ad superiora respondent.

Quae sequuntur folia, de rebus ad studia spectantibus agunt, ideoque singula documenta inferius suis in locis, prout edantur, a nobis describentur.

Hunc codicem semper vocabimus: *cod. Rom. stud., II.*

II. *Codex 3 Vatic.*—Vol. in 4.°, colligatum et pergamena opertum membrana, quae ex antiquo missali deprompta fuisse videtur, ex lithurgicis precibus litteris gothicis in ipsa exaratis. Hanc in dorso antiquam inscriptionem habet: «Instructiones R. P. Natalis» In ipso dorso hae signaturae antiquae: «C | 3715 | G | Br. G. 95.» | Recenter stilo lapideo caerulei coloris numero 3 signatum est. Priora 4 ff. non sunt signata. In eorum 1.°r, haec a Natali scripta fuerunt: «[Quaenam] sint hic collecta et quam habeant auctoritatem — — pauca esse addita [per con]g[re]gationem generalem [di]cenda in praefatione. [I]ndex est iungendus — — — — loco epitomes esse posset. Animaduertatur vt [propri]ae admonitiones prouincialium [et] rectorum scribantur [rur]sum; nam — — sunt prouincia — — — — — danda — — retineantur admo — — — — — vbi iam res [pertrac]tata est per genera[lem] congregationem»—Quae uncinis claudimus, et alia non pauca verba, ubi lineolas collocavimus, desiderantur in *ms.*, eo quod charta consumpta ex parte fuerit. Sequuntur tria ff. vacua.

A fol. 5 incipit scriptura, quae continetur foliis 1-324 ex ordine signatis. Sequuntur ff. 27 vacua, quorum duo priora numeris 325 et 326 distincta sunt. Tandem 6 ff. in fine habentur, non signata, quorum priora quatuor indicem rerum ordine alphabetico digestum continent: duo ultima pura remanent.

Totus codex a duobus vel tribus librariis descriptus fuit, et a P. Natali frequentibus emendationibus castigatus. Plura propria manu addidit, multa etiam cancellavit. Ex hisce autem emendationibus emersit tandem codex 7.

Continet omnia, quae in cod. 7 reperiuntur, et insuper pauca alia, quae in illum minime transferenda ipse auctor existimavit. In his recensendum est antiquissimum exemplum regularum modestiae Societatis Jesu, ubi eae, quales primo e calamo S. Ignatii prodiere, teste Natali, transcribuntur. In margine etenim folii 83r, ubi hae regulae incipiunt, haec propria manu scripsit Nadal: «Videntur esse regulae P. Ignatii antiquae.» Et paulo inferius eadem manu: «Non est excribendum.» Ideoque a librario non in codicem 7 translatae sunt.

III. *Codex 6 Vatic.*—Volumen in 4.°, membrana compositum, cui haec in dorso supra membranam inscriptio posita est: «C | N.° 68. | A... | Varia ad Soci.tem pertinentia | Et [1] catalogus adest [2] | Acta P. Ignatii | ex P. Ribad.a | Collecta a P. Natali.» In charta dorso agglutinata: «6 | C | 3713.»

Est collectio plurium libellorum in unum volumen, cura P. Natalis confecta, ut ex indice, ipsius Natalis manu exarato, et ex frequentibus ejusdem annotationibus per totum volumen additis, colligere licet. Diversa hujus codicis opuscula a variis amanuensibus descripta sunt. In titulis autem pluribus apparet manus Natalis, auctores singulorum scriptorum indicantis. Quae quidem indicatio, quantumvis brevissima, utilis admodum est, utpote quae nobis aperit quinam fuerint auctores variorum scriptorum in hoc volumine contentorum. Constat ff. 406 recenter sign. stilo lapideo, quorum in tertio index invenitur. Antiquitus nonnulli tantum quaterniones signati fuerunt.

IV. *Codex 7 Vatic.*—Vol. in 4.°, charta crassiore compactum et totum ab eodem amanuense exaratum, sc. ab eodem, qui *Natalis opuscula* (Cod. 8, tom. I Epist. Natal.) transcripsit. A tergo hanc habet inscriptionem, ex parte jam obliteratam: «Instructiones et | ordinationes diuersae | pro variis officiis | sub P. Lainez | P. Borgia | P. Euerardo. | Antiquae alibi | positae | H. | N.° 69 | A...» Recentius stilo caeruleo num. «7» in ipso dorso

---

1 Initium hujus versus pene deletum est.
2 Sc. catalogus rerum in hoc vol. exstantium.

additus, quo ordo 7 codicum, recenter in Vatic. arch. inventorum, signatur. Priora 16 ff. non sunt signata. In 1.° haec inscriptio Natalis autographa habetur: «Exemplum instructionum». Alia manu recentiori, probabiliter quo tempore archivum Vatic. in Galliam a Napoleone I translatum fuit, haec signatura apposita in eodem 1.° fol. «Mélanges. | N.° 69. | a | » Iterum ibid.: «N.° 69 | a.» Sequuntur tria ff. pura. In 5.° haec a tergo notata sunt: «Quae in hoc volumine continentur sunt perantiqua et parum deseruiunt.» Folia 6-10r indicem rerum exhibent: folia vero 10v-16 pura sunt. Sequuntur paginae 1-672 signatae, in quibus haec habentur, quae ut plurimum sunt eadem, quae in Cod. 7, *Natal. instruct.*, reperiuntur. Vide *Epist. P. Nadal,* t. I, pp. XXX-XXXII. Quaterniones primi numeris ad calcem 1.ae paginae, Natalis manu, signantur. Haec autem annotatio post quaternionem 14 desideratur. Natalis manus frequenter in toto volumine conspicitur, nam emendationes multae ab ipso auctore factae sunt. Quae autem longiores sunt ab amanuense aliquo nitide exaratae fuerunt. Paginae 601-608 et 659-672 nihil scriptum habent.

CODEX PARISIENSIS

Memorialia Visitatorum provinciae Franciae. Volumen in fol. minori, 258 ff. signatis constans. Hujus codicis descriptionem vide in opere *Epistolae P. Hieronymi Nadal*, pag. LVII, ubi signatur *Codex 23.*

A nobis semper vocabitur: *cod. Paris.*

MONUMENTA

OMNIBUS COLLEGIIS COMMUNIA

1

†

DE RATIONE COLLEGIORUM

QUAE SOCIETATI NOMINIS IESU ERIGUNTUR [1].

Finis et scopus horum collegiorum, quae nunc extant ac in dies magis ac magis augentur apud Italos, Hispanos, Lusitanos, Indos, Germanos, nimirum eo spectat, ut theologi et uariarum artium periti ac pii homines, communiter uiuentes, ad publicam utilitatem alantur atque una sustententur. Qui sub uno ueluti capite (suae Societatis Praepositum uocant) Christo et spiritualibus studiis se totos consecrant, ac proinde, ut expeditius seruiant Deo et pietati, euangelica consilia sibi sectanda tota uita proponunt: qui praeterea hoc ex professo meditantur et curant, ut non tam sibi quam aliis uiuere et prodesse uelle uideantur. Itaque iuuentutem instituunt, et publice sacra et philosophiae genus omne profitentur, declamant, disputant, tum in ecclesiis concionantur, sacrificant, administrant sacramenta, uerbo et exemplo instituunt populum; breuiter, ea peragunt omnia in scholis ac templis, quae bonos fidosque professores ac sacerdotes decent, eaque omnia faciunt gratis propter Dei et proximi sinceram charitatem, domi et foris, priuatim et publice. Ad quem sane finem et scopum consequendum haec media prorsus requiruntur: Primum de certo numero personarum; alterum de commodo hospitio; 3.m et postremum de sumptibus uitae necessariis.

---

[1] Ex codice *Coll. de Inst., I,* apographum, quatuor foliis non numeratis constans, nitidissime exaratum. Primum fol. est purum; in quarto haec tantum leguntur, manu P. Natalis scripta: «regulae et annotationes inemendatae, sed adhuc conservandae.»

Vt de numero constet, non pauciores duodecim uel quatuordecim aut quindecim mitti solent ad collegium constituendum, inter quos numerantur Praepositus seu Rector collegii, theologi, sacerdotes, professores, rei domesticae curam habentes, tum nonnulli, qui aliquando succedant illis ipsis, forte (ut fit) impeditis, quidam etiam discipuli ac studiosi eiusdem instituti.

Vt certa et commoda sit domus seu habitatio collegii, opus est templo adiuncto, ubi sacra quotidie a sacerdotibus peragantur, et festis diebus conciones habeantur: opus etiam schola in tres quatuorue classes distributa, ubi pro uario discentium captu uaria quoque studia proponantur ac tractentur. Quare, ut celebrior sit schola et adiri commodius possit, haud parum refert locum collegio assignari nec secretum, nec remotum a comercio populari.

Ad habitationem spectat et illud, ut professores, praeter hy[po]caustum unum et alterum commune, quo gaudere omnes quea[nt], praesertim dum prandetur et coenatur, habeant sua cubicula, suos lectos, etc. Nec est negligendus hortus, si haberi queat, ob necesariam animorum et corporum in seriis illis studiis relaxationem.

De sumptibus nihil illi petunt uel accipiunt, nisi quantum ad uitae sustentationem sat est. Alicubi e uacantium monasteriorum aut beneficiorum bonis eiusmodi collegia fouentur, accedente Pontificis Max. auctoritate; alicubi in angariam (ut uocant) quamlibet certa pecuniae summa numeratur. Sed magis usitatum et consultum est, prouentus annuos constituere, ut hinc illi pro sua frugalitate uictum et uestitum parent, ac singulis prouideant quod necessarium illis uidetur.

Verum praeter ordinarios huiusmodi sumptus, qui uictum et amictum suppeditant, noua prouisione opus erit ad emendam illis, ut primum uenerint, suppellectilem domesticam atque librariam.

Vt autem constet apertius quid quantumque fructus [ex] eiusmodi collegio uel collegiis prouenire possit ac soleat, Domino adiuuante: Primum quidem illic in promptu sunt p[rout] in posterum erunt docti probatique theologi, qui non solum ad sacra pro-

fitenda et disputanda sufficiant domi, uerum etiam ad reddendam de fide fideique doctrina rationem [cui]uis adhiberi possint, et qui gratis quoque strenuam operam nauent in sinodis siue prouincialibus, siue oecumenicis.

Secundo, dabit huiusmodi collegium idoneos scholae professores, gubernatores ac rectores perpetuos, ut sint qui, pro Societatis huius more latinas et graecas literas apte doceant: qui grammaticam, dialecticam, rethoricam et philosophiam, similesque artes liberales pro auditorum captu proponant: qui ad disputandum et declamandum ualeant: qui praeterea non solum in studiis artium sedulo assidueque traden[dis] uersentur, sed etiam, ac multo magis, qui ad christianam piamque [in]stitutionem studiosos prouehant, totamque scholam religiose informent et honestis uitae moribus illustrent. Vt nihil addam de ordine et ratione utiliter commodeque docendi, repetendi, disputandi: et haec omnia illi gratis, alacriter, indefesse, propter charitatem, quae est in Christo Jesu.

Tertio: pios et peritos praesbiteros, ac paulatim idoneos etiam concionatores hic reperies, qui nonnumquam alio amandari et sacris ministrandis ob necessitatem adhiberi possint, praesertim cum sacerdotum illic numerus esse auctior coeperit. Tum horum exemplo ac magisterio non solum populares, sed etiam clerici ac religiosi non parum adiuuabuntur, et in religione catholica magis magisque in dies confirmabuntur.

Quarto: redibit inde haec utilitas, ut studiosi, necnon plebei, habeant fidos et probatos animarum suorum medicos, qui conscientias, praesertim in sacramento confessionis et poenitentiae probe curent; qui et sedulo ad frequentiorem sacrae confessionis et communionis usum populum exhortentur et adsuefaciant; qui praeterea aegrotis ac morientibus libenter opitulentur; tum qui sacra religiose tractent, et decenter quotidie reuerenterque celebrent absque omni specie questus uel priuati commodi: qui demum nocte ac interdiu pro fundatore, episcopo, populo, et germanis clament ad Dominum.

Quinto: magnum suppetet praesidium ex eiusmodi collegio, siue ad confirmandos in ueteri religione ciues et magistratus ci-

uitatis, siue ad conuertendos paulatim hostes Ecclesiae uicinos, aliosque sectarios, qui non minus exemplo uerae pietatis, quam erudito scripto et multiplici uerbo sanari, et ad Ecclesiam reuocari posse uidentur. Praeterea, cum adsit typographus, poterunt in lucem edere, quae catholicorum partes uehementer iuuent, ac praesentes haereses potenter destruant aut eneruent, sed et in omni piorum scriptorum genere subinde aliud et aliud, quod Ecclesiam aedificet, curabunt facile et utiliter typis euulgari.

Sexto: licebit huius collegii opera uti ad familiarem conuictum ac capienda consilia, ad querendam consolationem, ad inueniendam instructionem de multis et grauibus rebus, praesertim spiritualibus. Deinde, qui collegii huius curae singulariter commendabuntur, adolescentes, ut Patrum uel Patris alicuius disciplinae subsint ac pareant, dubium non est, quin tum in studiis, tum in moribus, tum in omni uirtutis et pietatis genere, maiores profectus facturi sint, quam si ab aliis alibi instituerentur uel educarentur.

Septimo: quod ad fundatorem ipsum attinet, non potest ille non maximum sibi suaeque saluti commodum hinc referre. Primum enim, quotquot in collegio uersantur, priuatim et communiter, speciatim et generaliter, pro illo non cessabunt orare ac sacrificare, a quo ueluti pauperes Christi aluntur, uestiuntur, et charitatis ac misericordiae beneficia quottidiana percipiunt. Deinde tota Jesu Societas per omnia collegia preces et sacrificia peculiaria Deo iubet offerri pro salute cuiuslibet fundatoris, post mortem eius maxime. Praeterea quicquid omnes et singuli in hoc collegio habitantes suis benefactis merentur, aut unquam apud Deum merebuntur; quicquid etiam fructus et utilitatis ex institutione scholae huius uel ad priuatas personas, uel ad communem Ecclesiam redierit, id uniuersum etiam fundator sibi quodammodo uendicat, et animae suae proprium facit emolumentum. Qui enim iustum acceperit in Christi nomine, mercedem iusti accipiet, immo et Christo ipsi facit quod huiusmodi minimis in Jesu Christi collegio facit, utique thesaurizans sibi thesaurum bonum et indeficientem in uitam aeternam.

2

MODUS

IN FUNDATIONE COLLEGIORUM SERVANDUS [1].

†

QUANTO AL MODO DE FUNDAR COLLEGIOS PARA LA COMPAÑÍA

Primeramente se vea y se haga fundamento de lo que sobre esto se dize en las constituçiones, y *nominatim* en el 2.° capítulo de la 4.ª parte.

Dos maneras de collegios a tomado hasta aquí la Compañía. Vnos, en los quales no se toma obligaçión de leer, ni leen los nuestros, sino que, fundándose el collegio, los que en él están oyen y estudian: y estos se an de fundar en lugares adonde aya vniuersidad.

También se podrán fundar en parte, donde, no siendo vniuersidad, vbiese *tamen* buen aparejo para estudiar los nuestros.

El otro modo de collegios es, en los quales la Compañía toma obligaçión de leer, y esto es en dos maneras: La vna, no teniendo priuilegios el collegio de vniuersidad de studio general. El otro es, quando fuera el mismo collegio vniuersidad.

El fin principal de la primera manera de collegios es, para alcançar letras, para con ellas poderse ayudar el spíritu en aprouechar á las almas á mayor gloria diuina, aunque siempre se a de tener respecto immediato á la salud i perfectión de los scholares nuestros, y quanto se sufriere con el dicho fin, se podrá siempre tener cuidado de ayudar á las ánimas de fuera, y principalmente de scholares. De la otra manera de collegios, vltra del mesmo fin de aprouecharse en letras, el que se haze quanto á los que leen con mayor esperança y fructo, se tienen dos fines: El vno, que salgan hombres muy insignes y rraros en letras; el otro fin es, que, enseñando letras, juntamente se enseñen los oyentes biuir pía y christianamente, y se puedan endereçar á lo que fuere mayor seruicio de Dios nuestro Señor.

---

[1] Ex codice *Coll. de Inst., I;* apogr., sex foliis non numeratis constans.

La fundaçión del collegio donde no se lee pareçe ser más difiçil por parte de los fundadores, y más fáçil de parte de la Compañía; y es como si fundase vna persona deuota vn monasterio de frayles de S. Hierónimo ó de otra religión, en la qual fundación aquella religión entiende seruar su orden, según la posibilidad de la sustentación que tiene, no obligándose particularmente al fundador, ni teniendo otra obligación, sino la que tiene por la obligación de su orden y constituçiones. Ansí la Compañía, tomando este modo de collegio, extende la obligaçión que tiene por sus constituçiones y modo de biuir á este particular collegio, poniendo en él los studiantes que se pudieren substentar según la dotación, con su superior y ministros, no tomando ciuil obligación al fundador más de la que tiene y deue á Dios nuestro Señor por raçón de aquella limosna, y por raçón de las constituçiones y nuestro modo de biuir, á Dios, á la Iglesia y á la Compañía.

Y entendemos que el que funda vn collegio se mueue por instincto de charidad y limosna, á lo qual pareçe repugnar querer tomar çiuil obligaçión particularmente. Y deuen ser contentos de la que tiene cada religión, la qual tanto es mayor, quanto que se tiene á Dios nuestro Señor, á la Iglesia y á su religión como a sido de prinçipio; y es el modo de dotar las iglesias, y fundar obispados y benefiçios, de los quales no resta á los fundadores obligaçión ninguna particular, sólo dan la limosna, y an dado siempre, la qual reçiviéndose, restan obligados los que lo reçiven por obligaçión eeclesiástica, y sólo los haze graçia la Iglesia del *jus* patronato, el qual *tamen* no se concede sobre las religiones.

Mas porque somos en tiempos, en los quales la charidad se a tanto enfriado, que casi no reste vestigio della, y tanto más, que quizá no faltan exemplos que los fundadores son frustrados de su intençión y deseo, es necesario dar raçón, con la qual los fundadores tomen confiança, que no se faltará en lo que ellos pretenden ayudar á la religión.

Y vna raçón es, que los fundadores, aunque no les quede *jus patronatus,* todavía á ellos y á sus succesores queda libertad y

obligaçión de estar atentos si en su fundaçión se obserua la religión, según lo que se vee era la intençión del primer fundador. *Exempli gratia:* Si se fundase vn monasterio de S. Hierónimo, en el qual dispués no se cantasen los offiçios diuinos, el fundador y sus succesores podrían y debrían acudir á los superiores de aquella religión, y después á Su Sanctidad, y ayudarse para esto del fauor y aucthoridad del príncipe ó communidad, á los quales incumbe conserbar las obras públicas ó ayudar á conserbarlas en el modo que legítimamente pudieren. Y esto debría vastar para asegurar los fundadores, como a asegurado hasta aquí todos los fundadores de iglesias, benefiçios y religiones. Y en esto se a de tener la Compañía quanto pudiere, y sin necessidad extrema no a de venir á los otros medios ó raçones que se darán.

Otro medio se podría dar en esta manera de collegios: y es, que, dotándose el collegio de çierta renta, avnque la Compañía no se obligase particularmente al fundador, hiziese *tamen* el General della vn acto, con el qual obligase la Compañía á tener allí tantos estudiantes, y los demás necessarios ó vtiles para su gobierno, seruiçio y integridad de aquel collegio, según forma de la Compañía, mirando de determinar la renta para el número de los que abrán de estar en el collegio, más presto que sóbre alguna cosa al cabo del año, que no que falte según la exigençia de las prouincias y tierras, con mandar que ansí se cumpliese, y declarar que, si no aviendo legítima causa se faltase de lo dicho, que sería obligada la Compañía en conçiençia á rrestituir ó distribuir en obras pías, las que fueren más conjuntas á la intençión del fundador, para descargo y mérito de su alma.

El tercer medio sería, hazer la fundación el fundador con sus cautelas no repugnantes á nuestro modo de biuir, *exempli gratia,* dezir que funda vn collegio religioso, en el qual ayan de estar tantos studiantes, y tantos para el gobierno y seruicio, el qual se aya de gobernar según el modo que tiene la Compañía de Jhs. en semejantes collegios, no reseruándose superintendencia sobre ello ó patronazgo alguno, sino solamente declarando su voluntad, *hoc est,* que no estando en el collegio el número de estudiantes que él pretende, no siendo por accidentes generales

ó grandes, como es de guerra ó pestilençia, ó por estar enfermos los scholares, si sin causa legítima se dexase de tener el número de ellos por vn año entero, faltando todos por este tiempo, ó faltando parte de el número por el mesmo tiempo, la renta de aquel año, y de todo el tiempo que durare esta falta, se aya de aplicar á la obra pía que él quisiere, *sic tamen* que, si la Compañía torna á poner los studiantes ó todos ó parte dellos, torne á rrecevir sus rentas, respondientes á los estudiantes que estuvieren en el collegio y personas con su gobierno y seruiçio, de los quales proporçionalmente se quitará la provisión y aplicará á las dichas obras pías proporçionalmente, según faltaren todos ó parte de los studiantes; en modo que sea siempre la Compañía libre á rehazer su collegio, y nunca se entienda ser aplicada la renta perpetuamente á otra obra pía, sin que la Compañía, en congregación general, renunçie auténticamente, y dexe el tal collegio y el derecho que en él tiene.

Estos collegios, como se a dicho, no se harán sino en vniuersidades ó partes donde los nuestros puedan estudiar bien.

Y en la fundaçión pareçe se a de aduertir, que no se dé nombre de fundador á quien no pueda dotar el collegio para sustentar vn buen número de estudiantes, porque se puedan ajuntar muchos para la total fundaçión [2].

El número que se a de pretender para estos collegios no pareçe puede tener término fácilmente: á lo menos en las vniuersidades mayores, en las quales siempre se abría de pretender augmento hasta número de çiento, y de ay adelante, si paresciese poder creçer, fuese con mucha discreçión, considerando que el exceso del número no causase confusión ó dificultad en el gobierno.

Porque se pueda como en vn exemplo ver quántos son menester para la gobernaçión y seruiçio de qualquier otro collegio de estos, para vn collegio de 25 studiantes será menester: Primero, rector y vn ministro, y á lo menos dos confesores, y vno que les pueda hazer algunas pláticas spirituales ó sermones do-

---

[2] In margine, eadem manu: «Fundación de casa de probación.»

mingos y fiestas en la iglesia, y vn procurador, y quatro para seruicio temporal, *hoc est,* vn coçinero, vn comprador, vn portero y vn sacristán; y avn sería menester vn refitolero y despensero; y vltra destos vno, el qual fuese en casa para acompañar, y otros recaudos y accidentes que siempre acaescen en vna casa [5].

Y adviértase, que tanto es más necessario proueer suffiçientemente quien haga todos los seruiçios, quanto que es necessario y orden de la Compañía, que ningún studiante se ocupe en semejantes seruiçios. Deste exemplo se podrá proportionalmente ver quánto se abrá de augmentar el número de estos, augmentándose el número de los scholares, ó diminuirse, diminuiéndose; porque aumentándose, restando siempre vn rector y vn ministro, se podría poner vn sotoministro y algún otro confesor, y augmentarse los del seruicio temporal; diminuiéndose del número dicho, podría vastar vn confesor i alguno menos de los que siruen.

Estos collegios, como se a dicho, será difícil más de fundar de parte de los fundadores, y de nuestra parte fáçiles de recevir y diffíciles de procurar; y ansí se pornán algunos medios, con los quales se puedan fundar con la ayuda de Dios nuestro Señor.

MEDIOS PARA FUNDAR COLLEGIOS DONDE NO SE LEE

Primeramente, pues el fin de la Compañía es intensamente procurar de ayudar á la saluaçión y perfectión de los próximos, lo qual es ayudar á sublebar la cura de los perlados de la Iglesia sancta, el mismo Dios nuestro Señor, que nos a dado este instituto, y la Iglesia sancta, que nos le a confirmado, nos dan ánimo y confianza que no nos a de faltar primeramente limosnas de la misma Iglesia para fundar collegios, donde los soldados de Jesux.° se ayan de exercitar en las armas spirituales y armar, para seguir la vandera de Jesux.° contra el demonio y sus sequaçes.

---

[5] In margine: «Lo que se dize en este capítulo se entiende de los que son menester para gobierno y seruicio del collegio de los de dentro: por el respecto que se a de tener á los de fuera para exerçicios y confesiones, se debría siempre añadir algún otro, etc.

Y ansí el primer modo ocurre de aplicaçión de bienes ecclesiásticos. Y pues la Sede apostólica ha reseruado los que son á colaçión suya, será más fáçil fundar los collegios de otros bienes ecclesiásticos; aunque se uee claramente que la Sede apostólica misma puede reuocar esta exceptión, y no se a de dexar el ánimo de procurarlo en su tiempo y oportunidad.

Y ansí de los otros bienes ecclesiásticos, que no son á collaçión de la Sede apostólica, ocurre primero procurarse pensiones, ó sobre los obispados, ó aplicándolas para sustentaçión de studiantes en las vniuersidades y studios generales, que es hazer los obispos la limosna, y procurar la salud de las ánimas, que son obligados.

Lo mismo se podría procurar sobre abadías muy pingües, de las quales me paresce que toman parte de las rentas los príncipes ecclesiásticos ó seculares. Esto se podría tractar primero con algún abad bueno y benévolo, como lo de aplicar pensiones de obispados se podría primero tractar con el obispo, siendo benévolo, y después con el rey; que, echo esto, con Su Sanctidad no pareçe abría dificultad; y si pensiones perpetuas no se pudiesen anexar al colegio, á lo menos se procurasen por vn tiempo determinado, porque después, con la gracia del Señor speramos será más fáçil procurar las annexiones.

Terçio: aconteze ser algunas abadías, en las quales *non viget cultus,* y destas se suelen suprimir y annexar á obras pías y á collegios de la Compañía; y ha sido contento ya el Emperador que se annexasen dos á los collegios de Siçilia. Déuese procurar que se apliquen destas abadías á los collegios, porque es necessario, ó rrestituir el culto y obseruaçión religiosa, ó conmutar la obra en mayor ó igual fructo spiritual, y paresce ser perdiçión darles *in commendam,* como se suele. Y pues se vee por la cayda dellas ser muy difíçil restituir el diuino culto y obserbançia religiosa, paresce es muy buen seruicio de Dios procurar la aplicaçión destas á los collegios de la Compañía, por redundar tan necesario y tan gran fructo y tam cierto en ayuda de las ánimas. Es empero de aduertir (lo que se a hecho ya en la vnión de la ababía del collegio de Palermo) que, haziéndose

la vnión por aucthoridad apostólica, por la misma se haga commutaçión de todo el instituto y obligación de aquella abadía en el instituto y obligaçión de collegio de la Compañía; porque de otra manera, no siendo abrrogada y commutada la primera obligaçión, tomando nosotros la abadía, seríamos obligados á procurarla enteramente, y juntamente queremos tener de la renta collegio, lo que es contradictión, y ansí es necessaria la abrrogaçión y comutación dicha.

Quarto: se a de ver y procurar que lo que pueden vnir los obispos *cum consensu capituli,* ó sin él con confirmaçión de la Sede apostólica ó penitençiaría, ó sea la quinquagéssima ó qualquier parte, que aquella se aplique.

Quinto: procurar de aplicar préstamos y vnir al collegio. Y este medio lleua mucha raçón; porque los préstamos se han así separado de la otra renta ecclesiástica, sólo por sustentar scolares en los studios [4].

Sexto: todos los scholares, *ymo* qualquier que biue en la Compañía, aunque tenga votos, sólo que no sean de profesos ó coadjutores formados, son capaçes de conseruar en sí, ó adquirir de nuevo qualesquier bienes ó ecclesiásticos ó seculares, *quocunque jure obveniant:* y ansí podríase procurar que estos tuviesen ó alcançasen dichos bienes para fin de sustentar los collegiales studiantes.

Séptimo: se podría procurar que los que biuen y studian en el collegio fuessen alimentados de sus padres, ó parientes, ó amigos; mas esto se a de procurar, no por los mesmos studiantes, porque no se embaraçen con affectos mundanos y carnales, mas por la Compañía por medio del comissario, provinçial ó rector, ó qualquier otro, el qual en este negoçio puede exerçitar la charidad, y no tenga peligro de la conuersaçión ó refricaçión de affectos seculares ó carnales.

Octauo: procurando de informarse de algunas obras ó collegios fundados, los quales no tienen succeso según la intençión de los fundadores, como v. gr., el collegio de los moriscos de

[4] In margine: «Lo particular para fundación de los collegios ya començados ó que se tratan.»

Granada y de Valençia: y viendo el negocio posible, no se dexe de procurar la vnión á la Compañía, con obligarse ella á alguna superintendençia de vna parte de la obra que se pretendía. Si de otra manera no se pudiese aplicar, y siendo conveniente tomar tal superintendençia (no sin consultar primero al General), *hoc est,* pudiéndose proueer en la dicha obra algún número de studiantes, ó aviendo otra causa sufficiente para ella.

Nono: aduertir en la fundación de los otros collegios, en los quales toma la Compañía obligación de leer, que se concluya la obligación que tomamos y fundación del collegio, con condiçión que los studiantes, que podrán proueer dichos collegios, puedan studiar en los mismos collegios, ó adonde mejor paresciere á la Compañía: y ansí se podrían en los collegios donde no se lee, y espeçialmente en los que no están en vniuersidades, compartir los scholares, de los quales es libre á la Compañía poner adonde quisiere.

Décimo: procurar con toda libertad y confiança en el Señor nuestro, que se dexen rentas seculares, por todas las vías que se suelen procurar para obras pías, para los collegios, lo qual, avnque para las casas profesas es prohibido á la Compañía, para fundaçión de collegios y casas de probaçión es necessario y muy bueno, que se tenga solicitud por quien la Compañía diese este cargo, y para todos quanto al deseo y oraçión.

Vndéçimo: se pueden demandar limosnas, según la Constituçión del 2.° cap. de la 4.ª parte, que es la que se sigue: «En collegios donde se pueden mantener sin los preceptores 12 scholares de la propria renta, no se pidan ni accepten limosnas ni presentes algunos, por más edificación del pueblo. Quando no fuesen rentados en aquella quantidad, podríanse acceptar algunas limosnas, aunque no pedir; si tam pobre no fuese, que el pedir, á algunos á lo menos, [5] fuese necessario; porque en tal caso, mirando siempre el mayor seruicio diuino y bien vniversal, podrá hazerse, y también el pedir *hostyatim ad tempus* en todas necessidades que lo requirieren.» [6]

---

[5] In Constit. additur verbum «aun.»

[6] In Constit., «requiriesen.»

Finalmente, *immo* totalmente, como en todas las otras cosas, ansí en este negoçio de fundaçión de collegios, es necessario y vtilíssimo poner toda su esperança en solo Dios omnipotente trino y vno, y conforme á esta esperanza poner los medios más ciertos, que es de las oraçiones y sacrifiçios para esta sancta intentión, ordenando missas y oraciones cada semana, mes y año: y *vltra* desto, augmentando dichas oraçiones y sufragios quando se vee ser más necessario y vtil, según las ocurrençias y vrgencias de los negoçios, y con este fundamento poner todos los otros medios dichos, y qualquier otro que buena y lícitamente se pudiere poner.

A estos collegios a de tener el Prouinçial y Comissario muy gran respecto, speçialmente á los que están en vniuersidades famosas: y déuense esforzar en ellos tener á lo menos vn predicador que pueda dar satisfactión, y vno muy suficiente para presidir en las disputas, y ser prefecto en los studios; y speçialmente se a de procurar que sean algunos pláticos y diestros en dar exerçitios, por aver mucha ocasión en las tales vniuersidades de ayudar á la jubentud en esta parte.

3

DE RATIONE CONSTITUENDI COLLEGIA
PROUT IN ILLIS HABEANTUR VEL NON HABEANTUR SCHOLAE [1].

Jesus.

Informatión del modo de los collegios de la Compañía de Jesús, quando no tienen scuelas proprias en que se occupen.

Porque requiere el instituto de la Compañía de Jesús perso-

Información de los collegios de la Compañía que no tienen scuelas proprias.

Porque requiere el instituto de la Compañía de Jesús perso-

[1] Apographum triplici folio, ex cod. *Coll. de Inst., I:* numeros tantum habet antiqui ordinis, scil. 35-37, sed hodiernae hujus monumenti colloca-

nas, que con exemplo de [2] uida y doctrina juntamente puedan seruir á Dios nuestro Señor en ayuda de los próximos, en la institutión y confirmatión della ordena la Sede apostólica que puedan tener collegios, en los quales los scolares, que se han dedicado al diuino seruitio en ella, antes de su professión apprendan las scientias, que para este fin y instituto son conuenientes.

En estos collegios, quando Dios nuestro Señor mueue el coraçón de los que pueden y quieren fundarlos, se da habitatión y renta para alimentar un número de studiantes de la Compañía (mayor ó menor, según la deuotión y facultad del que funda el collegio) con su rector y otros officiales necessarios al gobierno y seruitio dél, con capilla ó yglesia para el exercitio de las cosas spirituales, como son missas, predicatión, confessiones y communiones.

nas, que con exemplo de vida y doctrina juntamente puedan seruir á Dios nuestro Señor en ayuda de los próximos, en la institutión della ordena [a] la Sede apostólica que se puedan tener collegios, en los quales los scholares, que se han dedicado al diuino seruicio, antes de su professión aprendan las scientias, que para este instituto son conuenientes.

En estos collegios ha de hauer habitatión y renta para sustentar los scolares con su rector, y otros officiales necessarios, y yglesia para los exercitios de las cosas spirituales, como son missas, confessiones, comuniones, predicatión, etc.

---

a de la ordenada, *Lusit. ex.;* sed perperam.

tioni minime respondent. Aliquot extant emendationes manu P. Polanci, quas suo loco indicabimus. Aliud extat apographum in cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 35-37, cujus varias lectiones, quae paucissimae sunt, in annotationibus damus. In cod. *Coll. de Instit.*, *I*, aliud est hispanicum exemplum, quod, licet ad sensum quod attinet cum praecedentibus conveniat, verbis non paucis, immo et aliquot periodis ab illis discrepat, ideoque illud separatim edimus.

2 Praecedentia duo verba manu P. Polanci sunt exarata.

Semejantes collegios, que no toman assunto de scuelas proprias, se deben [3] fundar donde ay uniuersidades, á las quales uan los scholares de la Compañía para oyr las lectiones que se lein, y exercitarse en los demás exercitios scholásticos; y guardan tal orden y disciplina en su collegio, que juntamente en letras y spíritu se ayuden á sí mesmos y edifiquen á los de fuera, como más en particular se puede uer en sus constitutiones y reglas, ordenadas para mayor perfectión suya y seruitio diuino.

Aunque los fundadores de tales collegios no pretiendan obligar la Compañía á cosa ninguna, sino ayudarla en el seruitio diuino, ella todauía, por responder á la charidad y beneficentia dellos, de suyo se obliga á tomarlos por fundadores de los collegios, que así fundaren y dotaren [4] para algún número conueniente, como está dicho [5].

En semejantes collegios los scolares de la Compañía uan á oyr las lectiones, que se leyen [b] en las uniuersidades donde están, y esercítanse en las disputationes y otros exercitios scolásticos, teniendo en casa tal orden y disciplina, que juntamente en letras y spíritu puedan [c] ayudar á sí mesmos y edificar á los de fuera, como más en particular se trata en las constitutiones que á ellos tocan.

Aunque los fundadores no obliguen [d] á cosa ninguna la Compañía, solamente queriendo ayudarla en el diuino seruitio, todauía ella, por responder á la charidad y beneficentia dellos, de suyo se obliga á reconocerlos por fundadores.

[b] leen, *Lusit. ex.* [c] pueden, *Lusit. ex.* [d] obligue, *Lusit. ex.*

[3] Manu P. Polanci; antea dicebat *suelen.*

[4] Hanc periodum emendavit Polancus: antea sic legebatur: «de suyo se obliga á no tomar otro fundador en cada collegio, sino el que le fundare y dotare.»

[5] Polanci manu sunt cancellata sequentia: «y asímesmo prouey que se mantengan en él tantas personas, para quantas basta la dotatión, ó quantas

Aunque no se admitan sepulturas ordinariamente de otros, las de los fundadores se deuen admitir: y aora se sepulten en la yglesia del collegio que fundaren, aora no, cada semana se dirá por su fundador en cada collegio [6] una missa perpetuamente; y cada principio de mes celebrarán todos los sacerdotes de su collegio á esta intentión; y cada año, el día que se entregó la possessión dél, se dirá una missa solemne, diziendo cada sacerdote asímesmo la suya por el fundador: y el mesmo día se le dará á él, si uiue, ó al que él señalare de sus descendientes ó de otros, una candela de cera con sus armas ó deuotiones, á su uoluntad, en señal de reconozimiento y memoria perpetua del beneficio de la fundatión.

Luego que se entregare la possessión de algún collegio semejante, el Prepósito general debrá hazerlo entender á toda la Compañía uniuersal, esparzida por todas nationes, para

Y aunque no se admittan ordinariamente sepolturas de otros, las de los tales se deuen admitir, si ellos tubieren tal deuoción. Aora se sepulten en la yglesia del collegio, aora no, cada semana se dirá por su fundador en cada collegio una missa perpetuamente, y cada principio de mes celebrarán todos los sacerdotes del tal collegio á esta intentión, y cada anno, el día que se entregó la posessión dél, se dirá una missa solenne, diziendo cada sacerdote asímesmo la suya por el fundador; y el mesmo día se le da á él, ó á quien él señalare de sus [e] descendientes ó de otros, una candela de çera con sus armas ó deuotiones, á su uoluntad, en señal de reconoscimiento y memoria perpetua del beneficio de la fundación.

En entregándose la posessión de algún collegio, el General debrá hazerlo entender á toda la Compañía en todas partes, para que cada sacerdote della diga tres missas por el tal fun-

[e] a sus, *Lusit. ex.*

el mesmo fundador significó ser su uoluntad se mantuuiessen, pudiéndolo suffrir la renta que se les ha dexado; y quando esta basta para sustentar un mediano número de personas, no se aceptan otras limosnas de nadie para la sustentatión de los collegios.»

[6] «por su fundador en cada collegio» scripsit sua manu Polancus; antea legebatur: «se dirá por él».

que cada sacerdote della diga tres missas por el tal fundador en uida, rogando á Dios nuestro Señor por el augmento de su gratia en él, y de todo bien; y como se supiere que aya passado de la presente uida á la otra, asímesmo dará orden, que todos en todas partes digan cada [uno] tres otras missas por su ánima, que Dios nuestro Señor la remunere, para siempre lleuándola á su santo reyno, del seruitio que le hizo en la tal fundatión.

dador en vida, por el aumento de la diuina gracia en él y de todo bien; y como se supiere de su muerte, dará orden que todos en todas partes digan cada [uno] tres otras missas por su ánima.

Todas las uezes que se dize ayan de dezir missa los sacerdotes de la Compañía, se ordena asímesmo que los otros, que no son sacerdotes, hagan oratión con la mesma intentión por los fundadores uiuos ó defuntos.

Todas las uezes que los sacerdotes dizen las missas ya dichas, se deue ordenar que los que no son sacerdotes hagan oración con la mesma intentión por los fundadores uiuos ó defunctos.

Haze asímesmo la Compañía partícipes á los fundadores, de todos los méritos y buenas obras, que se hazen en el collegio que cada uno ha fundado, y en toda ella. Tiénese tanbién por obligada (de obligatión que le pone la mesma charidad y gratitud) nuestra Compañía para con los fundadores, y qualesquiera otros que son á ellos conjuntos, de todo seruitio, que según su professión les pueda hazer en todo tiempo.

Házense asímesmo partícipes los fundadores, de todos los méritos y buenas obras, que en el collegio que cada uno ha fundado y en toda la Compañía se hazen, la qual sin esto se tiene por obligada de obligación de charidad y gratitud para con ellos, y qualesquiera otros que son á ellos conjuntos, de todo seruitio, que según su professión les pueda hazer en todo tiempo, como se puede ueer en las constitutiones.

Sin lo que está dicho, tienen los fundadores en obras semejantes grande mereçimiento en el exerçitio de la charidad; porque primeramente dexan manera para que sean perpetuamente alimentados tantos pobres de X.°, quantos de aquella renta se podrán mantener: y si qualesquiera que fuessen los pobres, sería obra de charidad, quánto más siendo religiosos y sieruos de Dios.

Asímesmo si es obra de grande mereçimiento instituir qualesquiera personas en letras y uirtudes xianas., quánto grande será dexar forma para que sean en semejantes collegios instruídos perpetuamente hombres, que, después de hauer salido aprouechados en uida y doctrina, han de ser obreros para instituir otros muchos y ayudarlos en lo mesmo.

Ayudar tanbién la Compañía en este su principio, en el qual se uey que la ua Dios nuestro Señor augmentando en número y fructo, pareze sea de spetial mereçimiento, y manifiesta cooperatión á la prouidentia diuina; y tanto más, que no sólo se da ayuda para mantener los subiectos della y instituillos para el diuino seruiçio, pero

Sin lo que está dicho, tienen los fundadores en obras semejantes mucho merescimiento por la charidad que usan en dexar manera para mantener tantos pobres de X.° religiosos, á quantos basta la renta de la dotación.

Y en dexar manera para que sean instituidos los tales en letras y uirtudes xianas., perpetuamente, para que, después de hauerse aprouechado en ellas, ayan de ser obreros para instituir otros muchos y ayudarlos en lo mesmo.

Y así los fundadores mucho cooperan en este principio de la Compañía á la diuina prouidencia, que se uey la ua augmentando en número y fructo, con la ayuda temporal que dan, la qual para lo uno y lo otro es de mucha importantia.

para ganar otros muchos que, mouidos por el exemplo destos, se dedican á seruir en ella á Dios nuestro Señor.

Tanbién se haze special ayuda, así á los scholares de la vniuersidad [7], como á los demás del mesmo pueblo donde se haze el collegio. Quanto á los scholares, porque con el exemplo y conuersatión de los nuestros, y con los exercitios scholásticos, se suelen aprouechar en las uirtudes y letras, como la experientia lo muestra en las uniuersidades donde ay collegios nuestros. Quanto á los demás de la tierra, junto con los scholares, házeseles ayuda no pequeña para aprouecharse en las cosas spirituales; porque en el collegio, donde ay número de los nuestros, es menester que aya, según nuestro instituto, quien attienda á la edificatión de las ánimas con la oratión y missas quotidianas; con consejo y consolatión spiritual y exhortationes particulares [8]; con el ministerio de los sacramentos sanctos de la confessión y comunión; con la instructión en el orar, y otros exercitios

Resulta también de aquí special aiuda á los otros studiantes de la uniuersidad por el exemplo y conuersación de los scolares de la Compañía, como la experientia lo ha mostrado, así en el spíritu como en las letras, y á los demás de la tierra que se aprouechan, donde ay número dellos, no solamente con las oraciones y missas cotidianas, pero con consejo y consolación spiritual y exhortationes particulares; con el ministerio de los sacramentos de la confessión y comunión; con la instructión en los exercitios spirituales y doctrina xiana., y muchas uezes con la predicaçión; con uisitar [f] los cárçeles y hospitales; con ayudar á pacificar los discordes y á bien morir los que passan desta uida; y generalmente en todas obras de misericordia y charidad, según las flacas fuerzas de la Compañía y número de personas y tiempo que tienen para ello, se suelen exercitar los collegiales

[f] predicacion y visitar, *Lusit. ex.*

[7] «De la vniuersidad» additum fuit a Polanco.

[8] Praecedentia quatuordecim verba sunt manu Polanci scripta.

spirituales; con enseñar la doctrina xiana.; y muchas uezes con proponer el uerbo diuino en nuestra yglesia ó en otras [9]. Asímesmo en uisitar las cárceles y hospitales, y ayudar á pacificar los discordes, y [10] á bien morir los que passan desta uida; y generalmente en todas obras de misericordia y charidad, según las flacas fuerças de la Compañía y tiempo que tiene para ello [11], se puede exercitar con speçial cuydado en los pueblos, donde ay collegios de los nuestros.

Extiéndese asímesmo este beneficio de tal fundatión al bien uniuersal; porque los operarios que se instituien, no solamente en la mesma tierra y obispado, ó prouincia, pero en todo el mundo se pueden sparzir, como suelen los obreros de la Compañía; y es grande ayuda hazer seminario de tales; porque siempre dellos suele hauer en la Yglesia gran falta, digo de predicadores y confessores: y finalmente de personas, cuyo officio sea, con exemplo y doctrina y todos medios ayudar á las ánimas para conseguir el último y

de la Compañía en ayuda de los pueblos donde residen.

Estiéndese aún más este beneficio de tal fundación al bien uniuersal; porque los operarios, que se instituyen en estos collegios, no solamente en las mesmas tierras, pero en los obispados y prouincias donde están, y en todas partes fuera dellas, se pueden y suelen esparzir; y quanto ay más necessidad en la Yglesia de operarios, que con exemplo y doctrina y todos medios ayuden las ánimas á conseguir el último fin para que fueron criadas, tanto es de mayor utilidad para el bien común el hazer semejantes seminarios,

---

9 «en nuestra yglesia ó en otras» adjecit Polancus.
10 «pacificar los discordes y» inseruit sua manu Polancus
11 Polanci sunt etiam «y tiempo que tiene para ello».

felicíssimo fin para que fueron criadas: porque este es un género de hombres muy raro, pero utilíssimo al bien uniuersal: y así el dar forma de instituir perpetuamente los tales, es obra de singular charidad y merezimiento, y la más importante que pueda hazerse, como bien entenderá quien tiene gusto y affición al bien uniuersal.

dando forma que se instituyan perpetuamente en ellos tales obreros para la viña de X.º nuestro Señor.

Tanbién es de gran mérito semejante obra por lo que importa al diuino honor y gloria; pues no solamente en el mesmo collegio se exercita el culto diuino, pero los que en él se instituien han de emplear sus letras y trabajos, y aun las uidas, por la conseruatión de la fe y religión cathólica, y porque sea conoçido y glorificado X.º nuestro Señor entre fieles, y entre schismáticos, heréticos y infieles, como por la diuina gratia se uey, no solamente la intentión, mas aun la prática y experientia desto en la Compañía de Iesús, así en las partes settentrionales de Alemaña y Boemia, como en las meridionales de la Ethiopía y otras partes de Affrica, y en las occidentales del Brasil, y en las orientales de

Veise también el mérito que ay en semejante obra por [g] lo que importa á la gloria y honor diuino, en el qual se han de emplear las letras y trabajos, y aun las uidas de los que en tales collegios se crían, poniéndolas para la conseruación y augmento de la religión católica entre fieles y infieles, heréticos y scismáticos, como por la diuina gracia se ha començado á uer no solamente la intentión, mas aun la prática y esperiencia, así en las partes de Alemaña y Boemia, como en las de Etiopía y el Brasil y en las Indias, aceptando Dios nuestro Señor el ministerio de sus débiles instrumentos desta Compañía para adelantar mucho el culto suyo en unas naciones y en otras [h].

[g] Desideratur hoc verbum in *Lusit. ex.* [h] para leuar adelante mucho en culto suyo en unas naciones y otras, *Lusit. ex.*

las Indias, acceptando Dios nuestro Señor el ministerio de las personas de la Compañía para adelantar el culto y conocimiento de sí en todas nationes. Y quanto el collegio instituido tiene más subiectos, tanto más se puede extender en todo lo dicho, á gloria diuina y corona perpetua del que le instituyere; por quien, quanto él con más confiança de la Compañía proçediere, tanto ella se ha de tener por más obligada á cumplir con su intentión y deuotión, y mostrar en obras la gratitud suya con ellos en X.° nuestro Señor.

INFORMATIÓN DE LOS COLLEGIOS DE LA COMPAÑÍA QUANDO SE TIENEN SCUELAS PROPRIAS EN ELLOS, MAS NO DE STUDIO GENERAL.

Otra forma de collegios tiene la Compañía, aora sea en uniuersidades, aora donde no las ay: quando toma ella el assunto de enseñar, teniendo scuela abierta de letras de humanidad, latinas y griegas, hasta la rethórica, sin entrar en otras scientias superiores.

En semejantes collegios, quanto fuese mayor el número de nuestros scholares, se po-

DE LOS COLLEGIOS QUE TIENEN SCUELAS PROPRIAS, MAS NO DE STUDIO GENERAL.

En semejantes collegios se haze con los fundadores y los demás lo que contiene la infor-

dría hazer tanto más de lo dicho en la forma precedente: y tanto mayor número de maestros destas letras, y de otros operarios se podrían tener. En el menor número que se suffre, que es de 14 ó 15 personas, debrá hauer á lo menos tres maestros para enseñar letras, y dos sacerdotes que attiendan á la edificatión spiritual de la tierra, haziendo de las obras pías arriua dichas las que el tiempo y fuerças suyas permitten.

Lo que semejantes collegios tienen proprio es: el enseñar la juuentud, y todos los que fueren á sus scuelas, estas letras de humanidad, usando diligentia en sus lectiones, y teniendo cuydado que los studiantes hagan fructo, exercitándolos en compositiones en prosa y en uerso, y en otros exercitios conuenientes á aquella professión.

Tiénese asímesmo particular cuenta con essos scholares que apprendan la doctrina xiana., que á todo hombre en qualquiera stado es necessaria.

Generalmente tiénese cuydado de su institutión en la uida y costumbres diños de hombre xiano., dando los me-

matión precedente; y quanto mayor número ubiere de nuestros scolares, tanto más se podrá hazer de todo lo dicho.

Lo que tienen proprio, sin lo dicho arriba, es: el enseñar á la juventud y á todos los que fuesen á sus scuelas las letras de humanidad, usando diligentia en sus lectiones, y teniendo cuidado que los estudiantes hagan fructo en ellos, exercitándoles en compositiones en prosa y uerso, y en lo que más conuiene á tal professión, y teniendo cuenta que aprendan la doctrina xiana., y costumbres conformes [i] á ella, usando los medios que se pueden [j] para retirarlos de los uicios y pecados, y hazerlos ir adelante en las uirtudes.

---

[i] Desideratur hoc verbum in *Lusit. ex.*

[j] pueden dar, *Lusit. ex.*

dios que conuienen para retirarlos de los uitios y peccados y para hazerlos yr adelante en las uirtudes.

Tanbién se podrían, quando son algo mayores los collegios, leer una lectión de la sphera para dar alguna instructión de la cosmographía; y otra de casos de conscientia, para que los clérigos de la tierra poco práticos se ayudasen en lo que les es necessario para hazer su officio á gloria diuina.

Para con los fundadores se obserua lo que arriba fué dicho.

DE LOS COLLEGIOS DONDE TIENE LA COMPAÑÍA ASSUNTO DEL STUDIO GENERAL.

Algunas uezes se encarga la Compañía de studios generales, aora tome cargo de uniuersidades, aora de collegios, que, aunque no tiene[n] tal nombre, se enseñan las tres lenguas en ellos, latina, griega y hebrea, y la lógica, y lo que basta de las scientias mathemáticas, y philosophía natural y moral, y methaphísica, y theología scholástica, y sacra scriptura.

Y porque no se tomaría tal assunto, sino donde se pudiese

DE LOS COLLEGIOS DONDE TIENE LA COMPAÑÍA ASSUMPTO DE STUDIO GENERAL.

Algunas uezes se puede encargar la Compañía de uniuersidades ó studios generales, donde se enseñan las tres linguas, latina, greca y hebrea, la lógica y lo que basta de las scientias matemáticas, y philosophía natural y moral, y metaphísica, y la theología scolástica, y sacra scriptura.

Lo que añaden estos collegios á los otros es, enseñar las

mantener mucho número de scholares de la Compañía, que fuesen oyentes de los professores en dichas facultades que allá pone, en los tales collegios se haze lo que en las dos informationes arriba dichas se contiene; y más, el enseñar las scientias superiores que se han dicho, teniendo buenos lectores en ellas, y usando las disputationes priuatas y públicas, actos y otros exercitios scholásticos que conuienen, y graduando los que fuessen hallados dignos del grado, como en las constitutiones de las uniuersidades se uey, y todo gratis, por solo amor de X.º nuestro Señor: en manera que en esta 3.ª forma de collegios se incluye lo que ay en los dos primeros, y se añade más lo que se ha dicho. scientias superiores dichas, teniendo buenos lectores en ellas, y usando los exercitios scolásticos que conuienen, y graduando los que se hallan dignos del grado, y todo gratis.

Laus Deo [k].

4

INFORMATIO

CIRCA COLLEGIA SOCIETATIS JESU [1].

†
Jhs.

INFORMATIONE DELLI COLLEGII DELLA COMPAGNIA DE JESÚ, ETC.

Primieramente si dirà della qualità delli collegii: dopo della fundatione loro o modo de fundarli, et di quello che si aspetta alli fundatori.

---

k Desiderantur haec duo verba in *Lusit. ex.*

1 Ex cod. *Coll. de Inst., I,* apographum, duplici folio.

Quanto al primo, cè differentia dalli collegii et case della Compagnia, perchè li collegii sonno ordinati propiamente per li scholari acciò imparino le lettere, che sonno necessarie al' instituto della Compagnia, et hanno intrate per sustentare detti scholari, non si potendo in altra cosa adoperare dette intrate, se no in beneficio delli stessi collegii et scholari. Le case sono per li professi della Compagnia, li quali con le lettere prima imparate attendeno ad aggiutar l'anime, et seruano pouertà in particulare et in commune, non potendo hauere alcune intrate nè possessioni: et questi tali professi, o vero il loro Preposito generale, hanno la superintendentia delli collegii quanto al modo de viuere, et instructione delli scholari, et quanto al metere et cauare le persone, secondo che si reputa conueniente per il diuino seruitio. Et così pare serà tanto meglio administrata questa cosa delli collegii per loro, quanto non hanno interesse alcuno, nè possono hauerlo, solamente pretendendo che li scholari si faccino litterati et virtuosi, acciò, finiti li studii, siano apti per intrare nella Compagnia professa.

Le persone che si mandano alli detti collegii sonno de due maniere: alcuni giouani, delli quali se spera habbiano a reuscire serui d'Iddio e docti; altri si mandano per lectori, et acciò attendano ad aggiutar nelle cose spirituali la terra, doue sta il tal collegio, in predicationi, confessioni et altri mezzi de aggiutare le anime.

Li scholari si mandano dopo che sonno probati con varie experientie nella mortificatione et humilità et altre virtù, che siano fundamento sodo della doctrina; et tutti hanno voto de intrare nella Compagnia, per il qual voto si dano di termino doi anni, in modo che tutti si spera habbiano a essere serui de Dio et ministri dela parola sua: et finiti li studii, di nouo tornano a probatione per vn' altro anno auanti che faccino professione.

Li maestri in alcuni luoghi, doue la Compagnia ha tolto l' asumpto delli studii, come in Gandia, Messina et Palermo, leggono tutte le facultà, sì de lingue latina, greca et hebrea, sì etiam dela philosophia et arti liberali, sì etiam della theologia; et de loro stessi sonno molti predicatori et confessori per aggiutare li scholari et li altri del populo quanto ala doctrina insieme et vita xpiana.

Fin adesso, dopo che la Compagnia si cominciò, si sonno fatti molti collegii, come in Goa nell' India, doue sonno de più de xii lingue diuersi ioueni indiani, quali, instructi nel xpianesmo. per li nostri di qua mandati, che hanno il gouerno del collegio, non solamente hanno fatto frutto nelle anime sue, ma etiam in quelle de altri predicandoli nelle proprie lingue: et cossì sonno sparsi molti, vsciti di detto collegio, per quelle regioni dell' India di Portugallo, et molta gente si è acquistata a X.°, et ogni giorno si augmenta il tal fructo, augmentandosi li operarii.

In Portugallo similmente il Re fece vn collegio in Coymbra, doue sonno più de 100 della Compagnia, cioè de scholari di quella, et ogni anno diuersi si cauano per mandar in diuersi bande del regno a predicare et confessare, et si fa molto grande frutto, sì nel detto regno di Portugallo, sì etiam nelli luoghi de Africa et Ethiopia, et l' India del Brasil, et altre terre che sonno sotto il re di Portugallo, conuertendosi molti migliara de anime, et trattenendosi li già baptizati nella relligione de X.° nostro Signore.

In Salamanca della Spagna cè vn' altro, et vn' altro in Alcalà, et altro in Valladolit, che sonno in Castiglia; et non solamente nelli studii, ma etiam in predicationi et confessioni et altre pie opere si fa et è fatto molto fructo, nelle vniuersità dette, et etiam nell' altre terre circunuicine: similmente in Valentia, Çaragoça et Gandia, doue sonno fatti collegii, et in Palermo et Messina de Sicilia, doue in lettere et costumi nelli scholari et populari si è data grande edificatione et frutto spirituale. Così in Pariggi de Franza, et Louanio de Fiandra, et Colonia et Ingolstadio de Alemagna si serue Iddio per quelli della Compagnia: in Italia, Ancona, in Padua et Venetia et Bologna, essendo in tutti questi luoghi persone che attendeno alle lettere et edificatione delle anime. Et questo basti quanto ala qualità delli collegii: resta a dire del modo de fundarli et de quello che se aspetta alli fundatori.

Alcuni hanno fatti questi collegii dotandoli de beni seculari, come le città dette de Sicilia.

Altri l' hanno fatto de beni ecclesiastici, ſacendo vnione de

alcuni beneficii senza cura a l' opera pia delli collegii detti: et cossì il Ducha de Babiera, de bona memoria, ha procurato che alcuna abatia o monasterii desolati, doue poco si serueua Dio, si conuertessino in tal fundatione di collegio.

Cè etiam altra via, che ha vsato il duca di Fiorenza in Pisa, de obtenere della Sede appostolica parte delle decime ecclesiastice per la substentatione delli scholari. Ha fatto anche vna cosa simile, benchè per 3 anni soli il duca detto de Babiera, impetrando certe decime del stato suo per aggiutare l' vniuersità de Ingolstadio.

Con queste intrate si sustentano li scholari et maestri loro, perchè saria troppo distractione per li studii il mendicare; et cossì viuono sotto bona disciplina et gouerno nelli detti collegii, in modo che con l' essempio et tutte l' altre parti procurano dar buon odore et edificatione.

Quanto alli fundatori si vsa gratitudine et si fa memoria de loro nel modo sequente.

Primieramente ogni 7.mana perpetuamente si dice vna messa per il fundatore et benefattori viui o morti. Il simile ogni principio di mese, celebrando tutti li sacerdoti, che si trouaranno nel collegio, per li tali fundatori et benefattori perpetuamente.

Cossì ancora ogni anno il di medesimo della fundatione si dice vna messa solenne per loro, et celebrano tutti li altri con la medesima intentione.

Similmente il di dela tal fundatione si deue presentare al fundatore o alli successori suoi et descendenti, o più propinqui della sua casa, vna candela de cera con le sue arme o deuotioni in segno de reuerentia et recognitione, etc.

Fundato il collegio, il Preposito generale deue aduertire a ogni vno della Compagnia vniuersale in tutto il mondo, che dicano 3 messe per il tale fundatore et benefattore viuente, acciò Dio li augmenti nel suo seruitio, et dopo la morte del detto fundatore 3 altre messe per l' anima sua: et questo in ogni luogho et per ogni sacerdote di tutta la Compagnia.

Si fanno etiam li fundatori detti et benefattori participi in vita et in morte de tutte l' operationi bone et grate a Dio delli colle-

gii et tutta la Compagnia, e in vita et morte finalmente si riconoscono loro et le cose sue, procurando la Compagnia de farli ogni seruitio che, secondo la sua professione, a gloria diuina li può fare.

5

FORMULA

ACCEPTANDORUM COLLEGIORUM SOCIETATIS JESU A R. P. N. LAYNEZ CONSTITUTA [1].

†

DEL MODO DE ACEPTAR COLLEGIOS PARA LA COMPAÑÍA. DE N. P. M.º LAINEZ [2].

Consideradas las obras en que á gloria de Dios N. S. y á prouecho de las ánimas se ocupa la Compañía nuestra, y la obligación de la charidad, que por nuestro instituto tenemos á perseuerar en ellas, después de hauerlo pensado y consultado con los Padres assistentes y encomendado á N. S., me ha parecido que en los collegios, que de aquí adelante N. S. querrá fundar, de nuestra parte no se admittan nueuas obligationes; sino que, quien mouido de Dios N. S. y del seruicio que á él se haze por la Compañía, y útil á los próximos, con su gracia querrá fundar algún collegio, haga pura y libre donación de lo que á Dios N. S. offresce, *absque conditione uel modo;* y que la Compañía, sin otra nueua obligación, por l' antigua, dicha, que tiene, dé forma cómo, según el número de los que con la tal fundación se podrán sustentar, se ponga en el tal collegio el número de los obreros, que

[1] Ex apographo, in *Cod. 6 Vatic.,* ff. 147 et 148. In eo P. Natalis aliqua propria manu annotavit. Aliud apographum coaevum reperitur in cod. *Nat. instr. Lusit.,* ff. 33 et 34, quod prorsus cum hoc concordat, si paucae diversae lectiones, quas suo loco annotamus, et plures orthographicae varietates, quas negligendas duximus, excipiantur. Aliud etiam ad calcem codicis *Miscell. de Constit.,* invenitur. Editum fuit hoc documentum latine in opere *Institutum Soc. Jesu,* t. II, tum pp. 214 et 215, tum etiam pp. 536 et 537; et a P. Pachtler, in opere cit., t. I, pp. 334-336.

[2] Praecedentia quinque verba manu propria addidit P. Natalis.

en él, conforme al instituto de los collegios, se exerciten en la viña del Señor, en quien esperamos que, caminando en esta christiana simplicidad, fundada en su diuina Magestad, la Compañía perseuerará más pura, y no faltará á lo que deue á su vocatión, y la intentión de los fundadores será cumplida, y se escusarán las inquietúdines de todas partes, que de las humanas cautelas pueden y suelen nascer, las quales, por cautas y auisadas que sean, se pueden contaminar con la humana astutia, como muestra la experiencia, la qual también, así en las otras religiones como en muchos lugares de la nuestra, nos enseña que la manera dicha de fundar sale bien para todas las partes, y para el diuino seruitio y común prouecho que pretenden [a].

DE DIUERSAS MANERAS DE COLLEGIOS Y DEL NÚMERO QUE EN CADA UNA [b] PAREÇE SER NECESSARIO

En collegio, donde se pusiesen tres maestros de letras de humanidad, deue también auer un substituto dellos y tres sacerdotes, uno de los quales sea rector y los otros dos atiendan á la ayuda de las ánimas; y donde ay estas siete personas, conuiene que aya á lo menos otros siete scolares, para que pueda perpetuarse la obra, sucediendo estos en el lugar de los sacerdotes y maestros dichos, quando por muerte ó enfermedad, ó por otras causas, no pudiesen hazer su officio. Asímesmo es necessario un ministro y cinco coadiutores, que son portero, sacristán, cozinero, comprador y otro que ayude en todas cosas. Y así el menor collegio será de 20 personas, sin las quales ha de hauer con que se mantenga un corrector de fuera de la Compañía para castigar los muchachos que uienen á las scuelas, según la orden que los maestros le dieren.

Si el collegio tiene cinco maestros para leer letras humanas, latinas y griegas y rhetórica, abrá de tener otros dos substitutos dellos; y asímesmo abrá 4 ó 5 sacerdotes; porque, sin los tres arriba dichos, uno pueda leer una lectión de casos de conscien-cia, para que los clérigos de la tierra poco práticos se puedan

a) pertienden, *Lusit. ex.* b) uno, *Lusit. ex.*

ayudar en lo que les es necessario para hazer su officio á gloria diuina. Y donde hay tales onze ó doze personas entre maestros y sacerdotes, debrá hauer por lo menos otros 12 scolares para perpetuarse, como arriba se dixo, y un ministro con seis coadiutores; en manera que el menor número será de 30, sin el corrector de fuera.

Si el collegio, sin lo dicho, ha de tener sus cursos de artes, ultra de los arriba dichos tendrá de más [c] 20 personas entre maestros y discípulos; en manera que por lo menos serán de 50 personas entre todos.

Se ubiese la Compañía [de] acceptar el assumpto de alguna uniuersidad ó studio general, añadiendo á lo que está dicho la theología scolástica, y sacra scriptura, no debrá hazerlo si no ubiese manera para mantener á lo menos 70 collegiales, que son 20 más de lo[s] dichos entre maestros y discípulos: y aun mayor número conuendría que uuiese, para que no solamente pudiese perpetuarse tal obra, pero aun sacarse alguna gente del tal collegio para ayuda del bien uniuersal en unas partes y otras.

En collegios, donde no tiene la Compañía scuelas proprias, ultra el número de los scolares es necessario rector y ministro; y si ay mucha gente, subministro, y coadiutores según el número de los collegiales.

Los operarios puédense poner en estos collegios según la comodidad que tiene la Compañía y la disposición de la messe del pueblo [5].

---

c) tendrá más de, *Lusit. ex.*

[5] Hic addidit P. Natalis sequentia: «Hactenus P. N. Laynez. Quum ageretur de fundatione collegii et vniuersitatis Dilinganae, censuit P. N. Laynez non esse tantum numerum in Germania exigendum, et sat fore, si pro fundatione vniuersitatis exigerentur redditus ad alendos 60.» Haec annotatio desideratur in codice Lusitano.

6

REGULAE

PRO SCHOLIS COLLEGIORUM S. J.

†
Jhs.

PARA LAS SCHUELAS DE LOS COLLEGIOS

Léase y téngase toda cuenta, con lo que puede aprouechar para esso, en lo que se dize en la 4.ª parte de las Constitutiones, y en la 2.ª parte della, donde se trata de las vniuersidades. Esto será harta claridad para todo con la gracia del Señor.

Quanto á lo más particular, siruen las reglas que dexó el P. Nadal de los studios.

Vltra desto, parece que podrán ayudar los auisos siguientes.

Que aya vn superintendente, el qual tenga juizio bueno, sobre todas las clases, y lo que en ellas se lee, y modo de leer, y mutatión de los scholares de vnas á otras, y todo lo demás.

Y si acaesciere que el Rector no tuuiere tanto juizio en aquellas cosas (aunque quanto sea possible le ha de tener en todas), se accomodará al juizio del Prefecto que dezimos.

Y para mejor gouierno y diretión del studio de los de fuera y de dentro, informarse ha á menudo el Rector del exercicio de las schuelas, no sólo del Prefecto, mas de los otros regentes, y aun de nuestros scholares, y con prudentia, de los de fuera, como le paresciere. Y visitará á menudo las scuelas presentialmente, aunque ha de aduertir que no diga cosa alguna públicamente, con que pueda debilitar la authoridad de los que leen con sus scholares.

Vltra desto, cada semana hará congregatión de los lectores vna vez á lo menos, tratando del buen gouierno y del augmento de los studios y escuelas; y tanbién terná congregatión por algún acaescimiento, si fuere necessario ó vtil.

Los maestros se elijan con mucho juizio, cada vno accomo-

[1] Ex cod. *Coll. de Inst.*, *I*, apographum, duplici folio.

dado para la classe que ha de regir; y antes que empieçe á leer y se embíe donde ha de leer, lea algunos días lectión de aquella schuela, que ha de gouernar, en presentia de quien en ello tenga juizio. Y llegado al collegio á donde ha de leer, lea, como substituto del que se ha de quitar, algunos días, por prouar si terná el modo de regir los oyentes conforme á la doctrina para leerlos.

Estos lectores para las classes inferiores se pueden tomar de las casas de nouitios, que lean en ellas por vn año á lo menos, aunque sean doctores y doctos, por parte del tiempo de la probatión; y esto se entiende no antes de los seis meses de las experientias, que se dizen en el examen, ó equivalentia dellas.

Tanbién se podrán tomar, para las inferiores classes, de los mismos nouitios ó de otras personas, que sean faltas en los principios de grammática, ó ayan passado adelante á otras disciplinas con aquella falta ó no, con intentión que, leyendo vn tiempo, salgan suffìcientes grammáticos. Esto se entiende, no de la vltima chuela de los rudimentos, la qual es propria para probatión de os nouitios, ó por hombres ya maduros, los quales no fuessen á otra cosa mayor idóneos. Entiéndese tanbién de aquellos, que tubiessen falta notable en la congruidad del hablar latín y escreuir, la qual fácilmente por sí no pudiessen alcançar; y no de aquellos, los quales, siendo congruos, han oluidado, como se suele, las reglas de grammática, las quales no son necessarias, teniéndose el fin dellas, que es el vso de hablar latín congruamente.

Para las superiores classes, *hoc est,* de humanidad, rhetórica y griego, se podrán tomar subiectos idóneos, ó de las casas de probatión ó studiantes, los quales en leer estas facultades se ayan de aprouechar á sí mismos, ó algunos que para otra cosa mayor no fuessen tan idóneos, ó personas que, fuera de todos sus studios, se juzgasse conuenir que siruiessen en este ministerio.

Hase de aduertir, quanto sea possible, que en cada collegio, donde se lee, sea el rhetórico ó el maestro de la suprema classe persona de lustre y opinión buena de docto; y aun el humanista es menester mirar que tenga suffìcientia, la qual, aunque sea en los otros regentes necessaria, no es tanta falta auer alguna debi-

lidad, principalmente teniendo los superiores maestros, á quien puedan consultar.

Conviene algunas vezes, según la qualidad de los maestros, los quales no son al principio tan sufficientes, ponerlos en alguna classe más baxa vn año, y otro en la mayor etc., según se juzgase convenir.

Ningún maestro, quanto sea possible, lea en vna schuela menos de vn año, porque es gran impedimento para el aprouechamiento de los scholares mutatión de maestros. Y renouándose las schuelas cada año, y mudándose los scholares de vnas classes á otras, no ay inconviniente en mudar los lectores, antes es necessario ó vtil.

No lea á vna classe y á vnos mismos studiantes sino vn maestro, si ya no fuesse de griego ó hebreo ó en otra facultad diuersa.

Ningún maestro, que lea *publice* en las schuelas, oyga lectión pública de humanidad; antes se podría leer en casa fiestas y domingos alguna lectión de lo que faltare á los inferiores maestros.

Quanto á los accidentes, que suelen acaescer de falta de maestros, muriéndose vn regente, se vee ser necessario mutatión de otro; y desto ninguno terná razón de quexarse, pues la necessidad lo fuerça. La misma razón será quando se haze totalmente inútil vno para leer, por qualquier causa; y en estos casos es mucho de aduertir, para dar satisfactión á la schuela y á los de fuera, que en lugar del que falta se ponga otro, quanto sea possible, claramente, ó tan bueno, ó mejor que el otro.

Y quando fuere otro impedimento temporario, para esto abrá dos remedios: el vno, si será possible, tener vno sobresaliente, en cada collegio que se lea, el qual podrá ser alguna persona sufficiente, que aya passado sus studios, ó de humanidad ó de artes ó de theología, después de los quales studios, por orden de las constitutiones ha de mediar algún tiempo antes que passen adelante para repassar sus studios, y aplicar otros doctores sobre ellos más de los vistos, y hazer extractos ó compendios ó memorias para resolutión de las materias vistas. El otro remedio, que en aquel tiempo ó el Rector ó alguno de los confessores ó

otras personas de casa se elija vno, el que mejor pudiere suplir la falta.

7

REGULAE

COLLEGIORUM SOCIETATIS JESU [1].

†
Jhs.

CONSTITUTIONES QUE EN LOS COLLEGIOS DE LA COMPAÑÍA DE JESÚ SE DEUEN OBSERUAR PARA EL BIEN PROCEDER DELLOS Á HONOR Y GLORIA DIUINA.

En los collegios de la Compañía, de donde por la mayor parte se cree que saldrán los que en ella han de hazer professión, deue tenerse respecto á seys cosas: La primera, cómo los que en ellos estubieren se conseruen y crezcan en spíritu y virtudes.

2.ª Cómo se aprobechen en los studios, que para el diuino seruicio y ayuda del próximo toman.

3.ª Cómo conseruen la salud y fuerzas del cuerpo, que son necesarias para el diuino seruicio y de los próximos en nuestro instituto.

4.ª Cómo se conseruen las cosas temporales del collegio y competentemente se augmenten.

5.ª Cómo se aumente el número de los scolares.

6.ª Cómo se aprouechen los próximos de fuera de la Compañía. Y conforme á estos seis fines tendrán seis partes las constitutiones, añadiendo la 7.ª, de lo que generalmente ayuda para todo lo dicho.

PARA CONSERUARSE Y CREZER EN SPÍRITU Y VIRTUDES

1.º *Buena intentión en el studio.*—Primeramente, procúrese que quantos ay en los collegios de la Compañía como scholares

---

[1] Ex adversariis autographis P. Polanci, in cod. *Coll. de Inst., I:* constat duodecim foliis non numeratis. Titulus alia manu fuit exaratus. In primo folio haec tantum extant verba, Polanci manu scripta: «Costitutiones [*sic*] de los collegios.»

della tengan la intentión del diuino seruicio muy pura, á él enderezando todos sus studios, y para él queriendo la doctrina que se pretiende.

2.° *Propósitos de dejar el mundo.*—Todos sean personas que se han desnudado del amor del mundo con propósitos de seruir á Dios, su criador Señor, y sus próximos en perpetua pobreza, castidad y obedientia en esta Compañía; y quien contrario propósito tubiese sepa que iniustamente y contra la intentión de la Compañía occupa el lugar de otro, y sabiéndolo el Rector debe despedirle. Esto entiendo, si no fuese menester con consentimiento y orden del General que se tomasen algunos scholares fuera de nuestro instituto por falta de los nuestros, porque los tales no es necessario estén así desnudos, aunque viuan al modo de los otros quando en casa están.

3.° *Voto de ser de la Compañía.*—Para más establezerse y confirmarse en su vocatión, quien no vbiese hecho voto de ser de la Compañía hágale, pasados los dos años de probatión y experientias, como en las Constitutiones de la Compañía se contiene; no de pobreza y castidad, sino solamente de ser de la Compañía, si le resciuieren.

4.° *Renouatión del voto.*—Porque cada vno mejor se acuerde de su obligatión y se confirme en querer cumplir lo que á Dios N. S. ha ofrezido, todos los que tienen voto le renueuen dos vezes en el año por lo menos, á Nauidad y Pascua de resurrectión, y también en alguna otra fiesta, si al Rector pareziese.

5.° *Instructión en cosas spirituales.*—Todos sean instruydos en el modo de examinar la concientia y meditar y orar, los que han de estar en el collegio como studiantes de la Compañía, dando el Rector orden que hagan los exercitios spirituales, si no los han hecho, ó la parte dellos que juzg[u]e bastará, y esto se obserue también en los ministros.

6.° *Confessar y comunicar cada 8 días.*—Todos se confiesen y comulg[u]en cada 8 días; y quien faltase tal día, el siguiente no le den cibo corporal hasta que le tome spiritual, saluo si el Rector juzgare que no se deban administrar estos sacramentos á

algunas personas tan á menudo, como sería á quien tubiese propósito de tornar atrás manifiestamente, como quien estubiese con ánimo de dexar la vía començada de relligión y tornar al século, porque á los tales no deben darse estos sacramentos sino quando fuese de obligatión, á lo menos no más á menudo que cada mes, porque no les dañen por su mala dispositión; pero esto, por las circunstantias que pueden occurrir, queda á la discretión del Rector: pero es bien que el confessor, viendo que alguno no se ha confessado á los 8 días, le demande á la noche la causa, y le exhorte para confessarse el día siguiente; y si en la mañana sig[u]iente no lo hiziere, antes que el confesor coma, diga al Superior la negligentia que pasa; y el Maestro de nouitios auise de los casos dichos los confesores, y sepa del sacristán los que no se han confesado cada domingo.

7.° *El tiempo del confesar.*—Será bien que desde el sábado en la noche á hora cierta, hasta el domingo de mañana, se confesassen todos; y si esto no pudiese ser, para el lunes á lo menos.

8.° *De mayor frequentatión de los sacramentos.*—Quien quisiese confesarse dos vezes en la semana ó más, con parezer del Rector (el qual se podrá ayudar del confesor), lo haga; pero comunicar más de vna vez la semana, á estudiantes comúnmente no se permitta; y quando se vbiese de hazer esceptión en tal regla, no se haga teniendo respecto á la deuotión, sino á la necessidad, de la qual será juez el Rector, como es dicho.

9.° *Vn confessor de todos.*—Aya vn confessor de todos: y si no se pudiese por la multitud, los confessores que vbiere tengan ciertos sus penitentes, y no se pueda nadie confessar con otro que con el confessor que le fuere asignado, sin licentia: y si fuese sacerdote el penitente, y para celebrar quisiese reconciliarse con otro que estubiese á mano, torne á dezir sus culpas al confessor suyo ordinario, porque uno sepa toda su conscientia.

10.° *Casos reseruados al Rector.*—Algunos casos sean reseruados al Rector [2], y éstos serán los que se scriuen en las

[2] Quae sequuntur usque ad verba «y estén los rectores» addita sunt in margine manu ipsius Polanci, abs dubio ut substituerentur loco sequen-

Constitutiones, en los quales el penitente debe imbiarse al Rector, ó el confessor con su licentia referirlos para mayor spiritual prouecho de todos; y estén los rectores preuenidos de antídotos necessarios para ayudar en tales casos. Es aquí de considerar, si vno perseuerase en pecados tales, si debría despedirse con algún pretexto ó sufrirse, y hasta quánto, como sería hasta que vbiese speranza que se enmendaría.

11.° *Saber disponerse á los sacramentos.*—Es bien que todos sepan el modo de confessarse bien y breuemente, y de disponerse á la santa comunión, porque con más fructo resciuan estos santos sacramentos, y menos occupen los confessores.

12.° *Examen de conscientia.*—Sin el examen que se haze en la confessión sacramental, cada vno examine su conscientia vna vez al día antes de yr á dormir, al modo que se enseña en los exercitios; y cada mañana renueue sus propósitos de apartarse de sus familiares defectos, armándose de los remedios que le fueren mostrados contra ellos. Si al Rector pareziese que debría hazer dos exámenes al día, vno después de comer, otro después de cenar, harálos.

13.° *Oyr misa.*—Óyase misa cada día; y ninguno (estando sano) se asiente, ni esté en modo indecente en ella.

14.° *Oratión vocal.*—Hagan oración vocal todos los que tienen obligatión conforme á ella; los que no, digan los domingos y fiestas y sábados las horas de nuestra Señora; los lunes las de finados; los martes los psalmos penitentiales, y asímesmo los jueues; los miércoles y viernes las horas de la ✝; y esta orden sea común, aunque el Rector podría, según las circunstantias, comutarla en algunos.

15.° *Oratión mental ó meditatión.*—Sin esta oratión vocal, téngase vso de dar algún tiempo á la meditatión y oratión mental á los que della son capazes, hasta tres quartos de hora, ó á lo más vna hora, que cada vno emplee en su cámara, en el mejor modo que supiere, ayudándose del confessor; y sería conueniente que algunas considerationes se propusiesen para los que no ha-

tium, quae lineam circumductam habent: «como de tomar cosa alguna de casa, de pecados mortales actuales, de instabilidad en su vocatión, etc.»

llan otras mejores, specialmente incitatiuas á temor y amor de Dios, y de las virtudes; y estos tres quartos de hora se pueden partir en dos vezes, tomando media hora por la mañana quando más opportuno fuere, y vn 4.° ó media hora á la tarde antes de cena. Y si alguna vez se faltase en el vn término, recompénsese en el otro, si no en tiempo, á lo menos en deuotión. Y es bien en la oratión vocal y mental se vse special directión della por la Compañía y fundadores del collegio y benefactores.

16.° *En todas cosas hallen á Dios.*—Todo su studio y obras tengan por oratión, enderezándolas y ofreziéndolas al solo seruicio de Dios N. S., procurando hallarle en todos sus exercitios; y para renouar esta intentión y oblatión, y pedir á Dios gracia de hazer en todo lo que más agrade á su Diuina Magestad, se debría tomar la vsanza santa de hazer algunas breues orationes ó elevationes de la mente á Dios, mezclándolas con las actiones en casa y fuera de casa, y en todas suertes de occupationes, aora diziendo palabras algunas escogidas, según el gusto de cada vno, aora solamente hablando con deseos y aspirationes pías.

17.° *No dar más tiempo á meditationes.*—Vltra de lo dicho, ninguno haga más contemplationes ó orationes, sin que el Rector se lo permitta y ordene. Asímesmo de ver libros píos, el mesmo ordenará lo que cumple gastar de tiempo en ellos, si del que se da á la meditación ó algún otro.

18.° *No hazer mortificationes sin licentia.*—Los ayunos de la Yglesia se guarden como ella nos obliga á los que pueden etc. De voluntarias abstinencias, notables, no las hagan, ni otras penitentias ó mortificationes, sin que el confessor lo sepa, y el Rector, si así pareziese al confessor, y entrambos lo permittan.

19.° *Vn superintendente spiritual.*—Aya vn superintendente en las cosas spirituales, aora sea el confessor, bien que en esto no proceda como confessor, aora otro, que attienda á consolar y ayudar los tentados, y preuenir con remedios opportunos los pecados, y curar las inclinationes malas con los mesmos, y asímesmo avisar de qualquier spiritual defecto al Rector, y con su parezer al que en él cayere, y instruyr y dar medios para aprouecharse spiritualmente y crezer en las virtudes sólidas.

20.° *Recuerdo de cosas spirituales.*—Cada 8 días en alguna hora, y si no vbiese otra cómoda, á la del comer ó cenar, se debría dar vn recuerdo, á todos los que en el collegio ay, de las cosas spirituales más importantes, como del amor de Dios y del próximo, de la obedientia, de la perseuerantia en su vocatión, de descubrir las tentationes.

21.° *Ninguno tenga cosa propria.*—Ninguno tenga dineros proprios; y si algunos le vienen, délos á guardar al que le fuere señalado por el Rector, y con parezer dél disponga dellos. Asímesmo no tenga nadie libro ni otra cosa propria, sin consentimiento del Rector expresso, el qual proueerá que tenga cada vno sus horas para rezar; y si vbiere menester algún libro, se le hará dar para su vso.

22.° *No se dé ni preste nada de casa.*—Ninguno pueda tomar de casa cosa alguna para sí, ni menos para dar ó prestar fuera de casa, sin expressa licentia del Rector.

23.° *No se pida.*—Ninguno pueda pedir ni tomar nada de otros fuera de casa sin semejante licentia.

24.° *No se scriuan letras, etc.*—Ninguno scriua letras, ni las lea, ni ynbíe recados ni dé en scritto meditationes ó cosas espirituales sin expressa licentia.

25.° *Salir con licentia.*—Todos pidan licentia para salir de casa, si no es á las horas ordinarias para las lectiones; y en cosas que no tienen priesa, se podría pedir de vn día para otro.

26.° *Ir acompañados y en modo decente.*—Vayan siempre acompañados, y nunca se dexen yr solos por las calles, sino de dos en dos, los ojos baxos y en modo modesto y edificatiuo, y lo mesmo se obserue en las escuelas y la yglesia; y no se diuiertan á vnas y otras partes quando van fuera, sin expresa licentia.

27.° *No singularidades.*—En ningún lugar público se vsen singularidades, que den ocasión al que las vsa de vanagloria, y á otros de dezir y pensar, sino toda modestia y honestidad discreta; más procurando tener, que demostrar deuotión special y differentiada de otros.

28.° *De cámara de otro no tomar nada.*—Nadie tome nada de la cámara de otro, aun para boluérselo, sin su licentia.

29.° *No estar con otro á puerta cerrada.*—Ninguno esté en cámara de otro á puerta cerrada con él, ni después que es tiempo de recogerse cada uno á la suya.

30.° *Cómo se llamen á la puerta de otro.*—Quando vno buscare á otro en su cámara, llame primero que éntre, por si estubiese occupado en oratión ó de otra manera; y llame paso; y no le siendo respondido, diga lo que quiere, si es cosa breue ó si importa, y pase adelante. Quando no importase, si el de dentro no responde, déxese estar, porque debrá estar occupado, no respondiendo.

31.° *Qué cosas no debe haber en casa.*—No haya en casa libros de amores y vanidades, ni armas, ni cosas de juego, como tableros, naypes, dados etc. De pelotas ó bolas no pareze abría inconueniente, con que nunca se vsasen, sino con el consentimiento del Rector.

32.° *Hablar debido.*—El hablar de todos sea modesto y considerado y en tono baxo, y no demasiado gastando en pláticas inútiles el tiempo, ni tampoco en horas intempestiuas, como sería de studio ó de recogimiento.

33.° *Palabras scandalosas.*— Todas palabras scandalosas mucho se euiten, como serían iniurias, amenazas, malditiones, juramentos, vocablos deshonestos, en lo qual quien cayese deue ser acusado ante el Rector, y él debrá castigarle como juzgare á mayor gloria diuina y bien común.

34.° *Del tratar vnos con otros.*—Personas, que son difficiles y suelen exasperarse unas con otras, no se dexen conuersar iuntas, ni tampoco vn flaco con otro flaco, ó vn tentado con otro tal; antes se compartan en el modo que más pacíficamente y con más prouecho vnos de otros se ayuden. Fuera de casa hablar con parientes ó mundanos no se haga sin expresa licentia del Rector, que no la debrá dar á quien corriese algún peligro, ó sin alguno que acompañase al de casa á lo menos, delante del qual hablase, etc.

35.° *No vsurpar mando.*—Ninguno tenga en el collegio mando sobre otro, ni le vsurpe, si no le fuese necessario por su officio, como al Rector y ministros, y cada official en las cosas de su officio.

36.° *No estorbe vno á otro.*—Ninguno haga en casa ruido: ni el que está en vna cámara, con leer ó rezar alto ó en otra manera, estorue su vecino.

37.° *No estar in ocio.*—Ninguno se permita en casa estar ocioso y gastar mal el tiempo, y mucho menos distraer ó impedir á otros.

38.° *Cómo se ayan vnos para con otros.*—Generalmente se amen todos y ayuden en lo que cada vno pueda, y se honrren y tengan respecto, con llaneza y simplicidad y affabilidad relligiosa, posponiéndose cada vno interiormente á todos, y exteriormente, con la modestia que la discreta humildad, según el grado y qualidad de cada vno, requiere.

39.° *Correctión fraterna.*—Aunque es bien que quien no tiene cargo dello mire por sus defectos más que por los de otros, todavía quien viese claramente defectos de otros, si tornan en periuicio del común, debe denunciarlos al Rector; si no, guardando la orden de la correctión fraterna, podrá, con hazer primero oratión y vsar toda modestia, amonestar al que falta. Y si pareziese más conueniente, podría avisar al confessor de la tal persona para que hiziese él esta correctión, si le pareziese, ó á algún otro, de quien fuese bien tomada.

40.° *Reconciliarse los que vbiesen abido alguna differentia.*—Quando entre algunas personas vbiese intervenido algún desabrimiento, procúrese que no duerman hasta reconciliarse entre sí; después el Rector vsará para con entrambos ó el vno dellos de las penitentias que la charidad discreta requiere.

41.° *Mortificationes: cómo se permittan.*—El primero año, en que se hazen las experientias y probationes, puede más el Rector extenderse en mortificationes de los que quieren ser de la Compañía (y esto, quando vbiese casa de probatión, se podría hazer en ella); después que fueren probados y comenzaren los studios, mejor es no distraerlos con mortificationes, aunque alguna conforme á la presente necessidad se vsase, y más de las que son para abnegar su proprio juicio y voluntad, y exercicio y confirmatión de la obedientia, que de otras, que son al cuerpo y studio más dañosas.

42.° *Del mudarse de vn collegio á otro.*—Personas, que fuesen molestadas de parientes, vezinos á vna mano pareze debrían hazerse mudar á otros collegios; y la mesma razón es de otros, que tubiesen alguna causa para aprouecharse menos en vn lugar que otro á sí ó á los demás.

43.° *De los que se han de despedir.*—Personas inquietas en su vocatión, que á la larga perseueran en tal inquietud, y distraydas, que distrayn á los otros del studio, ó bulliciosas, que turban la paz de los otros, no se sufran en casa, y menos si los sollicitan á pecar ó dexar su vocatión, porque sería yr contra el bien común hazer otra cosa. Personas que cayesen en pecados mortales actuales y perseuerasen en ellos, como arriua se dixo, es de dudar si se tendrían en casa y hasta quándo; pero tales podrían ser, que vno no debría sufrirse.

44.° *Quáles no se deben admitir.*—Gente, que no sea de la mesma color, no esté en compañía de los collegiales, como serían relligiosos de otras órdenes, ni seglares ó personas que no han dexado el mundo, si ya como huésped no se tubiese alguno, ó por falta de otros scholares de la Compañía.

2.ª PARTE

DE CÓMO SE AYAN DE APROUECHAR EN LOS STUDIOS [5]

1.° *No studien los que nó son aptos.*—Primeramente, porque no todos los que quieren seruir á Dios en esta Compañía tienen talento para studios, y Dios nuestro Señor diuide sus dones, véase que no attiendan al studio los que no son aptos para él por faltarles ingenio ó memoria, ó también por no tener salud corporal, que sufra el trabajo de los studios, antes los tales tomen (queriendo quedar en la Compañía y ella tenerlos) el oficio de Martha, y ayuden á los otros por participar en las buenas obras y premios dellos.

2.° *Cómo studien los que no pretienden studio principalmente.*—Algunos que se ynbían á los studios, no por sperar que sean

[5] Integra 2.ª pars deleta est, ut videtur, nam in singulis illius paginis a superiore ad imam partem superducta est linea.

muy letrados, sino para que aliuien los demás, como algún sacerdote para confessar, ó para que attiendan á la yglesia ó para algún officio del collegio, deben, según la orden del Rector, dar el tiempo que les sobrare, si alguno les sobra, al studio más necessario para el officio que tienen, procurando, si tienen habilidad, darse á las lenguas, en special á la latina, y lo que toca á casos de conscientia y sacramentos, etc.

3.° *La puridad, etc.*—Los que fueren aptos para studiar, ayudaránse de todo lo dicho en la primera parte para su studio, en special de lo que haze para la puridad de la conscientia, como al contrario *in maleuolam animam non introibit sapientia* [4]; y de la sincera y no fingida intentión de seruir con las letras á Dios nuestro Señor, como al contrario *spiritus disciplin*[*a*]*e effugiet fictum* [5]; y de la oratión, que pida gracia para bien proceder en el studio á gloria diuina.

4.° *Juzgar que en el studio Dios se sirua mucho, y deliberarse de studiar de ueras.*—Todos tengan este juycio lleno, que la mejor obra que pueden hazer y más grata á Dios en los collegios es el bien studiar; y que como en la oratión y contemplatión Dios se sirue por la charidad [de] donde proceden, así se sirue mucho del studiar en qualquiera facultad, quando puramente por amor suyo el studio se toma; en manera que, aunque hombre nunca llegase á exercitar su studio en beneficio de las ánimas, el mesmo acto del studiar, informado de obedientia y charidad, es ante Dios nuestro Señor grandemente meritorio y agradable, y acetado por gran seruicio; y tras este juicio lleno se sigua vna gran deliberatión y firme de ser muy de ueras studiante, etc.

5.° *Desocupar los estudiantes de cosas exteriores.*—Es bien desocupar, quanto se pueda, de obras y cuydados exteriores los studiantes, lo qual se podrá hazer si ay seglares que attiendan á los officios embarazosos de casa, á lo menos tengan dellos el asumpto y cuydado principal, porque ayudarlos en alguna hora no sería tal estoruo del studio.

6.° *No se distrayan por deuotiones, ni por attender al pró-*

---

[4] SAP., I, 4.

[5] «Spiritus enim sanctus disciplinae effugiet fictum.» SAP., I, 5.

ximo.—Téngase aduertentia que no se diuiertan del studio por deuotiones demasiadas para studiantes, ni por comunicarse al próximo en confessiones etc., que no se debrán admittir sino cuanto el Rector dispensare, y esto para los que son sacerdotes; y á la mesma causa quien no lo es no debría hazerse sacerdote hasta los studios acabados, porque ni hará bien lo vno ni lo otro, y es mejor hazer bien lo vno primero, para después hazer bien lo otro.

7.° *Quítense otros impedimentos.*—Quítense otros impedimentos del studio, qual es padezer necessidad de cosas temporales y la conuersatión distractiua, y dense espuelas á los negligentes y anímense los que desmayan, etc.

8.° *Juntar algunos á la par.*—Pónganse en la mesma facultad algunos juntos, que puedan yr á la par, para que se ayuden con el exercitio, y se inciten con santa emulatión vnos á otros, y se acompañen yendo á las escuelas juntos, etc.

9.° *Studiar fundadamente.*—A vna mano hablando, no studien por compendios las facultades principales ni imperfectamente, antes vayan muy de fundamento en ellas, dando tiempo y studio competente; y quando no le vbiese para muchas, mejor sería tener bien sabida alguna facultad, que tocar muchas, sabiendo poco de cada vna dellas.

10.° *Doctrina segura.*—Procúrese que á vna mano tomen la doctrina más approbada y sigan los mejores auctores en qualquiera facultad, y antes entiendan bien pocos, que corran por muchos no tan bien entendidos; que la mucha variedad no ayudaría.

11.° *Qué facultades deban studiar.*—Las facultades que todos ordinariamente deben apprender son: letras de humanidad, lógica, philosophía natural; y vbiendo aparejo, algunas mathemáticas y moral, methaphísica y theología scolástica y la escrittura; y si sobrase tiempo, algo de lo positivo, como de concilios, decretos, doctores santos, y otras cosas morales, que para ayudar el próximo son más necessarias.

12.° *Lo que todos han de saber.*—Todos procuren leer bien y scribir, en special se hagan buenos latinos; y tubiendo edad y abilidad, podrán darse al griego y hebreo, con parezer del Rector.

13.° *Ir á las escuelas.*—Todos vayan á las scuelas públicas á oyr las lectiones cada vno de su facultad, aora sean en casa, ahora fuera.

14.° *Preueer las lectiones.*—Todos, antes de oyr las lectiones, las miren por sí, porque mejor entiendan lo que el maestro vbiere de leer.

15.° *De los maestros.*—Cada vno oya del maestro ó maestros que el Rector señalare, los quales se procure sean doctos y diligentes y continuos; y procúrese de ganárseles la voluntad, para que tengan cuydado de los studiantes de la Compañía, que puedan ayudarse dél con aclarar las difficultades, etc.

16.° *Hallarse á las disputas.*—No solamente los studiantes sean continuos á las lectiones, pero aun á las disputas públicas, procurando en doctrina y modestia señalarse, vsando más diligentia por el honor y gloria diuina, que otros vsan por la propria.

17.° *Repetir las lectiones.*—Oidas las lectiones de qualquiera facultad, luego (si la costumbre y tiempo lo sufre) se repitan en la escuela ó en casa, ó si no, luego en alguna hora cómoda, para que se entienda lo que el maestro ha dicho, tomando la mano aora vno, aora otro, de repetir según el Rector ordenare, y los otros podrán proponer las difficultades que les ocurren, y responderá él que repite ó quien supiere: y no podiendo nenguno de los compañeros, hágase recurso al maestro, si se puede, para que aclarase las difficultades; y esto así en la hora de las repetitiones como en otras se podrá hazer.

18.° *Studio priuado.*—Sin estas repetitiones es menester aya studio priuado, donde cada vno por sí procurará mejor penetrar las cosas, viendo, si es menester, algún comentario, según le será aconsejado por el Rector, y haziendo sus extractos y anotationes en sus libros blancos ó otros papeles; y los gramáticos y humanistas también verán, con parecer del Rector, algunos otros libros fuera de los que oyen.

19.° *Disputas de cada día.*—Sin este studio haya cada día vna hora para disputar, en qualquiera facultad que se studie, sobre lo oydo y studiado aquel día, asistiendo alguno que ordene la disputa y acuerde los que disputan, y así podrán resoluerse las

difficultades; y esto principalmente vsen los artistas y scholásticos theólogos, pero también los humanistas, tubiendo tanbién quien presida.

20.° *Disputas de cada domingo.*—Sin las disputas quotidianas, aya cada domingo después de comer disputas públicas, donde puedan hallarse quantos querrán de fuera, teniendo alguno de cada facultad que se studia en el collegio conclusiones, el qual (siendo nombrado para ello por el Rector) colligirá los puntos principales de las lectiones oydas la semana, y el sábado podrá darlas, señalando la hora de la disputa, y el domingo diziendo el tal en breue la suma de lo que se ha tratado en toda la semana y probando las conclusiones. Según el tiempo lo sufriere, argumentarán contra él los que quisieren de dentro y de fuera, y esto harán los artistas y theólogos.

21.° *Exercicios de gramáticos cada 8 días.*—Los gramáticos y humanistas vn domingo tendrán conclusiones al modo dicho (los más prouectos en rethórica y poesía; los que menos saben, en su gramática): otro domingo se exercitarán en declamationes (tomando el thema el domingo de antes) y diziendo dos en el mesmo día y el vno siendo juez vno de otro, ó en compositiones que se reciten, que á las vezes podrán ser de versos, siendo asímesmo vno censor del otro.

22.° *Otros quotidianos exercitios.*—Los mesmos gramáticos sin esto exerciten el stilo en componer, y specialmente epístolas y orationes y también versos, y hablen latín vniuersalmente todos.

23.° *En qué cosas se deua poner más studio.*—En las cosas más fructuosas y vtiles para nuestro instituto, y según los tiempos más necessarias, es bien se ponga mayor studio, como sería en la materia de sacramentos y otras cosas morales, ó controuersas con heréticos, etc.

24.° *Ynuiar las compositiones.*—Invíense acá á Roma de tiempo en tiempo (ó si á otra parte se ordenase) las compositiones de los humanistas y conclusiones de los demás, quándo de vno, quándo de otro, para que se vea el aprouechamiento suyo, y podríanse inbiar cada 4 meses.

25.° *Repasar y hazer extractos.*—Después de oyda vna fa-

cultad, el repasarla y hazer vn extracto ó sumario más ordenado y con más intelligentia, que será el que va haziendo quando va pasando, y ponerle en vn libro, que se pueda hombre lleuar consigo, es muy vtil, así para mejor comprehender lo que se ha oydo, como para acordarse con más facilidad y en breue lo que quisiese; y para esto es bien tener industria en ordenar tal extracto, sacando á la margen algo que muestre lo que hay dentro, y haziendo vna tabla por orden del alfabeto de las materias que se tratan; quien por sí no supiese hazer esto, ayúdese de otros.

26.° *Hazer sus auctos.*—Acabados sus cursos es bien se dispongan á los actos públicos de responder y ser examinados; y tomen sus grados los que los merezen, aunque no entrando en ambitión de lugares (y á la causa se pueden poner fuera del número) ni costas de momento.

27.° *Leer.*—Exercitarse en leer también ayudará para el lector y otros que dél en casa podrán ayudarse.

28.° *Aviso se dé de los que han acabado.*—Como vno esté al cabo de sus studios, dése aviso dello al Prepósito general, con fiel relatión del aprouechamiento en letras de cada vno.

29.° *Vn visitador.*—Aya vn visitador de los studiantes, cuyo cuydado sea mirar cómo se studia y en qué y cómo se aprobecha, el qual auisará al Rector de todo, etc.

3.ª PARTE

PARA CONSERUAR LA SALUD Y FUERZAS DEL CUERPO

1.° *Cuydado moderado de la salud.*—Primeramente, así como no es de tener cuydado demasiado de la salud, ni temor demasiado de enfermedades ni otro mal del cuerpo que venir pudiese, así es bien que tengan todos miramiento conueniente á conseruar la salud y fuerzas corporales para el diuino seruicio y de los próximos, que en nuestro modo de viuir son muy necessarias, donde al contrario, los enfermos antes han menester ser seruidos etc., y impiden, no aliuian ni ayudan la Compañía.

2.° *Moderatión en deuotiones y studios.*—Es menester sean moderados los exercicios spirituales, como de deuotiones y stu-

dios, no queriendo hazer tan largas las primeras jornadas, que no se pueda durar en ellas, pues *moderata durant;* y asímesmo en todas otras penitentias ó trabajos del cuerpo se obserue el modo que el Rector ordenare, el qual debrá tener respecto á la salud corporal y fuerzas. .

3.° *Dormir competente.*—El dormir sea sufficiente para el fin que la natura en él pretiende, y aya vna hora cierta, en que todos comúnmente se recojan á dormir, de la qual hasta el leuantar aya 7 horas ó cerca regularmente; y ninguno vele más sin licentia del Superior, ni deue salir sin necessidad de su cámara después que la campana los avisa que es hora de yr á dormir, ni menos hazer ruydo etc. De estar más ó menos tiempo en la cama, no se haga sin licentia del Superior, que, vistas las razones, podrá mudar algo desta orden.

4.° *De la hora del comer.*—El comer sea ordenado, y también el cenar, á vna competente hora, á la qual todos acudan, si no les fuese dado otro orden por el Superior; y haya desde que tañen á comer hasta el que tañen á cenar 8 horas; y en el tiempo que se está á la mesa, léase algún libro bueno para tal tiempo, ó otra cosa, según la discretión del Rector, al principio precediendo la benditión, y al fin siguiéndose las gracias. Fuera de los dos pastos, no se vse comer sin licentia.

5.° *Qualidad y quantidad del cibo conveniente.*—A vna mano, pudiendo aver comodidad para ello, sea el mantenimiento de cosas que no sean contrarias, sino conuenientes á la salud, como son las de mejor mantenimiento y digestión, y en quantidad que baste para mantener con fuerzas, y no carg[u]e demasiado el stómago.

6.° *Después de comer no fatigar la mente.*—No estudiar luego después del comer, ni entender en cosas que quieren attención y trabajo de mente.

7.° *Vestir conveniente.*—Vístanse los studiantes conuenientemente para vtilidad de la salud y costas y decentia, de longura y color y hechura honesta los que son studiantes; pero en esto dudo si andarán como ecclesiásticos, ó como seglares, y vniforformes ó no; pero pareze que sería bien lo primero.

8.° *Camisas de aparte.*—Haya para cada vno sus camisas señaladas, y no se vista vno las de otro.

9.° *Camas de aparte.*—Tengan camas razonables, y cada vno la suya, y no duerman dos juntos en ningún modo.

10.° *Casa y cámaras y fuego.*—Tengan casa cómoda y cámaras, y cada vno la suya, si no pareziese al Rector conuenir, por alguna razón, que vbiese más de vn lecho en vna cámara: fuego también á sus tiempos aya, como el Rector viere ser conueniente.

11.° *Evitar otras ocasiones de enfermar.*—Téngase cuydado que se recojan quando hay sereno ó nieblas ó mal ayre; y asímesmo se tenga cuydado que euiten otras ocasiones de enfermar, que en cada tierra podrán conozerse.

12.° *Quando vno se siente enfermo.*—Sintiéndose vno mal dispuesto, hable al enfermero, delante del qual dará relatión de su enfermedad al médico, el qual será elegido por el Rector y no por el doliente; y conforme á su parezer se tomarán las medicinas del voticario, y no de otra manera se tome dél cosa alguna; y en el regimiento asímesmo se guardará su orden; y sea el médico vno ordinariamente.

13.° *Vn enfermero.*—Aya vn enfermero en casa, con el qual, si cayese alguno enfermo, se aliuien los sanos, y no pierdan sus studios y enfermen muchos por ocasión de vno, como la experientia ha mostrado interuenir.

14.° *Hazer exercitio.*—Tengan á vna mano todos los que en otra manera no hiziesen exercicio, algún tiempo en el día (como sería media hora, y esta antes de comer ó de cenar) para exercitarse corporalmente, como sería en barrer, hacer camas, hender ó subir leña, limpiar ó tender la ropa, ó si otra cosa se ofreziese, que, con ser vtil á la casa, fuese buen exercitio; á lo menos, si otra vtilidad no ay, aya esta de hazer exercitio.

15.° *Alguna recreatión honesta corporal.*—Aya también alguna hora para recreatión honesta corporal, como sería después de comer ó cenar vn rato; y entre las oras del studio alguna relaxatión también es vtil así para el cuerpo como para el mesmo studio, al qual se torna con más dispositión de aprouecharse, quando ha precedido alguna moderada recreatión corporal.

16.° *Vn visitador.*—Aya vn superintendente para las cosas del cuerpo (que puede ser el ministro), que tenga cargo de mirar lo que ha menester cada vno, y hazer proueer, avisando al Rector; y debe visitar el tal algunas vezes los studiantes y mirar cómo están vestidos etc.; y esto en special se haga á la entrada del invierno y verano.

17.° *Yr cómodamente por el camino.*—Quando van al studio los studiantes, en especial á pié, vayan paso y cómodamente, por no enfermar ó debilitarse demasiado; y de la renta de los collegios podría hazerse prouisión de dineros para los que se ynbían á ellos ó vienen dellos.

4.ª [PARTE.]

PARA CONSERUAR Y AUGMENTAR LO TEMPORAL

1.° *No más gente que pueda mantenerse.*—Primeramente no se tenga más gente en los studios de la que pueda cómodamente entretenerse de la prouisión que ay cierta, sin mendicar [6].

2.° No gaste el Rector ni dé fuera de casa ó consienta dar á pariente ni amigo cosa alguna del collegio, ni él resciua nadie de fuera de la Compañia, sino por respecto della, saluo si como huésped no se resciuiese por algún día ó breue tiempo.

2.° bis *Quien cobre.*—Téngase persona alguna de recado en el cobrar las rentas ó fructos, y de confianza; y para esta y otras obras seruirán los coadjutores temporales.

3.° *Quien espenda.*—Aya espendedor de dentro ó fuera de casa asímesmo que se entienda, y de confianza y recado; y dé siempre cuenta al Rector, ó al official que él quisiere señalar, como el ministro.

4.° *Prouisiones á sus tiempos.*—En el comer y prouisiones de casa, háganse á sus tiempos y por grueso, como de trigo, vino, olio y lo demás, si la esperientia no mostrase conuenir más otra cosa.

---

[6] Huic loco appositum est signum, quod indicat inserendam esse sequentem periodum. Haec ratio est cur duplex paragraphus numerum habeat «2.°»

5.° *No dexarlas gastar.*—Los que tienen cargo destas prouisiones miren no se gasten ni se desperditie nada, vsando en ello diligentia competente, tomada por seruicio de Dios N. S., como otros por amor de las mesmas cosas la vsan.

6.° *Frugalidad y no cosa superflua.*—El Rector tenga ojo vniuersalmente en el comer, vestir, libros, ropa y las demás cosas, que se vse frugalidad, tomando lo necessario por euitar enfermedades etc., y no nada superfluo.

7.° *Sean cosas duraderas.*—El vestir, libros y otras cosas, aunque cueste algo más, sean duraderas; que lo muy ruyn cuesta más, aunque cueste menos, por no durar.

8.° *Puedan mudarse.*—Haya con qué mudarse en casa ó en la cámara, para que duren más los vestidos mejores, y por la limpieza.

9.° *Cada vno procure escusar costa.*—Cada vno se tenga cuydado por su parte, sin faltar á sus necessidades, de escusar la costa que se puede, y conservar etc., pues es hazienda de pobres.

10.° *Cuydado de la ropa blanca.*—Aya quien tenga cargo de la ropa blanca de casa de darla á labar á quien no la gaste, y no dexar perder nada, teniendo cuenta de toda ella y dándola al Rector ó Ministro.

11.° *Cuydado de las alhajas de casa.*—Asímesmo de la ropa de camas y vestidos que no se trayn, y las otras alhajas, se tenga inuentario, y aya quien tenga cargo dellas, de no las dexar gastar ni perder; y tenga lo que es de cada vno con su señal.

12.° *De los libros.*—Los libros aya quien tenga cargo dellos; y no dexe scriuir dentro dellos, sino en los cartapacios, teniendo asímesmo inuentario de todos, y no dexando perder ni gastar ninguno.

13.° *Reparar con tiempo.*—Quando la casa ó qualquiera de las cosas dichas tubieren necessidad de reparo, hágase con tiempo, antes que el daño sea mayor y con más difficultad y costa se remedie.

14.° *Ampliar el edificio.*—Si no ay tanto edificio, que baste para las personas que se pueden mantener de la renta, podráse yr ampliando (y á la causa el sitio debría tomarse capaz), parte

de la renta mesma, si toda no se consume en el gasto ordinario, parte de las donationes que harán los studiantes de sus bienes temporales, parte de las limosnas que darán los de fuera.

15.° *Ampliar la renta.*—No sólo el edificio, pero aun la renta se puede ampliar por la vía dicha de donationes y limosnas.

LA 5.ª PARTE

DE CÓMO SE AUGMENTE EL NÚMERO DE LOS SCOLARES

Quanto al modo de coger gente y escogerla, lo dicho en otra parte bastará [7], aplicando la parte que á collegios toca; si vbiese casa de probationes, podríase resciuir más gente de la que no tubiese ninguno de los impedimentos; y asímismo si estubiesen fuera y á sus costas, hasta conozerlos y tratarlos, puédense entretener con buenas palabras; pero en los collegios no se reciuan hasta dar aviso al Prouincial ó General, si no fuese como de prestado por alguna causa importante, ni se ynbíen á Roma sin avisar primero de sus partes ó saber que las tiene quales conuiene.

6.ª PARTE

DEL APROUECHAR LOS PRÓXIMOS FUERA DE LA COMPAÑÍA

1.° *Con exemplo, etc.*—Primeramente en los collegios todos

---

[7] Hoc documentum, quod in speciali monumentorum P. Polanci collectione edendum reservamus, duodecim constat capitibus, de quibus, cum aliquid attingere operae pretium videatur, liceat aliquot versus, qui singula totius documenti argumenta exhibent, ex ipsis autographis transcriptos, proferre, qui ita habent: «Para el bien de la Compañía, á honrra y gloria diuina, doze industrias en general parezen necessarias. La primera para coger gente: la 2.ª para escoger de la cogida: la 3.ª para conseruar la escogida y hazerla mejor: 4.ª para adelantar en letras la conseruada: 5.ª para adelantar en spíritu los letrados y admittirlos á professión: 6.ª para que se instruyan prácticamente en los medios de ayudar al próximo (antes ó después de hazer professión) los que se han ayudado á sí mesmos en letras y spíritu: 7.ª para que se repartan, para mayor bien común, los que ya están ynstruydos, para trabajar *in vinea Domini:* 8.ª para que se vnan entre sí y con el Prepósito, y se gouiernen los repartidos: 9.ª para que los así vnidos, de su parte se ayuden á trabajar más fructuosamente *in vinea Domini:* 10.ª para que sean ayudados los mesmos de parte del Superior: 11.ª para la electión y ayuda del Superior en lo que toca al gouierno de la Compañía: 12.ª para que todo lo dicho se haga durable.»

edifiquen y aprouechen al próximo con su exemplo y vida y oratión y subordinatión de sus studios al bien de las ánimas.

2.° *De conuersar.*—La conuersatión sea edificatiua en general; pero en special, quando se viesen algunas personas dispuestas para sperar dellas mucho fructo spiritual, refiérase la cosa toda al Rector, y conforme á su parezer se proceda ó se dexe.

3.° *De exercicios.*—Para dar exercitios, la mesma discretión del Rector verá si debe alguno quitar del studio el tiempo que en dallos se gasta, ó no, visto lo que se espera dellos.

4.° *De confessar.*—Tener abierta la puerta á todos los que vienen á confessarse, como se hará en las casas de la Compañía, en los collegios no se sufra, porque los studiantes no deben durante su studio (como se dixo en la 2.ª parte) distraerse dél en confessiones ó prédicas hasta que ayan aprendido lo que han de comunicar al próximo; pero si algunos deuotos, que ordinariamente vienen, pareze deuen admittirse, y algunos extraordinarios, de quienes se spera extraordinario fructo, lo qual el Rector juzgará si deua hazerse, sin cuya licentia no se deue confessar ninguno; y para estos effectos, algún sacerdote coadiutor aliuiaría mucho los del collegio, si tubiere cargo de la yglesia y de semejantes occupationes.

5.° *Predicar ó leer.*—Los que han acabado ó casi sus studios, si se esperase fructo, vistas las circunstantias, podrían leer ó predicar en algún monesterio, ó en casa, ó en otra parte, según el parezer del Rector.

6.° *Ynbiar predicador ó confessores, etc.*—Quando pareziese espediente ynbiar vn predicador á la vniuersidad donde ay collegio, ó confessor etc., el Prepósito, siendo avisado de la necessidad que ay, podrá proueer, si juzgare ser á gloria diuina.

7.ª PARTE

DE LAS AYUDAS GENERALES CON QUE TODO LO DICHO SE HAGA BIEN

1.° *Speranza en Dios y oración.*—Primeramente para que todo esto se haga bien, no bastando la humana flaqueza, es me-

nester poner la speranza en la diuina ayuda, y esta procurar de aberla por oraciones, que todos debrían hazer quantos están en el collegio, por el bien común de la Compañía y dél, y por algunos sacrificios de missas, que con tal intentión debrían offrecerse.

2.° *Repartitión de los officios.*—Ayudará la partitión y distinctión de los officios en varias personas, con la qual se reparta el peso, no se entremetiendo vno en el officio de otro, si no se lo mandasen ó fuese la cosa breue y poca; y así avría de aver cozinero, credentiero, portero, sacristán, guardaropa, y espendedor, si el cozinero no supiese hazerlo, que sería bien, enfermero, despertador, varrendero, librero, ministro de casa; y parte de estos officios pueden los mesmos studiantes tener.

3.° Ayudaría la bondad de los officiales y sufficientia de cada vno en su officio, para la qual siruirá tener cada official las reglas de su officio y mirarla[s] cada semana vna vez. Y porque algunos destos officios quieren prática, no se debrían mudar fácilmente. Y porque algunos dellos son tales, que, si se hazen bien, dexan sobrar poco tiempo para el studio, sería espediente que algunas personas tubiesen tales cargos, que pensasen seruir mucho á Dios N. Señor en aliuiar los studiantes con hazer el officio de Martha, siendo coadiutores temporales; y tales son specialmente el cocinero, portero, enfermero, ministro de casa, porque los otros officios puédense mejor hazer por los studiantes.

4.° *Subordenatión de officios.*—Ayudará la subordinatión, teniendo cada vno por superior en las cosas de su officio cada official, y los otros officiales dando razón de sí en particular al ministro de casa, y él al Rector, en modo que el Rector supiese todas cosas de casa y las menease y rigiese por estos officiales.

5.° *Concierto de tiempos.*—Ayudará mucho el concierto del tiempo en todas cosas, en orar, missa, lectiones, comer, para lo qual es bien que aya despertador, y quien taña la campana á sus horas concertadas, la qual oyéndola cada vno, dexadas todas cosas, acuda á lo que señala. El mudar estas horas según los tiempos, y si otras causas vbiese, estará en mano del Rector.

6.° *Vn acusador.*—Generalmente también ayudará vn acusador, que note y scriua las faltas, en que cada vno cay, aun mí-

nimas (porque así se guardarán mejor de las grandes), como alguna indecentia en el andar fuera de casa, no hablar latín, y así del no obseruar las otras reglas; y vna vez en la semana, ó si más fuese menester, acusará los que han faltado, delante del Rector.

7.° *Punitión de quien falta.* —El Rector tendrá mucho cuydado de reprehender, y en quanto fuere para el bien común y particular expediente, punir con discreta penitentia; porque aunque faltar contra las constitutiones no obliga á pecado ninguno, para la obseruantia dellas es menester que oblig[u]e á pena, y esta según el arbitrio del Superior, del qual se deue aceptar con gran deuotión, sin excusarse ni repugnar, mas de quanto diga cada vno su razón y se dexe juzgar.

8.° *Avisar al General.*—Ayudará también darse acá en Roma aviso al Prepósito general y informatión de todo lo que passa, y consultar con él las cosas de importantia, que piden consulta, para que se haga la prouisión que se pueda.

9.° *Electión conueniente de Rector.*—En general ayudará, y mucho, la buena electión del Rector, que, no por votos de studiantes, sino por juicio del General, ó á quien él diese tal cargo, debe hazerse, escogiéndose persona cathólica y virtuosa y de buen testimonio, familiar á Dios en la oratión, discreta, apta para gouierno, de letras y experientia en cosas spirituales, y que tenga vso y destreza en las agibles, de gran longanimidad y fortaleza, superior á la vna y á la otra fortuna, mortificado en todas passiones, y specialmente prouado en obedientia y humildad, apartado de toda ambitión, inflexible de la rectitud, con seueridad á sus tiempos y benignidad á los suyos, cuidadoso, strenuo, compuesto exteriormente, sufridor de trabajo, y de edad que le compadezca, y generalmente espejo en todo bien y de mucha confianza; y si no tiene todas estas partes, tenga las más que se pueda; á lo menos bondad y prudentia y cuydado no falten.

10.° *Officio del Rector.*—General ayuda será también que el que fuere bien elegido haga bien su officio, sosteniendo el collegio con la oratión y deseos santos, y velando sobre él con mucho cuydado, poniendo los oficiales discretamente, y mirando

cómo proceden, y mudando ó quitando como *in Domino* le pareziese, defendiendo todo el cuerpo del collegio y cada miembro de todos inconuenientes de fuera de casa y de dentro, preuiniendo los pecados de personas tentadas antes que cayan; y si cayn, remediando y castigando, y si fuere menester para el bien vniuersal, despidiendo, y haziendo guardar las constitutiones, y también, quando pareziese conueniente, dispensando con algunos en algunas, teniendo cuydado que se aprouechen en virtudes y letras los studiantes, y se conserue la salud y cosas temporales, y que las mesmas se dispensen bien y augmenten, entreteniendo los amigos y personas que fauorecen y ayudan al collegio, y los contrarios procurando hazer amigos, y generalmente mirando que todo lo dicho en las 6 partes se obserue, y sobre todo que se guarde la debida subordinatión al Prepósito, no solamente General, pero aun Prouincial, del modo mesmo, avisando á menudo, y haciendo recurso á él en las cosas de más momento, como en admittir y despedir etc., y obedeziéndole y siguiendo su parezer, como es razón lo hagan con él los del collegio.

11.° *Las ayudas del Rector.*—Ayudaría asímesmo para el buen gouierno de todos y para hacer [8] su officio mejor el que tiene el cargo, que tubiese con quien aliuiarse, como sería vn buen ministro de casa para las cosas temporales, un buen superintendente para las cosas espirituales, aora fuese el confessor, aora otro; vno, que tubiese cargo descriuir; dos ó más personas, de cuya discretión y bondad mucho se confiase, que tubiesen cargo de su persona así quanto al tratamiento exterior della, como quanto al oficio suyo, que le avisasen de lo que les pareziese debría hazer y dexar con humilde libertad, lo qual ellos ayan de hazer después de aver hecho oratión y mirado bien la cosa, y no de otra suerte: y quando las cosas del Rector andubiesen muy mal, en daño grande del bien común, estos tales debrían dar aviso al Provincial ó General; pero también los demás de casa debrían ayudarle con orationes; y quando algo supiesen cierto de su imperfectión, después de aver hecho oratión y mucho mirado en

[8] «gouierno de todos que haziendo», *ms.;* sed sensus valde obscure exprimitur.

ello, podrán secretamente y con humildad dezírselo *mediate* ó *immediate*.

12.° Ayudará asímesmo para todo, que, á quien quiera que fuere elegido por Rector, hagan todos gran honor y acatamiento, y obedézcanle como á quien tienen en lugar de X.° S. N., y déxenle la dispositión de todo, no aviendo para él puerta ni arca cerrada ni aun conscientia (porque en confessión ó *sub sigillo secreti* debría saber la uida y inclinationes de todos). En el comer, vestir, dormir, trabajar, curarse, conuersar, etc.; y asímesmo orar ó meditar y estudiar; quanto á maestros, libros, tiempo del studio, continuarlo ó alterarlo, y generalmente en todo, se siga su parezer, sin repugnantias ó contradictiones ó demostratión de contrario parezer en público; aunque priuatamente, después de aver hecho oratión, se le podrá dizir lo que se sintiese, como arriua es dicho.

Estas constituciones se lean cada 15 días.

8

CONSTITUTIONES

QUAE IN COLLEGIIS S. J. SERVANTUR [1].

†
Jhs.

CONSTITUTIONES QUE SE GUARDAN EN LOS COLLEGIOS DE LA CONPAÑÍA

Primero. Quien ha de estar en collegios de la Compañía, primeramente sea instruído, por orden del Superior, del examen de conscientia, y oración mental y vocal etc. *S. Mar*[*ta*].

2.° A la mañana, 5 horas después de media noche, se leuantan, y iuntos, á escuras, hazen vna hora de meditatión sobre algún misterio de X.° (leydo á la cena la noche precedente) [2]: y

---

[1] Ex autographo Patris Polanco, in cod. *Miscell. de Inst., I,* sub num. 4. Verba *Por.*, *Pa.*, *Bo.*, etc., quae post omnes fere paragraphos collocavimus, extant in utroque margine hujus monumenti, et indicant collegia vel domos, unde singulae constitutiones desumptae fuere.

[2] In margine: «Esto no se haze en común ni á tal hora en Portugal ni

quien no se hallase apto para meditar esto, reze ó considere lo que más le ayudare en el Señor nuestro en aquel tiempo. *Va-[lentia]*.

3.° A la noche ay otra hora de meditatión, donde comúnmente entra el examen de la conscientia [3], y se consideran los beneficios de X.° etc.; y esto se acaba 3 horas antes de media noche. *Va*.

4.° Ninguno, vltra la obligatión común de la Yglesia, haga más oración, contemplatión ó abstinentia de quanta ordenare el Superior [4]. Todos los studiantes, que no tienen obligatión de dezir officio, digan las horas de nuestra Señora, con subordenatión continua y comemoratión del fundador y benefactores. *Pa*.

5.° Antes de comer se dé la benditión, y después gracias, y háganse los exámenes de conscientia [5], y demande el confessor si se dexan. *Por. Bol.*

6.° Oyase missa ca[da] día. *Pa*.

7.° Cada domingo se confiesse y comulg[u]en: y si por alguna causa se diffiriese, el lunes no le den cibo corporal á quien no le vbiese tomado spiritual. Y aunque pueden confessarse dos vezes en la semana, bastará comunicar vna para quien studia [6]. El confessor ordene el Rector. *Pa*.

8.° El sábado antes de la confessión se lean algunos avisos spirituales, como de amar á Dios y el próximo, no hablar sin modo debido, no querer ser gracioso [7] en el dezir, no interpretar mal, tenerse como esclauo de todos, no porfiar, guardar los ojos y otros sentidos y pensamientos, no callar las tentationes, reconocer á X.° en los superiores, y no seguir el proprio juicio, con-

---

Padua; mas en Portugal se hazen antes de misa tres quartos de hora de oratión mental.»

[3] In margine: «En S.ta Marta es la hora de meditatión antes de cena. En Gandía, sin dos horas de oración, ay dos exámenes, después de comer y cenar.»

[4] In margine: «En Portugal es lo mesmo de todas penitentias.»

[5] In margine: «En las de Bologna y Padua vn examen ay al día no más.»

[6] In margine, sed duplicem habet lineam superductam, abs dubio ut deleatur: «En Gandía los que tienen devotión comunican entre semana.»

[7] ser grõso, *ms*.

uersar con modestia, no ver faltas ajenas, mirar los mejores, perseverar en la vocatión etc. *Por.*

9.° Los sábados en la noche tañen una campana para que se aparejen á reconciliarse todos. *Por.*

10.° Los domingos y fiestas tengan su sermón en casa ó fuera, si ay quien predique. *Por.*

11.° Quatro vezes al año, á Nauidad, Pascua, Penthecoste, nuestra Señora de Setiembre, renueuen sus votos los que los tienen hechos. *Bo.*

12.° Ninguno tenga libro ni otra cosa sin espresa licentia. *Bo.*

13.° Ninguno tome cosa alguna de la cámara de otro sin licentia dél. *Por.*

14.° Ninguno salga de casa sin licentia, sino á las horas de la lectión y con compañía, ni se diuiertan para yr á otra parte sin espresa licentia; y quando se podrá, vayan de dos en dos en modo honesto y edificatiuo, y así estén en las escuelas. Mancebos nunca se dexen yr solos por la calle. *Por. Pa* [s].

15.° Ninguno scriua ni lea letras, ni imbíe recado sin que lo sepa el Superior, ni traue conuersatión larga, sino acaso por edificatión etc. *Bo.*

16.° De las cosas de casa ninguna se tomará, ni menos dará ó prestará fuera, sin licentia. Los libros que vbiere menester pida al que dellos tendrá cargo. Tampoco se pidirán ó tomarán de los de fuera sin licentia. *Por.*

17.° En lugares públicos no se haga cosa de nouedad ó singularidad notable, que dé que pensar ó dezir, sino con toda modestia, y más con el espíritu que con el cuerpo se exercite la deuotión. *Por.*

18.° Quando alguno esté doliente, no tome medicina ninguna sin consejo de algún médico, el qual elegirá el Superior y no el doliente. *Pa.*

19.° Cada uno duerma en su lecho de aparte, y en ningún modo dos juntos. *Pa.*

---

[s] Verba *Por.* et *Pa.* habentur in margine; sed primum verbum initio paragraphi, alterum sub finem illius.

20.° Cada uno tenga sus camisas apartadas y señaladas, y no se vista vno las camisas de otro; y limpie su cámara y cosas cada dos días. *Pa. Por* [9].

21.° Quando vno buscare otro de casa, si la puerta está cerrada, llame paso; y si no le responde el de dentro por estar occupado, diga lo que quiere desde fuera, sin hazer ruydo por la casa. *Por.*

22.° Nunca uno esté en cámara de otro á puerta cerrada. *Bo.*

23.° Si alguna passión tubiese algún hermano contra otro, no vayan á dormir antes de reconciliarse. *Bo.*

24.° Ninguno muestre las letras, scritas por los de la Compañía, sin licentia. *Lou.*

25.° Ninguno attienda á confessar, ni predicar etc., sin auctoridad del Superior. *Lou.*

26.° Todos vayan fuera á las lectiones, cada vno de su facultad, y antes de oyrlas, por sí las miren. *Va.*

27.° Cada día aya repetitiones de las lectiones *immediate* después dellas. *Pa.*

28.° Aya cada día vna hora á la noche para disputar sobre las lectiones de aquel día. En Valencia y Portugal ay dos: vna después de comer, otra después de cenar, donde se hazen las repetitiones, cada vno por su orden repitiendo, y los demás preguntan y argumentan, y así se halla que aprouechan mucho. *Pa.*

29.° Cada domingo después de comer aya disputa pública á quantos querrán venir de fuera, de cada facultad que se studia en el collegio, teniendo conclusiones, para las quales será elegido vno, que recoja las conclusiones de todas las lectiones de la semana y el sábado las dé á todos, assignando la hora de la disputa; y el respondiente hará como vn epílogo de lo que se ha leydo entre semana, y prouará las conclusiones como el tiempo lo sufriere; y esto será vniuersal y sin exceptión en lógica, philosophía, theología [10]. *Pa.*

---

[9] Idem intellige ac in annot. praecedenti.

[10] In margine: «En Portugal cada domingo y fiesta tienen conclusiones los artistas por dos horas, y hállanse ay los theólogos y argumentan todos si ay tiempo.»

30.° Entre los gramáticos, los prouectos, que podrán exercitarse en rhetórica y poesía, tendrán disputas, y al modo dicho de 15 en 15 días los domingos; y el domingo de en medio se exercitará en declamationes (tomando el thema el domingo antes) vno contra otro, diziendo y juzgando las compositiones vno del otro: y alguna vez serán de poesía estas compositiones. Los gramáticos inferiores también se exerciten vn domingo en conclusiones, otro en compositiones. *Pa.*

31.° Los dichos gramáticos y humanistas sin estos exerciten el stillo en scriuir, y hablen latín generalmente todos. *Pa.*

32.° En los libros ninguno haga annotationes, ni raye cosa alguna. *Por.*

33.° Aya vna hora ordenada para yr á dormir, tomando entre 6 y 7 horas hasta la hora de leuantarse, de manera que ninguno pueda velar más sin orden del Superior, ni salir de la cámara después que oyere la campana. *Pa. Por.* [11].

34.° Todos vengan á comer y cenar á la primera tabla, si no les fuere ordenada otra cosa; y en tanto que se come se lea algún buen libro *ad edificationem,* según el juicio de quien tubiere el cargo. *Por. S. Mar.* [12].

35.° Sintiéndose vno enfermo ó mal dispuesto, dígalo al enfermero, delante del qual dará relatión al médico de su indisposición, para que se prouea en lo que cumple. *Por.*

36.° Después de comer y el examen se dexará vna hora para honesta recreatión corporal, y antes de cenar otra media: después de cena y el examen se puede tomar vn poco de ayre, de verano, ó de imbierno algún rato de buena conuersatión antes de recogerse á dormir. *S. Mar.*

37.° Al que fuere constituydo por retor ó cabeça de los otros, por amor de Dios se le dé toda obedientia, honor y reverencia, antes á X.° en él; y guárdense en público y priuatamente de contradezirle, ó repugnar, ó mostrar parezer contrario. *Bo.*

---

[11] Lege annot. 8.
[12] *Id.*

38.° El comer, vestir, dormir, curarse, conuersar etc., todo sea según ordenare el que tiene cargo. *Bo.*

39.° Al Superior dicho no aya puerta ni arca cerradas; y déxesele la dispositión de todo. *Pa.*

40.° De la facultad que se ha de studiar, maestros, libros, tienpo de studiar, interponer ó alterar los studios, sea la determinatión del Superior. *Bo.*

41.° En oyéndose la campana á misa, comer y las otras cosas, todo dexado, acudan luego á lo que se señala por ella. *Por.*

42.° Entre los otros officiales aya despertador, y también vn acusador que scriua las faltas de los studiantes, aun en las cosas mínimas (porque tanto menos caerán en las grandes); como si en la calle ó escuela se viese algo indecente, si en casa no se habla latín y guardan las otras cosas; y vna ó dos vezes en la semana, ó como más se juzgase conuenir, acusará los que han faltado delante el Superior, teniendo en scrito lo que cada vno ha faltado. Y tenga el Superior mucho cuydado de reprehender y dar penitentias, según juzgare más conuenir para mayor seruicio de Dios nuestro Señor; y acétese sin repugnar, después de aver dicho su razón. *Pa.*

43.° Todos leerán estas reglas vna vez en la semana. *Por.*

44.° Offreziéndose dispositión para tomar alguna conuersatión spiritual, de donde se sperase fructo, se manifieste á quien tiene el cargo, y se remita á él del todo. *Bo.*

45.° Ninguno dará por scrito á persona de fuera ni de casa meditationes ó cosas spirituales, ni se mandarán sin special licentia del Rector. *Por.*

45.° [*sic*] En los officios de casa ninguno se entremeta sin licentia, saluo siendo requirido para ayudar en algo, y no se hallando fácilmente el Rector, ó siendo la cosa muy poca. *Por.*

46.° En casa no se resciua ninguno para dormir, que no sea de la Compañía, si no fuese con espreso mandado de quien pudiese mandar. *Pa.*

47.° Que no se acette ninguno en casa para ser de la Compañía, ni se ynbíe á Roma sin espresa licentia del Prepósito general ó prouincial. *Bo.*

48.° Que se scriua sienpre á Roma cómo lo hazen los estudiantes, y se dé aviso de todo lo que cumple saber dellos. *Bo.*

49.° Cada vno tenga cuenta no solamente consigo, pero aun á los hermanos, amonestándoles según la orden de la corrección fraterna etc. *Lou.*

50.° Todas las constitutiones dichas obligan á pena arbitraria, y no á culpa ninguna. *Lou.*

L[aus] D[eo].

Inscriptio. Constitutiones para los studiantes de los collegios de la Compañía.

9

ORDO STUDIORVM [1]

THEOLOGI

Praeuideant lectiones. Cum uero audiunt scribant, non quidem omnia, sed ea tantum, quae notatu digna uidebuntur. Vbi lectum erit, repetant terni aut quaterni per mediam horam [2].

Noctu hora prima conueniant ad repetitiones, vbi praeceptores duo, qui scholasticam theologiam profitentur, quique alternis diebus aderunt, primum quidem respondebunt breuiter iis, quae a discipulis quaeruntur (quaerent autem discipuli ordine, ut sit cuique suus quaerendi locus), postea vero ordine item curabunt omnes in disputationibus exercendos.

Singulis diebus sabbathi assertiones de more defendentur, quas component quidem ii, qui erunt defensuri, sed consultis prius praeceptoribus, atque ab eis acceptis iis, de quibus illae erunt conficiendae.

---

[1] Ex apographo antiquo, in *cod.* 6 *Vatic.*, ff. 245-250. Quaternio, in quo habetur hic ordo, numero 16 signatus est. Vide quae sub finem statim post inscriptionem dicuntur.

[2] In margine, ad initium hujus paragraphi haec ignota manu annotata sunt: «Non faciunt, nec forsan fieri potest.» Haec scriptura ejusdem videtur esse temporis, quo documentum scriptum fuit.

Quarto quoque sabbatho defendent theologi ante prandium per duas horas. Intererunt uero omnes a prandio publicis philosophorum disputationibus.

Praeceptores singulis hebdomadis, ex iis, quae lecta et disputata sunt, puncta aliquot seu capita in scripta redigent, additis breuiter rationibus, quo habeant videlicet ad finem anni parata ea, de quibus conficiendae sunt assertiones publice disputandae.

PHILOSOPHI

Praeuideant itidem, vt theologi, lectiones; et cum audiunt, ea scribant, quae adnotanda uidebuntur.

Repetant etiam terni et quaterni vbi et praeceptor legerit, et uel ipse lectionem repetiuerit, vel aliquis ex doctioribus, quem ille repetere iusserit. Interim uero, dum inter se repetunt, aderunt praeceptores, vt eos, si quid dubitent discipuli, possint subinde consulere; praeceptor quidem dialectices per totam horam, logicus uero et philosophi per mediam temporis partem, quo illi manebunt in classe; manebunt uero per reliquam uel horam, uel mediam horam, usque dum signum detur. Terni autem illi uel quaterni, qui repetere inter se debent, ita coniungantur a praeceptoribus, ut iis, qui imbecilliores erunt, aliquis adiungatur ex doctioribus.

In nocturnis repetitionibus (quibus dialecticae praeceptor semper aderit et item logicus, alii autem alternis) partim respondebunt discipulorum dubiis, partim eos in disputationibus exercendos curabunt. Poterunt etiam, si uidebitur, ab eis quaerere de lectionibus, ea praesertim, quae fuerint difficiliora; id quod etiam theologis facere licebit.

Assertiones defendent singulis diebus sabbathi, consultis prius (vt de theologis dictum est) praeceptoribus suis. Quarto vero quoque mense disputationes habebunt tres praeceptores, id est, omnes praeter dialecticum, a prandio per tres horas, praesentibus omnibus theologis.

Quod de parandis assertionibus, ad finem anni publice defendendis, dictum est supra, id etiam facient philosophi et logicae praeceptores omnes.

IN CLASSE RHETORICAE

Mane vna hora tribuitur partitionibus oratoriis et orationibus Ciceronis alternis; altera partim repetendis lectionibus, partim orationibus, quas discipuli decimoquinto quoque die ostendere debent ac publice legere, corrigendis.

Singulis diebus sabbathi prima hora legitur vel dictatur argumentum componendae orationis, quod fit demonstrandis breuiter locis tum communibus, tum etiam propriis, rei propositae, idque per singulas orationis partes. Secunda hora semper disputatur.

Decimoquinto quoque die oratio publice habeatur. Aliquando etiam forenses actiones exercitationis causa instituantur.

IN GRAECIS

Post prandium a prima hora ad secundam explanatur oratio Demosthenis ad Leptinem et Hesiodus alternis.

Hinc per mediam horam fit repetitio et exercitatio.

Mandent memoriae Hesiodum et recitent die sabbathi.

Componant semel in hebdomada, et diebus sabbathi disputent.

IN CLASSE HUMANITATIS

Mane prima hora legitur Cicero de senectute: 2.ª hora repetitur eadem lectio, et dictatur breuiter id, quod fusius ab Adriano cardinali explicatum est. Reliquum uero tempus in dictandis et emendandis epistolis consumitur.

A prandio prima hora legitur Sallustius: 2.ª repetitur lectio, et graeca recitatur: 3.ª legitur Clenardus.

Die sabbathi, mane recitantur Cicero et grammatica graeca, et lectiones omnes repetuntur. A prandio disputatur.

IN PRIMA CLASSE GRAMMATICAE

Mane hora prima, post orationem recitant Despauterium; deinde repetunt lectionem.

Hora secunda, primum recitant epistolas Ciceronis, deinde leguntur epistolae, postremo lectionem repetunt.

A prandio, hora prima praelegitur Plautus et repetitur lectio; post emendantur epistolae et dictantur in alterum diem.

Diebus sabbathi, mane recitantur totius hebdomadae lectiones et repetuntur. A prandio uero disputatur et dictatur epistola in diem lunae.

IN SECUNDA CLASSE

Mane, post orationem recitant pueri praeterita Despauterii, praelecta die praecedenti; deinde vnus lectionem repetit; tum legitur Despauterius et repetitur; postea recitantur epistolae Ciceronis, leguntur et repetuntur; postremo, si quid temporis superest, disputatur. Vtitur autem praeceptor opera trium aut quatuor discipulorum, qui reliquos audiant recitantes; sed ita tamen, vt ipse aliquos quotidie audiat; atque eo ordine, ut omnes tandem, eo audiente, recitent. Exercet vero in iis, quae legit, discipulos, vbi lectum et repetitum est.

A prandio recitatur Guarinus, legitur, repetitur; demum emendantur compositiones et dictantur.

IN TERTIA CLASSE

Mane fit perinde ut in 2.ª, nisi quod recitantur ante omnia duae lectiones simul et praecepta.

In audiendis iis, qui recitant, discipulorum opera non vtitur.

A prandio recitatur, legitur, repetitur, exercentur, dantur themata, et compositiones emendantur.

IN QUARTA CLASSE

Mane recitant concordantias, declinant et in concordantiis exercentur.

A prandio recitant Donatum de octo partibus; coniugant et in concordantiis exercentur.

DE STUDIO LINGUARUM

In humanitate et rhetorica studeant graecis.

In primo anno artium nihil aliud.

In 2.° et 3.° mathematicis, quarum idcirco quotidie duae erunt lectiones.

In theologia hebraicis.

Artium cursui uidentur impendendi anni tres et dimidium, et legendae quaestiones aliquot, et multa ex Aristotele omittenda, uel dicenda compendio, etc.

Mezza hora legga il mathematico, et mezza repetino, et non si occupino più in quello studio.

Il medesimo faccino gli hebrei, et questo perchè chi odeno queste lettioni hanno altri studi principali.

A UNA LETTION

Arith., 2.
Geometr.[a], 4.
Sphera, 3.
Geographia, 3.
Theorica planetarum, 4.
Astrolabium, 3.
Prospectiua, 3.
Expositio almanach. aut theologia, 2.
Los summolistas, dos meses de arithmética.

Los lógicos, geometria, 4.
Sphera, 3.
Geographiá, 2.
Astrolabium, 3.
Los philósophos, teórica de planetas, 4.
Expositio almanach. aut tabularum, 3.
Prospectiua, 3.
De horologiis, 2.

Inscriptio. IHS. Ordo studiorum. Theologi, philosophi et classium humanarum litterarum. 16.

P. Natalis manu. Agendum cum Ledesma.

10

DE STUDIIS SOCIETATIS [1]

P. HIERONYMI NATALIS [2]

†.

Circa studii generalis dispositionem et ordinem animaduertenda haec sunt capita rerum: aliam rationem in eis esse praeceptorum, aliam scholasticorum; scholasticorum aliam nostrorum, aliam externorum; omnia vero selecte ita ordinanda, vt in studiis primum locum pietas obtineat, pro ratione scholasticorum accommodata: esse tamen poterunt multa omnibus communia. Tum studia sunt praeceptorum ordinanda, deinde scholasticorum, si primo ratio pietatis xpianae. et morum honestorum constituatur.

Ab elementis abecedariis studia instituenda, et horum vna classis esto propria. In hac ediscetur Donatus absque vlla interpretatione.

In grammatica tres classes sunto, suo ordine ita digestae, vt in prima rudimenta doceantur, non ea, quae vulgo edita sunt, sed in quibus breui quodam compendio, quae primis institucionibus puerorum necessaria sunt, complectantur. In hac classe parum etiam compositiones per verbum substantiuum exercendae, et si quid paulo amplius possint capere pueri, quo anno in illa classe continebuntur.

In secunda classe ars grammaticae legetur tota Despauterii, praeter ejus syntaxim, cuius loco in ea classe praelegetur de constructione Erasmi. Auctor praeterea aliquis enarrabitur, ut colloquia Viuis, vel selectae epistolae Ciceronis etc., unde sumatur copia ad compositiones.

In tertia classe repetitur de praeteritis et supinis, si necessum videatur, et exacte tota ratio regularum grammaticae exercebitur; simul diligenter syntaxis Despauterii explicabitur, et compositiones exercebuntur. In hac item classe auctores enarrabuntur grauiores, Terentius, epistolae Ciceronis, buccolica Virgi-

---

[1] Ex autographo P. Natalis, in cod. *De rat. stud., 1583-1613*, ff. 1-23.
[2] Hic titulus alia manu additus fuit.

lii, etc. Terentius tamen, et si quid aliud possit animos puerorum illecebris rerum emollire, ita a preceptore condietur, vel morali interpretatione vel dehortatione, vt prodesse possit auctor de latina sermonis elegantia, non nocere de rerum ipsarum qualitate. Hoc in omnibus classibus erit animaduertendum. Si autem tanta sit auditorum grammaticae copia, vt tres hae classes illis satis esse non possint, coadjutrices aliae adiungentur ad earum rationem administrandae [3].

In quarta classe, quam libet humanitatis appellare, illi traducentur soli, qui iam grammaticam artem teneant, ac pure et congruenter latine scribere sciant, citra labem soloecismi [4] aut barbarismi. Iis est in[ter]pretanda Erasmi copia et de scribendis epistolis, Ciceronis officia ac alia huiusmodi, commentarii Caesaris, Virgilius, etc.; interpretanda ars metrica et exercenda; ad cuius exercitium aliquid ex Ouidio enarrari potest, tum Martialis castus; erit in primis appositus Horatius etc. Huic classi proprium est poësim exercere, tametsi in superiori simpliciter legi possit ars metrica ac simplici exercitio tractari. In hac classe [5] omnes auctores enarrari possunt, modo rethorica ars suae classi servetur; et in hac classe copia vtraque atque sermonis elegantia accurate conquiratur atque diligenter exerceatur compositionibus, tum soluta oratione, tum carmine.

Quinta classis erit artis rethorices, in qua primum Ciceronis rethorica ad Herennium praelegetur, et partitiones, deinde Quintiliani libri aliquot etc.; enarrabuntur orationes Ciceronis, exer-

---

[3] In margine: «Jus canonicum, an legendum in materiis communibus. Vnus philosophus, qui legat ad pompam. An quinque annis debeant legi artes. An legentur quaestiones in philosophia et logica. Ordo lectionum, studiorum, exercitiorum, disputationum privatarum et publicarum. Exercitia ad gradus parandos: ratio graduum: [va]cationes. Quid et quantum legetur festis: in dominicis quantum.

Omnes quotquot in scholis erunt etc., jurabunt primum obseruaturos se omnes constitutiones etc., et obedientiam Rectori, quoad erunt scholastici. Rector gubernet etiam omnes Vrbis scholas generali quadam gubernatione.»

[4] solescismi, *ms*.

[5] In hanc classem, *ms*.

cebuntur declamationes, excutietur ac exercebitur diligentissime ars, etc.

Classibus omnibus [6], praeterquam rethorices [7], tres horas antemeridianas, item tres pomeridianas dabunt sui professores, in quibus suae lectiones [8], repetitiones, examina, interrogationes, emendationes thematum, ac nonnumquam (vt tempus erit) concertationes extemporaneae scholasticorum tractabuntur. Variationes quoque fient, praesertim in tribus superioribus classibus, pro earum ratione ac qualitate.

In tribus classibus grammaticae, quidquid ad artem pertinet, memoriae mandabunt omnes; ex auctoribus vero aliis singulas saltem praelectiones quotidie ediscent: in classe autem humanitatis, Ciceronis vel etiam Virgilii; vel si contingat nonnumquam neutrum eorum enarrari, ex aliis auctoribus singulae quotidie enarrationes memoriae tradantur; in classe vero rethorices ars ipsa ex Cicerone tradenda memoriae; item [9], aliquot Ciceronis orationes.

Exercitia vero, praeter quotidiana illarum sex horarum, haec sunto. Diebus sabbatinis, quibus nihil nouum praelegetur, scholis antemeridianis repetentur omnes totius hebdomadis lectiones, atque de ipsis denuo a praeceptore interrogabuntur auditores, tum ex tempore inter se conquirent ac disputabunt; pomeridianis vero scholis, die veneris publice propositas theses siue positiones propugnabit vnus, alii oppugnabunt, quod erit omnium classium commune, praeterquam primae. In classe tamen rethorices alternis sabbatis vel positiones disputabunt, [vel] declamationes et actiones aduersariae [habebuntur] [10]. Quamquam auditores istarum classium et reliquarum omnium essent cogendi vt ne in alienis classibus supra captum suum audirent, tamen praeter nostros scholasticos, nullus ad id cogetur; tantum diligenti

---

[6] Sequentia duo verba in margine ab ipso Nadal addita sunt.

[7] In margine: «Rethor satis sit, si det duas ante prandium, duas a prandio.»

[8] In margine: «Vide an plus exercitiorum possit adhiberi.»

[9] Non clare hoc verbum exaratum est; legi potest *item* vel *etiam*.

[10] Praecedentem periodum incompletam reliquit Natalis.

examine discutientur captus singulorum, ac, quod in nobis erit, efficaciter adhortabuntur eos, ne velint supra quam eorum est captus ambire, atque in alienis classibus operam ludere ac oleum, id quod si non persuadeantur, admonendi sunt vel parentes, vel qui eorum curam agunt. Quod si nec hac diligentia quicquam conficiatur, excludendi tamen non sunt ab scholis.

Duabus classibus humanitatis ac rethorices adjungentur litterae graecae in hanc rationem, vt in classe humanitatis primum dimidia hora detur explicandae grammaticae graecae citra dialectos, atque interpretabitur simul statim post cognitionem primam verborum baritonorum libellus aliquis, vt fabulae Esopi, tum aliqua oratio Isocratis, dialogi [11] aliqui Luciani, et exercebitur grammatice. Praeter haec nihil primo anno ipsis legetur graece. At quandoquidem in ea classe biennio saltem scholastici sunt retinendi, secundo anno vnam horam audient graece, vbi iam et dialectos audire, et dificiliores auctores, vt Aristophanem, Homerum et alios; dialogos Luciani. Sed tamen, quandoquidem in hanc classem erit tunc necessum vt e tertia classe grammatices traducantur scholastici qui traducentur, iis dabitur extra ordinem qui det illam mediam horam quotidie in graecis; et illius classis praeceptor ita suas accommodabit lectiones, vt prouectiorum simul, tum inferiorum, ratio sua habeatur, vt ne hi maiora quam pro captu suo, illiue inferiora audire cogantur. Quod si ab vno praeceptore haec praestari non poterunt, erit tunc necessum in schola humanitatis duas classes institui.

In schola ergo rethorices semper enarrabitur aliquis auctor graecus, vt Demosthenes, tum Thucidides, addenturque tragici et Pindarus: breuiter, grauissimus quisque auctor ac dificillimus in hac classe audietur. Quod si contingat eundem praeceptorem graece nescire, quod ad principia academiarum et collegiorum accidere poterit, postea non etiam, adhibebitur ad eas enarrationes praeceptor alius.

Litterae hebraeae non conjungantur cum latinis, sed esto classis vna linguae sanctae propria, cui, postquam jam satis prouene-

---

[11] dialogis, *ms.*

rit quis in latinis et graecis, ante quam ad altiora studia traducantur dabunt saltem vnum annum, quo tempore toti erunt in hebraicis, nec quidquam aliud audiant: obiter tamen priuato studio confirmabunt simul et exercebunt latina et graeca, quoad eius fieri poterit sine detrimento studii hebraici.

Post hunc annum, vt erit commodum ad rationes aliorum studiorum et ingeniorum, audient studiosi litterarum hebraicarum vnam lectionem extra ordinem, praesertim quo tempore dabunt operam theologicis, etc. In hebraicis grammatica aliqua deligatur ex his, quae vulgo circumferuntur; tum ex veteri testamento [12] aliquid semper enarrabitur; huic classi adiungi poterit lingua chaldea ad eorum eruditionem, si qui erunt paulo aptiores ad linguarum peritiam.

Alia classis instituenda (vt ecclesiae Romanae decretum amplectamur) linguae arabicae, siue saracenae, cui erit sturchica adiungenda. Haec classis ad consilium viri alicuius boni, atque in his linguis periti, et disponetur et administrabitur.

In philosophia, in logica, philosophia naturali, morali ac methaphysica sunto 4 classes, ac quattuor annis absoluatur totius philosophiae (vt vulgo aiunt) cursus. Et vt primum de morali philosophia dicatur, ethicae nicomachia Aristotelis enarrentur singulis diebus festis ac dominicis in vna tantum classe, quae lectio propria erit philosophorum naturalium ac methaphysicorum, etiamsi et rethores et logici alioqui eam audire possent. Huius lectionis erit hora commodior a prandio. Professor huius lectionis deligetur ex quatuor classicis a Rectore academiae.

Reliquae tres partes philosophiae ita disponentur, vt in ipsis sint perpetui quatuor praeceptores, ac singulis annis inchoët cursum vnus, ac logicam profiteri, ac post quartum annum singulis annis item vnus cursum alsoluat, et methaphisicam interpretari.

Primo igitur anno professor logices dabit tres [13] menses introductionibus dialecticis, quae ex aliquo auctore eorum, qui circunferuntur, deligentur, vel certe compendium conficiatur ex

[12] ex veteri instrumento, *ms.*

[13] *Natalis in margine*: *ꝫ*. 4.

aliquo eorum, qui sophistae habentur, vel ex Dominico Soto, eiusque summula (vt ajunt) ad methodum aliquam concinnetur [14]. Ad haec autem a Porphyrio et praedicamentis totam logicam Aristotelis interpretabitur logicus; verum propterea quod tota logica exercitio disserendi constat, accuratissime opera illi facultati tradenda est, plus scilicet temporis, plus exercitii.

Tres igitur lectiones logicus praeleget quotidie: duas ante prandium, a prandio tertiam. Ex duabus antemeridianis vna ante celebrationem missae audietur, quae nil aliud quam repetetur magistro ab aliquo auditore. Intermissa autem vna hora, ad secundam lectionem venient logici (vna autem hora erit tempus omnium lectionum, nec aliquid temporis praeterea vni enarrationi dare poterit quiuis praeceptor). Hoc item erit omnium commune, vt post lectiones vnus ex auditoribus, non certus ille quidem, sed post absolutam lectionem designandus ab suo [15] praeceptore, auditam lectionem ex tempore repetat. Post secundam igitur lectionem ac suam repetitionem extemporariam, inter se logici, praesente praeceptore, repetent vtramque lectionem, ac de vtraque inter se disputabunt, cui exercitio tribuent vnam horam cum dimidio, vel duas horas, quoad scilicet grammatici in classibus continebuntur. A prandio statim ad classes reuocabuntur, vbi, praesente praeceptore, de eius diei lectionibus interrogabit praeceptor, tum ipsi inter se interrogabunt et disputabunt vna hora, quod genus exercitii vocant Parisini reparationes [16].

Alia erit praeterea lectio pomeridiana, quam sequentur suae repetitiones; hinc domum discedent, atque rursum redibunt ad classem vel post coenam, vel vna ante coenam hora, vt erit commodissimum pro temporis ratione, atque in disputationibus erunt de eius diei lectionibus, disputante aduersus eos vel praeceptore, vel ipsis inter sese. In hac erunt concertatione saltem vnam ho-

---

[14] concinnentur, *ms*.

[15] Prius scriptum fuit, *ab ipso;* sed deletum est *ipso*, et supra scriptum fuit *suo*.

[16] In margine: «Haec lectio secunda, praeterea antemeridiana, poterit excedere horam, et ad quadrantem horae excurrere, vel etiam ad dimidiam horam.»

ram; diebus autem sabbatinis, antemeridianis scholis, compendio repetentur vniversae hebdomadis enarrationes; praeceptor autem, sicubi opus erit [et] commodum [17], eas repetitiones illustrabit suis animadversionibus et auctariis annotationibus; pomeridianis vero vno sabbato conuenient in classem metaphysicorum logici ac metaphysici cum suis praeceptoribus, et aduersus designatos a praeceptoribus suis propugnatores argumentabuntur libere de rebus quibuslibet auditis auditores: altero vero sabbato bini proponent positiones. Argumentabuntur primum regens metaphysicus aduersus logicum, dein regens logicus aduersus metaphysicum, dein, si qui sint artium magistri vel licentiati, ii argumentabuntur, ac si tempus fuerit residuum, aliquis ex auditoribus.

Similis erit ratio exercitiorum sabbatorum quattuor classium philosophiae, nam physicus et naturalis eamdem rationem obseruabunt. Singulis tamen mensibus, vltima die veneris, a prandio repetentur lectiones omnes in quattuor classibus philosophiae eius hebdomadis, ac postridie, hoc est, die sabbati conuenient in classem logicorum quattuor praeceptores philosophiae cum suis auditoribus ad communes disputationes, in quibus quattuor scholastici propugnabunt suas positiones. Quattuor scilicet classium primum argumentabuntur praeceptores, singuli aduersus tres. Secundo loco, si qui sint magistri in artibus vel licentiati. Tertio loco scholastici. Istae disputationes durabunt totum diem, ita vt tempestiue post missam eatur ad disputationem vsque ad horam prandii, et statim a prandio eodem redeant omnes.

Diebus festis, hoc est, qui [coluntur siue de praecepto, vel consuetudine praeceptiua, duas habeant logici lectiones, vnam ante prandium, aliam a prandio: diebus dominicis vnam, eamque a prandio. Sciant vero logices auditores hanc molestiam sustinendam, hanc solicitudinem halacriter adhibendam, ad difficultatem dialectices superandam; in aliis partibus philosophiae et labore leuandos, ac rerum dignitate subleuandos; sed tamen eo quisque sibi persuadeat, faciliores reliquas disciplinas fore, quo disertior ac promptior dialecticus ad eas accesserit.

---

[17] Verba «sicubi opus erit commodum» in margine addita sunt sine signo, quod indicet ubi inserenda sint.

Legetur autem tota logica Aristotelis vno anno. Itaque ad mensem Januarii inchoari poterit Aristoteles de physico auditu, vel ante id tempus, si logica absoluta fuerit. Antequam autem ad interpretandam philosophiam naturalem transeat regens, dabit quindecim dies repetitionibus summariis totius anni et interrogationibus; tum generales positiones defendentur quattuor classium de enarratis toto anno, quae propugnabuntur duos dies integros etc. Cursus inchoabitur postridie festi diui Remigii.

Tribus vero reliquis annis, vel circiter, quiuis regens philosophiam naturalem profitebitur et metaphysicam, hoc est: Aristotelis octo libros de physico auditu, quattuor de coelo, quattuor de meteorologicis, duos de generatione et corruptione, tres de anima, parua naturalia et duodecim metaphysicorum. Haec in tribus classibus praelegentur a tribus praeceptoribus, saltem post tertium annum, quo inchoata fuerint studia.

Proprium erit his classibus, vt duae tantum lectiones in eis enarrentur, vna ante prandium post auditam missam, alia a prandio. Erit vero tempus lectionis, horae vnius; repetitionum, alterius, vt quattuor tantum horas sint quotidie scholastici in classe: excurrere possint ad dimidiam praeterea horam; imminuere nihil possint. Ita fiet grauius ad grauiora studia attendant, suumque iudicium et studium domi exerceant; simul tempus illis suppetet vt mathematicam lectionem possint adire. De harum trium classium exercitiis reliquis dictum est superiori capite.

Praeceptor praeterea instituetur mathematices. Hic quotidie leget tres lectiones in schola metaphysicorum, post eorum lectiones et repetitiones. His enim non licebit praeterire duas horas in singulis suis lectionibus et repetitionibus; itaque liberum erit mathematico in ea classe legere non solum a prandio [18], sed post prandium quoque. Tertiam lectionem interpretabitur in eadem classe metaphysicorum, antequam classem ingrediatur metaphysicus, a prandio. Leget autem suas lectiones mathematicus; nec aliud habebit exercitii quotidiani, nisi quod repetet vnus auditam lectionem, praesente praeceptore, atque ad disputationes men-

---

18 Ita clare; etsi forte debeat dici, *ante prandium*.

struas atque annuas dabit suos propugnatores positionum. Ita vero suas praelectiones dispensabit, vt primo anno, vbi soli erunt logici cum physicis, nec audire poterunt mathematicen nisi physici, vnam legat lectionem, secundo duas, tertio tres, ac deinde perpetuo tres.

Lectio prima, ex Euclide et arithmetica aliqua practica et principiis astronomicis, quae sphaeram vocant. Haec, si alia commodior non emergat, erit Orontii cosmographia. In his principiis versabitur prima lectio, ac vno anno absoluentur, et praeterea singulis annis rursus inchoabuntur. Ex Euclide autem quantum poterit legetur, quandoquidem praxis arithmetices et sphaera non adeo multum temporis solent occupare. Hac lectione forsan erit commodum demonstrare ex aliis mathematicis aliquid, vt ex omnimodis triangulis Ioannis de Monteregio, vel ex Iordon [19] etc.

Secunda lectio complectitur musicen speculatiuam et perspectiuam. Haec legetur, vel communis vel Vitellionis; illa Fabii Stapulensis, vel alterius, si quis commodior videatur. In hanc lectionem poterit reiici vt aliquid dicatur de praxi geometriae et mensurationibus ex aliquo auctore, etc. In his versabitur secunda lectio totum annum, et denuo proximo anno eaedem legentur.

Tertia lectio singulis annis versabitur in astrologia, inchoando a theoria planetarum; poterit coniungi semper aliquid ex magna constructione Ptolomaei, vel saltem epitome Joannis de Monteregio, tabulae Alfonsi, astrolabium, etc. Haec dispositio faciet vt triennio philosophi audiant principia saltem totius mathematices, ac quotidie singuli audiant tantum vnam lectionem. Physici primam, naturales secundam, methaphysici tertiam. Mathematicus vero nihil possit interpretari astronomiae iudiciariae, sed totum ejus negocium constet speculatiuis mathematices.

In theologia sint perpetuo tres lectores: duo interpretentur summam Sti. Thomae; vnus binis lectionibus quotidianis, una ante prandium, alia a prandio ex suis partibus summae; alius mane ex alia parte leget aliam lectionem, aliam a prandio ex sa-

[19] Forte *Jordan* vel *Jordano:* primum scriptum fuerat *Iordona,* sed deleta fuit ultima littera.

cris litteris. Sint vero lectiones duae ante prandium, sibi immediate [succedentes]. Inchoentur vero vbi aliae lectiones omnes inchoantur.

Post lectiones mane repetent inter se auditores lectionem vtranque, praesente vtroque praeceptore, vt possint consuli, interrogari quaestionesque inter ipsos exortas terminare. A prandio, vltimo loco leget lector Thomae suam lectionem, et suor[um] repetitionibus aderit: inchoabit autem legere vbi [possit] post primam horam illarum trium communium. Tertius lector unam lectionem enarrabit ex sacris litteris; lectionum sacrarum litterarum non est necessum habere repetitiones. Legentur autem ambae post prandium, altera vna hora antequam lectiones communes inchoëntur, altera prima hora communium lectionum [20]. Enarrationes vero sacrarum litterarum scholastice fiant, et ex quibus auditores scholasticae theologiae fructum magnum concipere possint; tametsi ratio aliqua semper erit habenda multitudinis imperitae, si quando ad eas lectiones confluat. Intelligantur tamen interpretari, vt formentur ac instituantur scholares theologi. Disputationes ordinariae theologorum ad rationem philosophorum, hebdomadariae, menstruae atque annuae exerceantur.

Lector theologus, qui vnicam quotidie lectionem ex scriptura interpretabitur, is leget doctrinam xpianam. diebus veneris, ac concionabitur singulis dominicis diebus ac festis. Legentur tamen duae lectiones ante prandium diebus sabbatinis, praeterquam vltimis singulorum mensium, in quibus totum sabbatum disputabitur [21].

Vna autem lectio sacrarum litterarum erit ex veteri testamento, alia ex nouo perpetuo. Quidquid vero legetur, id praescribet Rector vniuersitatis. Studium theologicum (siue, vt vulgo aiunt, cursus theologiae) quadriennio conficietur. Priori biennio auditores theologi solum Thomam audient, posteriori studium sacrarum litterarum quaestionibus Thomae adiungent. Censeo

---

[20] lectionem, *ms.*

[21] Praecedens pericdus in margine addita fuit sine ullo signo, quo indicetur ejus collocationis locus.

autem intermitti posse nonnullos articulos ex secunda secundae et 1.ª 2.ae, vt quadriennio tota schola theologiae complectatur, et eo quadriennio vacare possint auditores sacris etiam literis. Quod si quadriennium non satis sit ad studia theologiae consummanda, non alienum putarem ad quinquennium extendi debere, praesertim donec sit Thomas legendus, qui admodum prolixus est. Spero enim futurum, Jesu Xpo. dante, vt ex omnibus scholasticis conficiatur summa theologiae, quae et quidquid in ipsis est doctrinae contineat, eorum controuersias conciliet, et factiones thomistarum, scotistarum, nominalium explodat: breuiter, puram synceramque theologiam scholasticam tradat, quantum fieri poterit, compendiosissime.

Erit praeterea quotidiana vna lectio casuum conscientiae ex aliqua summa. Fortasis erit consentaneum vt legatur summa Fumi. Rursum erit alia lectio juris canonici [22] vel ex decretalibus summorum Pontificum, vel ex Decreto. Non legentur autem nisi ea, quae ad theologum et ad casuum conscientiae dissolutionem attinere possunt. Nihil autem attingetur eorum, quae ad forum spectant et iudiciorum strepitum. Enarrabitur vero haec lectio mixtim, vt decet peritum et in theologia et in jure canonico. Vtramque lectionem, et casuum conscientiae et juris canonici, poterit interpretari vnus doctor horis extraordinariis, vt non solum iis, qui ad maiora studia non contendunt, satisfiat, sed theologi quoque ex iis lectionibus fructum accipere possint. Harum lectionum erit simplex repetitio ad rationem theologorum, praesente doctore [23].

Post sextum annum a magisterio et quod audivit theologiam, admittitur ad tertiam licentiam bacchalaureus, currens duobus annis, primo vnam orationem in laudem magistri, praesentibus omnibus bacchalaureis, et quaestionem; secundo anno de sacris litteris et quaestionem. Post haec, tentatiua, quae est scholastica

---

[22] Haec in margine addita sunt: «ius canonicum, quo ad theologum spectat.»

[23] Quae sequuntur, usque ad regulas Rectoris, extant in semifolio oblongo, folio 14, quod purum est, adglutinato. Ut legenti patet, adversaria sunt, quibus nondum ultimam manum imposuerat P. Natalis.

tota, et dant vota bacchalaurei primi, ad quae admittitur informatus: et in secunda licentia, posteaquam illi de prima sunt licentiati, dein biennio debent legere quattuor libros Sententiarum aut triennio, et probare singulos facultati. Post haec in prima licentia tres actus. Post haec ponuntur ex scholastica facultate tum a Cancellario, ac indicitur dies licentiarum.

†

[REGULAE RECTORIS.]

Rector vniuersitatis eligatur a Praeposito generali Societatis per se, vel per alium. Electus vero ab alio per commissionem, ab Praeposito generali debeat confirmari. Non possit autem eligi nisi professus Societatis, et is quidem magister in artibus et theologia, ac qui trilinguis sit ac mathematicus: breuiter, tantum in omnibus iis studiis, quibus praefuturus est, habeat judicii, ut probus et habeatur et sit gubernator futurus totius academiae. Erit praeterea singularis pietatis, vt vtramque rationem officii sui digne administrare possit, et quod ad mores attinet, et quod litterarum eruditionem spectat.

Rector mutabitur ad arbitrium generalis Praepositi; vtile tamen erit, si idem in eo ministerio veterascat, tum propter auctoritatem, quam diuturnitate temporis sibi facile conciliabit, tum propter experientiam rerum, et vsum, qui bonus esse solet et certus magister actionum.

Rector, ut primum creatus erit, sibi in Domino persuadeat cum omni humilitate et pietate, ab Deo et Patre Domini nostri Jesu X.[i] prouinciam suae fidei concreditam esse, in qua pius ac misericors Pater filio suo Jesu Christo, Domino nostro, commilitones paret, erudiat, armet, animet, vt ad bella procedant, summumque omnium imperatorem Xpum. Jesum sequantur, et cum eo ac pro eo in acie stent, pugnentque sapienter simul ac fortiter aduersus daemones omnes, mundum et carnem. Propterea iam primum ad nouum spiritum nouamque gratiam accipiendam Rector se comparet. Nam vt magnum accipit ministerium, ita magnam in se habebit sentietque virtutem a Jesu X.°, modo gratiae ipsius non desit. Hanc gratiam et a principio agnoscere debet

humiliter et solicite curare, non solum vt conseruetur, sed vt in dies augeatur. *Dominus enim est, qui dat et velle et perficere pro bona voluntate* [24].

Erit consentaneum, vt idem sit vniuersitatis rector collegiique superintendens; collegium autem suum praeterea habeat rectorem, qui subordinatus sit superintendenti. Rectoris igitur vniuersitatis prima erit semper cura, vt sacrificiis et orationibus suis, item applicatione communium orationum et sacrificiorum tum vniuersitatis tum collegii, apud Deum et Jesum Xpum. commendatam faciat totam vniuersitatem, cuius erit pars collegium Societatis aliaeque doctorum ac magistrorum congregationes; totumque ipsius statum, profectum, prosperitatem, ad gloriam Dei Omnipotentis sustentet in Xpo. Jesu, et, quasi Moyses aut Paulus, anathema esse cupiat pro sua vniuersitate suisque scholasticis; offeratque se, ad Jesu X.i exemplum, pro veritate et iustitia ad mortem, interius quidem animi promptitudine, cupiens exterius etiam sibi martirii gratiam concedi, idque totum applicet offeratque Deo pro statu, profectu et prosperitate vniuersitatis atque scholasticorum omnium, ad scopum finemque totius Societatis, qui est, animas a draconis faucibus eripere, Deoque et Xpo. eius lucrificare.

Ad haec, Rectori incumbit cura totius vniuersitatis ac suppositorum eius, primum quod ad mores attinet xpianos., pietatem ac vitam, dein ad studia litterarum. Ita igitur vtrumque gubernet quasi coram Deo, cui rationem est redditurus de omnibu districtissimam. Curabit Rector vt constitutiones communes totius vniuersitatis publice pendeant, de meliori nota conscriptae, vt facile ab omnibus legi possint; ac similiter vt in suis classibus suae constitutiones extent. Legentur autem singulis mensibus publice omnibus post missam communes, classium vero in suis classibus.

Habebit suum secretarium. Is habebit librum, vt aiunt matriculae, in quo omnia scholarium nomina atque fides iurisiurandi, quod praestabunt scholares, conscribentur. Nullus igitur recipie-

---

[24] Ad Philip., II, 13. «Deus est enim, qui operatur in vobis et velle et perficere, pro bona voluntate.»

tur in scholam aliquam, saltem qui grammaticam vel cursum artium siue theologiae audire velit, a quo non accipiat Rector juramentum vniuersitatis, quo polliceatur obseruaturum se omnes constitutiones ac consuetudines vniuersitatis, ac obedientem fore in omnibus honestis Rectori ac suis praeceptoribus, tum in iis quae ad mores pertinent, tum in ratione studiorum. Pro pueris pollicebitur qui eos sub potestate habet (donec adultus sit puer, a quo iuramentum exigi[tur] hoc, quatuordecim annorum), eique denuntiabitur, pueros verberandos vbi visum erit suis praeceptoribus et Rectori.

Rector nihil poterit recipere pro quibuscumque literis, nec pro gradibus quibuscumque, vel pro receptione in matriculam, non pro stipendio praeceptorum, non munera a quouis scholastico: breuiter, nihil accipere poterit, ne in eleemosynam quidem, pro praedictis vel aliis quibusuis nominibus et rationibus, nec per se, nec per alium. Si quem vero sciret quocumque nomine accepisse siue praeceptor siue minister vniuersitatis, non solum id restituendum curabit, sed grauiter in illum sua auctoritate animaduertet, ac pure, ac si vnice Deo, suam exhibeat seruitutem in Xpo.

Habeat Rector sua concilia suosque ordinarios consultores. Unum erit concilium linguarum: id constabit ex praeceptoribus omnibus linguarum: aliud philosophorum, quod erit ex omnibus regentibus totius philosophiae: tertium theologorum, quod fiet ex professoribus theologiae ac sacrarum litterarum. Ad haec concilia addere poterit Rector duos aut tres alios in illis facultatibus peritos, vbi viderit id esse vel necessarium vel vtile. Concilium vero commune complectetur tria haec concilia. Ad priuatas facultatum difficultates conuocabitur suum concilium, ad communes, commune. Non tamen ita sit ligatus Rector, vt nihil agere possit sine concilio. Illa enim dantur, vt is possit illorum consilio adiuuari: tota tamen auctoritas gubernationis ipsius erit, ita tamen, vt singulis annis simul Praeposito generali Rector collegii, tum etiam omnes regentes, libere ac bona fide coram Deo et Xpo. Jesu, quid censeant de Rectore eiusque ministerio significent per secretas litteras ac consignatas generali Praeposito, eas-

que tradant confessori collegii ad generalem Praepositum mittendas.

Ad haec sit Rectori aliquis collateralis, qui illi quidem debeat in omnibus obedire. Sit ipsi liberum censere de Rectore, ac teneatur, si quid iudicarit in Rectore notandum, id iudicium secretis litteris, quoties erit vtile, scribere ad Generalem.

Rector accurate dabit operam, non solum vt praeceptores ac scholastici seruent constitutiones ac consuetudines omnes, et quae ad mores attinent et quae ad litteras, sed ad singulos praeceptores primum, dein etiam scholasticos, quoad eius fieri poterit, aduertet, quam diligenter quantoque cum fructu in moribus et litteris versetur quisque, ac suo consilio, auctoritate, imperio remedia adhibebit opportune in Domino, sicubi operae pretium videbitur. Nam et poenitentias in scholis iniungere poterit, moderatas quidem illas et quae aedificent in charitate. Aliam praeterea poenam exercebit, exclusionis ab vniuersitate; tertiam, vt in his, quae ad litteras et mores attinent, possit sententiam quoque excommunicationis ferre, si ita videatur summo Pontifici vt tanta sit eius potestas. In ciuilibus alioquin et criminalibus nullam exerceat iurisdictionem, sed in his iudicet ordinarius, nisi ad fauorem scholasticorum saecularium iudex aliquis concedatur, ab Rectore eligendus, qui ex priuilegio vtriusque potestatis iudicia omnia exerceat in scholasticos iuratos vniuersitatis saeculares: nam religiosi, tum nostri, tum aliarum religionum, a suis praelatis sunt iudicandi.

Rector attendet ad obligationem, quam suscepit Societas in fundatione vniuersitatis, et illi primum obligationi plene satisfieri curabit. Si quid autem amplius addendum ipsi videatur, siue necessarium, siue vtile, id non poterit vel ordinare, vel vsurpare, nisi de consensu generalis Praepositi.

Rectoris sit praeceptores omnes omnium classium designare atque eligere vel mutare, quemadmodum sibi in Domino videbitur. Ii semper erunt ex Societate eligendi, nisi contingat tanta penuria et raritas praeceptorum ex Societate, vt satisfieri non possit obligationi. Ibi vero erit honesto stipendio aliquis conducendus extrinsecus, qui illam penuriam defectumque suppleat,

donec possit Societas munus excipere. Professores vero omnes erunt in suis facultatibus insignes, nec poterit qüis profiteri humanitatem vel rethoricen, nisi sit magister in artibus. Sint autem professores ipsi pietatis quoque xpianae. egregii cultores, vt lectiones omnes saecularium auctorum, nedum sacras, sua pietate condiant ad aedificationem auditorum in charitate, in Xpo.

In singulis classibus habebit [25] Rector suos censores secretos, e quibus de omnibus, quae in classibus geruntur, cognoscere possit. Illi, quoties [26] aliquid relatu dignum accidat, statim referent ad Rectorem. Si nihil erit, tamen singulis sabbatis rationem reddent classis. Censores erunt ex auditoribus Societatis, qui, si non erunt, deligentur a Rectore ex aliis scholasticis aptissimi.

Et quandoquidem constabit vniuersitas ex duabus Congregationibus, theologorum et philosophorum, sub philosophia autem intelligantur artes liberales, nullus recipietur in Congregationem, nisi in ea facultate sit magister siue doctor, ad cuius facultatis Congregationem erit admittendus; neque quisquam ad Congregationes admittetur, nisi graduatus in hac vniuersitate; praeterea nisi dignus iudicetur a Rectore, qui in Congregationem admittatur. Hi poterunt argumentari in omnibus disputationibus suae facultatis: tamen in iis, quae pertinebunt proprie ad graduationes, accipient stipendium qui saeculares erunt, pro binis argumentis in artibus dimidiatum iulium, pro binis in theologia unum iulium. Nihil tamen pro argumentis a supositis Societatis accipere poterunt [27]. Tantundem accipiant religiosi in eleemosynam. Nostri nihil poterunt accipere. Qui erunt ex his Congregationibus magistri artium, pro antiquitate et loco gradus sui, priorem habebunt locum in omnibus beneficiis simplicibus suae dioeceseos. E saecularibus siue religiosis aliis nullus poterit gerere aliquod officium in vniuersitate, nisi aliquando, in penuria nostrorum, examinatores necessum sit desumere ex aliis, quos idoneos arbitrabitur Rector ad id munus obeundum.

Rector aderit ad omnia examina, tum etiam ad omnes dispu-

---

[25] habit, *ms.*
[26] Illi, si quoties, *ms.*
[27] Praecedentia novem verba addita sunt in margine ab ipso Natali.

tationes quae ad gradus attinent, et praeterea in annuis facultatum Congregationibus: nam in dispensatione et ordine graduum, ipsius erunt primae partes, vt dicetur.

Electio omnium officiorum vniuersitatis erit Rectoris. Eliget igitur siue declarabit decanum facultatis artium metaphysicum professorem, facultatis vero theologiae decanum eliget siue e professoribus theologiae, siue e doctoribus theologiae Societatis praesentibus antiquissimum. Cancellarius vero vtriusque facultatis sit idem Rector; secretarium habeat aliquem e Societate, item notarium vnum facultatis artium, alium facultatis theologiae, qui priuilegia graduum conscribant, et licentiarum loca publica fide conseruent. Ii item ex Societate erunt; sigilla tamen facultatum habeat secretarius vniuersitatis et Rectoris, qui e Societate deligetur. Bidelli praeterea duo erunt e Societate: vnus facultatis artium, alius theologiae. Haec officia gerit [28] Societas per suos; tum lectores omnes dabit, vt nullis impensis et studere omnes possint et insignia graduum consequi. Nihil enim erit numerandum [29] nisi argumentantibus iis, qui e Societate non sunt, quod et parum est, et redit denique in eorum commodum.

Rector dabit litteras scholasticis, quibus fidem faciet, quod sint [30] iurati scholares vniuersitatis: subscribet vero suo nomine, cui addet nomina officiorum quae gerit, scilicet, Rector et Cancellarius vniuersitatis.

Iudicia vero scholasticorum per se non exercebit, sed per iudicem vniuersitatis, qui erit membrum vniuersitatis, cuius electio et depositio erit Rectoris. Iudicium vero erit tanquam de ecclesiasticis semper, citra sanguinis effusionem. Et quamuis maior sit futura tranquillitas Societatis, [si] nec per se nec per alium iudicia exerceat, tamen, si nihil habeat coercitiuae aucto-

---

[28] Prius scripserat, *haec officia omnibus tribuuntur*. Dein, mutato consilio, scripsit, *haec officia gerit Societas,* deleto verbo *tribuuntur;* sed oblitus est delere verbum *omnibus,* quod nos omittendum duximus.

[29] Prius hoc modo incoeperat Natalis scribere: *Nihil enim est numerandum*. Postea scribere voluit, *nec enim quicquam erit numerandum;* sed imperfectum utrumque hoc pacto reliquit: *nihil enim est quicquam erit numerandum*.

[30] sint, sit, *ms*.

ritatis Societas, parum erit vnde eam reuereantur seculares scholastici. Ita fortasis fiet, vt inefficax sit futura et paruo cum fructu cura morum. Adde quod minor erit [31] concursus ad vniuersitatem, in qua nihil habeant exemptionis scholastici.

RATIO GRADUUM NUNC EXPLICANDA [32].

Tres igitur sint gradus, bacchalaureatus, licentiarum et magisterii siue doctoratus. Nullus autem gradus conferatur, nec aliqua disputatio vel examen fiat eorum, quae attinent ad gradum aliquem, nisi audito toto cursu artium.

Ratio bacchalaureatus est, qua publica vniuersitatis fide probatur quis idoneus esse, qui ad magisterium siue doctoratum aspiret, et ad ea exercitia siue examina admittatur, post quae dignis laurea sua confertur.

Licentiarum ratio est, vbi, iam confectis omnibus disputationibus atque examinibus, licentia datur publica auctoritate petendi insigne siue lauream magisterii vel doctoratus, et datur remissio ab exercitiis et disputationibus scholasticis ad gradum magisterii siue doctoratus. Itaque bacchalaureatus et licentiae sunt gradus quidam ad primarium et summum gradum.

Magisterii et doctoratus eadem est ratio. Illud tamen nomen vsurpari solet in philosophia et artibus liberalibus, hoc in theologia, iure canonico etc. Ratio igitur doctoratus siue magisterii est, vbi fide publica vniuersitatis declaratur aliquis, non solum in ea facultate doctus, sed ita doctus, vt alios publice docere possit, et gaudere omnibus priuilegiis etc., quibus magistri vel doctores gaudent de iure vel de consuetudine etc.; et eo maiori gaudebit priuilegio, quo vniuersitati, in qua gradum accipient, plus indulserit apostolica Sedes, cuius auctoritate omnes gradus conferuntur.

In philosophia igitur et artibus liberalibus cursus licentiarum, hoc est, tempus, quo actus disputationum et examina ad gradum attinentia agentur, erit vnius anni, quo tempore et actus omnes artium conficientur, et omnes gradus conferentur.

---

[31] erit erit, *ms*.

[32] In margine haec notavit Natalis: «Salines consulendus de gradibus.»

Primum omnium, vt aliquis in cursum licentiarum recipiatur, probabit [33] decano facultatis, quod cursum artium et philosophiae audierit in ipsa vniuersitate. Quod si in alia cursum audisset integrum, erit necessum, vt in ipsa vniuersitate saltem duos annos praeterea audiat philosophiam publice. Simul probabit se legittimum esse, vel natura, vel priuilegio: praeterea, se infamem non esse publice notorium; vel si infamis fuerit aliquando, probet se in integrum restitutum. Rursum probabit decano ac facultati, se publice in sua [34] classe propugnasse conclusiones philosophiae, vel saltem frequenter publice disputasse. Haec si probet, paruulam habebit orationem latinam, qua vel totam artium et.[35] philosophiae encyclopaediam, vel aliquam partem laudabit; simul modeste postulabit se recipi in cursum licentiarum artium etc. Haec vbi acta erunt, dignus iudicabitur a decano et facultate, qui in cursum licentiarum artium admittatur, atque ita referet decanus cum duobus aut tribus magistris facultatis Cancellario, qui, si ita videatur, publica fide per facultatis notarium admittet ad licentias artium, et pronuntiabit bacchalaureum currentem, quod, bidello facultatis praesente, fiet, vt ab eo de caetero habeatur vnus de licentiis, locum habeat in scholis etc.

Tempus, quo haec gerentur, erit vnius mensis, post quem nullus admittetur in licentias, nisi constaret, absque culpa sua aliquem defuisse, ac legitimo aliquo impedimento fuisse impeditum.

11

ORDO STUDIORUM

DUOBUS PRAECEDENTIBUS LOCUPLETIOR [1].

DISTINCTIO CLASSIUM GRAMMATICAE ET LITERARUM HUMANIORUM

Ita distinguentur classes, vt vna sit abecedariorum, quam

[33] probit, *ms.*

[34] su, *ms.*

[35] et et, *ms.*

[1] Ex archetypo P. Natalis, in *cod.* 7 *Vatic.*, pp. 305-338: 221-264. Extat aliud archetypum in *cod.* 3 *Vatic.*, in quo plurimae reperiuntur emendatio-

tamen non aperiet Rector inconsulto Provinciali, nec hic absque facultate Praepositi generalis id concedet; tres grammaticae, vna humanitatis, alia rhetorices.

In classe abecedariorum docebuntur pueri legere et scribere; et huic classi dabitur aliquis Frater, qui adiuuare possit praeceptorem singulis diebus vna saltem hora ante et post prandium, si fuerit ita frequens schola, vt illi vnus non possit satisfacere [a].

In classe grammatices memoriae mandabunt pueri principia artis grammatices, *rudimenta scilicet, et Donati formulas declinationum et coniugationum. Docebuntur praeterea nomina declinare et verba*, imitatione tantum et obseruatione formularum. Exercebuntur in concordantiis. Docebuntur etiam parua themata componere, explicata prius ratione constructionis eius verbi, quo vtendum erit in themate, vel omnino vtentur verbis «sum»; «fio», et huiusmodi. Ad hanc classem traducentur hi, qui diserte scient legere, scribere vero *quod videbitur* sit *satis*. Ex ea vero ad secundam grammaticae classem accedent qui in principiis, vt diximus, erunt exercitati, et idonei videbuntur qui possint artem capere.

In secunda classe grammatices, in qua exponi *incipit* grammatica *ex arte,* genera *scilicet* nominum et declinationes, coniugationes verborum, praeterea facilis aliqua ratio constructionis, ut breuior Despauterii syntaxis, uel Guarini uel Sipontini, vel alia breuis et facilis: prelegentur etiam authores aliqui faciliores latini, vt Cato, Michaël Verinus, epistolae selectae Ciceronis: et exercebuntur in compositionibus diligenter pro captu eorum. In hac classe, qui videbuntur satis profecisse, ad *tertiam* grammatices ascendent.

---

[a] Post haec in *cod. 3* haec scripta fuerant: «in hac classe accipient exemplaria pueri ut discant scribere», quae cancellata sunt.

nes, manu P. Natalis exaratae: has autem per totum monumentum italicis characteribus indicamus; variae vero illius lectiones in annotationibus sunt positae. P. Pachtler in opere *Ratio studiorum* etc., t. I, pp. 200-205, 249-263, hoc monumentum edidit, exceptis duobus capitibus, scilicet: «Instructio breuis, quanam scilicet ratione de rebus theologicis...», et praeterea «Regulae pro scholaribus Societatis». In codice *Natal. instr. Lusit.* extat apographum hispanum horum duorum capitum; primum nihil fere a latino exemplari differt, alterum vero dimidiam fere partem diversam habet.

In *tertia* grammatices fere fit, ut sit operae precium repetere coniugationes; sed huius classis proprium est, perfectam rationem syntaxis explicare, perfectam etiam rationem grammatices exercere. Poterit in hac exponi syntaxis maior Despauterii, *vel alia, si qua emergat tandem et facilior et exactior iudicio Praepositi generalis*. Legi etiam poterunt epistolae familiares Ciceronis: aliqui libri ex Virgilio, et Ouidio de tristibus. Exercebuntur diligenter in compositionibus plenioribus. Exigetur vero ratio perfecta constructionis et totius grammatices. Et haec erit obseruatio: pro prima harum classium [b], *vt* possint latine scribere et loqui pueri proprie et pure et absque vitio; sed obiter tamen *praeceptorum erit*, elegantiam dictionis *docere, verum* absque arte, sola traditione. Puritatem vero vocabulorum et proprietatem diligenter obseruabunt, et synceritatem constructionis. His tribus classibus concludetur ars grammatices. In hac classe, si erunt satis exercitati et prouecti, poterunt traduci ad sequentem.

In classe humanitatis tradetur ratio totius elegantiae utriusque copiae, ars conscribendarum epistolarum, versificatoria: praelegentur historiographi, Ciceronis officia, dialogi de senectute, de amicitia, Virgilius, Marcialis castus et Horatius castus: posset etiam pro copia absque artificio legi aliqua oratio facilis Ciceronis, vt pro Archia poëta, aut *pro* lege Manilia: ex historiographis Caesar, Salustius, Liuius, et si quis alius auctor videbitur idoneus.

In hac classe diligenter exercebuntur nostri auditores in componendis epistolis, et in aliis thematis, ad exercendam copiam et elegantiam; in componendis *item* carminibus: breuiter, ad parandam copiam et elegantiam, qua vti possint in rhetoricis cum in *iis* versabuntur. In hac classe solemus primum instituere auditores in graecis litteris. Itaque solet esse vsus, vt dimidia hora quotidie detur *initio*, primum arti grammaticae graecae: *deinde vna vt* praelegatur aliquis author facilis, vt primo loco fabulae Esopi, deinde aliquod opusculum D. Chrysostomi, vel aliquis dialogus

---

b In *cod. 3* ita prius haec habebant: «Et haec erit obseruatio, sed obiter tamen praeceptores propria harum classium.» Deinde illa, *sed obiter tamen praeceptores*, deleta sunt.

Luciani, vel aliqua oratio facilis Isocratis. In hac classe debent diutius exerceri iuuenes propter amplitudinem eruditionis quae in ea traditur; ex qua venient ad classem rhetorices, vbi satis videbuntur profecisse.

In classe rhetorices *primo loco erit vtile, si aliquod compendium eius artis perstringatur; deinde* enarrabitur *plena* ars ex Cicerone, *vel* ex authore ad Herennium, ex partitionibus, ex libris de oratore. Legetur etiam aliquis liber ex Quintiliano. Post compendium *vel ad eius mediam partem explicetur* aliqua oratio Ciceronis; *et primum quidem* ex facilioribus: *post auditam vnam aut alteram orationem, exerceri incipient* diligenter *auditores* in declamationibus, et orationibus componendis. In hac classe vel quotidie vel alternis diebus exponentur orationes Isocratis primum, deinde Demosthenis; potest praelegi Hesiodus, Homerus, Euripides, Sophocles, Xenophon [c]. Quotidie quidem aliquis ex istis graecis authoribus poterit *explicari,* quando tres lectiones poterit habere professor. Si tres habere non possit, alternis diebus legentur latinus et graecus author, vt quotidie sit lectio artis, alternis vero lectio ex orationibus Ciceronis et praedictis graecis authoribus. *Haec fient nisi suppetat, qui graece doceat, alius professor. Tunc enim duas habebit lectiones rethor latinus, vnam graecus: vtilius tamen erit si vnus et latine doceat et graece.*

DE EXERCITIIS LITERARIIS IN PRAEDICTIS CLASSIBUS

Quod ad exercitia harum classium attinet, omnes praeceptores *edicent* [d] vt, post singulas lectiones, *delectus* [e] e vestigio praelectam lectionem breuiter repetat; deinde magno studio curabunt vt omnes auditores arti ipsi incumbant, et eam, quoad eius fieri poterit, memoriae mandent; tum etiam ex authoribus, quae digna videbuntur praeceptoribus, vt ediscantur. Compositiones autem fient quantum fieri poterit creberrime: sed quandoquidem

---

c *Prius,* «Xenophon, Aristophanes;» sed hoc ultimum nomen cancellatum est.

d » dabunt operam.

e » deligant qui.

difficilis esse solet emendatio omnium *compositionum,* [f] posset haec institui ratio, vt in quibus classibus praescribunt themata vulgaria praeceptores, in iis, cum non possint omnia themata emendari sigilatim propter multitudinem, emendentur aliquot pro temporis ratione; quae cum emendantur, alii omnes attendant ad sua themata, et iuxta emendationem aliorum thematum sua corrigant. Non solum *autem* praeceptor emendabit compositionum errores, sed latine etiam dicet vniuersum thema; *quo fiet vt ii, quorum non emendantur compositiones, facilius ipsi suas emendent.* In aliis vero classibus, vbi themata vulgaria dari non solent, praesertim in rhetorica, sed solum materia compositionis, si eadem omnibus datur, et non possint compositiones singulae emendari, similis ratio vtcumque obseruari poterit, vt *modo* dictum est; vt dum emendantur aliquae compositiones, alii suas emendent; varie enim praeceptor de earum re locos, artem, copiam indicabit dum emendat. Verum quia non potest spectare haec emendatio nisi ad artem ipsam, videtur omnino necessarium vt singulae *compositiones* emendentur a praeceptoribus, si quo pacto id fieri possit, *vel domi, si id possint praestare praeceptores.* Intelligimus autem quod superius diximus, emendandas aliquorum compositiones, ita vt non eorum semper emendentur, sed aliorum semper; nec vllus omittatur, cuius compositio in orbem non emendetur in suo tempore.

Est aliud exercitium in his classibus necessarium in primis, vt post singulas lectiones exerceantur pueri, et interrogentur de his quae audiunt, non solum de arte ipsa, sed de iis omnibus, quae propria sunt eius classis. *Examinetur et excutiatur ars, obseruentur phrases, annotentur proprietates et puritates verborum et elegantiae, ac totius orationis notentur vicia, figurae et tropi diligenter animaduertantur etc.* Nonnunquam etiam committent inter se discipulos ad disputationem, si tempus patiatur.

Diebus autem sabbati ante prandium repetent *uel recitabunt* lectiones, catechismum *etiam qui eum ediscunt,* totius hebdomadis; a prandio vero instituentur disputationes in singu-

---

[f] *Prius,* thematum.

lis classibus; in duabus tamen inferioribus grammatices disputatio posita erit in interrogationibus mutuis puerorum, diuisa classe in duas partes; primus ex vna parte primum ex altera interrogabit, non solum de lectionibus, verum etiam de totius hebdomadis *exercitiis et catechismo* [g]*;* qui si nesciat respondere, sequens respondeat; et sic fiat donec satisfactum sit interrogationi iudicio praeceptoris.

Hac interrogatione absoluta, rursus *alii* interrogabunt *eos* simili ratione. Diuisionem puerorum commode facient praeceptores, vt [a]equales sint inuicem ordines, non numero solum, sed etiam eruditione.

In reliquis vero tribus classibus possunt institui disputationes, propositis thesibus ad ianuam classis die veneris; tum etiam compositiones, quas delecti component cum obseruatione praeceptoris, ne quis eos iuuare possit. Poterit tamen praeceptor aliqua corrigere in compositionibus, ex quibus fortassis essent ignominiam reportaturi; relinquet vero ea, quae faciunt ad disputationem et exercitationem iuuenum.

Haec exercitia fient alternis, vt vno sabbato proponantur theses, alio compositiones huiusmodi; et quod ad theses attinet, non est necessum dicere quemadmodum debent *contra eas* agere uel argumentari; res enim est comperta; aduersus compositiones vero sic agent, sic argumentabuntur, vt attingant quae ad puritatem verborum, quae ad constructionem, quae ad ornatum, quae ad figuras, quae ad copiam, quae ad artem *omnem attinent,* et illud non omittant, si quid melius dici potuerit, et si quae alia videbuntur huiusmodi.

Praeter haec omnia exercitia componentur orationes latine *et* graece a studiosis rhetorices, et singulis diebus dominicis aliqua selecta recitabitur, quam alii omnes discipuli audient, uel recitabitur diebus sabbatinis post disputationes, si facile congregari non possent scholastici die dominico; recitabuntur etiam carmina latina, tum etiam graeca; nonnunquam etiam poterunt recitari integrae orationes Ciceronis.

---

g In *cod.* 7 omissum est «exercitiis et».

Quod autem ad instructionem puerorum attinet in doctrina christiana et bonis moribus, *quae praecipua esse debet cura et diligentia praeceptorum,* satis multa *intelligent* praeceptores ex regulis [h]; hoc tantum dicetur *hoc loco,* necesse esse vt dent operam institutioni puerorum in fide catholica et bonis moribus; quod facient non solum in *explicatione* [i] doctrinae christianae, sed etiam, et quidem diligenter, in omnibus lectionibus et exercitiis literariis, vt si quid possint ex authoribus colligere, quod pertineat ad hunc scopum, eius rei admoneant accurate auditores.

Themata praescribent quae ad idem iuuent; sed tamen, siue quando haec facient, siue cum interpretabuntur doctrinam christianam, modestissime agant aduersus haereticos, praesertim *in Germania et Gallia* etc., nullis conuitiis vel contumeliis illos incessentes, nec appellent illos (etiam si verissime sint) haereticos, sed qui sunt Augustanae confessionis protestantes, alios ex suis sectis anabaptistas [j], *sacramentarios etc.* Itaque vt esse debebunt *nostri* firmissimi et constantissimi in fide et religione christiana atque obedientia sanctae Sedis apostolicae et summi Pontificis, ita debent eniti omni cura et studio vt haeretici aduersus eos nulla alia ratione moueantur, quam propter firmitatem et constantiam fidei ac propugnationem, *tum* propter haeresum acrem oppugnationem; *in aliis nationibus necessum erit liberius contra haereticos inuehere.*

Catechismus P. Canisii in Germania, minor quidem inferioribus classibus, maior superioribus, exponetur die veneris hora vltima lectionum antemeridiana, et curabitur vt omnes teneant memoriter saltem *minorem.* Instituentur de his disputationes siue interrogationes puerorum *inter se:* aut etiam praeceptores *pueros interrogent* die sabbati; fiet etiam in ecclesia lectio catechismi diebus dominicis et festis. Ad vnam *earum* lectionum *catechismi, quae in scholis habebuntur,* conuenient grammatici, quae erit simplex et ad eorum captum et vtilitatem accommodata: ad aliam vero humanistae et rhetores et alii, si qui fuerint auditores, quae

---

h *Prius,* ex regulis tum generalibus, quae datae sunt, tum ex aliis.
i » enarratione.
j » anabaptistas, Zwinglianos, Osiandrinos, etc.

erit lectio grauior; *vel plures erunt lectiones pro vario captu auditorum.*

Ad has lectiones deligentur uel ex praeceptoribus, uel ex aliis *nostris,* qui videbuntur aptissimi. Alphabetarios docebit suos praeceptor pro eorum modulo. Ad lectionem catechismi diei dominicae et festi conuenient omnes auditores.

Ad rationem eorum, quae dicta sunt hactenus, curabit Prouincialis et Rectores gubernari scholas et exercitationes literarias, quoad patietur libertas collegii.

Vbi [k] *autem* non erit necessum *quinque* scholas aperire, aperientur saltem tres, quae ita disponentur, vt duae sint grammatices, una humaniorum literarum, in qua poterit etiam attingi rhetorica: hanc dispositionem faciet Prouincialis.

DE EXERCITIIS LITERARIIS IN THEOLOGIA

Theologi auditores auditam lectionem statim inter se repetent familiariter terni, vel etiam bini, vt vno repetente alii audiant: quis *vero* sit repetiturus quiue audituri, id constituet professor, re relata ad Rectorem et ab ipso probata. *Non discedet autem professor ante finem repe[ti]tionum.* Intelliguntur repetendae lectiones theologiae scholasticae; sacrae scripturae non erit necessarium repetere. Erunt vero duae lectiones ex summa D. Thomae, 3.[a] ex sacris literis.

Quotidie ante coenam vna hora dabitur dissoluendis dubitationibus auditorum. [Quae] collegerint enim auditores dubia in lectiones priuata meditatione et studio, his respondebit professor: et quandoquidem erunt duo praeceptores scholastices, alternis hoc facient, singuli de suis lectionibus. Quod si quid temporis fuerit residuum, vel interrogabit praeceptor discipulos de lectione, vel *eos* iubebit inter se disputare.

Diebus sabbatinis per duas horas disputabitur a prandio, propositis thesibus publice ad ianuam classis theologiae; die ueneris

---

k *Prius,* nam Coloniae, donec nostri sunt in bursa Trium Coronarum, mirum non est si hanc *rationem* obseruare non possint, et ubi.

de his, quae occurrerint ea hebdomada, deligentur propugnatores, et distribuentur argumentatores a professore ex praescripto Superioris vel generali uel speciali. Quo vero die disputabitur, eo non *erit* lectio *eius professoris, qui erit disputationi praefectus: et mane habebuntur lectiones theologicae.* Disputationibus *praeerunt* alternis sabbatis [1] duo professores scholastici de suis lectionibus, nec vterque professor aderit. *Emendabuntur autem theses a suis praeceptoribus antequam affigantur, et, a praefecto studiorum probatae, affigentur.*

Singulis mensibus disputetur de selectis thesibus menstruae auditionis vtriusque professoris, ad quam scilicet vterque professor scolasticus praeses suorum accedet; poterit etiam accedere qui profitetur sacras literas argumentaturus. Ad has disputationes inuitabuntur etiam externi licenciati, magistri, et baccalaurei; disputabitur duabus horis ante prandium et duabus a prandio, die scilicet sabbati. Theses vero proponentur publice in ianua collegii die jouis. Singulis vero annis in primaria studiorum renouatione, quae ante initium hyemis fieri solet, proponentur vniuersales positiones, quae circa lectiones totius anni *continebunt praecipuas dificultates* [m]; et suae quidem ex singulis professoribus, etiam e sacrarum literarum professione; et triduo *vel in schola, collegio vel* in nostro templo propugnabuntur, habita prius oratione luculenta, *sed breui,* et recitato *lepido* epigrammate *et ad initium* [n] cuiusque disputationis et ad finem.

DE EXERCITIIS PHILOSOPHICIS

Similiter repetent suas lectiones logici, physici, metaphysici atque theologici scholastici; similiter conuenient singulis diebus ad suas classes acturi de dubiis.

Erunt vero duae *philosophiae* lectiones quotidie, vna ante, alia post prandium: legentur vero primo loco introductiones, dein Porphyrius et Aristoteles etc.

---

[1] *Prius,* non erunt lectiones illae, saltem quas praetermittere erit in nobis situm; iubebuntur uero disputationibus praeesse alternis sabbatis.

[m] *Prius*, anni uersabuntur.

[n] *Prius,* initio.

Disputationes etiam habebuntur diebus sabbatinis a singulis praeceptoribus in suis classibus de suis thesibus. Singulis praeterea mensibus similiter conuenient omnes professores cum thesibus in vnam classem, et communiter inter se disputabunt: ad has disputationes non conuenient auditores primi anni, nisi iam cum audierint libros Perihermenias, sed *disputabunt tantum* in sua classe *die sabbati.* Conclusiones [o] menstruae philosophorum haberi poterunt die lunae; *itaque* ad eas accedere poterunt theologi: disputabitur autem duas horas mane; iterum duas a prandio: affigentur vero theses die sabbati ad ualuas collegii, et ea hebdomade non omittent philosophi legere die sabbati.

Singulis annis item, vt theologi, disputabunt philosophi de totius anni materiis *dificilioribus,* sed *tribus* diebus continuis post theologorum 3.es Erunt vero positiones in logicis, in philosophia naturali, in metaphysicis, ethicis; post quas consequenti die *disputabunt publice rethores, humanistae et grammatici; in sequenti vero die* dominico habebuntur breues orationes latine, graece et haebraice; *breuior quidem semper graeca; hac etiam breuior haebraica; latina item non erit prolixa, praesertim si* dialogus *erit* recitandus. *Si vero* comedia vel tragedia *erit exhibenda, praetermitti poterunt orationes, vel septimo die disputationum habebuntur* [p].

ORDO SERUANDUS IN PUBLICIS DISPUTATIONIBUS CIRCA PRAESIDEM

Qui praesidebit disputationibus non facile interpellabit respondentes, sed eos sinet respondere, quousque intelligat eos se bene tueri, *vel* [q] ea dicere, quae possint defendi et cum veritate constare.

Quod si aduerteret respondentem aliquid dicere, quod non

---

o *Prius,* disputabunt tunc in sua classe. Hae conclussiones.

p » post quas consequenti die dominico habebuntur breues orationes latine, graece et haebraice, praesertim si breuis dialogus esset recitandus, exhibebitur comedia uel tragedia uel saltem dialogus.

q *Prius,* et.

possit defendi, responsionem commode interpretabitur vt confusio respondentis euitetur; vt exempli gratia; «hoc vult dicere»: «sic debet explicari».

Similiter si fieret digressio ab argumento proposito, *intercedet, et praecipiet* illam digressionem *omitti,* uel ad aliud argumentum *vt* transeatur [r].

Si argumentum nimium protraheretur, curabit dari resolutionem, vt et aliis locus disputandi relinquatur.

Si respondens non caperet argumentum propositum, debet praeses illum iuuare hoc modo vel simili: argumentum est hoc, *etc.* Quod si bene non resumeret argumentum, vt commodius fieri poterit et minori cum nota respondentis, aliquam sententiam proferet, *vel* aliquid dicet, quo ille possit iuuari *et in viam redire.*

In fine solutionis argumenti dicet aliquid *praeses* breuiter in confirmationem eorum, quae dixit respondens; et si nil addi potest, saltem subiiciet: bene dixit; *vel* optime dixit; haec est propria solutio; transeatur ad aliud. Poterit etiam illud amplificare et confirmare, quod dixerit respondens.

Si respondens veram solutionem dederit, et aliquid *tamen* aliud occurreret praesidi, poterit ita subiungere: *recte responsum est;* [s] potest tamen sic responderi, etc.

Si vero defendi nullo pacto posset quod dixisset respondens, dissimulanter veram subiiciet responsionem.

Praeses non aperiet caput ordinarie, nisi quando praestantes authoritate viri vel doctores vel etiam magistri illi aperient, vel aliquis praelatus *interueniat* [t].

Eius erit cum suaui grauitate, iuxta personarum conditionem, si quis forte ex argumentantibus iniuriose ageret, uel irrisorie, *vel libere nimium, vel odiose, illos ad modestiam reuocare verbis grauibus quidem, suauibus tamen* [u].

---

[r] *Prius,* interponet se ut uel uitet illam digressionem fieri uel ut ad aliud argumentum transeatur.

[s] *Prius,* ita dicendum est.

[t] » aperient caput, uel aliquis praelatus se interponeret.

[u] » uel irrisorie, illorum libertatem compescere.

Agat praeses in omnibus rebus grauissime, modestissime, doctissime.

Curabit etiam vt suo loco et tempore loquantur argumentans et respondens; vicissim audiant patienter et modeste.

CIRCA RESPONDENTEM ET ARGUMENTANTEM

Respondentes, si *viderint* [v] argumentatorem esse doctorem secularem, hoc modo respondendi utentur. «Contra meas conclusiones accutissime», vel, «doctissime in hunc modum argumentatur praestantissimus», vel «excellentissimus», vel «doctissimus D. Doctor; et primo contra illam, in qua defendo», etc.

Si fuerit doctor ecclesiasticus hoc eum nomine appellabunt: «Doctissimus et admodum reuerendus D. Doctor.» Si fuerit religiosus: «Doctissimus et religiosissimus Pater.» Si fuerit adolescens studiosus uel magister, sic dicent: «Acute» uel «docte argumentatur *eruditissimus* [x] magister», vel «studiosus», *vel* «*eruditus* adolescens, contra meas conclusiones»; vel alia *ratione*, quae idem significent, vel eodem tendant.

Si fuerint Patres *vel* [y] Fratres nostri qui argumentantur, *ita* [z] respondebunt: «Sic argumentatur reuerendus Pater», *vel* «charissimus Frater». [a]

Repetant *autem* uniuersum argumentum diligentissime, obseruatis etiam eisdem verbis, quoad eius fieri poterit; et secundo sistent in ea parte, quae erit neganda uel distinguenda.

Quando plura argumenta in plures conclusiones proponentur, ad primum regrediendum erit, vel ad illud, quod voluerit argumentans.

Responsio sit *aperta,* [b] breuis, perspicua et docta.

Obseruentur vices respondentis et argumentantis vt se vicissim audiant; ne, si simul vel inordinate loquantur, confusio pariatur et parua aedificatio.

Cum praeses suam interposuerit authoritatem, sileat prom-

---

v *Prius,* aduerterint. x *Prius,* disertissimus.
y » et. z » his.
a » Rev. Pater, sic argumentatur charissimus frater.
b » clara.

ptissime respondens; *ita* externi *aedificabuntur* e prompta obedientia; [c] quod etiam, qui argumentabuntur *vt* diligenter *praestent, huc* [*hoc?*] *curabit ex authoritate praeses* [d].

Si argumentantes iniuriose vel irrisorie agerent, respondentes nihil dicent, sed munus respondendi relinquent praesidi.

Respondentes semper aperto capite respondebunt; cum vero non erit respondendum tegent capita.

Acriter et serio, sed modeste admodum, respondebunt. Ne detur signum aliquod impatientiae, vel immodestiae, vel commotionis aut perturbationis, neue omnino verbum aliquod vel a respondente vel ab argumentante audiatur, quo offendi possint qui disputationi intersunt.

Pro argumentante non erit dificile ex his instructiones vel admonitiones facere [e].

ADDITA QUAEDAM EXERCITIIS LITERARUM HUMANIORUM

Erit in exercitiis omnium classium, vt nonnunquam pro loco superiori *consessus* in classe obtinendo certent vel omnes vel designati.

Vsurpetur etiam variatio ad vtramque copiam comparandam, et rerum et verborum, proposita re aliqua, in qua vtraque copia veniat exercenda per variationem.

Exerceantur auditores ex tempore *de re proposita latine dicere vel etiam graece:* poterit etiam esse in hoc exercitio, vt carmina ex tempore varia componant, *si qui id possint* [f]. Est hoc exercitium proprium classis humanitatis et rhetorices; *poterit tamen sua proportione inferioribus classibus vsurpari.*

In *illis* [g] etiam classibus poterit nonnumquam dari materia, vt breuis aliqua historia vera componatur, traditis legibus, quae obseruandae sunt in historia scribenda, et exigendo compositio-

---

c *Prius,* vt externi aedificentur prompta nostrorum obedientia.

d » Quod etiam qui ex nostris argumentabuntur diligenter praestabunt.

e Nihil prius loco hujus paragraphi scriptum erat.

f *Prius,* componant, uel omnino aliqua.

g *Prius,* his.

nes ad rationem illarum regularum: *poterit etiam praescribi vt dialogus componatur vel comoedia.*

Curetur praeterea vt componantur egregiae orationes, quae sint in templo recitandae a prandio, vel in die Circumcisionis, uel in Dedicatione nostrae ecclesiae, vel etiam in Natali Christi, vel Assumptione Virginis Mariae; ad quam orationem habendam inuitabuntur amici et doctores ac scholastici *alii*, et conuenient [h] omnes nostri auditores.

Poterit item aliquando exerceri iudicium quasi forense ab auditoribus rhetoricis, vt, causa proposita, constituantur quasi oratores, qui in vtramque partem dicant, hi pro re vel reo, alii contra; et qui primo loco dicet communicabit sua argumenta secundo, vt ille alia inueniat; sic facient reliqui si plures sint; vel si hoc videatur dificilius, partes causae distribuet praeceptor actoribus ac patronis. Perorata vero causa uno uel duobus consessibus, iudicium dicet iudex ad hoc delectus sua oratione. Haec erit celebris exercitatio, ad quam similiter *inuitabuntur* amici, doctores et auditores, *et nostri* scholastici omnes conuenient [i].

Est aliud praeterea exercitium literarum commune omnibus his classibus, in quibus componi aliquid possit, quod semel in anno fieri solet [j]. Proponuntur *enim* praemia componentibus tum soluta oratione, tum carmine, latine, graece et hebraice. Haec praemia *sunt* [k] libri humaniorum literarum eleganter *colligati. Additur* [l] testamentum nouum, ac libri qui ad deuotionem instituunt, pugillares et rosaria. Praemia vero maiora destinabuntur maioribus classibus; ea, si suppeditabit episcopus vel primarius aliquis vir, tam erunt preciosa, quam eorum benignitas ac liberalitas volet; sin collegium ea sit empturum, praemia emet inferioris notae, in quibus quam fieri possit minimum expensarum fiat: *petatur* tamen eleemosina [m] nominatim pro praemiis.

---

h *Prius,* scholastici uniuersitatis et conuenient.

i » inuitabuntur amici et vniuersitatis doctores et nostri scholastici omnes similiter conuenient.

j *Prius,* solet, estque hujusmodi.

k *Prius,* erunt.

l » eleganter colligata, addantur.

m » poterit tamen eleemosyna peti.

Ratio vero *huius exercitationis* [n] haec erit. *Ex* ea classe, vbi primum incipiunt componere pueri, ad *rhetorices* [o] usque concludentur auditores in suam classem, et de *accepto* themate component singuli [p] pro ratione suae classis; qui carmina possunt, carmina etiam certo numero certoque genere; qui poterunt, etiam graece component et soluta oratione et carmine; hebraice item qui poterunt. Ut vero praescribetur eis certus numerus carminum, ita certa orationis vel compositionis magnitudo: componentur vero omnia ex tempore, et quidem vno consessu, *et certo temporis spacio;* praesente praeceptore *et aliquo ex iudicibus designatis* (ne locus [q] sit auxilio ab externis petendo) erunt absoluendae compositiones. Accipient enim simul thema et statim concludentur. Compositiones omnes omnium *accipiet iudex* [r], nomine authoris et cognomine suae compositioni subscripto; eas bona fide tradet Rectori [s], qui dabit iudicandas iudicibus.

Erunt vero duo iudices ex nostris, quorum nullus erit professor illarum classium. Addetur grauis aliquis *et doctus* vir externus. Hi, collatis compositionibus, suo iudicio, districto quidem et iuxta animi conscientiam exacto, iudicabunt et constituent duo loca et praemia, primum et secundum, in singulis compositionibus; et iudicium quidem erit iustum, si duo in eandem sententiam conueniant; si dissentiant omnes inuicem, eliget Rector *quam malit sententiam, auditis iudicibus.*

Cum decreuerint quid sit iudicandum, constituet Rector diem aliquem festum, et ornari curabit atrium, quod imminet scholis, decenter, in quo erigatur tabulatum tapetibus ornatum, ubi mensa erit eximie item ornata cum tribus cathedris, tapetibus vestitis, ubi sedebunt iudices pro tribunali. Instituetur vero puer lepidus, qui prodibit in proscoenium, et carmina aliqua adducet, primum ad exhilarandum conuentum hominum; deinde aliquid serium dicet; tertio exponet quid sibi velit ille apparatus,

---

n *Prius,* concertationis. o *Prius,* rhetoricam.
p » component omnes, singuli.
q » uno consessu praesente praeceptore (ne locus.
r » accipient praeceptores.
s » et bona fide tradent rectori.

quidque agendum sit; deinde, quasi accepturus facultatem, adibit ad iudices, vnde rediens incipiet pronuntiare ac proclamare iudicium his verbis vel similibus: «Quod foelix faustumque sit reipublicae literariae, nostro collegio, uobisque omnibus, primum praemium oratione soluta promeritus est» (et paululum tacebit, vt suspendat auditorum aures et erigat desiderium): subiiciet deinde diserte nomen et cognomen uictoris, quo audito, musica instrumenta melodiam exhibebunt. Qui vero erit praemium adeptus, confestim, audito suo nomine, in tabulatum ad iudices ascendet, et accipiet praemium a iudice externo primum, reliqui a reliquis suo ordine in orbem. *Singulis* vero *victoribus* paratos duos versus in *eorum* laudem canet puer [t], vbi *primum ad praemia accipienda accesserint, quibus acceptis addet alios duos, quibus singuli modestiae admonebuntur*. Similiter ad singula praemia fiet. Instrumenta vero musica non solum melodiam dabunt ad singula praemia, sed initio antequam veniat in proscoenium puer, et cum dixerit suum *prooëmium* antequam promulget iudicium, *tum* [u] ad finem. Quod si non erunt *uel* haberi non *poterunt* [v] musica instrumenta, cantores poterunt idem praestare. Pronuntiatis omnibus iudiciis, aliqua dicet puer, partim vt ad modestiam hortetur victores *vniuersos,* partim vt alios iubeat bene sperare, si maiori studio in literas incumbant: dubiam esse aleam belli, et concertationis literariae *varium euentum;* iterum fortassis, si eisdem congrediantur, euadent ipsi victores. Postremo agent gratias, et absoluetur celebratio praemiorum. Si possit parari, qui recitetur paruus dialogus cum proclamatione praemiorum, id esset splendidius et honestius; quod si non posset commode, id fiat, quod diximus, etc.

Inuitabuntur ad hanc celebrationem quamplurimi; de qua etiam *significari poterit* [x] per compita.

---

[t] *Prius,* Ad singulos uero uictores, paratos duos uersus in singulorum laudem canet puer ubi praemium acceperint.

[u] *Prius,* suum iudicium et.

[v] *Prins,* et haberi non possunt.

[x] » significabitur.

INSTRUCTIO BREUIS QUANAM SCILICET RATIONE DE REBUS THEOLOGICIS HIS TEMPORIBUS LOQUENDUM SIT UEL AGENDUM

Ultimae exercitiorum regulae obseruentur, quae docent [y] quonam modo cum Ecclesia hierarchica sentiendum sit.

Atque in primis danda omnis opera est, ut omnibus in rebus theologicis is sensus habeatur, quem tenet Ecclesia catholica romana.

Caueat quisque sedulo ne nouas opiniones, etiam in his rebus quae fidei non sunt, sequatur, sed facile communi opinioni adhaereat: praeterea ne in studiis sit curiosus, ne temerarius, ne propriae opinionis tenax.

In positiua theologia sequendi sunt doctores per Ecclesiam et vsum vniuersitatum et doctorum catholicorum, etiam huius temporis, approbati. Libri vero neotericorum doctorum magna cum animaduersione legendi sunt, quo scilicet percipiatur an sana sit *omni ex parte* eorum doctrina.

In scholasticis ad disputandum et argumentandum alii authores legi possunt. *Cui tamen* studeas, quem [z] communiter sequaris, sanctus Thomas versandus est.

Agendum vero est de oratione cum humilitate, simplicitate et puritate. Cum humilitate quidem, vt scilicet iudicium fructus interioris, siue intellectus siue voluntatis, et bonorum desideriorum censura relinquatur, cum modesta subiectione, suauiter Ecclesiae, Societati et Superiori; *omnem proprietatem, arrogantiam, nimiam complacentiam, speciem quamlibet elationis reiiciendo.* Cum simplicitate autem, omnem curiositatem, duplicitatem animi ac temeritatem a se *abigendo;* [a] et, instar pueruli et aniculae, *illud sectando,* quod sibi vtilitati et adiumento futurum sit [b]. Cum puritate vero, *nihil admiscendo, quod ad eius perfe-*

[y] *Prius,* quidem docent.

[z] » Verum cui studeas et quem.

[a] » amouendo.

[b] » pueruli et unius aniculae illud simpliciter tractando quod sibi utilitati et adiumento futurum sit, idque omnibus fiat in iis mediis quae tali exercitio conferant.

ctionem non attineat, consolatione vero vel mentis illustratione non abutendo, quasi illa fruendum sit deliciose, non vtendum ad soliditatem et perfectionem virtutum facilius, plenius ac fructuosius exercendam [c]. Breuiter, in consolatione sistendum non est, sed per eam insistendum in id, ob quod data fuit, quod quidem est maius Dei obsequium etc.

Insuper magna opus est in loquendo consideratione et cautela, magna obseruatione, magna prouidentia, magna circumspectione, vt in omnibus, quae a nobis dicenda sunt, modos dicendi peculiares quosdam, aut exquisitos, aut nouos, aut difficiles, aut dubios, aut amphibologicos fugiamus [d].

Perpendenda igitur sunt ea omnia, quae de rebus ad theologiam spectantibus domi uel foris, priuatim uel publice, *dicimus, ex* praesentis temporis *ratione et circumstantiis* [e]; quod scilicet haeretici sint, non tantum lutherani et qui ex lutheranismo orti sunt, *sed qui hos praecesserunt non longe antea* [f]; animaduertendumque [g] num aliqui in modo orandi, aut de oratione disserendi, illudantur quacumque ratione.

Obseruandus loquendi modus, de rebus theologicis, grammaticorum et eorum, qui tantum in humanioribus literis versantur, prophanorum, indeuotorum, curiosorum, arrogantium, et ab omnibus cauendum accurate.

Cauendum praeterea est a locutionibus hyperbolicis, et perspiciendum diligenter quomodo sit comparationibus et aliis figuris vtendum, quomodo exclusionibus et aliis loquendi modis, qui secum vniuersalitem *afferunt,* et in particularibus difficultatem *iniicere solent* [h].

---

[c] *Prius,* non se efferendo et iactando in consolatione, atque eam maioris faciendo quam par sit, quasi in ea finem ponendo, cum medium quoddam sit, nihil illi miscendo quod ad finem consolationis non spectet.

[d] *Prius,* fugiamus, ne quod dicitur in malam partem sumi possit.

[e] » dicuntur, praesentisque temporis ratio habenda est eiusque circumstantiarum.

[f] *Prius,* uerum etiam illuminatorum aliqua memoria, qui nuper in Hispania pullularant.

[g] Ita in *cod. 3,* addito *que* manu Natalis.

[h] *Prius,* adferant.

In his igitur rebus, in quibus errant haeretici, et in *quas* aliae illusiones *irrepere solent* [i], cautissimi esse debemus, ne vel in vllo *quidem* verbo vlla ratione cum haereticis aut illusis conueniamus [j].

Nec id solum animaduertendum est, sed etiam scripturae et doctorum loca, quae haeretici deprauant, *uel* interpretantur [k] maligne et erronee, cum multa circumspectione *citanda* sunt, *illa* [l] expresse in sensu catholico explicando; aut ipso modo loquendi, aut verbis praecedentibus et sequentibus efficiendo, *quo genuinus* [m] sensus et orthodoxus percipiatur.

Vt autem aliqua particularia attingamus de Societate et iis quae ad eam spectant, cum humilitate et simplicitate loquamur, non modo eam vlli alii religioni non praeferendo, sed eam omnibus aliis postponendo; qui modus loquendi fuit P. nostro Ignatio familiaris, qui eam minimam Societatem solebat vocitare.

Res nostras non dilatabimus, sed modeste ac simpliciter *illas narrabimus,* Dominum de gratia nobis concessa laudantes et ei gratias agentes, verecundia suffusi de nobis ipsis ob nostram indignitatem, et quod ita parum eius gratiae correspondeamus *atque cooperemur* [n].

Non sunt nobis modi particulares loquendi, sed nostris in rebus et exercitiis ea phrasi vtimur, qua communiter Ecclesia et doctores vti solent, idque cum modestia et simplicitate. Vnde P. noster Ignatius non solebat dicere: spiritus Societatis, sed modus Societatis procedendi. Dicere solemus: nostrum institutum, nostra Societas, nostra congregatio.

Nec etiam *dicimus* [o], Deus mihi dedit tale aliquid interius sentire, *uel alia huiusmodi,* sed tantummodo: hoc mihi in mentem venit; hoc mihi videtur; sic dicerem, *etc.* In summa, quic-

---

i *Prius,* in quibus aliae illusiones habentur.
j » uel minima ex parte conueniamus.
k » deprauant, peruertunt et interpretantur.
l » circumspectione alleganda sunt huiusmodi loca.
m » qui geminus.
n » eius gratiae concurramus et correspondeamus eas narrabimus.
o *Prius,* dicemus [?].

quid ad nostrum modum particularem procedendi pertinet, per verba et phrases communes et receptas et ecclesiasticas explicamus.

Atque in hoc, sicuti et in quocumque alio sermone ad orationem et res interiores spectante, est animaduertendum, vt vnaquaeque harum rerum cum discretione et industria ad eam virtutem, aut beatitudinem, aut donum, aut fructum Spiritus sancti reducatur, ad quem ea res, de qua agitur, spectat, aut ad uocabula generalia, qualia sunt consolatio, speciale Dei auxilium, gratia Dei, et alii loquendi modi recepti, communes et ecclesiastici.

Vnde vt loquamur de consolationibus *et fructu, quem* [p] Dominus in oratione elargitur, est animaduertendum fieri posse illa a Domino communicari, vt *ad* [q] aliorum instructionem aliis narrentur, et ea, accedente confessarii consilio et superioris approbatione (quos nullam consolationem celare oportet), recenseri possunt: alia vero esse, quae eorumdem consilio supprimenda sunt; nos enim tantummodo efficacia et industria spirituali, quae ab illis promanant, roborantes in nostrum proprium et proximorum auxilium.

Voluntatis *porro* affectus [r], qui a Deo [2] in oratione tribuuntur, talem habeant explicationem *modestam, claram* [s] et modo communi et ecclesiastico *consentaneam* [t], cauendo ne eiusmodi affectus, aut consolationes, aut gratia hominem ad inusitatos loquendi modos *alliciat* [u].

Fructus etiam, et auxilium, quod Deus intellectui confert, simili ratione suis propriis *verbis* [v] et loquendi modis communibus, idque cum omni veritate, humilitate et simplicitate, explicentur.

---

p *Prius,* gratiis, quas. q *Prius,* in.

r » Quod autem spectat ad uoluntatis affectus.

s » explicationem, qualem decet esse talium affectuum, idque modeste, clare.

t Librarius non fideliter transcripsit hanc sententiam, quam ex *cod. 3,* exhibemus.

u *Prius,* perducat. v *Prius,* terminis.

2 In origin. legitur «a Deo in Deo»; sed ultima duo verba, tum ex contextu, tum ex apogr. hispano, redundare videntur.

Reliquum *illud* est [x] in nostro sermone obseruandum, ne aliquid proferamus, quod loquendi modum sapiat *eorum, qui, paulo ante Lutherum, eius* haeresi infecti *fuerunt*, liberum arbitrium suis derelictionibus et *fallacibus spiritus vnionibus* e medio tollentes, et obedientiam ecclesiasticam, *prae suis illuminationibus* et persuasionibus diabolicis, nihili facientes [y].

Vt vero nobis a *lutheranismo* caueamus, omni [z] veneratione et obseruatione tum de *summo* Pontifice, tum de Sede apostolica, tum de concilio ac cardinalium collegio loquendum.

Agendum etiam est cum magna veneratione de sancto inquisitionis officio, de praelatis ecclesiasticis, *de* [a] religionibus et religiosis. *Breuiter, non solum caste* [*caute?*] *sed deuote etiam loquendum de omnibus dogmatibus, in quae haeretici nostrae aetatis impingunt* [b].

Et de fide *quidem cum erit* agendum, danda *est* opera vt sermo [c] cum magna consideratione instituatur, ne videamur id fidei tribuere, quod eius non est, quodque lutherani, exclusis nostris bonis operibus, ei ascribunt.

Cum de fiducia et confidentia loquendum [d], id ita fiat, ne videatur ea sola esse fides et iustificare.

Cum de Xpi. passione et sanguine eiusque meritis et satisfactione agitur, ne propterea tolli videatur nostrum meritum, nostra satisfactio ac opera bona, quae nos facere possumus, diuina opitulante gratia, vi meriti ac satisfactionis Christi.

Cum ex sacra scriptura de iustificatione, redemptione, confidentia, fide, loca citantur, quae [e] peruertunt haeretici, studen-

---

x *Prius,* Quod reliquum est.

y » est obseruandum, ne aliquid proferamus, quod ulla ratione illuminatorum loquendi modum sapiat, qui quidem ea fuerant haeresi infecti, qua et Lutherus liberum arbitrium suis derelictionibus et submissionibus e medio tollente, et obedientiam ecclesiasticam suis illuminationibus et persuasionibus diabolicis nihili facientes.

z *Prius,* caueamus, magna prudentia opus est et circumspectione, ac cum omni.

a *Prius,* et.

b *Prius,* religiosis cum magno honore sermo fiat.

c » Quotiescumque de fide agendum erit, danda erit opera ut sermo.

d *Prius,* loquendum est.

e *Prius,* quae quidem.

dum erit accurate vt authoritas siue locus in sensu catholico intelligatur et explicetur.

Detur vero opera, vt dum virtutem aliquam aut scripturae locum extollimus aut amplificamus, aut dum aliquod dogma aut doctrinam christianam explicamus, ne authoritati, veritati et efficaciae alterius scripturae loci, aut alterius virtutis aut dogmatis quicquam derogare videamur.

Itaque [f] magna nobis discretione, moderatione et iudicio opus *est* [g] in huiusmodi efferendis: «Haec est res vnica»; aut, «hoc solum sat est: non est aliud»; «hoc est omnium praestantissimum»; et id genus loquendi modis. Breuiter: admodum cauti, prouidentes et circumspecti omnibus in rebus, tum interioribus tum exterioribus, simus oportet; nobisque curandum, ne aut intrinsecus aut extrinsecus in nobis sit curiositas, vnde sequi possit in rebus aut interioribus aut exterioribus aliqua illegitima libertas; sed doctrina catholica semper prae oculis habeatur: et sit in omnibus vehemens et constans auersio ab haereticis, et nominatim huius temporis [h].

Sitque nostris firma semper vnio, subiectio, ac deuotio Sedis apostolicae et summi Pontificis, cui Deus nos ita speciali priuilegio et voto solemni vniuit; ac sedulo omnes incumbamus in Sedis apostolicae ac summi Pontificis authoritate propaganda ac promouenda; et simul, opitulante Dei gratia, ex nostra vocatione et instituto, animo roboremur; quod quidem maxime eo spectat, vt haereticos oppugnemus, Ecclesiam tutemur, infideles ad fidem perducamus, omnibus simus auxilio.

Ab his, quae hactenus dicta sunt, auxilium [i] capere debent cum omnes, tum concionatores et lectores, qui, cum Dei gratia, omnibus in rebus admodum circumspecti et cauti esse debent.

INSTRUCTIO PRO PRAEFECTO STUDIORUM

Praefectus studiorum est quasi minister Rectoris, quod atti-

---

f *Prius,* itaque ut. g *Prius,* sit.

h » temporis, et studium ne in ulla re prorsus etiam uerbo cum haereticis conueniat, ut dictum est.

i *Prius,* imprimis auxilium.

net ad omnem rationem studiorum administrandam. Itaque quemadmodum minister est instrumentum Rectoris generale ad omnia, ita praefectus studiorum ad studia; et tamen non tantum Rectori subiectus erit in suo officio, sed ministro etiam, qui tamen nihil illi, nisi ex praescripto et nomine Rectoris, in studiis praescribet.

Ipsius erit cura, ut sint examinatores eorum, qui recens ad nostras scholas accedunt: a Rectore *autem* designabuntur *examinatores* [j].

Qui veniunt examinandi, eos primum mittet ad praefectum ianitor; ipse vero plus minus iudicabit ad quem examinatorem mittendi sint, *et ad illum mittet.*

De eo, qui *examinatus fuerit,* [k] referet ad praefectum examinator: *eum vero praefectus* constituet in ea classe, ad quam videbitur aptus, et commendabit praeceptori, diligentius vero si [l] peculiaris fuerit aliqua causa commendationis; et de omnibus referet ad Rectorem.

Habebit librum, in quo per singulas classes scribentur nomina omnium auditorum nostrorum, ex quo eximentur qui amplius non *videntur* ad scholas *venturi* [m].

Intelliget ex Rectore, quibus diebus sint renouanda studia et fieri debeant promotiones auditorum ad superiores classes. Nam vna solet esse renouatio primaria, in Italia et Germania quidem ad finem, *in aliis nationibus ad initium uel medium Octobris* [n], alia solet in omnibus fere collegiis fieri ad Pascha.

Proponet Rectori initio mensis *Junii* [o] pro primaria renouatione, quas praeparationes velit fieri; nam pro magnitudine collegiorum uel celebritate plures fieri possunt. Solent autem in hac renouatione studiorum fieri disputationes publicae, quas dicimus annuas, in ea facultate quam profitentur, ad grammaticam vsque, distributae per suos dies; *quae distributio* erit in ar-

---

j *Prius,* illi enim a rectore designabuntur.
k » quem examinauerit.
l » diligentius uero illum et peculiariter, si.
m » non ueniunt ad scholas. n *Prius,* ad finem Octobris.
o » Julii.

bitrio Prouincialis [p], et, ex eius commissione, Rectoris. Deinde comedia vel tragedia, uel omnino dialogus exhiberi solet, recitari orationes, carmina; orationes et carmina affigi in loco disputationis, qui poterit esse in his annuis disputationibus templum, nisi capax locus esset in scholis, vbi et disputationes haberi possint. *Comedia tamen in templo non exhibebitur* [q].

Eodem tempore referet ad Rectorem quosnam libros uelit in renouatione illa legi; intelligat tamen prius professorum iudicia.

Eorum librorum, quos probabit Rector legendos, curabit ut habeatur copia, non solum pro domesticis, sed pro externis; curabit per bibliopolas vt habeatur.

Curabit etiam libros haberi pro lectoribus, qui videbuntur necessarii illis uel etiam vtiles futuri, et lectorum aget causam apud Rectorem, quibus potius videtur hac ex parte indulgendum: idem curabit pro aliis domesticis.

Animaduertet si quis erit professor, qui sit *mutandus* [r] quauis ratione, siue propter taedium, siue propter diuturnum tempus quo legit, siue quod non satisfaciat, siue quod sit ad superiorem classem, vt legat, promouendus, siue ad alia studia mittendus.

Intelliget an nouus cursus (ut dicimus) philosophiae sit inchoandus, et curabit tempestiuius designari quis sit futurus professor, et illi significari vt se parare possit. Similiter curabit tempestiue designandos et parandos alios nouos professores; *parandam comediam uel dialogum; componenda quae sunt et recitanda et affigenda.*

Aliquot diebus ante hanc renouationem curabit vt Rector designet examinatores, qui post examen iudicent quinam auditores sint ad superiores classes promouendi. Debebit etiam ipse

---

p *Prius,* quod erit in arbitrio prouincialis.

q » «haberi et agi comedia possit». Deinde manu Natalis haec prius addita fuerant: «quod factum tempore Patris Ignatii. Comedia tamen nunquam in templo exhibita». Tandem, his cancellatis, ipse Natalis emendavit ut habetur in textu.

r Idem prius scriptum fuerat, sed clarius in margine a Natali exaratum est.

adesse vbi examinantur, etiamsi non examinet, sed videat quemadmodum examinantur.

Ratio vero examinis *sic* erit. Designabunt singuli professores ex suis classibus, qui sibi videantur idonei ad superiorem classem, uel ad artes liberales audiendas; *et id quidem secreto facient; et dabunt praefecto catalogos; deinde* classicos cathalogos oportebit examinari per selectos.

Adhibebit *de* segregationibus et cathalogis, quos fecerint examinatores, iudicium suum praefectus, et de re tota ipse referet ad Rectorem, ex cuius authoritate fient hae promotiones [s].

Est alia renouatio studiorum, quae fit in omnibus fere collegiis *ad* Pascha. *Haec simpliciter fieri solet absque vllo apparatu, praeuio tamen examine, vt modo diximus* [t].

Posset institui puerorum inter se concertatio pro loco superiori in classe uel pro paruo aliquo munusculo, de qua in instructione pro literariis *dicetur* [u].

In praefecti officio illud quoque erit, vt designet ipse qui sunt promouendi in artibus liberalibus et theologia ad graduum insignia, et de iis referat ad *Rectorem et Prouincialem* [v]. Hic cum definierit *(si quidem eam habebit* facultatem) quinam sint promouendi, et quando, et ad quos gradus [x], erit cura praefecti vt illa fiant, quoad eius fieri poterit, decentissime, et ad existimationem collegii augendam accommodatissime.

---

s *Prius,* «per selectos, hoc est per rhetorem et humanistam, qui scilicet sunt inferiorum classium, praeter primam grammatices, examinatores: huius erit rhetor cum alio ex domesticis: classium humanistae et rhetoris erunt duo ex domesticis, uel omnino designabit, qui uidebuntur idonei per [*sic*] examinatoribus rector». Haec omnia cancellata sunt. Prius autem ita emendavit Natalis: «per selectos et id quidem secreto et dabunt praefecto in catalogo; deinde illos oportebit...» Tandem in *cod.* 7 emendatum fuit a Natali, sed librarii manu, ut habetur in textu.

t *Prius,* in Pascha. In hac non solent fieri publicae disputationes nec recitare comediae.

u *Prius,* «dicitur alibi. Examinabuntur auditores similiter atque dictum pro primaria renouatione, et promouebuntur qui uidebuntur idonei ad superiores classes». Hic paragraphus totus cancellatus est.

v *Prius,* Superiorem.

x » Haec cum definierit, quinam sunt promouendi et quando et quibus examinibus et ad quos gradus.

Quibus vero disputationibus et examinibus tentandi sint, qui sunt insignia graduum accepturi, id certo constituet generalis Praepositus; interim seruentur receptae consuetudines.

Habeat praefectus regulas omnes, quae ad studia attinent, vt regulas pro scholis, regulas professorum, distinctionum, classium, et rationem exercitiorum scholasticorum, regulas scholasticorum Societatis, *et* instructiones peculiares, quae de studiis et scholis sunt datae, vt ea, quae Superior ordinabit in re praesenti, intelligat, et ex his colliga[t], quae sit observaturus, de quibus relaturus ad Superiorem, quomodo suum officium obiturus. Nominatim vero in eius officio erit, vt frequenter ad classes, quo tempore docetur, veniat, quo possit compertum habere quemadmodum doceant professores, quemadmodum obseruent regulas suas, num lectiones omittant, num exercitationes scholasticas. *Intelligat etiam* quemadmodum satisfaciant auditoribus, quantum auditores proficiant; non tamen habebit facultatem, uel admonendi, uel reprehendendi, uel praeceptores uel Societatis scholasticos, *in scholis;* poterit externos, si videretur necessarium.

Nostros praeceptores et scholasticos poterit domi priuatim sui officii admonere; quod si non proficiet, referat de illis ad Rectorem.

Haec non solum praesens per se curabit videre, sed ex nostris etiam auditoribus intelliget, si qui fuerint, vel etiam ab externis, commode si poterit absque iactura existimationis praeceptorum, si non per se, saltem per aliquem ex nostris, num seruent suas regulas nostri *scholastici,* num sua exercitia. Id quoque curabit scire tum per se, tum per peculiares exactores studiorum, qui erunt singuli praeceptores suorum discipulorum. Idem sciat per obseruatores singularum classium, qui ad exactionem studiorum sunt constituti.

Si quem viderit praeceptorem, si quem auditorum, qui nimius sit in studiis, si quem qui remissior et negligentior, eum poterit familiariter admonere, et de eo simul referre ad Superiorem.

Si quem, cui noceant studia, viderit, de eo referet ad praefectum sanitatis, tum ad Superiorem, et non omittat curam, nisi

prouisum fuerit uel dixerit illi Superior se curaturum, et nihil esse quod amplius ipse ea de re sit solicitus.

Si animaduerterit, propter studia aliquem fieri in rebus spiritualibus negligentiorem uel ineptiorem, uel contra, cupiditate et vsu illarum rerum studiis non affici, de eo referat ad praefectum orationis et Superiorem; tum ipse per se iuuabit admonitione et instructione quoad poterit.

Si quid erit quod attineat ad studia, quo egere sibi videantur nostri, vel praeceptores uel scholastici, vt plus temporis scilicet habeant, minus occupationis in aliis rebus, *an* selecto aliquo libro vel scripto egeant, et id genus aliis, ea omnia procurare attinebit ad praefectum, siue de his ad eum referatur, siue ipse per se ea nouerit, quod debebit inuestigare etiam non admonitus [y].

Çonsulat et agat frequenter cum praeceptoribus de eorum lectionibus et studiis, et profectu suorum *auditorum*.

Praescribere poterit rationem legendi et studiorum praeceptoribus; et non solum ipsis, sed auditoribus etiam rationem studiorum praescribere poterit, prius de his rebus cum ipsis praeceptoribus agendo, re *etiam* collata cum Superiore.

Studebit intelligere qua facultate ingenii valeant nostri, et ea ex parte curabit illos proficere; vt si quis *ad* eloquentiae *studia idoneus sit* [z], eum [a] curabit accuratius et diutius humanioribus literis et oratoriae arti operam dare; et animaduertet diligenter, vt in arte grammatica studiosissime omnes exerceantur. Eadem erit cura si quis ad poësim iudicaretur esse *habilis, si quis ad litteras graecas,* si quis ad philosophiam [b], si quis ad scholasticam theologiam, sive ad eam, quae studio constat sacrarum literarum et doctorum, tum conciliorum, et eius iuris canonici partis, quae spectat ad theologiam.

Contra vero, ad eius curam spectabit, ne quis, qui ad aliquam disciplinam vel studium non videretur idoneus, in eo diutius de-

---

y *Prius,* non admonitus; et admonitus iudicare.

z » si quis eloquentiae idoneus sit, eum.

a » «eum» quod habetur in *cod. 3,* ab amanuensi ad *cod.* 7 non est translatum.

b *Prius,* si quis ad poësim iudicaretur esse propensus, si quis ad scholasticam philosophiam.

tineatur, quam ad mediocritatem aliquam acquirendam; et simul, qui non adeo amplo ingenio est, in paucioribus disciplinis curabit occupari.

Si quis simul ad omnes *disciplinas* videatur habere ingenii facultatem, *huic* omnes *concedi poterunt, magno tamen iudicio adhibito et continenti obseruatione* [c].

Qui facultatem habent ad concionandum, eos curabit non occupari in docendo, praesertim in classibus inferioribus. Quod si vtrumque munus *tueri posse viderentur* [d], theologiam docere et philosophiam possent, vel rhetoricam. Erit *vero* vtile in primis, qui in concionando valent, eos euadere doctissimos, saltem vt sufficientes sint theologi, quod *plane* est necessarium.

Curabit vt, qui videntur posse habere facultatem docendi in scholis, ii in refectorio exerceantur, legendo quando et quam frequenter Rectori videbitur; *deinde poterunt esse substituti classium.*

Eorum *literaria exercitia* [e] peculiariter curabit esse ordinata, qui vel aliquod studium absoluerint, et illud repetunt vel omnia, et in eorum repetitione et confirmatione versantur.

Non negliget omnium domesticorum, etiam si non sint auditores, studia, si quibus operam dare debent, dirigere et promouere iuxta quod intelligat velle Superiorem.

Qui, absolutis studiis scholasticis, student tamen et exercentur in collegiis ad comparandam industriam et facultatem, qua vtantur suis studiis, ad ministeria Societatis obeunda et fructum in animabus faciendum, horum exercitia non tam erunt in eius cura quam Superioris.

Curabit praeterea peculiari diligentia, vt praeceptores magno studio *dent* [f] *operam* simul cum literis, vt imbibant pietatem christianam sui auditores, et mores christianos et orthodoxo homini necessarios; nec omittantur quae ad hoc sunt instituta exercitia,

---

c *Prius,* facultatem ut ei omnes concedantur, in omnibus exerceatur.
d » utrumque munus mereri possent.
e » studia.
f In *cod.* 7 librarius perperam legit *etiam,* ubi Natalis *dent* clare scripserat.

missae auditiones, et conciones, et catechismi, confessiones menstruae, et quicquid praeterea vel ex regulis ad hoc institutis iuuabit, vel in re praesenti praeceptoribus videbitur vtile futurum, vel praefecto curandum, *modo nullus nouus ritus inducatur* [g]. Et illud omnino ne omittant praeceptores, quod, cum quotidianum esse possit, magnum momentum habebit haud *dubie* [h], ut, inter legendum exercitia scholastica, referant, quae poterunt *commode,* ad pietatem et bonos mores animis auditorum imprimendos.

Curabit illa *etiam,* quae ad res externas scholarum attinent, ut scilicet sint scamna sufficienti numero, ut reficiantur, ut suus sit sugestus in singulis classibus; breuiter, vt nihil in externis rebus desideretur.

Haec hoc tempore dicta sint compendio, *quae* omnia interpretari Superior *poterit,* si quid in eis difficultatis occurrat [i]. Si tamen aliquid addendum videretur Rectori *vel mutandum, id non faciet* [j], nisi consulto Prouinciali. Hic non concedet noui aliquid fieri in re parui momenti, vel alioqui necessaria, de qua prius tamen admoneat Patrem Generalem [*sic*] [k].

REGULAE PRO SCHOLARIBUS SOCIETATIS

Finis doctrinae, quae in hac minima Societate discitur, est, cum diuina gratia non solum *saluti et perfectioni propriarum animarum vacare, sed saluti et perfectioni proximorum incumbere impense* [l].

Nitantur igitur habere puram animam et rectum studendi propositum, *qui literis dant operam.*

---

g *Cod. 3* Natalis manu, *inducatur:* amanuensis vero *introducatur,* in *cod.* 7 transcripsit.

h *Prius,* dubium.

i » Haec hoc tempore dicta sunt compendio, in quibus si quid desideretur, ex iudicio superioris id poterit adhiberi, consulto prouinciali, ut haec omnia interpretari a superiore debeant, si quid in eis difficultatis occurret.

j *Prius,* addendum uideatur rectori, id non faciat.

k » P. generalem, et facultatem poterit rectori prouincialis, eam quam ipse habet, dare si ipsi uidebitur.

l *Prius,* cum diuina gratia propriis animabus et dein proximorum opitulari.

Nullus *ex* [m] literis, praeter diuinam gloriam et animarum bonum, quicquam aliud querat.

Ad haec frequenter gratiam *a Deo omnes* implorent, qua ad praemissum finem magnos possint in doctrina facere progressus.

Praeterea serio et firmiter animo statuant esse *se scholasticos* [n], et omni diligentia studeant; persuadeantque sibi, nihil gratius Deo Domino nostro praestare se posse in collegiis, quam *praedicta* [o] intentione *in Xpo.* sedulam nauare operam literis; tum illud etiam habeant persuasum, totum hominem requirere studia ipsa de more Societatis suscepta.

Illud praeterea [p] intelligant, quod, licet numquam detur occasio exercendi ea quae didicerint, ipsum tamen studiorum laborem, ex charitate et obedientia susceptum, prout suscipere debent, futurum esse opus ante diuinum conspectum valde meritorium.

Solicite cauere debent scholares, ne studendi feruore in verarum virtutum amore tepescant; simul prolixas mortificationes, orationes aut meditationes eo tempore *ne desiderent* [q] sine necessitate.

Intelligant vero, quod pura intentione diuini servitii incumbere studiis erit tunc non minus gratum, immo magis, Deo Domino nostro, quam mortificationes, orationes et meditationes non necessariae.

Studeant nostri scholastici illam deuotionem, illum virtutum habitum ac orationis vsum, quem adducere eos necesse est insignem ex novitiatu, conseruare in studiis, ac pro virili etiam augere in Christo.

Quod si sentirent se propter studia fieri remissiores in rebus spiritualibus, ac statum suae conscientiae fieri imbecilliorem, id significent Superiori vel confessario, ac petant auxilium.

Sciant autem omnes duo esse Societatis media, quibus ad suum finem contendit: alterum est vis quaedam spiritualis ac di-

---

m *Prius,* in. n *Prius,* esse scholares. o *Prius,* recta.
p » Sic etiam.
q » et simul prolixae mortificationes, orationes aut meditationes pro eo tempore exerceantur.

uina, quae acquiritur ex gratia vocationis [r] vsu sacramentorum, orationis, virtutum omnium exercitio religioso, tum [s] ex peculiari gratia, quam accipiunt scholastici pro suo statu [t]; alterum est positum in facultate, quae ex studiis comparari solet. Simul intelligant primarium esse prius illud medium, immo vero ex quo *secundum hoc* [u] efficaciam habere debet, vt simul et nobis et omnibus possimus efficatius *opitulari* [v].

Conserventur igitur summo studio illa arma spiritus, et fiant quasi forma, *vita et* perfectio scientiarum omnium, ex qua scilicet virtutem scientiae accipiant spiritualem ac diuinam; et ne simus [x] seculariter ac *ieiune* scholastici vel doctores, sed religiose et spiritualiter. Ita fiet, Christo propitio, vt *non solum falsitates* [y] *ac deceptiones* mali spiritus, veri spiritus efficacia et luce dissipentur, *sed vt purissime scientiae animo suscipiantur et conseruentur* [z].

Persuadeant sibi omnes, vt semper fuit scientia necessaria in Ecclesia Dei, *ita nunc* esse multo maxime propter insanam quamdam haereticorum scientiae persuasionem, ut orthodoxa veritas ab illorum iniuria uindicetur, atque Ecclesiae catholicae romanae sacrosancta authoritas propugnetur, proprie vero esse nobis *necessariam vt finem* nobis praescriptum *consequi possimus* [a].

Orationis tempus intelligant ex regulis communibus; instructionem, ex Superiori et confessario et praefecto orationis, a quibus in oratione sunt gubernandi: et sciant esse facultatem in Superiori *ex officio,* in confessario et praefecto orationis *ex commissione,* vt commutent orationem vocalem in mentalem, et etiam

---

r Haec tria verba desiderantur in *cod. 3,* et addita sunt in *cod.* 7 ad oram, librarii manu.

s Haec particula non habetur in *cod. 3.*

t Praeced. sex verba, addita librarii manu, desunt in *cod. 3.*

u Pronomen «hoc», praetermissum a librario in *cod.* 7, habetur etiam in *cod. 3.*

v *Prius,* prosimus efficacius.

x *Cod.* 7, scimus.

y *Cod.* 7, falcitates.

z *Prius,* ut falsitatum deceptionem mali spiritus huius temporis, ueri spiritus efficacia et luce dissipentur.

a *Prius,* ad finem nobis praescriptum consequendum.

tempus prolixius orationis concedant, vt iudicabitur esse necessarium *vel vtile.*

Est ipsis (ut omnibus) vtile imprimis, alte imprimere cordi amorem finis Societatis, et *huius* consequendi ardens desiderium, vt *scilicet* animas omnium iuuemus per media et ministeria, quae ex vocatione et instituto accipimus, *et* confirmauit Ecclesia sancta.

Quod vero ad reliqua attinet, scientiarum et omnium studiorum ordo ex Superioris praescripto gubernetur.

Et *in* linguarum studiis, inter alios bonos fines sit intentio defendendi, interpretandi, omnemque authoritatem tribuendi illi sacrarum literarum versioni, quae a concilio Tridentino vetus dicitur et uulgata, atque ab Ecclesia est recepta.

Omnes scholares eas lectiones et ab illis praeceptoribus audiant, quos Rector collegii praescribet.

Singuli autem studendi sibi rationem aut a studiorum praefecto, aut a praeceptore datam, diligenter seruent; neque quicquam immutent, remittant vel omittant [b], sine facultate legitima.

Erunt scholares diligentes praeuidendis suis lectionibus et studiose audiendis.

Lectiones eas, quas audierunt, solicite repetant; et quae minus in illis intelligunt, diligenter quaerunt [*quaerant?*]

Quae notatu digna *significabit* [c] praeceptor ipsis, quae rara, quae egregia videbuntur, vel etiam usui futura ad conciones vel alia Societatis ministeria, aut certe quae non *confident* memoriae haesura *esse,* ea omnia in paratis libris papyraciis annotabunt [d].

Intelligant omnes magnam ex disputandi exercitationibus *afferri* vtilitatem, iis praesertim, qui *philosophiae* [e] et theologiae scholasticae [f] student.

---

b *Prius,* quisquam... immutet, remittat uel omittat.

c » signabit.

d » quaeque aut ignota hactenus fuerunt aut certe non ita memoriae haesura putant». Dein Natalis manu in *cod. 3,* «quaeque ipsis vel rara, vel egregia videbuntur, vel etiam vsui futura» etc. Tandem ab ipso Natali librarii manu ut in textu, hac clausula cancellata, quae in *cod. 3* addita huic paragrapho fuerat: «Attente uero praeceptorem audiant, quem etiam consulere debent si quid minus fuerint assecuti.

e *Prius,* artibus.

f *Cod.* 7 «scholastici» errore librarii. In *cod. 3* recte «scholasticae».

Adsint disputationibus et *circulis* [g] ordinariis earum classium, quas frequentant.

In disputationibus publicis nemo sententiam suam interponat *praeter* disputantes [h], nisi facultatem antea habeat a praefecto, cuius etiam arbitrio et incipere et desinere omnes continuo debent, *et alias praeterea regulas diligenter obseruare, quae de disputationibus traditae sunt* [i].

Qui vulgarem linguam addiscunt [j], quotidie hora quietis a coena *vel a prandio,* et eo die, quo itur ad hortum, tum eundo, tum redeundo, et quamdiu illic fuerint, *eadem illa* loquentur: idemque faciènt et reliqui omnes, *cum* quibus his ipsis temporibus sermo fuerit. Reliquo tempore [k] cum omnibus omnes, tam scholastici quam professores, latine loquentur. Dominicis ac festis diebus singuli uel sua, uel *qua* lingua maluerint, loqui poterunt. *Fuit tamen postea inducta consuetudo, vt alternis recreationibus libertas omnibus fiat vtendi, qua lingua maluerint* [l].

In studiis consultum erit, *vt quaeuis* facultas absoluta repetatur, adhibito vno, duobus, vel pluribus authoribus quam *prius,* habito tamen Rectoris consensu.

Utile erit *de his,* quae spectant ad *quamuis* facultatem, facere compendium breuius et ordinatius, quam erant illa prima scripta, quae *parauerant,* quando, *vt fit,* non ita rem intelligebant: compendium tamen nullus faciat absque Superioris facultate [m].

---

g *Prius,* Adsint in disputationibus et circis.

h » disceptantes.

i Post hunc paragraphum, prius scriptum fuerat, quod cancellatum est: «Contendant, modeste tamen, insignes se in doctrina ostendere».

j *Prius,* «Omnes *quidem,* humanistae tamen praecipue, communiter loquantur latine; qui tamen uulgarem germanicam linguam addiscunt» etc. Adverbium *communiter* cancellavit Natalis, et ejus loco «vt plurimum» in margine scripsit.

k *Prius,* Toto reliquo tempore.

l Post hunc paragraphum hoc prius scriptum fuerat, quod cancellatum est: «Scribant *etiam priuatim et quasi compendiate* ea omnia, quae *annotare* expediet ad faciliorem rerum intelligentiam et compensandam librorum penuriam ac memoriae defectum, et quibus se iuueut cum id opus erit».

m *Prius,* «Vtile erit ex iis [?], quae spectant ad eam facultatem, facere unum compendium breuius et ordinatius, quam erant illa p.^{a} scripta, quae

Etsi in scholis *faciant* repetitiones, necessarium erit vt fiant *etiam* domi *sua exercitia circa eamdem lectionem* [n].

Scholares bini *adeant* scholas publicas (si eo eundum est); *similiter* etiam *ad* nostras; et a scholis eodem modo redeant ea externa internaque modestia, quae pro sua ipsorum aedificatione atque aliorum exigitur.

Eorum colloquium cum aliis scholaribus (si colloquendi habebunt facultatem cum externis) erit de rebus literariis uel spiritualibus, quibus quaerant per omnia se et alios iuuare ad maiorem gloriam Dei, *et in iis eo potissimum spectabunt et contendent, vt promoueant ad pietatem et deuotionem scholasticos*.

Caueant, si qua in re a praeceptoribus fortassis publice corrigantur, ne *quasi* contentiose *sese* defendant. Licebit tamen sententiae [o] suae rationes explicare, ita tamen vt obseruantiam praeceptoribus debitam semper praeseferant *et exhibeant*.

E classe nullus vnquam exeat, dum praeceptor in ea est, nisi primum a praeceptore facultatem habeat.

Nemo ultra sexquihoram, aut duas horas vt summum, studium continue pertrahat, quin aliquantulum quiescat. Nec libros legat spirituales, aut a praecipuo suo studio alienos, sine Superioris facultate vel confessarii. Nec hora quietis aut studio suo quisquam incumbet, aut disputabit vel leget [p].

Singulis diebus sabbati sint parati ad reddendam suorum studiorum rationem, eaque memoriter referenda, quae per hebdomadam didicerint, *quibus* fuerit constitutum [q]. Hoc vero ad eos presertim pertinet, qui in humanioribus literis versantur [r].

---

excepit quando non ita rem intelligebat atque *post* absolutum suum cursum: compendium uero nullus faciat absque superioris facultate». Hic paragraphus varias exhibet Natalis emendationes, quas cancellavit; et rem tandem ut habetur in *cod.* 7 reliquit.

n *Prius*, Si in scholis non fierent repetitiones, necessarium erit ut fiant domi, postquam redierint a studiis, si fieri poterit. Quod si statim non licebit eas facere, eligat rector aliquam horam commodiorem.

o Prius, Licebit tamen apud eundem sententiae.

p *Prius,* uel leget, nec in cubiculum etiam suum eo tempore ingredietur citra facultatem.

q *Prius,* sicut eis fuerit constitutum.

r Post hunc paragraphum alter prius subsequebatur, qui cancellatus

MONUMENTA ITALIAE

12

†

QUAEDAM CIRCA STUDIA ET MORES
COLLEGII ROMANI
PROPOSITA R.DO PATRI GENERALI [1].

†

Jhs. Maria.

Admodum Rde. in Xpo. Pater. Referam hic ea, quae sentio circa mores et studia litterarum hujus nostri collegii Romani; neque vero dicam ea, quae michi placent, quae quidem sunt multa et magna: tantum dicam aliqua, quibus studia aliqua ex parte meo judicio promoueri possunt, et in moribus fieri maior aliquis progressus; et quidem simpliciter efferam, non subjectis rationibus dictorum.

IN MORIBUS

1. Mortificatio magistrorum maior, et subjectio superioribus et regulis:

2. Maior vnio, simplicitas, synceritas, charitas maior ipsorum magistrorum inter ipsos, vt bene de se inuicem sentiant et loquantur.

---

fuit. Ita habebat: «Omnes demum, cum in lectionibus attente audiendis et diligentia in reliquis exercitiis, quae in classe fiunt, tum modestia et humilitate dent operam totis uiribus, ut externos aedificent, sicut ad diuinam gloriam et animarum auxilium expetitur; atque, ad hoc singulariter adipiscendum, diuinum auxilium suis precibus quotidie implorent».

[1] Ex adversariis autographis P. Ledesmae, in *cod. Rom. stud., I,* ff. 151-153.

3. Nullum priuilegium magistris aut alicui [a] eorum concedatur in cibo, potu, vestitu, cubiculo, officio, culina, refectorio, exercitio, seruicio, audiendis concionibus et exhortationibus, conuersatione, tonis, poenitentiis; et in omnibus denique exercitiis domesticis, etiam sordidis et infimis, exerceantur cotidie, vt caeteri; et in omnibus denique regulis sint omnia illis cum caeteris communia: et hoc puto esse caput omnium.

4. Ita magistros tractare, vt intelligant, et sibi habeant persuasum, nec ex eis pendere collegium nec Societatem; atque nisi se gesserint ut debent, intelligant et putent futurum, quod ab eo officio amouebuntur, et alii eorum loco substituentur, etiam si habeantur doctissimi; sed nec Deus deerit, et potens est ex lapidibus suscitare [2].

5. Nullus fiat magister cujusque facultatis vel classis, quantumuis doctus, nisi qui in spiritu multum promouerit, et oratione ac mortificatione, et qui alios possit juuare verbo et exemplo; alias nullo modo docere permittatur; et eo minus, quo fuerit doctior.

6. Non magnifiant docti; sed boni, etiam indocti, in omnibus praeferantur doctis, etiamsi sit minimus coadjutor.

7. Modus docendi non sit, vt placeant externis, nec seculari modo aut verbis, nec se laudando, nec scholasticos alliciendo etc.; sed simplex, honestus, verus et sanctus docendi modus: sic etiam disputandi, et conuersandi quoque cum suis discipulis.

8. Ne audiatur quidem in collegio aut inter nostros nationum nomen, vel earum aemulatio, aut in magistrorum electione, aut in rebus aliis; quod quidem maximum est odii et dissensionis seminarium: et quae jam coepit, extinguatur prorsus.

9. Plus orationis et mortificationis toti collegio esset concedendum, vt uidetur. Fortasse quaerendae essent viae, quomodo plus in spiritu proficerent; nam videtur, nisi fallor, post quinque annos imminutus aliqua ex parte spiritus: forte expediret, diuide-

---

[a] aliquo, *ms.*

[2] «...potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae.» MATTH., III, 9: LUC., III, 8.

rentur in quinquagenarios, et singulis praeficeretur proprius immediatus superior, atque Rector deinde praesset omnibus, vt saltem illi quinquaginta se [*sic*] nossent etc.

10. Item, nec magistri, nec discipuli, nec alii, se intromittant in studiorum ordine, praeter praefectum studiorum et consiliarios ejusdem, et syndicos a superioribus constitutos: nec reprehendant, imo nec laudent, nisi moderate, magistros, concionatores, carmina, orationes etc., et maxime conferendo vnum alteri, aut praeferendo: nec de iis, quae constituentur, liceat eis judicare aut pro libitu sententiam dicere; sed quae sibi perscripta [b] sunt, servent, et proprium munus quisque exequatur.

11. Item, cum corriguntur ab eo, qui habet curam, assertiones, carmina, orationes etc., etiam male correctus, acquiescat; aut si ei uidebitur, dicat Superiori: et hac de re forte esset conscribenda regula, quae, cum aliis, singulis mensibus legeretur in mensa.

12. Item, nisi in praedictis rebus modo adhibeatur remedium efficax, vereor ne in dies serpat malum longius, et fiat incurabile malum, praesertim in mortificatione magistrorum etc.

IN LITTERIS, AC PRIMO IN COMMUNI

1. Scribatur liber, in quo distincte et particulatim contineatur totus ordo studiorum, tum hujus collegii, tum caeterorum, in quibus est vna, duae, vel tres, vel plures grammaticae classes, aut aliarum facultatum; et hic ordo per singulas singilatim classes et facultates, et per singula personarum officia et rerum diuersitatem, actuum, disputationum et aliorum omnium exercitiorum litterariorum, distincte et particulatim; et, adhibito juditio et sententia superiorum, ille statuatur seruandus, immutandus omnino, nisi de summo Patrum consilio, vt sit jam tandem aliqua regula, quam Praefectus studiorum et magistri sequantur.

2. Videtur michi vt Rdus. Pater Natalis habitet in collegio nostro, et sit eius praefectus saltem per annum; idque tum maxime propter mores, tum propter praedictum studiorum ordinem

---

b Sic: forte melius *praescripta*.

conscribendum et statuendum certo, tum propter maximam ejus experientiam, et cognitionem multorum annorum hujus collegii et personarum ejus etc.

3. Item, videretur expedire, ut aliquis vnus esset studiorum praefectus, et is cum potestate, qui vteretur consiliariis, uel qui ordinem datum sequeretur. Et is gubernaret quoque studia collegii Germanici et Seminarii, licet per immediatos ibi existentes. Fortasse bene etiam habebunt studia collegii, si sint tres praefecti: vnus vsque ad rhetoricam inclusiue, alter artium, tertius theologiae.

4. Vacationum et remissionum tempus fortasse deberet mutari et imminui, atque aliorum dierum intermissionis, augerique lectionum tempus; nam, omissis humanioribus, caeteri aliarum facultatum magistri cum rhetoricis solum docent per centum triginta dies plus minus: imo qui vesperi docent, tantum per centum decem plus minus, vt vix per tertiam anni partem doceant; cujus numeri rationem et supputationem olim dedi Vestrae Paternitati [3].

5. Expedire videtur, vt ex singulis artium cursibus relinquantur theologiae auditores Romae, saltem duo aut tres ex praecipuis, qui maiori doctrina et ingenio valent, qui quidem absoluant totum theologiae cursum, et postea etiam fortasse in theologia secundum Constitutiones promoueantur.

6. Videtur expedire vt sit, quanta fieri possit maxima, theologorum et artium scholasticorum multitudo Romae, ac similiter rhetorum; nam tunc maior fructus fiet, et vnus omnibus magister erit optimus, et perfectionem sic scientiarum assequemur, et missiones erunt faciles, et magistri multi suppetent, qui ad alia collegia mitti possint.

7. Fortasse initio anni essent substituti designandi singulis magistris, si eos infirmari aut nimis defatigari contigerit: atque hoc maxime in humanioribus.

8. Distributio horarum diei fortasse expediret esset certa et

---

[3] Autographum P. Ledesmae inferius sub hoc titulo damus: «Dies quibus non docetur in classibus superioribus collegii Romani usque ad rhetoricam inclusive...»

firma per totum annum; sed hoc fieri credo non potest, nisi mutato horologio pro nostris saltem, vt vteremur, inquam, astrologico, scilicet duodecim horarum horologio, vt in Hispania, Gallia et Germania.

9. Possentque tunc externi scholastici admoneri campana aliqua maiori, in aedito loco posita, quae ante tempus lectionum per horam pulsaretur, vt fit Patauii. Deinde per singulas horas pulsu horologii ingrederentur ad lectiones et egrederentur.

IN GRAMMATICIS ET HUMANIORIBUS

1. Rudimenta Codreti deberent melius excudi et apte, vt facile pueri discerent. Et uiderentur quaedam muttanda uel addenda ex rudimentis Conymbricensibus.

2. Syntaxi alia fortasse commodiori vtendum, quam qua nunc utimur.

3. Constituatur classium debita aut optima proportio, et singulis praescribatur legendi modus, exercendi, libri quos docebunt etc.; et quidem scripto, vt sit certum quod sequantur.

4. Diebus festis uideretur expedire fierent aliqua exercitia litteraria, si non omnibus, at certe in aliquibus classibus, vt orationes carmine vel prosa, declamationes priuatae, disputationes rhetoricae etc.; et praesertim in classe rhetorices et humanitatis.

5. Fiant declamationes publicae et solemnes bis aut ter in anno, et prosa et carmine, ac etiam interim graece aliquid similiter carmine vel soluta oratione.

6. Praemia publica semel in anno proponantur.

7. Dialogus vnus semel in anno exhibeatur; comoedia aut tragoedia latine in renouatione tantum studiorum.

IN PHILOSOPHIA ET ARTIUM CURSU

1. Vt sequantur aliquem authorem, atque ex eis, quae extant, eligatur optimus in singulos libros Aristotelis; nam etiamsi in singulis libris sint diuersi, nihil refert aut parum, et longe erit vtilius quam nullum sequi.

2. Sequendi vero modus erit, vt primo loco dicantur, et fusse, quae illic continentur; deinde pauca alia possit addere magi-

ster sua vel ex aliis; et quaestiones et materias eo ordine tractabit magister, quo illic tradduntur, non alio; neque facile discedet ab opinione illius, vel a communi; sed aliqua, tamen parua, concedatur opinandi libertas.

DOCENDI MODUS

1. Item, modus docendi sit hic, ex quo maxime tota vtilitas pendet, vt mihi uidetur: sic doceant, ut vel mediocria ingenia possint lectionem memoriter apprehendere et memoriter repetere. Item, doceatur semel per tres quartas horae plus minus, et deinde per quartam sequentem iterum eandemmet lectionem repetat ipse magister brevius: postea interroget quem velit vnum vel plures eamdem lectionem. Finita tali repetitione, ipsi terni vel quaterni discipuli inter se repetant, ac si fieri possit, magistro praesente, per aliquam saltem temporis partem. Item, non obrruat multitudine testimoniorum Aristotelis discipulos, eorum inquam librorum, quos discipuli nondum audiuerunt; est enim prorsus inutile, et potius perturbat discipulos; sed vrgeat praecipuum fundamentum et id, in quo est sita dificultas.

2. Item, non laudet nimium Auerroim, imo ne laudet quidem; neque alios impios authores interpretes Aristotelis; neque nimium laudet graecos aut arabes; sed si quis sit laudandus, sit D. Thomas vel Albertus Magnus, aut alius ex piis interpretibus. Non uideatur aut appareat propensus vel addictus dictis authoribus, Auerroi, vel graecis, vel aliis impiis, contemptis latinis. Non videatur auersus a latinis, neque instituat disputationes latinorum contra graecos, et contra; saltem id fiat raro. Non alienet scholasticos a doctrina latinorum; minime vero a doctrina D. Thomae: neque illum grauiter reprehendat, sed humiliter ab ejus opinione discedat, si quando sit discedendum, et simul cum ejusdem laude: ne videatur frequentius illi aduersari aut studio id facere; sed bene scholasticos afficiat erga D. Thomam et ejus doctrinam. Non vsurpet sibi aut arroget nomen peripathetici, neque doctrinae peripatheticae vel platonicae; sed tantum dicat simpliciter quid sentit ipse. Non sit nimius in reprehendendis aliis authoribus, et praesertim eo, quem docet: neque id arroganter, aut cum fa-

stu etc.; neque propriae opinionis amator; neque novarum opinionum aut rerum velit haberi inuentor et aliorum contemptor; nam tales discipuli imbibunt mores; sed neque aliquem alium magistrum reprehendat, neque studio aduersari uideatur, aut dicta alterius reprehendere.

3. Nunquam reprehendat theologos scholasticos in genere, sed eorum aestimationem augeat et alat apud discipulos; neque grauiter in aliquem eorum inuehatur, etiam particulatim: et multo magis caueat, ne a theologia scholastica alienet, neue eam vllo pacto reprehendat.

4. Item, cum pro fide aget, et in aliquam quaestionem inciderit, quae ad fidem spectat, aget totis viribus et toto conatu, semper opinionem piam sequendo, non vero languide, aut pro parte contraria vehementius.

5. Item, defendent ex iis, quae ad fidem attinent, has opiniones, quas alia separata papyro seorsim offerimus, et oppugnabunt contrarias.

EXERCITIA LITTERARUM RELIQUA

1. Examen licentiandorum aut magistrorum graue et certum esset perscribendum [c], et vt constaret qui deberent promoueri, et quot, et quando; et modus commodus reperiendus, vt fieret sine aemulatione caeterorum, qui non promouentur, et solum digni admitterentur.

2. Forte expediret vt essent gradus bachalaureatus, licentiae et magisterii, distincti.

3. Forte expediret vt aliqui actus philosophici insigniores intra annum fierent, vel eorum, qui promouentur, uel aliorum.

4. Forte expediret vt, finito cursu trium annorum, daretur medius annus sequens sustinendis actibus, et praeparationi ac examini promouendorum.

5. Plenitudo scientiae in artium cursu esse uideretur, vt tribus annis cum dimidio cursus absolueretur; et deinde sequens medius annus concederetur praeparationi et examini actibusque

c Sic: melius fortasse *praescribendum*.

sustinendis etc., vt asserunt Constitutiones [4]; sed nescio an hac aetate et operariorum inopia fieri possit.

6. Disputationes diei sabbathi durent per tres horas, aut uero duas cum dimidio; tempore videlicet lectionum.

7. Priuatae aliae scholasticorum disputationes institui forte possent semel in hebdomada, eaeque vel diebus festis, quibus non sunt conciones, vesperi, vel dominicis, vel alio die, quae durarent saltem per horas duas.

8. De lectione aethices uidendum an legi debeat, et an ab ipsomet magistro vel ab alio etc.

IN THEOLOGICIS

1. Doctores non fiant nisi qui merebuntur, et pluribus actibus praecedentibus, et non ante quinquenium, vt minimum; imo, si fieri posset, creandi essent secundum Constitutiones [5], et non aliter.

2. Videtur expedire ante doctoratum sint alii gradus, nempe bachalaureatus ac licentiae, quibusdam actibus precedentibus.

3. Si fieri posset, plurimum referret, tum ad scientiae perfectionem, tum ad actuum frequentiam et celebritatem, tum ad maiorem scholasticorum vtilitatem, tum ad praeceptorum doctrinam et ad alia pleraque, essent hic Romae in hoc collegio decem doctores theologiae, qui in actibus disputarent, praeessent, sustinerent, etiam quandoque examinarent etc.

4. Possent hi esse omnes occupati, vt, praeter duos scholasticae et alterum positiuae theologiae professores, alius doceret casus conscientiae, alius controuersias, alius posset esse concionator, alius praefectus studiorum, alius aliiue scriberent, et occurrentibus negociis et casibus responderent etc.

5. Modus docendi theologiam sit is: ut uel mediocria ingenia possint memoria lectionem concipere et memoriter repetant; saltem in scholastica theologia id erit necessarium; et ad id omnes hortentur, vt, quantum in se sit, memoria concipiant et repetant; nam aliter vix judicant, et male intelligunt, et pejus

---

[4] Parte IV, *Cap. XV. De cursibus et gradibus.*
[5] Ibid.

memorantur. Et hinc fit, vt tam repetitiones classis, quam domesticae, quam etiam disputationes langueant.

6. Nouam opinionem, in re praesertim graui, non inducet sine consilio et licentia Superioris; sed communem opinionem fere semper sequetur, aut D. Thomae.

7. Dicat primo quae D. Thomas, et eodem prorsus ordine: argumenta, solutiones et fundamentum ejus presse et diserte explicet: deinde similiter aliqua ex praecipuis Cajetani, et eodem ordine fere semper: deinde addat quae sibi videbuntur. Nam instituere tractatus proprios per materias, proprio ordine et inuentione, non est ita vtile scholasticis, sed minus memoria retinent, et non se possunt praeparare antequam audiant lectionem; et diuersitate methodi et ordinis ac modi tractandi ab ipso D. Thoma et Caietano magis perturbantur.

8. Actus fiant et publicae promouendorum disputationes infra annum, et quidem frequentes.

9. Disputationes diei sabbathi durent per tres horas, vel per duas cum dimidia, toto videlicet lectionum tempore.

10. Forte expediret essent praeter has aliae priuatae disputationes scholasticorum, semel saltem in hebdomada, per duas horas, vel diebus festis, quibus non sunt conciones, vesperi, vel diebus aliis; valde namque indigent nostri scholastici exercitatione maiori.

Laus Deo, et Domino nostro Jhsvxpo.,
et Virgini sacratissimae Mariae, matri ejus gloriosissimae. Amen.

13

GENERALIA QUAEDAM

CIRCA STUDIA ET DIVERSOS COLLEGII ET SCHOLARUM MODERATORES [1].

†

Jhs. Maria.

Rde. admodum in Xpo. Pater.

Adscripsi in fine singulorum quid quisquam dixit primis nominum litteris, quae sic erunt intelligenda.

E.	T.	Pa.	L.	Achi.	Acos.	Fu.
Emanuel.	Toletus.	Parra.	Ledesma.	Achiles.	Acosta.	Fuluius.

Pe.	Mi.
Perpignianus.	Michaël Angelus.

Doctor vero Mariana nihil voluit circa studia dicere [a].

†

CIRCA STUDIA IN COMMUNI

FRUCTUS

1. In omnibus studiis omnium facultatum non fit fructus plusquam mediocris, et in quibusdam infra mediocritatem. L.

2. In latinis, graecis et poësi [b] paruus progressus; et in hoc

[a] Praecedentia, quae P. Ledesmae manu sunt exarata, desiderantur in *cod. Rom. stud., II.*

[b] Additum in altero exemplo et postea deletum (quod in sequentibus annotationibus indicabimus hoc modo, *Del. in alt.)*: «et in moribus scholasticorum».

[1] Ex archetypo Patris Ledesmae, in *cod. Rom. stud., I,* ff. 134-139r. Aliud exemplar, et quidem autographum, extat in *cod. Rom. stud., II,* ff. 205-208, cujus varias lectiones in annotationibus damus. Archetypum exemplar autographo ideo anteponendum duximus, quod perfectius videtur; nam praeter ea, quae in autographo continentur, non paucae annotationes, ipsius Ledesmae manu, reperiuntur, quae abs dubio ad perficiendum primum opus superadditae fuerunt.

et in moribus scholasticorum multa accidunt incommoda ex defectu ordinis. Mi. [c]

ORDO STUDIORUM

1. Conscribatur ordo studiorum et statuatur firmus, non solum in genere, sed particulatim per singulas facultates et classes, cum exercitiis, tempore, ordine et modo etc., ne tot fiant muttationes et consultationes singulis annis. E., L., Pe., Mi.

2. Item, ne hoc differatur, aut haec relinquantur indecisa: alioqui non solum male procedent studia, sed forte aliqui magistrorum, et alii, quibus haec cura incumbit, offendentur, uel tentabuntur, uel male iudicabunt, uel despondent animum, uel nihil aut parum posthac curabunt, cum uideant [d] toties petita et proposita esse uaria, quae iudicant commoda, et nihil fieri, et modo praesertim, cum scriptis omnia dederint, spectant quid fiet etc. L.

3. Item, hic ordo fiat ab aliquo ualde experto. Pe.

4. Item, iudicetur is, quem scripsi et collegi ex regulis et praxi collegii et experientia, et consilio aliorum; et uel ille uel alius statuatur. L.

VACATIONES

1. Remissiones studiorum et uacationes simul diutius durant quam expedire uideretur, uidelicet, per quatuor menses cum dimidio integros, plus minus, uidelicet: a 24 Junii inclusiue usque ad tertium Nouembris uel octauum, plus minus. L.

2. Item, in facultatibus superioribus theologiae et philosophiae, et etiam aliquando rhetoricae, non solum non docent per mediam anni partem, sed [e] uix ultra tertiam partem anni; nam ex 366 diebus anni, non docent nisi 136 uel 128 diebus, «facta supputatione quam habeo, si uidere libeat. L.» [f].

3. Et professores, qui docent uesperi, quia [non] docent die sabbati, tantum docent per dies 116 uel 108. L. «Item non uide-

---

[c] 3. Quantum patitur spiritus et sanitas. *Del. in alt.*
[d] nihil fieri. *Del. in alt.*
[e] paulo plus. *Del. in alt.*
[f] Praecedentia 8 verba sunt autographa P. Ledesmae.

tur fieri posse magnus fructus in tam paruo tempore lectionum. L.» [g].

4. Item, esset ualde utile, tum ad instituendum nouos magistros, tum ad quietem antiquorum, ut per duos menses aestatis, tempore remissionis studiorum, aut etiam uacationum, eis assignarentur sustituti; toto uero reliquo tempore, imminutis bona ex parte tot uacationibus, ipsi docerent; et hoc esset remedium commodum. L.

5. Experientia ostendit tempore remissionum studiorum et uacationum minus proficere scholasticos in spiritu; et nec melius tunc ualere, imo peius, cum in cubiculis tunc diutius studeant et plura scribant. L.

«Nam et classis exercitia potius juuant ad salutem. Item, externis scholasticis multum certe nocent ad mores et studia tot vacationum dies. L.» [h].

HORARUM MUTATIO

1. Horarum incertitudo et uarietas cum molestia professorum et imminutione authoritatis collegii. Pe.

2. Item, cum studiorum ordinis priuati perturbatione et iactura, ut experientia ostendit. L.

3. Item, mutantur horae 9 uicibus in annos, imo forte pluries, ita ut sit in illis necesse inire nouam studii rationem et nouum ordinem, non solum communem, sed priuatum singulorum. L.

4. Item, forte expediret, ad priuatam saltem collegii nostri gubernationem, uti horologio astronomico, quo aliae nationes utuntur, et esset firmus semper ordo, vna tantum facta mutatione in aestate. L.

5. Item, ut campana quadam maiori, quae longe exaudiri posset, ante lectiones per horam mane, et uespere per aliquod tempus, pulsaretur pro externis scholasticis. L.

---

[g] Praecedens periodus addita fuit manu P. Ledesmae in margine.
[h] Manu P. Ledesmae in margine.

PERSONAE AC PRIMO PRAEFECTUS COLLEGII AUT SUPERIORES

1. Accipiatur consilium a magistris, et eorum maxima ratio habeatur in iis, quae ad illorum munus et prouinciam spectant, sicut in iis, quae fiunt publice, quales sunt orationes, dialogi, carmina etc. Fu., Pe.

PRAEFECTUS STUDIORUM

1. Praefectus constituatur studiorum aliquis, qui huic dumtaxat muneri scholarum gubernandarum incumbat, cum auctoritate et prudentia. Pe.

2. Item, is sit doctus et expertus. Pe.

3. Item, omnes ipse examinet: *passen por su mano,* etiam collegii Germanici et Seminarii. Pe.

4. Item, is ipse gubernet studia, et nostrorum et collegii Germanici et Seminarii, per eos qui ibi degunt, et aliorum externorum scholasticorum. Pe., Mi.; et etiam scholasticorum societatis beatae Virginis. Mi.

5. Item, interim dum ordo studiorum conscribitur, praefectus studiorum uideat unde incommoda nascantur, et remedium adhibeat, ne semper totum tempus elabatur consultationibus. Mi.

6. Item, praefectus studiorum maiori ualeat auctoritate, et praesertim apud magistros, et maxime in disputationibus. Achi.

7. Item, ut praefectus remoueat et dimittat ineptos ab studiis, et caetera diligenter curet, quae ad gymnasii in litteris gubernationem pertinent; et ut tam praeceptores quam discipuli suum officium facerent. Fu.

MAGISTRI SED PRAECIPUE PHILOSOPHI AC THEOLOGI

1. Magistri ne alliciant scholasticos, aut pertrahant ad se sermonibus, aut ad suam doctrinam, aut ambiant ut se audiant, uel ab aliis magistris aliorumue doctrina alienent uel detrahant etc. Pa., L., Achi.

SCHOLASTICI NOSTRI

1. Nimis aut saepe occupantur scholastici in aliis rebus, in

quibus consumitur bona pars temporis, quod studiis esset tribuendum; ne id fiat. Fu.

EXTERNI SCHOLASTICI

1. *Mores externorum et remedia.* «Excogitentur efficacia et suauia, et praesertim pro iis, qui de nouo accedunt dialecticis et rhetoricis, et pro iis, qui eiiciuntur ex collegio Germanico. Puto necessarium, ut confiteantur singulis mensibus dialectici et rhetorici, sicut caeter[a]e classes; et vt non admittantur sine examine, aut certe sine licentia praefecti, a magistris, vltra octo dies [i].»

2. Item, ut proponantur eis regulae cum accedunt ad collegium, et polliceantur ipsi uel parentes se seruaturos. Eas regulas ego obtuli Rdo. Patri Natali, quae michi uidebantur. Imo per singulas classes sint quoque regulae propriae, quae in eadem affigantur. «Quae ad ipsam scholam spectant priuatae, harum aliquot collegi: judicentur. L. [j].

3. In officio praefecti studiorum, michi dato, dicitur, vt proponantur hae regulae obseruandae scholasticis, et ipsi polliceantur se seruaturos. L.» [k].

CIRCA GRAMMATICAM ET LITTERAS HUMANIORES

CONSTITUTIO 7.m CLASSIUM

1. Constitutio et dispositio ipsa septem classium non ita commoda: ut fiat aliqua melior, aut optima. L.

2. Item, iudicetur [l] earum constitutio, quam scripsi. L.

EXERCITIA PRIUATA ET QUOTIDIANA

1. Exercitia priuata seu quotidiana et eorum modus in singulis classibus statuantur, praesertim haec tria: modus recitandi lectiones memoriter, modus docendi, modus corrigendi themata

---

i Praecedens periodus addita est manu P. Ledesmae.

j 2. Si fieri posset, expedire videretur, vt vnus esset confessor omnium scholasticorum, vel certe duo tantum aut tres tantum, et praesertim classium inferiorum. *Del. in alt.*

k Duae praecedentes periodi sunt autographae P. Ledesmae.

l triplex. *Del. in alt.*

et ea dictandi. «Nam multum in iis nunc perit temporis cum paruo fructu. L.

2. Item, nostri in collegio cotidie lectiones auditas repetant inter se uicissim, certa eis assignata hora. L.» [m].

EXERCITIA PUBLICA

2[n]. Diebus festis litteraria exercitia publica fiant, eaque uel octauo quoque die dominica, uel saltem 15 quoque die, praesertim in humanitatis classe et rhetorices, orationes uel disputationes etc., uel alternis humaniores cum rhetoricis. L.

«De iis exercitiis dici uidetur ut fiant, in Constitutionibus, p. 4, cap. 6, etiam diebus dominicis: et Pater noster Generalis mihi dixit ut fierent.» [o].

3. Item, exercitia publica in classibus altioribus, quae illustrent et nomen dent collegio, ac fructus facti specimen praebeant, atque ea certo constituta. Pe., Mi.

4. Item, ut tunc aliquando darentur praemiola. L.

5. Item, ut fiant solemniores declamationes, saltem post Pascha, aliquoties, bis aut ter. L.

Item, fiant declamationes aut orationes unius uel duorum singulis hebdomadis. T.

GRAMMATICES PRAECEPTA

1. Rudimenta non ita commoda, tum in typographia turpi et inordinata, tum in longitudine ipsorum. L.

Vt ex rudimentis Conymbricensibus et nostris fiat tertium quid, accipiendo optimum ex utrisque. Quod coeptum est fieri, ut perficiatur, et distincte excudatur. L.

2. Syntaxis non ita commoda atque oporteret. L.

Vt iudicetur parua et magna syntaxis, quas scripsi, num sint commodiores et utiliores praesentibus: et si ita sit [p], aut hae aut aliae inducantur meliores. L.

---

m Duae praecedentes periodi sunt autographae P. Ledesmae.
n Sic etiam extat in altero exemplari.
o Addita est praecedens annotatio, ipsius Ledesmae manu, in margine.
p et si ita judicatum sit. *Del. in alt.*

3. Denique tota grammatica aliqua commodior. Pe.

Haec fiat ab aliquo docto et experto, qui non solum possit colligere, sed iudicare. Pe.

MAGISTRI

1. Magistri sint doctiores, in inferioribus classibus praesertim. L., Fu., Pe., T.

2. Item, in quibusdam superioribus docendi modus magistrorum. Pe.

3. Item, in omnibus tales, ut possint docere in multo altiori classe, et ualeant dexteritate docendi, modo, uoluntate, authoritate. L.

4. Item, ne tam crebra sit magistrorum muttatio, et praesertim inexpertos et indoctiores pro indoctis sufficiendo. Fu.

5. Item, ut cum tot sint scholastici, ut unus solus magister eorum non possit curam commode gerere, instituantur duo, aut tot, quot ualeant utilitati scholasticorum commode uacare. T.

6. Designentur initio anni ex artium scholasticis ac theologis, aut rhetoricis, substituti singulis magistris, ut, si aegrotauerint, sciant se debere succedere, ne postea tententur aut grauentur. L.

SCHOLASTICI

1. Ne ascendant scholastici nisi bene fundati, in quo multum peccatur. Pe.

2. Item, mandent cotidie memoriae Ciceronis aliquid, uel alterius probati authoris, et sint qui aliorum exigant rationem et ad magistrum deferant. T.

3. Item, frequenter latine componant scholastici, et uertant ex latino in italicum, et contra; et semper latine loquantur; et assignentur syndici, qui deferant ad magistrum, ut ipse emendet. T.

SCHOLASTICI NOSTRAE SOCIETATIS

1. Nostri, praesertim qui ualent ingenio et per aetatem eis

licet, plus temporis rhetoricis impendant et perfectius; alioqui cito destituemur lectoribus. Pe.

2. Item, sic in collegio latine loquuntur, ut, cum id emendari nequeat, potius expediat prohiberi ne latine loquantur. Pe.

3. Item, correctio accentuum in refectorio contra omnem rationem, quod quidem notabitur ab iis, qui ueniunt ex Hispania et Sicilia. Pe.

Judicata haec jam fuit semel et statuta, quam servamus. L.

CIRCA PHILOSOPHIAM SEU CURSUM ARTIUM

1. Doctrinae sit maior unitas in collegio, quam est inter magistros. L., Acost.

2. Cursus artium conscribatur commodus, quem plus minus magistri sequantur, et quem omnes habeant discipuli, et ibi praeuideant lectiones. L., T., Pa.

3. Item, hic fiat pro tota Societate, et ita non fiat solum a magistris unius collegii tantum, sed diuersorum et diuersarum prouinciarum magistris, qui ad id eligantur. Pa.

4. Item, ex iis, qui modo extant, accipiantur interim optimi quique [q] authores, dum spectamus hunc cursum. L.

Et assumatur ad hoc author, qui grauitate doctrinae, breuiter, et perfecta rei compraehensione atque etiam methodo sit insignior; nam inde erit maior discipulorum utilitas, minor magistrorum labor, et animorum maior consensio. Acost.

EXERCITIA, AC PRIMO DISPUTATIONES PRIUATAE

1. Exercitia literaria sunt pauca, et frigent, et paruo durant tempore, et ob id parum proficiunt scholastici. L.

2. Instituantur disputationes priuatae scholasticorum in collegio semel aut bis in hebdomada per horas duas saltem, et uel ipsi sibi praesint uicissim, uel magister intersit; idque fiat die dominica et mercurii loco repetitionum, uel etiam diebus quoque festis. L.

3. Item, fiant priuatae, sed concurrant omnes magistri si-

---

[q] cuique, *ms*.

mul; idque semel aut bis in hebdomada, et praesit qui ualeat authoritate. Achi.

DISPUTATIONES PUBLICAE DIE SABBATHI

1. Disputationes die sabbathi durent per tres horas, per tempus, inquam, totum lectionum; aliter perparua est utilitas. Pa., «L.

Et cura adhibeatur vt magis ferueant. Pa.» [r].

DISPUTATIONES GENERALES

1. Disputationes generales fiant frequentius, quindecimo quoque die. L., T.

Fiant frequentius quam fiunt, tam in philosophia quam in theologia, et omnium magistrorum concursus. Acost.

ACTUS PHILOSOPHIAE

1. Actus item fiant publici philosophiae sparsim per annum, finito cursu laureandorum. Acost.

2. Sint singulis mensibus actus uel philosophiae uel theologiae, et intersint omnes utriusque facultatis magistri et discipuli; et id posset fieri loco generalium disputationum utilius. Pa.

3. De omnibus praedictis disputationibus, et priuatis et quotidianis, scholasticorum, et publicis in classe, et generalibus, et de actibus dictis, dici uidetur, ut fiant omnia haec. In Constitutionibus, part. 4, c. 6, etiam diebus dominicis uel aliis diebus [s].

EXAMEN LAUREANDORUM

1. Fiat examen laureandorum acrius, plenius et maiori uigore, quam modo fit. L.

2. Et post cursum detur laureandis sufficiens tempus, in quo se praeparent. L.

3. Item, habeatur maior delectus eorum, qui ad magisterii gradum aut doctoris promouentur. Acost.

Non promoueantur in fine cursus, sed tunc apti designentur

---

r Praecedentia 8 verba sunt manu P. Ledesmae addita.

s ut fieri passi [*sic*]. *Del. in alt.*

et doctiores, qui in sequenti anno sparsim disputationes publicas et actus singulatim sustineant: ac tunc erunt caelebres ac insignes, ut desiderantur. Acost.

MAGISTRI, AC PRIMO QUALES

1. Magistri sint insignes. Acost.

2. Nullus doceat philosophiam aut philosophiae cursum, qui non sit theologus. Achil.

3. In discipulis magistri dialectices, cum praeficiantur cursibus et docendae philosophiae, caueatur et inuigiletur [*sic*]. Achil.

4. Magistri solent abesse a repetitionibus domesticis: ne absint sine magna causa aut licentia Superioris. T., L.

Item, citius egredi solent eorum aliqui a disputationibus diei sabbati, quam detur pulsus. L.

DOCENDI MODUS [t]

1. Docendi modus sit, ut uel mediocria ingenia possint lectionem memoria [u] concipere, et memoriter repetere, et ad id hortentur scholastici; nam ob hoc tum repetitiones post lectionem, tum domesticae repetitiones, tum etiam disputationes frigent, cum male iudicant et peius memorantur. L.

Id fiet, si per quartam postremam horae integram magistri repetant eandem lectionem summatim, et sequantur aliquem auctorem cursus plus minus, eis perscriptum [v]. L.

2. Item, docendi modus sit honestus et grauis, ut decet religiosos. Pa.

Item, non affectando lepores aut facetias inter docendum, uel incitando, uel sequendo modos alios seculares, ut uoluptate demulceat, uel risum concitet auditorum. Pa.

Item, ne in legendo ulli doctori aut scriptori illudant.

Item, interpretentur Aristotelem. T.

3. Item, post lectionem spectet ad ianuam, aut prope, per

---

[t] opiniones et doctrina eorum quae et qualis esse debeant. *Del. in alt.*

[u] Manu P. Ledesmae scriptum est «memoria»: antea scriptum erat «memoriter», et sic extat nunc in *Cod. Rom. stud., II.*

[v] Sic: melius fortasse *praescriptum*.

aliquod tempus, ut [x] quisque petat scholasticorum, uel obiiciat quod uelit, ac ipse respondeat. Quod erit ualde utile scholasticis.

Item, vt externi agnoscantur, et detur occasio cum eis de spiritualibus agendi. Pa., L.

OPINIONES MAGISTRORUM ET DOCTRINA QUAE ET QUALIS ESSE DEBEAT

1. Vnitas sit doctrinae in magistris, quantum fieri potest. L., Acos.

2. Ne magistri nouas opiniones inducant contra communes, inconsulto Superiore, aut etiam pro libitu contra Aristotelem, sine authoritate antiquorum; sed inuentio sit accommodata doctrinae communi. L., T., Achi.

3. Item, semper traddant sententiam communem, cum quaestiones tractant, siue eam sequantur siue non, vt eam scholastici agnoscant. T.

4. Item, ne laudent nimis, imo ne laudent quidem, Auerroin uel alios impios interpretes: sed si qui laudandi sint, potius laudent D. Thomam, Albertum Magnum, vel alios xpianos. et pios. Quod si sit discedendum ab eorum sententia, id modeste faciant. L.

5. Item, ne alienent scholasticos a doctrina D. Thomae aut theologorum, sed potius alliciant. L.

6. Item, non se ostendant [y] esse auerroistas, aut graecorum factionem sectare vel arabum contra latinos aut theologos. L.

7. Imo neque instituant [z] disputationem, sub hoc vniuersali nomine graecorum vel arabum, contra latinos vel theologos, sed propria authorum varie opinantium nomina referant dumtaxat. L.

8. Securiorem et magis approbatam doctrinam, et eos authores, qui eam docent, in quauis facultate sequantur. In Constitutionibus, 4. parte, cap. 5, numero 4.

---

[x] Quae sequuntur usque ad finem hujus monumenti sunt manu P. Ledesmae exarata.

[y] factiosi, vt Averroistas. *Del. in alt.*

[z] in genere. *Del. in alt.*

9. [a]. In docenda philosophia duplex abusus uitetur: primus nimiae libertatis, quae quidem nocet fidei, ut experientia ostendit in accademiis Italiae; 2.us esse adstrictos unius tantum aut alterius authoris doctrinae; nam hoc efficit in Italia odiosos [b] et contemptibiles. Achi.

10. Item, sic doceatur philosophia, ut seruiat theologiae; et ideo notentur opiniones non tenendae in his, quae fidem concernunt, ac eae, quae sunt defendendae, vt omnes sic doceant, et totis uiribus defendant, et ad id obligentur expresse, etiam secundum Aristotelem, vt de immortalitate animae etc.; ac per totam Societatem sic seruetur. L., Achi. [c]

11. Item, prohibeatur ne magistri interpretentur digressiones Auerrois uel Simplicii aut alterius; sed simpliciter proponantur opiniones eorum indiferenter. Achi.

12. Item, inter disputandum aut probandum non admittatur eorum impiorum authoritas, sed habeantur ut caeteri interpretes; nec ordinarie sequatur plus vnum quam alium. L., Achi.

13. Item, in reliquis omnibus probabilibus opinionibus, quae ad fidem non attinent, ne obligentur omnes in omnibus materiis eandem prorsus opinionem sequi: nam, vt dictum est, efficit odiosos in Italia, et contemptibilem doctrinam, et impeditur doctrinae perfectio, et etiam vt dubia relinquantur vt dubia, et detur locus ingeniis; et ex eo aedificantur externi, cum id videant in Societate; et est dificile vt omnes captiuent intellectum; et ob alias causas, quas refert Achil. [d]

14. De modo docendi magistri *dialectices: multa Achi. in ejus scripto.* [e]

---

a In altero exemplari habetur num. 7, ideoque perperam sequitur paragraphorum numeratio usque ad finem capitis.

b Monachos. *Del. in alt.*

c 2. It., nullus doceat philosophiae cursum, qui non sit theologus. Achi. *Del. in alt.*

d In altero exempl. additur: «Legenda ibi».

e Quae italicis characteribus sunt notata, sic extant in altero exempl.: «Benedicti. Achi. legenda ibi. De suis discipulis cum praeficiantur cursibus et docendae philosophiae caueatur et inuigiletur. Achi».

15. De modo docendi et opinionibus *magistri tertii anni philosophiae: idem Achi. in suo scripto* [f].

CIRCA THEOLOGIAM

1. Disputationes priuatae	Omnia prorsus eadem petuntur ut fiant ab iis aut ab illis magistris, sicut in philosophicis.
2. Disputationes publicae et generales.	
3. Actus theologiae....	
4. Examen [g] laureandorum	
5. Docendi modus	

6. Item, aliqui particulatim haec propria addiderunt, vt actus theologici fiant singulis mensibus, et omnes doctores intersint: et sit eis liberum replicare scholasticis argumentantibus. T., Pa.

Alii vt sint frequentius quam semel in mense; sed incipiant tempore quadragessimae, vel post Pascha. L.

7. Vt in priuatis disputationibus scholasticorum, scilicet domesticis, diebus festis singulis et dominicis, quae loco repetitionum debent fieri, adsit vnus magister theologus. T.

Vel vicissim ipsi sibi scholastici praesint, vt fit Compluti in collegio Theologorum: ac si uelit interesse magister, erit utile, sed sit liberum ei. L.

9. Item, ne facile fiant doctores theologiae, sed pluribus praecedentibus actibus celebrioribus, et solum qui digni judicarentur: alioqui peribit authoritas collegii et nihili fient. Possent alii mediocriter docti in gradu bacalaureatus theologiae conquiescere. L. [h]

SCHOLASTICI

Relinquantur semper saltem sex scholastici, uel [i] certe aliqui ex iis, qui ingenio maiori et eruditione pollent, qui absoluant

---

f In altero exemplari: «Patris Acosta».

g doctorum et. *Del. in alt.*

h Laus Deo et domino nostro Jesu Xpo. et Virgini Sanctissimae Mariae matri eius. Amen. *Del. in alt.*

i plures. *Del. in alt.*

totum theologiae cursum; et eo absoluto, per duos annos, vt dicunt Constitutiones, actus sustineant, vt Societas possit creare sibi ipsa uiros doctos, et ipsum collegium Romanum se ipsum possit conseruare et promouere, nec semper indigeat externis [j] auxiliis. L.

Item, ii minus occupentur in aliis rebus quam reliqui, toto suo studiorum tempore. L.

Tandem summum et praecipuum est omnium quantum intelligo: alienatio quaedam animorum ipsorum magistrorum inter se, et se inuicem dijudicantium, et de se inuicem, cum quadam amaritudine, non rectam opinionem habentium. Id autem nascitur ex duobus principiis, vt mihi persuadeo. Primum est, quod aliqui magistri in docendo, quaedam agunt et dicunt, quibus captent plausum scholasticorum et eos alliciant ad se, quae tamen non videntur decere religiosos. Alii, quibus haec displicent, nec ea volunt imitari, dolent quod hoc eis succedat, et quod discipuli ob id eos sequantur et applaudant, se relictis; et idem accidit in conuersandi modo cum eisdem discipulis. Alterum principium est, quod quibusdam magistris concedantur aliqua priuilegia prae aliis, et quae aliis displicent, cum mallent omnes seruarent communem vitam, et nihil majoris dignitatis in vno quam in altero appareret: ac nisi huic rei medetur, frustra, vt arbitror, in aliis laboratur.

Item, forte haec aut similia fuerunt causa morbi doctoris Marianae, et [k] forte fuit causa vt sit amissa simplicitas et mutua beneuolentia inter magistros.

Laus Deo et Domino nostro Iesvxpo.
et Virgini sacratissimae, Mariae matri ejus gloriosissimae. Amen. [l]

---

j magistris. *Del. in alt.*

k forte. *Del. in alt.*

l Haec periodus posita fuit in altero exemplari paulo superius, ante titulum SCHOLASTICI.

14

†

Jhs. Maria.

AD FERENDUM JUDITIUM DE SINGULIS CLASSIBUS,

EARUM GRADU, CONSTITUTIONE, ORDINE ET MODO, ETC., HAEC CONSIDERANDA VIDENTUR [1]

Primum, ut ita constituantur omnia classis exercitia, ut, quantum fieri possit, magistri non grauentur, et tamen scholastici maxime et diutius et utiliter occupentur. Item, conandum, quantum fieri possit, sit vna et simplex ratio classis et non multiplex, id est, vt omnia sint omnibus scholasticis communia; et praeterea, ut non magna uarietas rerum et exercitationum, sed simplices et optimae, et factu non ualde dificiles.

Secundum, exercitia, quae classibus distribui possunt, esse haec, plus minus videntur.

1. Mandare memoriae intra uel extra classem.
2. Recitare memoriter, quae memoriae mandarunt.
3. Docere et audire.
4. Dictare et excipere.
5. Repetere lectiones: { 1. interrogante magistro. 2. bini vel terni distributi. }
6. Examinare lectiones.
7. Exercere in praeceptis verbo.
8. Themata. { 1. Dictare. 2. Componere intra et extra classem. 3. Corrigere compositiones. }
9. In graecis quoque et carmine, exercere et componere.

Transcribere Ciceronis lectiones audiendas et graecas.

Transferre epistolas Ciceronis in linguam uulgarem, vel ex aliis ejus libris.

---

[1] Ex adversariis autographis Patris Ledesmae, in *cod. Rom. stud., I*, ff. 144 et 145r.

10. Concertationes inter discipulos se vicissim interrogantium, et respondentium, et emendantium, seu disputationes, et hae tum priuatae cotidie in classe, tum celebriores singulis mensibus, contendentes tunc de premiis vel de locis.

11. Orationes habere ac recitare diebus festis uel dominicis, vel aliis diebus, carmine aut prosa, vel etiam graece, vel in eadem classe, uel alternis cum altera classe humanitatis.

Item, docere discipulos more praeceptorum, enarrando aliquem authorem, vel ex auditis lectionibus.

12. Declamationes publicae ter saltem in anno.

13. Doctrinae xpiane. recitatio et exhortatio.

Tertium, inferiorum classium alia etiam esse puerilia exercitia, scilicet: [1.] Declinare. 2. Coniugare. 3. Exercitium de octo partibus. 4. In concordantiis. 5. In generibus et praeteritis. 6. In paruula syntaxi exercitatio.

Quartum, in singulis rebus dictis, per singulas classes statuendus modus haec agendi, ex quo vno omnia pendent: ex modo, inquam, recto haec peragendi, praesertim in his, et quidem per singulas classes.

1. Legendi seu docendi praecepta modus: legendi, inquam........
   1. Praecepta:
      1. de octo partibus.
      2. genera et praeterita.
   2. Syntaxim parvam et a[u]thorem.
   3. Rhetorices praecepta.
   4. Gramaticam graecam.

2. Legendi seu interpretandi authores modus, praesertim haec authorum genera.............
   1. Ciceronis
      - epistolas, vel alios ejus libros:
      - orationes Ciceronis.
   2. Poëtas.
   3. Historicos.
   4. Graecos authores.

Atque hic etiam modus dictandi et dictata excipiendi.

3. Modus recitandi memoriter lectiones.

4. Modus repetendi lectiones, et modus examinandi in lectionibus et praeceptis.

5. Modus exercendi in syntaxi verbo, tam in parua, quam in altiori et pleniori.

6. Modus dandi themata, modus componendi, et modus ea corrigendi.

6. [*sic*] Modus exercendi in rhetoricis praeceptis.

7. Modus in graecis seruandus et eorum exercitatione.

8. Modus concertationum et disputandi.

9. Item pro inferioribus.
- 1. Modus declinandi.
- 2. Modus coniugandi.
- 3. Modus exercendi in concordantiis.

Quintum. Item in singulis dictis exercitiis hae circunstantiae plus minus notandae et explicandae.

1. Quibus classibus conueniant.

2. Quibus diebus hebdomadae, vel mensis, uel anni.

3. Qua hora diei, et quot horis, et quanto tempore debeant durare singula: et totum classis tempus.

4. Quo ordine fient, quid scilicet prius et quid posterius.

His visis omnibus et consideratis, haec et isto ordine essent per singulas classes singilatim praescribenda et scribenda, ut sic ratio certa et ordo studiorum constaret.

1. Quot classes esse conueniat statuendum. Deinde:

2. Quis earum gradus et proportio, hoc est, qui libri authorum et quae praecepta in eis legendi.

3. Qui ad illam classem admittendi.

4. Quandiu manent ibi scholastici, et quo modo, et ad quam aliam classem sint ex illa transmittendi, ut ita scilicet constituantur classes, ut optima ingenia non retardentur, sed optima minori tempore, mediocria mediocri, tarda tardiori, possint ad rhaetoricam peruenire.

5. Quibus libris vtentur magistri ad recte in ea classe docendum, et quibus discipuli: imo etiam quis priuatus vtrorumque discendi modus domi.

Deinde secundo, oporteret in singulis classibus distribuere tempora et exercitationes, quae conuenire judicarentur, id est, quid, quo tempore et quo ordine, hoc modo.

DISTRIBUTIO TEMPORIS ET EXERCITATIONUM

SINGULARUM CLASSIUM

7.ª CLASSIS

1.° Matutino tempore.—1.ª hora, hoc et hoc, etc.—2.ª hora... —3.ª hora...

2.° Vesperi.—1.ª hora...—2.ª hora...—3.ª hora...

3.° Die, quo otiantur semel in hebdomada a prandio.

4.° Diebus sabbathi.

5.° Diebus dominicis, aut etiam festis saltem celebrioribus, ut orationes latinas recitare, vel disputationes, et pro infimis classibus in doctrina xpiana., ut fit, exerceri, vt dictum est.

6.° Semel aut bis in mense, ut certare de locis classis compositione longiori ad aemulationem, vel celebriori disputatione, vel compositio[ne] etiam longior[i], quam domi componant, praeter illam, quam cotidie in classe componunt, etc.

7.° Post medium annum sequentem similiter, quid aget, et post mutationem, praesertim in initio, cum suscipit ex inferioribus classibus rudiores.

8.° Tempore remissionis studiorum, quid, etc.

9.° Semel in anno, uel singulis duobus annis, vt praemia publica solemniora, et in eis seruandus modus: vel dialogus, aut comoedia, vel tragoedia, componenda et exhibenda; vel omnium classium publicae affixae compositiones omnis generis, et aenigmata, et inter se conflictationes, aut unum collegium cum altero, vtpote Seminarium cum collegio Germanico et contra, ut fit Luthetiae, vel quid simile; quae solent non parum promouere studia, et augere nomen vniuersitatis.

Tertio tandem, modum singularum exercitationum (de quibus supra) illi classi aptum perscribere oporteret, et scripto magistris singulis dari.

Quod de vna classe dictum est, de caeteris pari passu eodem modo, quid cuique conueniret, perscribendum.

Ultimo, aliqua in genere omnibus classibus communia constituenda, in quibus conuenirent, tum in litteris, tum etiam in

moribus, vt de audiendo sacro cotidie ante vel post lectiones, confessione singulorum mensium, oratione praemitenda in classe ante lectiones, correctione scholasticorum, et similibus.

Haec si semel recte constituerentur et firma et stabilia, tunc melius multo (ut arbitror) succederent studia, et facilior esset studiorum gubernatio; et vel quiuis mediocriter doctus esse posset praefectus studiorum: quamuis semper expediret esset aliquis in humanioribus optime versatus.

Laus Deo et Domino nostro Iesvxpo.

et Virgini sacratissimae Mariae, eius matri. Amen.

15

†

Ihesvs. Maria.

TRES ORDINES

SEU DISPOSITIONES SEPTEM CLASSIUM

PRIMUS IN MEDIOCRITATE; 2.us OMNES CLASSES ELEUANDO; 3.us OMNES DEPRIMENDO [1].

PRIMUS ORDO SEPTEM CLASSIUM

GRAMMATICAE VIDELICET HUMANIORUM AC RHETORICAE IN QUADAM MEDIOCRITATE CONSTITUTUS

1. Videtur optandum, vt hae classes ita disponantur, vt duobus annis, plus minus, possint peruenire mediocria ingenia, vt in plurimum, ad prima rhetorices rudimenta; nam, ut modo res se habent, multo longiori tempore accedunt.

2. Item, vt sic disponantur et sint attemperatae classes, vt maiora ingenia citius possint ad metam peruenire, et tardiora

[1] Ex adversariis autogr. Patris Ledesmae, in *cod. Rom. stud.*, *I,* ff. 46 et 47. Tres partes, quibus hoc monumentum constat, diversis numeris (15, 16 et 17) distinguimus, quo brevius et facilius citari valeant. In quaternione, quem integre hoc tripartitum scriptum occupat, haec habetur inscriptio: «Ihs. † Maria. | Constitutio seu dispositio et ordo septem classium, grãm., humanitatis et rhetoricae collegii Romani. D.»

tardius, ac mediocria mediocri tempore: ne uel hi alios retardent, uel illi hos praecipitent.

3. Item tertio, ita sint constitutae atque iis gradibus, vt in prima classe doceantur, et doceri liceat, grauissima quaeque rhetorices praecepta et grauissimi quique authores; vt, uidelicet, ad summum in eo genere perueniat.

Igitur, quod ego assequi potui, breui attingens capita, perstringam.

7.ª ET INFIMA CLASSIS, DUOBUS DISTINCTA ORDINIBUS.

Quot lectiones: 2 singuli, mane et vesperi [2].

1.ˢ ordo: declinationes et conjugationes discit.

2.ˢ ordo: rudimenta et incipit concordantias.

Doctrina xiana. parua cotidie.

† Forte tertius eos, qui tantum legunt, per aliquot dies, si recipiendi uidentur, et scribunt.

Tempus quo manent ac mutantur. Singulis tribus mensibus mutationes fiant ad 6.ᵃᵐ

6.ª

3 lectiones.—1.ª per tres menses primos, regulae paruae syntaxis, verborum activorum tantum, ac iterum idem singulis tribus mensibus.

2. Epistolae selectae vel Cato.

3. De generibus per tres menses cum paucis declinationum regulis, ac iterum idem singulis tribus mensibus.

Doctrina xiana. parua ter in hebdomada; et qui eam sciunt discunt catechismum Canisii paruum.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno, similiter.

Recipit tertio quoque mense, et mittit singulis tribus ad quintam.

[2] Quod reliquum est hujusce scripti sic in tres columnas dispositum est, ut in prima tanquam titulus generalis habeatur: *Quot lectiones;* in tertio vero hic alius: *Tempus quo manent ac mutantur.* Nos illud in simpliciorem formam reduximus, primum titulum initio cujusque classis, alterum autem sub finem illius collocando.

5.[a]

3 lectiones.—1. Primo mense de generibus: deinde de praeteritis et supinis vsque ad Pascha.

2. Epistolarum familiarium liber facilior.

3. Regulae paruae syntaxis ab initio, quam absoluit sex mensibus vsque ad Pascha; licet in concordantiis quoque pariter exerceat.

Catechismus Canisii paruus; aut qui nesciunt, parua doctrina xiana. bis in hebdomada.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno eodem modo.

Sexto quoque mense mittit ad quartam; at rara ingenia, scilicet paucos et optimos, ad tertiam.

4.[a]

3 lectiones. Primis duobus mensibus.—1. De praeteritis et supinis repetit. 2. [*sic*].

2. Syntaxis paruae posteriorem partem et aliqua dificiliora ac vtiliora.

3. Epistolae familiares.

Reliquo tempore vsque ad Pascha.—1. Epistolae familiares quoque.

2. Ouidius de tristibus vel de Ponto.

3. Syntaxis altior tota, sed simpliciter, docendo quae illic sunt; nihil aliud.

Catechismus Canisii paruus, vel parua doctrina qui nesciunt, bis in hebdomada.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno eodem modo.

Sexto quoque mense mittit ad 3.[am] non solum bonos, sed etiam mediocres ac ineptos; sed rara ingenia, id est, paucos et optimos, ad 2.[am], praesertim circa medium anni pauciores.

3.[A] QUAE PRIMA EST GRAMMATICES

3 lectiones.—1. Ciceronis epistolarum familiarium liber gra-

uior per duos aut tres menses uel quatuor: deinde de avaritia uel de senectute, vsque ad finem anni.

2. Ouidius de tristibus uel de Ponto per duos aut tres menses: deinde eglogae Virgilii, vel Aeneidos facilis liber, usque ad finem anni.

3. Syntaxis altior ab initio, sed exacte.

Catechismus Canisii semel in hebdomada, die sabbathi.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio, eodem modo.—1. Iterum ab initio syntaxis.

2. Prosequitur Ciceronem.

3. Prosequitur poëtam.

Sexto quoque mense mittit ad 2.am ; sed circa medium anni pauciores et doctiores; in initio vero anni plures, etiam mediocres.

2.A HUMANITATIS

3 lectiones praeter graecam. Primo medio anno vsque ad Pascha.—1. Cicero de oficiis, uel de amicitia vel senectute, vel Tusculanae, vel de finibus, vel paradoxa.

2. Historicus aliquis, vt Caesar, vel Suetonius, vel Liuius, uel Salustius.

3. De vtraque copia Frusii.

Catechismus Canisii, forte semel, die sabbathi.

Sequenti medio anno post Pascha.—1. In lectione Ciceronis progreditur; sed duobus aut tribus mensibus postremis oratiuncula aliqua facilior Ciceronis.

2. Poëta loco historici, ut Virgilii Aeneid., uel Horatius, uel Martialis correctus.

3. Ars metrica, loco copiae, per duos menses: deinde rethorica ad Herennium, 1.us, 2.us et 4.us liber, uel de inventione, vel Cypriani rhetorica.

Constituit hoc medio anno duos ordines: eos qui tunc de nouo accedunt, et eos qui habebat; et se parum dimittit in initio propter hos.

Discunt memoriter Ciceronis lectionem, poëtam, grecam grammaticam, de arte metrica cum leguntur: alia non ita, nisi

ex utraque copia; et ex rhetoricis praeceptis, definitiones tantum et diuisiones.

Recipit sexto quoque mense. Singulis annis tantum mittit vel ad rhetoricam ved ad alias facultates.

1.ª RHAETORICES.

3 lectiones praeter graecam.—1. Partitiones Ciceronis vno anno; altero, de oratore 2.us et tertius liber, vel topica Ciceronis. Licebit aliquando ex Quintiliano interponere aliquas lectiones ex 3.° vel 4.° vel 8.° vel 9.°

2. Oratio Ciceronis.

3. Poëta et historicus, alternis; vel modo hunc, modo alterum, diversis temporibus. Ex poëtis, Virgilii Aeneidos gravior liber vel georgica, vel Horatius, vel post medium annum tragoediae Senecae, Lucanus. Ex historicis Liuius, vel liber aliquis philosophicus Ciceronis, praesertim de fato et academia.

Discunt memoriter solum poëtam et primam orationem Ciceronis, quam audiunt: non alia, nisi ex rhetoricis praeceptis definitiones et diuisiones solum.

Singulis tantum annis recipit et mittit.

IN GRAECIS.

In 2.ª, grammatica Clenardi, et author facilior postea, vt Isocrates, vel Aesopi fabulae etc.; atque hoc uel ab initio anni, vel forte post Pascha; aut iterum post Pascha docet eamdem grammaticam pro iis qui accedunt.

In 1.ª, Demosthenes vel Homerus, vel postea epigrammata graeca, aut Hesiodus, Pindarus etc.

Laus Deo.

IDEM ORDO AC DISPOSITIO CLASSIUM

ELEUANDO DUMTAXAT 3.AM ET 2.AM CLASSEM

7.ª vt supra.—6.ª vt supra.

5.ª vt supra.

Tamen sexto quoque mense mittit ad 4.am etiam mediocres.

Sed in initio anni optimos et bonos ad 3.^{am}; mediocres ad 4.^{am}

4.^{a} vt supra.

Tamen in initio anni mittit optimos et bonos ad 2.^{am}; reliquos, tam mediocres quam ineptos, ad 3.^{am} Circa medium annum vero, bonos et optimos ad 3.^{am}; reliquos retinet.

3.^{a}

3 lectiones. Primo medio anno usque ad Pascha, vt supra.

Sequenti medio anno.—1. Ars metrica per duos menses; deinde poëta grauior, vt Virgilii Aeneidos, vel etiam eglogae.

2. Historicus, ut Salustius uel Caesar.

3. Cicero de amicitia uel senectute.

Componunt carmine et prosa scholastici alternis vltimis quatuor mensibus: vltimo mense forte rudimenta graeca.

Recipit sexto quoque mense vel ex 5.^{a} vel ex 4.^{a} Sed singulis tantum annis mittit optimos et bonos ad 1.^{am}, reliquos, tam mediocres quam ineptos, ad 2.^{am}

2.^{a}

3 lectiones. Primo medio anno.—1. Cicero de oficiis uel de amicitia, senectute, uel Tusculanae, vel de finibus.

2. Historicus et poëta alternis, uel certis temporibus per uices, vt Virgilii Aeneidos liber grauior, vel Horatius, vel Martialis, vel georgica: et ex historicis Caesar, Livius, vel Salustius, vel Suetonius etc.

3. Ars metrica per duos menses: deinde de utraque copia usque ad Pascha.

Sequenti medio anno.—1. Orationes Ciceronis faciliores.

2. Rhetorica ad Herennium, 1.us 2.us et 4.us liber, vel de inuentione, vel Cypriani rhetorica.

3. Historicus et poëta, vt primo medio anno, vel alternis vel per uices.

Discunt memoriter Ciceronis lectionem, poëtam, grammati-

cam graecam; non alia, nisi ex rhetoricis praeceptis solas definitiones et diuisiones.

Singulis annis mittit ad 1.am vel ad alias facultates. Recipit forte sexto quoque mense vel ex 3.a vel ex 4.a

1.a classis, vt supra.

In graecis, vt supra.

Laus Deo et Domino nostro IESVXPO.

et Virgini sacratissimae MARIAE matri ejus. Amen.

16

†

Jesvs. Maria.

SECUNDUS ORDO SEPTEM CLASSIUM

HUMANIORUM, GRAMMATICAE AC RHAETORICAE, OMNES ELEUANDO [1].

7.A ET INFIMA HABET TRES ORDINES

1.us Declinationes nominum et conjugationes discit memoriter.

2.us Rudimenta.

3.us Concordantias, quibus etiam Cato vel epistolae selectae.

Doctrina xpiana. parua, cotidie semel.

Discunt memoriter duas lectiones singuli, mane et vesperi: aut binas mane, et vesperi totidem.

Singulis tribus [2] mensibus mittit bonos ad 5.am, reliquos mediocres ad 6.am

6.a

Tres lectiones.—1. De generibus, praeteritis et supinis Dispauterii.

---

[1] Ex adversariis autographis P. Ledesmae, in *cod. Rom. stud., I*, fol. 48.

[2] Superscriptum est *sex*, non deleto verbo *tribus*.

2. Epistolae selectae, uel Cato; deinde familiarium liber facilior.

3. Syntaxis parua tota.

Doctrina xpiana. parua bis aut ter in hebdomada; cum uero sciunt, catechismus Canisii paruus.

Discunt omnia memoriter.

At initio anni per mensem repetit concordantias solum et in eis exercet: deinde auspicatur syntaxim paruam; sed partim etiam semper exercet in concordantiis, et etiam declinando et conjugando.

Sequenti medio anno, post Pascha, eodem prorsus modo.

Sexto quoque mense mittit optimos et bonos ad 4.am: reliquos, tam mediocres quam ineptos, ad 5.am Rara uero ingenia aliquando mitti etiam possent ad 3.am, praesertim innitio anni.

5.a

3 lectiones.—1. De generibus, praeteritis et supinis Dispauterii.

2. Epistolarum familiarium faciliores libri.

3. Syntaxis parua tota, et statim ab initio anni: exercet tamen eos partim et mixte in concordantiis, et declinando et conjugando.

Doctrina xpiana. parua bis aut ter in hebdomada: cum uero sciunt, catechismus Canisii paruus.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno, eodem modo prorsus.

Sexto quoque mense mittit optimos et bonos ad 3.am, mediocres ad 4.am, ineptos retinet forte.

4.a

3 lectiones.—1. Epistolae familiares.

2. Ouidius de tristibus uel de Ponto; sed in initio per duos menses repetit de praeteritis, dein de poëta.

3. Syntaxis altior simplici explicatione; sed in initio, per mensem paulo plus, repetit aliqua dificiliora et vtiliora syntaxis paruae, et exercet per omnes ejus regulas.

Catechismus Canisii semel in hebdomada, die sabbathi, aut bis; qui nesciunt, parua doctrina xpiana.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno.—1. Progreditur in epistolis familiaribus.

2. Ars metrica per duos menses: deinde progreditur in poëta, vel alternis cum poëta quousque absoluat artem metricam.

3. Syntaxis altior iterum ab initio; exactius item, post artem metricam, componunt carmine et prosa alternis post duos menses plus minus.

Discunt omnia memoriter.

Sexto quoque mense recipit. Sed singulis annis mittit, optimos et rara ingenia ad 1.am, bonos ac mediocres ad 2.am, reliquos ineptos ad 3.am

At circa medium anni posset optimos ad 3.am quoque mittere.

3.a

3 lectiones. Primo medio anno.—1. Epistolae ad Quintum fratrem, ad Atticum, ad Brutum.

2. Ouidius de tristibus uel de Ponto; aut aeglogae Virgilii, aut liber Aeneidos facilior.

3. Syntaxis altior exacte.

Catechismus Canisii.

Sequenti medio anno.—1. Lectio Ciceronis. Forte postea oratiuncula Ciceronis: Cicero de senectute, vel de amicitia et de officiis etiam postea.

2. Ars metrica per duos menses; deinde Vergilii Aeneidos.

Rhetorica ad Haerenium, 4.us liber: in fine, ultimo mense, forte rudimenta graeca.

Discunt omnia memoriter.

Recipit sexto quoque mense; sed singulis tantum annis mittit optimos et bonos ad 1.am, reliquos omnes ad 2.am

2.a QUAE ET HUMANITATIS SEU RHETORICA INFERIOR

3 lectiones praeter graecam.—1. Cicero de officiis initio anni,

uel paradoxa post tres menses, uel statim ab initio oratio aliqua facilior Ciceronis. Deinde aliae atque aliae; vel in fine anni de officiis, etc.

2. Virgilii Aeneidos dificiliores libri, vel Horatius; deinde vel Lucanus uel Martialis.

Historicus, vel alternis cum poëta, uel vicissim certis temporibus, ut Caesar, Salustius.

3. Ars metrica: deinde rhetorica Cypriani; uel ad Haerenium 1.us, 2.us et 4.us; vel de inuentione, et 4.us ad Haerenium deinde.

4. Grammatica graeca, et facilis deinde aliquis author, ut Isocrates, Aesopi fabulae, etc.

Sequenti medio anno progreditur in eisdem.

1.a Rhaetorica altior, vt supra.

Singulis annis mittit vel ad 1.am vel ad alias facultates.

Laus Deo et Domino nostro Jesuxpo.
et Virgini sacratissimae ejus matri Mariae. Amen.

17

TERTIUS ORDO SEPTEM CLASSIUM,

GRAMMATICAE ET RHAETORICAE, OMNES DEPRIMENDO [1]

7.a DUOS HABET ORDINES

1.us Declinationes et conjugationes.

2. Rudimenta, et incipiunt concordantias.

Mittit singulis tribus mensibus ad 6.am, sed rara ingenia et optimos etiam ad 5.am initio semestris, at rarissime ad 4.am

6.a

3 lectiones.—1. Concordantiae.

2. Epistolae selectae et Cato.

3. Syntaxis paruae aliquot species actiuorum, uel omnes.

[1] Ex adversariis autographis P. Ledesmae, in *cod. Rom. stud., I,* fol. 49 r.

Sequenti medio anno, eodem modo.

Singulis tribus mensibus mittit ad 5.am; sed rara ingenia initio semestris ad 4.am possent mitti.

5.a

3 lectiones.—1. De generibus, singulis tribus mensibus.

2. Epistolae familiares.

3. Syntaxis parua tota ab initio. Sed post tres menses repetit ab eo loco, vnde alter finiuit praecedens.

Sequenti medio anno, eodem prorsus modo.

Recipit singulis tribus mensibus; sed sexto quoque mense mittit ad 4.am

4.a

3 lectiones.—1. De generibus, praeteritis et supinis.

2. Epistolae familiares.

3. Syntaxis parua tota, et incipit altiorem forte.

Sequenti medio anno, eodem modo.

Sexto quoque mense mittit ad 3.am

3.a

1. Epistolae familiares.

2. Ouidius, de tristibus vel de Ponto. Forte tribus primis mensibus aut duobus repetit de praeteritis, et tunc posset recipere rara ingenia ex 5.a

3. Syntaxis altior.

Sequenti medio anno, eodem modo.

Sexto quoque mense mittit ad 2.am

2.a HUMANITATIS

3 lectiones praeter graecam. Primo medio anno.—1. [De] officiis Cicero, vel de senectute, amicitia.

2. De vtraque copia.

3. Historicus, vt Caesar vel Salustius.

Sequenti medio anno.—1. Tusculanae [quaestiones] Ciceronis, vel de finibus, vel paradoxae.

2. Poëta, vt Virgilius, uel Horatius, vel Martialis.

3. Ars metrica per duos primos menses, et deinde componunt carmine et prosa.

4. Graeca grammatica Clenardi, cum aliquo authore facili. Recipit sexto quoque mense; sed mittit tantum singulis annis ad 1.am vel ad alias facultates.

1.a RHETORICAE

3 lectiones praeter graecam. Vt supra, praeterquam quod initio docebit compendium aliquod rhetoricae et artem metricam forte per duos primos menses, et tunc posset recipere rara ingenia ex 3.a initio anni.

Laus Deo.

18

ORDO SEPTEM CLASSIUM [1].

Jhesus. Maria.

7.a CLASSIS

1. Solum declinationes nominum et coniugationes. Doctrina xiana.

Muttatio. Emittit singulis tribus mensibus [a].

6.a CLASSIS

Lectiones. Rudimenta accidentium de octo partibus, simul cum concordantiis etc., usque ad passiua vel neutra [b].

---

[1] Ex adversariis autographis P. Ledesmae, in *cod. Rom. stud., II*, fol. 223. In altera hujus folii pagina, haec manu P. Brunelli leguntur: « ✝ Imperfecta et rudia, et nihil ad quorsum haec noua asseruentur! nisi forte ob authoritatem tantorum uirorum». Quae quidem ad superiora a fol. 211 referuntur, quorum hoc est ultimum folium. Inscriptio seu titulus desideratur in *ms*.

[a] *In margine:* Placet pro modo. Si quis esset prouectior, ante muttationem potest incipere mandare memoriae rudimenta de octo partibus.

[b] *In margine:* Experientia ostendet num hoc melius foret, rudimenta et concordantiae doceantur in 7.a

2. De generibus nominum.

3. Epistolae Ciceronis selectae, vel epistolarum familiarium liber facilior.

Doctrina xiana.

Muttatio. Recipit et emittit singulis tribus mensibus, sed initio semestris tantum.

5.[a]

Vt est scripta; sed debet absoluere syntaxim parvam singulis tribus mensibus.

Recipit tertio quoque mense, et emittit sexto, qui mittendi erunt ex juditio praefecti.

4.[a]

Vt est, praeterquam quod P. Fuluius et P. Mapheus nollent ibi legi poëtam; mihi videretur et P. Cypriano ut doceretur.

Recipit et emittit sexto quoque mense.

3.[a]

P. Fuluius. Primo medio anno.—1.[a] Epistol[a]e ad Atticum etc. (ut in ordine), ac idem per totum.

2.[a] Syntaxis exacte.

3.[a] Dictaret aliquid ex Laurentio Valla, vel Adriano, vel de ratione componendarum epistolarum.

Sequenti medio anno.—1: Epistola[e] ut supra.

2. Virgilius aut Horatius.

3. Ars metrica, qua finita, succedet statim grammatica graeca.

Recipit sexto quoque mense et emittit singulis annis.

P. Mapheus, ut P. Fuluius.

P. Ledesma, vt est in ordine, et videtur conuenire etiam Cyprianus.

2.[a]

P. Fuluius.—1. Ciceronis aliquid ex philosophicis.

2. Poëta, vt in altera.

3. Ars [c] metrica; ea finita, historicus.

4. Grammatica graeca, cum aliquo authore facili.

Sequenti medio anno.—1. Rhaetorica Cypriani, vel ad Haerennium.

2. Oratio aliqua facilis Ciceronis, ut pro Marco Marcello, pro Archia poëta, post reditum, pro lege Manilia, Catilinariae.

3. Poëta vel historicus, vel vterque alternis.

4. Progreditur in graecis.

Discunt memoriter, vt supra, praeter catechismum Canisii.

P. Pietro Maphei, idem quod P. Fuluius.

Muttatio. Singulis annis, vt in antiquo.

2[a]

Ledesma, ut antea erat, et concordat Cyprianus.

1.[a]

1. Rhetorica, ut in altera antiqua, vel etiam rhetorica Aristotelis.

2. Oratio aliqua grauis.

3. Lectio graeca, vt in altera antiqua, cum poëtica Aristotelis.

Quatuor mensibus postremis anni, loco artis rhetorices jam absolutae, aliquis poëta eorum, qui in antiquo ordine, praeter Senecam et Lucanum.

---

c Arte, *ms.*

19

CONSTITUTIO SEU ORDO SEPTEM CLASSIUM

†

Jhs. Maria.

Constitutio seu ordo septem classium ex consensu communi P. Perpigniani, P. Fuluii, P. Rectoris, P. Ledesmae [1].

7.[a] et infima habet tres ordines

3 ordines.—1.us Declinationes nominum et coniugationes.

2.us Rudimenta octo partium.

Jhesus. Maria.

Circa singulas classes, deinde in genere quaedam erunt omnibus communia praescribenda [2]

Primo particulatim, particulatim vero tria: primo gradus seu constitutio ipsarum classium definiendus, tanquam primum omnium fundamentum, ex quo caetera pendent. 2.° Exercitationum genera et distributio temporis. 3.° Modus in singulis exercitationum generibus.

constitutio seu ordo 7 classium

7.[a]

1. Declinationes nominum et coniugationes, ut scilicet optime hic discant declinare et coniugare omnia genera verbo-

---

[1] Ex *cod. Rom. stud.*, *II*, ff. 221 et 222, adversaria autogr. P. Ledesmae, ab ipso multis lituris emendata. In eodem codice, ff. 354 et 355 extat exemplum nitide exaratum, ex praecedenti, ut videtur, transcriptum, cum quo in omnibus fere concordat. Quoniam duo sunt autographa exemplaria de eadem re et ab iisdem Patribus elaborata, quae tamen inter se non parum discrepant, licet in multis etiam conveniant, ea duplici columna edere visum est, ut facilius inter se comparari possint.

[2] Ex *cod. Rom. stud.*, *II*, ff. 211 et 212, adversaria autogr. P. Ledesmae.

3.us Concordantiae. Quibus etiam epistolae selectae uel Cato.

Doctrina xiana. parua cotidie semel.

Discunt ac reddunt duas lectiones singuli memoriter mane et vespere, praeter doctrinam xianam.

Mutatio. Singulis tribus mensibus mittit ad altiorem classem qui apti judicantur, praeuio examine. Sed initio cujusque semestris, bonos ad 5.am, reliquos mediocres ad 6.am; post tres uero menses tantum ad 6.am vtrosque.

rum, etiam difficiliorum, et nihil aliud.

Doctrina xíana. cotidie semel memoriter.

Muttatio. Recipit quouis anni tempore, sed emittit tantum singulis tribus mensibus. Ante muttationem, si quis esse uideretur prouectior, posset incipere discere memoriter rudimenta de octo partibus.

6.a

3. lectiones.—1. De generibus, singulis tribus mensibus, cum pauculis quibusdam regulis declinationum, quae conscribentur.

2. Syntaxis paruae regulae actiuorum singulis tribus mensibus, exercendo pariter in concordantiis, et declinando et conjugando.

3. Epistolarum familiarium facilior aliquis liber.

Doctrina xiana. parua ter in hebdomada; et qui eam sciunt,

6.a

Lectiones tres.—1. Rudimenta accidentium de octo partibus cum concordantiis et prima specie uel speciebus actiuorum, vt, elapso mense post initium, incipiant componere.

2. De generibus, paulo post initium.

3. Epistolae Ciceronis selectae, uel Cato aliquando [3].

Discunt omnia memoriter.

Singulis tribus mensibus ea-

[3] Praecedentia tria verba lineam circum ductam habent, forte ad indicandum ea delenda fore.

discunt catechismum Canisii paruum.

Discunt omnia memoriter.

Singulis tribus mensibus eodem modo se gerit.

Mutatio. Recipit quoque ac emittit tertio quoque mense; sed initio semestris tam bonos quam mediocres ad 5.am; elapsis autem tribus mensibus cuiusque semestris, solum bonos ad eandem quintam.

dem omnino repetit ab initio.

Doctrina xiana. memoriter ter in hebdomada.

Muttatio. Singulis tribus mensibus et recipit et emittit, sed circa medium semestris paucos et prouectiores.

5.a

3. lectiones.—1. De generibus, cum praedictis regulis declinationum, praeteritis et supinis.

2. Syntaxis tota parua, eam incipiens ab initio; exercet tamen eos partim et mixte in concordantiis, et declinando et conjugando.

3. Epistolarum familiarium faciliores libri.

Doctrina xiana. parua bis aut ter in hebdomada; cum uero eam sciunt, catechismus Canisii.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno, eodem prorsus modo.

Mutatio. Singulis tribus men-

5.a

Lectiones tres.—1. De generibus cum quibusdam regulis declinationum, et deinde de praeteritis.

2. Syntaxis tota parua.

3. Epistolarum familiarium faciliores libri.

Doctrina xiana. bis in hebdomada; et cum eam sciunt, paruus Canisii catechismus.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno, eodem prorsus modo.

Muttatio. Singulis tribus [4]

[4] Hoc verbum lineam habet subductam, et in margine scriptum est: «sex potius fiat».

sibus recipit, ac se demittit pro captu eorum quos recipit, praesertim elapsis primis tribus mensibus cuiusque semestris.

Mutatio. Sexto quoque mense emittit ad classem altiorem; sed initio anni bonos ad 3.[am], mediocres ad 4.[am]: circa medium anni vtrosque ad 4.[am] tantum.

mensibus recipit; emittit uero singulis sex mensibus.

4.[a]

3 lectiones.—1. Syntaxis altior simplici explicatione; sed in initio per mensem cum dimidio plus minus repetit aliqua difficiliora et vtiliora syntaxis paruae, aut uero posteriorem eius partem, et exercet per omnes eius regulas.

2. Ouidius de tristibus uel de Ponto, aut eclogae Virgilii; sed in initio per mensem cum dimidio plus minus repetit de praeteritis; deinde poëta.

3. Epistolae familiares.

Catechismus Canisii paruus bis, aut semel in hebdomada,

4.[a]

Lectiones tres.—1. Syntaxis *altior* [5] simplici explicatione; sed initio repetit aliqua difficiliora et discipulis vtiliora syntaxis paruae, aut uero posteriorem eius partem.

2. Epistolae familiares Ciceronis.

3. *Ouidius de tristibus uel de Ponto, aut eglogae Virgilii; sed in initio per mensem fere repetit de praeteritis, deinde poëta* [6].

Catechismus Canisii bis in hebdomada.

---

[5] Etiam verbum *altior* lineam habet subductam, et in margine legitur: *plenior*.

[6] Quae praecedunt italicis characteribus, in *ms.* lineam habent sub ductam.

die sabbathi; at qui nesciunt, doctrina xiana. paruula.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno, prorsus eodem modo, praeterquam quod si scholastici capaces uiderentur, judicio praefecti, posset duobus vltimis mensibus auspicari artem metricam, et inciperent carmina componere.

Mutatio. Sexto quoque mense recipit, et sexto quoquo mense mittit. Sed initio anni rara quaedam ingenia ad 1.am rhetorices, bonos ad 2.am, mediocres et ineptos ad 3.am. Circa medium anni bonos ad 3.am tantum.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno prorsus eodem modo, *praeterquam quod si scholastici capaces uideantur juditio praefecti, posset duobus ultimis anni mensibus auspicari artem metricam, et inciperent carmina componere.* [7]

Muttatio. Sexto quoque mense recipit et sexto quoque mense mittit.

Hactenus conuenimus in omnibus, praeterquam in hac 4.a de poëta ibi legendo et de arte metrica circa finem anni; nam Pater Fuluius et Petrus Maphei nollent ibi legi duobus tantum, aliis relictis vatibus. Ledesma vero, et Cyprianus in suo ordine, et Perpignianus in ordine quodam facto ante eius discessum, uellent legi.

In sequentibus hoc est discrimen.

P. Fuluius et Petrus Maphei.

3.a

3. lectiones.—1. Syntaxis altior exacte.

2. Epistolarum Ciceronis familiarium liber grauior, vel

3.a

Lectiones tres.—1. Syntaxis altior exacte.

2. Epistolarum Ciceronis familiarium liber grauior, uel

[7] Idem intellige ac in praecedenti annotatione, et in margine dicitur: «Non placet hoc».

ad Quintum fratrem, uel ad Atticum, uel ad Brutum.

3. Ouidius de tristibus uel de Ponto, uel eglogae Virgilii, aut liber aliquis Aeneidos facilior.

Catechismus Canisii semel in hebdomada, die sabbathi.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno.— 1. Ars metrica Dispauterii duobus mensibus cum dimidio, plus minus, ac deinde 4.us liber ad Haerennium.

2. Ciceronis de amicitia, uel senectute, vel de officiis; et postea circa finem anni, vltimo mense, oratio aliqua Ciceronis facilior, scilicet, vel pro Q. Ligario, pro M. Marcello, pro Archia poëta, uel post redditum.

3. Virgilii Aeneidos.

Sed in initio anni per mensem vnum aut alterum repetit difficiliora syntaxis altioris vel posteriorem aliquam ejus partem magis vtilem et necessariam, pro iis praesertim, quos recipit circa medium annum; deinde poëta.

Catechismus Canisii, et discunt omnia memoriter vt precedenti medio anno.

Mutatio. Sexto quoque mense recipit; sed singulis tantum annis mittit, bonos ad rhetori-

ad Quintum fratrem, uel ad Atticum, uel ad Brutum.

3. Dictaret aliquid ex Laurentio Valla uel Adriano, uel de ratione componendarum epistolarum.

Catechismus Canisii semel in hebdomada.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno. — 1. Epistolarum Ciceronis, ut supra.

2. Poëta, vt Virgilius aut Horatius.

3. Ars metrica, qua finita succedet grammatica graeca.

Muttatio. Recipit sexto quoque mense et emittit singulis annis.

cam, mediocres ad 2.^{am}, scilicet, humanitatem.

2.^{a} QUAE ET HUMANITATIS, SEU RHETORICA INFERIOR

3 lectiones praeter graecam. —1. Ars metrica Dispauterii per menses duos plus minus; deinde rhetorica Cypriani, vel ad Herenium 1.us et 2.us ac 3.us liber.

2. Virgilii Aeneidos grauiores libri.

3. Initio officia Ciceronis, vel de amicitia, vel senectute; et post tres menses, uel statim et ab initio, orationes Ciceronis faciliores, quas diximus, vt pro Q. Ligario, pro M. Marcello, pro Archia poëta, post reditum etc.; deinde alias grauiores.

4. Grammatica graeca Clenardi, ac deinde author aliquis facilior, ut dialogi mortuorum Luciani, Aesopi fabulae, Isocratis paraenesis etc.

Sequenti medio anno.—1.° vel Virgilii Aeneidos grauior liber, vel Horatius correctus, vel Martialis correctus, uel Lucanus etiam aliquando.

2. Elapsis duobus mensibus, loco orationum historicus

2.^{a}, QUAE ET HUMANITATIS

Lectiones tres praeter graecam.—1. Ciceronis aliquid ex philosophicis, ut officia, de senectute, de amicitia, Tusculanae, vel de finibus etc.

2. Poëta, vt Virgilii Aeneidos grauiores libri, vel Horatius, vel Martialis correctus aliquando.

3. Ars metrica et, ea finita, historicus.

4. Grammatica graeca per totum annum cum aliquo authore facili, ut dialogi mortuorum Luciani, Aesopi fabulae, Isocratis paraenesis et Xenophon.

Sequenti medio anno.—1. Rhetorica Cypriani uel ad Herennium.

2. Oratio aliqua facilis Ciceronis, ut pro Marco Marcel-

aliquis, vel Caesar vel Salustius, vel historicus loco poëtae, aut in fine aut initio anni, vt michi uidetur.

3. In rhetorica: et

4. [In]graecis progreditur. Discunt memoriter artem metricam, grammaticam graecam; item poëtam semper; item ex praeceptis rhetorices definitiones solum et diuisiones; et catechismum Canisii fortasse semel in hebdomada recitarent.

Mutatio. Singulis annis tantum recipit et mittit vel ad rhetoricam, vel ad alias facultates scientiarum.

I.ª, QUAE EADEM EST RHETORICAE

3 lectiones praeter graecam. —1. Partitiones Ciceronis vno anno, altero de oratore ad Quintum fratrem, 2.us et 3.us liber. Licebit etiam aliquando vel topica Ciceronis, vel de oratore ad Brutum docere; et ex Quintiliano quoque interponere aliquot lectiones ex lib. 3.°, vel 4.°, vel 8.°, vel 9.°

2. Orationes Ciceronis grauiores.

lo, pro Archia poëta, post reditum, pro lege Manilia, Catilinariae.

3. Poëta vel historicus, uel uterque alternis.

4. In graecis progreditur. Discunt memoriter artem metricam, grammaticam graecam; item poëtam semper; item ex praeceptis rhetoricis, definitiones solum et diuisiones.

Muttatio. Singulis tantum annis recipit et emittit.

I.ª, QUAE EADEM EST RHETORICAE.

Lectiones duae praeter graecam.—1. Rhetorica, partitiones Ciceronis vno anno, altero de oratore ad Quintum fratrem, 2.us et 3.us liber. Licebit etiam aliquando uel topica Ciceronis, ue de oratore ad Brutum docere; et ex Quintiliano quoque interponere aliquot lectiones ex libro 3.°, vel 4.°, vel 8.°, vel 9.°; vel etiam rhetorica Aristotelis.

2. Orationes Ciceronis grauiores.

3. Poëta aliquis, vt Virgilii Aeneidos grauior liber, vel georgica, vel Horatius, uel aliquando tragoediae Senecae, vel Lucanus. Historicus: historicus, inquam, vt Titus Liuius, non alius; forte nonnumquam Plinii aliqua, vel Pomponii Melae, uel aliquis liber philosophiae Ciceronis, ut Tusculanae, de finibus, de natura deorum, de divinatione etc., loco poëtae, vltimis quatuor anni mensibus; aūt vicissim singulis quatuor mensibus nunc poëta, nunc historicus.

Forte historicus loco orationum, vltimis quatuor anni mensibus, vt Perpigniano placet.

4. In graecis Demosthenes, vel Homerus, vel aliquando postea epigrammata graeca, aut Hesiodus, Pindarus et Sophocles, Euripides etc.

Discunt memoriter primam tantum orationem Ciceronis, quam audiunt, non alias; poëtam in initio per aliquot menses, tres uel quatuor tantum; ex praeceptis rhetorices, definitiones solum et diuisiones.

Finis.

Laus Deo

3. In graecis Demosthenes uel Homerus, uel aliquando postea epigrammata graeca, aut Hesiodus, Pindarus, Sophocles, Euripides &., cum poëtica Aristotelis.

Muttatio. Quatuor postremis anni mensibus, loco artis rhetoricae jam absolutae, aliquis poëta, vt Virgilii Aeneidos grauior liber, uel georgica, uel Horatius.

P. Ledesma et P. Perpignianus in ordine quodam, ex vtriusque consensu facto ante eius discessum, et Patris etiam rectoris Sebastiani et P. Fuluii tunc quoque consensu. Videtur etiam bona ex parte patris Cypriani ordo conuenire.

20

ORDO ET RATIO STUDIORUM SEPTEM CLASSIUM

HUMANIORUM LITTERARUM ET EARUM EXERCITATIONUM [1] [a].

Tria potissimum in singulis classibus spectanda uidentur: primo, quid gradus classis, in quo constituitur. 2.° Distributio temporis et exercitationum eiusdem classis; quid, videlicet, quoque tempore faciendum. 3.° Modus in singulis exercitationum generibus adhibendus. Hoc ergo in singulis perscribemus.

7.ª CLASSIS INFIMA

Gradus classis.

1. Ad hanc admittuntur quouis anni tempore, qui bene norunt legere et mediocriter scribere, ut minimum; imo ad eam quoque mittuntur qui de nouo accedunt ad nostras scholas, nisi bene norint declinare et conjugare: ut postquam ibi aliquandiu permanserint, ad eam classem, quae cuique conuenit, ascendant.

2. In hac vero tantum declinant et conjugant (huius enin hic praecipuus et solus est finis), et declinationes ac coniugationes nominum, verborum et pronominum tantum ibi memoriter discunt; nisi forte aliquis esset jam prouectior paulo ante muttationem, qui posset incipere discere memoriter rudimenta de octo partibus.

---

a *Deleta sunt sequentia verba:* pro constitutione septem classium P. Ledesmae. *In sequentibus annotationibus hujus documenti, hoc ipsum indicabimus verbo* «*Del*».

1 Adversaria autographa et imperfecta Patris Ledesmae, in *cod. Rom. stud., II,* ff. 213-216 et 227-230. Multas habet emendationes, quas in annotationibus indicamus, tum ut Patris Ledesmae prima mens circa singulas res, et harum, post accuratius studium, mutatio dignoscatur, tum ut ejus magnus labor melius innotescat. Desiderantur ea, quae ad secundam et primam classem pertinent. Indiscriminatim, licet non recte, verba *perscribere et praescribere* usurpantur per totum hoc scriptum.

Discunt etiam doctrinam christianam paruam, et praeterea nihil aliud.

3. Mutantur cum [b] bene, vel certe mediocriter, [c] norint declinare et coniugare; et quidem ad sextam classem [d], singulis tribus mensibus; idque iuditio magistri; nonnunquam examine publico, vt excitentur, juditio praefecti.

4. Libri sunt, nostra rudimenta et paruula nostra doctrina xiana., quibus nunc utimur.

DISTRIBUTIO TEMPORIS ET EXERCITATIONUM

1.°—1. Per mediam horam recitant memoriter per decuriones prius doctrinam xianam., deinde suarum declinationum lectionem uel coniugationum.

2. Per *vnam* [e] horam declinant.

3. Per *vnam* [f] horam coniugant.

4. Per mediam horam fiunt concertationes inter se.

Item, scribunt in classe in suis albeolis, a praeceptore dictata, nomina illa et verba ciceroniana, quae declinanda erunt et conjuganda [g], vesperi uel die sequenti. Id fiet postquam coniugarunt, uel in fine omnium.

2.°—1. Vesperi eodem modo, praeter recitationem doctrinae xianae., quae sola fit matutino tempore, atque ita per totum annum.

2. Praeterea scribunt domi aliquid ex Ciceronis epistolis selectis, quae sequenti die ostendent magistro; et ab eo adhibebitur cura ut scribant, et ut recte scribant et correcte, domi suae.

3. Diebus dominicis haec classis, vna cum aliis duabus sequentibus, simul conuenient vesperi ad exercitium doctrinae xianae. Deinde fiunt aliquae exercitationes litterariae a duobus pueris infimae, et duobus sextae, et duobus quintae classis, per horam cum dimidio.

---

[b] optime aut saltem. *Del.* [c] vt minimum. *Del.*
[d] raro ad quintam nisi. *Del.* [e] *In margine:* per tres 4.as
[f] *In margine:* per tres 4.as [g] atque hoc circa finem horae tertiae vel proxime postquam coniugarunt. *Del.*

DE MODO IN HUIUS CLASSIS EXERCITATIONIBUS SERUANDO

1.°—1. Cum primum classem magister ingreditur, fit genibus flexis oratio ab omnibus consueta, et statim incipiunt recitare memoriter, suis locis sedentes, distributi per decurias, vniuscuiusque decurioni, eis assignato per singulas hebdomadas [h] vel menses; et omnes magister inuigilans obambulans inspicit ut recte id fiat; et quandoque audit ipse aliquos, quos putat negligentiores, et decuriones referent ad magistrum qui nescierunt vel abfuerunt. Decuriones nullo modo adiuuant recitantes [i]. Qui modus satis est perspectus R.do Patri Myronio; ipse iudicabit.

2. Domi suae lectionem memoriae mandant, uel in ipsamet schola, suis locis sedentes, ante lectionem, demisiori voce, ne alios pariter discentes impediant.

3. Lectionis quantitas, cum ob multitudinem non possit ab ipsomet magistro singulis cotidie perscribi, in vniuersum esse poterit vnius nominatiui, et in verbis, duorum temporum vel trium temporum ut summum. Quod si quem uiderit uelocissimi ingenii, plura; si tardissimi, pauciora perscribat; sed hoc quibusdam tantum raro.

4. Absolutis nominatiuis uel bona eorum parte, iterum ab initio longioribus in duplo lectionibus reddeat. Et absoluta prima coniugatione, iterum eandem ab initio; et finita secunda, similiter secundam; et deinde, finitis omnibus coniugationibus, similiter initio omnes magnis lectionibus.

Atque haec de modo recitandi et discendi memoriter.

2.°—1. Modus declinandi erit, vt in magno silentio caeterorum, alta voce et clara, ut omnes audiant, suis locis sedentes, vicissim [j] matutino tempore per vnam declinationem, uesperi per alteram, sequentibus diebus per tertiam, per quartam, per quintam etc., ordine, per circulum semper declinent per omnes

---

h vel dies. *Del.*

i sed numerum errorum notat et ipsi ex libro audiunt. *Del.*

j singillatim. *Del.; et in ms., non* sedentes, *sed* sedentibus.

nominatiuorum formas; et singuli totum absoluant nominatiuum, et quidem vt sedent ordine frequentius; aliquando hunc vel illum interrogando, vt omnes sint attenti [k].

2. Nomina uero declinanda erunt, tum ipsaemet declinandi formae, tum maxime nomina ex Cicerone allata a magistro, quatuor uel quinque, per illam declinationem; quae poterit vel ex Nizolio vel ex Thesauro colligere et habere parata ad hoc, vel ex ipsomet Cicerone, quae quidem sint et usu frequentiora, et pulcherrima et elegantia [l].

3. Poterit aliquando mattutino tempore per eandem declinationem solum substantiua, et vesperi per eandem solum adjectiua declinare, praesertim in tertia declinatione. Aliquando etiam, licet rarius, substantiuum simul cum adjectiuo eiusdem declinationis et terminationis, ut *musa xiana.*, *dominus beneficus;* uel declinationis diuersae, ut [m] *tempus fallax, exitus foelix* etc., et composita interim nomina, ut *respublica, jurisperitus;* et tertiae declinationis, quae habent accusatiuum *im* et ablatiuum *i,* vt *febris, puluinar* etc.; et secundae, finita in *ius,* ut *Antonius* etc. Sed haec omnia rarius [n].

Nota forte. Singuli, antequam declinent, referant memoriter illa quatuor uel quinque nomina cum uulgari significatione, et statim declinent assignatum uocabulum. Quod erit, ut uidetur, satis vtile; ut, scilicet, quamprimum abundent latinis vocabulis et memoria confirmentur, et ut sic facile assuescant latine loqui postea, cum multarum rerum suppetant, et quidem optima, uocabula.

3.°—1. Modus coniugandi erit, ut [o] allata similiter ciceroniana uerba a praeceptore singulis diebus, per singulas coniugationes vnum verbum mattutino tempore per activam vocem ac passiuam, et alterum vespertino tempore, simili modo, per eandem coniugationem inflectatur, sequenti die per secundam coniugationem, tertio per tertiam, et quarto per quartam; at quinto

---

k oportebit. *Del.*

l deinde totidem per alteram diem. *Del.*

m vir prudens. *Del.*

n *Extat in margine sequens annotatio.*

o matutino tempore solum. *Del.*

quoque die per verba anomala, *sum, volo, fero,* cum compositis etc. [p], cum reliquis. Item, eadem die declinanda erunt aliqua nomina heteroclita, vsu frequentiora, ut *uis, domus, ficus, duo, ambo* etc.

2. In fine singularum vocum addatur vulgare, et in fine temporis cuiusque addatur frassis seu oratiuncula, quae per omnia tempora varietur, in hunc modum: *amo,* io amo; *amas,* tu ami [q]; *amat,* quello ama. Plural.: *amamus,* noi amiamo; *amatis,* voi amate; *amant,* quelli amano. *Studiosi amant virtutem.* Simili modo in fine praeteriti imperfecti: *Studiosi amabant virtutem,* etc. per omnia tempora, quae singuli dicent. Posset etiam in sola prima persona singulari et in tertia plurali apponi significatio vulgaris, et non in aliis, ob breuitatem; quod expediret cum essent paulo prouectiores. Item, aliquando posset frasis poni in prima uel in secunda persona; quem modum optime nouit R.us P. Miron.

3. Singuli autem, ut sedent, ordine dicant singula tempora, idque frequentius; aliquando tamen vel hunc vel illum interroget ordine perturbato, vt diximus, vt sint omnes attenti; quod si vnus nescit aut alter, ipse tunc dicat, ne fiat temporis jactura multos interrogando.

Cum perueniat ad eos, qui non didicerunt conjugationes, poterit dare vnum nomen declinandum, vel aliquod tempus interrogare eius coniugationis, quam sciunt, at ordine retrogrado coniugant, uel ut singuli singulas dicant voces vel casus, erit innutile. Sed nec integrum modum dicent singuli, nisi rarius id fiat. Possent quoque constitui aliqui aemuli aequales, quorum vnus alterum, et contra, corrigeret declinantem et coniugantem, id est, statim cum erraret, sic ut cum alter interrogatur, uterque simul assurgeret ad hoc; non enim parum prodesset ad aemulationem.

4. Postquam omnes coniugauerint, circa finem dictabit ea

---

p gaudeo etc. tum per ipsasmet formas seu per alia verba eorum composita vel et similia. *Del.*

q *In ms. legitur* tu amas; *correximus 2.am et 3.am personam pluralis, quae in ms. habent* voi amiate, quelli amiano.

nomina et verba ciceroniana, quae declinanda erunt et coniuganda vesperi uel die sequenti, vna cum significatione vulgari; quae discipuli omnes excipient, et vnus statim alte legat, vt sciant quae erunt inflectenda et domi se possint praeparare; et ad hoc habebunt albeolos paratos. Poterit etiam illa eadem phrasis ciceroniana, quae uerbo additur, dictari cum vulgari significatione, et deinde incipient concertationes ipsorum scholasticorum inter se.

4.°—1. Modus concertandi scholasticorum inter se est hic. Primo: bini aut terni, ut sedent, recitant memoriter vicissim uocabula declinata et coniugata inter se cum vulgari significatione.

2. Deinde aduersarii aequales uel fere aequales (tota jam classe in hos distributa, saltem maiori parte classis) surgent bini, in eodem consistentes loco, quos magister vocat, vel prodeunt in gymnasium ab invicem separati. Hi itaque interrogant se uicissim, omnibus aliis audientibus in magno silentio, haec: tempora uerborum ex iis verbis, quae dictauit per hebdomadam magister et ipsi jam coniugarunt; et quidem uel petunt quomodo faciat in tali tempore et ut dicant seu coniugent tale tempus, puta praeteritum plusquamperfectum optatiui ejus verbi etc., vna cum vulgari; vel, proposita voce aliqua eius verbi, petunt cuius ea vox sit temporis et cuius sit modi, vel quo pacto ea vox illius temporis reddatur vulgari sermone: et contra, posita uoce vulgari, petunt cuius ea vox sit modi et cuius temporis. Item, quomodo latina vox se habeat illius verbi, quod proponunt; quae illi voci vulgari respondent: quae exercitatio est utilis valde. Item, petunt phrases habitas, quae fuerint, et ut per illud tempus efferant.

3. Simili ratione petunt nomina, quae fuerunt dictata, quid significent; et contra, proposito vulgari nomine, petere latinum; et, dato latino, ut ea declinent. Item, in quo casu est, gratia exempli, *virtutis, Virgilii:* et licebit quodcumque nomen vel verbum antea habitum petere, sed non alia; et frequentius ex nominibus vel verbis aut eo die aut proximis antea declinatis.

4. Interrogat autem vnus alterum bis tantum, semel circa declinationes nominum et semel circa coniugationes verborum, et vicissim postea ab altero toties interrogatur; et a praeceptore

adiudicatur victoria verbo tantum, reprehensione, laude etc.: cum nescit respondere alter, ut dicatur vicisse, oportet ipse dicat qui interrogauit; vel si neuter scit, tunc dicat magister.

5. Postea prodire jubet alterum binarium, et simili modo se gerunt.

6. Aliquando loco harum concertationum poterunt bini vel terni, ut sedent, postquam vocabula declinata recitarunt memoriter, eadem inter se vicissim ipsi declinare, et declinantis errata alii duo notant, qui coram se ad id librum apertum tunc habent, in quo ipsam videant declinandi formam; et tota in hac concertatione semihora finitur. Erratorum numerus defertur ad magistrum, vt, si nimis sint multa, castiget. Similiter declinabunt verbum per actiuam vel per passiuam solam, ita ut vnus dicat indicatiuum totum, deinde alius atque alius etc., per singulos modos inter se.

5.° Scripta, quae domi scribunt ex epistolis familiaribus incipientes ab initio et quinque aut sex versus cotidie, decuriones cum recitant inspiciunt num scripserint: aliquando magister intueatur et curet scribant, et correcte scribant.

Nota. Forte melius erit scribant cotidie lectionem, quam sunt recitaturi, declinationum et conjugationum.

6.° Magister communia classis, quae frequenter accidunt, latine dicat omnia, ut cum latine [r] interrogat praecepta, uocat, commendat, minatur et laudat, percontatur cur tarde ueniant, et communia similia; et discipuli etiam doceantur latine interrogare cum disputant; et in duabus sequentibus classibus multo magis obseruetur.

6.ª

GRADUS CLASSIS

1. Ad hanc admittuntur, qui [s] norunt bene declinare ac coniugare, aut certe mediocriter; non aliter.

2. In hac conseruant et confirmant, quae in altera didicerunt; et praeterea memoriter addiscunt et audiunt rudimenta de

---

[r] *Hoc verbum redundare videtur.* [s] jam. *Del.*

octo partibus orationis earumue accidentibus [t], cum concordantiis, vsque ad primam speciem actiuorum inclusiue [u], vel secundam aut tertiam, &.; et incipiunt audire authorem aliquem facilem et bonis quoque moribus accomodatum. Finitis rudimentis de accidentibus orto partium, audiunt de generibus [v].

3. Praecipuae exercitationes huius classis sunt duae: tum declinare et coniugare, cum altera praecedenti classe communis, tum exercent in agnoscendis partium accidentibus, et praesertim apud ipsum authorem quem audiunt; tum deinde tertio loco, factis prouectioribus, exercitatio concordantiarum ac generum, et congruae compositionis initium.

4. Singulis tribus mensibus eadem docet; atque tunc recipit ex sexta et emittit ad quintam, sexto quoque mense, qui apti, praeuio examine, judicantur.

5. Libri quos docet sunt: rudimenta nostra et doctrina xiana. paruula, quibus nunc vtimur, et epistolae selectae Ciceronis; vel, vt michi etiam videtur [x], doctrina Catonis [y] aliquando, tum ob morum institutionem et uitae praecepta, tum ad vitandum taedium praeceptoris, si per aliquot annos semper in selectis epistolis tantum uersetur.

DISTRIBUTIO TEMPORIS ET EXERCITATIONUM

Per mediam horam recitant memoriter lectionem Ciceronis epistolarum selectarum, uel Catonem [z], per decuriones, ut supra dictum; doctrinam xianam. paruulam alternis.

Per mediam horam repetitur, et examinatur per singula verba, lectio Ciceronis recitata.

Per mediam [a] horam legitur noua lectio vnius aut duorum aut trium versuum plus minus.

Per mediam horam repetitur bis aut ter, et referunt dictata ex scripto, et examinant et declinant.

---

t et iis finitis de generibus item simul. *Del.* u et. *Del.*

v et praeter exercitationem. *Del.* x non Catonis. *Del.*

y aliquando vicissim singulis tribus mensibus vel certe aliquando eorum alii. *Del.*

z cum decurione. *Del.*

a *In margine:* Per mediam legitur, et repetitur bis aut ter.

Per mediam horam coniugant verbum vnum per actiuam et passiuam.

Per mediam concertant.

Vesperi. Per mediam horam recitant memoriter rudimenta de octo partium accidentibus [b].

Per mediam docet rudimenta de octo partium etc., et repetitur lectio bis aut ter [c] a duobus uel pluribus.

Per mediam exercet in concordantiis et rudimentis de octo partium accidentibus agnoscendis, et deinde in primis [d] syntaxis praeceptis, scilicet, prima actiuorum specie, etc.

Per tres quartas horae [e] declinant.

Per tres quartas [f] coniugant, et aliquando circa finem concertant.

Finitis rudimentis, leguntur nominum genera eorum loco [g], et in eis quoque exercebit.

Postquam didicere nominis, praenominis ac verbi accidentia, incipiunt componere per prima syntaxis praecepta, scilicet, primam actiuorum speciem etc.; ac tunc vesperi [h]; quo tempore declinabant et coniugabant, component per tres quartas horae vltimae; residuo autem tempore, ante compositionem declinabunt et coniugabunt, vt antea.

Die sabbathi *per duas horas* [i] recitant, et deinde repetunt lectiones mattutinas.

Per [j] tertiam horam totam, singillatim per singula Ciceronis verba exercet, potissimum in agnoscendis orationis partibus et earum accidentibus in ipsomet Cicerone, et obiter etiam declinando et coniugando.

---

[b] et iis finitis de generibus et doctrinam xianam. paruulam alternis. *Del.*

[c] aut. *Del.*

[d] specie actiuorum et passiuorum praeceptis et prima activorum specie etc. *Del.*

[e] per mediam horam. *Sic in margine.* [f] *Id. id.*

[g] et simul in eis quodpiam exercetur cum concordantiis et lectionis [*sic*]. *Del.*

[h] per tres quartas. *Del.*

[i] per horam cum dimidia. *Sic in marg.*

[j] mattutinas et per. *Del.*

Vesperi *per duas horas* [k] recitant et repetunt vespertinas [lectiones,] scilicet, rudimentorum et concordantiarum, etc.: ultima hora concertant paulo solemnius; et semel in mense, diebus dominicis, ut de septima [classe] dictum fuit; tunc concertant pro locis dignioribus obtinendis ac deturbandis eos qui obtinent.

Singulis tribus mensibus eadem et eodem modo prorsus.

DE MODO EXERCITATIONUM HUIUS CLASSIS

1. Modus discendi, recitandi memoriter....... 2. Modus declinandi...... 3. Modus coniugandi..... 4. Modus transcribendi ex epistolis lectionem futuram, etc	Idem omnino, qui in superiori classe: ac modus ille coniugandi, addita in fine frassi, et modus declinandi substantiuum cum adiectiuo, huius proprior est classis, cum concordantias discunt.

Modus docendi Ciceronis epistolas selectas, vel Catonem, erit simplicissimus, scilicet: primo reddet italice singula verba, id est, eodemmet ordine, quo in ipso Cicerone succedunt, non [l] alio; et discipuli excipient synonima uulgaria inter lineas uel libri uel albeoli, in quo ad hoc ferant ex domo scriptam lectionem distantibus lineis [m].—2. In singulis dicet, quae pars orationis sit, et in quo casu aut tempore, quod postea a discipulis est exacturus.—3. Dictabit vnam, uel ut summum duas phrasses selectas ex ipsomet Cicerone, et vnam aut alteram significationem uel differentiam uocabuli tantum, quae ipsi excipient in albeolo ad latus lectionis scriptae.—4. Postea iterum ordinabit litteram, ut prius, et jubebit repetere, ac frequentius a doctioribus vel ab vno ex doctioribus, deinde ab vno ex rudioribus.

Modus repetendi est, tam praesentem lectionem quam praeteritam, ut ter uel quater, ut minimum, repetatur a diuersis, sed dictata praesentis ex scripto, praeteritae uero memoriter referant; scilicet, synonima italica, phrases, et vocabulorum significationes uel differentias dictatas a praeceptore.

Modus examinandi est, tum haec ipsa petere, tum per singula:

k per horam cum dimidia. *Sic in marg.*

l mutato. *Del.*

m ut inter illas scribant synonima. *Del.*

quae orationis partes et accidentia, et per quam regulam, quae concordantia etc., per singula; et declinentur et coniugentur singula lectionis verba et nomina. In rebus maioris momenti plures eandem dent responsionem et ueram regulam, eandem repetant, ut sic saltem hereant in memoria paruulorum.

Modus docendi rudimenta octo partium est similiter simplicissimus.—1.° Explicando italice quid ibi dicitur, simplicibus verbis.—2.° Addendo vnum uel duo exempla.—3.° Dictat vulgari sermone et verbo ad verbum sensum praecepti, quem scholastici excipiunt in quodam alio albeolo separato.—4.° Jubet repeti ter aut quater ut minimum a diuersis praeceptum cum vulgari sensu. Item recitabunt [n] omnia memoriter, altero interrogante et altero respondente, aliquoties in hebdomada tempore concertationum, et praesertim die sabbathi.

Modus etiam docendi de generibus erit simplicissimus, tantum primo vulgari sermone exponendo praeceptum: 2.° et deinde singulas voces bis eo ordine quo ibi sunt; et nihil dictabit neque addet vlla praecepta: 3.°, jubeat similiter repetere.

Modus exercendi in concordantiis est: proposita concordantia italice, et datis uocabulis, ut ipsi latine dicant; vel proposita concordantia latina, petere quae et qualis et per quam regulam, ac deinde alteram atque alteram. Item, ut declinent simul substantiuum cum adjectiuo erit utile, praesertim [o] Ciceronis ipsius.

2. Cum primum discant [p] nominis accidentia, doceantur concordantiam substantiui et adjectiui; postquam verbi accidentia, concordantiam nominatiui cum verbo; ac deinde reliqua.

Modus dictandi thema, corrigendi et componendi, cum componere incipiunt post initium syntaxis, scilicet, per primam actiuorum etc., erit. Primo, ut corrigat unum uel duo themata publice.—2.° Ut duas tresue orationes actiuas tantum dictet praeceptor vulgari sermone.—3.° Det vocabula singula ciceroniana, quae superinscribant singulis vulgaribus vocabulis, admonendo etiam orthographiae in difficilioribus, ut ipsi postea connectant.

---

n aliquoties in hebdomada, praesertim die sabbathi tempore concertationum faciet ut recitentur. *Del.*

o in lectione futura. *Del.*

p *Ms.* didicit.

Possent haec esse tum eiusdem uocabula lectionis auditae, tum ipsius paruae syntaxis verba.—4.° Corriget [q] deinde themata [r] reliqua priuatim, quo tempore omnes in classe quieti in silentio componunt.—5.° Correctum thema tradet discipulo, ut ipse idem transcribat in albeolo, uel seruet, ut in dies appareat quantum profecerit. Haec autem omnia fient, ut dictum est, tribus quartis horae plus minus. Vltimo per decuriones colliguntur compositiones et deferuntur ad praeceptorem.

In publica concertatione prius legit discipulus ipse italicum thema, deinde latinum; uel, uno legente italicum et altero subjungente latinum, compositionem per singulas periodos corrigit. Priuata correctio fit vocando singulos ad se singillatim, ipso magistro uidente aut etiam legente compositionem, et propria manu et calamo corrigente [s]; et, ea finita, remittit ad componendum et alterum vocat.

Corriget quatuor: 1.°, barbarismos; 2.°, solecismos; 3.°, orthographiam; 4.°, distinctionem punctorum. Inter corrigendum admonet erratorum discipulum, in grauioribus saltem.

Modus concertandi, vt in altera classe; vt, scilicet, distributi per binarios uel ternarios, sicut sedent, apud se vicissim primo repetant, modo hic modo alter, lectionem; alius, si nesciat, adiuuat dicentem: cum omnes ignorant, interrogant magistrum, qui illic obambulabit omnia lustrans, continens eos in officio et modestia debita. Deinde vocati a praeceptore concertent, se vicissim interrogando; sed tum illa eadem petere possint, tum quae hic dicta fuerunt, in modo repetendi, examinandi et exercendi, a praeceptore esse petenda; eadem, inquam, a se mutuo petant duplici interrogatione: altera de declinationibus vel coniugationibus, altera de octo partibus seu generibus.

5.ª

GRADUS CLASSIS

1. Admittuntur ad hanc classem qui bene declinare et con

---

q vnum. *Del.* r publice, deinde. *Del.*

s et aliis componentibus. *Del.*

iugare sciant, et rudimenta de octo partibus cum concordantiis, etiamsi de generibus nesciant.

2. In hac conseruant et confirmant, quae in aliis didicerunt classibus; et praeterea memoriae mandant, et audiunt de generibus cum quibusdam declinationum regulis, et de praeteritis. Item totam paruam syntaxim ab initio ad finem, et epistolarum familiarium Ciceronis faciliores libros; et [*sic*].

3. Praecipua exercitatio et quasi finis totius huius classis est, ut congrue sine errore componant, idque per omnes illas syntaxis regulas; et huic proxima est cognitio omnium partium orationis in ipso Cicerone, et concordantiarum: tertio, ad hunc finem reliquis aliis vtitur exercitationibus, praesertim declinandi et coniugandi.

4. Mutationes fiant ex hac classe ad quartam [t] singulis sex mensibus, et initio anni selecta ingenia etiam ad tertiam, praeuio examine, qui idonei judicantur. Recipit autem singulis tribus mensibus, siquidem *singulis tribus* [u] eadem docet.

5. Libri sunt: grammatica collegii Romani, et Ciceronis epistolae familiares, et doctrina xiana. paruula; atque cum eam didicerint, catechismus paruus Canisii; quibus nunc utimur.

6. Praeceptor juuari poterit commentariis in epistolas Ciceronis, Nizolio, Calepino et Thesauro, et Dispauterio vel alio grammatico ex optimis. Nec aliis opus habet, nisi fortasse libellis quibusdam editis, in quibus phrases Ciceronis uel sententiae et eius similitudines continentur, uel aliorum.

DISTRIBUTIO TEMPORIS ET EXERCITATIONUM HUIUS CLASSIS

Per mediam horam recitant epistolas familiares et de generibus [v].

Per mediam repetitur lectio Ciceronis et examinatur.

Per mediam docet Ciceronem [x].

---

[t] aut tertiam. *Del.*

[u] singulis sex potius mensibus. *Sic in marg.*

[v] ac iis finitis, de praeteritis. *Del.*

[x] Per mediam docet Ciceronem et repetitur. *Sic in marg.*

Per mediam repetunt praesentem lectionem, et deinde repetunt de generibus, quam recitarunt [y].

Per mediam docet de generibus et repetitur; ac, iis finitis, de praeteritis.

Per mediam bini uel terni repetunt vicissim lectiones apud se, deinde concertant.

Vesperi per mediam horam recitant syntaxim, et corrigit vnum vel duo themata publice.

Per mediam repetitur syntaxis et exercet in eadem [z].

Per mediam docet syntaxim et repetitur bis [a]; et qua die non docet, exercet per totam horam; et tunc, bis saltem in mense, fit examen generale syntaxis.

Per mediam coniugant vnum verbum cotidie.

Per horam integram [b], primo [c] dictat thema vulgari sermone; secundo, componunt in magno silentio, et compositionis tempore corrigit priuate reliquas.

Die sabbathi recitant et repetunt matutino tempore lectiones matutinas per duas horas; ultima hora exercet per singula Ciceronis verba, vt superior classis. Vesperi per duas horas recitant et repetunt vespertinas. Ultima hora fit examen generale regularum syntaxis et concertant.

Bis in hebdomada, die martis et sabbathi, recitant doctrinam xianam.

Semel, circa initium mensis, componunt per horam cum dimidia, hora consueta [d], per omnes lectas regulas, vt de locis obtinendis dignioribus certent. Praeceptor domi compositiones judicat et sententiam profert.

Semel etiam circa medium mensis, vesperi, die sabbathi, disputant contra eos, qui obtinuerunt ea loca, primae videlicet decuriae, ut qui uicerint, eos deturbent et in eorum locum succedant, et tunc fiunt paulo solemniores disputationes.

---

y Omittitur tota. *Sic in marg.* z Omittitur. *Id.*

a Per tres quartas docet syntaxim, repetitur et exercet in eadem. *Id.*

b Per tres quartas. *Id.*

c corrigit vnius vel duorum compositiones publice; deinde. *Del.*

d et corrigitur thema, quod illi respondent. *Del.*

Diebus dominicis, ut de septima dictum fuit.

Sequenti medio anno, eodem modo.

MODUS EXERCITATIONUM HUIUS CLASSIS

Modus: 1.	recitandi.	Idem qui in classe [f] praecedente.
2.	declinandi.	
3.	conjugandi [e].	
4.	docendi de generibus.	
5.	exercendì in concordantiis.	

Modus docendi Ciceronis epistolas erit etiam idem, scilicet, quatuor aut quinque versuum, etc.; praeterquam quod poterit initio [g] dicere vulgari sermone paucis uerbis argumentum lectionis: quid dixerit Cicero et quid ibi dicat, et ipsius epistolae praeterea ordinabit litteram, non ut jacent verba, sicut altera, sed prius nominatiuum, deinde uerbum etc., juxta ordinem syntaxis; et lente, ut possint exercere synonima; et deinde osten[den]do etiam inter alia constructionem ante et post uerbum, ex praeceptis auditis ut occurrunt in Cicerone: raro aliquam historiolam poterit narrare. In caeteris eodem modo [h].

Vtatur in synonimis vulgari sermone proprio, quoad fieri poterit.

IMPERFECTA QUAEDAM DE CLASSIBUS INFERIORIBUS

Dictabit, idque inter docendum, ubi occurret, phrases duas ciceronianas et totidem uocabulorum ciceronianorum significationes vel diferentias, et nihil aliud; et haec discipuli excipient, et in repetitione lectionis recitabunt.

Modus repetendi et examinandi lectionem Ciceronis erit idem quoque, qui praecedentis classis, praeterquam quod non solum exercebit in agnoscendis ibi singulis orationum partibus et earum accidentibus, sed etiam constructionis genere. Poterit etiam uni

---

e 4. transcribendi ex epistolis lectionem futuram: 5. dictata excipiendi in albeolo. *Del.*

f superiore. *Del.*

g lecta periodo. *Del.*

h Dictabit frases duas etc. Lectio etiam?... poterit esse aliquanto longior. *Del.*

repetenti assignare alterum correctorem, seu emendatorem, ut dictum est.

Modus exercendi in generibus, regulis declinationum et de praeteritis, dumtaxat erit, ut singula nomina et uerba Ciceronis petat cuius generis, uel quomodo faciat in praeterito et per quam regulam; et hoc ipsum ipse inter docendum admoneat semper. Item, saltem semel in mense recitent omnes regulas memoriter, unus unam, alter alteram ordine.

Modus docendi syntaxim erit simplex, et addet exemplum, lecto praecepto et dicto sensu italice: 2.°, ordinabit literam uerbo ad uerbum per synonima uulgaria: 3.°, repetet iterum sensum cum ipso exemplo: 4.°, iterum ordinabit ut antea; 5.°, iubebit repetere bis aut ter.

Nihil dictabit omnino praeceptor neque addet, nisi forte rarissime parum quid ad maiorem explicationem.

Bis aut ter tantum in hebdomada docebit syntaxim; nec ulterius progrediatur quousque illa, quae docuit, bene teneant, et quousque per illa praecepta norint componere.

Cum non docet, totum id tempus dabit exercitationi syntaxis; neque solum ut memoriter teneant praecepta aut intelligant, sed multo magis ut in praxi teneant et exerceant.

Modus exercendi uerbo in syntaxi triplex erit; ex quibus nunc uno, modo altero utendum. Primo, praecipua exercitatio est modo per has, modo per illas regulas, et in eadem regula per has et illas significationes verborum, haec aut illa verba, det orationem aliquam vulgari sermone, statim reddendam latine, datis ad id uocabulis ciceronianis, uel ex ipsamet Ciceronis lectione sumptis, uel aliunde; ac petat num bene dicat, et quare, et per quam regulam; ac si errat, ipse eum manuducat ad erroris cognitionem, ut se ipse corrigat. Subinde aliquem alterum interrogat, qui male dicentem corriget aliquando.

Est etiam 2.ª non minus utilis: ut, scilicet, idem uarient multis modis per actiuam, deinde ipsemet uel alius per passiuam, postea per infinitiuum, per participium, per gerundia; denique per uarios modos et tempora, numeros et personas, eandem constructionem et orationem uarient; item, per uaria uerba synonima

eiusdem syntaxis et significationis, ut per uaria uerba amandi, vendendi etc., et per uarios constructionis casus eiusdem verbi seu regulae, uel diuersorum.

Tertius est, non tam circa usum et praxim praeceptorum, ut isti duo praeteriti modi, sed circa ipsorummet praeceptorum memoriam et intelligentiam utilis, uidelicet, ut ea interroget et exploret num sciant memoriter; deinde sensum petat, et exemplum quoque reddant: tertio, quae et quot uerborum significationes sub hac uel illa specie contineantur; deinde per aliquam eorum offerat orationem latine reddendam, ut supra. Item contra, proposito uerbo aliquo, petat cuius sit speciei ac regulae, quem casum regat; et similiter, significatione aliqua proposita uerborum, ut uerba amandi, uendendi, amandi etc., cuius sunt speciei, et quem casum regunt; quod erit ualde utile scholasticos scire. Atque tunc idem a pluribus petere, ut omnes eandem ueram dent responsionem, ut memoriam confirment.

Oportebit ergo nunc hoc, nunc illo modo exercere, tum in particulari examine cotidiano lectae regulae, tum in generali examine omnium regularum, ac possent simul ordine coniungi hoc pacto: primo, proposito uerbo, petere cuius sit speciei, et cuius significationis, et quem casum regat: 2.°, ut dicant id praeceptum: 3.°, det orationem, latine reddendam per illud uerbum; 4.°, postmodum uarient eandem orationem, ratione dicta.

Examen generale et particulare in nullo differunt; nisi quod istud est unius, illud omnium lectarum regularum. Praeterea, saltem semel in mense, memoriter totam syntaxim recitabunt, ut unus unam regulam, alter alteram ordine dicant.

Maxime curandum et tanquam omnium caput, ut scholastici cognoscant nominatiuum uerbi, idque tum in uulgari sermone, tum in oratione latina proposita, tum in ipsomet Cicerone. Item, casum uerbi ante se et post se, personam uidelicet agentem et patientem, quae sit? alias nihil omnino poterunt componere, nisi haec agnouerint.

Nota. Hoc signo nominatiuum cognoscent cuiusque uerbi; is erit nominatiuus, cui conuenit uerbum, uel cui conuenit uerbi significatio; idque uerum est cuiuscunque sit uerbum significa-

tionis, actiuae uel passiuae. Agens erit ille qui agit, res uel persona; patiens res illa uel persona, quae patitur. Exemplis cotidianis hoc magister illustrabit.

Modus dictandi themata, corrigendi et componendi est idem qui in praecedenti, praeterquam quod thema dictatum erit totum ex frasibus Ciceronis, partim ex frasibus, nominibus ac uerbis habitae lectionis Ciceronis, uel inter docendum dictatis; partim ex uerbis ipsiusmet syntaxis et praecepti proxima die perlecti, ut in eius praecepti compositione se exerceant componendo. Interim curabit ut nonnunquam aliqua ad pietatem admisceat, et sit semper bene moratum thema, et aliquando per duas aut tres praecedentes simul regulas, admonendo discipulos per quas regulas.

Semel in mense, cum certant de locis, componunt per omnes lectas regulas, et juditio magistri assignantur loci, vt dictum est.

Modus concertandi est idem, scilicet: vna interrogatione circa epistolas Ciceronis, et in eis dictata, aut genera et praeterita; altera circa syntaxim.

Cogantur discipuli omnia dictata et notata excipere, et excepta discere et refferre omnia.

Cogantur etiam latine agere et dicere, saltem communia quae frequenter accidunt.

Item, hortentur vt domi lectiones repetant, transcribant, et memoriae mandent, quae mandanda erunt, etc.

4.ª

GRADUS CLASSIS

1. Admittuntur ad hanc classem, qui per omnes paruae syntaxis regulas norit congrue componere sine errore, quique probe teneat de generibus et praeteritis.

2. In hac audituri sunt syntaxim altiorem seu pleniorem [1] simplici explicatione; sed initio repetuntur aliqua difficiliora, et discipulis vtiliora, syntaxis paruae, aut uero posterior eius pars; et exercet per omnes eius regulas: praeterea epistolas familiares

---

[1] epistolas familiares sed. *Del.*

audient Ciceronis; et adhibebitur cura ne coincidant cum praecedente aut sequente classe, et poëtam aliquem faciliorem; et discunt omnia memoriter.

3. Praecipua exercitatio et finis ac scopus huius classis est, vt congrue non solum, sed eleganter incipiant componere et ad elegantiam assurgere.

4. Muttationes fiunt ex hac classe, singulis sex mensibus, ad tertiam; sed initio anni etiam selecta ingenia ad secundam. Recipit quoque singulis sex mensibus.

5. Libri sunt: syntaxis altior ex grammatica Societatis; Ciceronis epistolae familiares [j]; Ouidius de tristibus uel de Ponto, aut eglogae Virgilii [k]; cathechismus Canisii paruus.

6. Praeceptor juuari poterit tum libris praecedentis classis, nempe Dispauterio mediocri et magno, cum quibusdam aliis grammaticis ex optimis, vt Tinareo [l], Prisciano etc.; commentariis in epistolas Ciceronis, Nizolio, Calepino, Thesauro, sed etiam commentariis in Ouidium et Virgilium. Item juuare poterunt officina Textoris et eius epitheta, et flores poëtarum [m], et alia Ciceronis opera; historici aliqui, ut Salustius, Aulus Gellius, Valerius etiam Maximus, et Caesar. Atque hi satis uidentur huius classis praeceptori.

DISTRIBUTIO TEMPORIS ET EXERCITATIONUM HUIUS CLASSIS

Per mediam horam recitant Ciceronis epistolas familiares et poëtam.

Per mediam repetunt, et examinatur lectio Ciceronis.

Per *tres* [n] quartas docet Ciceronis epistolas et repetunt.

Per *tres* [o] quartas repetitur et docetur poëta; sed prius per mensem initio repetit de praeteritis, deinde poëta.

Per mediam bini uel terni repetunt inter se lectiones uicissim, et in fine concertant.

---

j *In ms. iteratur verbum* Ciceronis.

k sed initio repetit de praeteritis, deinde poëta. *Del.*

l *Sic clare; sed videtur error pro* Linacro, *cujus opera vide in indice I.*

m et elegantiae Manutii et Adriani cardinalis et Laurentii Vallae. *Del.*

n *In margine:* Per mediam.

o *In margine:* Per mediam.

Vesperi per mediam horam recitant syntaxim, et corrigit vnum thema vel duo publice.

Per mediam docet syntaxim.

Per mediam repetitur, et exercet in syntaxi per uarias frases ad elegantiam.

Per mediam coniugant vnum verbum cotidie, et deinde dictat componendum thema.

Per horam integram dictat prius thema, componunt et simul themata corriguntur.

Die sabbathi recitant et repetunt lectiones matutinas et catechismun Canisii *per duas horas* [p]; vltima hora exigit phrases et notata quae dictauerat, et concertant, si quid supersit temporis.

Vesperi recitant et repetunt lectiones vespertinas *per duas horas* [q]; vltima hora disputant seu concertant.

Semel in hebdomada, scilicet die sabbathi, vesperi, recitant catechismum Canisii inter alia.

Semel in mense circa eius initium, per duas integras horas componunt pro locis obtinendis, vt in altiori, ac tunc cessant praelectiones [r].

Extra ordinem quatuor aut quinque ex peritioribus scholasticis dictatur thema longius, quod domi componant, ut extra ordinem quoque correctum diebus dominicis vesperi pronuncietur et festis celebrioribus; vel a praeceptore compositum discunt et recitant, et deinde fiunt disputationes; et quandoque dantur praemiola victoribus, qui deturbant ex digniori loco vt ipsi obtineant. Fiunt haec spatio vnius horae cum dimidia plus minus. Possent alternis binae classes conuenire, vt haec, scilicet, accederet ad tertiam, licet non e contra.

Initio per mensem fere repetit quaedam difficiliora seu vtilio-

---

p *In margine:* per horam cum dimidio.

q *Id.* *id.*

r *Praecedentis periodi loco, haec antea exarata erant:* Diebus dominicis et festis celebrioribus recitant aliquam compositionem. Bis semel in mense die sabbathi circa eius initium per duas ultimas integras horas vesperi componunt, et tunc non corriguntur themata ante quindecim dies data pro locis obtinendis vt in altiori, ac tunc cessant praelectiones: praeceptor themata, compositiones domi judicat et sententiam profert.

ra syntaxis paruae, uel posteriorem eius partem, et exercet per omnes eius regulas; deinde auspicatur altiorem.

Sequenti medio anno eodem modo, praeterquam quod circa finem anni posset incipere docere artem metricam, si uideretur praefecto.

MODUS EXERCITATIONUM SERUANDUS

Modus recitandi et repetendi, idem; sed hi jam discipuli etiam sensum lectionis dicent, saltem italice, et omnia dictata memoriter, etc.

Modus docendi Ciceronem etiam idem fere qui in superiori classe; sed tamen argumentum lectionis seu sensum et epistolae et poëtae prius latine paucis et elegantibus uerbis, deinde totidem vulgari sermone dicet; et synonima etiam, ubi facilia sint et clara uocabula, latine poterit; vbi difficilia et obscura, italice erunt efferenda. Lecta itaque periodo, primo, lectionis argumentum dicet latine et italice. 2.° Incipiet ordinare literam. 3.° Inter ordinandum poterit exponere fabellam uel historiolam, cum ad eam dictionem peruenerit, quae id postulet. 4.° Finita periodo, iterum a principio per singulas dictiones notet res grammaticas; vt quae pars orationis in dificilioribus, et accidentia partium; verba etiam vel nomina, si quae incidant anomala, indicabit, et verborum, praesertim si difficiliora sint, et constructionis genus; et pulchras frasses ipsius Ciceronis et elegantia nomina, quae occurrunt Ciceronis, eis indicabit per singulas periodos. Dictabit autem solum phrasses duas et totidem uocabulorum differentias, vbi occurrunt, et significationes aut sententiam uel prouerbium [s], et nihil aliud; tandem, postquam dictauit, dictata exponet. 5.° Sensum repetit et paucis sensum repetit [*sic*] et cursim ordinat et jubet repetere: in poëta eodem modo; et admonebit cum incidet frasis poëtica vel non imitanda.

Lectio quinque vel sex versuum aut septem; poëtae uero quatuor vel quinque satis esse debebit.

Modus docendi syntaxim et in ea exercendi erit idem, qui in

---

[s] et nihil aliud vel etymologiam. *Del.*

superiori classe dictus est, praeterquam quod docebit cotidie; et exercitatio erit per phrases ciceronianas, et ipsius syntaxis altioris et lectionum auditarum, non solum ad congruentiam, sed etiam ad varietatem et elegantiam, et particulare et generale examen similiter. Item, semel in hebdomada in epistola Ciceronis, quam non audierunt, examinet, ut ordinent litteram; et in singulis accidentia partium petat et constructionis genus, agentem personam et patientem.

Modus componendi etiam idem; sed est paulo longior compositio in modum epistolae paruae: nec dictat pro singulis uerbis vulgaris sermonis singula latina, nisi in quibus putaret probabiliter scholasticos ignorare; et corriget non solum barbarismos, solecismos, orthographiam et punctorum distinctionem, sed etiam, si quae sordida frassis, eius admonebit praeceptor, eleganter id efferendo. Sit thema plerumque de rebus familiaribus, et sit bene moratum, et interim ad pietatem totum, ut in praecedenti classe dictum est, sed elegantia sermonis seruata.

Modus concertandi idem, scilicet, post lectionem vicissim per binarios seu ternarios repetitionem; altera interrogatione circa Ciceronem vel poëtam, et in eis dictata; altera circa syntaxim uel praecepta.

Poterit aliquando, praesertim diebus sabbathi uel dominicis, poëta alternis carminibus ab ipsis vicissim memoriter recitari, vel totius eius hebdomadae vel ab initio; et qui pluries defecerit, victus censebitur.

Aliquando etiam omnes hebdomadae dictatae frasses, et vocabulorum diferentiae etc., ab vno recitari poterunt, diebus praesertim dominicis, inter alia eius diei exercitia.

Poterunt etiam aliquando eisdem diebus more magistri interpretari aliquam lectionem epistolarum ex auditis, vel etiam ex non auditis, eam prius praeparando domi.

Poterunt etiam aliquando conduplicari concertantes ita ut, duplici scholasticorum aequalium binario constituto, victores rursus singulorum binariorum inter se congrediantur; et vni soli adjudicetur victoria; quod solet miram aemulationem excitare.

Poterunt etiam vnus uel duo designari, qui defendant omnia lecta, et alii oppugnent.

Disciputi in classe omnes latine loquentur, et praeceptor cum eisdem, et ipsi inter se cum disputant aut se vicissim interrogant etc.; et ad id cogantur; imo etiam extra classem.

Domi repetant, transcribant lectionem Ciceronis futuram aut etiam poëtae, distantibus lineis, ut ibi excipiant synonima: memoriae mandent, quae mandanda erunt; componant pro diebus festis, quae componenda perscribentur; notent frasses apud ipsum Ciceronem; transferant ex Cicerone in vulgarem sermonem.

3.[a]

GRADUS CLASSIS

1. Ad hanc admittuntur initio quidem anni, qui per omnes syntaxis regulas, saltem paruae, congrue et sine errore componunt. Circa medium uero anni non nisi qui etiam per omnes syntaxis altioris, et qui praeterea congrue loquantur.

2. In hac audituri sunt Ciceronis epistolarum grauiores libros, et poëtam aliquem ex facilioribus, et syntaxim altiorem exacte; ac sequenti medio anno artem metricam; ac deinde aliqua ad elegantiam praecepta, ut de conscribendis epistolis, vel de copia verborum, non rerum, vel grauiora alia, scilicet, ad Haerennium quartum librum, et Ciceronis officia, vel [de] amicitia et senectute; et circa finem orationem aliquam ex facilioribus.

3. Finis huius classis et praecipua eius exercitatio est compositio elegans; et primo quidem medio anno ex sola imitatione et obseruatione Ciceronis, atque id per omnem syntaxis varietatem: sequenti uero medio anno, etiam ex arte et elegantiarum praeceptis; et ad hunc finem omnia refert.

4. Mutationes fiunt singulis annis, uel ad primam optimos, uel ad secundam mediocres; recipit uero singulis sex mensibus.

5. Libri huius classis sunt: pro primo medio anno epistolae Ciceronis familiares, libri grauiores, ut primus uel quartus uel sextus, et epistolae ad Quintum fratrem, uel ad Atticum, uel ad Brutum. Poëta facilior, ut Ouidius de tristibus uel de Ponto;

aut eglogae Virgilii, aut liber aliquis Aeneidos facilior, et syntaxis altior, et grammatica collegii Romani, et chatechysmus Canysii paruus.

Pro sequenti medio anno Ciceronis aliqua grauiora, ut dictum est, scilicet, officia, uel de amicitia et senectute; et postea circa finem anni, ultimo mense plus minus, oratio aliqua Ciceronis facilior, scilicet, uel pro Q. Ligario, pro M. Marcello, pro Archia poëta, uel post reditum. Item Virgilii Aeneidos; item ars metrica et grammatica collegii Romani; ac deinde liber quartus ad Herennium et aliquid ex copia uerborum [2]. Quod si circa finem anni graeci aliquid docent, erit grammatica Clenardi.

6. Praeceptor iuuari poterit cum libris, quibus praeceptor praecedentis classis, tum praeterea grammaticos et historicos plures habere poterit, et Ciceronis omnia opera etiam cum commentariis, et poëtas cum commentariis, Virgilium, Ouidium, Horatium et Martialem correctum. Item alios uariae eruditionis, quales sunt Aulus Gellius, Diogenes Laërtius, Alexander ab Alexandro, Chiliada [3]; et ad elegantiam, ut de copia uerborum, et Adrianus [4], Laurentius Valla; et de conscribendis epistolis [5]. Item ex dictionaribus plures, non solum Calepinum et Nizzolium, sed apparatum linguae latinae, et thesaurum M. Tullii Ciceronis, lexicon graecum, et pro fine etiam anni lexicon historico-poëticum; et alios de arte metrica et poëtica scriptores. Turpiores poëtae, quales sunt Terentius, Juuenalis et Persius et Catullus et Tybullus etc., nulli, neque discipulis neque etiam magistris, uidentur concedendi.

7. Discipuli uti possent etiam domi libello de copia uerborum et conscribendis epistolis.

DISTRIBUTIO TEMPORIS ET EXERCITATIONUM

Per mediam horam recitant Ciceronem et poëtam.
Per mediam repetitur et examinatur lectio Ciceronis.

---

[2] Vide verbum «Erasmus» in indice I.
[3] *Id.*
[4] Vide «Adrianus cardinalis», in indice I.
[5] Vide «Erasmus», ibid.

Per tres quartas docet Ciceronem et repetitur praesens lectio.

Per tres quartas repetit et docet poëtam.

Per mediam bini et terni vtrasque lectiones vicissim repetunt, et deinde concertant quod superest temporis.

Vesperi per mediam horam recitant syntaxim, et corrigit unum uel duo themata publice.

Per mediam horam repetunt syntaxim, et in ea exercet per uarias phrases ad elegantiam.

Per tres quartas [t] horae docet syntaxim et repetitur praesens lectio; alia vltima quarta horae dictat thema componendum.

Per horam integram componunt, et priuatim corriguntur themata [u].

Die sabbathi.............	ut in praecedente classe.
Diebus festis............	
Semel in mense, etc......	

Sequenti medio anno. Per mediam horam recitant Ciceronem de officiis, et artem metricam; atque, ea finita, quartum ad Haerennium.

Per mediam repetunt Ciceronem.

Per tres quartas [v] docet Ciceronem, et repetitur praesens lectio semel aut bis.

Per tres quartas [x] repetitur ars metrica, et deinde docet; atque, ea finita, quartum ad Haerennium.

Per mediam repetunt bini aut terni vtrasque lectiones, et concertant.

Vesperi. « Per mediam horam recitatur poëta et corrigitur vnum uel duo themata publice. Per mediam repetitur. Per mediam docet poëtam. Per mediam repetunt praesentem poëtae lectionem et dictat componendum thema.» [y] Per horam integram componunt, et quidem, finita arte metrica, alternis carmine et prosa.

---

t *In margine:* per mediam.

u *In margine:* Per horam prius dictant, deinde per tres sequentes quartas componunt etc.

v *In margine:* per mediam horam.

x *In margine:* per mediam.

y *In margine:* «Per tres quartas repetit et docet poëtam; alia ultima

Die sabbathi, matutino tempore, *per duas horas* [z] recitant et repetunt matutinas lectiones. *Tertia hora* [a] docet, et dictat aliquid de copia uerborum, non rerum. Vesperi recitant et repetunt vespertinas *per duas horas.* [b] Vltima hora disputant uel componunt.

Inittio 2.i semestris, per mensem primum plus minus, poterit repetere aliqua ex syntaxi altiori, quae magis vtilia iudicauerit.

21

ORDO SEPTEM CLASSIUM [1].

7.a

Audiunt prius sacrum.

Per mediam horam recitant memoriter lectionem per decuriones, prius doctrinam christianam, et deinde suarum declinationum uel coniugationum.

[a] Per vnam horam declinant tum nominatiuorum formas, tum maxime nomina, allata a praeceptore ex Cicerone, per hanc vel illam formam etc. [b]; et mane quidem per vnam declinationem, vesperi per alteram, et sequenti die per reliquas. Similiter per omnes nominatiuorum formas; et aliquando mane substantiua tantum, vesperi adiectiua tantum, praesertim tertiae; et aliquando etiam substantiuum cum adiectiuo simul; quod erit valde vtile ad futuram compositionem et concordantias. Item, simplicia nomina et composita; etiam aliquando et nomina tertiae declinationis, quae habent accusatiuum *in* et ablatiuum *i*.

---

quarta dictat componendum thema». *Adverte ea, quae in textuinter virgulas sunt clausa, in ms. lineam habere subductam.*

z *In margine:* per horam cum dimidia.

a *In margine:* vltima media.

b *In margine:* per horam cum dimidia.

a Modus. *Sic in marg.*

b substantiuum cum adiectiuo. *Del.—In margine haec adduntur:* modum, per decuriones quo pacto fiat, satis novit P. Mironus.

1 Ex adversariis autographis P. Ledesmae in *cod. Rom. stud., II*, ff. 217-220. Titulus desideratur.

Per unam horam coniugant allata similiter verba ciceroniana a praeceptore; idque singulis diebus per singulas coniugationes, vnum verbum per actiuam totam et passiuam et vna frași in fine, vna die hebdomadae per nomina heteroclita et per verba tantum anomala, *fero, volo.*

Per mediam horam concertationes.

Modus in quibus interrogant se vicissim, caeteris omnibus audientibus, haec tempora verborum ex verbis scriptis, vel latine ut reddant italice, vel italice ut reddant latine, quod est valde vtile, vel vt coniugent tempus aliquod vel modum, vel ut declinent nomen ex datis aliquando a magistro. Forte terni repetunt declinando eademmet nomina vicissim, et tertius notat errata; quae, si ad certum perveniant punctum, puniuntur etc.

Dictat praeçeptor, et scribunt in classe illa eadem nomina et verba, quae declinarunt et coniugarunt, uel sequenti die declinanda et coniuganda potius, in albeolo cum significatione vulgari dictata a praeceptore.

Scribant domi aliquid ex epistolis selectis, et exigatur ratio a magistro num scripserint bene et correcte, etiam quoad orthographiam, et distincto charactere.

Vesperi. Eodem modo, praeter recitationem doctrinae, quae solum fit mane. Et ita per totum annum.

6.ª

P. FULUIUS: P. PETRUS [2].

Per mediam horam recitant memoriter Ciceronem per decuriones, vt supra, et doctrinam quoque xianam. alternis.

Modus discendi memoriter. Absolutis nominatiuis vel bona eorum parte, iterum ab initio maioribus lectionibus reddunt iterum. Absoluta prima coniugatione, iterum eadem ab initio; et finita secunda, similiter; et finitis omnibus, similiter [ab] initio omnes magnis lectionibus.

Per mediam repetitur et examinatur lectio Ciceronis, praesertim tunc recitata, petendo, etc.

---

[2] Fulvius Cardulus et Petrus Maffeus.

Per mediam horam legit duas vel tres lineas epistolarum selectarum.

Per mediam repetit praesentem.

Quod reliquum est tribuatur scriptis recognoscendis, videlicet, scriptis domi; scilicet, ex Ciceronis epistolis selectis, et concertatione [*sic*].

Vesperi. Per mediam recitant rudimenta.

Per mediam doceat rudimenta.

Per mediam repetunt lectionem auditam.

Per mediam exercentur in concordantiis, et deinde in prima actiuorum, etc.

Per mediam declinant et coniugant.

Per mediam concertant.

Absolutis rudimentis, succedit de generibus.

6.[a]

Per mediam horam recitant memoriter lectionem Ciceronis, ut supra, per decuriones, et doctrinam christianam alternis.

Per mediam horam repetitur et examinatur lectio Ciceronis recitata, petendo et ostendendo in singulis verbis, quae partes orationis, quo casu, quo tempore etc., ut ea cognoscant in Cicerone, et declinando et partim coniugando [c].

Modus repetitionis. Ter vel quater, ut minus, repetitur lectio, ordinant litteras, dicant phrases dictas a praeceptore, et vocabulorum differentias vel significationes etc.

Per mediam horam docet Ciceronis, uel Catonis, propter frequentem morum institutionem putarem vtile et ad vitandum taedium magistri, duas aut tres lineas [d].

Modus. Simpliciter ordinabit litteram eodemmet ordine ut succedunt verba: discipuli excipient synonima vulgaria inter lineas libri vel albeoli, in quo ferunt ex domo scriptam lectionem; 2.um similiter dictabit unam, vel vt summum duas phrases, magister ex ipso lecto Cicerone, et vnam aut alteram significationem vel differentiam vocabuli tantum, quae ipsi excipient in al-

c *Sequentem periodum ad marginem adjecit ipse Ledesma*.

d *Sequens paragraphus ad oram chartae reperitur*.

beolo ad latus lectionis scriptae; postea iterum ordinabit litteram et jubebit repetere.

Per mediam horam repetat lectionem auditam, bis et ter, et dicant dictata ex scripto, et deinde in ea examinat, praesertim declinando nomina.

Per mediam horam verbum vnum Ciceronis coniugant per actiuam et passiuam, et aliquando vacabit scriptis recognoscendis, quae domi scripserunt ex epistolis selectis et quae in classe, vt videat an omnes scribant, et an bene et correcte; quod posset fieri prima media hora, postquam recitarunt memoriter, vel vltima post aliquam partem concertationum.

Per mediam concertationes, petendo vicissim quae in superiore classe; et ex lectionibus auditis, phrases vel vocabula, etc.

Vesperi. Per mediam horam recitant memoriter rudimenta de octo partibus et, iis finitis, de generibus.

Per mediam horam docet rudimenta de octo partibus, et repetitur lectio bis aut ter a duobus [e].

Docendi rudimenta modus. Docet simpliciter, explicando italice cum exemplis, et nihil aliud; et solum conatur ut ipsi intelligant italice, quod ibi dicitur latine.

Per mediam exercet in concordantiis et de octo partibus, et deinde in prima specie actiuorum etc. [f].

Modus. Cum primum didicere nominis accidentia in concordantia substantiui et adjectiui, et tunc maxime exercet declinando snbstantiuum et adjectiuum simul: cum didicit pronominis et verbi, tunc concordantia nominatiui çum verbo, et tunc maxime exerceat; coniugant cum phrasi in fine singulorum temporum; et deinde concordantia relatiui et antecedentis, et interrogatiui et responsiui; atque haec tum ea ostendendo in ipso Cicerone, tum dando nomina substantiua et adjectiua ipsis, vt ipsi concordent, vel proponendo concordantias, vt ipsi agnoscant propositas, quae concordantia sit. Item, datis vocabulis, vt italicam concordantiam latine dicant ipsi; et postea orationem actiuam per primam speciem etc.

---

[e] *Sequens paragraphus ad oram chartae reperitur.*

[f] *Id.*

Per tres quartas declinant.

Per vnam horam tres quartas coniugant et concertant [g]: forte bini et bini repetunt lectiones.

Finitis rudimentis, leguntur genera eorum loco, et simul cum concordantiis et lectione Ciceronis pariter in illis exercentur. Tunc incipiant componere, cum didicere nominis et verbi accidentia, matutino tempore, per tres quartas horae vltimae; et postrema quarta horae fiant concertationes; per tres quartas declinant et conjugant, vel vesperi componant per tres vltimas quartas horae [h].

Modus docendi de generibus erit simplicissimus, tantum italice exponendo praecepta, et deinde singulas voces bis eo ordine quo ibi sunt: nihil dictabit nec addet praeceptor.

Bis in mense componunt per vnam horam integram aut amplius; et tunc corriguntur themata, ante quindecim dies data, quae illis respondent; et tunc certant de locis [i].

Modus. Corrigitur prius vnum thema, petendo publice, vel duo; deinde dictatur italice paruulum thema trium versuum, et dantur eis tria vocabula Ciceronis, quae superius scribunt, vt postea ipsi ea apte coniungant. Component in silentio in classe et transcribunt; et eodem tempore quo componunt corrigit magister praecedentia themata, vocando ad se, quos vult, singillatim; et deinde, correcto themate, vnum remittit ad componendum, et vocat alium. Colliguntur per decuriones transcripta themata, et, finitis omnibus, dantur praeceptori. Corriget duntaxat orthographiam et congruitatem simplicis structurae.

Die jovis vel mercurii, mattutino tempore, eodem modo; vesperi otiantur.

Die veneris habetur exhortatio doctrinae xianae. vltima media hora mattutina [j]; per duas horas [*sic*], vltima hora concertant, vel vltimo conjugant. Vesperi vltima hora componunt.

---

g forte per unam horam coniugant et per tres quartas declinant. Per mediam bini vel terni repetunt lectiones eius diei, unus unam et alter alteram et concertant, et tertius notat errata, magistro inspiciente vt repetant. Si quis nescit, defertur id ad magistrum. *Del.*

h *Sequens paragraphus ad oram chartae reperitur.*

i *Id.* j vesperi. *Del.*

Die sabbathi, mattutino tempore, recitant et repetunt lectiones. Vltima hora singillatim Ciceronem, omnia verba et nomina lectionis Ciceronis declinando et coniugando, et partes orationis agnoscendo, et annotata petuntur.

Diebus dominicis et festis scribunt plura futurarum lectionum domi.

Vesperi ad doctrinam xianam. vel ad vesperas et post vesperas.

Singulis tribus mensibus eodem modo.

5.[a]

Per mediam horam recitant memoriter Ciceronis epistolas familiares et de generibus.

Per mediam repetitur lectio Ciceronis et examinatur, et praesertim in [k] agnoscendis partibus orationis et caetera rudimentorum praecepta et constructione in ipso Cicerone [*sic.*]

Per mediam docet Ciceronem.

Per mediam repetunt praesentem Ciceronis lectionem bis vt supra, et deinde repetunt de generibus [l] quam recitarunt.

Per mediam docet de generibus et, iis finitis, de praeteritis, cum regulis, quas dant, de declinationibus; et repetitur.

Per mediam, bini vel terni repetunt; declinant, praesertim difficiliora, vt per adjectiua tertiae, et substantivum et adjectiuum simul, quod non parum ad compositionem proderit; et concertant [m].

Modus examinandi. Modus docendi Ciceronem, ut in superiori classe omnino, praeterquam quod argumentum lectionis dicet prius italice breuissime. Constructionis quoque genus advertet, Ciceronis praesertim, quod jam in regulis audiverunt; et in ordinanda littera poterit seruare ordinem a nominatiuo prius, deinde verbum, et dici in fine syntaxis; et nonnumquam posset eis narrare aliquam historiolam, ut quis scripserit epistolam et

---

k *In ms. habetur* praesertim in ipso Cicerone; *sed duo postrema verba redundare videntur.*

l praecedentem, *Del.*

m *Extat in margine sequens paragraphus.*

qua de causa etc.; praeterea nihil aliud, quam quod in praecedente classe dictum est.

Vesperi. Per mediam horam recitant syntaxim, et corrigit vnum vel duo themata publice.

Per mediam docet syntaxim et repetuntur bis; et qua die non docet, repetit praecedentem lectionem et exercet in syntaxi tota hora.

Per mediam exercet verbo in syntaxi.

Per mediam conjugant vnum verbum cotidie [n].

Modus coniugandi. Per primam coniugationem activum et passiuum vnum verbum vna die; altera, per secundam, alterum; et tertia per tertiam, et quarta per quartam, et quinta per anomala, et ita per circulum; et semper cum phrasi in fine.

Per horam sequentem integram, primo corrigit vnum thema vel duo publice, deinde dictat thema italice et componunt, et eodem tempore corrigit priuate.

Die jouis vel mercurii otiantur vesperi; et mattutino tempore eodem modo.

Die sabbathi repetunt mattutino tempore lectiones matutinas et in eis examinet vt in altera classe; et vesperi recitant et repetunt per horam; deinde vespertinis et per vnam horam disputant, concertant inter se; ultima componunt.

Diebus dominicis et festis celebrioribus veniunt vesperi ad doctrinam xianam., et deinde disputant.

Sequenti medio anno, eodem modo.

Forte vel fit 2.ª hora examen generale omnium regularum syntaxis eiusdem hebdomadae, vel etiam aliorum omnium; imo et recitatio generalis omnium prima hora [o].

Modus. Sic vt ab vno petat vnam speciem et eam recitet, vel vnum verbum; deinde offerat italice aliquid, quod illam regulam componat etc., et sic ab altero alteram, vel singuli omnes [p].

Modus scribendi. Domi transcribent cotidie lectionem Ciceronis futuram, optimis characteribus et distantibus lineis, ad ex-

---

n *Extat in margine sequens paragraphus.* o *Id.*
p *Id.*

cipiendum synonima; et relictis marginibus magnis ad excipiendum dictatas phrases et diferentias vocabulorum et alia, etc.

4.[a]

Per mediam horam recitant Ciceronis epistolas familiares et poëtam.

Per mediam repetuntur et examinantur lectiones (modus: cum omnibus accidentibus de octo partibus) [q].

Per tres quartas docet epistolas Ciceronis.

Per tres quartas repetitur et docetur poëta.

Per mediam horam, bini aut terni repetunt inter se lectiones, et vicissim concertant [r] in fine [s].

Adhibeatur cura ne coincidant libri epistolarum familiarium cum libris aliarum classium inferiorum et superiorum.

Vesperi. Per mediam horam recitant syntaxim, et corrigit vnum vel duo themata publice.

Per tres quartas docet syntaxim, et repetitur bis a diversis.

Per tres quartas repetunt syntaxim, exercet in syntaxi verbo, et variant eamdem sententiam per varia verba, tempora et modos etc.

Per mediam coniugant verbum vnum cotidie, et deinde dictat componendum thema.

Per horam integram componunt, et eodem tempore corrigitur thema.

Bis in mense [t] per duas horas continuas aut duas cum dimidia vesperi componunt, et tunc corriguntur themata ante quindecim dies data, et tunc cessant praelectiones, et tunc certant de loco.

Die jovis vel mercurii [*sic*].

Die veneris vltima media hora mattutina fit hortatio doctrinae christianae.

---

q Ciceronis. *Del.*

r aliquanto tempore, si supersit. *Del.*

s *Extat in margine sequens paragraphus.*

t die sabbathi. *Del.*

Die sabbathi mane recitant et repetunt omnes lectiones: extra ordinem corrigitur vnum thema compositionis ex iis, quae debent recitare diebus dominicis vel festis, extra ordinem, data vni vel duobus aut tribus doctioribus classis tantum, vel a praeceptore compositum discunt recitandum praesertim innitio anni.

Diebus dominicis et festis vesperi recitatur in classe et disputant; et alternis congrediuntur duae classes, et simul conveniunt haec et tertia per vnam horam cum dimidia, aut duas horas.

Sequenti medio anno, eodem modo, praeterquam quod circa finem anni posset incipere docere artem metricam, si videretur praefecto.

3.ª

Per mediam horam recitant Ciceronis epistolas et poëtam.

Per mediam repetitur et examinatur lectio Ciceronis, referendo dictata memoriter et phrases, et ostendendo praecepta syntaxis ibi.

Per tres quartas docet Ciceronis epistolas et repetitur praesens lectio.

Per tres quartas repetitur et docet poëtam.

Per mediam repetunt bini et terni lectiones vtrasque vicissim; et post concertant aliquanto tempore, si superest, in fine, positis inuicem aemulis.

Vesperi. Per mediam horam recitant syntaxim, et corrigit vnum vel duo themata publice.

Per [u] mediam horam repetunt syntaxim et exercet in ea verbo, et variant, ad elegantiam, eandem sententiam per varia verba syntaxis ipsius, et synonima eiusdem significationis, et varias eiusdem phrases, et Ciceronis lectionem, scilicet, ad copiam et elegantiam, et significationes varias syntaxis, et varia constructionis genera, et copiae praecepta.

Per tres quartas docet syntaxim et repetitur praesens lectio bis [v]. Vltima quarta horae dictatur thema componendum.

---

[u] tres quartas. *Del.* [v] aut ter. *Del.*

Per vnam integram horam componunt, et eodem tempore corriguntur themata.

Bis in mense	Vt in praecedenti classe.
Die veneris...............	
Die sabbathi.............	
Diebus dominicis.........	

Sequenti medio anno. Per mediam horam recitant Ciceronem de officiis et artem metricam; et, ea finita, ad Herennium 4.um

Per mediam repetit Ciceronem.

Per tres quartas docet Ciceronem, et repetitur praesens lectio semel aut bis.

Per tres quartas repetitur [x], et deinde docet [y] artem metricam; et, ea finita, ad Herennium 4.um

Per mediam horam repetunt bini et terni vtrasque lectiones et concertant. Poterit interim aliquid dictare ex copia verborum ad elegantiam.

Vesperi. Per mediam recitatur poëta, et corrigit vnum vel duo themata publice.

Per mediam repetitur.

Per mediam docet poëtam.

Per mediam repetunt praesentem poëtae lectionem, et dictat thema componendum. Modus thematis carminis est, carmina dissoluta frassibus poëticis.

Per horam integram componunt, et quidem, finita arte metrica, alternis carmine et prosa; et in prosa tunc aliquando poterit dari sententia, vel chria, vel apologus, aut laus vel vituperium alicuius rei cum suis locis amplificanda.

Diebus sabbathi, mattutino tempore, per duas horas recitant et repetunt lectiones ut ante: tertia hora docet, et dictat aliquid de copia verborum et non rerum. Vesperi per duas horas disputatur; vltima componunt.

Circa finem anni, si aliquid temporis superesset, posset, finito quarto ad Herennium, rudimenta graeca auspicari, vt vel saltem legere graece didicerint. [z].

---

[x] poëta. *Del.* [y] poëtam. *Del.* [z] discecerint, *ms.*

2.[a]

Per mediam horam recitant Ciceronis orationem et artem metricam; et, ea finita, rhetorices praecepta.

Per mediam repetunt Ciceronem et artem metricam et

Per horam [a] per tres quartas docet Ciceronis orationem et repetitur semel; per mediam horam docet praecepta artis vel metricae vel, ea finita, rhetoricem.

Per mediam [b] vltima quarta repetunt vtrasque lectiones bini vel terni, et concertant, si quid superest temporis.

Vesperi. *Per horam* [c] recitant graeca, et docet et exercet in graecis, et corrigit [d].

Per tres quartas [e] docet poëtam, et repetitur; et vltima quarta corrigit vnum aut alterum thema publice, et dictat componendum.

Per horam integram componunt, et corriguntur simul themata; finita arte metrica, alternis carmine et prossa; sed initio quidem anni sententias, chrias, laudes et vituperia, apologos, sicut in praecedente classe: postquam inceperint rhetoricem, exordia, uberiores narrationes, sed latine; italice aliquando.

Die sabbathi duabus horis recitant et repetunt lectiones latinas totius hebdomadae; tertia hora docet aliquid ex praeceptis rhetorices, «copia verborum» primis duobus mensibus; et vesperi prima hora graecas similiter; aliis duabus sequentibus, altera hora disputant, altera componunt.

Bis in mense componunt per horam cum dimidia aut duas horas continuas, et tunc corriguntur themata, ante quindecim dies, quae illis respondent, et cessant tunc praelectiones. Posset hoc fieri die sabbathi vesperi.

Item [f], extra ordinem datur quibusdam doctioribus classis, duobus, tribus aut quatuor, argumentum orationis cum locis, ut

---

a *Sic, linea infra duo verba ducta.*

b *Id.* c per tres quartas. *Sic in marg.*

d vnum thema vel duo publice. *Del.*

e Per medium. *Sic in marg.* f Finita arte metrica. *Del.*

ipsi componant domi, et recitent memoriter diebus dominicis in classe; et corrigitur a praeceptore extra ordinem.

Diebus dominicis et festis celebrioribus per horam cum dimidia vel duas horas habent orationem vel declamationem [g], vel carmine vel prosa, ex iis, quae extra ordinem composuerunt; et disputant contra se scholastici quoque vnius classis contra scholasticos rhetoricae, nonnunquam etiam contra alios; et post Pascha, alternis cum rhetoricis, habentur iis diebus dominicis orationes vel declamationes.

Sequenti medio anno, elapsis duobus anni mensibus, loco poëtae, historicum docet [h]: in caeteris eodem modo, praeterquam quod hora lectionis graecae, semel in hebdomada componunt graece.

I.[a]

Per mediam horam recitant Ciceronis orationem et [i] praecepta rhetorices; et, finita prima oratione, eius loco recitant memoriter poëtam.

Per mediam [j] repetunt Ciceronem et praecepta rhetorices.

Per tres quartas horae docet orationem et repetitur semel.

Per tres quartas docet praecepta rhetorices et repetitur semel.

Per mediam horam [k] repetunt bini et terni; et, si quid temporis superest, concertant.

Vesperi. *Per horam* [l] recitatur lectio graeca, legitur, repetitur etc.; semel in hebdomada componunt graece.

Per tres quartas [m] docet poëtam et repetitur; et vltima quarta corrigit vnum aut alterum thema publice, et dictat componendum. Singulis [n] quatuor mensibus posset mutare historicum pro poëta, vel alternis docere poëtam et historicum.

---

g ex rhetoricis. *Del.*

h vel loco orationum. *Del.—In margine haec leguntur:* Ciceronis orationum.

i artem poëticam. *Del.*

j Per quartam. *In margine.*

k Per quartam. *In margine.*

l Per tres quartas. *Id.*

m Per mediam. *Id.*

n tribus. *Del.*

Per unam horam integram componunt alternis carmine et prosa.

Die sabbathi recitant et repetunt per *duas horas* ° lectiones totius hebdomadae, tertia in praeceptis rhetorices exercet. Vesperi prima hora graecas similiter; duabus horis sequentibus altera componunt, disputant; altera componunt, disputant et bis in mense componunt vt in classe praecedente, et extra ordinem similiter, vt illic dictum est.

Diebus dominicis, vt in praecedenti classe.

Sequenti medio anno, eodem modo; sed fient publicae et solemniores declamationes bis post Pascha, semel a rhetoricis et semel ab humanioribus, ad quas totum collegium conueniat omnium classium.

OMNIBUS COMMUNIA

1. Oratio consueta ante lectiones, etiam in rhetoricis.

1. [*sic*] Sacrum cotidie audire ante vel post lectiones. L.

2. Exhortatio doctrinae xianae. die veneris per mediam horam mane.

3. Die mercurii vel jouis otiatur a prandio, et rhetorica etiam ante prandium.

4. Confessio singulis mensibus.

Die veneris, mattutino tempore, vltima media hora omnes audiunt exhortationem doctrinae xianae. in singulis classibus, praeter rhetoricam, vel ab ipsis magistris vel ab aliis factam.

5. Die sabbathi omnes mattutino tempore recitant et repetunt lectiones hebdomadae et disputant.

6. Diebus festis [*sic*].

7. Loquantur omnes scholastici alta voce, clare et distincte, in omnibus classibus, ita vt ab omnibus facile audiantur; nam et hoc multum prodest ad attentionem et silentium classis.

7. In omnibus classibus constituantur aemuli, qui, altero repetente vel respondente, corriga[n]t et emende[n]t; et possent hi esse collegii Germanici contra Seminarii, vel externi contra

---

° Per horam cum dimidia. *In marg.*

vtrosque; et vel perpetuos vel diebus quibusdam, vt die sabbathi, designandos tantum repetitores et emendatores.

8. Habeant omnes scholastici albeola, in quibus transcribant lectiones et dictata, et alterum, in quo themata scribant.

9. Diebus festis: { in classibus infimis *hoc et hoc*.
in mediocribus.
in rhetorica et humanitate.

Item, si plures festi, praescribet aliquid quod domi agant, vt assignare aliquid domi repetendum, vel memoriter addiscendum et recitandum, ex auditis lectionibus, cuius postea exigat rationem, elapsis festis diebus, vel dictare thema componendum extra ordinem.

10. Si ordo collegii Romani pateretur, videretur fortasse vtilius, vt omnes classes componerent matutino tempore.

11. Latine omnes magistri loquantur, etiam in infimis classibus, communia classis, et discipuli etiam latine haec dicere cogantur; et in aliis superioribus semper latine agant; nec vero [p] expedit seipsos emendent in colloquio familiari, sed solum habetur cura ut latine agant.

12. Pro diebus dominicis, et altioribus praesertim classibus, illa disputatio seu concertatio quatuor, vt vni adjudicetur victoria et premium, placet fiat.

13. Initio, post muttationem, omnes se demittent pro captu eorum, quos de nouo recipiunt, fere ad similitudinem praecedentis classis.

14. Assignatio decuriae doctioris [q] et in praemium in singulis classibus ob aemulationem.

15. Antequam praeceptor accedat, per semihoram, et in aestate post Pascha per horam, dato pulsu, omnes accedant ad classem, vt ibi *hoc et hoc* agant, et per correctorem teneantur in officio, et per decuriones, qui notabunt.

16. Scholastici, quum est dicendum, [r] alte et clare loquantur, vt a tota classe facile audiantur.

17. Tota classis sit distributa in binarios aequales, sibi in-

---

p necesse est. *Del.* q examine. *Del.*

r quum dicent. *Sic ante emendationem.*

vicem adversarios et emulos, et se invicem corrigentes, ad concertationes, repetitiones et disputationes, saltem usque ad humanitatem inclusiue.

18. Cum plures dies festi, praescribet eis aliquid, cuius postea reddant rationem.

19. Exhortabuntur scholasticos [s] saepe laude doctrinae et scientiarum, et inflammabunt ad studia.

20. Item, hortabuntur saepe vt domi repetant lectiones, scribant [t], discant memoriter, componant quae componenda sunt etc.

Alia manu. Patris Ledesmae.

Et alia. Asservanda.

22

†

Jhs. Maria

ORDO ET RATIO STUDIORUM QUINQUE CLASSIUM,

TRIUM GRAMMATICAE, ET HUMANITATIS, ET RHETORICAE [1].

PRIMUS MODUS [a].

5.ª ET INFIMA

Habet duos ordines.—1.us Declinationes nominum et coniugationes.

2.us Rudimenta de octo partibus, simul cum concordantiis.

Doctrina xpiana. cotidie semel, matutino tempore, memoriter.

Muttatio. In primo ordine recipit quouis anni tempore; et transmittit ad secundum, juditio magistri, singulis tribus mensibus.

Quouis autem semestri mittit ad quartam ex secundo ordine, examine praefecti.

---

s ut. *Del.* t ut. *Del.*

a *In margine:* Nota. Secundus modus maxime probatur.

1 Adversaria autogr. Patris Ledesmae in *cod. Rom. stud.*, *I*, ff. 140-142r. In superiori ora sinistrorsum scriptum est: «Ledesma».

DISTRIBUTIO TEMPORIS ET EXERCITATIONUM

1. Tam primi quam secundi ordinis est eadem, quae in septima classe dicta est de septem classibus.

2. Praeterquam quod media hora penultima, tam mane quam vesperi, pro secundo ordine docebit ipsa rudimenta cum concordantiis et exercebit in eis; aut uero alternis docebit rudimenta et epistolas selectas, vt in eis ipsas partes orationis et accidentia cognoscant, et praestent exercendi materiam.

3. Ac tunc temporis, eo semihorae spacio, primus ordo transcribet aliquid ex epistolis selectis et se praeparabit ad concertandum.

MODUS IN EXERCITATIONIBUS SERVANDUS

1. Primi ordinis, erit omnino idem, qui in septima classe dictus est in ordine septem classium.

2. Secundi ordinis, erit idem, qui in sexta illius classe, hoc tantum dempto, quod non docebit de generibus.

4.ª [CLASSIS].

Est eadem cum quinta de septem classibus hoc modo.

Lectiones tres.—1. De generibus cum quibusdam regulis declinationum, et deinde de praeteritis.

2. Syntaxis tota parua.

3. Epistolarum familiarium faciliores libri.

Doctrina xpiana. bis in hebdomada; et cum eam sciunt, paruus Canisii catechismus.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno, eodem prorsus modo.

Muttatio. Singulis vel tribus, si satis periti, aut extra ordinem sex mensibus recipit, et singulis sex emittit ad 3.am

Distributio temporis et exercitationum et modus in exercitationibus seruandus idem omnino, qui in quinta classe alterius dictus est de septem classibus.

3.ª QUAE ET PRIMA GRAMMATICAE

Est eadem quae quarta alterius, hoc modo.

Lectiones tres.—Syntaxis altior; sed initio, si opus uidebitur, repetit aliqua dificiliora, et discipulis vtiliora, syntaxis paruae, aut vero posteriorem eius partem.

2. Epistolae familiares.

3. Ouidius de tristibus uel de Ponto, aut egloga Virgilii.

Vltimis duobus mensibus cuiusvis semestris docet artem metricam loco poëtae, et incipiunt carmina componere [b].

Catechismus Canisii bis in hebdomada.

Discunt omnia memoriter.

Sequenti medio anno, prorsus eodem modo.

Muttatio. Sexto quoque mense recipit, et sexto quoque mense emittit ad 2.am, hoc est, humanitatis; non placet hoc nisi extra ordinem rarissime; sed initio anni possent optima ingenia etiam ad rhaetoricam, qui, praeuio examine, digni judicantur.

Distributio temporis et modus exercitationum idem, qui quartae classis de septem classibus.

2.ª QUAE EST HUMANITATIS

Non placet haec classis, sed vt in secundo modo.

Lectiones tres.—1. Ars metrica, ac deinde 4.us liber ad Haerenium, uel de copia aut elegantiarum aliquid.

2. Ciceronis, de amicitia, uel senectute, uel de officiis.

3. Virgilii Aeneidos.

Catechismus Canisii semel in hebdomada.

Discunt omnia memoriter.

Initio anni per mensem posset repetere dificiliora syntaxis altioris, vel posteriorem eius partem magis utilem et necessariam; deinde artem metricam auspicari.

Sequenti medio anno habet duos ordines: eorum, scilicet, quos recipit ex 3.ª, et eorum, quos habuit ab initio anni; tamen eaedem omnino erunt omnium exercitationes et libri hoc pacto.

---

b *In margine:* non placet hoc.

LECTIONES TRES ET VNA GRAECA

1. Rhaetorica Cypriani, vel ad Haerenium 1.us, 2.us, 3.us liber.

2. Initio per duos menses liber aliquis ex philosophicis Ciceronis, ut Tusculanae, de finibus, etc. Deinde orationes Ciceronis faciliores, ut pro Q. Ligario, pro Archia poëta, post reditum, etc.

3. Virgilii grauiores libri, vel Horatius correctus, et aliquando Martialis correctus: aliquando etiam historicus loco poëtae, vt Salustius, Titus Liuius, vel alternis.

4. Grammatica graeca Clenardi, ac deinde simul author aliquis facilior, ut dialogi mortuorum, Aesopi fabulae, Isocratis paraenesis.

Discunt memoriter omnia, praeter historicum et authorem graecum: ex praeceptis rhaetorices solas definitiones et diuisiones.

Muttatio. Sexto quoque mense recipit; sed singulis annis emittit uel ad rhetoricam, uel ad alias facultates.

Distributio temporis et exercitationum, et modus in exercitationibus singulis seruandus primi medii anni, erit omnino, qualis vltimi medii anni tertiae classis de septem classibus.

Sequentis medii anni, qualis ipsius humanitatis de septem classibus.

1.a QUAE EST RHETORICES

Omnia eodem modo sicut [in] rhaetorica de septem classibus dicta sunt.

2.*us* *MODUS* [c]

Aliter: tertiam classem, scilicet primam grammatices, et humanitatis parum deprimendo.

5.a vt supra. 4.a vt supra.

---

c *In margine:* Nota. Hic secundus modus placet prae caeteris.

3.ª ut supra.

Praeterquam quod non docet artem metricam; et syntaxim altiorem docet simplici explicatione.

Sequenti medio anno, eodem modo.

2.ª QUAE ET HUMANITATIS

Lectiones tres.—1. Syntaxis altioris aliqua repetet initio, si videbitur; deinde de copia, vel elegantiarum aliquid, vel 4.us ad Haerenium.

2. Virgilii Aeneidos grauiores libri.

3. De amicitia, vel senectute, vel de officiis, Ciceronis.

Sequenti medio anno.—1. Ars metrica, deinde rhaetorica Cypriani, vel ad Haerennium 1.us, 2.us, 3.us

Grammatica graeca.

In caeteris, vt supra [d].

1.ª QUAE ET RHAETORICAE, vt supra.

3.us MODUS

Mutando tantum tertiam classem; ut, scilicet, in tertia manerent per annum integrum, hoc modo:

Primo medio anno, vt in secundo modo dictum est.

Sequenti medio anno: *Lectiones tres.*—1. Syntaxis altior exacte, ac deinde circa finem anni artem metricam.

2. Poëta, Ouidius de Ponto vel de tristibus, vel Virgilii Aeneidos faciliores libri.

3. Ciceronis epistolarum familiarium grauiores libri, uel ad Brutum, etc.

Catechismus Canisii semel in hebdomada.

Discunt omnia memoriter.

Mutatio. Sexto quoque mense recipit, sed singulis annis tantum emittit, optimos ad rhaetoricam, reliquos ad humanitatem.

---

d *In margine:* Nota. Primus enim medius annus totus ad elegantiam; alter medius in carminibus et graecis; et in fine nonnihil rhetorices. *Verbum* nonnihil *deletum est.*

4.us MODUS

ELEUANDO CLASSEM HUMANITATIS ET RHAETORICAE [e].

Si in tertia manerent per annum, ut dictum est, tunc possent classes [f] humanitatis et rhaetorices esse omnino eaedem, quae de septem classibus fuerunt descriptae.

Nota. Inter omnes, maxime michi probatur secundus modus; nam plures habet utilitates, et minora ac pauciora incommoda quam reliqui, aut uero nulla prorsus incommoda: quae interrogatus dicam, si scire libuerit.

Laus Deo et Domino nostro Jesvxpo.,

et Virgini sacratissimae Mariae, matri eius gloriosissimae. Amen.

23

†

Jesvs Maria.

ANNOTATA QUAEDAM P. FRANCISCI STEPHANI

CIRCA CLASSES RHETORICES ET GRAMMATICES AC PRAECIPUE HUMANITATIS [1].

†

L' ORDINE DELLA 2.a DI GRAMMATICA

1.° Faccia il maestro subito che s' intra nella scuola recitar a mente: et perchè si potria perder molto tempo se esso li sentisse tutti, potria esso sentirne una parte, et gli altri farli recitar con quelli che prima haranno recitato con se, facendosi render conto degli errori, che recitando hauessero forse fatti: et guardi bene il maestro di non usar particolarità, sentendo alcuni esso

---

e *In ms. iterum scribitur:* 4.us Quartus modus.

f classis, *ms.*

1 Exemplar, manu nobis ignota exaratum, in *cod. Rom. stud.*, *I*, ff. 97-100. Titulum scripsit Ledesma, et etiam sequentem inscriptionem: «Collegii Romani. G.—Admone de quibus rebus magistri componant assertiones».

sempre et altri no; ma potrà sentirli a uicenda, un giorno uni et altro altri.

2.° Inanzi che cominci a legere, facciasi repetere la lettione del giorno precedente due uolte, una dall' ordine superiore, un' altra dall' inferiore.

3.° Poi cominci la sua lettione con questo ordine: Primo legerà un poco del testo dell' autore: poi, con quanto poche parole potrà, dirà il senso in latino, tanto della lettione passata, quanto della presente: appresso dirà il medesimo senso in uolgare, estendendosi in distinguere la lettione in due o tre principali capi con molta facilità. Ditto il senso, et distinta la lettione nelli soi capi, dechiararà il testo 3 uolte: nella prima construirà la lettione parola per parola, dechiarando breuemente doue bisognarà qualche historia o fabola, auisando sempre li putti quando se finirà un capo della lettione et se principiarà l' altro; et ueda di usar frasi uolgari, che siano proprie quanto sarà possibile. Nella 2.ª, tornando da principio, osseruarà le cose grammaticali, come saria a dire le significationi delle voci, le parti delle orationi con li soi accidenti; e specialmente metta cura in questo, che, douunque accaderà nella lettione, ricorra alle regole di Despauterio de generibus, declinationibus, et de praeteritis et supinis. Nella 3.ª repetirà la construttione semplicemente, cioè, senza repeter il senso et le cose grammaticali.

4.° Finita la lettione, facciasi ripetere la lettione, domandando primo il senso della lettione et li capi principali, et poi la construttione. Et al medesimo modo ad un' altro, o più ancora, se li parerà esser necessario.

5.° Faccia l' essame delle cose grammaticali, interrogando tutti li putti uno per uno più minutamente, facendoli render ragione delle cose per le regole di Despauterio, che haueranno già inteso, acciò se le facino familiari.

6.° Potrà inanzi la seconda lettione chiamar li suoi censori, et ueda quelli che hanno mancato alla messa, et che s' han trouato nelle strade fare qualche cosa indecente, etc.

7.° Legerà la lettione di Despauterio familiarmente, con molti essempii, facendola ripeter al modo sopradetto.

8.° Doppo 'l desinare seruarà il medesimo ordine, senonchè bisognarà spedirse un poco più presto per poter attender alla emendatione delli latini, circa la quale potrà seruar questo ordine: Farà far alli putti due copie del latino, delle quali una se ne terrà esso in mano, l' altra il putto; et quando auuiene qualche errore, faccia che lo scholare prima se ne accorga che esso l' emmendi. Vltimamente darà un nuouo uolgare per il giorno seguente.

DELL' HUMANISTA

Circa il legere tenga questo modo. La mattina alla prima hora pigliando Cicerone, o se qualche altro autore in luogo di Cicerone si legesse, prima di tutto, letto un poco del testo, repeta breuemente la lettione passata, et dica appresso il senso della presente, distinguendola nelli suoi capi principali, et dechiarando distintamente quel che ogni capo contiene; et se li paresse bisogno, può dire il senso un' altra uolta in meno parole. 2.° Dechiarerà il testo capo per capo, occupandosi principalmeute in esplicar le historie et fauole copiosamente dalli suoi principii, quando altra uolta non le hauesse esplicate; et osserui ancora per suttile li costumi antichi de greci, romani et barbari etc., perilchè li seruiranno Alexander ab Alexandro, Caelio Rodigino, Paulo Manutio et simili. Di più debbe abondar de sententie tanto de oratori, quanto de poeti, de prouerbi etc., per dirli alli suoi lochi. Potrà ancora dechiarar alcune figure et alcuni luochi rhetorici, che saran più facili, come saria a dire *a simili, dissimili, contrario, comparatis, causis, etc.*

2. Quando legerà historiographo o poeta alcuno, deue, oltra il sopradetto, far questo di più, che dica le leggi della historia et poesia, dechiarando come son state osseruate da quel tale o historico o poeta. In questo li seruiranno Aristotele nella poetica, Horatio, Dyonisio Alicarn. etc. Il medesimo ordine di leger si può seruar nelle altre lettioni del giorno.

3. Finita la lettione, la farà ripetere una uolta; et dipoi della repetitione farà che li scolari dimandino alcune cose più difficili della lettione al ripetitore.

4. In questa et altre lettioni sempre han di parlar latino, senon fusse per dechiarar qualche uoce obscura nella lingua uolgare. Et non si deue contentar che il suo dire sia puro et elegante, ma ancora in questa classe conuiene tenir in promptu molte frasi bone sopra una medesima sententia, et usarle, acciò dia alli scolari essempio de imitar: per questo li può seruir, oltra gli altri, il Nizolio.

5. Conuiene parimente che faccia osseruare la regola del parlar latino infra li scolari, facendo per questo li suoi censori, perilchè ancora aggiutaria due giorni almeno la settimana, quali potriano esser martedì e giouedì, darli una sententia da uariar infra di se in più modi.

6. Nella compositione ordinariamente bisognarà far due ordini: vno di quelli che comporranno il volgare; altro di quelli che saran prouetti et potranno da per se far qualche compositione. In quanto a dettar il volgare, procuri di dettarlo destramente sopra quelle historie et frasi, che li scolari alla giornata intendeno nelle lettioni. Alli altri li farà componere una epistola, o consolatoria, o comendatoria etc., dandoli esso non solamente il thema, ma ancora insegnandoli li precetti, che in quello genere d' epistola hanno da osseruare, indrizzandoli di più con alcuni essempii, che siano al proposito del thema. Potria ancora, quando fussero più prouetti, essercitarli in chrie, descrittioni et cose simili: per il primo li seruiranno quelli, che han scritto *de ratione scribendarum epistolarum:* per il secondo sarà utile Aphthonio, et il libro *de copia rerum.*

7. Nella emendatione potrà satisfar all' uno ordine la mattina, all' altro doppo 'l desinare: et si non potesse satisfar a tutti, facciali leger la compositione senza ordine, a chi manco si pensa d' hauer d' esser domandato, acciò li scolari non lo possano gabare.

8. Il venerdì al tardo disegnarà quelli che il sabbato haranno a ripetere le lettioni: et acciò gli altri non stiano senza la sua occupatione, disegnarà di quelli altretanti emendatori, quanti sono li repetitori; et se fussero alcuni di più, potrà ad vno repetitore dare due emendatori; il che seruirà per farli

studiar bene le lettioni et per innanimarsi più gli uni con gli altri [2].

9. In quanto al recitar a mente, ogni giorno subito che intra nella scola li faccia recitar a mente le lettioni del giorno passato, et il sabbato poi tutte insieme: et se trouasse difficoltà in sentirli tutti, et per questo li mancasse tempo per gli altri essercitii, potria farsi aggiutar da quelli che prima esso sentisse, facendosi riferir gli errori che nel recitar facessero.

10. Perchè in questa classe uengono homini, et massime maestri publici et priuati, li quali si partono fornita la lettione, o, se restano, non uogliono publicamente esser interrogati, nè mostrar le compositioni, ma questo uoglion far in priuato, se gli deue offerire, et esortarli che lo facino come uogliono, perchè così si mantengono.

11. Quelli che hanno inteso l' arte metrica, li potria il venerdì in luoco della prosa farli componere qualche epigramma, il quale emendato si attacchi nella scola il sabbato.

† Jhs.[3]

Nell' humanità al principio delli studii si legge qualche libro di Cicerone, non passando le paradosse la mattina, insieme con qualche cosa per la copia insin a Pasca: dopo pranso Salustio.

† Il modo di leggere è in latino, dicendo prima il senso di tutta la lettione, connettendo sempre la precedente con quella che seguita, acciò uegghino l' ordine. Doppo s' esplica la lettione a periodo per periodo, dicendo il senso; poi dichiarandola con altre parole, esplicando in particolare le oscure con altre manifeste, dicendo l' origine quando è bisogno: potria anche dir in uolgare

---

[2] In margine, prope superiorem paragraphum, haec leguntur manu Patris Ledesmae scripta: «pro modo repetendi cotidie vel die sabbati in 3 et 2. 4». [*sic.*]

[3] Earum, quae sequuntur usque ad finem hujus monumenti, aliud extat exemplar apogr. in *cod. Rom. stud., II*, ff. 257 et 258. Huic et aliis, quae illud proxime sequuntur, titulum inscripsit ipse P. Ledesma: «Aliquarum classium studiorum ordo, scilicet, humanitatis et aliquarum aliarum, in quibus, quae cruce designantur, videntur notatu digniora». Ex hoc autem exemplo mutuavimus signum crucis ante aliquot paragraphos positum: varias lectiones illius in annotationibus indicamus.

quella tal parola; poi s' esplica l' artificio, le figure, i colori, etc. [a]; et così si legge per tutta la prima hora.

† Finita, si fa ripetere ad uno il senso, la construttione a più, una uolta si domandano a diuersi le cose più oscure et più utili.

† Per i doi primi mesi si da il uolgare, perchè quelli che passano dalla grammatica non sono capaci: il resto del tempo si fanno comporre da se, non si curando d' altro che dell' eleganza. Ogni doi giorni hanno da legger' tutti, diuidendoli, che tanti la mattina, et tanti il doppo disinar [b] leggano. Et perchè non può sentir' ogni cosa, faccia leggere un' poco in un' loco, et poi più oltra in un' altro, et così non serà gabato, non sapendo il scolare quale habbia da uedere [c].

† Nell' medesimo modo proceda nella lettione della sera. Dopo Pascha si mutta la lettione di Cicerone in altra del medesimo più graue, come Tusculane o de finibus; in luogo della copia, la grammatica greca; in luogo di Sullustio, Cesare o qualche poeta; et a S. Giouanni la uersificatoria insieme con la rhetorica ad Herennium [d].

† Et perchè in questa classe uengon' huomini, et massime maestri publici et priuati, li quali si partono fornita [e] la lettione, o, se restano, non uogliono essere publicamente interrogati, nè mostrare le compositioni, ma questo uogliono far in priuato, se gli deue offerire, et esortarli che lo faccino come uogliono, perchè così si mantengono [4].

Quanto al castigarli, quelli del collegio Germanico, che saranno dal Rettore giudicati, si batteranno; dell' altri s' auuiserà il Rettore loro quando mancassero; delli forestieri continui, massime putti, farà il medessimo. D' altri putti che uenissero, et poi subito fornita la lettione se ne partono [f], s' informarà da loro pa-

---

a figure, et colori et Cicerone. *Alterum exemplar*.
b tanti la sera, *Alter. ex*.
c sarà in tutto diligente. *Additum in alt. ex*.
d Nota. *In margine alter. ex*. e finita. *Alter. ex*.
f uenissero a sentire, et poi subito si partissero finita la lettione. *Alter. ex*.

4 Haec ipsa regula jam data fuit paulo superius.

renti o pedanti se quella è la loro uolontà, cioè che si partano, et così si regerà. Quando gli grandi mancassero in cose piccole, priuatamente gli potrà ammonire: nelle grandi et d' importanza darà auiso al prefetto *o superiore* [g].

Nella prima di grammatica la prima hora, tanto la sera quanto la mattina, recitano la lettione gli scolari alla mente, et poi si legge.

† Il modo di leggere è, che prima si dica il senso della lettione in latino et uolgare, ma breuemente; dopo dichiari la prima clausula in latino, et poi la construisca, apportando copia di parole che significhino il medesimo, mostrando la ragione della construttione per le regole che leggerà; auuertendo molto [h] che le parole oscure si dichiarino più uolte acciò siano intese.

Nella 2.ª di grammatica si farà il medesimo, attendendo più alla dichiaratione uolgare che latina [i]; similmente alle regole de generi, massime declinationi et congiugationi. Il resto del tempo si spende in dar et emendar le compositioni.

24

ORDO

QUI IN SCHOLA RHETORICES SERVATUR [1].

USANZE DELLA RETHORICA

Prima. Sogliono i nostri recitare in refettorio alcune poche oratione o poemi, et queste particolarmente alle rinouationi de uoti, et alcune altre uolte l' anno.

Secondo. Si sogliono fare repetitioni in casa de latino et de greco, et di più emendare due uolte la settimana la compositione de prosa, et altretante di uersi; il che si fa in questo modo: che il greco ha un giorno la settimana per repetitione, cioè il venerdì;

[g] et a superiore. *Alter. ex.*

[h] curando molto. *Alter. ex.*

[i] che alla latina. *Alter. ex.*

[1] Ex autographo P. Tursellini, in *cod. Rom. stud., II*, fol. 271r. Tanquam titulum primarium, haec scripsit Brunelli: «Usanze et proposte per aiuto dele scuole».

li precetti della rethorica la domenica; l' orationi il lunedì; l' altri giorni alternatiuamente si emenda prosa et versi, perchè venerdì ancora per mezz' hora si emendano.

Terzo. Le domeniche et feste principali, massime di voti, si fa spasa [*sic*] de versi.

Quarto. In sala si suol' recitare orationi o poemi dieci uolte l' anno in circa con quest' ordine: Prima recita un nostro; puoi del seminario; dopo questo della congregatione; in quarto luogho un forestieri. Fatto questo, torna da capo il circolo, et va seguitando all' istesso modo sin' al decimo, che è pur un de' nostri etc. Di più due uolte l' anno in circa si sole recitar qualche orationcina greca in compagnia della latina.

Ultimo. La mattina per tre quarti in circa si legge; un quarto si repete. L' ultima mezz' hora s' emendano le compositioni. Il sabbato, quando la settimana è intiera per leggere, si sol dichiarar qualch' epigramma, ouer ode o altro simile, facendosi compor uersi a forestieri similmente una uolta la settimana, i quali si portano et si emendano il sabbato [2].

Manu P. Brunelli. È mano del P. Horatio Torsellini.

Eadem manu. † Con la scuola della rettorica si tenga conto della disciplina, et il prefetto gli faccia castigare quando mancano, non però dentro la scuola senza espressa licenza del rettore.

Questo credo che me lo dittasse qualche superiore per inserirlo negli ordini et usanze del collegio Romano.

GIROLAMO BRUNELLI.

---

[2] In margine, prope praecedentem paragraphum, haec leguntur, eadem manu, id est Brunelli, exarata: «La rinovationne dell' 89 si aggionge un' hora la mattina».

25

MONITA

AD PROFECTUM IN SCHOLIS HUMANIORUM LITTERARUM ET RHETORICAE [1]

AUUISI PER AIUTARE GLI STUDI DI HUMANITÀ ET RHETORICA

Primo. I maestri siano et dotti et solleciti et liberi da ogni altra occupatione esteriore.

2.° Gli scholari non siano di quelli, che hanno udito il corso ordinariamente, eccetto se alcuno di bello ingegno con grande instantia non lo ricercasse, perchè altrimenti attendono non a rhetorica, ma a riuedere il corso.

3.° Item, intendano et tengano per certo, che nessuno sarà promosso alle scuole di filosofia, se non sarà prima fondato in lettere di humanità, di maniera che possa dar buon conto di se. Et questo punto è di grande importanza per molti rispetti.

4.° Il prefetto de studi sia persona intelligente di queste lettere et affettionato a quelle, di modo che nello distribuire degli auditori non mandi tutto il buono alle scuole di philosophia e theologia, lasciando tutta la feccia nella rhetorica et nella humanità.

5.° Il rettore et prouinciale mostrino di tenere conto di questi studi come degli altri, dimandando con le occasioni agli scolari et maestri qualche cosa, onde s' auueggano che si ha l' occhio sopra di loro.

6.° Si osseruino et seueramente siano puniti quelli che burlano i maestri di grammatica, et diuertiscono (contra le regole) o quelli o uero gli scolari da tale studio et professione, et in ciò bisogna star molto uigilante, per essere stata questa la principale rouina delle buone lettere.

7.° et ultimo. Quello, che sarà determinato, si eseguisca; altrimenti ritorneremo assai presto al medesimo et a peggio.

---

[1] Ex autographo P. Maffaei in *cod. Rom. stud.*, *II*, fol. 273.

Brunelli manu. Est manus patris Joannis Petri Maffaeii. Sunt ualde utiles praeceptiones, si seruentur.

26

†
Ihs.

REGULAE

PROPONENDAE DISCIPULIS SECUNDAE CLASSIS GRAMMATICES [1]

Lectiones omnes a praeceptore lectas memoriae mandent, quas etiam attente audire debent et repetere.

Quotidie componant, quae a praeceptore italice proponentur, uel suo ingenio, uel etiam uertant ex latina in italicam linguam (quod fieri solet quo tempore uacatur a lectionibus), ut illis iniunctum fuerit.

In classem omnes ante pulsum primae campanae ingrediantur; ingressi non exeant, nisi aliqua urgente necessitate, idque cum praeceptoris uenia.

Semel saltem in mense confiteantur sacerdoti ex nostris, qui sibi assignabitur, idque fiat primo, secundo uel tertio die mensis. Non confessi classem non ingrediantur, nisi affirmet confessarius per se stetisse; et hoc ita intelligatur ut, ubi fuerint confessi, reuertantur.

Quotidie sacrum audient in collegio nostro in loco et hora, quae illis quoque assignabitur.

Semper omnes latine loquantur.

In classe nihil portent praeter libros, chartam, attramentum et pennas; cultros, forfices et aliud genus ferri omnino non ferant.

Praeceptori nunquam respondeant, nisi uelint dicti aut facti alicuius rationem afferre, et prius etiam habeant ad hoc facultatem; nec deinceps illud replicent.

---

[1] Ex *cod. Rom. stud. II*, apogr., fol. 356v. Post titulum haec addita sunt ignota manu: «quas michi proponebat Jacobus de Paiua pro ipsius schola». In *ms.* non clare apparet utrum legendum sit *Paiua* vel *Pauia*.

Nihil alter ab altero accipiat, nesciente praeceptore, neque etiam det.

Nemo minetur, uerberet, aut aliqua uel minima iniuria condiscipulos afficiat.

Nemo solus siue cum alio legat, repetat, disputet, loquatur, etiam de ipsis lectionibus, dum praeceptor legit, repetitiones audit, aut discipulos interrogat, neque etiam aliquid ab ipso praeceptore petat. Eadem quoque dicta intelligantur, quando proponitur thema componendum uel componitur.

Nemo, etiam de iis, quae ad lectiones pertinent, respondeat non rogatus, nec alios corrigat, nisi fuerit iussus hoc facere.

Caueant sibi a mendaciis, quibus delicta fiunt grauiora.

Demum in omnibus rebus modestia seruetur, et uenient quibuscumque diebus et quacunque hora iussi fuerint a praeceptore.

Qui secus fecerint, libenter et sine querela arbitrio praeceptoris poenas dent.

Si quis aliqua iusta de causa uoluerit ab aliqua istarum regularum exemptus esse, id proponat in principio cum accedit ad nostras scholas [2].

27

MONITA

AD PROFECTUM SCHOLASTICORUM IN SPIRITU ET LITTERIS [1]

PENSO CHE LE COSE SEQUENTE AJUTAR[AN]NO ALLI NOSTRI SCHOLARI

Primo. Escludere alcuni disuiati, che uengono solo per fare baie, o suiare l' altri; o uero, uenendo, osseruassero li ordini delle scole.

---

[2] In sequenti fol. 357v, de superioribus regulis haec Pater Brunelli: «Haec sunt alibi iterata, nec magni momenti.»

[1] Ex apographo antiquo, in *cod. Rom. stud.*, *II*, fol. 272. Tempore P. Ledesmae scriptum apparet ex his, quae circa finem dicuntur: «Il P. Prouintiale, il P. Rettore, Ledesma, Fuluio, et il rettore del Collegio Germanico gli pare mezzo necessario», etc.—In fol. 274 extat aliud exemplum, aliquanto decurtatum sub finem.

2.° Se fusse possibile, hauessero tutti un confessore, o uero doi stabili, et che non mutassero ogni mese.

3.° Si mettessero in uso le regole fatte per li scolari; et quando si receueno, et loro et li loro le uedessero.

4.° Li giorni che non hanno letioni, insegnarli la dottrina xna., et farli fare qualche essercitio liberale, per leuarli dalle male pratiche et dalle occasione de peccati; et acciò uenissero più uoluntieri, a quelli che lo meritassero, darli alcune imaginette etc.

5.° Li mastri fussero tali, che non solo ajutassero con la dottrina, ma con la modestia et essempio etc.

Di questi penso si potrieno pigliare alcuni, che si giudicano più atti et che habino meglio da riescire.

Si potria ordinarli che si confessassero doi uolte il mese: si communicassero ogni mese quelli che si giudicassero atti. Si potria farli qualche essortationcella, ragionarli di cose spirituali, leggere alcun libro spirituale, qualche bella historia, la uita delli santi; insegnarli fare oratione, instruirli nella pietà, insegnarli resistere alle male inclinationi, uincere le tentationi, essercitarsi nelle uirtù, indurli alla deuotione della Madonna con farli dire ogni giorno la corona, et il sabato le letanie, cauare ogni mese li santi per indurli alla loro deuotione, et altre cose simili. Et quelli, che saranno atti per più, indirizarli a magiore seruitio di Dio. Et si io non me inganno, si posseno aspettare tutti quelli frutti, che si aspettano dal collegio Germanico et Seminario con poca o quasi nissuna fatiga. Lasso stare che questo è secondo l' instituto della Compagnia, et è il fine delle scole, et si non se aiuteno in lo spirito, il tutto è perso; et che li loro padri li mandano alle nostre scole, più acciò impareno le uirtù et uita xna., che le lettere, auengachè molti tiengano li mastri in casa et mandano qua li loro figlioli. In li figlioli per gratia di nostro Signore si troua buona dispositione.

Li mastri inferiori il desiderano grandemente. Il P. Prouintiale, il P. Rettore, Ledesma, Fuluio et il rettore del collegio Germanico gli pare mezo necessario per aiutare questi putti; et si si hauesse da fare, saria forse bene de incominciare auanti che

li mastri si mutassero, acciò si pigliassero li più atti, et acciò queste uacantie non si suiassero. Et si ci è qualche difficultà, si potria incominciare; et si riescisse, bene; quando non, lassare: si facci quello che è a maggior gloria di Dio.

28

TEMPORIS PARTITIO

IN SCHOLA HUMANIORUM LITTERARUM [1]

LA DISTRIBUTIONE DELL' HORE NELL' HUMANITÀ

La prima hora della mattina si metterà da un 4.° e mezo in far recitare, et il resto in far ripetere la lettione precedente; et mentre la prima mezz' hora li scolari recitano alli suoi decurioni, il maestro può priuatamente riuedere qualche compositione.

La 2.ª hora si metterà parte in leggere, parte in repetere quel che s' è letto, et legerà il maestro mezz' hora larga, ma non arriuarà a tre quarti, acciò ui sia tempo per esercitar li scolari.

La 3.ª mezz' hora si spenderà in dar la compositione et leger l' arte metrica; et se ui sarà tempo, in farla ripetere.

Dopo pranzo.

La prima hora del dopo pranzo si spenderà tutta in ueder priuatamente le compositioni, et nel fine dell' hora ne uederà il maestro alcune publicamente; et mentre che si uegono le compositioni, gli scolari s' occuparanno in far qualche cosa simile agl' esercitii che sono proposti nel capo degli esercitii in commune.

La 2.ª hora, fatto breuemente ripetere la lettione passata, si legerà di nouo l' altra, procurando che auanzi tempo per farla ripetere, et dar l' argomento di uersi quando bisogni.

L' ultima mezz' hora si leggerà greco, ma se il maestro di greco fusse diuerso, e tornassi più commodo al maestro del la-

---

[1] Ex apographo, in *cod. Rom. stud., II:* extat in postremo hujus voluminis quaternione, cujus primum folium numerum 403 habet, ibique recens signatura desinit; a secundo folio antiquam signaturam exhibet. Paginis 1-28 numeratis et quatuor non numeratis constat.

tino che si leggesse greco la prima mezz' hora del dopo pranzo, si potrebbe fare, et all' hora gl' altri esercitii andranno mezz' hora più tardi; non facendo altra mutatione.

Il mercordì, o giorno di uacanza, non si muta niente, acciò li scolari non habbino causa di lasciar la scola, uedendo che non si fanno li soliti esercitii.

Il sabbato si mette la prima hora, così della mattina come della sera, in recitare parte in priuato, e parte in publico; l' altre hore in ripetere le lettioni della settimana o in dispute, eccetto che l' ultima mezz' hora della matina si dichiara la dottrina x.na

CIRCA IL MODO DI LEGGER DELL' HUMANITÀ

Perchè questa scola abbraccia più sorte di lettioni et compositioni, poichè il primo semestre ha differenti essercitii da quelli del 2.°, per questo andremo discorrendo per tutte le lettioni et compositioni, quali deuono essere et saranno queste.

CIRCA LE LETTIONI

Nel primo semestre si legge la mattina qualche cosa di Cicerone in genere temperato, come sarebbono gli officii, et altri opuscoli che uanno congionti insieme, le Tusculane, qualche libro *de finibus,* et altri simili.

La sera si legge Virgilio, et si ua alternando con qualche historico come Cesare o Salustio, o altro simile, talchè un giorno si legga il poeta, l' altro l' historico.

Nel secondo semestre si legge la mattina la rettorica di Cipriano, et la sera l' oratione di Cicerone.

Et a queste lettioni, così del primo come del 2.° semestre, s' aggiunge la lettione del greco parte di grammatica, parte di qualche oratore et scrittore greco, oltre a l' arte metrica.

CIRCA LE COMPOSITIONI

Nel primo semestre s' esercitano li scolari in comporre epistole o discorsetti breui et in far uersi esametri et pentametri.

Nel 2.° in for orationcelle et imparar' a far' qualch' altra sorte di uersi.

Di tutti questi essercitii trattaremo in particolare, acciò si sappia come s' habbino da fare; et prima della lettione di Cicerone, che si fa il primo semestre, nella quale ci fermaremo di proposito, per contener quella il modello et molte cose simili all' altre.

LA LETTIONE DI CICERONE NEL PRIMO SEMESTRE

Il legger' con utilità nella scola dell' humanità consiste in far bene queste 5 cose:

Prima nel dir l' argumento et senso della lettione.

2.ª Nella dechiaratione del testo.

3.ª Nella eruditione delle cose.

4.ª Nella proprietà delle parole.

5.ª Nell' osseruatione della lingua.

CIRCA L' ARGUMENTO

L' argumento et senso della lettione debbe hauer queste conditioni. Prima, che connetta quel di sopra col presente o seguente, per far conoscere meglio l' ordine et dispositione, et la mente dello scrittore. 2.° Debbe esser breue il più che sia possibile, acciò si possa tener a mente. 3.° Debbe esser fatto con parole succose, che abbracciano tutto quello che s' ha da interpretare, o almeno uno periodo. 4.° Si debbe cauar' in modo che ci seruiamo delle parole dell' auttore si perchè sono più belle, si perchè uiene ad esser cauato più fidelmente.

Et questo modo di cauar il senso della lettione insegna alli scolari a saper fare estratti delle lettere, come si suole nelle segretarie: che non è piccola utilità.

A questo ancora gioua hauer letto tutta l' opra che si piglia ad interpretare, et tener l' economia et architettura dell' auttore, per saper sempre doue si troua, et così ageuolmente si caua il senso di qualsiuoglia parte dell' opera.

CIRCA LA DICHIARATIONE DEL TESTO

Aiuta per dichiarare bene il testo, prima: dire in particolare il senso de seguenti periodi, quando la cosa lo richiede così, come s' è fatto in uniuersale di tutta la lettione.

2.° Quando l' oscurità nasce dalla troppo legatura del parlare, gioua disfare la construttione e fabrica delle parole, acciò come per uia analitica si scuopra meglio quel che staua nascosto. Ma quando nasce dall' insolentia delle parole, si deuono dichiarare le parole insolite con le solite et più conosciute; et quando uiene da cose d' antichità non conosciuta a tutti, o de qualche uso recondito della latinità, si fa la cosa chiara con le altre 3 parti proposte nel principio, cioè per mezzo dell' eruditione, proprietà et osseruatione, delle quali poco dopo diremo. Suole ancora procedere l' oscurità dal dir presto et mozzo, et all' hora con aggiunger qualche parola di più si uiene a dichiarare il testo. Parafrasi communemente non è ben fare, se non rare uolte per necessità di render più chiara la cosa, perchè rari sono quelli che la possono far bene, et trouar' parole equiualenti come quelle del testo, et spesse uolte in farle si raccoglie molta paglia.

3.° Aiuta ancora all' espianar il testo portar luoghi simili dell' auttore, doue habbia trattato l' istessi concetti, et questo e' un interpretar' l' autore con l' istesso autore, hauertendo d' hauerli pronti, per non perder tempo in cercarli.

S' ha da auertire poi circa 'l testo di non scorrer troppo, nè troppo poco, et non si dourebbe passar 15 o 20 righe, nè dichiarare manco di dieci, acciochè et si possa imparar commodamente dalli scolari, che il giorno seguente l' hanno da recitare, et si faccia qualche progresso; et in questo si regolerà secondo che il testo serà fecondo o arido di belle cose. 2.° S' ha da auertire di non lasciar passar l' occasione di mouer gl' animi alla pietà, quando in testo la porge, acciò ci sia un può di differenza tra il leger religioso et secolare, essortandoci ancora a questo le nostre Constitutioni nella 4.ª parte, al cap. 8. 3.° Quando occorre qualche luoco poco honesto, è ben passar inanzi, et non si curare d' altra esplicatione, come si dice nelle Constitutioni, p. 4, c. 5. Et similmente quando occorreno aperti errori contro la fede, come della mortalità dell' anima, il far uendetta delle ingiurie, et altri simili contro la religione, et contro l' unità et perfettion di Dio, douerà il maestro con bel modo ridersi della cecità de' gentili o mostrarne compassione, acciò gl' animi teneri delli scolari

comincino a bon hora a pigliar odio contro le loro falsità et si stabiliscano nella fede. 4.° Quando ui sia diuersità di parere tra gl' interpreti circa qualche luogho del testo, non debbe il maestro uantarsi d' hauer trouato il uero senso, come fanno alcuni molto uanamente, o immodestamente dar adosso agl' altri.

DELL' ERUDITIONE

Conuiene che il maestro nell' humanità si mostri erudito, et infarinato di molte cose, si per tener la scola in grado et riputatione, come anco per necessità di render più chiaro (come di sopra accennammo) il testo. Ma bisogna contentarsi d' una mediocrità d' eruditione, acciochè non si lasci quel che più importa per li scolari, che è attendere bene alla lingua; et per questo il prudente maestro si debbe guardar di queste cose:

Prima, che non sia longo in raccontar historie, et cose d' antichità, ma più tosto le tocchi, et rimetta lo scolare alli suoi fonti, notando breuemente gl' autori et luoghi donde son cauate.

2.° Che dica le cose a tempo et non le uadia stirando per gola di dir assai, et quel che può serbarlo per un' altra uolta, meglio è.

3.° Che non faccia digressioni fuor di proposito, donde mostri poco giudicio et perda tempo inutilmente, come sogliono far alcuni in tirarci qualche trattato filosofico.

4.° Che non porti gran citationi di diuersi autori, per mostrarsi uersato, perchè questo, oltre che ha del uano, non serue a niente, et li scolari se ne scordano subito.

5.° Che non porti in scola molti libri per esplicar qualche libro dell' autore, se non fusse rare uolte, et in quelli non si trattenga, come sogliono far alcuni con pochissima utilità, et habbi li luoghi signati, si che subito li troui nella rethorica.

DELLA PROPRIETÀ DELLE PAROLE

Il maestro dell' humanità debbe attendere più presto ad insegnar la proprietà delle parole, che l' eruditione delle cose, per-

chè questa si può più ageuolmente inparare da se, che quella, che ha bisogno d' indrizzo particolare, et l' utile del scolare consiste tutto in saper la lingua, et questa non si può ben sapere, senza intendere quel che è proprio di ciascuna parola; ma perchè questa parte ancora ha li suoi uitii, il mastro si guarderà:

Prima, di non uoler mostrare la proprietà di ciascheduna parola che occorra, ma d' alcune, et più speciose, et men conosciute, o da quelle che, tolte dalla loro casa, sono transferite altroue, come forastiere, in far intendere qualch' altra cosa.

2.° Che, pigliando a spiegar la proprietà di qualche parola, non dirà tutti gli usi, et significati di quella, che per auentura harà dal tesoro raccolti, ma dirà solo il suo significato natiuo et anco l' uso, confirmandolo con quelch' autorità di buoni autori: et dipoi, se la parola è translata, mostrerà come si sia transferita, perchè occorre ben spesso che una parola serue a uinti significati, et chi li uolesse raccorre tutti, non finirebbe mai; ma basta saper dire l' analogia d' un principale, donde dipendono tutti gl' altri.

3.° È ancora uitio grande, quando si piglia a scoprire la proprietà et translatione di qualche parola, seruirsi delle medesme parole del Calepino, o di qualche grammatico poco elegante, sì perchè il maestro dimostra di non hauer simile scienza di propria prattica, ma d' hauerla imparata da fresco dal Calepino o Tesoro; sì perchè, standosene alla fede d' altri et non alla sua esperienza, si mette a pericolo di pigliare de cranchi, come li stessi Thesori, che tal uolta fanno una regola generale di qualche proprietà, per alcuni pochi esempi male intesi; sì ancora perchè debbe procurar di dire, più latinamente che può, tutto quello che dice, et pigliando le cose così crude come troua ne libri, spesse uolte mescola della paglia.

DELL' OSSERUATIONE DELLA LINGUA

L' osseruatione o è di parole semplice, o accoppiate, et consiste in hauer osseruato come l' une et l' altre s' usino così nella lingua latina, come in particolare in Cicerone o altro auttore che s' interpreti, et questa suppone un homo prattico in buoni autto-

ri, che con suo studio et fatica habbia osseruato quel che sia buono et cattiuo, quel che sia meglio o peggio, quel che sia usato o disusato, talchè securamente possa dar la sentenza di tutto questo senza paura che li sia contradetto. Ma perchè questo non è di tutti, se bene si suppone che il maestro dell' humanità sia molto uersato nella lingua, con tutto ciò si guarderà delli seguenti uitii.

Prima, che da pochi particolari non faccia una osseruatione uniuersale, con dir che Cicerone sempre dice così, o non usa mai questo in questo modo, o non si troua questo, perchè spesse uolte auuerrà che li scolari stessi haueranno letto il contrario et trouare [*sic*] quel che il maestro non si pensaua. Anzi il maestro stesso con successo di tempo si auuederà della sua imprudenza et trouarà in uso quello che non hauea trouato prima. Per questo è ben sempre moderare con qualche aggiunta simili osseruationi, con dire che per ordinario la tale e tal cosa si suole così usare, e la tal è poco in uso; in cambio di dire che non s' usa mai, o che è errore il contrario.

2.° Quando sono osseruationi non più udite, non bisogna che si contenti il maestro della sua sola autorità, ma proui quel che dice con più esempii et autorità.

3.° Non bisogna che simili osseruationi siano molte, ma poche et scielte, perchè chi ne uuole ragunare ogni giorno molte, oltre che non hauerà poi altre uolte che dire, è forza che dica delle inettie, et cose che non stiano a martello.

4.° Se ben ripetere spesso le medesime osseruationi, con accennar che si sono dette et non uenderle come noue, suole esser di non piccola utilità alli scolari, che han bisogno che li sia più uolte inculcata la stessa cosa; non di meno s' hanno da fugire gli estremi, et non generar noia sempre con la medesma canzona; et certe osseruationi poco recondite, et che hanno più del grammatico, che dell' humanista, si possono più lodeuolmente lasciare che recare.

5.° Et essendo che l' osseruationi consisteno anco hor in elocutioni, hor in uarietà, hor in belle figure et metafore, le più recondite son quelle che consistono in parole semplici, o in parti-

cole, o in nodi dell' oratione, o in epiteti et altro cose minute, che non tutti le notano, se non quelli ch' hanno gran prattica della lingua; et queste, come sono manco conosciute, deueno esser tenute in maggior prezzo.

Con tutto ciò una bella eloquutione, una bella metafora, una bella figura che fa risplendere l' oratione, sempre s' ha de notare et raccomandarla alli scolari, che non sanno ancora far tanta stima di simil ornati, et spesse uolte giouerà, anzi si douerà uoltare qualche bel modo di dire in uolgare, per far conoscere il suo prezzo, massime quando la cosa è difficile a dirla in latino: la uarietà ancora sempre s' ha da notare, perchè con quella uengono li scolari ad arricchire la lingua. Altre cose più communi si possono lasciare.

6.° È d' auuertire, che per prouar qualche cosa oratoria, meglio è sempre seruirsi dell' autorità degl' oratori più tosto che de poeti; ma quando non si trouasse negl' oratori cosa a proposito, all' hora non si fa ingiuria al decoro, se in aiuto dell' oratore soccorre il poeta. Ma essendoui copia d' autorità, tra simili han maggior efficacia li simili, che l' autorità de dissimili, poichè ogni autore ha le sue osseruationi particolari et proprie, che meglio si prouano con l' autorità di loro stessi, o de loro simili, che dell' alieni.

Et questo basti circa la lettione di Cicerone; et li maestri, circa il far questo, auertauo di parlar bene et in modo che lo scolare possa dire αὐτὸς ἔφη, et seruirsi etiamdio nelle compositioni delle parole loro: tanto debbono esser pure et latine. Et per questo gioua hauer in casa scritto tutto quello che s' ha da legere.

Nè però si deue auezzar il maestro a guardar a ogni poco li scritti mentre che lege, perchè questo, oltra che lo scredita molto nella riputatione, dà noia a quelli che lo stanno a sentire. Habbia auertenza che, se li scolari sono deboli, s' accomodi quanto più può alla loro capacità, legendoli etiamdio in uolgare quando sia di bisogno.

DELL' HISTORICO

Se li scolari sono introdotti a sufficienza nell' historia, si può

scorrere un poco più che nella lettione di Cicerone, perchè l' historico si legge parte per imparare qualche cosa d' antichità, parte per imparar il modo di tesser l' historia. Ma oltre alle cose sopradette nell' interpretar Cicerone, le quali in gran parte seruiranno a questa lettione, massime se li scolari non saranno tanto introdotti che basti, si potranno notare nell' historia le cose sequenti, acciò questa lettione sia utile et habbia il fine, che si pretende:

Prima. La qualità della frase et modo di dire, come è differente dall' oratoria et poetica.

2.ª Le uirtù et uitii et legge dell' historia.

3.ª Li colori et lumi che admette l' historia.

4.ª La uarietà delle descrittioni.

5.ª Le digressioni tempestiue.

6.ª Le concioni rette et oblique.

7.ª L' ordine et continuatione d' una cosa con l' altra, et d' un tempo con l' altro.

8.ª La mutatione et uicissitudine delle cosse, li casi uarii, le riuscite inaspettate et cose simili, che tengano sempre desto chi legge.

9.ª Lo scompartir per l' opera una marauiglia, hor un' altra, per renderla uniforme et uaga d' ogni intorno.

10.ª Lo sparger di quando in quando qualche moralità per insegnar a uiuere, giachè l' historia *est magistra uitae*.

11.ª Lo sparger semi di dottrina donde si conosca la qualità dell' historico.

12.ª Et finalmente la prudenza dell' historico in tacere quel che non può giouare, et dire quel che si debbe dire, in colorire le cose, in far reflessione sopra le cose humane, sopra consigli de prencipi, in refutare l' opinione degli altri scrittori circa la uerità dell' historia, et simili altre cose.

Ma se li scolari fussero (come io dico) poco introdutti, bisognarebbe occuparli tutto nella lingua, et dichiararli la lettione anco in uolgare, giachè ad altro non s' ha d' hauer l' occhio, che all' utile.

DELLA LETTIONE DEL POETA

Quel che s' è detto intorno all' interpretar Cicerone, debbe seruir secondo il suo genere et proportione all' interpretatione del poeta; ma qui in particolare si noterà prima la frase poetica, et si uolterà nell' oratoria, acciochè nel medesmo tempo il scolare et intenda meglio il poeta, et impari l' una et l' altra frase, sapendo qual serua per prosa et qual per uerso. 2.ª La differenza dell' humile uerso et sublime, et delle frase, che si conuengono all' uno et all' altro. 3.ª La uirtù del uerso, che s' interpreta, o sia lirico, o heroico. 4.ª Le descrittioni poetiche. 5.ª Le differentie delle comparationi et similitudini poetiche et oratorie. 6.ª Gli affecti et figure di dire, le licenze poetiche et simili cose, secondo la capacità delli scolari; et così auuerrà che, senza perder tempo in lunghe historie, il maestro sempre harrà che dire in queste lettioni, con grande utilità della scola.

DELLE LETTIONI DEL 2.° SEMESTRE

CIOÈ DELLA RETTORICA ET DELL' ORATIONI

MODO DI LEGGER LA RETTORICA DI CIPRIANO

Il modo di leggere la rettorica di Cipriano è dichiarar' sommariamente quel che sta lì senza aggiunger altro, o molto poco; perchè far trattati, o stendersi troppo in discorsi di rettorica, non l' admette il grado della scola nè la capacità delli scolari, et si perde tempo infinito; ma si potrà dar un compendio delle cose più necessarie, che serue per fare ueder meglio la fabrica della rettorica, o per uia di dialogo, o per capi, non ponendoui del suo.

2.° Il secondo, che non si trattenga in capi poco utili, o di poca importanza, come sono li primi 5 del primo libro, perchè l'utilità uera consiste doue si incomincia a trattar dell' inuentione, alla quale seruono gli argumenti topici, che cominciano al c. 16, et in quelli bisogna esercitar gli scolari, che non possono hauer molta materia di trattar una cosa. Similmente nel secondo libro sono capi, dall' undecimo inclusiue sin' al 16, che appartengono a giuditii, et hoggidì non seruono a niente, et in questi

capi non si dichiara altro che la sentenza del capo, et così è bene scorrerli, come quelli anco de argumentatione, che appartengono a dialettici. Nel 3.° ancora si può scorrere dal 52 sin' al fine del libro, doue si tratta della memoria artificiale et pronunciatione, cose o molto facili, o di non tanta necessità come le tre parti passate. El maestro ancora auuertirà che tutti gli scolari habbino il Cipriano d'una editione.

3.° È ben mostrar l' oeconomia di tutta la rettorica, così nel principio come nel progresso, acciochè là resti più facilmente nella mente degli scolari, et sappino sempre doue si trouino.

4.° Non è riputato cosa utile per li scolari instituire dispute di rettorica a guisa di filosofi, perchè la esperienza ha insegnato, che, oltre che li figliuoli non trouano cosa buona per argumentare, vanno ancora imbastardendosi la lingua col parlar' male et senza cura. Per questo il maestro non le introdurrà, ma li farà interrogare tra di loro della rettorica di Cipriano, o di qualche dubbio, che gl' occorressi, più per modo d' interrogatione che di argomento.

5.° Debbe il maestro far fare continuamente essercitio di rettorica, hora in occupar li scolari in un precetto, hor in un altro, così in scola come in casa, et farli inuentiui, apportando altri luoghi simili di Cicerone.

6.° Al fine della lettione debbe sempre fare una recapitulatione di tutto quel che ha' letto, che serua per repetitione; et faccia intender meglio quel che s' è detto, et auezzi insieme li scolari a saper far simili recapitulationi quando bisogni, et qui si potrà dar il compendio delli capitoli che si saranno letti.

MODO DI LEGGERE L'ORATIONI DI CICERONE

Se li scolari saranno mediocremente introdotti, oltr' alle cose notate nella lettione del primo semestre, potrà il maestro dir cose più proprie per l' orationi. Et per aprir la strada a cose utili, s' osseruaranno in generale li precetti della rettorica, mostrandoli in prattica nell' oratione.

In particolare si mostrarà l' artificio di tutte le parti dell' oratione, con li precetti et conditione di ciascuna.

2.° Si mostrerà non solo nel principio, ma anco nel progresso la traccia et ordine dell' oratore.

3.° La differenza delle frase oratorie, et non oratorie, uoltando tal uolta un modo di dir sublime con un temperato et più basso.

4.° La copia et uarietà del parlare.

5.° Le figure delle sententie et de uerbi, gli epifonemi, gli sali.

6.° Lo scompartir de periodi ineguali.

7.° Il numero più segnalato, et varietà di quello, massime nel fine de periodi.

8.° Il modo di connettere una cosa con l' altra, et un periodo con l' altro, et la uarietà di passaggi et transitioni.

9.° Il modo di fugir il tedio et la satietà nel longo parlare, per uia di premunitione et con rinnouare l' attentione.

10.° Il modo d' abbassar' le cose grandi, et inalzar le piccole, et accomodar' sempre lo stile alla materia, che s' ha per le mani.

11.° Il modo et artificio di prouar le cose.

12.° Il modo di mouer gl' affetti.

13.° Et finalmente la prudenza dell' oratore nelle reticentie, et dissimulationi in cattiuarsi gl' animi de quei che odono, in declinar' l' inuidie, in nasconder l' arte et in usar' a tempo qualche motto et qualche gratia per far più attento chi ode et mitigar la seuerità di qualche cosa triste et melanconica.

DELL' ARTE METRICA

La lettione dell' arte metrica, per esser' lettione quasi per accidens, et che non par' che importi tanto, li scolari non ui s' applicano con quella attentione, che douerebbono, massime che sono già stracchi o distratti dalla lettione et esercitii precendenti. Per questo bisogna che il maestro la lega di proposito, et mostri di farne conto, et ne dimandi ancor conto con diligenza, et non faccia esente nessuno de questa lettione, se bene li padri delli scolari non se ne curassero che attendessero al uerso, perchè uno è causa poi, che l' altri faccino il medesimo, nè si può conseruar con rigore la disciplina commune.

2.° Nel dichiarar' li precetti dell' arte, uadia il maestro dicendo la somma, precetto per precetto, perchè così li scolari uengono l' istessa cosa a udirla due uolte, l' una per theorica, l' altra per prattica, et l' una fa intender l' altra.

3.° Perchè l' uniuersale tanto meglio si conosce, quanto che si mostra in qualche particolare, per questo il maestro, dichiarate ben le massime o regole proposte dall' autore, le dimostrerà negli esempi che quello arreca, et ne porterà ancor de sua, se la cosa lo richiederà.

4.° Non si debbano esplicare troppi precetti, ma al più 2 o 3, massime doue sono molte eccettioni et appendice, perchè la moltitudine delle cose per ordinario confondono la memoria, et di qui nasce che lo scolare (che non può arriuare per la fretta del maestro che ua scorrendo) deuenta pusillanime, et perde l' affettione d' attendere al uerso.

5.° Debbe far una ricapitulatione breue di tutti li precetti, che ha letto, come si disse nel legger la rettorica, che serua per repetitione et per far intenderli meglio quando si propongono così nudi, et per non perder tanto tempo in ripetere tutte le stesse parole dell' auttore.

DELLA LETTIONE GRECA

Nella lettione greca s' ha d' osseruare in buona parte quello che si dirà della lettione di Cicerone nella prima di grammatica; talchè:

Prima. Si dirà in due parole latine il contenuto del testo greco.

2.° Si dichiarerà il testo, seguendo l' ordine del scrittore, et si uolterà in latino parola per parola; et doue l' uso della lingua latina non comporta la frase greca, dopo d' hauer reso il puro suono della parola greca, s' esplicherà il suo concetto con altre parole accommodate all' uso della latina, come si dirà della lingua latina et uolgare nelle scole di grammatica.

3.° Si tornerà da capo per notare la gramatica, et trouar li tempi con qualche proprietà di lingua, ma lo studio principale debbe esser nella gramatica et lingua.

4.° Si dichiarerà il testo di nuouo, come si fece nel principio, et si douerrà leggere ad summum 8 uersi, acciò auanzi tempo per esercitar la gramatica et far ripetere a molti quel che s' è letto, et una uolta la settimana si può dar' alli scolari 3 o 4 righe latine da uoltar in greco, auezzandoli a questo pian piano, se li scolari saranno idonei. Et se nel principio li scolari sono poco atti a sentir lettione d' auttori, il maestro si tratteneră in Clenardo, il qual per tutto l' anno si leggerà, ancorchè s' interpreti qualche autore, et s' auezzaranno li scolari a poco a poco ad intender qualche cosetta da loro, et se li farà scriuere spesso de nomi et uerbi in greco, et portarli sotto la compositione del latino et s' esercitaranno in leggere et scriuere correttamente.

Il maestro non debbe far esente nessuno da questa lettione, se bene allegassero la uoluntà de lor padri, ma si faranno capaci li padri, col mostrar loro, quanto l' esempio d' uno può nocere a gl' altri, et l' utile della lingua greca, et come in scuola, quel tempo che si legge greco, lo scolare lo perderia.

DELLA REPETITIONE

Dopo la lettione, seguita il far ripetere quel che s' è letto; et questo esercitio non si deue mai lasciare, perchè li scolari tanto stanno attenti, quanto che hanno paura che non li tocchi a ripetere.

Per questo il maestro dell' humanità non occuperà quel tempo che è destinato a questo esercitio in dettar quel che lui hauerà letto, ma se sarà stata qualche cosa degna d' esser notata, li scolari, mentre che il maestro legge, lo doueranno hauer fatto; et è bene auezzarli a questo, sì perchè li tiene più desti et attenti, mentre che da loro uanno notando qualche cosetta; sì perchè quando sperano hauer l' annotatione dal maestro et di douere esser imboccati, s' addormentano al tempo della lettione et non si curano de star attenti; sì ancora perchè il maestro perde molto tempo in dettare, et poi li scolari, fidatosi che hanno la cosa in scritti, come se l' hauessero nella mente, non la riueggono mai; et scriuono male, et fanno poco honore al maestro delli suoi

scritti et fatiche. Et questo è il primo ricordo, che circa il far ripetere si da al mastro, massime dell' humanità.

2.° Il secondo è che, dopo d' hauer fatto ripetere tutta la lettione a uno o dua, facci leggere ad alta uoce ad un solo il testo dell' autore, et secondo che quello ua leggendo, egli uadia interrogando hor questo, hor quello, massime delle cose che appartengono a proprietà di parole, o osseruation' di lingua, perchè così la cosa ha più del graue et del specioso, che s' il maestro stesso dal suo libro interrogassi; et in questo modo si essercita tutta la scola.

3.° Nel ripetere s' auezzino li scolari a pronunciare bene et proferir bene le sillabe et accenti, acciocchè poi, quando debbano recitare in publico, si trouino inuiati, et acciocchè tutta la scola sia partecipe di quello che si dice.

4.° Il maestro debbe metter in prattica quel che hauerà insegnato nella lettione, con dar molti latini et imitationcelle sopra li passi più belli della lettione, insegnandoli con simile prattica seruirsi di Cicerone et saperlo imitare.

5.° Non si debbe perder tempo in aspettar' molto uno che risponda, et è bene auuezzarli tutti a risponder presto; et quando uno è tanto tardo, meglio è passar' all' altro.

6.° Il maestro, dopo d' hauer emendato lo scolare in quel che non diceua bene, lo farà ridire come è stato emendato, perchè bene spesso accade che lo scolare sta col ceruello altroue, mentre che il maestro l' emenda, et si pensa che, passato quello, non li tocca altro che fare. Et questo ricordo molto più è necessario nelle scuole di gramatica, doue li scolari hanno manco giuditio et più bisogno; et questo del far ridir quel che è stato emendato, s' osseruarà anco nel dar i latini in uolgare, cioè, che prima d dir in latino, si ripeta il uolgare del maestro, come si fa nella filosofia, in ripigliar l' argomento inanzi che si scioglia.

7.° Habbia l' occhio il maestro ad interrogare sempre delle cose più utili, et domandar' conto del necessario, nè si curi molto di farli dire gli autori tutti o luoghi che harà citato, perchè con tutto ciò se ne scordino inanzi che eschino di scuola, et il saperli così esattamente, poco gioua.

8.° Non si faranno ripeter sempre li medesimi o quelli che possono far più honore al maestro, ma si uariaranno ogni dì nuoui, acciochè tutti piglino animo, nè habbino materia di lamentarsi del maestro, che usi partialità.

9.° Debbono ripetere con l' istesse parole del maestro quanto sia possibile, sì per auezzarli a ridir fidelmente et quel che hanno udito, sì perchè le parole del maestro sono megliori et più significanti, et uengano a imparar' meglio la lingua. Nè si farà ripetere la lettione ad un solo. Siano sempre apparecchiati li aduersarii et correggersi l' un l' altro, et si tengano in gara quanto si potrà; et questi auisi di ripetere saranno communi a tutte le scole inferiori, secondo la materia di ciascuna, poichè nell' ultima et penultima bisogna esercitar' gli scolari in cose più minute et domandandoli conto de preteriti, et farli declinar qualche nome, o coniugar qualche uerbo, et cetera.

X.° Nell' humanità, così nel repetere come in ogni altra occorrenza, bisogna far parlar li scolari sempre in latino, perchè, facendo da questa scuola passaggio alle scienze et studii più graui, è necessario che habbino fatto un poco d' habito in parlar latino.

XI. Nel far ripetere le lettione del giorno precedente, acciochè li scolari habbino causa di studiarle, ordinerà il maestro che tra di loro si diano delli latini sopra di quella, massime nell' humanità, che non ha tra il giorno altra sorte di disputa come l' altre scole.

XII. Nel ripetere nell' humanità il maestro dichiari alli scolari le cose più difficili in uolgare, se non l' harrà fatto nella lettione, et facci ripetere una uolta tutto il testo pur in uolgare, supponendo che ui sono sempre di fiacchi, che hanno bisogno di simil aiuto.

DELLE COMPOSITIONI COSÌ DI PROSA COME DE UERSI

Le compositioni di prosa, che si daranno, debbono essere molto meditate et degne di comparire in presenza di qualsiuoglia bon giudicio, perchè ben spesso auuiene che li padri delli scolari riueggano i conti alli lor figlioli, et dalla compositione fan-

no giuditio della qualità et dottrina del maestro. Per questo sempre si porterà fatta in scuola, et non s' indugierà a farla ex tempore quando si debbe dare; et questo recordo tocca a tutti li mastri dell' altre inferiori.

Il mastro dell' humanità essercita gli scolari nel primo semestre in far buone epistole, et queste per ordinario le farà lui, acciocchè siano come esempio et forma, donde la imparino da fare gli scolari; altre uolte le farà fare di proprio marte alli stessi scolari.

L' epistole saranno sempre di diuersa materia, esercitando li scolari in ogni genere d' epistole, talchè hora conterranno una querela, hor una congratulatione, hora essortaranno, hora sconforteranno, hor daranno parere, hor consulteranno, hor chiederanno qualche cosa, hor ringratieranno, hor consoleranno, hor metteranno d' accordo quelli che stanno in disgratia tra se, hor finalmente risponderanno a tutte queste cose. Et con questo veranno li scolari a sapere scriuere et rispondere a qualsiuoglia sorte di littere. Et il maestro potrà con sua commodità insegnar loro il modo di far l' epistole secondo tutti questi generi et specie.

Alcune uolte la compositione sarà qualche discorsetto, o morale, o di lettere, purchè nè sia in modo di predica, come fanno alcuni, nè troppo filosofico.

Altre uolte sarà farli mettere in prattica qualche uirtù dell' historia, conforme a quello che haranno sentito nella lettione, come qualche piccola concione, qualche descrittione, o di paese, o di fiume, o di battaglie, o di tempeste, qualche narratione et altre cose simili, auertendo di non eccedere nella lunghezza, se però li scolari saranno tanto atti, che il maestro li possa occupare in simili compositioni.

Il secondo semestre si faranno comporre orationi, et il maestro darà loro l' argumento; ma prima che gli insegni a far tutto il corpo dell' oratione, a guisa d' un bon pittore, gl' insegnarà a far le parte, et qualsiuoglia membro a poco a poco. Talche hora gli faccia fare un' essordio, hora una narratione, hora una confermatione, et hora un epilogo et peroratione, et poi finalmente tutta una oratione intera, dandogli per auuentura da uoltar in

latino qualche orationcella molto breue in uolgare, che li serua per esempio. Alcuna uolta gli essercitarà in comporre delle figure, in trouar delli argumenti, et seruirsi de luoghi dell' inuentione in muouer qualche affetto, o sia di misericordia, o d' amore, o d' odio, o di speranza, etc.

CIRCA LI VERSI

Nel primo semestre s' esercitaranno in far uersi esametri et pentametri, et in questa sola sorte di uersi si perfettionaranno; et a questo fine se li può leggere tra la 7.na [a], quando parrà al prefetto, *selecta poëtarum,* o altra cosa simile, donde si possino aiutare.

Il secondo semestre si esercitaranno in far' qualch' altra sorte di uersi, aprendoli la strada pian piano ad ogni sorte de uersi con leggerli qualche cosa a questo proposito. Et si darà loro da far uersi due uolte la 7.na, cioè auanti la uacanza et la domenica, per hauer più tempo.

Il maestro alcuna uolta darà lui l' argumento de uersi masticato, massime quando è nuoua sorte de uersi; altre uolte, propostoli breuemente l' argomento, li farà far' da loro; alcuna uolta ancora uoltaranno una sorte de uersi in un' altra, v. g.; se il maestro legge un epigramma de uersi exametri et pentametri, lo farà poi uoltare alli scolari in uerso jambico, o il jambico in endecasillabo, o questo in lirico. Et così non mancarà mai materia uaria in che occuparli, et se li allegerisce la fatica al maestro con molto vtile.

DELL' EMENDAR' LA COMPOSITIONE

Circa l' emendar la compositione in tutte quante le scole, si osseruaranno le cose seguenti:

Prima, il maestro spenderà un hora intera (cioè la prima del dopo pranzo) in riueder le compositioni, tre 4.i o poco più priuatamente, et l' ultimo in publico, come poi diremo. Il riueder

[a] *Lege* settimana.

priuatamente si fa con chiamar' li scolari ad uno ad uno, et mostrarli et correggerli doue hanno fatto errore.

2.° Mentre che riuede le compositioni in priuato, tenghi li scolari occupati, acciò non perdino tempo, o in tradurre qualche cosa uolgare, o in acconciar qualche uerso guasto, o qualche periodo oratorio spezzato, o in altra cosa simile.

3.° In questo stesso tempo quelle compositioni che non riuede, le distribuirà agl' aduersarii, acciò si trouino gl' errori l' un l' altro, perchè così si uengono a riuedere più compositioni, et s' auezzano li scolari a conoscer gl' errori.

4.° Nel emendar' faccia molto conto dell' ortografia, acciò li scolari s' auezzino a scriuer correttamente. Medesimamente faccia far buona lettera, acciochè questa sia testimonio della loro diligenza et cura usata nel comporre.

5.° Non lasci passar parola barbara o impropria, che non la censuri, perchè tanto ne fanno conto li scolari, quanto ueggono che ne fa il maestro; et gli auezzi a non mettere in carta cosa, che non l' habbino trouata in Nizolio o Calepino.

6.° Dia animo alli debboli, lodandoli doue fanno bene; et per il contrario, in quelli che troppo presumano, habbia sempre che dire et che notare; et secondo la scola s' inalza, così debbe esser esatto il maestro in emendare i piccoli errori, et secondo la capacità delli scolari, come si dirà nell' altre scuole.

7.° Si faccia render conto dal scolare, perchè habbia fatto così, o non così, acciò uegga s' ha fatto bene a caso, o per scienza; et stia accorto che non si faccia inforcicare il latino.

8.° Mandi subbito ad acconciar quel che hauerà corretto allo scolare, et tal uolta lo riuegga di nouo. Et ad alcuni, che han composto molto male, gioua assai farli comporre un' altra uolta l' istessa cosa, perchè fanno maggior riflessione sopra gl' errori.

9.° Non perda molto tempo in uno, per poter ancora ueder bene l' altre compositioni, et per questo, hauendo lo scolare bisogno di correttione, la differirà a tempo suo, col farlo metter in nota, acciò non passi; et a quelli che hanno fatto tanto male, che ui bisognarebbe spender molto tempo, si riuedrà parte della compositione, acciò non si faccia torto agl' altri.

10.° Al fine dell' emendar le compositioni, il maestro ne uedrà publicamente alcune; et se fussero delle peggiori, meglio sarebbe, perchè le peggiori per ordinario contengono gli errori di tutte l' altre, et tutti sogliono cadere nella medesma fossa; et forse che questo sarebbe meglio farlo nel principio, acciò quelli, che si riueggono le compositioni l' un' l' altro, sapessero meglio l' errori.

Dopoi domanderà il maestro conto a gl' aduersarii de gl' errori, che hanno trouati in quelle che gli diede per emendare; et oltre di questo, farà leggere a 2 o 3 sempre diuersi quel che haueranno composto, mentre si sono reuiste le compositioni, acciochè sia certo che quel tempo non lo spendano male.

11.° Faccia che in capo la 7.na habbia riuisto a tutti la compositione almeno una uolta, tenendo ordine in riuederle.

12.° L' emendatione l' humanità la darà di quando in quando, secondo che si trouerà prouisto; ma gl' altri maestri non così spesso; et quando la danno, uuol esser cosa molto polita et che possa comparire.

DEL RECITARE

Lege quae dicuntur p. [*sic*].

Et questo basti intorno gli essercitii dell' humanità. Del recitar', non ui è che dir altro, senonchè debbe tener gran cura il maestro di non far perder la memoria alli scolari col poco essercitio di memoria; et così la matina come la sera li farà recitare le lettioni passate, conforme al modo che sta nel capo degl' esercitii in commune; et il sabato farà recitare da capo della 7.na, et quando si leghono l' orationi, da capo di quelle.

DELLA PRIMA SCOLA DI GRAMMATICA

DISTRIBUTIONE DELL' HORE

La prima hora della mattina si spenderà un quarto in circa in recitare, et il resto in repetere l' ultima lettione della mattina e far essercitio sopra di quella.

La 2.a hora si metterà circa mezza in leggere, et l' altra mezza in ripetere la lettione all' hora letta, et dar la compositione.

L' ultima mezz' hora in legger et esercitar' la grammatica.

Dopo pranzo la prima hora in emendar' le compositioni, li tre quarti priuatamente, et l' ultimo in publico, se già non paressi al maestro emendar prima in publico et poi in priuato.

La 2.ª hora per un 4.° in ripetere la lettione all' hora letta: l' ultima mezz' hora in legger, et quel che resta in ripetere la lettione all' hora letta.

L' ultima mezz' hora in legger et essercitar' l' arte metrica o greco, *alternis diebus,* per un quarto, et l' altro 4.° in disputare.

Il sabato la prima hora della matina in recitar parte in priuato et parte in publico.

La 2.ª in ripetere le lettioni della mattina di tutta la settimana.

L' ultima mezz' hora in dichiarar la dottrina x.na

Dopo pranzo, la prima et 2.ª hora [repetizione,] ma delle lettioni del dopo pranzo. Il resto del tempo si spenda in dispute.

NELLA PRIMA SCOLA DI GRAMATICA

CIRCA LA LETTIONE DI CICERONE

Questa lettione conterrà: primo, l' argomento; 2.°, la dichiaratione del testo; terzo, la proprietà delle parole, con qualche osseruation di lingua; 4.°, il cauar frase.

Primo: circa l' argumento. Il senso et argumento di questa lettione sarà il medesmo che dell' humanità, senonchè questo douerà ancora esser un poco più breue; et dopo d' essersi detto in latino, si dirà in uolgare.

2.° Circa la dichiaratione del testo. Il testo si doueria dechiarare tutto in uolgare, et s' osseruaranno le cose seguenti:

Prima. Che cominciando a dichiarar un periodo, si uolti in uolgare parola per parola, conseruando l' ordine et collocatione del latino quanto si potrà.

2.° Perchè la frase latina, resa secondo il suono delle parole, spesse uolte non s' accorda con l' uso del uolgare, per questo il maestro, uoltata la frase latina prima secondo il suono delle pa-

role, li darà per il suo uolgare naturale, secondo l' usanza della lingua.

3.° Che occorrendo nel dichiarare il testo qualche cosa d' antichità et eruditione, non si trattenga, ma le tochi tanto quanto basti per far intendere il testo; perchè questa parte d' eruditione è più propria dell' humanità che di questa scuola.

4.° Che dica sempre una cosa del medesmo modo, et in uno solo modo, perchè s' una parola latina la ua uoltando con 2 o 3 uolgari, lo scolare non s' afferra a nissuna et se ne scorda spesse uolte di tutte, et il maestro si mostra poco sicuro, poichè non ha saputo scierre una parola a proposito, ma perchè dubita qual sia buona, ua descriuendo la cosa con più.

5.° Circa la proprietà delle parole, dichiarato nel modo predetto il testo, il maestro tornarà da capo per notare la proprietà delle parole, la quale è propria di questa scola, et osseruarà il medesmo di quello che si dice nell' humanità. Dell' osseruatione scierrà le più comuni, lasciando da banda le troppo esquisite, poco intese et stimate da figlioli, et non ne darà più che una o dui, per poter attender meglio a quello, che è suo proprio, che per il ponderar' la forza delle parole. Queste proprietà et annotationi il maestro le dirà prima in latino, sì per auezzar li scolari ad intender latino, sì perchè si notano meglio in parole latine che in uolgare; dopoi dirà le stesse in uolgare.

6.° Circa le frase, finito di notare le proprietà delle parole, il maestro cauarà dalla lettione qualche bella frase o modo di dire, et la detterrà alli scolari. Et auertisca prima, che non basta cauar la frase nuda et così dettarla, ma la douerrà applicare a qualche cosa corrente, che uenga in uso et sia come una maniera d' imitare. 2.° Cauerà simili frasi et imitationi dai luoghi più illustri della lettione, et per questo doueranno esser poche et belle, poichè in una lettione rare uolte occorrono molte frase illustre. 3.° Simili imitationi deuono esser breue et di cose graue et nobili, et non di cose basse et particolari; et a questo giouerà applicare la frase a cose uniuersali, che habbia come forma di breue sententia, di cui è proprio esser spogliata di uili et basse circostantie et particolari. Finite tutte queste cose, si tornarà da

capo a dicharar' il testo un' altra uolta in uolgare, et tutto si douerrà far con somma breuità, per lasciar' tempo d' esercitar li scolari. Tutta la lettione non passerà 12 linee, et il tempo che si mette a leggerla non debbe mai passar' mezz' hora.

CIRCA IL' LEGGER IL POETA

Nel dichiarar' il poeta, si terrà quasi l' istesso modo, se non che in quello non ui è tanta occasione d' attendere a osseruatione di lingua, o a belle eloquutioni oratorie, ma poetiche; et queste si doueranno notare in cambio delle frase che in Cicerone si cauano; et quel ch' è poeticamente detto, il maestro lo uolterà tal uolta in frase oratorie, et n' auisarà lo scolare, acciò sappia quel che è buono per scriuer in prosa, et quel che in verso.

La 2.ª uolta che torna a notar le parole, può ancora dichiarar il testo in latino, giachè non uè pericolo di far male le parafrasi, essendo molto diuersa la frase poetica dalla oratoria.

DELL' ARTE METRICA ET GRECO

L' arte metrica si legge nel medesimo modo che nell' humanità, senonchè qui si legge in uolgare et si mastica un po' meglio, et non si ua tanto per il sottile in dichiarar' tutte l' appendice et eccettioni. Questa si leggerà *alternis diebus,* come anco il greco, un giorno questo, l' altro quello, per non leuar il tempo a cose più necessarie.

Il greco consiste in legger li principii di Cleonardo, et far molto essercitio in declinar nomi, et coniugar uerbi, et essercitar tutti li scolari in questo, come s' è detto nell' humanità.

DEL RIPETERE

Il ripeter delle lettioni è il medesmo che nell' humanità, eccetto che qui, come nell' altre scole inferiori, s' hanno più tempo a essercitar li scolari; 2.° et in cose più minute; 3.° et in uolgare.

DELLE COMPOSITIONI

Le compositioni in questa scola, come in tutte l' altre che segueno, debbono esser di tal maniera:

Prima. Debbono esser breue, acciochè siano fatte dalli scolari con maggior cura (auezzandoli sempre a far poco et bene) et acciocchè nel riuederle si metta manco tempo, et perchè li douerrà far portar sempre separatamente qualche essempio della gramatica fatto da loro, o qualche frase cauata dalla lettione, o altra cosa, acciò li scolari siano bene occupati in casa con sodisfattione de loro parenti.

2.° Non debbono esser di cose leggieri o di baie o secolareschi, ma morali o politici, come s' è detto nell' humanità, o di cose sode et graui; nè manco debbono essere troppo spirituali, che paiano mezzi di predica, ma più tosto si lodarà la uirtù in comune, o si spargeranno semi di pietà, presa occasione da qualche apotegma de gentili.

3.° Debbono esser secondo il dir corrente et commune, talchè nè habbiano dell' affettato, nè del pedantesco, nè del barbaro, insegnandoli a parlar bene, etiamdio in uolgare.

4.° Non debbono essere sempre dell' istessa materia, ma hor d' una, hor d' un' altra, talchè uenghino li scolari a saper ragionar d' ogni cosa, così in uolgare come in latino.

5.° È bene nelle compositioni dar i uocaboli, et dir in latino qualche bel modo di dire difficile a trouarsi; perchè quel tempo che li scolari spendono in cercar uocaboli, lo mettono con maggior utilità in cercar la gramatica et in comporre le parti dell' oratione tra se. Oltre di questo, se si fanno trouar li uocaboli da loro, s' attaccano spesso alli peggiori, et non hanno giudicio per far la scielta de più proprii. 3.° Uengono a imparar sempre qualche bella eloquutione o modo di dire, se ogni uolta il maestro dice loro in latino qualche cosa simile; et per ordinario, le cose che seruono alla compositione restano meglio nella memoria.

6.° È ben' ancora che le compositioni siano prese dalli luoghi di M. Tullio per uia de imitatione, perchè così li scolari uanno imparando ad imitare. 2.° La gola di ritrouar la compositione li fa legger con molta auidità Cicerone, il che è cosa utilissima. 3.° Il dettato spesso riesce meglio; auertendo però di non accomodar la sentenza alla frase o imitatione, ma questa a quella;

altrimente la compositione harebbe molto del stirato et poco del naturale.

7.° Perchè la compositione non è altro che una prattica della lettione, douerrà esser fatta secondo le regole della gramatica, che si leggerà, o a proposito della lettione di Cicerone, hauendo sempre riguardo di non accomodar il discorso del dettato alli precetti della gramatica, ma questi a quella, talmente che chi legge la compositione del maestro li paia di legere una cosa seguita et ordinaria. Et questo auuiso è più necessario per l' ultima et penultima scola, doue le compositioni debbono esser fatte per ordinario conforme alli precetti di gramatica, o alla lettione quotidiana di Cicerone.

La materia della compositione nella prima saranno discorsetti breui o epistole, nelle quali li scolari, particolarmente il secondo semestre, s' essercitaranno secondo l' arte, acciò si trouino più disposti per l' humanità. Et sotto la compositione se li farà portar' sempre qualche uerso, che haueranno per ordine del maestro hauuto a racconciar', o uero qualche nome greco o qualche tempo. Et questo ancora s' intende il secondo semestre, quando si dispongono per l' humanità. Il primo semestre basta insegnarli a scandere et imparar le regole dell' arte metrica, con acconciar' qualche uerso guasto; l' altro poi possono pian piano cominciare farne qualcuno da per loro.

Nella 2.ª et 3.ª la materia della compositione, come s' è detto poco dianzi, debbe essere conforme alle regole della gramatica, et qualche uolta alla lettione di Cicerone.

DEL RIUEDER LE COMPOSITIONI

Il riueder delle compositioni in tutte la scole seguenti debbe esser al modo che si fa nell' humanità, con queste differenze:

Prima. Che se uadia dietro alla gramatica, esaminando li latini con li precetti di quella. 2.° Che mentre si riueggono li latini priuatamente, s' occupino li scolari in cose più conforme al loro grado, come in cauar frase di Cicerone, et nella prima in tradurre qualche cosa in uolgare, et nell' ultima et penultima in recopiare la lettione letta di Cicerone, per imparar l' ortografia; o

in far essempio sopra la grammatica et metter in prattica qualche precetto. 3.° Il maestro in queste scole rare uolte darà la sua emendatione, se non fusse nella prima scuola, doue li scolari s' aiutano più dell' esempio del maestro, che non fanno quei dell' altre scuole. 4.° In queste scole di gramatica, massime nell' ultima et penultima, non si trattenerà il maestro in emendar ogni picciolo errore, ma l' errori più importanti contro la gramatica, conforme però alla capacità dello scolare, acciò si possino emendare più compositioni, et perchè lo scolare ignorante non è capace d' ogni cosa, et tal uolta si sgomenta quando si uede emendar' tante cose.

DEL RECITAR A MENTE

Nelle scole più inferiori tanto maggior diligenza si debbe metter in far recitare gli scolari, quanto che l' età tenera è più facile per questo essercitio. Et se non si comincia a bon hora ad essercitar' la memoria, poco giouerà quando la persona è più grande. Sono tre utilità d' importanza quelle che apporta il far bene questo essercitio, et alle quali bisogna che il maestro habbia sempre la mira. La prima, come detto è, che la memoria fa crescendo con l' esercitarla spesso, così come l' altre parti dell' anima. La 2.ª è, che li scolari si seruano più facilmente delle frase degli autori, et quando uogliono comporre, gl' occorrono senza pensarui. La 3.ª, che s' auezzano per li bisogni et occorrenze di comparir in publico et far orationi et simili cose.

Hauerà dunque cura il maestro di farli recitar mattina et sera le lettioni precedenti tutti a suoi decurioni, come si dice nel capo degli esercitii in commune, et li decurioni a un decurione maggiore, et questo al maestro. Et il sabato farà recitare o dal capo del libro o della 7.ª, secondo il consiglio del prefetto. Et metta in gara li scolari tra se a chi meglio recita. Et auuertisca di farli recitare con uoce alta et chiara et adagio, come se ueramente douessero recitare in publico, massime il sabato quando u' è più di tempo, perchè con questo uengano a far un bon habito, et acquistar' facilità per comparir in publico quando bisogni. 2.° Cominci ancor lui stesso d' un capo dell' autore a far recitare,

massime il sabato, et facci seguitar' altri hor questo hor quello, quel che segue di mano in mano, perchè così spenderà manco tempo et s' auuedrà ben chi ha imparato la lettione; et tal uolta farà recitar alli stessi che hanno recitato ultimamente, acciocchè uno non si dia ad intendere, d' esser stato interrogato di fresco, che non li toccherà così presto, et uenga ad esser negligente nell' imparar' a mente. 3.° Dia ancor qualche aiuto per imparar a mente facilmente, come in scierre il tempo della mattina, l' intender bene la lettione, il star attento a repeterla, il ricopiarla, et altri simili aiuti; et nell' humanità aiutano li precetti della memoria artificiale, che sono pur capaci per tutti chi li sa[nno] ben porgere.

DELLE DISPUTE

Tra gl' altri essercitii utili, che hanno tutte le scole, massime della prima in giù inclusiue, sono le dispute o di grammatica, o sopra le lettioni di Cicerone, o sopra l' eleganze et eloquutioni, con li quali si disfidano l' un l' altro gl' aduersarii; et queste acciochè si faccino con frutto, auuertirà il maestro le cose seguenti:

Prima. Che li scolari non si diano latini stirati, o mal composti o pedanteschi, imparati da pedanti o huomini plebei, ma parlino come si parla communemente, et habbino li loro themi del ciuile, et sia una cosa seguita: et quando fanno il contrario, il maestro li riprenda et gle gli faccia mutare. A questo giouerà far citar la regola della gramatica sì da quello che interroga, come da quello che risponde, perchè a questo modo uerranno necessariamente a studiar la gramatica. 2.° Ancora non debbono esser troppo lunghi, che non si possin tener a mente.

3.° Guardi che non si perda tempo in aspettar che l' aduersario risponda, et gl' auezzi pronti et spediti, che dimostrino ueramente di uenir apparecchiati; et per questa causa [è] meglio d' auisarli auanti et ordinarli quel che hanno da riuedere per esser interrogati.

4.° Non s' auezzino a parlar barbaro, o scorretto, o troppo basso, ma latinamente, con proferir bene ogni sillaba, et con uoce tale, che tutta la scola possa sentire.

5.° Se le dispute debbono esser sempre uarie, non solo mutando il disputar di grammatica con le dispute dell' eleganze et elocutioni, ma con uariar una parte di gramatica con l' altra, talchè hogi si disputi sopra una parte, et domani sopra un altra, et così si uenga in breue a scorrer tutta la gramatica in prattica et essercitio.

6.° Debbe esser ordine tra quei che disputano, acciocchè tocchi a tutti, massime a quelli ch' hanno più di bisogno et sono più negligenti, perchè con questo sprone si suegliano un po' più.

7.° Insegni il modo alli scolari di cauar li loro themi da Cicerone, acciò s' auezzino insieme et apparlar bene et riconoscere li precetti della grammatica negl' autori.

8.° Determini quanto s' hanno gl' aduersarii da interrogare l' un l' altro, come dir tanti preteriti, tanti dubbii della lettione o di gramatica, tanti latini.

Nell' ultima scola la materia delle dispute debbe essere spesso de preteriti et supini, et coniugare et declinare; et in cambio delle dispute farà il mastro coniugare a torno qualche uerbo anomalo o altro difficile, et il maestro della prima, in luogo della prima [*sic*] può tal uolta far dichiarare qualche cosa di Cicerone, doue non habbino udito, mettendo pur gara tra gl' aduersarii di chi intende meglio latino.

MODO DI LEGGERE ET ESSERCITAR LA GRAMMATICA

Nel legger et essercitar' la grammatica gioua molto per farla capire agli scolari quello che s' è detto circa la lettione dell' arte metrica, cioè prima dir la somma de precetti a regola per regola, et poi dichiarar' l' istessa regola o precetto; perchè questo uiene ad essere come una doppia dichiaratione, et la prima uiene ad essere come theorica et la seconda come prattica, che si fanno intendere l' un l' altra.

2.° Deue il maestro dichiarar' le parole dell' auttore in uolgare et far ben' intendere le massime che propone, per esser ordinariamente oscure, come tutte l' altre cose uniuersali; et perchè l' uniuersale li fanciulli non lo possono ben capire se non in

qualche particolare, per questo il mastro li farà uedere, negli essempi che reca l' auttore, la massima o precetto proposto.

3.° Non si debbe contentar il maestro de soli essempi dell' auttore, ma ne debbe arrecar' ancor egli delli suoi, et a quest' effetto se gl' apparecchiarà in casa per hauerli poi pronti mentre che legge, perchè non occorrono così subito; et se li ua cercando all' hora, o non li souuiene cosa a proposito, o ua perdendo il tempo; tanto più che, quando debbe essercitar gli scolari in quello che ha letto, bisogna hauerne molti et molti, che non si possono partorire all' hora.

4.° Debbe il maestro ripetere più uolte l' istesse cose sempre nel medesimo modo, et nell' istesso modo farle ridire alli scolari.

5.° Gioua ancor molto andar dichiarando et interrogando, perchè spesso accade, che quando si dichiarano molte cose insieme, le prime sfuggono et cascano dalla memoria, et fa più star' attenti li scolari, che facilmente si distraggono per il lungo parlare del maestro.

6.° Quando il maestro dubita se la cosa è intesa, interroghi li più debboli, perchè da quelli potrà far coniettura del commune della scola, il che non si può fare dall' interrogare li boni ingegni.

7.° Li latini, che il maestro dà alli scolari, o l' istessi scolari si danno l' un l' altro nelle dispute, debbono essere facili, massine nell' ultima scola, perchè la maggior difficultà è auezzar li scolari pronti, et pronti non si possono far con latini difficili et astrusi, ma bisogna farli prima rompere il ghiaccio con cose facili, perchè, quando hanno acquistato prontezza nelle facili, la pigliano ancora nelle difficili. Et in questo s' ingannano molti mastri, che inuiluppano il ceruello delli scolari con certi latini, che ci potremmo contentare, che li facessero bene nell' humanità et scole superiori.

8.° Non bisogna dichiarar' molte regole insieme, perchè la moltitudine genera per ordinario confusione di memoria, massime nell' intelletti deboli, come quei de fanciulli: anzi nell' ultima et penultima non si leggerà ogni giorno noui precetti di

gramatica, se non hanno ben appreso li passati, ma basterà far' essercitio sopra di quelli, finchè la maggior parte gli habbino bene appresi et siano bene confermati in quelli.

9.° Tra 'l leggere et ripetere la gramatica bisogna metter un' hora, perchè questo debbe essere il proprio et quotidiano cibo delli scolari.

X.° Non in tutte le scole si debbe leggere tutte le cose della grammatica, ma nell' ultima, oltre alli precetti comuni, si leggeranno solo l' appendice del primo ordine; nella 2.ª l' appendice del 2.° ordine; et nella prima quelle del 3.° ordine, poichè non tutte le scole sono capaci di tutte l' appendici.

MODI DI LEGGER CICERONE NELLA 2.ª ET ULTIMA SCOLA

In queste due scole tutto si legge in uolgare, osseruando l' ordine, che s' è detto nella prima, cioè che prima si dica l' argumento et senso della lettione nel modo che si dice quiui. Dipoi si dichiari nel medesmo modo il testo. 3.° Che, tornando da capo, si notino li precetti della grammatica con la proprietà delle parole, ma non così exquisitamente come si fa nella prima, nè con tant' apparato de confermationi et di proue, o di citatione, ma semplicemente si debbe spiegar la forza delle parole ancora comuni et trite, perchè s' ha da pensare che le cose communi a questi scolari sono ancora oscure et non conosciute. 4.° Finito il mostrar' de precetti di gramatica et la forza delle parole, si dichiarará di nouo il testo, et poi anco un' altra uolta, se questa non basterà, et giudicherà così il mastro; il cauar delle frase in queste due scole debbe esser fatto più positiuamente; et nell' ultima basta cauarle, *ut iacent,* senza applicatione o imitatione, con propor' solo la nuda eleganza et uoltarla in uolgare, perchè li scolari non sono tanto capaci.

Li mastri di queste due scole non si debbono trattenere in leggere più che un 4.° et mezo d' hora; tutto il resto s' ha da porre in essercitio, nè passaranno o 8 o 10 righe di longhezza, massime nell' ultima, doue ancora bisogna che più s' abassino questi esercitii, discendendo sempre a più minute cose, et più trite. Così le compositioni debbono esser, conformi al grado della

scola, molto breue, et come s' è detto, secondo li precetti delle lettioni, et se li farà scriuere separatamente qualche nome o uerbo difficile, o trouar' qualche preterito difficile.

Nel 2.° semestre la 2.ª ua un po' inalzandosi per disporre soggetti per la prima, et cosi si permettono all' hora molte cose simili a quelle, che si fanno nella prima nel primo semestre; et per questo dopo Pasqua se l' insegna a legger greco, et scander, et legger qualche poeta molto facile in uolgare, senza nessuno apparecchio o splendore.

DISTRIBUTIONE DELL' HORE ET ESERCITII NELL' ULTIMA ET PENULTIMA

La prima hora, per un 4.° incirca si metterà in recitare, il resto in ripetere l' ultima lettione della mattina passata, et in essercitar' li scolari sopra di quella.

La 2.ª hora, per un 4.° incirca si spenderà in leggere; il resto in repetere la lettione all' hora letta et in dar la compositione; l' ultima mezz' hora in coniugare.

Dopo pranzo la prima hora si pone in emendar le compositioni per 3 4.ⁱ d' hora priuatamente, et l' ultimo 4.° in publico. La 2.ª hora per un 4.° si spende in far repetere l' ultima lettione del dopo pranzo, et per un 4.° incirca in leggere il resto, in far ripetere la lettione all' hora letta, et in essercitar la grammatica; l' ultima mezz' hora in declinare.

Il sabato la prima hora si pone in recitar parte in priuato et parte in publico le lettioni della mattina di tutta la 7.ⁿᵃ; la 2.ª hora in ripetere le medesime lettioni; l' ultima mezz' hora in dechiaratione della dottrina xana. et in farla loro recitare.

Dopo pranzo la prima hora et mezza là si spende come la mattina, ma si fa repetitione delle lettioni del dopo pranzo; il resto del tempo in disputare.

Nella penultima si fa come nella ultima, eccetto che l' ultime mezz' hore si spendeno in disputare.

DEL GASTIGARE

Se bene di questa materia si è trattato nel capo de Maestri in

commune, nondimeno, perchè all' hora se ne trattò uniuersalmente, ne trattaremo adesso qui in particolare, per esser un' essercitio necessario non meno che gl' altri, et difficile a farlo bene.

Debbe dunque il mastro circa il modo di castigare osseruar quel che segue:

Prima. Che sappia che cosa sia degna di castigo, o di perdono; et degne di castigo son tutte quelle colpe, che toccano a male creanze, et queste si debbono castigar più seueramente che qualsiuoglia altra colpa, acciocchè li scolari intendino a posteriori il conto che si debba far' delle uirtù. Le negligenze ancora probabili et di rilieuo son degne di castigo, perchè la negligenza è segno della uoluntà, onde è ancor lei *in genere moris* et per questo merita castigo. Di qui si caua che li mancamenti che procedono solo dall' intelletto, perchè non sta in poter nostro hauerlo bono o cattiuo, non sono degni di castigo. Talchè solo due sorte di colpe cascano sotto la sferza, cioè mali costumi et negligenze probabili.

2.° Debbe esser prudente il mastro in far che li scolari nuoui nelli principii non s' atterriscano nè con castighi dati ad altri, nè con minaccie, perchè formano subito un concetto che sempre così si faccia, et si uengono a confirmar nell' opinione publica, che li nostri mastri sono crudeli, et s' alleuano con un' animo molto seruile. Per questo è bene astenerse quando uiene qualche scolare di nouo, o quando uenisse qualche forastiero extraordinario di qualche conto; perchè batter in presenza di simil persone, non è cosa da huomo che uoglia hauer rispetto ad altri, come ancor, quando uenisse qualcuno de nostri superiori, non è bene usare questa iurisdittione di battere, perchè si mostra far poco conto delle persone.

3.° Non debbe castigar solo i poueretti et lasciare la nobiltà intatta, perchè così mostra d' esser accettator' di persone, et hauer del secolare, et perchè dà ad intendere di far' più conto della nobiltà che della uirtù, et perchè è una impietà uoler a quelli, che la natura ha fatto poueri, agiunger questa altra infelicità come propria; per questo, se bene s' ha d' hauer qualche riguardo alli

nobili, tuttauia, doue ua l' honor' di Dio, s' hanno da castigar, come gl' altri.

4.° Non conuien castigar subito dopo la colpa, acciochè non s' interrompano gl' esercitii incominciati, et per non dar luogo alla passione, che fa passar' la misura del castigo, et perchè allo scolare è parte del castigo starlo aspettando, et esser uergognosamente condennato a quello. Nè è pericolo che il mastro col differir il castigo se ne scordi, o li passi la uoglia del castigare, perchè alla memoria serue far denotar il delinquente, et se si pente di dar il castigo, sarà segno che in quel principio non si moueua tanto con ragione quanto con passione, et così la dilatione giouò a qualche cosa.

5.° Esser troppo rigoroso o troppo giusto è grand' ingiustitia et *nimia seueritas amittit auctoritatem* (come dice Seneca); et così le uergogne come gl' honori, quando sono a buon mercato, non si stimano.

6.° Del non introdurre noue sorti di castigo, et come si debbe procedere con quelli che lo ricusano, n' è stato detto nel capo degl' auisi de mastri in commune.

ESSERCITII UARII DELLE SCOLE

Della lettione di Cicerone la mattina.
Della lettione dell' historico la sera.
Della lettione del poeta.
Della lettione della rettorica di Cipriano.
Della lettione dell' orationi di Cicerone.
Dell' arte metrica.
Della lettione greca.
Della repetitione della lettione.
Della compositione de prosa.
De uersi.
Dell' emendar' le compositioni.
Del recitare.
Della lettione di Cicerone nella prima scola.
Della lettione di Virgilio.
Dell' arte metrica, greco et repetitione.

Della materia delle compositione in tutte le scole seguenti, et riuederle.

Del recitare.

Delle dispute.

Della grammatica.

Della lettione di Cicerone nella 2.ª et 3.ª

Del modo di castigare.

Della distribution dell' hore nell' humanità.

Della distribution dell' hore nella prima.

Della distribution dell' hore nell' ultima et penultima.

29

Jhus.

DE STUDIIS

HUMANIORUM LITERARUM [1]

Tres ordinarie erunt praeceptores in tribus diuersis grammaticae classibus: quartus humaniores literas, quintus rhetoricam praeleget; et in horum duorum, graeca lingua et hebraica, et si qua alia discetur, est praelegenda: ita ut semper sint quinque classes; ut ex declaratione *Constit., par. 4, c. 13,* elici potest.

5.A CLASIS

1. Et ut ab infima classe, quae quinta uocatur, exordiamur

---

[1] Archet., ex *cod. Rom. stud., I,* ff. 1, 3-22, a quatuor diversis librariis exaratum. Hujusmodi scriptum datum fuit Patri Ledesmae, qui, ut inferius videbitur, illud, factis notationibus aliquot tum generatim, tum singillatim, circa determinatas regulas, P. generali Praeposito Societatis tradidit. Emendationes non paucae sunt, ignota manu factae, quas in annotationibus indicamus; sed eae tantum inveniuntur in prima hujus scriptionis parte, scilicet, ante paragraphum, cui titulus «Regulae omnibus iis obseruandae, qui Societatis nostrae scholas frequentant». In *cod. Rom. stud., II,* extat apographum alterius partis, quod a nostro nonnisi paucissimis verbis differt, quae tamen in annotationibus reperientur. In primo folio recto haec tantum leguntur verba: «De studiis. Patri Ledesmae detur. Collegii Romani. A». Post verbum «Patri» scriptum fuerat «Polanco», sed, deleto hoc verbo, alia manus scripsit: «Ledesmae detur».

(ad quam legendi et scribendi ignari non admittentur), in hac prima latinae grammaticae rudimenta tradenda sunt.

2. Declinandi igitur coniugandique omnia, etiam difficilia nominum et uerborum genera, prima cura esse debet: nomina facile copulare, et omnium temporum significationes lingua uernacula reddere, in promptu habeant. Haec etenim latinae linguae firma sunt fundamenta.

3. Rudimenta accidentium octo partium, cum concordantiis; et paulo post nominum genera [a] docebuntur.

4. Adde etiam selectarum Ciceronis epistolarum gustum quendam; ut inde compositionum suarum prima exempla decerpant.

5. Omnia haec discant memoriter; et apud praeceptorem aut decurionem, quem ipse sibi substituet, aliquid bis quotidie recitent.

6. Si qui ad nostras scholas uenerint, qui aliquandiu sub aliis praeceptoribus latinae linguae *tyrocinia fecerint* [b], licet autorum lectioni assueuerint, si tamen in flectendis nominibus ac uerbis satis exercitati non sint, ad hoc gymnasium deducantur, ut, assidua dierum aliquot exercitatione promptiores facti, ad eam classem, qua in examine digni reperientur, gradum faciant.

7. Prouectiores huius classis, sexto quoque mense examinentur a Praefecto studiorum; et si idonei iudicabuntur, ad altiorem transeant.

8. In examine uero [c], non minus de doctrina xpiana., quam de grammaticae rudimentis respondere ac satisfacere debent [d]: examen ipsum, nonnunquam priuatim, et nonnunquam, ad caeterorum exemplum, publice fiat.

HORARUM [e] IN HAC QUINTA CLASSE DIUISIO

Mane.

1. Dimidia horae pars recitandis memoriter lectionibus da-

[a] *Alia manu additum*: declinationes.

[b] *Àlia manu superpositum: est* operam dederint.

[c] *Additum*: huius classis, et si opus sit caeterarum.

[d] *Additum:* atque ideo eam memoriter ediscent, sicut et caeteras lectiones.

[e] *Additum:* et exercitationum.

bitur, ad quam rem, ut tempus omnibus sufficiat, decuriones praeficientur ex prouectioribus probatioribusque eius classis, qui recitantes audiant; ipse uero praeceptor et decuriones audiet, et, an recte illi suo officio fungantur, animaduertet.

2. Horam unam in declinandi et coniugandi exercitatione impendent, in quo, cum satis instructi uidebuntur, non erit necesse integras horas ei uacare, sed alia, discipulorum captui magis accomodata, docebuntur.

3. Dimidiata alterius horae parte ex selectis Ciceronis epistolis nonnihil *praelibabunt* [f].

4. Compositionibus [g] aliam mediam partem dabunt; et dum prouectiores intenti compositioni erunt, *institutor* [h] rudioribus pueris elementa grammaticae *ingeminet* [i]: distincti enim ordines atque decuriae in eadem etiam classe esse debent.

A prandio.

1. Semihora lectionibus recitandis memoriter habeatur [j].

2. Hora una declinando, coniugando, concordantias et alia rudimenta repetendo, impendatur [k].

3. Dimidium horae octo partes orationis et nominum genera sibi uendicent.

4. Altera dimidia in *disputationibus* [l] (quas conferentias dicunt) transigetur.

QUAE HANC CLASSEM QUINTAM IUUARE POSSUNT

1. Sed ut compendio *magna* [m] fiant in disciplinis *operae precia* [n], non quid doceant tantum, sed etiam quem in tradenda doctrina modum teneant, magistri sunt monendi.

2. Assuescant pueri tempora omnia uerborum tanta dexte-

---

f *Correctum:* prouectioribus praelegetur.
g *Additum:* breuissimis.
h *Superpositum habet:* praeceptor.
i *Superpositum est:* inculcet. j *Correctum:* detur.
k *Additum:* vn mane factum est.
l *Superpositum habet:* concertationibus.
m *Correctum:* magni. n *Id.:* progressus.

ritate agnoscere, ut facillime et ex uernacula lingua latinam, et ex latina uernaculam, uocem illi respondentem reddant.

3. Valde utile etiam erit, dicto uno tempore actiuae significationis, statim passiuum eius adiungere. Nec semper modos aut tempora recto ordine et continuato rogentur, sed nunc futuri, nunc praesentis, iam infiniti, iam imperatiui rationem exigant.

Nec parum illud iuuerit, si unus certus sit dies ad primam coniugationem, alius ad alteram, assidua exercitatione uersandam; ita ut quatuor coniugationum uerbis quatuor certi dies singuli singulis assignentur [o].

4. Compositiones, quae breuissimae et minime multae esse debent [p], ex lectione audita Ciceronis petendae essent. Exempla etiam grammaticae ex eisdem lectionibus eruentur.

5. De rebus, quae frequenter in familiarem sermonem incidunt, ad imitationem tamen Ciceronis, compositiones huiusmodi a praeceptore dentur.

6. Iuuerit latinis uerbis interrogare discipulos et, ut alta uoce respondeant, monere; caeteraque, quae sunt semper familiaria; ut iam inde a principio sermoni latino pueri assuescant.

---

o *Correct.:* Prius declinabunt nominatiuum illum, ex Donato, ad cujus formam alia debent declinare. Deinde idemmet nomen declinabunt tres vel quatuor latine solum. Deinde alii totidem vna cum vulgari. Sic etiam idem verbum totum integrum, vel saltem totam vocem actiuam, deinde totam passiuam, prius latine tantum, deinde cum vulgari, vel per singulos modos latine, et deinde vulgari significatione adiuncta. Nomina uero, et verba, quae coniugent, sint potissimum ex Cicerone desumpta, eademque pueri cum uulgari significatione excipiant, et seruent cotidie postquam ea coniugarint; de quibus etiam in concertationibus se inuicem poterunt interrogare.

Antea legebatur sequens paragraphus, qui, simul cum emendationibus alia manu factis, quasque italicis characteribus notamus, deletus fuit: Nec parum illud iuuerit si in flectendis verbis unus certus sit dies ad primam coniugationem, alius ad alteram assidua exercitatione uersandam, ita ut quatuor coniugationum uerbis quatuor certi dies singulis singulis [*sic*] assignentur. Quamuis tertia et secunda ob uarietatem praeteritorum plus sibi posset vendicare.

Tandem in ms. legitur singulis singulis assignentur; *et in altero exemplo postrema tria hujus periodi verba desiderantur.*

p *Additum:* et modo ex tempore, modo scripto fient.

7. Illud etiam est ualde animaduertendum (quod caeteris etiam classibus debet esse persuasum), ne ad altiorem decuriam aut ordinem quis transeat, priusquam satis inferiora didicerit; exempli gratia, antequam inflectere nomina ac uerba sciant, ad concordantias aut genera non sunt promouendi.

8. Decurias esse, ut *sancta* [q] aemulatione sese prouocent, non inutile iudicamus.

Selectae Ciceronis epistolae huius classis auditoribus [r] explicari possunt.

4.A CLASSIS

1. Hic cuncti in iis, quae antea didicerunt, tuendis, primam adhibere diligentiam debent [s].

2. Praelegentur in hac quarta classe genera nominum cum quibusdam regulis necessariis declinationum eorundem.

3. Sequentur de praeteritis ac supinis uerborum lectiones.

4. His succedat sintaxis aliqua simpliciter explicata, quae breuitate ac perspicuitate teneris ingeniis conueniat.

5. Epistolae Ciceronis quaedam exactiori, quam in infima classe, diligentia enarrentur.

6. Illa uero prima cura esse debebit, ut, loquendo et scribendo, latinam sibi linguam *faciant familiarem* [t].

HORARUM DIUISIO

Mane.

1. Semihora dabitur lectionibus Ciceronis memoriter reddendis.

2. Iisdem repetendis lectionibus semihora altera impendetur.

3. Tribus horae partibus in enarratione Ciceronis [u] morabuntur.

---

q *Correctum:* honesta. r *Alia manu deletum.*

s *Additum:* Examen autem, vt ad aliam superiorem conscendant, singulis sex mensibus fieri debet.

t *Correctum:* familiarem reddere incipiant.

u *Additum:* et eius repetitione.

4. Compositioni tantundem temporis discipuli dabunt: praeceptor uero *interea* [v] hesternas eorum *lucubrationes* [x] emendabit.

Post meridiem.

1. Dimidia horae pars lectionum recitationi, ut assolet, conceditur [y]: ex praeteritis, supinis aut sintaxi eae esse debent.

2. Sesquihoram deinde praeceptor his occupationibus diuidet: primum, duo aut tria themata compositionum publice emendabit; deinde repeti faciet, quae pridie de genere et declinationibus, praeteritis aut sintaxi, praelecta sunt.

3.° loco (cui rei paulo minus hora una detur) genera nominum, et succinti quidam declinationum canones doceantur: quibus praelectis, succedent de praeteritis ac supinis uerborum regulae [z], quas praeceptor repetet cum [a] noui ex infima classe discipuli ad *se* [b] uenerint; et, his absolutis, eo tempore sintaxis lectioni et exercitationi uacabunt.

4. Semihorae, quae reliqua est, spacium conferentiis seu concertationibus assignamus [c].

QUAE HANC QUARTAM CLASSEM IUUARE POSSUNT

1. Formulae et canones grammaticae in hac classe scholasticorum ingenia nec obruere debent nec satiare, ne eorum prolixa nimietate compositionis gustus depereat. Quocirca cum moderatione tradantur, plus operae in regularum usu, quam in ipsis regulis reponendo, quod etiam in sintaxi obseruari debet, cuius in praxi magis quam in theorica utilitas deprehenditur.

2. Peculiaris hic orthographiae cura sit; deturque opera ut, quae discipuli componunt, quasque annotationes, dictante praeceptore, excipiunt, recte et emendate conscribant; ad quam rem

---

v *Correctum:* interim. x *Infrascriptum:* compositiones.

y *Additum:* quae. z *Additum:* tradantur.

a *Additum:* aut discipuli indigebunt, aut.

b *Correctum:* hanc.

c *Additum:* Diebus sabbati mane in hac et caeteris classibus, post lectiones recitatas memoriter, lectiones tota hebdomada auditas repetent, et vesperi concertationes erunt.

haud parum conducet, si Magister, dum aliquid dictat, quibus id literis scribi debeat identidem admonuerit, et libellum *alicuius* [d] inspiciat ut, recte ne an secus scriptum sit, commonefaciat.

3. Vtile etiam fuerit, si scholastici uertendis aliquot Ciceronis epistolis in linguam maternam, postquam eas audierint, exerceantur.

Compositionem magni facere huius classis moderator debet, et tota contentione laborare, ut discipuli in ea progressum non poenitendum faciant [e].

4. Ut igitur ex Ciceronis phrasibus fructum in compositionibus suis capiant, eas sententias uulgari idiomate magister discipulis in latinum uertendas dabit, in quibus facile sit auditas Ciceronis lectiones imitari.

5. Erit operae pretium, si scholastici iam ex hac classe incipiant lectionis auditae sententiam [f] breuiter latine explicare.

6. In praelegendis repetendisque lectionibus Ciceronis, sintaxis reliquaeque grammaticae obseruatio [g] curanda est.

7. Libri, qui huic classi conuenire uidentur, sunt: decimus tertius, decimus quartus, et decimus sextus epistolarum familiarium Ciceronis.

3.A CLASSIS

1. In hac tertia classe, quae unius *saltem* [h] anni spacio auditorem detinet, non solum orationis latinae puritas loquendo scribendoque exigitur, *uerum etiam in componendo carmine stylus est exercendus* [i].

2. Ciceronis igitur non admodum difficilis liber, qualis epistolarum familiarium, uel de amicitia fuerit, praelegendus est: grauis et minime turpis poëtae lectio, uertente anno, sequetur:

---

d *Correctum:* modo huius, modo illius.

e *Correctum:* et in annotandis phrasibus et elocutionibus eiusdem, vt in compositionibus diligenter se discipuli exerceant, magni momenti esse praeceptor intelligat.

f *Additum:* vulgari primum lingua, deinde cum erunt prouectiores.

g *Additum:* et examinatio.

h *Correctum:* vt plurimum.

i *Deletum.*

sintaxis accuratius quam in praecedenti classe, et condendi carminis leges tradentur.

3. Praecepta etiam [j], de conscribendis epistolis selecta, ad compositionem eorum facient [k].

HORARUM DIUISIO

Mane.

1. Recitandis ex Cicerone lectionibus semihora detur.
2. Pari temporis spacio auditas lectiones repetent scholastici.
3. Tres horae partes Ciceronis lectio occupabit.
4. Tantundem in compositionibus temporis insumetur. Praeceptor uero, ut in praecedenti classe dictum est, hesternas eorum compositiones emendabit.

A prandio.

1. Consueto spacio recitationibus lectionum ex *Cicerone* [l] aut ex poëta (quo tempore anni praelegetur) uacabitur.
2. [m] Repetitioni lectionique Ciceronis primis sex mensibus, et aliis sex poëtae, tres horae partes tribuantur.
3. Aliis tribus partibus sintaxis *initio anni* [n] exacte tradetur. Deinde sillabarum quantitas et condendi carminis leges, *hoc tempore docebuntur* [o], qua in re plurimum operae in usu et exercitatione ponetur.
4. In conferentiis disputationibusque *dimidium* [p] (quod reliquum est) horae *habeatur* [q].

QUAE CLASSEM HANC TERTIAM IUUANT

1. *Penitiores sintaxis obseruationes hic primo tradantur, deinde tota perfecte doceatur sintaxis* [r].

---

j *Additum:* aliquot obiter. k *Correctum:* tradantur.

l *Correctum:* sintaxi aut metrica.

m *Additum:* Post duorum thematum publicam emendationem, deinde.

n *Correctum:* sex primis mensibus.

o *Correctum:* ac de conscribendis epistolis selecta quaedam vel ante artem metricam forte, uel quaedam ad elegantiam loco Ciceronis vesperi.

p *Deletum.* q *Correctum:* insumatur.

r *Correctum:* In repetitionibus paraphrasis latina ex Cicerone vel

2. *Sex ultimis* [s] mensibus anni, quo tempore poëta enarrabitur, alternis diebus compositioni carminum incumbent discipuli.

3. Praeceptor in maternam regionis linguam elegantes Ciceronis sententias uertat; easque discipulis latinas faciendas, loco compositionis, dictet; quod postquam proprio marte ipsi fecerint, loca ipsa Ciceronis eis ostendet, ut, suam cum Ciceronis phrasi comparantes, ipsum magis imitari assuescant.

4. Omnia, quae in hac classe seu magister seu scholastici loquuntur, latine proferant, eo praesertim tempore, quo in *conferentiis* [t] et lectionum repetitionibus uersantur.

5. In lectionum praecipue repetitione phrases dicendique modos elegantiores discipuli variare praecipiantur.

6. Libri, qui enarrari hic poterunt *grauissime* [u]: ex epistolis Ciceronis [v] et quae ad Q. Fratrem sunt, de amicitia et senectute libelli eiusdem, Ouidius de Ponto, de tristibus, et de consolatione ad Liuium; Vergilii eglogae, in quibus nihil erit turpe, ut 1.ª, 4.ª, 5.ª; Aeneidos etiam 5 et 9.

2.A CLASSIS

Qui in hac 2.ª schola literis dant operam, per annum integrum [x] doceantur ea tueri ac conseruare, quae in inferioribus didicerunt; et elegantiam copiamque rerum ac uerborum tam in oratione soluta, quam carmine componendo, acquirant. Rhetoricae artem et linguae graecae grammaticam superioribus adiungent.

Sed primis sex mensibus alia erit studiorum ratio ineunda, quam aliis sex sequentibus.

HORARUM DIUISIO PRIMIS SEX MENSIBUS

Mane.

1. *Gramaticae graecae* [y] lectiones, quas ediscent, per dimidiatam horam recitabunt.

aliis probatis autoribus est desumenda, ne verbis aut phrasibus parum propriis assuescant.

s *Corr.:* ultimis duobus.
t *Corr.:* concertationibus.
u *Corr.:* grauiores.
v *Additum:* sunt.
x *Additum*: vt plurimum.
y *Corr.:* Ciceronis.

2. Altera semihora lectionem Ciceronis praelectam repetent.

3. Tres partes horae lectio Ciceronis occupet; haec autem ex philosophicis operibus esse debet, nimirum de officiis, de Tusculanis quaestionibus, de finibus bonorum, etc. [z].

4. Tantundem temporis in graui compositione aut in exercenda sermonis copia et elegantia consumetur.

Post meridiem iisdem mensibus.

1. Dimidium horae recitandis ex poëta, qui enarrabitur [a], lectionibus [b], et duobus thematis publice corrigendis dabitur.

2. Alterum dimidium lectioni eiusdem poëtae, qui ex grauioribus esse debet, concedatur: Vergilius, Horatius aut Martialis in hac classe sunt.

3. Tres horae partes grammaticae graecae lectioni, et hesternae repetitioni praebeantur. Grammatica uero [c] absoluta, dialogi Luciani faciliores uel Isocrates uel fabulae interpretentur.

4. In arte metrica *disserendo, cum conferentiis* [d] de ea, quod reliquum est temporis, transigetur.

Aliis sex mensibus eiusdem anni.

1. His sex mensibus semel tantum diebus singulis lectio ex poëta [e] recitetur: quo tempore Ciceronis opus philosophicum praelegebatur, succedat compendium rhetoricae Cypriani, aut alterius probati autoris.

2. Alternis diebus [f] poëta et oratio aliqua Ciceronis ex facilioribus praelegatur, ut pro M. Marcello, pro Archia poëta, pro lege Manilia, in Catilinam, etc.

3. Fiat in lingua graeca progressus; et copia rerum uerborumque, loquendo et scribendo, comparetur.

---

[z] *Additum:* Aduerti tamen debet ne in philosophica doctrina immorentur, sed in dictionis et eloquentiae imitatione.

[a] *Additum:* et ex grammatica graeca.

[b] *Additum:* alternis diebus.

[c] *Additum:* maiori parte.

[d] *Correct.:* discenda cum concertationibus.

[e] *Additum:* aut praeceptis rhetoricae alternis diebus.

[f] *Deletum est:* quo tempore poëta enarrabitur idem.

QUAE HANC 2.am CLASSEM IUUARE POSSUNT

1. Principio anni breuiter latina sintaxis sillabarumque ratio retractetur a scholasticis, praesente semper magistro.

2. Compositio erit solutae orationis carminisque alternis diebus *et praeterea orationem aliquam in genere demostratiuo lingua uernacula praeceptor dictabit* [g] (cum rhetorices praecepta discentur), quam latinam factam, tempore *conferentiarum* [h] uespere scholastici recitabunt.

3. Lingua graeca ita hic discetur, ut, duabus coniugationibus praelectis, autor aliquis facilis enarretur; et ab anno medio ad finem binas singulis hebdomadis compositiones graecas, *conferentiarum* [i] tempore, a prandio *commentabuntur* [j].

4. Dum autor graecus interpraetatur, opere precium fuerit si sensim scholastici, quae audiunt ex eo, in usum loquendi conuertant; ad quam rem haud mediocriter conducet, si praeceptor facilia quaedam graece interrogabit, et similiter ipsi graece respondebunt.

5. Ad carmen condendum iuuerit themata, poeticae dictioni similia, cum epithetis propriis dictare, et discipulis indicare, quae poetarum loca in eis componendis debeant imitari.

LIBRI HUIC SECUNDAE CLASSI HI CONUENIUNT RHETORICI [k]

1. Compendium rhetoricae Cypriani, aut alterius probati; oratio pro Marcello; in Catilinam; *Philippicae omnes, praeter secundam* [l]; pro Ligario; pro Deiotaro; Paradoxa; pro lege Manilia; pro lege Agraria omnes; pro Publio Sylla; pro Lucio Flacco; philosophica opera Ciceronis; de officiis; de finibus; Tusculanae quaestiones.

2. Poëtae. Fasti Ouidii; metamorphosis, ubi nihil sit turpe; Aeneidos primus, decimus, undecimus, duodecimus; Horatii carminum liber primus et secundus; Martialis.

g *Correct.:* argumenti orationis in genere demonstrativo.
h *Correct.:* concertationum. i *Correct.:* concertationum.
j *Correct.:* recitabunt.
k *Hunc titulum ex altero exemplari desumpsimus.*
l *Correct.:* Pro Archia poëta.

3. Historici. Salustii coniuratio; Caesar de bello Gallico; Q. Curtius; grammatica graeca Clenardi; et Luciani faciliores aliquot dialogi, ut mortuorum; uel Isocrates; aut fabulae Aesopi.

DE 1.A CLASSE

1. In hac classe in rhetorica perfici auditor debet, optimos autores, qui de ea perscripserunt, et orationis Ciceronis *grauissimas* [m] audiens, et *nobilem* [n] aliquem graecae linguae scriptorem, qui *ultimis sex mensibus* [o] poëta esse debebit [p]. Verborum in loquendo elegantiam, in scribendo copiam [q], et in utroque facundiam *a suis alumnis iure suo hoc auditorium* [r] requirit.

2. Horarum ratio ex superioribus facile iniri poterit, illud interim aduertendo, ut semel tantum singulis diebus lectio memoriter recitetur, quam aut ex rhetorica institutione, *aut ex graeco poëta* [s] ediscent.

3. Ad compositiones (quae nunc soluta oratione, nunc carmine fient) praeceptor themata dictabit, paucis complectens uerbis, quae postea discipuli *locupletent et* [t] amplificent.

Praeter has quotidianas exercitationes, orationis argumentum dari discipulis potest, quam ipsi domi, festis aliisque liberis a lectione diebus, paulatim componant. Hanc singuli *singulis* [u] diebus in classe a prandio tempore *conferentiarum* [v], non tamen memoriter, recitabunt; condiscipuli uero, qui a praeceptore [x] sententias rogabuntur, quae emendatione digna animaduerterint, ingenue et modeste aperiant: sed haec praeceptoris praecipua censura esse debet, qui, ubi quid *circa artem* [y] peccatum fuerit, indicabit [z].

---

m *Correct.:* grauiores. n *Correct.:* grauem.

o *Correct.:* vertente anno.

p *Additum:* aut cum oratione simul, aut alteruter alternis diebus.

q *Additum:* et artificium.

r *Correct.:* haec classis.

s *Correct.:* aut ex latinis et graecis autoribus.

t *Deletum est.* u *Correct.:* statutis.

v *Correct.:* concertationum. x *Additum:* de oratione dicta.

y *Deletum est.*

z *Additum:* affigi etiam aliquando oratio parieti scholae posset, vt exactius iudicium de ea a quouis fieri queat.

4. Conandum etiam ut, qui natura et ingenio ad poësim *facti* [a] uidentur, arte et usu iuuentur, *epistolas et orationes* [b] in laudem alicuius Sancti [c] carmine componentes, quas interdum tempore aliis orationibus destinato, nimirum concertationum hora, recitent.

5. Declamationes erunt in hac classe *bis saltem in anno, quae* [d] maxime exercitatis et prouectis [e] a praeceptore commendentur, ut, uno proponente argumentum, altero accusante et tertio defendente, quartus judicis personam sustineat; hae memoriter publice recitentur [f].

6. Praeceptorum erit non solum loca autorum indicare, quae scholastici in his compositionibus possint imitari, et inuentionis dispositionisque *campos* [g] ad ea aperire, uerum etiam scriptas emendare, et actionem pronunciationemque, antequam in publicum prodeant, formare; quod genus exercitationis secundae etiam classis auditores decet.

[7.,] 8. Ad copiam elegantiamque sermonis conferet, in lectionum repetitionibus eandem sententiam, diuersis phrasibus, diuersos efferre auditores; et conferentiarum tempore aduertat magister ut non latine solum, uerum pure et eleganter omnes loquantur.

9. Graecarum lectionum repetitiones non minori diligentia quam latinarum fiant.

10. Oratorios numeros in lectionum periodis praeceptor animaduertet, et discipulos, ad eorum imitationem exercendo, formabit.

11. Non solum lectiones autoris graeci latinas faciant, ue-

---

a *Correct.:* apti. b *Correct.:* poëmata diversa.

c *Additum:* aut quae ad mores et pietatem faciant.

d *Correct.:* aliquoties, eo tempore praesertim quo sunt a lectionibus aliquot dierum intermissiones, quae declamationes.

e *Additum:* discipulis.

f *Additum*: 6. Singulis etiam hebdomadis die aliquo designato vnus ex prouectioribus orationem latinam aut graecam de re aliqua ad aedificationem pertinentem, qua ad perfectionem in Domino iuuentur, habeat, vbi id fieri poterit iudicio superioris.

g *Correct.:* fontes

rum *ultimis sex mensibus* [h], metricae compositionis loco, qui ad carmen componendum satis apti erunt, de graeco in latinum poëma *quotidianas* [i] lectiones uertent.

12. Carmen facere bonum lectione poëtarum et usu discent; nec parum adiuuat classicorum scriptorum carmina memoriae infigere, ad ea facilius imitanda.

13. Versificatores huius classis exerceri debent, non tantum in heröicis, *uerum etiam in elegis*, *saphicis et hendecassylabis carminibus* [j].

HUIUS PRIMAE CLASSIS LIBRI RHETORICI

14. Partitiones Tullii: de oratore; ad Q. Fratrem. Quintilianus: Orationes: pro Fonteio; pro Cn. Plancio; in Vatinium; de prouinciis consularibus; actiones in Verrem; pro Cluentio; pro Murena; pro Rabirio; pro domo sua, utraque; pro Milone; in Pisonem.

15. Poëtae. Georgicae Vergilii; Aeneidos 2.s, 6.s, 7.s, 8.s; ars poëtïca Horatii; carminum liber tertius et quartus eiusdem; Lucanus; Statii syluae; tragediae Senecae.

16. Historici. Liuii libri omnes; Salustius, de bello jugurtino; Caesar de bello ciuili.

17. Demosthenis orationes et Homeri poëma, etc.

Si tantum negotii aliqua ex classibus exhiberet, ut unus magister ei solus non satisfaceret, adiutor ei aliquis adiungetur. Si uero auditorum numerus ferre non poterit, ut unus praeceptor solus omnibus det operam, quamuis alios auxiliares habeat, geminari posset classis ea, quae sic numero abundaret; ita ut duae (uerbi gratia) quintae classes, duae quartae essent, ut in declarat.e 4.ae par. Constit., cap. 13, praecipitur.

UBI SEPTEM CLASSES SUNT

1. *Tunc autem nimirum* [k], ubi septem essent necessarii, in

---

h *Correct.:* etiam. i *Correct.:* interdum.

j *Correct.:* et elegis, verum etiam in diversis aliis carminum generibus.

k *Deletum est.*

totidem scholas diuisi, praeceptores, ita duae infimae ex quinque classibus disponi deberent, ut ex eis quatuor conficerentur: in septima igitur, praeter declinationes et coniugationes nominum ac verborum, etiam difficillium, nihil doceri deberet; quamuis rudimenta de octo partibus, si quis esset prouectior, memoriter discere posset.

2. In sexta uero (ad quam haec septima per examen probati *singulis tribus mensibus transibunt)* [l], rudimenta accidentium, de octo partibus, cum concordantiis, et facili notitia uerborum actiuorum, ut incipiant componere, tradenda essent. De generibus [m] uero nominum paulo post initium, et epistolarum selectarum Ciceronis lectio pro captu puerorum accederet, quae omnia singulis tribus mensibus ab initio repetentur.

3. In quinta classe, genera cum quibusdam regulis declinationum, ac deinde praeterita et totam sintaxim paruam doceantur. Praelegantur hic epistolarum familiarium libri faciliores, nimirum 13, 14, 16: ad hanc etiam ex sexta classe examinantur prouectiores singulis *tribus* [n] mensibus.

4. Ad quartam classem sexto quoque mense ex quinta *conscenditur* [o], et in ea altior syntaxis, *sed simplici explicatione proponitur* [p]; sed initio repetentur aliqua dificiliora syntaxis paruae aut magis utilia. Epistolae familiares Ciceronis explicantur; *et facilis poëtae, minimeque turpis, lectio fortasse, non tamen initio, hic conueniret, ut Ouidii tristium, uel de Ponto, aut Vergilii eglogarum, etc.* [q]

5. De reliquis classibus, 3.ª, 2.ª et 1.ª, fere eadem, quae diximus in constitutione quinque classium, seruare conuenit.

Jam uero si exiguus numerus uel auditorum dispositio nec tot classes, nec tot praeceptores exigeret, in omnibus prudentia ad moderandum numerum, et eos duntaxat, qui satis sint, dessi-

---

l *Correct.:* semper transire poterunt.

m *Additum:* et declinationibus.

n *Superscriptum est* sex, *non deleto verbo* tribus, *idemque scriptum est in margine*.

o *Correct.:* examinantur.

p *Correct.:* explicatur.

q *Deletum est.*

gnandos, locum habebit, ut in declaratione 4 p., eodem cap. 13, significatur.

Vt autem hoc plurimis Societatis collegiis, in quibus tres tantum humanitatis praeceptores sunt, cum fructu accomodari possit, conabimur magis particulariter explicare, quae his classibus conuenire uideantur.

VBI TRES ERUNT CLASSES

1. In tertia, quae infima erit, classe, eadem prorsus doceantur, quae, in quinque classium ordinatione, obseruanda esse in quinta superius dixeramus; sed de generibus nominum, et regulis necessariis declinationum, de praeteritis etiam ac supinis uerborum doctrina ad hanc scholam pertinebit. Et non solum selectarum epistolarum Ciceronis gustum percipiant, sed *ultimis sex mensibus anni* [r] ex familiaribus faciliores libros audiant, nimirum 13, 14, 16; ad quorum imitationem et loqui et compositiones facere non pueriles assuescant. Quocirca breuem syntaxim succincte explicare ad hunc praeceptorem pertinebit. *Annus saltem totus huic classi conceditur; nec, eo exacto* [s], nisi diligenter examinati idoneique reperti, ad secundam gradum faciant [t].

2. In media classe, *quae non minus alterius anni spacio exigit* [u], curare magister debet ne, quae de praeteritis, supinis, declinationibus et generibus in tertia didicerant, discipuli obliuiscantur: syntaxis altior [v] explicetur: epistolarum familiarium libri grauiores praelegantur; et de amicitia et senectute libellus; Q. Curtii historia; Ovidius de tristibus; de Ponto. Deinde etiam Vergilii eglogae, in quibus nil turpe sit, ut prima, quarta, quinta. Ad componendas epistolas sex ultimis mensibus anni documenta praecipua magister dabit, et in copia elegantiaque, tam in sermone quam in compositionibus, discipulos exercebit.

3. In prima classe, non solum in soluta oratione, sed in carminibus componendis exercitatio exigitur. Ad illam syntaxis perfecta obseruatio, ad hanc syllabarum et metricae artis cognitio

r *Correct.:* et prouectiores. s *Correct.:* nec vlli.

t *Additum:* Examen autem sexto quoque mense fieri debet.

u *Deletum est.* v *Additum:* iam.

conferunt. Epistolae ad Q. Fratrem et ad Atticum, liber de officiis, Salustii aut Caesaris historia, Aeneidos aut methamorphoseos libri interpraetari poterunt.

4. Vertente anno, compendium rhetoricae, ut Cypriani, uel ad Herennium; oratio pro Marcello, pro lege Manilia, pro Deiotaro, uel Catilinariae. Quo tempore orationes et declamationes fient ad Ciceronis imitationem, obseruata rhetoricae arte, etc.

ALIA QUAEDAM SUNT

QUAE, PRAETER SUPRA POSITAM SINGULARUM CLASSIUM DIRECTIONEM OMNIBUS IN UNIUERSUM BONARUM LITERARUM GYMNASIIS PERQUAM UTILIA ESSE IUDICANTUR [2]

[1.] Decurias esse binas aut ternas in singulis classibus eorum, qui eruditione, diligentia, *modestia et morum puritate caeteris antestabunt, mirandum* [x] in modum conducit: nec hi temere in suis decuriis sedebunt, sed suus unicuique locus pro merito assignabitur a praeceptore. Qui autem in compositione aut de literario certamine primas tulerit, ad eum locum, honoris gratia, conscendat [y].

2. Qui uero *tardissimi* [z] deprehendentur, tandiu ad *sedilia ignominiae* [a] adherescant, quamdiu desidiae *maculam diligentiae significatione* [b] non absterserint.

3. Loqui aut tumultuari in gymnasio, uel aliquo immodestiae signo caeteros interturbare, permittendum non est. Curabit igitur magister in schola silentium praestari, tum obstrepentium reprehensione ac poena moderata, tum modestorum commendatione.

---

x *Correct.:* in studiis praestabunt aliis, praesertim si immodesti non fuerint.

y *Additum:* Harum decuriarum electiones singulis mensibus fiant.

z *Correct.:* negligentiores.

a *Correct.:* locum negligentibus assignatum.

b *Correct.:* notam.

[2] Extat aliud exemplum harum 19 regularum, decima octava praetermissa, in *cod. Rom. stud.*, *II,* duplici folio non numerato, inter fol. 268 et fol. 269 collocatum. Omnino respondet alteri exemplo, unde desumptae sunt variae lectiones, quae in annotationibus indicantur.

4. Cautiores reddet et attentiores discipulos, si nullo sedendi ordine eos magister [c] interrogarit; et ut multi possint auditam lectionem *retractare* [d], iubeat singulos parum ex ea dicere. Et licet praeterire neminem debeat, rudiores tamen rogandi frequentius, memor esse debet [e].

5. Errantes ipse magister ne corrigat, neue respondentes adiuuet, sed libere sinat ignorantiae suae specimen dare; postea uero, quod ab eis peccatum est, ab aliis quaerat.

6. Germanam pronunciationem iam tum ab ipso literarii aedificii uestibulo a discipulis suis praeceptorum quisque exigat, sitque huius rei diligens exactor, in illis praesertim literis pronunciandis, quae peculiari inuoluuntur difficultate, solentque magis linguam retardare, *ut x, et m, et t, in fine dictionum* [f]. Contextum igitur lectionis, quam uolet explicare, ab aliquo auditorum legi contenta uoce faciat.

7. In orthographia non minus industriae, quam in recte pronunciando, ponatur; ad quam rem non parum momenti accedet, si *bina aut terna compositionum themata magister* [g] palam emendare et leges orthographiae (sicubi neglectae sint) dicere *quotidie insueuerit* [h].

8. Legat etiam interdum codices exceptorios discipulorum, ut, recte ne scriptum sit inspiciens, laude aut uituperio stimulos diligentiae addat, quod ipsum etiam studiorum praefectus praestare aliquando deberet. Puncta etiam et incisa in periodis describendis a prouectioribus exigantur.

9. Harum literarum studiosi sibi persuadeant plurimum emolumenti in assiduis elaboratisque compositionibus esse positum: loquendi enim et scribendi usu, linguarum peritia *incredibiliter* [i] comparatur [j].

---

[c] *Additum:* frequenter. [d] *Correct.:* repetere.

[e] *Additum:* quamuis lectionum repetitio prima a prouectioribus est petenda. [f] *Deletum est.*

[g] *Correct.:* vnum aut alterum compositionis thema magister, omnibus attentis. [h] *Correct.:* subinde assueuerit.

[i] *Correct.:* mirum in modum.

[j] *Additum:* 10. Vt clara altaque voce omnes respondeant, ut a tota concione audiri possint, valde curandum est; sic enim et attentioni et silen-

11. Ne ea, quae multo parta sunt labore, obliuioni ex desidia dentur, curent magistri, non ea solum interrogando exigere, quae ipsa hebdomada docuerunt, uerum etiam quae iam pridem tradita sunt; ita enim fiet, ut intelligant discipuli nullum, non ignauiae solum, sed nec indiligentiae, locum esse relinquendum.

12. Suis auditoribus magistri plurimum commendent, ne minorem lucis ac perspicuitatis curam habeant in suis compositionibus, quam ornatus et elegantiae.

13. Optandum quidem esset, et in eo elaborandum, ubi id scholasticorum ratio ferre posse uideretur, ut mane ac pomeridiano tempore, antequam ad auditoria magistri descendant, discipuli praelectas lectiones relegerent, et quae iussi sunt ediscere, memoriae mandarent.

14. In classibus singulis ita omnes erunt inter se comparati, ut suum quisque concertatorem cognoscat, praeceptoris iudicio assignatum, ut, altero ad magistri iussum de studiis respondente, alter continuo assurgat, et si quid ille parum circunspecte dixerit, iste corrigat.

15. Assidua docuit experientia, plurimum studiis incommodari, si aut in inferioribus classibus ii libri praelegantur, qui superioribus magis conuenirent, aut in superioribus ii enarrentur, quos uel discipuli iam audierunt, uel suo possent marte intelligere. Magnum itaque fuerit operae precium libros certos assignare, qui certis classibus accomodari posse uideantur: inter eos igitur, qui in fine uniuscuiusque classis recensentur, ii eligentur, qui a Rectore et studiorum Praefecto magis pro re nata conuenire iudicabuntur [k].

16. Cum duo aut plura festa succedent, aliquid est commendandum discipulis, vt ediscant vel componant.

17. Qui literis humanioribus vacant, dominicis vel aliis constitutis diebus, alternatim, vel suae facultatis positiones tuebun-

---

tio plurimum consuletur. *Numeri 11, 12, 13, 14 et 15 sequentium paragraphorum erant ante correctionem, 10, 11, 12, 13 et 14 respective.*

[k] *Sequentes quatuor paragraphi sunt alterius manu conscripti: 16 et 17 sunt ab eadem manu exarati, quae praecedentes emendationes in hoc monumento notatas fecit; paragraphos 18 et 19 scripsit P. Ledesma.*

tur, vel se in componendo carmine aut soluta oratione exercebunt: siue id ex tempore, proposito ibidem themate, ad explorandam promptitudinem fiat, siue domi composita, de re prius proposita, illic publice legantur.

18. Compositionem emendatam in exceptorio codice domi decentibus characteribus describant discipuli, et qui graecis litteris uacant, graecam etiam lectionem, distantibus lineis, domi quoque transcribant; qui uero non vacant graecis, poëtae lectionem uel Ciceronis, ut inter lineas synonima ex ore praeceptoris excipiant, ac in margine ibidem, vel in albeolo separatim ab eo annotata excipiant. Domi itidem repetant lectionem cum synonimis et annotatis, quae sequenti die, ex libro typis excuso, memoriter, a praeceptore interrogati, reddant. Mandent etiam memoriae lectiones juxta cujusque classis gradum et ordinem in singulis classibus assignatum.

19. Diebus sabbathi mane in omnibus classibus, post lectiones recitatas memoriter, lectiones tota hebdomada auditas repetent et vesperi concertationes erunt.

Ibus.

REGULAE OMNIBUS IIS OBSERUANDAE,

QUI SOCIETATIS NOSTRAE SCHOLAS FREQUENTANT [3]

1. Qui literas discendi gratia ad gymnasia Societatis sese conferunt, sibi persuadeant, magis hic ad uirtutem et pietatem, quam ad eruditionem animos informari: quamuis in hac etiam comparanda multum operae poni debeat. Elaborent igitur, ut omni doctrinae ac disciplinarum cognitione animum erudiant: sed multo diligentius, ut uere sapientiae splendore, quae in uirtutum complexu continetur, mentem illustrent.

2. Omnes ad confessionis sacramentum singulis saltem semel mensibus accedant. Hora assignata quotidie missam audiant, et concionem diebus festis, cum ea habebitur.

---

[3] In codice *Miscell. de reg. S. J.*, sub num. 18, ff. 2-6, hujus capitis extat apographum, et etiam trium sequentium, scilicet: «Regulae correctoris, scholasticorum Societatis Jesu, et communes omnibus praeceptoribus».

3. Doctrinae christianae explicationi, quae singulis hebdomadis semel in collegio fiet, aderunt. Omnes etiam, praesertim pueri, doctrinae compendium ediscant, prout a praeceptoribus ipsis praecipietur.

4. Nullus ex nostris scholasticis gymnasia cum telo intrabit.

5. Abstineant a iuramentis, a contumeliis, uerbo uel facto irrogatis, a detractionibus, a mendatiis, a ludis uetitis. Ea denique omnia, quae turpitudinis aut dissolutionis speciem praeseferent, penitus fugiant.

6. Persuasum habeant, *eos* [1] qui tam in diligentia, studiis suis adhibenda, quam in iis, quae ad rectos mores pertinent, peccauerint, et quibus uerba bona et exhortationes non sufficient, praeceptoris iussu a correctore esse castigandos: eos uero, qui castigationis capaces non erunt, nec melioris frugis spem dederint, quique aliis offendiculo esse uidebuntur, a scholis nostris prorsus esse expellendos.

7. Rectori collegii et praefecto studiorum omnes, et suis quisque praeceptoribus obtemperent: et ordinem studendi, ab ipsis praestitutum, omni diligentia custodiant.

8. Serio et constanter animum ad studia applicent; in audiendis lectionibus sint assidui, et in eis praeuidendis diligentes; et postquam eas magister explicauerit, retractandis. In repetitionibus autem, si quid erit, de quo constituere ipsi inter se non possent, magistrum interrogent.

9. Magistrum autem hunc aut illum audire, et classem frequentare, suae electionis non esse intelligant; sed iis in classibus, et sub iis praeceptoribus erunt, quos praefectus studiorum ipsis, post examen, conuenire iudicauerit.

10. Eos, qui moribus prauis aut parum honestis sint, a sua familiaritate arcebunt: cum iis tantum amicitiam ac sodalitatem ineuntes, quorum exemplo atque consilio in ueris uirtutibus proficiant.

11. Puris et sinceris mentibus Deo Opt. Max. seruiant, di-

---

[1] *Correct.:* omnes. *Haec et sequentes annotationes usque ad finem hujus scriptionis fiunt secundum exemplar, quod extat in «cod. Rom. stud, II»,* ff. 292-296.

uinae ipsius legi obtemperent, purisimae Virgini ac Dei genitrici, caeterisque Diuis sese affatim commendent: beatos spiritus, et *eum* [m] praecipue angelum, cuius custodiae subsunt, assiduis inuocent precibus. Eam denique in omnibus uitae actionibus moderationem exhibeant, ut quiuis intelligat, non tam eos literarum, quam uirtutum uerarum studiosos esse et amatores.

Ihus.

REGULAE CORRECTORIS

1. Rectori collegii, praefecto studiorum et magistris pareat, eorumque mandata diligenter persequatur, cum ad scholasticorum domos *mittetur* [n], ut ab eis, sub quorum cura sunt, intelligat, cur ad lectiones non uenerint.

2. Neminem sponte sua puniet, sed eos dumtaxat et ea moderatione, quos Rector, aut institutor in sua quisque classe iusserit castigare.

3. Non solum lectionum tempore scholis intersit, sed quoties scholastici conuenire debent, siue ad sacrum, siue ad conclusiones, seu ad quaeuis alia literaria exercitamenta, in quibus ipsius opera utilis esse posset.

4. Nullum prorsus a quopiam scholasticorum munus accipiat, nec se nimis familiarem cuipiam exhibeat, ne aliquid inde sibi necessariae libertatis decedat [o]: seueritatem potius moderatam ostendat.

5. Vitae ac morum integritate omnibus exemplo esse studeat: sacramentis confessionis et communionis semel saltem in mense conscientiam suam purget: ea denique omnia, quae de pietate ac modestia scholasticis per regulas a nobis commendantur, non minus se decere corrector arbitretur.

†

Ius. M.[a]

REGULAE SCHOLASTICORUM SOCIETATIS

1. Animae puritatem custodire, et rectam studiorum inten-

---

m *Deest hoc verbum.* n mittitur. o decidat.

tionem habere, scholastici conentur, nihil aliud in literis, quam diuinam gloriam et animarum fructum quaerentes; ad hunc enim scopum studia Societatis diriguntur; et in suis orationibus gratiam, ut in doctrina proficiant ad hunc finem, crebro petant.

2. Serio et constanter animum studiis applicare deliberent, sibique persuadeant nihil gratius se Deo facturos in collegiis, quam si cum ea intentione, de qua dictum est, studiis se diligenter impendant; et licet nunquam ad exercenda ea, quae didicerint, perueniant, illum tamen studendi laborem, ex obedientia et charitate (ut par est) susceptum, opus esse magni meriti in conspectu diuinae ac summae Maiestatis apud se statuant.

3. Iis facultatibus singuli operam dabunt, quas Superior utiles esse ipsis iudicauerit, eosque audiant praeceptores, quos idem Superior assignarit: ab eodem etiam uel a Praefecto studiorum rationem studendi datam perfecte obseruent.

4. Scholastici in audiendis lectionibus sint assidui, et in eis praeuidendis diligentes, et postquam eas audierint, repetendis: in quibus repetitionibus, si quid erit, de quo constituere inter se non possint, magistrum adeant.

5. Ex lectionibus, quae notatu digna erunt, in scripta referent, quo in posterum memoriae defectui consulatur; ad quam rem scholastici classium inferiorum libros papyraceos habebunt, si Superior conuenire iudicauerit, ut scribant in eis lectiones, et inter lineas et ad marginem, quod oportebit, annotent. Prouectiores uero in humanioribus literis et aliis facultatibus chartam secum deferant ad ea, quae audierint, uel eis occurrerint, notatu digna, annotanda: ac postea, maiori cum ordine digesta, transferent in libros papyraceos, quae in posterum conseruata uelint.

6. Intersint scholastici communibus scholarum, ad quas accedunt, licet non sint sub cura Societatis, disputationibus, ac singulare sui specimen in doctrina praebere, modeste tamen, curent.

7. Singulis dominicis uel aliquo alio die hebdomadae in collegio nostro aliquis ex quauis classe artium et theologiae studiorum a Rectore designatus, a prandio, si aliqua ex causa peculiari impedimentum non accideret, aliquas positiones tuendas susci-

piat, quae pridie eius diei, sub uesperum, ualuis *scholarum* [p] affigantur; quibus breuiter ab eo, qui responsurus est, confirmatis, argumentari ex domesticis uel externis licebit cuicumque libuerit.

8. Ei, qui praeest in disputationibus, ii, qui disputant, perfecte obediant.

9. Quotidianis disputationibus atque repetitionibus omnes intersint, assignato tempore aliquo praesidente, ut ea ratione et ingenia magis exerceantur, et difficilia, quae ocurrent, magis ad Dei gloriam elucidentur.

10. Artium et theologiae studiosi potissimum, sed et reliqui, suum habeant priuatum studium et quietem, quo melius et exactius ea, quae tractata sunt, intelligant; et in hoc priuato studio poterunt, si Rectori uidebitur, commentarium aliquem uidere, qui unus et selectus, quamdiu audiunt, esse debet: possent etiam scribere quod magis profuturum censeretur.

11. Absoluto studio alicuius facultatis, eandem priuatim repetere conueniet, authorem aliquem, uel plures quam prius, iuxta Superioris arbitrium, legendo. Poterit autem ex iis, quae ad eandem facultatem pertinent, si eidem Rectori uisum fuerit, in scripta breuius, distinctius et accuratius redigere ea, quae prius in lectionum decursu scripserat, cum minori doctrina praediti erat, quam peracto studiorum curriculo.

12. Qui literis humanioribus uacant, sua etiam statuta tempora ad conferendum et disputandum de iis, quae pertinent ad studia illa, coram aliquo, qui eos dirigere possit, habebunt: et dominicis uel aliis constitutis diebus, alternatim uel suae facultatis positiones a prandio tuebuntur, uel se in componendo carmine aut soluta oratione exercebunt, siue id ex tempore, proposito ibidem themate ad explorandum promptitudinem fiat, siue domi composita, de re prius proposita, illic publice legantur.

13. Omnes quidem, sed praecipue humaniorum literarum studiosi, latine loquantur communiter *(licet recreationis horis*

---

[p] *Deest hoc verbum.*

uernacula lingua licebit agere), et memoriae, quod a suis magistris *praescriptum* [q] fuerit, commendent; ac stylum in compositionibus diligenter exerceant.

14. Licebit etiam nonnullis, iuxta Rectoris arbitrium, praeter eos authores, qui praeleguntur, quosdam etiam alios priuato studio legere.

15. Singulis hebdomadis, die aliquo designato, unus ex prouectioribus a prandio orationem latinam aut graecam de re aliqua, ad edificationem pertinente, qua ad perfectiora in Domino animentur, habeat, ubi id fieri possit iudicio Superioris.

16. Post probationem, dum studiis uacant, ut est cauendum ne feruore studiorum intepescat solidarum uirtutum ac religiosae uitae amor, ita mortificationibus, *orationibus* [r] ac meditationibus prolixis eo tempore non adeo multum loci tribuatur; quandoquidem literis dare operam, quae syncera cum intentione diuini seruitii addiscuntur, et quodammodo totum hominem requirunt, non minus quam in illis uersari tempore studiorum, imo magis Deo Domino nostro gratum erit.

17. Praeter sacramenta confessionis ac communionis, ad quae octauo quoque die accedendum erit, nisi crebrius Superiori ex causa uideretur, et praeter missam, quam quotidie audient, tempus impendent orationi, examini conscientiae et meditationi a Superiore praescriptum.

18. Cum ad publicas scholas eundum erit, eant et redeant inuicem associati, cum ea modestia interiori ac exteriori, quae ad sui et aliorum aedificationem conueniat.

19. Eorum colloquia cum scholasticis externis sint solum de rebus ad literas uel ad profectum spiritus pertinentibus, prout ad maiorem Dei gloriam omnibus utilius fore iudicabitur.

20. Vltra duas horas nemo aut legendo aut scribendo labori incumbat, quin studium intermittat aliquantulo temporis interuallo.

---

q praeceptum. r *Desideratur hoc verbum.*

Ihs. M.ª

REGULAE COMMUNES OMNIBUS PRAECEPTORIBUS

AD PROFECTUM IN MORIBUS

1. Feratur praeceptoris peculiaris intentio, tam in lectionibus cum se occasio obtulerit, quam extra eas, ad mouendos discipulos ad obsequium Dei ac uirtutum amorem, et ut omnia sua studia ad hunc finem referant.—[Constitut.,] 4 Par., cap. 6.

2. Ante lectionum initium omnes cum praeceptore, aperto capite, se signo crucis muniant; et, ubi cum deuotione et edificatione id fieret, oratio etiam dicatur brevis, prout Prouinciali uidebitur: et finitis lectionibus, saltem in inferioribus classibus, preces etiam fundantur, genibus flexis, ante sacram imaginem, quae in omnibus esse debet scholis, uenerationis causa.—Ibid. cum sua declaratione.

3. Curent diligenter ut discipuli omnes in uirtutibus proficiant et moribus, utque regulas suas obseruent. Non exiguum ad probitatem momentum adolescentibus accedet, si sodalibus et amicis probis adhaerescant: facile enim ad teneros animos sodalium mores transeunt.

4. Vbi inter legendum sese occasio uirtutis comendandae aut uitii detestandi obtulerit, eam ne praetermittant.

5. Ea modestia authorum opiniones uersent, etiam cum reffellendae essent, ut neminem aspernari uideantur.

AD PROFECTUM IN LITTERIS

6. Intelligant praeceptores in omnibus, quae ad studia pertinent, sibi esse praefecto studiorum obtemperandum; quo inconsulto, nec authorem interpraetandum *suscipiant* [s], nec ullam nouam consuetudinem in scholam inducant.

7. Ingenio et captui suorum discipulorum sese praeceptores accomodent, eorumque profectui solicite inuigilent, et rationem ab ipsis frequenter creditae disciplinae reposcant.

8. In praeuidendis lectionibus sint diligentes, et *confer-*

---

[s] *Desideratur.*

ret [t] quidem, ut suo quidquam loco dicatur, totos praelegisse authores, si fieri id posset, prius quam publice eos enarrare inciperent. Alios etiam, qui idem argumentum tractauere, operae precium fuerit euoluere, ut, quod illis deest, mutuari ab istis possit.

9. Aliquos eruditione pares designent, qui sancta aemulatione se inuicem prouocent in scholasticis concertationibus.

10. In studiorum innouatione authorum, qui sunt interpretandi, nomina in ualuis classium inscribantur; possitiones etiam ibidem figantur pridie eius diei, quo sunt defendendae.

11. Si quid Superior admonendus circa studia uideretur, id facere ne praetermittant; nempe si quis ex scholasticis ad studia ineptus, si quis aliorum interturbator aut dissolutus esset.

12. Audito lectionum suarum signo, statim ad scholam se conferant, et tempore dessignato exeant.

13. Si quando impedimentum interuenerit quominus legendi munus praestare possint, tempestiue praefectum studiorum moneant, ut alius subrogari possit.

14. Nullum discipulum ipse praeceptor per se puniat, quantum fieri poterit; correctoris uero opera moderate utatur, seueritatem cum mansuetudine miscendo, modumque castigationis correctori constituat. Nullum ex iis, qui ad scholas ueniunt, cum mandatis quopiam mittent; aut eis aliquid imperabunt, quod ad studia et proprium profectum non pertineat [u].

COMMUNES ARTIUM ET THEOLOGIAE PROFESSORIBUS

15. Doctoris, quem prae manibus habent, mentem explicare, et deinde quaestiones, pro re praesenti necessarias, pertractent.

16. Ne authorum multitudine distrahantur, eos tantum legant, qui maxime idonei uidebuntur.

17. Eis opinionibus adhereant, eique doctrinae, quae magis

---

t confert.

u *Post hoc verbum, perperam addidit librarius in exemplo «cod. Rom. stud., II,» haec verba:* maiorem in modum laboret.

probata et *secura* [v] uidebitur, iuxta praefecti et superiorum sententiam.

18. Positiones a discipulis defendendas ipsi emendent, et praefecto studiorum uidendas mature offerant; ut ille, si quid mutandum uideretur, faciat.

19. Finitis lectionibus, dum discipuli eas reppetunt, praeceptor inde ne absit, ut rogari ab eis possit, si quid controuersiae de eis nascetur, et bini aut terni potius quam simul omnes eas reppetant.

COMMUNES PROFESSORIBUS HUMANITATIS

20. Ipsi praeceptores emendate latine loquantur, ut discipuli, quod imitentur, prae manibus semper habeant.

21. In quottidianis compositionibus discipuli exerceantur iuxta ordinem in singulis scholis praescriptum.

22. Cathalogum omnium discipulorum habeant, et per decuriones intelligant an semper lectionibus omnes intersint; erit autem decurionis munus aliorum decem curam peculiarem habere, ut absentes notet.

23. Praeceptores etiam, qui humaniores litteras docent, nec mane nec post meridiem ultra duas horas cum dimidia lectiones prorogent. Satis eis sit quinque integras horas quottidie in classe cum discipulis impendere.

24. Moneant magistri discipulos, ut non solum in publico gymnasio, uerum domi suae a lasciuis poëtis impuraque authorum lectione abstineant.

Ihus.

REGULAE PRAEFECTI STUDIORUM SOCIETATIS JESU,

QUI IN VNIUERSITATIBUS ERIT ETIAM CANCELLARIUS

[1.] Quae ad praefectum studiorum pertinent, in quatuor potissimum capita reduci possunt: primo enim loco de examine considerabitur; deinde de publicis actibus; 3.° de profectu scho-

---

[v] severa, *sed perperam in cod. Rom. stud., II.*

lasticorum omnium in uniuersum: postremo de magistrorum ac nostrorum fratrum regimine.

DE EXAMINE

Caput primum.

[1.] Ad curam suam praefectus pertinere sciat, facto periculo, explorare num illi, qui ad studia nostra ueniunt, idonei sint et digni qui admittantur: regulas etiam ac statuta obseruanda proponere; et postquam se eis parere uelle dixerint, decernere *quem* [x] quisque praeceptorem audire, quam scholam frequentare *debeat* [y].

[2.] Nomina eorum, qui admittuntur, in catalogum suum referat: in vniuersitatibus autem seruetur constitutio 4.^{ae} par., cap. 17, n. 3.

[3.] Cum totius collegii cardo in examine uersetur, plurimum conferet si ea *aequabilitate* [z] scholastici examinentur, ne quis in ullo auditorio uersetur, ad quod ineptus uideatur; quin illud potius magna est contentione elaborandum, ut *egregios* [a] auditores omnes magistri suo quisque in genere habeant.

[4.] Nullus igitur admitti ad nostra studia debet, licet in dialecticis disputationibus alibi operam impenderit, de quo non fiat per examen periculum, ut debito in loco collocetur. Quod uero ad nostros attinet, constitutio 4.^{ae} par. obseruetur, c. 6, n. 4; et cum de studio aliarum linguarum, praeter latinam, agetur, consulat Rectorem iuxta constitutionem eamdem, n.º 5, cum declaratione.

[5.] Examinis duo genera sunt: alterum singulare, cum ad nostra studia noui accedunt discipuli; alterum uniuersale, quod statis anni temporibus fieri solet. Omnes igitur humaniorum literarum auditores in fine anni examinandi sunt. In classibus praeterea inferioribus, medio anni tempore alterum examen fiet, quo non quidem de omnibus explorandum est, sed de iis dumtaxat, a quibus, iudicio praeceptorum suorum, speratur non ineptos repertum iri ad altioris classis promotionem.

---

x *Desideratur in altero.* y *In altero*, debeant.

z *In alt.*, aequalitate. a *In alt.*, proprios.

[6.] Ante examinis tempus, ingentibus honoris stimulis magistri discipulos excitent, hinc multum gloriae et utilitatis, si promoueantur, illinc non parum ignominiae, si repulsam ferant ob oculos ponentes.

[7.] Examen uniuersale hoc potissimum modo fieri debet. Singula dictata classibus singulis, uernacula lingua in latinum uertenda, proponentur. Caueri autem diligenter debet, ne quis inter componendum ab alio laborem suffuretur: themata uero nec maiora nec difficiliora esse oportet, quam scholarum ratio ferre posse uidebitur.

[8.] Compositionibus absolutis, non solum ipsi subscribent qui composuerunt, uerum etiam praeceptores, quid de singulis sentiant, et ad quam classem remittendos censeant, ibidem adscribent; persuadeant sibi interim magistri, nullum hic gratiae locum esse debere; multoque minus discipulis incommodaturum, si inferius, quam meritum est eorum, relinquantur, quam si *gradum unum supra uires efferantur* [b].

[9.] Hanc compositionem sequetur singulorum examen, quo, quantum quisque profecerit, inuestigabitur. Interrogari autem debent de iis omnibus, quae a praeceptoribus audierunt: tum demum eius, qui examinatus est, compositioni praefectus suum de ipso iudicium adscribet, et quamprimum, dum tenera memoria est, decerni debet, quam scholam sit auditurus, et secundum eam in catalogo reponetur.

[10.] Catalogum autem omnium classium cum praefectus asseruet, singuli praeceptores suorum discipulorum nomina ex eo transferant: et animaduertatur ne quis ad alienam classem scholasticus clam obrepat.

[11.] Cum medio anni tempore examinator aliquos transferre uult, cum praeceptoribus ipsorum rem conferre possit; ut maturiori consilio, quod expedit, constituatur.

[12.] Legendi scribendiue imperiti ad gramaticem discendam idonei minime iudicentur, sicut probe ac celeriter literas formare magnum est ad eandem compendium.

---

[b] *In alt.*, in gradum unum supra uires referentur.

DE PUBLICIS ACTIBUS

Caput 2.um

[1.] Praefectus studiorum sollicite curet, ut quae publice habendae sunt orationes, gymnasii totius dignitati et auditorum expectationi respondeant. Illa praesertim singulari industria est elaboranda oratio, quae de more in anniuersaria studiorum instauratione habetur; quae, cum in eodem propemodum argumento uersetur, ne fastidiri incipiat, noua aliqua artis ac dispositionis ratione condienda est.

[2.] In hac studiorum innouatione, quocumque tandem ea tempore peragetur, coniuncta cum religiosa moderatione, celebritas adhibeatur: epigrammata latino graecoque sermone, aenigmata ingeniose excogitata, orationes iam pridem praemeditatae et praeceptorum lima perpolitae, aulaeis, quae parietes ornabunt, recto ordine affigantur. Quae autem praeceptores fecerint epigrammata, ea discipulorum compositionibus permisceri non debent.

[3.] Eodem potissimum tempore diligentissimo cuiquam praemia magno iudicio dari deberent: tria primis tribus oratoribus; totidem iis, qui carmine uicissent *tum graece tum latine* [c]. Victores autem cum ingenti laude ad meritam uictoriae palmam, praeconis uoce palam inuitentur; eorumque capita laurea redimantur. His etenim gloriae stimulis, tum ipsi alacriores ad reliqua studia capessenda redduntur, tum illi, qui se praeteritos dolent, ne iterum tantum honoris discrimen adeant, discusso torpore excitantur.

[4.] In publicis actibus, atque adeo in singulis classibus, cum praefectus studiorum aderit, superioris locum habebit; studeat tamen praeceptorum autoritatem apud alios tueri.

[5.] Cum ad gradus [*sic*].

---

c *In alt. exemplo desunt haec quatuor verba.*

QUAE AD PROFECTUM SCHOLASTICORUM UIDENTUR FACERE IN OMNI SCIENTIARUM GENERE

Caput 3.[m]

[1.] Singulis diebus modo hanc, modo illam classem uisitet; et animaduertat, quanam ratione, tum in lectionibus, tum in litterariis concertationibus, magistri et discipuli sese gerant, et ut regulas suas, quas omnes praefectus ipse habere etiam debet, obseruent, elaboret. Cum autem admonendum aliquem duxerit, ea prudentia ac moderatione faciat, ut animos potius addat, quam debilitet.

[2.] Rogare interdum poterit decuriones, dum scholas uisitat num omnes adsint auditores, et per *correctorem* [d] aut alium causas inquiret, ob quas absentes non uenerint. Exhortari etiam scholasticos in gymnasio poterit, locorum personarumque ratione habita: grauiter iis ac perhumane diligentiam in studiis, in moribus candorem, et in omni actione modestiam instillet.

[3.] Quae omnibus scholasticis obseruanda sunt, in loco publico affigi curet: quae uero scholis singulis praescribuntur, in iisdem, ut commode legi possint, reponantur.

[4.] Curet etiam ut ea obseruentur, quae ex 4. par. Constit. et declar. ad studia pertinent, quantum collegii ratio feret.

[5.] Si quis Societatis desertor ad scholas ueniet, moneat Superiorem, ut quid sit faciendum constituat.

[6.] Ut explicetur doctrina xpiana. meminerit iuxta Constitutionem, 4.[a] par., *c. 16* [e], n. 2; et ut confessarii scholasticorum conscientiam examinare, orare, et cum spirituali fructu ad confessionem, sacram *synaxin* [f] et missae sacrificium accedant, eosdem instituant. Videat etiam ut ex magistris unus cum externis scholasticis missae intersit.

QUAE NOSTRAE SOCIETATIS SCHOLASTICOS IN STUDIIS IUUABUNT

Caput 4.[um]

[1.] Inspiciat quibus ex nostris priuatum studium utile esse

---

[d] eos, rectorem: *sic in alt. exemplo, errore librarii.*

[e] *In alt., sed male*, cap. 26.

[f] *In alt.*, syntaxim (!).

uideatur, et quid legere quosque libros habere debeant, et Rectorem moneat iuxta Constitutionem, par. 4, c. 6, n. 14; et cum externis, quoad fieri poterit, idem obseruetur.

[2.] Separatus ab externis locus nostrae Societatis scholasticis in scholis sit.

[3.] Nullus ex nostris praeceptoribus plus duabus horis et semis ante prandium, et totidem pomeridianis, in gymnasio apud discipulos uersetur: absoluent igitur quotidie suarum *lectionum* [g] pensum, horis ad summum quinque.

[4.] Ut nostrae Societatis scholastici diligentissimi sint, enitendum est: et tum ad ipsorum profectum, tum ad externorum exemplum, seuerius caeteris examinentur. Multum habebit momenti, si compositiones illis priuatas domi dederit cum praesertim dies aliquot feriati interuenerint.

[5.] Si qui ex nostris alicuius rei cognitione aut exercitatione sunt destituti, ut graecae linguae aut poëtices, detur opera, ut ab aliquo perdoceantur, iis praesertim diebus, qui non sunt operarii.

[6.] Tam nostris magistris, quam iis discipulis, qui maiores in humanioribus literis profectus fecere, plurimum emolumenti accedet, si in spherae et cosmographiae cognitione operam non ignauam posuerint. Illud etiam animaduerti curarique deberet, ubi sine magna iactura fieri posset, ut qui ex *nostris* [h], artibus liberalibus aut theologiae student, nullum diem ex feriatis labi sinerent, quo unam saltem horam literis humanioribus non darent.

[7.] Meminerit ita studiorum regimen a se pendere, ut nihil, quod maioris momenti uideri possit, inconsulto Rectore, statuere debeat.

[8.] Curet igitur ut ordo studiorum, a Superiore praescriptus, maneat firmus; *et* [i] quemadmodum nullus autor interpretandus, se inconsulto, suscipi debet, ita ipse iniussu Superioris nullum permittet interpretari.

[9.] Ad praefecti studiorum curam pertinet, eos, qui in mensa collegii legunt, cum aliquid in accentu et pronunciatione peccatur, corrigere.

---

g *In alt.*, scholarum.

h *Desider. in altero.*

i *In alt.*, ut.

30

ANNOTATIONES

IN ORDINEM STUDIORUM HUMANIORUM, SEPTEM CLASSIUM, ET QUINQUE, ET TRIUM [1]

†
JHS. MARIA

R.di admodum in Xpo. Patres.

HAEC VIDENTUR IN GENERE

In genere vtilia proponuntur non pauca in hoc Ordine studiorum: tamen desidero particularius pleraque perscribi de modo et ratione exercitationum singularum; nam, ut fateor ex illo ordine lucem non exiguam habiturum praefectum studiorum et magistros, tamen non puto esse eis satis, vel praefecto ad gubernationem studiorum, vel magistro ad suae classis moderationem. Arbitror enim non esse satis in uniuersum et generatim ordinem et rationem studiorum perscribere; sed particulatim oportere per singulas classes et singula earum exercitationum [a] genera, modum et rationem optimam magistro seruandam explicare, ad quod me hae rationes mouent.

1. Experientia, quam habui per tres annos in hoc collegio, cum fui praefectus studiorum, id semper desiderans et petens, et in aliis etiam collegiis, quae uidi, Societatis; nam ex huius rei defectu non parum in studiis accidebat incommodi.

2. Speculatio plusquam mediocris harum rerum per aliquot iam annos.

3. Consilia frequentia eorum praeceptorum, quos noui, et quidem optimorum, ut Perpigniani et aliorum, in hoc collegio: a quibus omnibus etiam in scriptis a praecipuis accepi quid sentirent.

---

[a] *In ms., sed perperam,* exercitationem.

[1] Autographum P. Ledesmae in *cod. Rom. stud., I,* ff. 126-133, multis emendationibus castigatum. In superiori primae paginae parte legitur: «Ledesma».

4. Quia hae res sunt practicae, et in rebus practicis sermones vniuersaliores, ut ait Aristoteles, primo ethicorum, minus sunt vtiles.

5. Simile est in omnibus rebus et artibus mechanicis, si quis eam artem debet addiscere: nam oportet singula particulatim discat et videat in ipso artifice, etc.

6. Simile etiam hic accidit, ut in chyrurgia et medicina, in qua non est satis dicere, calidam exicare, humida emollire, etc.; sed dicere quomodo fiat emplastrum, et vt accipiatur aquae tantum, herbae huius, etc., et coquatur, etc., et vratur ita, et sic ligetur, etc. Simile est etiam de architectura, in qua non est satis dicere: fiat palatium seu aedificium, lucidum, et splendidum, et amplum, et ornatum, vel fiant optima cubicula, etc.; sed describere particulatim: sint haec fundamenta et tanta, hic sit tanta [*sic*]; portae tantae altitudinis et latitudinis: sic fenestrae, sic cubicula, et singula denique minutim eodem modo: alias profecto aedificium male aedificaretur, et manuarii artifices in pluribus aberrarent.

7. Sic non satis est dicere: sint assidui in declinando et coniugando, repetant, examinent lectionem, doceant, componant eleganter, etc.; sed oportet particulatim et per singulas classes, quid cuique conueniat, perscribere in singulis eius exercitationibus, ut: seruetur talis modus declinandi, talis conjugandi, talis docendi et examinandi, etc., optimum quod uideatur perscribendo: nam profecto, ut caetera adsint, si hoc desit, multum fructus deperibit, et nunquam habebimus quod desideramus, sed laborabimus semper. Fateor haec perscribere non esse facile, nec nisi experti et qui omnia considerarit; tamen non ideo, non sit vtilissimum et necessarium: et sane id pro viribus praestitimus in ordine, quem exhibemus, septem classium, in quo, ut spero, si dignentur legere, non pauca reperientur vtilia et ad Dei gloriam.

8. Neque satis est putare, si magister sit doctus vel praefectus, haec eos cognituros et seruaturos; nam secus res accidit, ut cotidiana experientia docuit. Imo, quo doctiores, eo periculosius est, nam discedunt a recepta consuetudine, et nouam ipsi inueniunt, specie recti decepti saepe, et proprio solent tenacius abun-

dare juditio; sed neque in omnibus nostris collegiis tam multi sunt docti, qui haec possint penetrare et cognoscere et recte obseruare.

PARTICULATIM CIRCA SINGULA

ANNOTATIONES IN ORDINEM STUDIORUM HUMANIORUM

DE STUDIIS HUMANIORUM LITTERARUM

1. (semper sint quinque): adderem, ubi fieri possit commode.

(et haebraica): non uidetur expedire ut rhaetores, uel ii, qui uacant humanioribus, audiant hebraica.

5.A CLASSIS

Ante omnia oporteret dici: haec classis tot habet ordines: in primo ordine fit hoc, in secundo hoc. In primo scilicet ordine, declinationes et conjugationes: in secundo, rudimenta octo partium: in tertio, concordantias. Aut uero quod praestantius esset, hunc tertium cum secundo conjungendo, ut simul utraque docerentur.

1. (legendi et scribendi ignari): dicerem, nisi bene legere, et scribere saltem mediocriter, nouerint, non admittantur.

2. (etiam dificilia): potius omittendum, quia id rarum esse debebit.

(Nomina facile copulare, etc.): haec obscure dicuntur, neque apparet quod genus exercitationis praescribat.

3. (Rudimenta, etc.): oporteret dicere cui ordini scholasticorum hoc conueniat; an uelit omnibus conuenire illius classis, quod non conuenit, an alicui tantum ordini.

(nominum genera): non videtur ullo modo in ea classe id expedire: sed neque ab vno magistro tam multa praestari, sine aliorum ordinum scholasticorum detrimento, posset commode.

4. (et inde compositionem): non debent componere in ea classe; ac si qui deberent, ii esse deberent tantum, qui tertii ordinis [sunt,] idque in fine, cum jam sunt discessuri ad quartam.

6. Paucioribus verbis dici potest.

7. (Prouectiores huius classis): dicerem, tertii ordinis; reliqui juditio magistri intra eandem classem ascendent.

8. (de doctrina xpiana.): etiamsi in ea fiat examen, non tamen impedire debet ascensum, si in litteris uidetur idoneus, quamuis eam ignoret; siquidem in sequenti quoque classe eam debet addiscere.

Oportuit prius admoneri eos, in hac classe cotidie semel lectionem doctrinae paruae xpianae. debere eos recitare memoriter.

HORARUM DIUISIO

Dicerem (Horarum et exercitationum) vel (temporis et exercitationum hujus classis distributio); et idem in caeteris classibus sequentibus.

Parum temporis esse uidetur duae horae cum dimidia. Expediret modum aliquem reperire, in quo, ante magistrum saltem, vtiliter occuparentur discipuli.

1. (recitandis memoriter lectionibus): dicatur quibus lectionibus, tam in primo, quam in secundo ordine eius classis, aut uero etiam in tertio.

2. (Horam vnam in declinandi et coniugandi exercitatione): per mediam declinandi et per mediam coniugandi.

(non erit necesse): semper id est necesse in hac classe, imo et in sequenti paulo minus: neque esse uidentur alia, quae sint magis captui tunc eorum accomodata.

3. Oportet dicere quid tunc faciet alter ordo, vel ordines, utpote declinabunt apud se vel transcribent, etc., an vero omnes audient; quod tamen non expedit.

4. (institutor): dicerem, magister, ne uideatur noua alia persona a magistro.

Videndum, an in nostro collegio compositio mattutina fieri possit per alias occupationes, ut doctrinae xpianae., exhortationis die veneris, etc.; et an in Italia probetur: quod et in hac et in caeteris classibus uidendum erit.

A prandio [b].

1. Dicatur quibus lectionibus, et qui ordines, quas, ut supra.

2. Non expedit ita relinquere quatuor illa exercitia indeterminato tempore, pro arbitrio cuiusuis magistri; nam saepe contingerent abusus.

3. (nominum genera): in hac classe non expedit doceri, vt dictum est.

Ita commode, vt videtur, distribuerentur hae exercitationes: per mediam declinent, per mediam conjugent, per mediam in octo partibus orationis et concordantiis exerceat.

Item, oportet dicere quid tunc alius ordo uel ordines acturi sint.

4. (quas conferentias dicunt): dicerem, seu conferentiis; non enim id vocabulum apud omnes receptum est, ut possimus affirmare sic ab aliis dici.

Item, deest quid acturi sint die sabbathi, tam primus, 2.us, quam tertius ordo, mane et vesperi, an idem, an repetent lectiones et quomodo.

Item, quid diebus dominicis et festis, aut semel saltem in mense, etc.

QUAE AD HANC CLASSEM QUINTAM, ETC.

1. Haec ad magistrorum potius regulas spectare videtur, aut ad omnes classes in communi, quam ad hanc quintam classem.

2. (Assuescant pueri): dicerem, doceant magistri et exerceant sic pueros.

Item explicandus modus, quo modo hoc fiet.

3. (Nec semper): at frequenter; quod etiam admonendum videretur; nam illud, quamuis faciendum, tamen rarius, ordine scilicet discontinuo coniugare.

Item examini, hoc magis conuenit, quam declinandi modo.

Item, quintus esse deberet pro anomalis [c].

---

b *In ms., non recte,* Mane.

c *Perperam ante hanc periodum scriptus fuit numerus* 4.

Item, simili ratione, vno die per primam declinationem, secundo per secundam, tertio per tertiam, etc., sexto per anomala quoque et alia, de quibus in ordine septem classium diximus, de modo declinandi et conjugandi vtiliori.

4. [d] (minimae multae): dicendum, vel nullae: vel si quae sint pro prouectioribus, sit vna aut altera tantum oratio actiuae vocis.

Item, oporteret dicere modum dictandi eis thema, et componendi, et corrigendi: qui longe diuersus esse deberet ab aliis classibus, nempe puerilis, de quo in sexta classe de septem classibus.

5. Addendum videtur: et sit semper bene moratum thema.

8. Oporteret indicare docendi modum puerilem et vtilem.

Itaque puto necessarium, ut singilatim explicetur in hac classe modus omnium exercitationum eius; nam pendet ex hoc ut maiorem fructum faciant tribus mensibus quam vno anno. Modus uidelicet:

1. Discendi memoriter.
2. Recitandi.
3. Repetendi lectiones.
4. Examinandi.
5. Docendi { rudimenta. / concordantias.
6. Dictandi themata et componendi.
7. Declinandi, concertandi et conjugandi.

De quibus, in ordine septem classium, quae optima uidebantur, diximus in classe septima et sexta.

QUARTA [*CLASSIS*]

4. (His succedat syntaxis): non succedat, ut uidetur, sed concomittetur; atque eo maxime, quod jam hi norunt concordantias, imo, vt volebat, composuerunt jam, scilicet per aliquot primas syntaxis regulas. Quare alias sequeretur tribus iis mensibus, quibus explicantur genera, eos in compositione impediri et remorari, nec vlterius progredi in compositione, cum possent. Item, quia si postea auspicaretur paruam syntaxim, fortasse non posset eam absoluere ad finem semestris, et ita perturbarentur classes et mutationes.

---

[d] *In textu pro 4 habetur 5, sed male. Paulo inferius scripsimus numeros* 5 *et* 8, *pro* 6 *et* 9, *qui etiam perperam scripti fuerant.*

6. (loquendo et scribendo latinam sibi linguam): maiora haec uidentur, quam pro hac classe; nam scribere hic solum congrue hujus classis est finis; loqui uero communia quaedam classis tantum, quae frequenter occurrunt, poterunt, et auditis vti tantum phrasibus.

Item, oporteret dicere: qui admittuntur ad hanc classem.

Item, quanto tempore in ea manent aut fiunt mutationes, et quando recipit, an singulis tribus mensibus, an singulis sex. Item, quae discunt memoriter. Item, quod doctrinam xpianam., saltem ter, recitabunt in hebdomada.

HORARUM DIVISIO

Mane.

3. Videtur nimium tres quartae: satis est media hora.

4. (Lucubrationes emendavit): oportet, praeter hanc priuatam emendationem, publice vnum vel duo themata corrigere: hoc ergo posset fieri illa quarta, quam ex lectione ademimus.

Post meridiem.

1. (supinis aut syntaxi): et syntaxi.

2. (praeteritis aut sintaxi): et syntaxi.

3. (paulo minus hora vna): nimium hoc est pro generibus nominum, aut declinationum aut praeteritorum lectione: satis superque satis est media hora, et pro syntaxi media similiter, et media altera exercitationis in eadem.

(quas praeceptor repetet): dicerem clarius: haec repetet singulis tribus mensibus; nam forte nullos recipiet ante finem semestris.

(et iis absolutis): imo eodemmet tempore.

Item deesse uidetur pars aliqua temporis destinata ad coniugandum, quae necessaria videtur, saltem mediae horae cotidie. Imo etiam ad declinandum, simul cum examine lectionum, omnia scilicet Ciceronis nomina, et nonnunquam in syntaxis exercitatione.

Item, deest quid aget die sabbathi, tum mane, tum pomeridiano tempore.

Item, quid diebus festis seu dominicis, aut semel saltem in mense, etc.

Item, de doctrina xpiana. discenda.

Item, quo tempore [e] fiunt mutationes, recipit aut emittit.

QUAE HANC QUARTAM CLASSEM, ETC.,

3. (uertendis aliquot Ciceronis): hoc genus exercitationis non tam pro schola ipsa, quam ut haec domi aliquando faciant, subseruit, ut cum plures dies festi, etc.; vel ut raro aliquando, ut interim magistro detur otium, vel, ut antequam magistri ad scholam accedant, ipsi faciant discipuli, vel ad priuatum studium, cum quis magistro caret publico; sed juuaret etiam tunc, rursus in latinum ex vulgari sequenti die conuertere, et deinde cum ipso Cicerone conferre propriam compositionem.

Vtilius uidetur multo pro exercitio cotidiano, et pro classibus, praesertim inferioribus, ut ipsi discipuli frasses aliquot colligant ex auditis lectionibus cotidie, idque domi, ut repetitionis tempore in classe referant interrogati.

(Compositionem magnificare): non assequor quid velit; an vt magister verbis laudet, an ut curam in ea re magnam adhibeat: dicerem clarius.

[4.] (eas sententias vulgari idiomate): non satis, ut uidetur, explicatur: an vt phrases aliquot, excerptas ex ipso Cicerone, magister dictet, quod uidetur faciendum; an vero ut in exercitatione syntaxis offerat vulgari sermone eas phrases, statim a discipulis latine reddendas, quod etiam est vtile et faciendum; sed desiderarem dici clarius.

5. (latine explicare): nimium id est pro hac classe; sed vulgari sermone reddent synonima et ordinabunt litteram: imo sensum lectionis in initio vix aut ne vix quidem, ut uidetur, poterunt vulgari sermone dicere, nedum latine; sed post vnum aut alterum mensem dicent sensum vulgari sermone.

Circa finem uero semestris forte possent duobus aut tribus

---

e *In ms. legitur:* quando tempore.

verbis latine sensum lectionis reddere, et vnum aut alterum forte synonimum latine.

Item, in hac classe necessarium arbitror quarundam exercitationum modum, illi conuenientem, perscribere magis particulatim, praesertim horum. Nam ex modo, ut dixi, pene omnia pendent. Perscribendus ergo modus exercendi in generibus, declinationibus et praeteritis, etc.

Modus exercendi in syntaxi parua.

Modus docendi syntaxim et genera.

Modus docendi epistolas Ciceronis, isti classi conueniens, et dictandi, quae etc.

Modus dictandi themata et componendi, scilicet, datis ciceronianis vocabulis, etc.

Modus concertandi et disputandi, tum cotidie, tum diebus sabbathi et dominicis caelebrius.

De quibus omnibus, in ordine septem classium, in quinta classe, ea, quae optima nobis uidebantur, diximus.

TERTIA CLASSIS

1. (unius saltem anni spacio): si per annum manere oportet; aliter deberet haec et sequens classis constitui: nam hoc modo, uel non poterit recipere circa medium annum, vel oportebit habere duos ordines diuersos et diuersarum lectionum pro illis, quod non expedit, ut clarius postea apparebit.

3. (Praecepta... de conscribendis epistolis): non docenda in classe, sed obiter aliquando; si ibi essent per annum mansuri, circa anni finem aliqua verbo tenus essent tantum dicenda inter enarrandum epistolas Ciceronis, et quidem breuissima et paucissima, vel cum thema epistolae dictaret proprio marte componendum, assignatis quibusdam locis, admonere posset, illud esse genus epistolae exhortatorium, etc.; et oportere hoc et hoc facere, etc.; nihil aliud. Si uero per medium annum, quod uideretur comodius ob uarias rationes, nullo modo essent tradenda in ea classe.

A prandio.

2. (aliis sex poëtae): uidetur clarius dicendum, primo scilicet medio anno, tam mane quam vesperi, legendus Cicero; sequenti medio anno, mane Cicero, vesperi poëta cum syntaxi, si tamen hoc uult.

3. (deinde syllabarum quantitas): non indicatur an etiam primo medio anno legenda, an sequenti semestri.

Item, si sic classis constituitur, circa medium annum non poterit recipere ex quarta, nam erunt plane incapaces ad has lectiones: et syntaxim deinde altiorem, seu exactius explicatam, illi non audirent, neque alia classis exercitia, compositionis, etc., possent esse omnibus communia; sed diuersa exercitia diuersis conuenirent, imo et lectiones diuersae. Habere autem sic ordines eiusmodi diuersos non expedit, neque magister vtrique posset satisfacere.

Arbitror in ordine, quem exhibeo, quinque classium, bene gradum constitui istius classis.

Item, deest quid die sabbati sint facturi, quid diebus dominicis seu festis, et de doctrina xpiana. bis in hebdomada recitanda vel semel.

QUAE CLASSEM HANC TERTIAM, ETC.

1. (Penitiores syntaxis obseruationes): non uidetur ea ratio bona syntaxis docendae, sed ab initio altiorem sintaxim exacte ordine incipiat; nisi forte velit paruae syntaxis aliquam partem vtiliorem vel magis necessariam prius repetendam initio anni; nam hoc utile esset.

2. (alternis diebus): uidetur nimium; et si secundo semestri incipit artem metricam, non poterit fieri nisi tribus vltimis anni mensibus plus minus; et citius artem metricam incipere non uidetur posse, quia scholastici non essent capaces.

3. (Praeceptor in maternam): obscure id dicitur, num hoc in cotidiano exercitio syntaxis, an in compositionis themate dictando fieri debeat; et an semper, an aliquando.

Item, compositio mixta esse debebit ex frassibus auditis Ci-

ceronis et verbis, ac constructione syntaxis, quam cotidie audiunt, licet in hac quoque syntaxis constructione ciceronianae etiam adferri frasses debeant; alias in incerto semper vagarentur constructionis genere confusi. Sed neque Ciceronis sola imitatio ad hoc est satis, nisi pariter in ipsis praeceptis auditis syntaxis, componendo, exerceantur.

5. Idem in syntaxis exercitio per uarios constructionis modos, et per varia eiusdem significationis verba et significationes, etc.

Item, in hac classe desidero particulatim exprimatur modus..

1. Docendi altiorem syntaxim exacte, et in ea exercendi.
2. Docendi poëtam et artem metricam.
3. Docendi etiam Ciceronem.
4. Thematis carminis et prosae orationis qualitas et modus.
5. Concertandi et disputandi.

Neque enim dicta videntur satis ad magistri instructionem.

2.ª CLASSIS

1. (doceantur ea tueri): aliter id dicerem; non enim docentur ea tueri, etc.

(componendo acquirant): dicerem potius hunc esse scopum et finem hujus classis.

Mane.

1. (Grammaticae graecae): addendum (et Ciceronis).

4. (aut in exercenda): uidetur nunquam omittenda compositio: copiae autem et elegantiae exercitatio alio tempore, vel potius extra ordinem certis quibusdam temporibus, ut semel vel bis in hebdomada.

(Tantundem temporis): parum id est temporis; nam post dictatum thema, vix semihora relinqueretur compositioni et praeterea eius transcriptioni.

Videtur in hac classe hora integra compositioni necessaria; imo praeter tempus, quo thema dictatur, praesertim sequenti medio anno.

Post meridiem.

2. (Alterum dimidium): uidendum, num media hora sit satis repetitioni lectionis poëtae praeteritae, et lectioni nouae, ac ejusdem repetitioni praesentis, quod vix videtur, nisi forte nolit praeteritam repeti.

3. (Grammati[ca] uero absoluta): faciendum citius, absoluto scilicet verbo tipto [*sic*], imo absolutis declinationibus simplicibus, vnam aut alteram lineam ordinare, ut ibi nomina et casus agnoscant, etc.

Aliis sex mensibus.

1. (semel tantum): non assequor; neque enim bis poëta antea recitabatur.

Si vult poëtam solum mandandum esse memoriae [f], et nihil aliud, videtur orationem Ciceronis etiam mandandam esse memoriae; imo et rhaetorices definitiones et diuisiones.

(alterius probati authoris): non id relinquerem in arbitrio praeceptoris nec praefecti; sed dicerem: (aut ad Haerenium, 1.us 2.us 3.us), uel de inuentione.

Deest, quid die sabbathi? Quid diebus facient dominicis? Quid domi?

QUAE HANC SECUNDAM CLASSEM

1. (retractetur syntaxis praesente magistro): explicetur breuiter quanto tempore id fiet: item modus, num ut memoriter recitent tantum, an ut de ea concertent discipuli, an ut in ea ipse exerceat magister, an ut eam doceat.

Item, non uidetur huic classi hoc ualde admodum conuenire, siquidem jam in tertia per annum manserunt, et vltimo medio anno loco syntaxis artem habuerunt metricam, et tamquam peritiores toto illo medio anno non audierunt syntaxim. Potius videretur conuenire hoc tertiae, vltimo medio anno.

Si in tertia per medium tantum annum manerent, tunc id videretur expedire.

---

f memoria, *ms.; et idem intellige inferius.*

2. (lingua vernacula): hoc non conuenit; sed neque fieri facile potest, ut totam orationem vulgari sermone dictet, et hoc solum totum fere eriperet tempus compositionis; sed latine thema cum locis, vel initio chrias, sententias, apologos etc., cum locis, ut ipsi amplificent proprio marte, vel laudes simplices, vel vituperationes etiam, cum locis rei, dicti vel facti alicuius, loci vel personae, etc.

Primo mense aut duobus primis posset seruari plus minus ratio praecedentis classis, et dictari epistola vulgari sermone, sed non postea; certe non sequenti medio anno.

(tempore conferentiarum): non id cotidie, sed aliquando; alias cotidie binos vel ternos [g] lectionem repetere, et deinde concertare, vtilius uidebitur.

3. (duabus coniugationibus praelectis): non quadrat hoc cum eo, quod supra fuit dictum, absoluta grammatica graeca.

4. (Dum graecus author): potissima exercitatio esse debebit in declinando et conjugando omnia nomina et verba authoris, et agnoscendis in eo thematibus verborum, et aliis partium accidentibus, et nominibus, et frasibus aliquibus addiscendis.

Item, graece loqui pro hac classe nimium uidetur, nisi forte communia quaedam cotidiana.

(praeceptor facilia quaedam): potius dicerem ut facilia quaedam, per nomina et verba et frasses auditas, latine aliquid proponat, ut ipsi reddant graece.

Videtur etiam eis iniungendum, ut transcribant cotidie lectionem graecam authoris.

5. (poëticae dictioni similia): addendum, ut sint initio saltem carmina dissoluta, quae facile, paucis verbis commutatis, possint ab scholasticis in carmina redigi [h].

LIBRI HUIC CLASSI.

1. (aut alterius probati): non relinquerem, ut antea dixi, id in arbitrio, sed dicerem, aut ad Haerenium 1.us, 2.us, 3.us, vel de inuentione.

---

g ternos cotidie, *ms*. h redigere, *ms*.

Item, hic desidero ut tradatur modus...........
1. Docendi rhaetoricam et in ea exercendi.
2. Docendi orationes Ciceronis.
3. Docendi et exercendi in graecis particularius.
4. Imo docendi poëtae et historici.
5. Et exercendi modus in copia.

De quibus quid uideatur, in ordine septem classium dicimus.

Item, possent etiam libri, quibus juuari posset magister, ad id perscribi.

DE PRIMA CLASSE

1. (in scribendo copiam): posset addi, et artificium.

2. (ex rhaetorica institutione): solum definitiones et diuisiones.

Item, primam orationem Ciceronis possent discere, licet non alias.

3. (paucis complectens uerbis): dicatur quod genus thematis, ut chryas, sententias, apologos, narrationes etc., cum locis: deinde orationum paruarum themata cum suis locis.

Item, quod prius in genere demonstratiuo exerceantur, deinde in deliberatiuo, ac tertio in juditiali; atque in hoc in facilioribus statibus prius, ut coniecturali etc., deinde in aliis dificilioribus.

(quam ipsi domi festis aliisque): posset hoc idem in suo gradu in classe humanitatis praecipi, saltem vltimo medio anno.

(cum discipuli [1] uero, qui a praeceptore sententias rogabuntur): obscurum videtur an intelligat, cum jubentur legere compositionem, an in cotidiano alio exercitio.

(circa artem): addatur, «et elegantiam».

5. (Declamationes): praeter has singulis diebus dominicis deberet saltem haberi oratio in proprio gymnasio cum aliquibus epigrammatis aut aliis exercitationum generibus, disputationum, etc.; et possit accedere alternis ad audiendos sic rhaetores classis humanitatis vltimo medio anno, licet non e contra.

---

[1] *In documento, ad quod refertur, non* cum discipuli, *sed* condiscipuli *legitur.*

7. (Ad copiam elegantiamque): haec exercitatio propria etiam est humanitatis.

(conferentiarum tempore): nullum conferentiarum tempus huic classi reliquerat, nam praescripserat antea eo tempore orationes tantum emendandas; nisi forte hoc uelit fieri aliquoties, et non semper, quod tamen esset admonendum.

Item, si huic classi conferentiae relinquuntur, oporteret earum modum perscribere, de quibus, inquam, rebus et quomodo.

10 [j]. (Oratorios numeros): uideretur addendum ut prius inuentionis artificium, et pariter dispositionis, in authoris ennarratione; deinde elocutionis; ac tertio numeros esse postremo loco annotandos; finita tota periodi alicuius, aut etiam lectionis, explicatione.

HUJUS PRIMAE CLASSIS

17 [k]. (geminari posset classis ea): arbitror addendum, quamuis gradu inter se quodam possent differre, si omnino equales fieri non judicaretur ibi expedire.

Item, desiderarem diceretur modus docendi rhetoricam et orationes Ciceronis; nam longe alius et diuersus erit ab humanitate, cum hic exacte praecepta rhetorices, illic simpliciter et per compendium doceantur. Possent etiam adscribi libri, quibus rhaetor juuari possit: item quibus scholasti[ci] rhaetores vterentur.

VBI SEPTEM CLASSES SUNT

5. (De reliquis classibus): videretur expedire si particulatim describerentur, ut caeterae.

De ordine septem classium, quia seorsim illum conscripseram, nihil hic dicam aliud.

VBI TRES ERUNT CLASSES

1. Oporteret describi quot ordines scholasticorum haec classis habebit, et quae singulorum ordinum exercitationes et lectio-

---

[j] 9, *ms.* [k] 5, *ms.*

nes; et quod maxime necessarium esset, distribuere tempus et ipsa exercitia, ut cum vnus ordo vni rei, alter alteri, sibi conuenienti, quoque vacet; et modus perscribendus, quomodo in his magister se gerat: alias necesse esse uidetur futuram esse confusionem.

2. Idem, quod de tertia classe dixi; neque cognitio haec vniuersalis est satis.

3. Idem, quod de tertia et secunda.

[4.] (orationes et declamationes): uix uidetur ad eum gradum posse peruenire, ut haec praestare possint.

ALIA QUAEDAM SUNT QUAE PRAETER SUPRA POSITAM, ETC.

2. (ad sedilia ignominiae): nollem haec sedilia esse ignominiae, sed solum illa priora doctiorum; nec sic vocari ignominiae, nam timerem tumultus classis, si aliqua ignominiae loca essent destinata.

4. (nullo sedendi ordine): in lectionum repetitione et examine recte ita fiet: at declinando et coniugando, frequentius ordine, ut sedent, aliquando rarius, ordine perturbato, interrogare, ob attentionem, et ad ordinem ipsum statim redire.

(rudiores tamen): putarem potius contrarium, aut certe ex aequo plus minus: licet rudiorum particularis sit habenda cura, ne obruantur aut nimis onerentur lectionibus plusquam possint ferre; et in hoc ipsorum captui se oportebit accomodare, quamuis peritiores plus ferre possent.

5. (magister ne corrigat): in minoribus collegiis, ubi non habentur correctores, vix posset id seruari: nam scholasticos alios verberare, non uidetur usquequaque tutum in classibus, praesertim superioribus: in inferiori classe possent ex ipsis scholasticis alii alios punire.

6. (x, et m, et t.): id hispanis potius accidit aut italis: at aliae nationes aliis potius vitiis laborant, videlicet s, l, f, u, r, h, ut flandri, germani et angli, etc.

7. (terna compositionum): nimio plus est, si cotidie ea emendanda publice intelligantur; satis erit si vnum tantum aut duo;

nam per temporis paruitatem non licebit, nisi ab aliis exercitationibus descriptis id adimatur.

8. (a prouectioribus): etiam ab aliis: et semper ad id assuescant, etiam transcribendo authorum lectiones.

12 [l]. (lucis ac perspicuitatis): laus haec quidem est orationis; sed tamen, si sic proponitur cum ornatu et elegantia comparando, vereor ne putantes in eo vno nimis multum esse situm, se demittant semper ad humile genus orationis et cotidiani sermonis finitimum, et refugiant mediocre vel sublime tanquam huic contrarium.

Mallem per prohibitionem vitii proponi, scilicet, ne obscura et tenebrosa, vel cum hyperbatis, etc.

15 [m]. (qui a rectore et studiorum praefecto): nollem id in eorum arbitrio relinqui; nam ipsi quoque saepe hallucinabuntur, in minoribus praesertim collegiis.

Potius vellem, in singulis classibus cuiusuis ordinis, duos tresue annos describi [catalogum] librorum eorum, quos sunt interpraetaturi, et in circulum per singulos annos id obseruarent. Neque vero satis videtur vnius anni tantum perscribere, ne toedio magister, si diutius ibi manserit eadem semper legendo, afficiatur.

Reliqua, quae in communi omnibus classibus conueniunt, in ordine septem classium (quem conscripseram) et mihi uidentur, continentur.

Laus Deo et Domino nostro Iesv Xpo.
et Virgini sacratissimae Mariae, matri Dei gloriosissimae. Amen.

†
Ihs. Maria.

ANNOTATIONES IN REGULAS COMMUNES [2]

REGULAE COMMUNES OMNIBUS PRAECEPTORIBUS

Ad profectum in moribus.

Videtur addenda regula, ne sint magistri partiales, ut plus ostendant amoris erga hos scholasticos, quam erga illos.

---

[l] 11, *ms.* [m] 14, *ms.*

[2] Ex autographo Patris Ledesmae, in *cod. Rom. stud., II,* fol. 204.

Item, ne sit alicui scholasticorum nimis familiaris, sed aequalis omnibus.

Item, ut plus timoris quam amoris, praesertim in infimis classibus...

Item, de eius officio erga se ipsum et Deum, et qualis esse debeat magister.

Ad profectum in litteris.

7. (rationem... frequenter creditae disciplinae reposcant): non assequor quid sibi velit; an ut cotidie repetant lectiones uel examinent etc. Videtur explicandum quid reposcant et quomodo id intelligatur.

9. Videtur etiam scamnum decuriae doctioris designandum, vt de illis locis certent.

10. (in valuis classium etc.): uidetur hoc Praefecti munus, vt etiam curet per ciuitatem certis locis affigi.

11. (Si quid Superior): Superior uel Praefectus.

12. (cum mandatis quopiam mittet): necessarium videtur cum quis desit, per alterum scholasticum, qui non longe habitet, a parentibus sciscitari cur non venerit, vel ipsius parentes accersiri.

Item, videtur addenda regula, ut ordinem studiorum suae classis, sibi in scriptis datum a praefecto, legat, perlegat et executioni mandet. Et ne incipiat aliter docere, quam praecedentem magistrum docentem viderit, per paucos saltem aliquot dies; et habeat optime perspectam classem, quam accipit, antequam incipiat.

COMMUNES ARTIUM ET THEOLOGIS

17. (probata et secura): probata, pia et secura, ac nostrae fidei et religioni magis consentanea; neque nouam opinionem inducat, in re presertim graui, sine consensu praefecti.

19. (praeceptor inde ne absit): uidetur satis esse si per quartam horae plus minus, finita lectione, ibi remanserit, non uero per totam horam repetitionum; nisi forte primo anno dialectices expediret saltem in initio maneret per totam horam praesens.

Item, ordinem studiorum suarum classium in scriptis habeant a praefecto, et legant ac pro uiribus obseruent.

Item, ita doceat, ut mediocria ingenia possint memoria lectionem complecti et memoriter repetere. Ne faciat tractatus per se, sed sequatur authorem, quem primo loco referet, ac deinde circa illum aliqua etc. Atque ita authoris ordine, non suo, progrediatur.

COMMUNES PROFESSORIBUS HUMANITATIS

20. (Ipsi praeceptores): addendum, «etiam infimarum classium in rebus communibus saltem classis, reliqui uero in omnibus».

23. (nec mane nec post meridiem): eadem regula fuit posita in regulis praefecti, cap. 4, numero 3; quare hic uidetur superflua. Deinde non valde indigent hac exhortatione magistri; satis ipsi sunt procliues, ut quam minimum temporis in scholis maneant; ac si ponenda hic esset, affirmatiue, ut illic dixi, ponenda, scilicet, maneant quinque horis, non negatiue.

24. (Moneant): non solum discipulis hoc uellem, sed etiam magistris, saltem adolescentioribus, prohibitum esset: saltem turpiores, quales sunt Catulus, Tibulus, Propertius, Persius, Terentius et Ouidii turpiora; at Martialis et Horatius correctus concedi poterit.

Item, addenda uideretur regula iis magistris humanitatis, ut caueant sibi a libris quos legunt, in Ciceronis et poëtarum interpretatione aut aliorum, et ut oratione se muniant, ne mores istorum authorum imbibant et eis paulatim similes fiant; omnes namque isti authores, etiam recentiores, pene sunt aliorum contemptores, arrogantes, elati, maledici, irrisores, impii, athei, aut etiam haeretici: item turpes. Cauendum, inquam, ne assidua istorum lectione mores ipsorum corrumpantur; quod vtinam non fieri videremus. Viderentur itaque istorum admonendi, ne forte incauti decipiantur, etc.

REGULAE SCHOLASTICORUM SOCIETATIS

5. (quae notatu digna erunt in scripta referant) [n]: hoc pro

---

[n] *In regulis dicitur:* referent.

philosophis et theologis nollem dici; pro aliis vero humaniorum litterarum maxime.

7. (a rectore designatus): forte a praefecto.

Ibi. (cuicumque libuerit): vnicuique; non enim pro eorum libitu, sed magistri potius, disputare conueniet; et expediret forte ad id antea esse destinatos ordine °, vt vicissim argumentarentur et defenderent. Forte melius, ut omnes parati accedant; tamen magister iubeat modo hos, modo illos disputare, ut uidebitur expedire; expediet autem ut doctiores frequentius.

Posset in hac regula perscribi tempus disputationum, ut sit duarum horarum cum dimidia, ut minimum.

†

Jhs. Maria.

ANNOTATIONES IN REGULAS PRAEFECTI [3]

1. (Quae ad praefectum): partitio haec est obscura; nec apparet quomodo complectatur omnes praefecti partes, aut quo eas ordine.

Forte ita, distributione personarum: 1, circa se ipsum; 2, circa externos scholasticos; 3, circa nostros; 4, circa magistros, circa alia acchademiae officia.

Vel ita, distributione scientiarum: 1, circa grammaticos et rhaetores; 2, circa philosophos ac dialecticos; 3, circa theologos, etc.

Vel ita, distributione negociorum et rerum: 1, circa mores scholasticorum nostrorum et externorum, etc.; 2, circa studia: et in studiis, circa eorum initia, progressu et fine, et quae iis partibus singulis negocia accidunt, etc.

Vel ita fortasse commodius, ut in hac paruula tabella.

° *In margine:* in ordine studiorum.

[3] Ex *cod. Rom. stud.*, *I*, ff. 146-148, autographum P. Ledesmae.

De officio Praefecti.

- 1.° Quis qualisque esse debeat Praefectus, et quo pacto instructus cum ad gubernandum accedat.........
  - 1. Doctus et prudens et pius, etc.: sic se gerat erga se et Deum, etc.
  - 2. Instructus optime in suo officio ac caeterorum, et regulis, etc.
  - 3. Praxim nouerit, etc , et sic prius se exerceat, etc.
- 2.° De ipsius munere, actibus et officio, ordine temporis practice......
  - 1.° Particulatim, quid scilicet singulis anni temporibus...
    - 1.° In constituendis primo classibus et studiorum ordine: 2. et magistris deligendis, et instruendis vel mutandis: 3. catalogo conscribendo: 4. praeparanda matricula: 5. instruenda bibliotheca: 6. scholis materialibus et aliis rebus reficiendis vel praeparandis.
    - 2.° In admittendis scholasticis de nouo, vel transmittendis ad suas quosque scholas, examine, exhibitione regularum, etc.
    - 3.° In studiorum progressu et fructu, visitatione scholarum, animadversione magistrorum circa docendi modum et exercendi, animaduersione scholasticorum in moribus et profectu litterarum.
    - 4.° In muttatione studiorum, post medium annum, vbi et generali examine, et novo catalogo, etc., vt in initio, actibus, publicis disputationibus, declamationibus et orationibus, gradibus.
    - 5.° In remissione studiorum.
    - 6.° In vacationibus.
    - 7.° Tandem rursus circa renouationem studiorum, oratione habenda, premiis, vel dialogo, vel comoedia aut tragoedia exhibenda, etc., vt in omnibus iis ei perscribatur quid acturus sit, et quomodo.
  - 2.° In genere, toto anni tempore, et erga omnes facultates, quaedam perscribenda.
    - 1. Omnes pene regulae Praefecti videntur multis uerbis pauca complecti.
    - 2. Dictio suboscura, nec satis explicans quod dicitur.
    - 3. Pleraque, vt dictum est, omissa ad officium Praefecti.
    - 4. Viderentur conscribendae hae regulae, ut caeterae consueuerunt, verbo imperandi; faciat hoc et hoc.

IN PARTICULARI CIRCA SINGULAS PRAEFECTI REGULAS

[De examine. Cap. I.]

1. (se eis parere): si paruuli sint, aut etiam prouectioris aetatis, de quibus nobis timeamus, etiam parentes ipsorum, uel affines, aut consanguinei natu maiores, sub cuius cura sunt, idem pro illis et in eorum praesentia polliceantur.

2. (constitutio 4.^{ae} partis): ponatur hic, saltem sub compendio; alias perinde fere erit, ac si non citaretur, cum vix eam videre contingat, ut solet accidere in canonibus, qui alios citant.

Idem numero 4, ibi (dialecticis disputationibus) videtur affectatum.

(3 et 4 et 5): quae in iis dicuntur, in primo numero fere sub breuitate fuit dictum, et pluribus verbis haec dicuntur, quam opus esse videretur.

6. (ingentibus honoris stimulis): non id dicerem, neque ingentibus, neque honoris, nec gloriae, sed ut ad virtutis et scientiae emulationem accendantur et excitentur.

7. A septima vsque ad vltimam pluribus verbis examen hoc describitur, quam videatur opus.

Ibid. (classibus singulis vernacula ling[u]a): in humanitate et rhaetoricis, imo et in prima grammatices, circa finem anni non convenit; sed dato themate cum locis amplificando.

8. (verum etiam praeceptores): praeceptores non expedit sint praesentes examini, neque de compositionibus judicent; sed, ante quam examinentur, dent catalogum praefecto, in quo juditium de omnibus suum indice[n]t.

11. (medio anni tempore): eodem modo fieri debet examen generale sicut initio, elapso medio anno; at medio tempore non expedit aliquem mutare classem, ob uarias causas.

12. Deberet, ut uidetur, primo omnium loco collocari.

Caput 2.um

3. (tria prima [4] tribus oratoribus): videtur expedire, ut omni-

---

[4] *In regulis dicitur:* primis.

bus classibus aliqua proponantur praemia, etiam infimae vsque ad rhaetoricam, et non solum altioribus.

Forte aliquando dialecticis vel philosophis praemia proponenda.

Ibid. (gloriae stimulis): non dicerem, sed premiis virtutis, seu virtutis stimulis.

Ibid. (honoris discrimen): neque id dicerem, ob eandem causam supra dictam, ne regulae nostrae secularem sapere videantur ambitionem.

5. (cum ad gradus): deest quid, et de tota eorum celebritate et collatione, etc.

Desideratur quomodo declamationes et actus aliarum scientiarum, et comoediarum exhibitio, seu dialogorum, celebrabitur.

Caput 3.um

1. (Singulis diebus): non solum lectionum tempore, sed etiam ante lectiones aliquando, et semper cum ingrediuntur et egrediuntur scholastici, propter mores.

2. (causas inquiret): hoc potius uidetur magistri munus; sed neque in classe, praesertim ex superioribus, lectionis tempore, ab aliis hoc petendum, sed solum ab ipso, qui abfuit, cum venit, vel ab aliis priuate.

Ibid. (Exhortari etiam scholasticos): raro id videtur faciendum in praesentia magistri, ne magistri authoritas imminui videatur.

3. (quae uero scholis singulis): oportet, ut uidetur, singularum scholarum aliquot regulas scribere pro ratione classis, quae in ipsamet schola affigantur.

4. (quae ex 4.a parte Constit.): haec uideretur in fine omnium regularum praefecti ponenda: item id non faciet proprio arbitrio, sine Rectoris et consultorum juditio, sed ex eorum consensu.

6. (missae intersit): et singularum scholarum scholasticus vnus aduertat ex catalogo, quis sacro desit, et referat ad magistrum.

Sit vnum sacrum pro scholasticis immediate ante lectiones, vel forte satius multo esset post lectiones, si fieri posset commo-

de, ut omnes interessent, saltem pro inferioribus classibus; alias pauciores et dificile intererunt.

Caput 4.um

1. (priuatum studium): videtur etiam dicendum, vt omnibus studendi rationem perscribat, tam publicam quam priuatam.

2. Forte addendum: «et ne ita disponantur scamna, ut se inuicem nec ostium respectent scholastici», propter mores, saltem in classibus superioribus.

Item, vt singulis loca perscribat propria magister, ob confussionem et contentiones vitandas, etc.

3. (Nullus ex nostris): non videretur haec regula negatiue efferenda, sed affirmatiue, ne videatur superiorum voluntas haec, ut etiam minori tempore liceat manere. Dicerem ergo sic: «maneant quinque horis», etc.

Item, puto parum hoc esse, praesertim pro classibus inferioribus, et timeo valde ne ex ea causa fiant scholastici incorrigibiles ex nimio ocio, et bonos mores amittant, praesertim in Italia, in vere praesertim et aestate, cum habebunt sex vel septem horas diei matutino tempore, et totidem vespertino; et ne fiant etiam negligentes et parum proficiant ex eadem causa, posset reperiri modus, quomodo discipuli in classe manerent, et tamen magister non adesset: de quo in ordine studiorum septem classium dixi.

4. (ad externorum exemplum): non uidetur expedire coram aliis externis nostri examinentur.

Ibid. (multum habebit momenti): non est hoc praefecti opus aut munus, sed praeceptorum; quod etiam cum externis scholasticis agere debebunt, aut alia eis tunc agenda proponere, de quibus in ordine studiorum septem classium.

5. (qui non sunt operarii): forte alicui affectatum uideri poterit; vsitato potius vterer vocabulo.

6. (in spherae [p] et cosmographiae): si de humanioribus discipulis loquitur, non videtur expedire, nisi forte rhaetoricis, sed

---

[p] sphaere, *ms.*

neque his. Si de philosophis discipulis intelligit, hoc in ordine ipso studiorum classium philosophiae dicendum: ac praeterea, non solum haec exprimenda videntur, sed etiam [expriment] arithmeticam et geometriam et alias mathematicas disciplinas, et philosophiam quoque moralem. Si de magistris grammaticae, humanitatis et rhaetorices, assentior haec illis prodesse, si nouerint.

Ibid. (nullum diem ex feriatis): nimium videtur, cum dialectica et phylosophica studia et theologica totum postulent hominem. Succissivis horis forte satis; aut dicerem ita: «posset interim concedi philosophis et theologis, ut diebus feriatis per horam vaccarent humanioribus»; vt, scilicet, esset licentia, et non praeceptum.

8. (nullus auctor): oportet per singulas classes perscribi authores pro duobus aut tribus etiam annis ordine, idque in ordine studiorum, ut nec magistri arbitrio, neque praefecti, hos vel illos authores interpraetentur.

9. (corrigere): vel statuere ex magistris qui corrigant, tam in prima, quam in secunda mensa.

Item, expediret fieri catalogum librorum eorum, qui legendi sunt in mensa; nam ob huius defectum, ut uidi, in collegiis contingit legi eos, quos non expediret.

Videtur addenda regula, ut praefectus singulis octo diebus, aut certe singulis quindecim, vna cum magistris consultationem habeat de studiis, ut si quid occurrat alicui ad studiorum utilitatem, proponat, etc.

REGULAE OFFICIO RECTORIS ADDENDAE [5]

1. (in decreto primae congregationis): ponatur hic, saltem sub compendium, quod ad rem attinet; alias periculum erit ut semper nesciatur; ut hodie etiam a pluribus, etiam rectoribus, nisi fallor, ea ignorantur decreta: imo neque habent, nec an sint sciunt.

5. (num ab eorum conspectu fuerit exclusus): non id dice-

[5] Hujusmodi regulae Rectoris desiderantur: ex modo, quem in annotationibus sequitur P. Ledesma, videtur in collegii Romani *Ratione studiorum* esse inclusas.

rem, ne faciam omnes Societatis suspectos; sed dicerem, ut referat ad Rectorem, si quid uideatur referendum in Domino.

11. (nullus adolescens): uidetur haec regula potius ad praefectum studiorum spectare, ubi sit praefectus, vel ad magistros etiam, ex Rectoris commissione cum abest Rector; contingit etenim interdiu saepe abesse.

12. Videretur michi auferenda haec regula: omnes enim uidentur intra philosophiae et humanitatis classes compellendi, saltem ad missam cotidie, confessionem singulis mensibus, doctrinam xpianam., quamuis non ad concionem. Vel ita saltem dicerem: «Humaniores, vsque ad rhaetoricam inclusiue et dialecticam, compellantur; aliis, ut philosophis, etc., persuadeatur.»

Laus Deo.

31

DE RATIONE ET ORDINE STVDIORVM

COLLEGII ROMANI [1]

Admodum Rde. in Xpo. Pater.

1.° Impulsus iandiu desiderio aliquid in hoc meo munere, ab annis superioribus iniuncto, praestandi, quod ad Christi redemptoris nostri gloriam, et literarum studii huius collegii Romani utilitatem esse posset; uisum est, stimulante conscientia, paucis hic perstringere, quae de hac tota studiorum ratione mihi uiderentur: atque ea calculo superiorum, ut par est et nostri instituti ratio postulat, iudicanda subiicere.

2.° 1. Igitur necesse prorsus arbitror rationem et ordinem aliquem studiorum collegii huius Romani Societatis nostrae (ac

---

[1] Ex archetypo, in *cod. Rom. stud.*, *I*, ff. 51-96. Sunt adversaria innumeris additionibus, P. Ledesmae manu exaratis: hujusmodi additiones seu correctiones, ne in annotationibus nostris confusionem potius quam perspicuitatem pariant, per totum hoc monumentum italicis characteribus indicamus.

Vniversalis tabula Ordinis studiorum collegii Romani... autographa P. Ledesmae est, quemadmodum quaedam integra capita et alia, quae suis locis indicantur.

Notatus est primus quaternio littera E.

quidem, si fieri possit, omnium optimum) conscribere, et conscriptum, superiorum imperio stabilire, ut nonnisi eorundem graui consilio mutari ualeat: idque siue is, qui nunc est, omni ex parte retinendus iudicetur, siue aliqua ex parte immutandus uideatur.

2. Nec uero in uniuersum solum conscribi satis est; sed particulatim per singulas facultates et classes, quid cuique sit obseruandum, scripto singillatim tradere.

3. Nec solum, quae ad nostrorum studiorum rationem attinent, scribenda, sed etiam quae ad externorum scholasticorum et in literis et in moribus spectant.

4. Necnon similiter ipsis magistris singulis docendi modum praescribere oportebit, et omnium aliorum exercitiorum, ut corrigendi themata, recitandi, repetendi lectiones, eas examinandi, cum caeteris, *formam et modum:* nam haec, pro ipsarum classium diuersitate, plurimum differunt: alioqui, quot magistri, tot erunt modi; et uno tempore unus, alio alius, pro eius arbitrio: atque, ut dicitur, quot capita, tot sententiae.

5. Item, conscribere oportebit per singulas classes, qui libri legendi et qui non; quibus diebus docendum; qua hora diei et quot horis; quo ordine; quae mane et quae uesperi; diebus feriatis, et sabbati, et festis, et singulis mensibus, etc.

6. Item, quid in renouationibus studiorum faciendum; quid in mutatione; quid uacationum tempore aut remissionis studiorum aliisue temporibus anni, ut in omnibus certa ratio appareat.

7. Tandem regulas omnes, hac de re conscriptas hactenus, diuersorum officiorum, et personarum ad haec praestanda necessariarum, ut praefecti studiorum, magistrorum, bedelli, syndici, examinatorum, correctoris et aliorum, necesse uidetur colligere et iudicare, et iudicatas conscribere, et conscriptas seruandas tradere, vt ita demum omnia liquido constent.

8. Atque id quidem omne, quod diximus, ordine et methodo scribendum erit, distincte, et clare, et breuiter, ut faciliora sint, tum ad ea cognoscendum, tum maxime ad ipsam praxim accommodata.

3.° Ut hoc autem faciundum sit, hae rationes mouent:

1. Primum non solum necessitas, quae tanta apparet, ut uidemus; sed exemplum aliarum omnium accademiarum, quae suas habent conscriptas de rebus omnibus constitutiones.

2. Item, celebriora alia nostra collegia, ut audio, Societatis nostrae, eas conscripserunt, uel conscriptas *acceperunt et* obseruant.

3. Item, ut praefectus studiorum habeat quid sequatur certo constitutum, quod executioni ualeat mandare: et inde ipse possit discere, praesertim nouus, si quando illum eligere contingat.

4. Item, ut magistri inde capiant cum praeficiuntur scholis, aut de aliqua re dubitant: et praefectus eis tradat, etiam scripto, omnem suam studiorum rationem et ordinem, ne arbitrio eorum relinquatur, aut sit semper utendum noua consultatione uel inquisitione, quid faciundum sit.

5. Item, ut syndici classium habeant etiam certi aliquid, quod obseruare in magistris et in eorum classibus possint ac debeant.

6. Ac denique, ut obuietur graui cuidam [a] incommodo, quod oriri necesse est, uidelicet, ne uel ipse praefectus studiorum, uel magistri, uel quispiam alius studiorum obseruator, nouos ritus uel nouos ordines et modos inducere uelit, quod eos putet optimos, cum secus frequenter accidat, uel de iis inter se contendere cotidie et disceptare contingat.

7. Dum suum quisque laudat, alterius uero modum, rationem et ordinem minus probat, ut experientia ostendit.

8. Item, aliis collegiis esset utile ut habeant exemplar optimum, quod, prout eis expediat, ualeant imitari.

9. Item, quia ex hoc collegio Romano oportet prodire, *tanquam ex primo fonte et origine, magistros, et ex eo coloniae deduci,* et mitti praeceptores, qui etiam in aliis collegiis doceant; et hic eos oportet alli et educari, qui ea, quae uiderint in collegio hoc nostro Romano obseruari, optima, alibi imitentur et sequantur.

10. Item, quia, ni fallor, in ipsis Constitutionibus, in 4.[a]

---

a quodam, *ms.*

parte, asseritur, ad academiarum gubernationem et omnium eorum officiorum et studiorum rationem, librum aliquem per Societatem debere componi, in quo haec traddantur, quae diximus, sigillatim.

11. Tandem, cum tot et tam multa et tam uaria sint agenda, et non uulgaria neque facilia, neque cuiuis uel mediocriter docto peruia; in tam ampla totius collegii studiorum ratione, uidetur necessarium conscribatur plenius [a] et perfectus omnium ordo, et particulatim per singula: ac si non eius omnia, certe pleraque et praecipua, et ea, ex quibus caetera omnia pendeant, ac ex illis facile et certo colligi possint et sequantur.

12. Hoc, diuino auxilio fretus, pro mei ingenii tenuitate aggressus sum, usus etiam aliorum expertorum consilio nostrae Societatis, et tota nostri collegii praxi praesenti, quam scripsi, et eius regulis atque earum obseruantia: quae si minus probabuntur, at saltem conatum ipsum et uoluntatis desiderium Xpus. redemptor noster suscipiat, et sancta nostra Societas. Amen.

Vestrae Paternitatis indignus seruus in X.°

Laus Deo et Domino nostro Jesv X.°
ac Virgini sacratissimae Mariae, matri eius. Amen.

INDEX CAPITUM EORUM

quae in hoc ordine seu ratione studiorum continentur.

LIBER PRIMUS
DE LINGUARUM STUDIO, RATIONE ET ORDINE

Vniuersalis tabella totius tractationis eo ordine quo de illis disputatur.

---

[a] *Sic post correct.; antea legebatur,* plenus.

Cap. 4. Quot facultates, et in eis quot classes et professores.

Ordo studiorum

in humanioribus, grammat., rhetor etc., in communi.

Cap. 5. Quot classes in humanioribus, et quales magistri in eis sint praeficiendi.

Cap. 6. Qui libri legendi.

Cap. 7. Quibus diebus docendum, et quanto tempore.

Cap. 7.bis Quae exercitia literaria, et quot, et quo ordine.

Cap. 8. Modus in singulis his exercitiis seruandus, ac primo in puerilibus.

Cap. 9. Modus in exercitiis, tum aliarum classium superiorum, tum omnium communibus, ac primo docendi modus.

Cap. 10. Modus repetendi lectiones.

Cap. 11. Modus examinandi lectionem.

Cap. 12. Modus recitandi lectiones.

Cap. 13. Quae et quot mandabuntur memoria[e,] non solum latina sed graeca, et quomodo.

Cap. 14. Quae, qualia, quanta et quomodo danda themata seu dictanda, et quoties.

Cap. 15. Modus corrigendi themata.

Cap. 16. Modus disputandi, praesertim diebus festis et dominicis, atque etiam, si uidebitur, die sabbati.

Cap. 17. De habendis orationibus diebus festis carmine aut prosa.

Cap. 18. De declamationibus celebrioribus ter in anno habendis.

Cap. 19. Aliud publicum exercitium plenius semel in anno.

Cap. 20. Praemiorum celebritas semel in anno uel biennio, *et de dialogis, comoediis et tragoediis, semel tantum in anno exhibendis.*

De studio priuato discipulorum, *ac primo:*

Cap. 21. Modus discendi scholasticorum, et audiendi, *in classe et extra classem.*

Cap. 22. Quibus libris utentur magistri humaniorum ad haec commode praestanda.

Cap. 23. Quibus et quot libris utentur discipuli.

De singulis classibus particulatim.

Cap. 24. De distributione classium et earum distinctione, et quae omnium prima.

Cap. 25. Classis, in qua prima litterarum elementa pueri docentur, legere et scribere.

Cap. 26. De grammatices classibus seu scholis, ac primo cum una tantum classis est, in aliquo collegio, grammaticae.

Cap. 27. Ratio studiorum et ordo, ubi duae tantum sunt classes grammatices.

Cap. 28. Vbi tres sunt classes grammatices.

Cap. 29. Quatuor classium ordo studiorum.

Cap. 30. Quinque classium ordo studiorum.

Cap. 31. Sex classium ordo.

Cap, 32. Septem classium ordo.

Cap. 33. Octo classium ordo.

Cap. 34. 9 classium ordo.

Cap. 35. Decem classium ordo.

Ordo studiorum septem classium
grammatices, humanitatis, ac rhetoricae collegii Romani.

Cap. 36. De classium *optimo* numero, et quid *de* singulis, et quare agendum.

Infima classis, uidelicet septima, *quae tres habet ordines seu gradus.*

Cap. 37. Quae et qualis sit classis.

Cap. 38. Quae et quot in singulis fiant ordinibus, et quo ordine.

Cap. 39. De modo haec omnia agendi seu praestandi *in primo et secundo ordine.*

Cap. 40. De modo in 3.° ordine seruando.

Sexta classis.

Cap. 41. Quae et qualis classis.

Cap. 42. Quid quoque tempore, et quanto, et quo ordine docendum.

Cap. 43. De modo haec agendi.

Quinta classis.

Cap. 44. Quae et qualis classis.

Cap. 45. Quid quoque tempore, et quanto, et quo ordine docendum.

Cap. 46. De modo haec agendi.

Quarta classis.

Cap. 47. Quae et qualis classis.

Cap. 48. Quid quoque tempore, et quanto, et quo ordine docendum.

Cap. 49. De modo haec agendi.

Tertia classis, quae est prima grammatices.

Cap. 50. Quae qualisque classis.

Cap. 51. Quid quoque tempore, *et quanto,* et quo ordine docendum.

Cap. 52. De modo haec agendi.

2.ª classis, quae est humanitatis, *seu rhaetorica inferior.*

Cap. 53. Quae et qualis classis.

Cap. 54. Quid quoque tempore, et quanto, et quo ordine docendum.

Cap. 55. De modo haec agendi.

Prima classis, scilicet, rhaetorices *superior.*

Cap. 56. Quae et qualis classis.

Cap. 57. Quid quoque tempore, et quanto, et quo ordine docendum.

Cap. 58. De modo haec agendi.

Cap. 59. De graeca lingua.

Cap. 60. Inferior lectio.

Cap. 61. Superior lectio.

Cap. 62. De hebraica lingua.

Cap. 63. De arabica lingua.

Cap. 64. Alius docendi modus.

Cap. 65. Partes indeclinabiles.

Cap. 66. Nomina, et dicendi modi.

Cap. 67. Verba.

De ratione studiorum et ordine aliarum scientiarum et facultatum superiorum.

De [*sic*] [1].

[1] Sequitur «Universalis tabula ordinis studiorum collegii Romani.»

IHS. † MARIA

UNIVERSALIS TABULA

ORDINIS STUDIORUM COLLEGII ROMANI

QUO DE ILLIS DICENDUM ORDINE

- De scholis litterariis.
  - In genere.
    - De earum utilitate, necessitate et diversitate.
    - De nostrarum scholarum et collegiorum studiis ac eorum diversitate.
  - Particulatim. De collegii Romani studiorum ratione.
    - De ipsa studiorum ratione et ordine.
      - In litteris.
        - De singularum facultatum studiorum ratione.
          - Linguarum.
            - Latinae linguae seu litterarum humaniorum....
              - In communi.
                - 1. Quot classes, et qui libri in eis legendi.
                - 2. Quot horis et quibus diebus docendum.
                - 3. Quae et quot litteraria exercitia et quis in eis modus....
                - 4. Quibus libris juvabuntur et utentur tum magistri tum discipuli ad haec praestanda.......
                  - 1. Puerilium modus.
                  - 2. Altiorum.
                    - 1. Legendi et dictandi ac docendi modus........ Tum praecepta docendo, tum authores interpraetando.
                    - 2. Exercendi scholasticos ratio et modus.......
                      - Privata et cotidiana exercitia et in eis modus...
                        - 1. Repetendi lectiones in classe et extra classem.
                        - 2. Examinandi lectionem et scholasticos in auditis lectionibus.
                        - 3. Mandandi memoriae lectiones et eas recitandi.
                        - 4. Themata dandi, quae et quanta et qualia et quo ordine.
                        - 5. Componendi et compositiones corrigendi carmine et prosa.
                      - Publica et celebriora ac in eis modus
                        - 1. Disputandi publice et private.
                        - 2. Habendi orationes, aut recitandi carmina.
                        - 3. Habendi declamationes.
                        - 4. Plenioris cujusdam exercitii ratio.
                        - 5. Praemiorum celebritas et aliis denique modis scholasticos exercendi singulis hebdomadibus, singulis mensibus, singulis annis, vel tertio, aut quarto, aut sexto quoque mense.
                    - 3. Discendi modus privatus scholasticorum, seu de eorum studio privato.... In classe et extra classem.
              - In particulari, de singulis classibus.
                - Grammaticae... 1.ª .... 2.ª .... 3.ª .... 4.ª .... 5.ª ....
                - Humanitatis.... 1.ª ....
                - Rhetoricae..... 1.ª ....
                - Et in singulis quae propria studiorum ratio et ordo in omnibus supradictis
                  - 1. Quotidie. 1. Mane... 2. Vespere. — 1. Quae fient. 2. Qua hora. 3. Quanto tempore. 4. Quo ordine etc.
                  - 2. Diebus mercurii, quo remittuntur studia.
                  - 3. Die sabbathi.
                  - 4. Diebus festis et dominicis.
                  - 5. In initio studiorum et in mutatione post sex menses.
            - Graecae linguae....... Inferioris lectionis ratio et modus. / Superioris lectionis.
            - Hebraicae linguae et Arabicae.
          - Scientiarum.
            - 1. Artium liberalium...
              - 1. In communi.
              - 2. Particulatim de singulis....
                - Artium cursus....... 1. Logicae seu dialecticae. 2. Physicae. 3 Philosophiae tertii anni ac metaphysicae.
                - Moralis philosophiae.
                - Mathematicarum disciplinarum.
            - 2. Juris canonici, *forte*.
            - 3. Theologiae..........
              - Scholasticae................ Matutinae et vespertinae lectionis.
              - Positivae.
              - Item.. Casuum conscientiae. / Controversiarum contra haereticos nostri temporis, *aliquando, si sint.*
        - Communia quaedam omnibus facultatibus et toti collegio..................
          - 1. De initio seu renovatione studiorum.
          - 2. De remissionibus studiorum, quanto tempore, quo modo, etc.
          - 3. De vacationibus seu cessatione ab studiis, quoties, et quo tempore, et quanto, etc.
          - 4. De mutatione scholasticorum ab una classe ad aliam, et mutatione studiorum post sex menses, etc.
          - 5. De examine scholasticorum et ejus modo.
          - 6. De publicis disputationibus, et de actibus artium ac theologiae.
          - 7. De gradibus, eorum collatione, forma et modo.
          - 8. De bibliotheca communi et aliis libris distribuendis.
          - 9. De cathalogo, seu cathalogis. 1. Lectionum. 2. Librorum.. Et schedulis. 3. Nominum variae prolationis, ut in collegio pronuntiari debent
          - 10. De matricula scholasticorum.
      - In pietate et moribus..
        - 1. De confessione scholasticorum, qui et quomodo, etc.
        - 2. De doctrina christiana et ejus discendi et docendi modo ac exercitio.
        - 3. De oratione scholasticorum, quae fit in classe.
        - 4. De sacro quotidie audiendo, quando, ubi.
        - 5. De concione ab eis audienda in templo vel alibi, etc.
        - 6. De societate Beatae Virginis scholasticorum, aut aliis, si quae unquam sint futurae.
        - 7. De correctione scholasticorum et corrigendi modo, tum in classe, tum extra classem.
    - De officiis diversarum personarum et earum regulis ad haec praestanda...................
      - 1. Rectoris seu praefecti collegii, quantum ad studia attinet.
      - 2. Praefecti studiorum.
      - 3. Magistrorum, scholasticorum externorum et nostrorum.
      - 4. Syndici classium externorum et nostrorum.
      - 5. Bidelli seu coadjutoris magistri.
      - 6. Examinatorum.
      - 7. Bibliothecarii.
      - 8. Praesidisdisputantium et respondentium.
      - 9. Correctoris.
      - 10. Confessoris scholasticorum.
      - 11. Ejus, qui docturus est doctrinam christianam.
      - 12. Publici censoris morum, si quis futurus sit, in seminario, et si qui sint alii.

†

Ihs. Maria.

LIBER PRIMUS

DE LINGUARUM STUDIO, RATIONE ET ORDINE

CAPUT I

DE SCHOLIS LITERARIIS, ET EARUM DIUERSITATE [a]

Scholae literariae hominum generi, in republica uero xpiana. et Xpi. ecclesia, maxime sunt necessariae, tum ad multas uitae huius commoditates, tum ad rectam rerum publicarum gubernationem et leges, tum ad naturae ipsius rationalis ornatum et splendorem ac perfectionem, tum demum, quod maius est, ad Dei fidem et religionem docendam, defendendam et propagandam; et ut homines ad suum tandem finem ultimum commodius et facilius perducantur: de quibus primo dicendum, quae et quales sint, et in quo differant.

Hae ergo scholae literariae inter se differunt, primo quidem studiorum ac disciplinarum diuersitate, deinde in singulis harum *diferunt* gradibus quibusdam, numero professorum et docendi modo ac legibus.

Itaque, ut ab infimis ad superiores ascendendo eas connumeremus, artium liberalium scholae *(omittendo artes mechanicas, quarum alicubi apud seculares esse possent scholae)* aut sunt unius linguae, uel scientiae tantum, priuatae scholae; aut plurium, aut omnium, ut uniuersitates et accademiae; et unius quidem, aut linguae uulgaris usitatae tantum, scilicet, legendi, scribendi, ut infimae scholae, ubi haec prima docentur elementa, uel etiam loquendi, ubi ornatus doceretur; aut aliarum linguarum peregrinarum sunt scholae, et hae praesertim trium, quae primas obtinent, scilicet, latinae, graecae et hebraicae, aut uero etiam quartae, scilicet, arabicae linguae.

Quae quidem cum late pateant, et in eis multa fuerint ab illustribus authoribus conscripta, et elegantia, ubertate ac antiqui-

---

[a] *Praecedentes 4 lineae sunt P. Ledesmae autographae.*

tate caeteras antecellant, merito ob earum dignitatem prae aliis docentur et doceri debeant, atque etiam ob ecclesiarum diuersarum unionem cum ecclesia romana et ipsarum capite; et ob religionis unitatem ac communionis et charitatis uinculum. In his autem, praesertim in latina lingua, quae apud nos frequentiori est usui, docetur, ut congrue loquantur, grammatica; ut uero copiose et ornate, rhetorica. Deinde subsequuntur aliae scholae altiores reliquarum superiorum scientiarum, nempe dialecticae schola, artium et utriusque philosophiae, mathematices, theologiae, medicinae, juris utriusque ciuilis et canonici, cum reliquis explosis scientiis aliis uetitis et ab Ecclesia interdictis.

Jam uero in his rursus scientiis singulis, aut earum aliqua, uel unus tantum professor docet, uel plures diuersas eiusdem disciplinae partes, ut in collegiis contingit, et celebrioribus scholis et academiis. Sicut autem collegium ex pluribus scholasticis, ita academia ex pluribus collegiis et professoribus constare uidetur. Rursus ipsae academiae inter se differunt, non solum numero professorum et lectionum ac scientiarum, sed etiam docendi ratione diuersa, et exercitiorum literariorum diuersitate et legibus; et similiter eiusdem academiae collegia inter se differunt.

CAPUT 2

DE NOSTRARUM SCHOLARUM ET COLLEGIORUM NOSTRORUM DIUERSITATE

In nostris igitur collegiis et scholis Societatis idem prorsus accidit, et consimilis diuersitas, cum haec omnia fere docendi munera amplexa sit Societas, praeterquam quod haec cum pietate coniuncta tradit, ut decet religiosos, et ut rei ipsius dignitas postulabat, ac christianae reipublicae communis utilitas, et Ecclesiae necessitas.

Igitur Societas nostra collegia habet, in quibus haec docet, atque etiam sub se academias suscipit gubernandas. Collegiorum autem haec est differentia. In quibusdam, solum audiunt discipuli externarum scholarum professores: in aliis uero non solum audiunt, sed etiam docent. Haec uero, ubi docent, collegia triplicis uidentur generis, quantum ad studia literaria attinet; nam (si ita licet dicere) quaedam sunt particularia collegia, in quibus uel

sola docetur grammatica, uel etiam simul rhetorica, idque una duabusue tantum, aut tribus, quinque pluribusue classibus. Quaedam sunt collegia uniuersalia, quale est Romanum, et Conimbricense, et similia, in quibus omnes disciplinae docentur, demptis medicina et iure ciuili, quae religiosos docere non oportebat, quamuis ius canonicum non repugnet. Quaedam alia dici possunt collegia media inter haec, quibus uidelicet docentur linguae tres, aut saltem graeca et latina lingua, et praeterea artes liberales seu philosophia: quibus nonnunquam addi solet extraordinaria lectio aliqua casuum conscientiae, uel theologiae, praesertim positiuae aut scholasticae, ad scholasticos uel apud populum. Necesse est autem studiorum ordo et ratio in his collegiis, pro ipsorum amplitudine et diuersitate, sit quoque diuersa. Videndum ergo paulo diligentius est, ac sane optandum, si reperiri posset, ut in singulis optima, quoad fieri possit, studiorum ratio constituatur, tam in eis, in quibus schola una est tantum uel facultas, quam ubi duo et tres aut plures, ut ibidem cum maximo fructu, ad scholasticorum maiorem utilitatem et †Jhu. X.i domini nostri maiorem gloriam, et litterae doceantur, et iuuentus in pietate pariter ac bonis moribus instituatur. Nos uero, quantum dominus †Jhs. concesserit, quae putamus utiliora, scribemus; sed prius tamen de quibus et quo ordine sumus dicturi breuiter exponam. Alii gemmas, aurum uel argentum offerent: nos uero satis est, si quae habemus, ut lanam uel caprarum pilos, in seruitium et obsequium Societatis †Jhu. ac nostrae offeramus: omnia tamen calculo et scientiae superiorum meorum in X.º Jesv humiliter subiiciendo. Amen.

CAPUT 3

COLLEGII VNIUERSALIS ROMANI STUDIORUM DISTRIBUTIO, ET QUO ORDINE DE IIS DICENDUM

Igitur de collegii uniuersalis Romani studiorum ordine et ratione acturi sumus, de quo cum dixerimus, de tota studiorum ratione satis dixissem arbitrabimur, cum in eo omnes ferme facultates doceantur.

Progrediemur autem hac methodo et ordine: vt prius de ipsa studiorum ratione et ordine agamus; deinde de officiis diuersarum personarum, et earum regulis ad haec munera praestanda. De ipsa uero studiorum ratione, prius in litteris, deinde in pietate et moribus. In litteris autem tum primo singularum facultatum distinctione et ordine particulatim progrediemur, tum postea communia quaedam omnibus facultatibus et toti collegio communia referemus.

Jam vero in singulis facultatibus hic ordo seruabitur, vt prius linguarum studii ratio, rursus scientiarum describetur; linguarum autem, primo latinae linguae, seu litterarum humanarum studii; et de hoc quidem tum in communi, tum singilatim per omnes classes grammaticae, humanitatis ac rhetoricae; secundo graecae linguae; ac vlterius demum hebraicae et arabicae. Sed de latinae linguae studio, in communi, haec et isto ordine dicenda uidentur: Quot classes, et qui libri in eis legendi; quot horis, et quibus diebus docendum; quae et quot litteraria exercitia, et quis in eis modus; quibus tandem libris juuabuntur et vtentur, tum magistri, tum disciplui, ad haec omnia praestanda. In singulis uero classibus, quae exercitia cotidie, mane et vesperi, diebus sabbathi, diebus festis, ac caeteris remissionis studiorum diebus cum aliis.

Erunt ergo libri omnes quinque. Primus de linguarum studio, ratione et ordine. 2.us De scientiarum seu facultatum aliarum studii ratione. 3.us Communia quaedam omnibus facultatibus et toti collegio tractabit. 4.us Quae ad pietatem et mores spectant. 5.us et vltimus. Regulas et officia ad haec omnia munera praestanda continebit.

Sed jam de singulis facultatibus dicamus: ac primo latinae linguae, id est, in humanioribus, si primo breuiter connumeremus quot facultates, et in eis quot classes et professores sint in collegio Romano referamus.

CAPUT 4

QUOT FACULTATES, ET IN EIS QUOT CLASSES ET PROFESSORES

Docentur ergo in collegio vniuersali Romano omnes pene fa-

cultates et scientiae, demptis medicina et jure ciuili; nam jus canonicum, quamuis non doceatur, sed tamen doceri non repugnat; imo forte utile esset, et fiet aliquando. Docentur, inquam, humaniores litterae, in quibus linguae latinae grammaticae quidem classes quinque, humanitatis vna, et altera rhetoricae, in qua professores duo, sicut in infima, in qua totidem. Item graeca lingua, cuius duo quoque professores, licet alter idem sit qui humanitatis. Item hebraica et arabica. Rursus liberalium aliarum artium cursus, nempe dialecticae, philosophiae naturalis et prima et secunda, seu metaphisica, tribus classibus ac tribus annis. Docetur quoque moralis philosophia. Item mathematicae omnes disciplinae. Tandem theologia, tum quae dicitur scholastica, tum positiua, et praeterea casus conscientiae; et nonnumquam etiam fidei controuersiae contra haereticos nostrae aetatis certis diebus, uel ab iisdem uel a diuersis professoribus. Professores omnes numero sunt decem et octo plus minus. Docetur mane tribus horis et vesperi totidem plus minus, praeter alia exercitia, certis diebus constituta.

Sed de humanioribus jam, ac primo in communi.

ORDO STUDIORUM
IN HUMANIORIBUS, GRAMMATICA, RHETORICA, ETC.

IN COMMUNI

CAPUT 5

QUOT CLASSES IN HUMANIORIBUS ET QUALES MAGISTRI IN EIS SINT PRAEFICIENDI

Septem sunt classes: quinque grammatices, una humanitatis, alia rhetoricae: forte decem: quinque et quinque, gradu differentes.

Magistros autem esse oportet et doctos et bonos, et qui authoritate ualeant, dexteritate et experientia, aut certe ingenio plus quam mediocri. Item, hoc maxime erit obseruandum, vt ii magistri praeficiantur classibus quibusuis, qui possent docere etiam in superioribus, et quorum facultas longe superet, quod necessarium est aut satis ad eam classem, in qua praeficitur; nam ita scholastici multum proficient, aliter parum: non enim quod satis

est inspiciendum erit, sed quod vtile, expediens et optimum. Itaque etiam in infima omnium praeficiendus erit magister, qui non solum bene et expedite latine loquatur, sed qui posset docere in prima grammatices, aut certe 2.ª, et in caeteris simili proportione: atque ita florebunt studia. Atque hoc ualde notandum.

CAPUT 6

QUI LIBRI LEGENDI

Ex grammaticis, Codreti rudimenta emendata, Guarini syntaxis correcta, uel alia similis melior.

De declinationibus, regulae aliquae, quae fiant.

De generibus et praeteritis Despauterii, uel eadem prosa oratione.

De octo partibus, Lilii Angli libellus, uel syntaxis alia melior.

De arte metrica, Despauterius, uel alia breuior Conimbricensis.

De utraque copia, libellus Andreae Frusii, uel eiusdem argumenti melior.

Ex rhetoricis, rhetorica ad Herennium, uel Ciceronis de inuentione, aut forte Cypriani rhetorica pro classe inferiori; pro superiori uero, partitiones Ciceronis, uel libri de oratore. Item, nonnunquam extra ordinem topica, et alia eius opera rhetorica, aut Quintilianus, uel Aristoteles ad Theodecten.

Ex oratoribus, Ciceronis omnia opera; sed ex philosophicis, demptis de natura deorum, de diuinitate, de fato, de legibus et accademicis quaestionibus, nisi forte raro; vt et declamationes Quintiliani aut Saenecae, aut Liuii conciones raro.

Ex historicis, Salustius et Caesar frequentius: item *aliquando* T. Liuius; et nonnunquam Suetonius, Cornelius nepos, Justinus aut Valerius Maximus, sed raro, nec diutius.

Ex uariis aliis auctoribus, etiam raro Plinii naturalis historiae liber aliquis, Pomponius Mela, tragediae Saenecae, epistolae Plinii iunioris, aut similes.

Ex poëtis, Virgilius, dempto 4 lib. et aliqua ex aliis non ita honesta, Horatius correctus, Martialis correctus, Ouidii aliqua, ut fasti, de Ponto, de tristibus; et ex libris metamorphoseos forte

aliqui, in quibus nihil turpe. Plauti aliquot comediae, ut Trinummus, Menegmi, et [*sic*]. Caeteri poëtae non legentur.

Item, pro infimis classibus, epistolae selectae Ciceronis, doctrina Catonis et distica; forte Michaël Verinus aliquando, sed raro.

In graecis, grammatica Clenardi, fabulae Aesopi, Isocrates, dialogi mortuorum Luciani, et alii eius dialogi forte, non ita impii; Demostenes, Homerus. Item, nonnunquam uel Pindarus, uel epigrammata graeca, uel Hesiodus; et prosae orationis, uel Xenophon, uel D. Chrisostomi aut D. Gregorii Nazianzeni aut D. Basilii aliquot orationes uel opuscula; sed haec omnia raro.

CAPUT 7

QUIBUS DIEBUS DOCENDUM ET QUANTO TEMPORE

Diebus faestis et dominicis, ac plerisque aliis diebus, ante uel post faesta celebriora, et tempore uacationum non docetur, ut exponitur in catalogo dierum [a], quem habemus, sicut et tempore remissionis studiorum, ipsa quoque studia remittuntur.

Item, semel in [h]ebdomada, die mercurii uel jouis, nisi duo festa in illa inciderint, uesperi non docetur, sed mane tantum per duas horas, a prima classe tantum grammatices usque ad ultimam inclusiue. Caeteris omnibus diebus omnes docent per tres fere horas mane et per totidem uesperi, ut in catalogo horarum habetur.

CAPUT 7.bis

QUAE EXERCITIA LITTERARIA, ET QUOT, ET QUO ORDINE

Puerilia quidem exercitia pro infimis classibus erunt haec; declinare, coniugare, efficere concordantias, recitare lectionem memoriter, repetere lectionem auditam, examinare lectionem auctoris, examinare in regulis et praeceptis lectis grammaticae, dare orationem aliquam italicam, ut statim reddant latine per actiuam, pasiuam, per modos uarios et tempora, etc.; deinde alteram et aliam, etc. Item, ut unus alium corrigat; item disputare per in-

---

[a] *In margine, P. Ledesmae manu:* Nota. Cathalogus hic esset describendus.

terrogationes, se inuicem interrogando; *item, ternos vel quaternos distributos vicissim repetere lectiones eius diei, vel praecepta antea audita; item, sic distributos vicissim declinare et conjugare*; item, thema paruulum dare, ut domi componant, datum postea corrigere; item, ut domi scribant lectionem, quam sunt audituri. Sed ex iis omnibus praecipua exercitia inferiorum classium sunt 4.or: declinare; 2, coniugare; 3, concordantiae; 4, compositio per species uerborum, quae sunt fundamenta omnium, quae postea sequentur, ut si haec bene norint scholastici, multum et facile postea proficiant in moribus.

Exercitia uero aliarum classium superiorum erunt haec: docere lectionem, et audire, et recitare memoriter lectionem auditam, et memoriae mandare, eam repetere, examinare lectionem lectam, dictare aliqua; item, exercere in regulis et praeceptis auditis scholasticos *grammatices vel rhetorices*, dare themata, componere, corrigere composita, idque graece et latine, carmine et prosa *vertere; item, docere more magistri auditam lectionem; item, nonnunquam ex latino in graecum, et ex graeco in latinum; item ex latino, vt Ciceronis epistolam in italicum, et postea ex italico in latinum,* habere orationes, uel recitare carmina; declamationes publicae et priuatae, disputationes, praemiorum conferendorum celebritas, et aliae litterariae exercitationes, ut aliquando exhibere dialogum uel comoediam, affigere uarias compositiones per totum impluuium, constitutis qui defendant, ab aliis quibusuis impugnandi, ut consueuit Lutetiae, etc. Ex his autem quaedam erunt priuata et in ipsa classe, alia publica et extra classem coram aliis: et priuata, alia quotidiana, alia certis diebus, vt sabbati, diebus festis aut dominicis paulo celebriora, et dies quo intermittuntur lectiones in hebdomada, uel aliis diebus uacationis, cum contingunt. *Cotidiana uero fiunt hoc ordine: mane, primo recitatur memoriter; 2, repetitur praeterita lectio; 3, examinatur; 4, docetur, dictatur, et simul excipitur et repetitur praesens lectio; 5, examinatur uel distributi repetunt: vesperi haec eadem; et 6, dictatur thema; 7, corrigitur praeteritum et simul datum componitur. Sed in his singulis dicamus modum, qui servandus videtur.*

CAPUT 8

MODUS IN SINGULIS HIS EXERCITIIS SERUANDUS, AC PRIMO IN PUERILIBUS

Modus declinandi est: primo, ut recitent nominum declinationes, quas didicerunt, interroganti, uel integrum nominatiuum, uel per casus, aut unus unum nominatiuum, alter alterum: secundo, declinare ad illorum formam nomen unum datum, ut nauta sicut musa; uel duo nomina simul, ut nauta bonus, sicut poēta et sicut dominus; aut nomen compositum, cujus altera pars non uariat, ut senatusconsultum, uel cuius pars vtraque uariat, ut respublica; et tam substantiua quam adiectiua unius, duarum uel trium terminationum, masculina, foeminina uel neutra. Atque hoc idem uno ex tribus modis: uel interrogante magistro, uel se inuicem discipulis interrogantibus aut se corrigentibus, aut per binarios, ternarios uel quaternarios distributis, uicissim data eis a praeceptore nomina declinent; et, uno declinante, caeteri librum intueantur, ut cum erret *qui dicit, alii* corrigant. *Hic modus vltimus satis juuat scholasticos, et emulationem excitat, et dat requiem praeceptori, ne semper ipse loqui cogatur interrogando.*

Modus coniugandi erit per modos singulos singuli, uel per tempora, ut ordine sequantur sicut sedent, uel modo hunc, modo alium distantiorem, uel modo hoc tempus unius modi, modo aliud tempus alterius interrogando; sed hoc rarius; et in caeteris prorsus eodem modo, sicut de declinatione nominum diximus: duntaxat, ut quemadmodum illic nomina, ita hic uerba inflectantur; tum ipsas coniugationes, quas didicerunt, repetendo, tum alia uerba data ad earum normam; atque in initio quidem similia similis praeteriti ac supini, ut aro, aras, ad formam amo, amas; relego, relegis, ad formam lego, etc.: deinde difficiliora diuersorum praeteritorum aut supinorum.

Modus exercendi in concordantiis est is, qui habetur in tertia parte rudimentorum Codretti. Explicetur hic, si sit opus hic modus, *accepta illinc concordantia substantiui et adjectiui, relatiui et antecedentis, nominis et verbi.*

Sed id fiet ita, ut unus solus surgat interrogatus, uel ut

omnes surgant, in eodem scamno *sedentes,* uel modo hunc interroget, modo alterum distantem, petens in quo iste errauit, quid dictum est, quid dicebatur, quo pacto ipse respondebit, etc., ut omnes sint attenti; et proponat rectas concordantias frequenter, raro autem etiam malas, ut earum uitium agnoscant, ut homo bonas, quae concordantia est? etc. Petet autem utrum sit bona concordantia, et cur; et explicent singula, *redditis regulis,* quare ita se habeant, utpote quia est nominatiui casus, accusatiui, pluralis, etc.; et quia adiectiuum et substantiuum conueniunt in his, etc.

Modus examinandi lectionem authoris erit, interrogando pueros de singulis uerbis et nominibus et particulis, in ipsa lectione positis, quae pars orationis illa sit? et si nomen, in quo casu? cuius generis? cuius personae, speciei, *et quod nomen?* etc.: *ac si sit* uerbum, in quo tempore? in quo modo? quod uerbum? cuius speciei? etc.: et in omnibus reddendo regulam grammatices, quam didicerunt, cur ita sit? Item, in contextu orationis, quae concordantia, et cur? quae constructio? et quidem declinando et coniugando singula uerba et nomina authoris, *et notando etiam praeteritum et supinum et significationem.*

In praeceptis uero et regulis grammatices auditis erunt etiam examinandi quomodo illas intelligant, ut reddant sensum, dent exemplum, et ut uideat an eas memoriter teneant. Item, oblato exemplo a magistro, an ipsi cognoscant, petere quid illud sit, etc. In toto examine iubeat clamare pueros alta uoce et clara, ut ab omnibus intelligantur, et sint attenti, sicut in repetitione lectionis. Idem fieri oportet in caeteris exercitiis puerilibus. Si opus esse uideatur, praescribatur etiam modus.

CAPUT 9

MODUS IN EXERCITIIS TUM ALIARUM CLASSIUM SUPERIORUM, TUM IN OMNIUM COMMUNIBUS, AC PRIMO DOCENDI MODUS ET DICTANDI

Non plura doceat, quam ferre possint scholastici, nec nimis pauca; sed nec nimis praepropere aut nimis lente; nec ad pompam, sed ad utilitatem scholasticorum doceat; et in initio anni ac mutationis scholasticorum se demittat ad captum eorum, qui

nuper accedunt; paulatim postea poterit assurgere usque ad perfectum gradum suae classis.

In lectione artis explicet clare praecepta, et afferat exempla quae illustrant, et haec quidem propria, et apta, et elegantia; praeceptum explicatum repetat aliquoties, tum eisdem, tum aliis uerbis, et etiam exempla posita, uel aliis etiam additis de nouo. In lectione uero authoris, in prima quidem lectione poterunt breui haec explicari post aliquam praefaciunculam, si eam ferat illa classis: nomen authoris; uita illius, coniuncta cum ejus laudibus, vt alliciat scholasticos; titulus libri; argumentum eius, seu materia de qua tractat; partes eius; vtilitates etc., breuiter.

Postea in singulis lectionibus: primo, facto signo crucis, post lectam unam aut alteram periodum, clare ac distincte et cum emphasi exponet argumentum aut sensum latine, uel uernaculo sermone, aut utroque, pro ratione classis, in genere exponendo quid dictum fuerit, et quid sequatur in praesenti lectione. Secundo, accedat ad singulas periodos, et primo quid in eis agatur dicat; rursus paraphrasi sensum reddet; deinde ordinabit litteram, uel latine sinonimis idem significantibus plus minus, uel frases frasibus aliis reddet, uel uernaculo sermone ordinabit litteram, singula uocabula singulis reddendo, uel iis omnibus modis simulac, uel prius uernaculo sermone, uel prius latine, prout scholasticis magis uiderit expedire. Tertio, notabit uerborum significationes, et differentias uocabulorum, et ethimon, metaphoras: item notet frases et dicendi modos, et figuras, et tropos; totam denique sermonis structuram et compositionem, quae et qualis; demum, tum in singulis uocibus, tum in orationis contextu omnia ea, quae solent notari, considerabit; quiuis tamen magister proportione ad captum suorum auditorum, ut postea in singulis classibus referemus. Atque haec in uocibus.

At uero in rebus notabit argumenta, eorum genera, et loca unde desumpta sunt, et inuentionem, et iudicium, ordinem ac dispositionem, totum denique artificium rhetoricum. *Interim etiam meminerit admiscere aliqua ad bonos mores spectantia, sumpta occasione ex lectione, vbi sese offerat.* Item, oportebit nonnunquam historias referre, aut antiquitates uel fabulas, uel interim etiam

aliqua philosophica; sed non sit in iis fabulis uel philosophicis nimius: interim etiam meminerit admiscere aliqua ad bonos mores, sumpta occasione ex lectione, vbi sese offerat.

Ex aliis quoque poëtis et ex aliis auctoribus afferre poterit epigrammata, sententias, egregia aliqua dicta uel acuta, aut nonnunquam festiua et laeta cum moderatione, citra dissolutionem: commiscebit interim, sumpta occasione, aliqua ad pietatem et bonos mores: demum aliqua alia ad rem spectantia et discipulorum utilitatem. Non expedit autem percurrere prius totam lectionem, ordinando literam, praesertim si sit longior, aut exponendo sensum proprium periodorum, et deinde notare rursus ab initio per singula; sed miste, ut diximus, per periodos.

In poëtarum enarratione, tum haec erunt notanda, tum quae sunt propria poëtarum, etc. 2. In historici lectione hic modus: explica. 3. In orationibus Ciceronis hic modus: explica. 4. In praeceptis artis rhetoricae hic modus: explica. Postremo tandem poterunt dictare discipulis aliqua ex iis, quae uidebuntur scitu digniora, ut argumentum uel sensum lectionis, differentias aut significationes uocabulorum, frases, antiquitates, epigrammata, artificium, etc.; sed tamen succinto sermone, et multa paucis complectendo, ut facile possint haec ab scholasticis excipi. Poterit autem dictare, aut in fine lectionis, aut miste, docendo per singulas periodos, uel non dictare; sed tamen ita docere, ut possint excipere scholastici, et interim admonendo notatu digniora, omnia pro ratione uniuscuiusque classis atemperando.

Si quid dictetur, iubeat postea ut unus alta uoce legat dictata, quod commode fiet circa finem lectionis, cum repetitur lectio ab scholastico, aut nonnunquam statim post singula dictata. Non uidetur autem insumendum plus temporis in dictando, quam quarta aut quinta pars eius, quod durat lectio, ut summum.

CAPUT 10

MODUS REPETENDI LECTIONES

Modus repetendi lectiones erit, interrogante magistro quem uolet uel totam uel partem lectionis, et unum scholasticum uel plures: expedire autem uideretur, ut in inferioribus classibus le-

ctio quaeuis repeteretur ter a tribus diuersis scholasticis, et a singulis integre, aut per medietates plus minus a diuersis; in superioribus uero classibus satis esset bis repeteretur uel semel. In repetendo autem tria fiant: primo, explicabit scholasticus sensum latine aut italice, ut poterit: secundo, accedens ad periodos singulas, et ordinabit literam latine per synonima, uel italice, si nescit latine, aut unus scholasticus italice, alter peritior latine: tertio, quae excepit notata uel dictata, referet ex scripto, ut excepit, ut alii tunc corrigant eadem, si notarunt; alia, quae non fuerunt dictata, memoriter referat. Cum repetant uero postero die eandem lectionem, dicent tunc dictata memoriter, non ex scripto. Qui uero repetunt, poterunt ordine, ut sedent, repetere, sed frequenter hinc inde interrogando.

Non uidetur autem expedire ut bini, terni uel quaterni repetant diuisi et uicissim. At in priuatis domibus, uel finitis lectionibus, hortandi erunt ut seorsim uel cum socio repetant.

Rursus in fine hebdomadae, die sabbati, omnes lectiones semel repetuntur eodem modo.

CAPUT 11

MODUS EXAMINANDI LECTIONEM

Modus examinandi lectiones post lectionem repetitam, quamuis in superioribus classibus non admodum conueniat, tamen hic esse poterit aliquando rarius, ut circa proxime praeteritam lectionem, aut uero alias praeteritas eius diei, uel aliorum proximorum interroget uarios illa eadem, quae ipse notauit aut dictauit, quae supra diximus. Item, ut reddat sensum illius uel alterius periodi. Aliqua difficilior constructio, si quae sit, aut noua, aut inusitata, aut egregia etc.; artificium; denique omnia, quae supra diximus, notari. In inferioribus uero classibus, quis modus sit examinandi, diximus supra.

CAPUT 12

MODUS RECITANDI LECTIONES

Modus recitandi lectiones memoriter quadruplex uidetur, sed unus optimus. Primus est, ut ante lectionem proxime futuram,

cum primum magister classem ingreditur, omnes recitent singillatim, idque singulis diebus, tam mane, quam, cum eandem prorsus lectionem omnes recitant, uesperi, apud ipsum magistrum; idque alta uoce, ut omnes audiant, uel demissa uoce, ut solus magister audiat; et quidem ita ut, in suis locis sedentes, pueri recitent ordine, ut sequuntur, uel iubeat magister uenire ad se aliquot, et, iis auditis, rursus alios.

Secundus modus esse posset, ut ipse magister ante lectionem, extra classem obambulans, audiret; qui tamen modus nostris scholis non uidetur conuenire, sicut nec ut recitent aliis temporibus, uel post lectiones.

Tertius modus esse posset, ut esset coadiutor, quem dicere solent conrepetitorem, qui audiret discipulos recitantes antequam magister accederet ad classem.

Quartus modus est, ut, postquam magister audiuerit aliquot ex classe, eosdem iubeat in eius praesentia audire alios, et ipse quoque pariter alios audiat, modo hos, modo illos; uel deligat aliquos, qui semper audiant alios; uel nunc hos, nunc illos eligat pro libito.

Quintus modus est, ut magister binos simul audiat utrinque, alterum ad dexteram, alterum ad sinistram, recitantes uel eandem, uel etiam diuersam lectionem.

Sextus modus est, ut simul recitent quinque uel sex et eandem lectionem, ipso magistro audiente. Quod si quem uiderit tardiorem in recitando, uaccillantem aut errantem, quod facile deprehendet (ut ipsa experientia ostendit), iubeat tacere; et, postquam didicerit, cum aliis recitabit: et quanuis hoc apparet factu difficile, tamen fieri potest, ut comprobat experientia.

Septimus modus est, qui in infimis classibus, 5.ª et 6.ª, non uideretur incommodus: ut magister, cum primum classem ingreditur, ante lectiones, singillatim (ut diximus) omnes audiat; sed tamen ita ut qui recitat ferat compositionem thematis, mane quidem iam correcti et bene transcripti, uesperi uero thematis tunc post lectiones corrigendi, quam magister uideat eo ipso tempore, non ut corrigat tunc, sed ut uideat scripturam, et eius diligentiam, et ortographiam, etc. Sed alter puer, ex altero latere, cum

libro eius lectionis adsit, qui quidem, cum errauerit is, qui recitat, emendet, ut magister sic admoneatur, an ille sciat lectionem; et partim quoque poterit esse attentus, uel simul inspiciens thema datum, uel uicissim. Atque hic modus, quamuis apparet difficilis, tamen experientia ostendit esse facilem et cum fructu scholasticorum.

Octauus modus, ut in fine hebdomadae omnia recitent, quae tota hebdomada memoriae mandarunt, et in fine secundae omnia, quae in prima et secunda didicerunt memoria, et in fine tertiae omnia, quae in tribus; et ita perpetuo, saltem usque ad quatuor hebdomadas uel quinque; recitabunt autem per partes, ordine ut sedent, unus lectionem unam, alius aliam, uel per medietates, etc. Hic modus in praeceptis grammatices, ut rudimentorum et regularum syntaxis Guarini, et generum ac praeteritorum, multum iuuabit in classibus inferioribus.

Nonus modus est huic octauo similis, praeterquam quod fit quotidie, ut semper disciputi recitent uiginti aut 30 lectiones iam lectas per partes, ita ut magister incipiat ab eo, quem volet, et caeteri dicant ordine alta uoce; nonnunquam uero, intercepto ordine, aliunde incipiet, ab alio, inquam, scholastico distantiori. Incipit autem hoc pacto: post primam lectionem, eam recitant per partes duo aut tres, et rursus eandem alii tres similiter, et iterum alii tres, et ita omnes. Rursus post secundam lectionem, similiter ambas recitant, singulas duo aut tres per partes, ut diximus. Post tertiam lectionem recitant similiter omnes. Similiter post quartam, quintam etc., usque ad praedictum numerum 20 aut 30 lectionum: deinde, cum plura docentur, praeterita relinquunt post certos terminos, nec plus temporis insumitur hoc modo recitando per partes singuli singulas, quam si unam solam lectionem sigillatim omnes discipuli recitarent, ut experientia ostendit. Hic modus uidetur aptus, ut discipuli memoriam confirment [eorum] quae didicerunt, utque hoc modo recitentur poëtae lectiones per singula carmina aut regulae praeceptorum: forte etiam authorum aliorum lectiones per singulas periodos. Postrema uero lectio repetatur integra a singulis ter, et semper ita fiet. Item mane recitantur matutinae lectiones praecedentis diei, ue-

speri uero uespertinae; ac quidem, si duae uel plures erunt recitandae, si sint paruae ambae, simul a singulis recitentur, ut in inferioribus classibus septima et sexta, et forte 5.ª; sin longiores, unam prius omnes, deinde rursus alteram omnes; et ita medio tempore scholastici praeparabunt recitandam lectionem.

Item, expediet ut iterum recitent magnis lectionibus quae iam didicerint, idque absoluto aliquo libro, uel bene magna aliqua parte authoris perlecta, uel praeceptorum. Quod quidem in classibus infimis erit necessarium ut, gratia exempli, postquam didicerint coniugationem uerbi amo, aut omnes coniugationes, rursus ab initio eadem magnis lectionibus reddant; et ita in caeteris, praesertim praeceptis rudimentorum syntaxis, generum et praeteritorum.

Ultimus modus, ut diuidat magister classem totam per decurias, constitutis iam locis singulis ad sedendum, et singulis praeficiat singulos decuriones, qui non solum audiant suas decurias recitantes, sed etiam sint sindici magistri, hoc est, referant post recitationem ad magistrum quis nesciuerit lectionem, aut male recitauerit; et qui pluries errauerit 4.or, aut abfuerit, uel tarde uenerit, aut non interfuerit sacro, aut non audiuerit doctrinam xianam., qui in classe inter docendum immodeste se gesserit, et caetera, quae in discipulis erunt notanda cum lectionem audiunt, uel extra classem. Ipse uero magister nullos audiat, sed lustret omnia, et uideat, num bene decuriones suo fungantur munere, et alii quoque recitantes: poterit interim nunc paulum hunc audire coram decurione, modo alterum. Audiet etiam ipse nonnunquam, quos suspectos habet aut putat negligentiores; ipsum uero decurionem audiet unus alius eiusdem decuriae, ad id similiter destinatus. Itaque cum primum classem ingreditur magister, incipiant singulae decuriae recitare: mutabuntur autem decuriones singulis hebdomadibus, uel singulis quindecim diebus, et noui constituentur. Hic modus uidetur omnium optimus; nam breuissimo tempore omnes recitabunt, quamuis sit ingens numerus auditorum; et omnibus pene classibus aptissimus uidetur praeterquam omnium ultimae, scilicet infimae, et illi proximae nostrae, uidelicet scholae septimae,

et forte etiam sextae, quibus primus potius modus uidebitur expedire.

CAPUT 13

QUAE ET QUOT MANDABUNTUR MEMORIAE, NON SOLUM LATINA, SED GRAECA, QUI GRAECE AUDIT, ET QUO MODO

Mandabunt autem memoriae tum praecepta omnia, quae leguntur, tum ex aliis authoribus lectionem unam uel duas, quas praeceptor quotidie legit, uidelicet epistolarum Ciceronis, poëtae, uel orationis Ciceronis potissimum.

Modus mandandi memoriae erit tum in classe, praesente magistro, submissa uoce, dum alii recitant, tum extra clasem domi, antequam ueniant ad scholam, aut antequam ueniat magister, in ipsa schola, tum diebus, quibus docetur, tum etiam festis, si uidebitur aliqua eis discenda designare, sicut et componenda. Augebit autem numerum linearum paulatim certis temporibus, quae mandabuntur memoriae, prout uiderit discipulos profecisse et ferre posse; augebit tamen tunc singulis uicibus parum, ut, gratia exempli: si recitabant quatuor carmina, recitent post quindecim aut uiginti dies quinque, et sic consequenter, ut docet Quintilianus per temporum interualla esse augendum. *Juuabit etiam plurimum noctu post coenam semel aut bis legere lectionem, paulo ante quam eat cubitum, vt matutino tempore postea facilius discat; ac idem faciet, si quid jam didicit memoriter mane recitandum, semel aut bis, paulo ante quam cubitum eat, dicat memoriter.*

CAPUT 14

DE THEMATIS

QUAE, QUALIA, QUANTA ET QUO MODO DANDA THEMATA, SEU DICTANDA, ET QUOTIES

Themata sint consentanea praeceptis artis, quae quotidie legit, aut etiam lectis antea: item, accommodata quoque authoris lecti frasibus, uel praesentis lectionis, ut in inferioribus classibus potissimum, uel aliarum etiam lectionum, ut in superioribus. De iis autem rebus dictabuntur themata, plus minusue aut

similibus quae habentur in catalogo, de hac re conscripto, R. P. Natalis [1], mihi dato. In genere autem dici potest, ut themata omnia uel epistolarum, uel orationum aut aliarum exercitationum, *uel ad mores informandos spectent, uel de rebus agant familiaribus communis uitae, uel etiam (quamuis non semper) de rebus quoque spiritualibus aliquando: nunquam tamen de iis, quae possint ullo pacto nocere; sed* sint pia, honesta et religiosa, non prophana, aut fabulosa, aut secularia, aut ridicula, aut irrisoria. Possunt autem et debent dari themata de uirtutibus, aut contra uitia, de affectibus, cupiditate, ira, odio, timore, spe, dolore, uoluptate, pro et contra: de bonis uel malis huius uitae et corporis externis, uel animi, et alterius quoque uitae, et gloriae uel inferni: de praeceptis seu praecepto aliquo morum; uel proposita egregia aliqua sententia, aut prouerbio, aut dicto philosophorum: de historiis aliquibus tum sacris sacrorum bibliorum, tum ecclesiasticis, tum etiam etnicis, sed piis et honestis: de aliquo egregio et insigni facinore et exemplo: de laudibus sanctorum, dictis aut factis ipsorum: item, epistolarum familiarium argumentum, et similia alia.

Item, in compositione carminum, nostri sint poëtae xpiani., et non componant more ethnicorum, inuocando musas, Driades, Nereides, Calliopem, Apollinem etc., aut caeteros deos uel deas gentilium: imo ne nominando quidem, nisi irrisionis gratia aut reprehensionis, cum reuera illi fuerint daemones; ut, inquam, abstineant ab hoc ethnicorum more.

Longitudo aut quantitas sit pro ratione classis cuiusque, ut postea exponemus, et lente dictet, ut possit excipi; et postea dictatum discipulus legat alta uoce, ut caeteri corrigant, si in aliquo errarunt.

Thematum autem uaria genera esse possunt, quae quidem hic breuiter referemus, quo ordine augentur in magnitudine ac difficultate et grauitate. Minimum quidem erit unius concordantiae, uel unius orationis actiuae uel passiuae, uel una aut duabus aut tribus tantum periodis contentum, pro classibus inferio-

[1] Hunc catalogum inter scripta PP. Ledesmae et Natalis reperire non valuimus.

ribus. Pro superioribus uero rursus paulo fusius thema, ut epistolae et earum uaria genera, et quidem uel dictata uulgari sermone, ut reddant latine, uel proprio marte composita. Dein laus aliqua uel uituperium alicuius rei, uel personae: item, descriptio alicuius rei, personae, ciuitatis: item, narratio aliqua facti, historiae, exempli, fabulae; nec solum scripto sed etiam uoce. Item, singularum partium orationis compositio, ut exordii tantum, uel narrationis tantum, uel confirmationis, etc. Item, sententiae quaedam insignes, subiectis rationibus ipsarum, ut eas ornent et eloquantur discipuli. Item chrya, quorum tria genera, dictum, uel responsum, uel factum, defendendo illud, aut oppugnando, aut amplificando; de quibus Quinct., lib. I, cap. 9. Item, uersus soluere, et mox, mutatis uerbis, interpretari, et paraphrasi uertere eos uel exornare, aut amplificando, aut etiam abreuiando, saluo poëtae sensu. Demum orationum et declamationum themata pleniora, ac quidem assignatis locis a magistro, uel sine locis, dato solo themate; et primo quidem exercendi erunt in generis demonstratiui orationibus, deinde deliberatiui, et judicialis, omnium difficilioris.

Sunt quidem et aliae grauiores exercitationes pro peritioribus, ad perfectiorem eloquentiam comparandam, e quorum genere est: ut, causa aliqua posita, consimili earum quae in forum uersantur, quam maxime ad ueritatem accommodate dicere. Item, ut, uersibus quam maxime grauibus positis, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria posset comprehendere, eam rem ipsam verbis aliis quam maxime lectis scribere ac pronuntiare. Item, proposita aliqua Ciceronis oratione, eius artificio prius optime cognito, in simili alio argumento similem orationem componere, similis exordii, similis narrationis, similium rationum, similium figurarum, troporum, etc. Item, aliam orationem componere eiusdem prorsus status et causae, sed diuersis utendo rationibus, ac diuerso artificio et figuris, etc., contendendo esse Ciceroni aequalem, quamuis ad illud non perueniat. Item, contrariam causam defendere aduersus eundem Ciceronem; uel si defendit ipse, accusare, sem[per] contendendo ad aequalitatem uel similitudinem, quamuis non accedat. Item, graecas orationes

summorum oratorum, ut Demosthenis, et Isocratis, et aliorum, latine reddere; et tam eleganter id efficere conetur, quam alter graece praestitit; vnde poterit pleraque imitari, quae noua sint, dummodo idonea traducantur ad latinum sermonem, atque ita illum uarie locupletare. Ex tempore etiam dicere tentandum erit, et ea quae diximus omnia, si per facultatem licet, tum latine, tum graece, tum carmine, tum prosa, praestare, et alia de quibus Quintilianus, lib. 1, a cap. 4 vsque ad cap. Accipe.

CAPUT 15

MODUS CORRIGENDI THEMATA

Modus corrigendi themata uarius uidetur, sed unus tamen optimus uidetur. Primo, ut, uno tantum alte legente, magister corrigat, caeteris audientibus; ac quidem, si errarunt etiam ipsi, corrigant, quae a magistro emendantur; deinde legat alter, et alius, etc., eodem modo sigillatim quos possit; reliqui uero omitti, poterunt; sed nunc hos, nunc illos, corriget diuersis diebus. Posset etiam assignari coadiutor, qui post lectiones ibidem alios corrigeret, aut accepta themata, domi ipse uel alius corrigeret priuatim, et emendata postea discipulis daret.

2.us modus est, ut priuatim apud magistrum singuli deferant themata, et uel ipse legat et corrigat tacite, eo solum audiente qui corrigitur, uel, discipulo legente et praeceptore caracteres inspiciente, ut hoc pacto etiam corrigatur ortographia.

3.us modus est, vt unus legat etiam alte per periodos, et alii discipuli, si eodem modo composuerint, taceant; sin uero alia frasi usi sunt, dicant publice, ut a magistro etiam approbetur uel reprobetur. Postea magister constituat quo pacto dicendum; et ita per singulas periodos, uel per singulas partes periodi totum thema corrigat: atque hoc pacto fiet, ut simul omnia emendet, uno themate emendato.

4.us modus parum ab hoc differt; ut, scilicet, unus legat et, si quidem recte fecerit, approbet; cum uero errat, alios discipulos ipse interroget, ut ipsi corrigant, uel melius dicant.

5.us modus, ut per partes corrigat singulos, unius periodum

unam, alterius alteram, alius aliam, etc.; idque uno ex praedictis modis.

6.us modus non longe differt a quinto; ut, uidelicet, iubeat 3 simul aut plures, qui in uno scamno sedeant, et unum illorum iubeat legere alta uoce: postmodum alii duo tantum, qui simul surrexerunt, dicant si quid diuersum habent ordine, et ita unam corrigat periodum; postmodum iubeat alios surgere alterius scamni, et alterius, etc., usque ad finem thematis dati.

7.us modus is est, ut prius magister uideat omnium themata eodem tempore, quo ipsi recitant lectiones, ad eum modum, quo supra exposuimus in modo recitationis septimo; tunc notando plus minus errata ipsorum; postea uero, cum debet corrigere, iubeat unum thema, uulgari sermone datum, legere per periodos, et alter[um], quod composuit latine; statim quoque per singulas periodos ipse emendet non solum errata illius qui legit, sed etiam ea, quorum memoratur plus minus ex iam uisis compositionibus, admonens quosdam in hoc errasse, et quosdam in alio, etc.; ac dicet quo pacto debeant scribere. Notabit etiam in difficilioribus uocabulis ortographiam; et haec fient omnibus aliis scholasticis tacentibus et emendantibus. Postero die cogentur reddere mane emendata themata, bene scripta, praecedentis diei, ut exploret diligentiam, et num corrigant, etc.; atque hic modus simul cum illo 1.° modo recitationis non uideretur ineptus pro infimis classibus, praesertim quinta, et sexta fortasse.

8.us modus est is, *qui uidetur optimus: est cotidiana themata, primo corrigantur unum, duo aut tria praecedentis diei; deinde dictetur nouum; tertio, dictatum alte legitur ab uno scholasticorum, vt errores scripturae, si qui sint, corrigant; tandem statim ibidem* in classe componant quotidie per horam uesperi, postrema hora, uel melius fortasse mane, ita ut intra eam horam paulo plus dictetur, componatur, transcribatur etiam, et detur praeceptori, uel per decuriones colligantur a singulis decuriis; atque eodemmet tempore themata praecedentis diei reliqua, singulos uocando ad se priuatim, ipse corrigat, uel legente praeceptore, uel discipulo, ipso tamen inspiciente, caeteris uero omnibus tacentibus et componentibus in magno silentio. Semper tamen

unum aut alterum corrigetur publice, antequam proponatur nouum thema; et in iis, quae priuatim corriguntur, satis erit emendare barbarismos et soloecismos *et orthographiam: in eo uero, quod publice corrigetur, non solum haec, sed elegantioribus phrasibus singula frequenter reddendo, et corrigendo quoad artificium et — — — o in — — — —* [a]

Item, dabitur extraordinaria compositio longior singulis mensibus, *et ad eam* detur totum tempus ante meridianum uel pomeridianum; quo tempore nihil praelegetur, sed compositio loco erit praelectionis, *et corrigetur similiter alterum illi respondens;* ac tam in iis, quam in aliis quotidianis, seruent sibi scholastici alterum, et alterum dent, scilicet, transcriptum. Poterit praeceptor, si plus quam constituto tempore immorentur, domum ire, his relictis, commissa cura thematum decurionibus, ut dent ianitori, et is det sua cuique praeceptori, quod facile fatiet, si superscripta sint et ligata. Titulus erit: Prima classis, 2.ª, 3.ª, etc. Atque haec ratio componendi, emendandi, colligendi seruandique themata, fortasse est omnium optima, et in omnibus scholis ubi fit compositio, *et ita, vt eadem omnes hora componant in omnibus classibus.*

Item, detur etiam semel aut bis in mense longior alia compositio, quam domi componant, quae corrigetur extra ordinem alio tempore; et, correcta, poterit unus eam recitare die dominico aut festo.

9.us modus, qui uidetur optimus, non dissimilis a quibusdam superioribus, uerum ex illis quodammodo mistus, est autem is: Ut in inferioribus classibus usque ad primam grammatices, primo dictetur thema uulgari sermone, sequenti die componendum; deinde compositum corrigatur per singulas periodos, aut etiam periodi partes, idque uno ex discipulis legente prius uulgari sermone datum, deinde altero discipulo latine compositum, idque, ut diximus, per periodos singulas alta et clara uoce. Magister uero primo emendabit errata ipsorum, admonens discipulum, deinde etiam reddet latine eleganter singulas periodos.

---

[a] *Fere integer versus legi nequit, charta corrosa.*

Inspiciet etiam caracteres legentis latine, et habebit rationem orthographiae in emendando, ut ea quoque corrigatur cum uiderit errasse; ac praeterea in difficilioribus quibusdam uocabulis, ubi uidet aut timet labi discipulos aut falli, publice omnes admonebit. Atque hoc pacto, uno emendato themate, emendabit deinde alterum etc., quam multa emendari constituto tempore possint; ac caeteri eo tempore sua quique themata pariter emendabunt, in quibus magister legentem correxit. Postremo tandem totum thema latine, ut omnes scholastici excipiant.

In omnibus autem his classibus hoc potissimum spectatur, ut grammatice componant sine errore constructionis, praeterquam in prima, et nonnihil etiam in 2.[a] classe, in qua habetur ratio elegantiae ex obseruatione solum, quamuis non ex praeceptis.

Ad explorandam autem diligentiam discipulorum in corrigendo, expediet ut proprias compositiones emendatas, et bonis caracteribus conscriptas, *in aliquo albeolo ad id comparato, in quo uidelicet themata excipit,* sequenti die mane praeceptori ostendant; nam et hoc pacto discent etiam bene et emendate scribere, *et magister certior fiet eos themata correxisse: et discipuli ipsi quoque, easdem compositiones ibidem asseruando, temporis progressu, sui etiam profectus rationem hoc modo intelligent. Atque hoc in quouis correctionis modo ex dictis obseruandum videtur.*

Item, poterit uti alio strattagemmate, ut, finita emendatione, iubeat, quem uelit, legere alte tunc emendatum thema, ut sic omnes conentur corrigere cum magister emendat.

In classibus uero superioribus, nempe duabus, rhetorices et humanitatis, in corrigendis thematis id tantum obseruabitur, ut a magistris emendetur non solum barbarismus aut solecismus, sed etiam si quid improprie dictum, durius, minus apte etc., uideatur: item, frasis totius ac elegantia sermonis. Emendetur praeterea artificium, quando minus recte eo usi sunt, idque tum in partibus orationis singulis, tum in inuentione, tropis et figuris, etc. Demum styli ipsius maxima cura et ratio habenda; et in singulis proprium cuiusque stylum alat, augeat ac perficiat, aut in melius mutet, uitiosa tollat. Corrigetur autem compositio, aut ipsomet magistro legente, aut, si hoc graue iudicatur, discipulo

ipso legente alta uoce, caeteri autem discipuli attente audiant et animaduertant, quae dicuntur aut notantur a magistro; *laudeturque et extollatur, qui caeteros scribendo superauerit.*

Correctio uero thematum durabit per horam plus minus in omnibus classibus.

CAPUT 16

MODUS DISPUTANDI, PRAESERTIM DIEBUS FESTIS ET DOMINICIS, ATQUE ETIAM, SI UIDEBITUR, DIE SABBATI NONNUNQUAM

Disputandi modus scholasticorum esse is poterit, qui fuse habetur in chathalogo exercitiorum dierum festorum: in genere autem dici potest, ut in inferioribus quidem classibus fit, ita ut unus aduersus alterum opponat contra se inuicem, uel duo aut tres pluresue aduersus totidem; socii uero se adiuuent in respondendo, ut cum primus nesciat, 2.us dicat, etc. Quod si interrogati nesciant, is, qui interrogat, recte dicat, ut possit dici uicisse.

Modus autem disputandi erit per interrogationes ac responsiones: interrogabunt autem ex praeceptis et authoribus auditis, praesertim eius hebdomadae uel mensis: item, ex notatis a magistro in lectionibus, ea praesertim hebdomada; item, ex praeceptis aliis auditis in praecedentibus classibus, gratia exempli: petent concordantiam, uel proponent orationem uulgari sermone, quam reddant statim latine; item, petent phrases aliquot a magistro notatas, loca difficilia lectionum, uerborum significationes aut proprietates, quas audierunt; etiam praecepta grammatices; et obiicere etiam aliquid contra illa, ut exceptionem; denique aliqua a praeceptore dicta, uel in lectionibus et authoribus habita, petere, vel aduersus ea obiicere; *item, poterunt nonnunquam ob emulationem excitandam inferiores superiores lacessere: item, omnes alii aduersus eos disputare, qui in prima decuria sedent, vt, si vicerint, loco deturbent, et ipsi post ibidem sedeant.*

Item, poterunt duo simul sustinere, et caeteri opponant et uicissim respondeant; sed cum vnus nescit, alter adjuuet. Item, solet eis esse iucundum et gratum quoddam disputandi genus, *quod quidem classibus superioribus potius erit accommodatum,*

videlicet: ut binaria duo accipiantur, quatuor scholasticorum fere aequalium in doctrina; et primi binarii unus aduersus alterum uicissim sibi opponat, singuli uero duobus mediis, duobusque interrogationibus, altera ex praeceptis, altera ex authore agent: deinde iudicio praeceptoris definiatur uter sit uictor. Rursus similiter certent duo alii 2.[i] binarii: postea demum uictores ipsi duo secum similiter certent, ut unus tandem sit omnium uictor, qui palmam obtineat. In classe uero rethorices aut altioribus aliis, tum ii qui sustinent, tum ii qui opponunt, praefaciunculis in initio utentur, carmine aut prosa; et, si opus est, etiam assertiones conscribent rhethoricas qui defendent: obiiciant autem reliqui, tum alia, tum maxime circa ipsa praecepta rhethorica aliqua; uel petentes ex iis, quae dicta sunt, ut exponantur aut causa, uel statu proposito, petere cuius generis causa, quis sit status etc.; de quibus plenius *habetur* in cathalogo exercitiorum literari[or]um dierum festorum.

Nota. Cathalogus exercitiorum litterariorum hic inserendus uideretur, ubi alia varia exercitia connumerantur, quae habes.

CAPUT 17

DE HABENDIS ORATIONIBUS DIEBUS FESTIS CARMINE AUT PROSA

Videtur plurimum conferre ad studiorum feruorem, ut diebus dominicis, atque etiam diebus festis, saltem celebrioribus, haberentur a rhetoricis ac ab humanioribus orationes, tum prosa tum carmine, in laudem illius Sancti aut festi, etc.; uel denique de iis rebus, de quibus supra diximus dictanda esse themata. Possent etiam recitari epigrammata ante, et post proponi aenigmata, *tum priuatae declamationes in suis classibus, seu orationes pro et contra,* et similia alia: atque haec quidem singuli in suis classibus, et nonnunquam inferiores accederent ad superiores. Quod si duae classes essent fere aequales, possent alternis ambae conuenire, modo in una, modo in alia, uel *post medium annum rhaetorica et humanitatis alternis*. Cum uero diebus dominicis aut festis habetur lectio in ecclesia nostra aut concio a prandio, tunc exercitia literaria solum durabunt ante lectionem ecclesiae ha-

bendam, deinde ducantur scholastici ab ipso magistro ad ecclesiam ad locum, qui eis destinabitur ad eam audiendam: quo uero die non sit lectio in ecclesia pomeridiana, poterunt protrahi exercitia literaria diutius: pueris tamen inferiorum classium trium relictis in schola, qui exercebuntur in doctrina christiana.

CAPUT 18

DE DECLAMATIONIBUS CELEBRIORIBUS TER IN ANNO HABENDIS

Videretur etiam ualde expedire, ut aliquoties in anno, scilicet bis aut ter, ut in die natiuitatis Domini, in die Pentecostes aut Corporis X.[1], aut in initio quadragesimae, aut tempore remissionis studiorum circa initium vacationis, aut in renouatione studiorum etc., haberentur celebriores ac publicae declamationes in impluuio ipsius collegii, aut alibi, extructo etiam ad id tabulatu, si opus uideretur, in quibus esset tum pragmaticus, qui ante omnes exponeret argumentum causae futurae et controuersiae utrinque, breuiter referens firmamentum causae et eius depulsionem; deinde accederent oratores, uel singuli oppositi, uel bini aut etiam terni utrinque, atque accusator; aut qui petit primo loco diceret, deinde defensor, postremo iudex, qui quidem adesse oportebit pro tribunali sedens, ferret sententiam, utra pars uicerit. Possent etiam postea recitari unum aut alterum epigramma.

Has autem declamationes prius magister corriget et perpoliet, et earum praescribet argumentum, datis locis utrinque. Quod si discipuli aliqua de nouo addiderint, inuicem ea sibi communicent, ut possint refellere. Esse autem oportebit harum declamationum illustre atque insigne aliquod argumentum ac, si fieri poterit, tempori etiam accommodatum, ut pro literis ac scientiis humanioribus aduersus easdem: pro eloquentia, et contra eloquentiam: pro uita ciuili et urba[na] contra rusticam, et pro rustica contra urbanam: pro aulica aut militari contra literarum ocium, et contra. Item, deliberationes aliquot de bello contra infideles, de pace, de religione, et alia, si quae sint illustriora.

CAPUT 19

ALIUD PUBLICUM EXERCITIUM PLENIUS SEMEL IN ANNO

Fortasse nonnunquam expediret, ut omnes classes themata aliquot paulo politius et elegantius componerent, tum carmine, tum prosa, latine et graece, atque etiam haebraice, imo et ipsi quoque magistri aliqua quoque exquisita componerent, eaque omnia optime describerentur pulchris literis, aut in papiro, aut membrana, et, peristromatis ornato impluuio, circumcirca affigerentur omnia, propositis singulis propugnatoribus, qui, apud easdem compositiones astantes, eas tuerentur; caeteri uero omnes scholastici, tum nostri collegii, tum quiuis alii, qui uellent, accedere possent oppugnatores; et ita uarie per totum impluuium disputaretur: adessent autem praeceptores obambulantes, uel certo loco, qui controuersias deciderent, et palman uictori dicto adiudicarent.

Possent autem tunc uarii generis compositiones exhiberi, ut aenigmata pulchre depicta subiectis carminibus, et qui ea diuinaret, ea obtineret. Item epigrammata, epistolae, orationes, *versiones,* emblemata, tabulae *in authorem aliquem, vel ejus partem optime suis membris diuisae et ordinatae, figurae aliquarum rerum carminibus delineatae, vt alae Theocriti, columna, calix, etc.: carmina retrograda, encyclia, ode; carmina, litteris primis, mediis aut postremis distincta, egregium aliquod significantibus, aut alio quouis pacto artificiosa carmina,* paradoxa, assertiones, positiones uariae, problemata, *tum subjectis, tum non subjectis rationibus, vt, qui melius ei satisfaceret, praemium aliquod obtineret;* et denique omnis generis compositiones. Atque hoc semel in anno die quodam celebriori et amoeno: atque haec graece et latine, imo etiam hebraice; et si opus videbitur, vernaculo quoque sermone aliquot tantum carmina egregia.

CAPUT 20

PRAEMIORUM CELEBRITAS SEMEL IN ANNO VEL BIENNIO

Plurimum pueri excitantur collatione praemiorum ad bonarum literarum studia; atque ideo uidetur expedire, ut aliquot

praemia exhibeantur uictoribus, tum priuata in ipsis classibus diebus festis ac dominicis, tum maxime publica.

Priuata quidem praemia esse poterunt uel imagines typo excussae, uel folia papiri, aut calami, uel fasciculi florum aut ramus lauri, uel mutatio locorum in decuriis ipsius classis ad altiorem decuriam, et caetera; quae quidem dabuntur ex iis, qui recte se gesserint, duobus aut tribus.

Publica uero praemia, quae esse debeant, quoue modo ac celebritate exhiberi, explicatur alibi, ubi seorsim conscripsimus omnia ea, quae hoc anno praesenti fuerunt obseruata [a]. Habetur etiam in quibusdam scriptis R. P. Natalis.

DE DIALOGIS, COMOEDIIS SEU TRAGOEDIIS EXHIBENDIS

1. Fiant solum semel in anno ab externis in collegio nostro, aut ecclesia collegii nostri, aut theatro, si sit aliquando, in renouatione tantum studiorum.

2. Et a collegio Germanico ab eisdem ipsius collegii etiam solum semel, ante carnis priuium, ad retinendos adolescentes, ne ad domos paternas eant eo tempore, ob mores et eorum periculum.

3. Sint ejusmodi, vt non solum nihil turpe aut indecens contineant, sed neque vllam ejus suspicionem. Item, non est satis sint rerum indiferentium, non malarum, aut honestarum, sed sint omnia pia, religiosa; et non solum quae non noceant moribus, sed quae vehementer prosint et aedificent; alioqui non exhibeantur.

4. Item, carmina et compositio non sint fabulosa; neque nominent deos aliquos aut deas, vel musas, Jupitrem [sic], *Appollinem, Minervam, Calliopem, Palladem, Junonem aut alium aliquem, qui reuera erant daemones, non dii; sed sit tota pia, religiosa et grauis, licet possit esse modeste jucunda.*

5. Item, nullae prorsus introducantur foeminae, neque vllo modo foemineis ornentur vestimentis: ac si contingant introduci religio, ecclesia, virtus et similes, induantur medio quodam habitu talari veste, non uero muliebri, praesertim caput aut pectus,

---

[a] *In margine, sed non manu P. Ledesmae:* Nota. Hic uiderentur inserenda.

cum experientia ostendat nocere spectatoribus, et actoribus quoque ipsis.

6. Item, apparatus non sit nimis exquisitus, sed mediocris et moderatus.

CAPUT 21

QUIBUS LIBRIS VTENTUR MAGISTRI HUMANIORUM LITTERARUM AD HAEC COMMODE PRAESTANDA [a]

Jam breuiter dicendum quibus libris et authoribus, et quibus commentariis juuabuntur et vtentur potissimum praeceptores ac discipuli; magistri, inquam, ad docendum, discipuli ad audiendum et componendum; vtrique denique ad ista omnia, quae diximus, optime praestanda. Sed primo, de praeceptorum libris.

Erunt hi, quos habes in cathalogo hac de re conscripto. Hic esset collocandus aut praecipui ex illis.

Discipulorum vero erunt sequentes.

CAPUT 22

QUIBUS ET QUOT LIBRIS VTENTUR DISCIPULI [1]

Inferiorum quidem classium discipulis libri paucissimi conveniunt, et solum hi quos audiunt: ac si paulo sint peritiores, haberi poterunt cum comentariis, et praeterea nullos. In prima fortasse classe grammatices habere etiam lexicon vnum latinum, vel Calepinum, conveniet, aut Nizolium. Libellus etiam eis dari posset, in quo essent flosculi Ciceronis, aut poëtarum, vel sententiarum; nihil uero aliud.

Superiorum vero, vt rhetorices et humanitatis, tum quos audiunt, etiam cum commentariis, tum alios ad comparandam suppellectilem componendorum thematum et orationum, etc., et ad ea, quae a magistris citantur, nonnunquam inspicienda.

---

[a] *In ms.*, «*Caput 22*»; *sed in margine haec habetur annotatio:* Nota. Haec duo capita de libris magistri et discipulorum caput proximum de studio priuato discipulorum praecedunt. *Huic animadversioni innixi*, *hujus et sequentium duorum capitum ordinem mutavimus. Hoc caput P. Ledesmae manu exaratum fuit.*

[1] Autographum P. Ledesmae integrum caput.

Libri ergo ad haec erunt ii plus minus, quos potissimos arbitramur, et cape ex praecedenti pagina et huc transferas.

DE STUDIO PRIUATO DISCIPULORUM, TUM IN CLASSE, TUM EXTRA CLASSEM

CAPUT 23

MODUS DISCENDI SCHOLASTICORUM ET AUDIENDI

Diximus de iis, quae potissimum ad magistri munus attinent, et totius classis ac scholae exercitia, tum priuata tum publica: jam nonnulla subjungamus de discipulis: de ipsorum uidelicet discendi et audiendi modo, tum in classe, tum etiam extra classem, quamuis ex dictis bona ex parte id posset intelligi. Igitur sedendi modus hic erit.

Habeant singuli loca certa a magistro destinata, et scamna, ubi sedent, et constituantur e regione magistri, ut eum intueantur, non uero ostium [a] aut pertranseuntes, ut sint attenti: nec etiam, si fieri potest, se inuicem intueantur discipuli, tum propter attentionem, tum propter mores. *Tamen in classibus inferioribus possent, in quadrum circum classem scamnis collocatis, sedere, relicto spacio in medio, vbi magister obambularet; sed in aliis altioribus non ita, ob causam dictam. Sedeant separati nostri et collegii Germanici; et seminarii et externi separatim quoque; et rursus ex externis separentur maiores natu a minoribus; et similiter ex collegialibus ac ex seminarii; ipsos uero minores, ac etiam maiores natu, poterit subdiu[id]ere et ordinare pro ratione doctrinae,* vel in classes, ordines aut decurias pro ratione peritiae ipsorum; maiores uero natu a minoribus separentur. Ad haec autem loca poterunt ascendere, prout se gesserint aut profecerint, ut prouocentur ad emulationem et emendentur; *imo etiam forte ab eis deiici, si uideantur segniores. Item, juuabit plurimum singulis suos aduersarios seu riuales assignare, peritia pares, qui se inuicem corrigerent et emendarent in omnibus classis exercitiis, vt repetitione lectionis, examine, thematis correctio-*

---

a hostium, *ms.*

ne, etc.; et quotiescumque vnus eorum interrogatur, alter similiter surgeret ad emendandum errantem.

Jam uero audiendi ac discendi modus, tum in classe, *tum extra classem,* is commodus esse uidetur: in classe quidem recitant, audiunt, repetunt, exercentur et examinantur in praeceptis et lectionibus auditis *a magistro, et componunt ac corriguntur,* ut exposuimus *prius:* ipsorum autem *discipulorum proprium* est munus, ut attente audiant et studiose haec praestent. Item, vt excipiant quae a magistro dictantur aut notantur: item alia, quae ipsis placebunt in lectione. Ad excipiendum uero haec habebunt albeolum duplicem, in quorum altero excipiant themata a magistro dictata, et describent *jam* correcta themata ibidem, *saltem qui inferiorum sunt classium:* in altero albeolo scribent ad uerbum lectiones, quas audituri sunt, tum praeceptorum artis, tum auctoris, distantibus lineis, et magna utrinque relicta margine. Et ibidem audient lectiones, atque inter lineas describent sinonima latina, uel uulgarem significationem uocabuli, si classis sit inferioris; in margine uero excipiet notatu digna, aut quae magister dictat inter docendum, *praefixo uocabulo ad quae pertinent, et subscribendo inferius annotationem, uel numeris praefixis supra dictionem, et iisdem rursus in margine subscribendo annotationem, vel signis aliis:* cumque repetet lectionem mox auditam, ex scripto poterit, illa dictata legendo, referre; at sequenti die, cum eadem lectio repetitur, antea lecta, memoriter omnia referet in ipsomet auctore typis excusso.

Hic modus, quamuis laboriosus, sed tamen magnae utilitatis uidetur, et in nostris scholis, saltem in graecis *potissimum* auctoribus audiendis, uideretur obseruandus, et forte in quibusdam aliis classibus in lectione auctorum. Posset etiam aliter fieri: ut libri qui praeleguntur essent ad hunc finem sic excussi, distantibus lineis et magnis marginibus, ut ibidem scholastici exciperent; quamuis non esse uidetur tantae utilitatis ut modus praecedens, *cum ipsi describunt;* uel posset etiam medio modo fieri, ut nunc libri sunt excussi, ut sinonima quidem inter lineas exciperent, et breuiora notata in margine *ejusdem libri,* longiora uero in albeolo, posito primo uerbo auctoris intra parentesim, circa

quod illa notantur, *ac deinde subjungendo notata. Nostris uero erit necessarium ob penuriam librorum, vt omnia in albeolo notent et excipiant, etiam synonima, cum eis indigent, et vulgari sermone vocabuli significationem quoque cum reliquis, praeposito prius latino verbo, vt diximus, parenthesi concluso; scribent autem distincte singula et relictis marginibus: nec vero nostris suppetit tantum temporis extra classem, vt lectionem, quam audituri sunt, possint transcribere. Forte fieri posset* [a]. *Igitur in inferioribus classibus excipientur solum* sinonima uel significationes uocabulorum uulgari sermone, quem nesciunt, cum litera ordinatur; item, excipient omnia ea, quae dictantur a magistro.

In superioribus uero classibus, et praesertim rhetorices ac humanitatis, excipient frases, uerborum significationes ac differentias, historias et fabulas, antiquitates, sententias egregias, prouerbia, dicta acuta aut responsa, apophthegmata, epigrammata, facetias, methaphoras, figuras et tropos, locos et argumenta ex iis deducta, totum denique artificium rhetoricum auctoris, quem audiunt. Item, excipiet prolegomena, uidelicet quae magister, cum librum auspicatur, antequam ad literam acceda[t], attulerit: demum quaecumque a magistro dictentur ex iis, quae supra descripsimus. Atque haec in classe. Extra classem uero scholasticis inferiorum classium, usque ad primam grammaticae inclusiue, minimum tempus esset concedendum, et tantum ad mandandum memoriae lectiones, quas adiunt, et doctrinam xpianam. *et componenda, quae eis sunt a magistro constituta;* sed multum temporis in classe, quoad fieri possit, retineantur in repetitionibus, compositionibus et aliis exercitiis; et illic etiam partim memoriter discant dum alii recitant, etc., cum ii priuatim uacare nesciant literis, et otiari soleant soluti a literario ludo. Possent tamen paruulum thema *scholasticis* inferioribus *infimarum clasium* dari unius uel alterius periodi, quod componant, uel ut concordantias faciant, quarum deinde praeceptor rationem petat; uel declinanda nomina, aut uerba coniuganda dari poterunt, quae illo tempore discerent, et postea praeceptor in eisdem examinaret. Sed hi in-

---

[a] *Praecedentia tria verba, quae superesse videntur, lineam habent subductam in ms.*

ter alia nil utilius agere posse uidentur, quam ut in cubiculo apud aliquem cogerentur reddere rationem auditae lectionis et eam repetere; nam hi paruuli, si eorum libertati relinquatur, nunquam id agent, sed potius otiabuntur, nec scient quidem si uelint. Nostri uero, *si qui sint,* possent, uel apud praeceptorem in collegio, uel bini et terni; et maxime curandum esset, ut semper latine agerent, utut possent.

Superiorum uero classium scholastici, maxime uero rhetores et humaniores, extra classium [tempora?] poterunt haec agere. Primum, apud se auditam lectionem repetere et examinare, et quae notauit in classe considerare, ac memoriae mandare, aut etiam, si per tempus liceat, bene transcribere aut corrigere, si quod fuerit erratum. Item, quaerere supellectilia uaria, ad ornatum orationis componendae, ex authoribus ad id accommodatis, ex quibus excerpet exempla, rationes, comparationes, testimonia, sententias, prouerbia et caetera uariae eruditionis, quibus locupletet et ornet orationem. Libri autem, unde haec excipiet, erunt ii plus minus, quos potissimos arbitramur: dictionaria, ut Thesaurus linguae latinae, Nizolii obseruationes, Calepinus, etc.: deinde uariae eruditionis aliquot, ut Aulus Gellius, officina et epytteta Textoris, Alexander ab Alexandro, Caelius Rodeginius, Petri Victorii variae lectiones, Volaterranus, Angeli Politiani miscellanea, poliantea Dominici Nani, margarita poëtarum, etc. Item, historici ecclesiastici et seculares, ut Eusebius, Caesaris commentaria, Valerius Maximus, Suetonius, Diogenes Laërtius, etc. Demum ex Cicerone, ex poëtis, atque etiam ex quibusdam concionatoribus, cum laudandus praesertim esset Sanctus, aut uirtus aliqua, posset res accipere, uel tandem alii, quos magister praescribet, et qui habentur in catalogo hac de re conscripto: in quibus omnibus, ad quaerendum quae uult, ipsorum librorum tabulis manuducetur. Post comparatam supellectilem, component orationes, tum priuate tum publice recitandas. Item, mandare poterunt memoriae aliqua, sed potissimum Ciceronis lectionem, quam audiunt, et poëtam, et praecepta graeca, et orationes, publice recitandas, ab ipsis compositas uel ab aliis: imo etiam lectionem praeuidere utcumque, in praeceptis praesertim rhetori-

ces, non erit incommodum. Habere etiam fortasse utile esset locos, *praesertim cum jam non sunt sub magistro, sed priuatim ipsi vacant litteris,* quos dicunt communes, ut ea, quae legerint, uel audierint, aut excerpserint scitu digniora, sub illis collocarent. Oporteret autem ipsos instruere de modo collocandi sub iis locis, et excerpendi ex authoribus, et quae et qualia. Atque in initio oporteret tantum acciperent quadraginta plus minus locos, ne confundantur multitudine: postea posset eos augere quotidie uaria lectione: et praeterea ii loci esse deberent maxime communes, ut multa sub se complecterentur, et ipsis suaeque facultati maxime aptos locos. Deseruire illi loci possent communes, quos habes in altera papiro, aut aliqua eorum pars.

Atque haec praedicta faciant, distributis horis commodis ad singula, plus minus, si fieri possit. Nostri praeterea ordine recitabunt in refectorio, tempore prandii aut coenae, orationes, quas composuerunt diebus festis ac dominicis: nonnunquam etiam docebunt lectionem aliquam, quam audierint.

Juuabit etiam regulas discipulis [a] tum ad literarum studia, tum ad mores spectantes [b], in singulis classibus proponere, uel scripto, uel uerbo, quas sequantur.

DE SINGULIS CLASSIBUS PARTICULATIM [1]

CAPUT 24

DE DISTRIBUTIONE CLASSIUM AC EARUM DISTINCTIONE, ET QUAE OMNIUM OPTIMA

Quae in communi uisa sunt circa studia literaria humanitatis, diximus. Superest siggillatim de singulis classibus, quaenam ratio et ordo studiorum in eis seruari conueniat, aperiamus. Ac quidem necesse omnino est ut uel una sit classis, uel duae, uel tres, uel quatuor, uel denique plures usque ad decem; extra quem numerum non uidetur expedire plures constituere. Plurimum

a *Delevimus verbum* proponere, *quod redundare videtur.*

b spectantia, *ms.*

1 Sequens titulus habetur in 1.ª pagina alterius quaternionis, quasi hujus generalis inscriptio, manu P. Ledesmae: «De singulis classibus particulatim, grammaticae, humanitatis ac rhetoricae. Collegii Romani. F.»

autem differet studiorum ratio et ordo singularum classium, istorum quouis mutato numero, cum ab uno uel paucioribus magistris aut pleraque aut omnia, quae a pluribus, eodem tempore praestari oporteat. At uero ordines uarii scholasticorum in singulis classibus esse poterunt, et in quibusdam necesse omnino erit. Quam ob rem breuiter referamus, qui et quot hi esse possunt, et de singulorum studiorum ratione per singulas classes et ordines seu gradus dicamus.

Hi ergo ordines, classes seu gradus diuersi scholasticorum, esse uidentur, ab infimis ascendendo ab superiores:

Eorum qui tantum legunt uel scribunt.

1. Qui alphabetum tantum legunt.

2. Qui iungere literas incipiunt, ba, be, etc., aut etiam syllabas.

3. Qui legere continuo tractu incipiunt, ut sanctam †, etc.

4. Qui scribunt alphabetum, quibus omnibus docetur Aue, Pater, Credo, Salue.

5. Qui legunt librum aliquem vulgari sermone, et scribunt continue ex exemplo, ductis lineis uel etiam non ductis.

6. Qui legunt latine, ut Donatum seu rudimenta, et discunt memoriter doctrinam xianam. paruulam; et hi etiam poterunt discere practicam arithmeticam, numerare, addere, subtrahere, partiri aliquousque.

Eorum qui recitant memoriter.

1. Qui recitant Donatum, seu rudimenta grammatica, memoriter, et solum declinant et coniugant; qui etiam memoriter recitabunt xianam. doctrinam.

2. Qui 2.am uel 3.am rudimentorum partem, uidelicet, de 8 partibus et de concordantiis recitant, et in eis exercentur: puta substantiui et adiectiui, nominis et verbi, etc.

3. Qui incipiunt audire de generibus vna cum regulis syntaxis facilioribus, ut Guarini uel aliorum, et incipiunt paruula themata componere per species actiuorum tantum, et audiunt selectas epistolas Ciceronis, etc.

4. Qui audiunt de declinationibus ac praeteritis, et reliquas facilioris syntaxis regulas passiuorum, communium, deponen-

tium verborum, et componunt paulo longiora themata per easdem regulas, et incipiunt audire familiares epistolas, et discunt cathechismum longiorem.

5. Qui audiunt etiam de praeteritis et supinis, et regulas eiusdem syntaxis de impersonalibus, de comparatiuis *nominibus et aduerbiis locorum* ac reliquis; et similiter componunt themata adhuc longiora, nempe paruulas epistolas per easdem regulas, et audiunt quoque epistolas familiares, et nonnunquam poëtam aliquem facilem, ut Ouidium de Ponto aut de tristibus, aut aliquam ecglocam [*sic*] Virgilii faciliorem, ac similiter doctrinam xpianam. dictam certis diebus discunt.

6. Qui audiunt syntaxim alteram altiorem ad eloquentiam comparatam, quae fortasse melius inciperetur in praecedenti ordine, item audiunt epistolas familiares, ac simul etiam de amicitia uel senectute: item comicos poëtas, ut Plauti aliqua et Terentii purgata, quae etiam in superiori classe essent incipienda, et non potius quam heroica: item nonnunquam Virgilii Aeneidos librum aliquem uel eius ecglocas, uel Ouidium, etc.; et nonnunquam fortasse historicum faciliorem, ut Salustium, etc.: atque hi component longiores epistolas, et nonunquam, semel saltem in mense, suo marte.

7. Qui *audiunt de arte metrica et* quantitate syllabarum, et de *vtraque* copia, *aut librum alium elegantiarum,* uel de conscribendis epistolis, atque incipiunt carmina componere, et audire graeca rudimenta, et se toti comparant ad copiam et elegantiam sermonis; qui etiam audiunt Ciceronis grauiora opera, ut de officiis, Tusculanas quaestiones, de finibus, imo etiam oratiunculam aliquam: item historicos uarios, Caesarem, Liuium, Sallustium, etc.; et scripta poëtarum grauiora, heroica et lirica, ut Virgilii *correcti,* Martialis correcti, etc.; *atque haec classis humanitatis commode appellabitur.*

8. Posset etiam distingui classis vna poëtices, vt in quibusdam locis, imo et classis graeca seorsim, vel etiam scholasticorum gradus, plus et minus peritorum, in eadem classe, quorum alii faciliora, alii dificiliora audirent, et alii haec, alii illa.

9. *Inferioris rhetoricae classis.*

10. *Superioris rhetoricae classis.*

11. *Possent autem omnes hi ordines seu classes conduplicari, ita vt eadem in sequenti repeterentur iterum ac docerentur, quae in praecedenti lecta fuerunt, et quidem paulo exquisitius in sequenti, quam in praecedenti; vel vt properanter longioribus lectionibus, quae lente et pedetentim fuerunt in praecedenti lecta.*

12. *Posset etiam fieri, vt vnus magister omnia in singulis classibus seu ordinibus doceat, praecepta, authores, oratorem, poëtam, graeca, denique omnia ejus classis; atque hoc est optimum et optandum: at si nequeat fieri, in eadem classe esse poterunt duo magistri, quorum alter sit praecipuus et curam habeat classis, alter alia doceat, vt poëtam, vel graeca tantum, etc., vel sit in aliis coadjutor inferior. Duo vero aequales magistri aut fere aequales, quorum vterque curam habeat eorumdem scholasticorum, nullo modo uidetur expedire, cum pluralitas principum sit mala, vt ait Aristoteles.*

13. *Cum uero tot sint ac esse ordines scholasticorum possint, at classes seu gymnasia vsque ad rhetoricam inclusiue in vno collegio decenarium numerum non excedent, vt uidetur; sed in eis includentur omnes, et pro ratione frequentiae scholasticorum erit vel vna, vel duo, tres, vel plures, vel septem, vt in collegio nostro Romano. Nisi adderetur extraordinaria lectio aliqua insignis, vt esse solent aliquorum professorum celebrium; vel contra, infima schola aliqua instilueretur praeter has, in qua prima litterarum elementa pueri docerentur, legere et scribere; nam tunc essent duodecim numero.*

Sed jam de singulis, quae ratio et studiorum ordo videamus.

CAPUT 25 [1]

CLASSIS, IN QUA PRIMA LITTERARUM ELEMENTA PUERI DOCENTUR, SCILICET, LEGERE ET SCRIBERE, SIC SE HABET.

Explicetur. .

---

[1] Totum caput est autographum P. Ledesmae quemadmodum etiam sequentia capita usque ad trigesimum septimum inclusive.

CAPUT 26

DE GRAMMATICAE CLASSIBUS SEU SCHOLIS, AC PRIMO CUM UNA TANTUM CLASSIS EST, IN ALIQUO COLLEGIO, GRAMMATICES

Ratio studiorum et ordo, cum vna sola sit classis grammaticae in aliquo collegio, erit, vt diuidatur in tres gradus, infimos, medios et suppremos, et singulis propria destinentur munera et propriae lectiones.

Explicetur.

CAPUT 27

RATIO STUDIORUM ET ORDO VBI DUAE TANTUM SUNT CLASSES GRAMMATICES

Quod si duae sint classes grammatices in aliquo collegio, seruabitur hic ordo, forte is, quem habeo Tusculani collegii, et quem modo illi seruant, atque eis fuit datus a Rdo. Patre Madridio.

CAPUT 28

VBI TRES SUNT CLASSES GRAMMATICES

Explicetur: nam puto non abs re futurum propter Societatis collegia, aut accipiatur ex aliquo collegio Societatis, si alicubi talis reperitur.

1. Fortasse esse posset, vt prima infimos, qui prima rudimenta, scilicet declinare, conjugare, tantum nossent, aut etiam concordantias inciperent.

2. Secunda medios contineret, qui plene in concordantiis omnibus exercerentur, et compositione per verborum species omnes; et audirent familiares epistolas, et de generibus, aut etiam de preteritis.

3. Tertia supremos, qui tum in praedicta compositione per verborum species, tum in elegantia stili mediocriter exercerentur, qui possent audire poëtam aliquem, et de arte metrica, componere etiam carmina, et epistolas, ac de officiis, senectute etc.; vt, scilicet, prima grammaticae collegii Romani, vel infima hu-

manitatis. Similis videtur Complutensis accademiae ratio studiorum trium classium et trium annorum grammatices.

CAPUT 29

QUATUOR CLASSIUM ORDO STUDIORUM

Describatur. Idem esse posset, qui trium praecedentium, addita quarta schola, rhetorices, seu mixta potius ex humanitate et rhetorica, in qua etiam graece doceretur, prius rudimenta, deinde alia, qualis hic uidetur nostra classis humanitatis, vel paulo altior.

CAPUT 30

QUINQUE CLASSIUM ORDO STUDIORUM

Videtur michi commodus satis ordo et efficax, quem habet Rdus. P. Natalis. Posset hic transcribi, nisi quid addi placeret Patribus, aut mutari.

CAPUT 31

SEX CLASSIUM ORDO

Statuatur.

CAPUT 32

SEPTEM CLASSIUM ORDO

Hic est nostri Romani collegii nunc temporis proprius, de quo per singulas classes mox dicendum erit.

CAPUT 33

OCTO CLASSIUM ORDO

Constituatur, si uidebitur: aut erit idem, qui quatuor classium ordo, sed conduplicatus, vt quatuor classes a primis, non genere, sed solo gradu differant vel docendi modo, licet eosdem authores et eadem praecepta, vt duae classes suppremae essent rhetorices, sed inferior et superior, et ita caeterae.

CAPUT 34

9 CLASSIUM ORDO

Instituatur, si uidebitur.

CAPUT 35

DECEM CLASSIUM ORDO

Hic est collegii Conymbricensis, a quo esset accipiendus, nisi quid Patribus in eo muttandum uideretur: est etiam Parisiensis in quibusdam collegiis, a quibus forte aliqua possent accipi.

Posset etiam idem esse, qui erat quinque classium Rdi. Patris Natalis; sed conduplicatus, vt dicebamus in aliis, vt quinque aliae classes a primis quinque solo gradu differant, eadem docendo, sed diuerso modo altiori. Sed, caeteris omissis, de Romani collegii classibus et earum ordine dicamus.

ORDO STUDIORUM SEPTEM CLASSIUM

GRAMMATICES, HUMANITATIS AC RHAETORICES COLLEGII ROMANI

CAPUT 36

DE CLASIUM OPTIMO NUMERO, ET QUID DE SINGULIS, ET QUARE, AGENDUM

Videtur sane optimum, et ad doctrinae plenitudinem, et ad ejus perfectionem docendique maiorem commoditatem, et scholasticorum fructum vberiorem, vt, si auditorum frequentia patiatur, uel in decem classes, uel in septem, vel in quinque distribuantur, et vt singulis singuli praeficiantur magistri, distinctis scholis singulorum propriis.

In collegio ergo hoc nostro Romano septem sunt in his humanioribus classes, scilicet: quinque grammatices, vna humanitatis et altera rhetoricae; de quibus, eorumue studiorum ratione vniuersa, apte, vt arbitror, dicemus, ab infima omnium exordium sumendo, et ascendendo per singulas vsque ad rhaetorices suppremam.

Non est enim satis in vniuersum nosse docendi modum et caeterorum aliorum scholasticorum exercitiorum rationem et ordinem, nisi particulatim illa omnia communia ad singulas quasque classes recte et vtiliter accommodentur: practica siquidem cognitio potius est propter opera, quae quidem singularia sunt, et particulatim fiunt. Igitur illa, quae supra traddidimus jam

singulis classibus, quo pacto melius ualeamus, aptemus. Nec uero omnia omnibus conueniunt, nec omnibus equaliter; sed quaedam quibusdam, et haec plus et illa minus pro diuersitate classium. Scopus autem hic in iis exercitiis constituendis singularum classium ac reliquis omnibus esse debebit, vt et sint optima, et quibus multum discipuli proficiant, imo quibus summe proficiant; et ejusmodi, ne magistri nimis grauentur, ne postea onus nequeant sustinere, et vel deficiant, uel infirmentur; vt, inquam, discipuli egregie exerceantur, nec sint in otio, et magistri aliquantum subleuentur, neque obruantur.

In singulis ergo classibus tria potissimum perscribenda uidentur. Primo, quae qualisue ea sit classis, seu cuius gradus: 2.°, quid quoque tempore, et quanto, et quo ordine in ea faciendum: 3.°, de modo haec singula agendi ac praestandi. In qualitate autem graduue classis duo potissimum dicenda aut tria. Primo, quid debeant illic discere scholastici, et quid jam eos oportuerit didicisse prius: 2.°, qui libri legendi in ea classe, scilicet, cujus generis authorum, cum praeceptorum artis, tum aliorum; et 3.°, quibus libris vtentur et juuari poterunt, tum magistri, tum discipuli.

Igitur ab infima incipiamus, quae numero est septima, in collegio hoc nostro Romano.

INFIMA CLASSIS, UIDELICET SEPTIMA

CAPUT 37

QUAE ET QUALIS SIT CLASSIS

Ad hanc classem admittuntur solum ii, qui saltem sciunt mediocriter scribere, non solum vt legi possit eorum scriptura, sed ita vt sit spes, quod pro tempore, quo continendi sunt in ea schola, sic proficient, ut expedite scribant, cum ascendent ad alteram superiorem scholam grammatices; nec recipiuntur aliter, ne postea ex hac causa in studiis retardentur. Item, oportet vt legant mediocriter expedite; at si sit dubius, quia non uidetur ad hanc mediocritatem peruenire, potius non admittatur, nisi forte aliae causae vrgeant, quae efficiant ex [a]equo et bono esse admittendum.

Libri, qui in ea classe discuntur, sunt rudimenta prima grammatices, authore Anibale Codreto, sed bene excuso; et ex Conimbricensi, aliquibus muttatis, et doctrina xpiana. paruula, qua utimur; et praeterea nihil aliud. Nec magistri alia docebunt praecepta, neque inculcabunt aut addent, aut alio ordine uel modo.

Sunt autem in hac classe tres ordines scholasticorum seorsim distincti suis locis, scilicet, infimis, mediis ac supremis. Sunt et magistri duo, quorum alter est praecipuus, alter uero coadjutor illius: ille superioris ordinis curam habet; iste duorum aliorum inferiorum. Sed haec pro ratione numeri scholasticorum; nam si in supremo ordine essent pauci, haberet idem quoque curam alterius 2.[i] inferioris. Hi autem magistri, saltem praecipuus esse debebit non solum bonus et prudens, ac authoritate valens; sed etiam ita doctus, ut bene latine loquatur, et qui longe superet id, quod satis esset ad eam classem, et posset in multo altiori docere; ac praeterea expertus, vt qui cum pluribus etiam puerorum parentibus agere cotidie oporteat; atque ne aliter parum scholastici proficiant.

CAPUT 38

QUAE ET QUOT IN SINGULIS FIANT ORDINIBUS, ET QUO ORDINE

Primus et infimus ordo sic habet.

Post orationem consuetam recitant singuli binas lectiones.

1. Unam rudimentorum primae partis Codretti et alteram secundae partis. Recitant autem singuli utrasque simul, ac neutram memoriter, sed tantum legentes, *et hoc per paucos aliquot dies. Postquam singuli recitarunt, statim remittuntur ad discendam lectionem doctrinae xpianae., dum alii recitant.*

2. Postea rursus recitant tertiam lectionem doctrinae christianae singuli; sed hanc memoriter. *Et postquam singuli recitarunt, remittuntur ad scribendum aliquot lineas, dum alii recitant doctrinam: et, finita recitatione, incipiunt ferre scripta.*

3. Deinde scripta corriguntur, quae *tum* scripserunt; *et postquam singuli correxerunt, statim remittuntur ad discendas lectiones futuras.*

4. Postremo legunt apud se, et discunt assignatas a magistro lectiones uespertinas; et magister curabit ut ita fiat.

Secundus ordo prorsus eodem modo habet.

1. Praeterquam quod lectionem primae partis rudimentorum Codretti, *scilicet, declinationum et conjugationum,* recitant memoriter, alteram tertiae partis, *scilicet, de octo partibus orationis legendo, ut facilius postea eam memoriter discat, cum ad eam partem peruenerit;* doctrinamque christianam similiter memoriter.

2. Vesperi uterque ordo, tam primus quam secundus; eodem prorsus se modo gerunt ac matutino tempore.

3. *Ascendunt autem ab infimo ordine ad secundum, cum uidentur expedite legere et prompte: ex secundo uero ad tertium, cum sciunt nominum declinationes, et conjugationum bonam partem, vtpote duas coniugationes uel tres.*

Tertius ordo sic habet.

Mane: 1. Prima et secunda hora, singuli binas lectiones rudimentorum recitant, unam primae partis, *scilicet, declinationum vel conjugationum;* alteram secundae; sed utramque memoriter; et utramque quoque simul singuli, recitata una, statim alteram.

2. Postquam aliqui recitarunt, *mittuntur* statim terni uel quaterni *aut quini,* datis a praeceptore uocabulis, *ut* declinent et coniugent uicissim apud se; et, uno declinante seu coniugante, alii *socii* intuentur in rudimentis eam declinationem uel coniugationem, per quam inflectitur, et corrigunt errantem: atque hoc faciunt interim dum alii recitant *rudimentorum lectiones, et aliquanto plus tempore.*

3. Finita recitatione lectionum *et praedicto exercitio,* per horam *integram* sequentem magister eos exercet, *potissimum* declinando et coniugando, atque *partim* interrogando circa secundam partem rudimentorum, et ea utcumque exponendo *simpliciter et clare et paucis,* cum non intelligunt; et in concordantiis quoque nonnihil incipit exercere prouectiores.

4. *Deinde per mediam horam postremam discunt verpertinas lectiones eis assignatas.*

Vesperi: 1. Unam solam recitant Codretti rudimentorum

lectionem secundae partis, et statim singuli simul alteram doctrinae christianae. In reliquis uero prorsus eodem modo, ut mane.

2. *Possent obligari vt domi scriberent nostri lectionem secundae partis Codreti, quam sunt recitaturi, saltem matutinam, vt scribere discerent, et juuaret ad eam facile discendum non parum.*

Die mercurii, aut quo solent semel in hebdomada lectiones intermitti, matutino tempore, per duas solum horas manent in classe omnes *hi* tres ordines; uesperi omnes ociantur. *Eadem autem agunt, quae aliis diebus.*

Diebus ueneris, mane tertia hora, omnes audiunt interpretationem quandam doctrinae christianae, pueris accommodatam, et in ea exercentur et interrogantur. Modus autem interpretandi seu docendi hanc doctrinam erit is, de quo postea, cum de doctrina christiana dicemus, *scilicet, Patris don Diegi* [1].

Die sabbati prorsus eodem modo se gerunt, ut aliis diebus hebdomadae.

Diebus dominicis et festis, uesperi, hora lectionum consueta, exercentur in doctrina christiana et aliis literariis exercitiis: disputant autem inter se, interrogando circa doctrinam christianam quae audierunt, et respondendo; similiter declinando et coniugando *et recitando praecepta.* Datur autem uno aut duobus ex illis, puta iis, qui melius se gesserint, praemiolum aliquod, ut nomen Jesu, uel imago paruula papiracea, etc. *Cum plures dies festi acciderent, posset eis assignari aliquid ex iis, quae didicerunt, repetendum memoriter, cujus postea rationem redderent; vel tam iis, quam qui aliorum sunt inferiorum ordinum, assignare ex lectionibus aliquot, illis diebus scribendas domi, quas scriptas ferrent cum ad classem accederent.*

Post tres menses muttantur ex hac classe ad alteram, qui apti videntur, ac deinde singulis tribus mensibus.

---

[1] Videtur esse sermo de P. Didaco de Eguia.

CAPUT 39

DE MODO HAEC OMNIA AGENDI SEU PRAESTANDI IN PRIMO ET 2.° ORDINE

1. In infimo ordine et secundo, inferior magister statim, classem ingressus (post orationem solitam), incipit audire peritiores, uidelicet qui secundi sunt ordinis, recitantes lectiones rudimentorum; deinde alios, qui primi sunt et infimi ordinis: *et similiter in recitatione doctrinae et in correctione scripturae, prius hos, deinde alios*. Postquam autem singulos audiit magister, uirgula quadam, in margine libri posita, designat cuiquam lectionem futuram uel longiorem uel breuiorem, prout uidet ualere ingenio: ut in plurimum nominatiuum unum [a], uel duo tempora uerbi, tantum in initio addunt memoriter, atque etiam legentes, et tres, uel ut summum 4.r lineas secundae partis rudimentorum.

2. Audiendi modus est. Vocat sex uel octo; et, constitutis coram se in circulum, accipit singulos sigillatim; uel binos pariter, alterum a destris, alterum a sinistris, si sint multi, aliis ibidem lectionem reddendam preparantibus: accipit autem magister uniuscuiusque librum, uel intuetur legentem num erret, aut assignatam lectionem recitet; et legentem corrigit, ac manu ducit.

3. Finita recitatione doctrinae xpianae., incipiunt deferre scripta ad magistrum, postquam absoluerunt; qui sigillatim ea corriget, subscriptis aliquibus characteribus pulchre exaratis, seu dictionibus, in iis potissimum, in quibus puer errauit.

4. Exemplum uero, quod pueri imitentur, uel ipsi afferent ex paterna domo, uel magister conscribet et dabit, alphabetum, inquam, uel lineam unam uel alteram; aut uero curet, ut in collegio aliquis nostrorum fratrum scribat, qui norit probe exarare literas.

5. Tempore, quo magister corrigit aliorum scripta, alii, qui iam correxerunt uel qui iam scripserunt, discunt lectiones uespertinas designatas a magistro, et magister curat ut haec omnia sic fiant. Vesperi, ut diximus, fit prorsus eodem modo, et designantur similiter lectiones matutinae modo exposito.

---

[a] nominatiuus unus, *ms*.

6. Postquam didicerunt ac memoriter recitarunt omnes nominum declinationes, iterum ab initio iubebit recitari easdem magnis lectionibus; et idem faciet finita prima conjugatione [a] uerbi amo, eandem magnis lectionibus reddendo; *et idem finitis omnibus conjugationibus.*

CAPUT 40

DE MODO IN 3.° ORDINE SERUANDO

1. In 3.° ordine singuli recitant simul memoriter, ut diximus, alteram coniugationum earum, quas nesciunt, uel etiam declinationum nominum, eas repetendo; et alteram secundae partis Codreti, magnitudinis trium uel 4.r linearum *comuniter,* uel plurium, pro ratione ingenii.

2. Ac magistei audit uel sigillatim singulos, uel binos recitantes ob multitudinem, ac per se quidem omnes audit: nec utetur decurionibus, sicut nec inferior alter magister.

3. Postquam aliqui recitarunt, statim terni uel quaterni, datis nominibus aut uerbis, quae declinant et coniugant, interim dum alii recitant, distribuuntur, ut diximus. Dat autem singulis *quinariis vel* ternariis nomina tria uel quatuor, aut uerbum unum, uicissim ab illis inflectendum, aut his nomina, illis uerba, prout periti uidentur; quae uicissim ordine apud se inflectunt, aliis librum inspicientibus, ubi est declinatio uel coniugatio, ad cuius formam inflectitur, et errantem corrigunt, et errata numerant, et ad praeceptorem deferunt, uter minus plusue errauerit: qui eis rursus noua, si tempus suppetit, dabit nomina aut uerba, similiter inflectenda, dum ipse audit alios recitantes, atque etiam paulo amplius protrahendo. Poterunt etiam simili modo uicissim praecepta ipsa, quae didicerunt, uicissim ordine memoriter recitare. Atque haec exercitatio est magnae utilitatis, et excitat miram puerorum aemulationem, et magistro interim datur aliqua requies, dum omnes sic distributi se ipsos exercent.

4. Durat hoc exercitium per horam plus minus: postea iubet cessare, et per aliquantum temporis lectionibus futuris uacare.

---

[a] cognugatione, *ms.*

5. Modus deinde, *quo* ipse magister *per horam sequentem* eos exercet: interrogando de declinationibus et coniugationibus, quae didicerunt, ut unus dicat unum nominatiuum, alter alterum; unus unum modum aut unum tempus, et alius alium, ordine ut sedent, uel hinc inde interrogando diuersos. Item *potissimum exercet* dando nomina simplicia *frequentius, quae declinent per uarias nominum declinationes in terminationes, vt seruus sicut dominus, etc.;* uel composita, *vt paterfamilias; et quidem* cuius utraque pars inflectitur, *ut respublica;* aut altera, *vt jurisperitus;* et *substantiua, vt sapientia; et adjectiua, vt sapiens, bonus; et substantiuum cum adjectiuo simul, vt pater bonus; vel nominatiuum quem didicerunt, addito adjectiuo, vt poëta egregius, musa xpiana.;* et facilia et difficilia; similiter uerba *facilia et similia conjugabunt.* Denique exercet eos eo modo, quo supra diximus, cum de puerilibus exercitiis, *capite octauo,* et illi declinandi *et conjugandi modi seruabuntur.*

Tandem potissima exercitia, et ueluti finis huius infimae classis, sunt haec duo exercitia, nempe: bene declinare et coniugare; et ideo haec erunt frequentissima. Secundum locum obtinet exercere eos in secunda parte Codretti, *ea[m] interrogando et brebiter explicando, exemplo posito vno tantum aut altero, sine alia ulla interpretatione, nisi forte italice, breuissime interpretando ad verbum praeceptum de quo interrogat. Item exercitium* tertium *erit* et minimum, concordantiae, quas incipit pro prouectioribus. *Tandem magister incipiat cum eis latine agere in quibusdam communibus, quae frequenter occurrunt, vt: tarde venis, responde, dic tu, male dicis vel bene, etc.: et cum interrogat ipsa praecepta, similiter.*

SEXTA CLASSIS

CAPUT 41

QUAE ET QUALIS CLASSIS

1. Ad hanc scholam seu classem admittuntur cum sciunt bene declinare et bene coniugare, dum sciant quoque bonam aliquam partem secundae partis rudimentorum, etiamsi nec totam teneant, nec concordantias norint: *ibi autem discent residuum*

secundae partis rudimentorum, et concordantias, tertiam videlicet partem, et in eis exercentur, et incipiunt audire authorem aliquem facilem et bonis quoque moribus accommodatum.

2. Libri *ergo,* qui docentur *seu discuntur,* sunt: tertia pars rudimentorum Codretti, et id quod supererat secundae: quibus finitis, incipit regulas Guarini *seu paruae syntaxis,* scilicet actiuorum, post tres menses plus minus, cum uidet bene eos exercitatos in concordantiis. *Item singulis tribus mensibus incipit, et intra illud spacium absoluit* de generibus Dispauterii et declinationum quasdam regulas, non uero declinationes Dispauterii. Item autores: Cato, *primis aliquot mensibus,* et postea epistolae selectae. *Item cathechismus paruus Canisii pro iis, qui jam didicerunt, et bene tenent paruam doctrinam xpianam.; et haec ipsa pro iis, qui eam nesciunt;* et praeterea nihil aliud; nec ulla alia praecepta danda aut dictanda.

3. *Nec aliis discipuli utuntur libris, sed tamen Dispauterium habere licebit cum mediocribus commentariis. Magister uero habere poterit etiam Dispauterium cum magnis, et epistolas Ciceronis cum commentariis, et Calepinum, et forte alios aliquot humaniores.*

CAPUT 42

QUID, QUOQUE TEMPORE, ET QUANTO, ET QUO ORDINE DOCENDUM

1.° 1. *Mane prima hora, post solitam orationem, quam omnes in ingressu magistri recitant genibus flexis, distributis discipulis, ut sedent per decurias recitant memoriter apud suos decuriones lectionem matutinam praeteriti diei, scilicet de generibus, singuli; et dum alii recitant, praeparant se, qui recitarunt, ad alteram, magistro inuigilante et lustrante omnia, vt recte fiant.*

2. *Postquam omnes recitarunt, rursus ab initio* singuli similiter recitant alteram lectionem Catonis uel epistolarum selectarum cum leguntur; et postquam quisque recitauit, se praeparat ad repetendum easdem; *vel forte melius, vt singuli binas pariter recitent, vnam proxime post alteram; deinde alius atque alius. Atque haec recitatio breuius quam intra quartam*

horae fortasse. Postea per quartam horae aut amplius, distributi terni vel quaterni, declinant et conjugant vicissim, datis vocabulis, vel ipsamet vocabula et verba lectionis recitatae aut lectionem, quae praeceptor designat eis; atque hoc frequentius: vel praecepta rudimentorum vicissim recitant secundae partis uel tertiae, vel de generibus, quae hucvsque sunt lecta, aliis librum intuentibus, et corrigentibus errantem, sicut est expositum prius, ac magistro ipso inuigilante vt recte fiat.

3. Postea repetunt de generibus bis, aut ter, *aut quater* diuersi.

4. Deinde *examinatur* lectio *eadem, hos et illos interrogando per mediam horam.*

5. Tertio *per quartam horae paulo minus, aut per octauam,* magister docet prius de generibus, et deinde repetitur bis aut ter a diuersis. *Secunda hora paulo post repetitur lectio Catonis seu epistolarum, cum docentur; examinatur per mediam horam. Deinde* docet Catonem uel epistolas *per quartam horae,* et similiter repetitur lectio *praesens bis aut ter a diuersis, per quartam horae paulo minus. Rursus* exercentur scholastici uarie ab ipso magistro, *si quid temporis superest vsque ad tertiam horam uel tertiam cum dimidia.*

1. Tertia hora *vel media postrema* distributi discipuli, *ut sedent,* per ternarios uel quaternarios repetunt apud se uicissim ordine easdem lectiones lectas [a], uidelicet, prius singuli de generibus, deinde rursus singuli Catonem, aliis *duobus* audientibus, et ubi nescit adiuuantibus, ipso magistro omnia lustrante ut recte fiant, *vt illum interrogent discipuli cum nesciunt.*

2. Tandem finita repetitione hac, *si aliquid temporis superesset,* singuli quoque ordine sic apud se distributi declinant et coniugant omnia nomina et uerba auditarum lectionum [b]; et si

---

[a] *In margine ignota manu:* Nota. Videtur melius per ternarios, quam vel per binarios aut quaternarios.

[b] *In margine, P. Ledesmae manu:* Secundae partis uel tertiae, vel de generibus, quae hucusque sunt lecta; aliis librum intuentibus et corrigentibus errantem, sicut est expositum prius, ac magistro ipso inuigilante ut recte fiat.

quid temporis supersit, *petunt scholastici et* dantur a magistro *etiam* noua aliquot nomina *aut uerba declinanda et conjuganda, et referunt ad praeceptorem, vter plus aut minus erravit, vt in classe praecedenti.*

3. Postremo, *post tertiam horam* omnes audiunt sacrum, qui non audiuerunt ante lectiones, et eius rei habeat sindicos, qui referant si quis non audierit.

2.° Vesperi prima hora recitant memoriter similiter apud decuriones lectionem uespertinam praeteriti diei secundae partis rudimentorum aut tertiae partis, aut uero regularum Guarini, cum docentur. 2. Deinde repetitur bis, aut ter *aut quater.* [3]. Examinatur *per mediam horam integram.* 4. Legitur noua.

5. Repetitur, *vt in prima hora matutina. Tribus etiam diebus hebdomadae, post recitatam lectionem rudimentorum, simul recitant doctrinam xpianam.; et illi quidem, qui sciunt paruam, recitant cathechismum Cannisii; qui uero nesciunt, recitant paruam. Dies autem hi erunt, martis, jouis et sabbati.*

2.ª Secunda hora, *primo,* distributi scholastici ut mane, repetunt uicissim apud se eandem lectionem. 2. *Deinde etiam hac tota secunda hora fere frequentius fiet examen generale concordantiarum vel regularum Guarini auditarum, varie in eis exercendo, scilicet, dando concordantias et orationes per illas regulas latine reddendas, nunc istum, nunc alterum interrogando, etc.; et idem a pluribus petendo, et per uarios modos, tempora et personas. Rarius autem loco hujus examinis generalis posset vnum ex tribus exercitiis fieri, vt scilicet apud se distributi, ut dictum est,* ipsi declinent et coniugent nomina et uerba *praesentis* lectionis *uel alia data,* atque etiam *aliud,* si placet magistro: nonnumquam recitant praecepta se interrogando, quae olim didicerunt, alta uoce, caeteris audientibus, ac duobus tantum sic certantibus, *vno interrogante et altero respondente alta voce.* 3. Item, loco huius repetitionis *aut examinis, eodem modo* distributi *apud se per quaternarios,* possent aliquando recitare praecepta secundae partis rudimentorum, uel tertiae partis, ita ut unus alterum interroget, et alter respondeat, et rursus uicissim; *et* duobus aliis eadem praecepta apertis libris intuenti-

bus, ut errantes corrigant; atque hi alii duo rursus similiter: *et similiter possent aliquando praecepta de generibus vicissim ordine sic inter se recitare; sed frequentius erit illud examen generale, aut semper.*

Tertia hora corrigitur thema, praecedenti die datum, et quidem unum tantum aut duo publice *per quartam horae cum dimidia* [a]*:* deinde dictatur nouum *vulgari sermone: deinde alta voce dictatum legitur, vt emendent scripturae errorem, datis uocabulis dificilioribus. Postea per quartam horae paulo plus, aut mediam horam,* componitur in e[a]dem classe; et, ipsis componentibus, *priuatim reliqua themata praecedentis diei, singulos vocando, apud se corrigit.* Tandem transcribunt, et decuriones colligunt themata bene scripta et ferunt ad praeceptorem. *Item* semel in mense aut bis componunt per duas horas, *aut toto uespertino tempore,* et tunc omittunt repetitiones *et lectiones;* ac similiter corrigitur alterum, quod illi respondet, ante mensem datum *aut quindecim dies, et cetera vt in cotidiano themate.*

Nota. Item semel aut bis quoque in mense datur aliud thema longius, quod domi componant: forte in hac classe non debeat dari.

3.° Die mercurii, duabus tantum horis docent mane, ut aliis diebus, sed omnia breuius.

4.° Diebus veneris, mane tertia hora, una cum aliis infimae classis intersunt lectioni doctrinae xpianae.

5.° Die sabbati, mane recitantur, et repetuntur deinde, omnes lectiones totius hebdomadae matutinae, et examinantur ac disputant, *se interrogando,* in eisdem. Vesperi similiter recitantur et repetuntur omnes uespertinae, et similiter examinantur et disputant in eis: corrigitur thema praecedens et dictatur nouum, et componitur, ut supra diximus.

6.° Nonnumquam poterunt protrahi examen et disputationes et concertationes inter se usque ad finem horarum, et eo die non componi: etiam praemiola *tunc dari* uictoribus, scilicet, vt ascendant ad curiam altiorem, uel calamus, uel carta, uel fasciculi florum.

---

[a] *Verba «cum dimidia» lineam habent subductam.*

7.° Diebus dominicis ac faestis a prandio, *per horam cum dimidia, consueta lectionum hora,* accedent ad literaria exercitia, *et dantur praemiola, saltem aliquando,* et dein ad doctrinam xpianam., *per horam plus minus* remittuntur una cum infima classe. *Cum plures dies faesti simul acciderint, posset eis assignari aliquid domi, uel repetendum, uel memoriter addiscendum et recitandum, ex auditis lectionibus, cujus postea elapsis diebus festis rationem peteret, vel thema componendum extra ordinem dari.*

8.° Postquam uidet in concordantiis bene profecisse, post tres menses, uidelicet, plus minus, incipit regulas actiuorum Guarini, et tunc pariter in his et in concordantiis exercet; *sed non docebit ultra regulas actiuorum.* Item, finitis de generibus et nonnullis regulis de declinationibus, eadem repetit iterum *ab initio singulis tribus mensibus.*

9.° Post mutationem studiorum, uidelicet elapsis sex mensibus, statim post pascha eadem prorsus docet ab initio, et eodem modo se gerit usque ad finem anni. *Item, elapsis dictis sex mensibus, post pascha,* breui examine, qui iudicantur idonei, ascendunt ad alteram classem, et similiter in renouatione studiorum. *Singulis denique sex mensibus fit muttatio ad aliam classem. Recipit autem singulis tribus mensibus ex inferiori.*

CAPUT 43

DE MODO HAEC AGENDI

1.° Praecipua exercitia huius classis et quasi finis eius sunt tria fere ex aequo. Primum declinare: 2.m coniugare: 3.m concordantiae; sed hoc tertium proprium et fraequentius, alia duo communia cum praecedenti classe et paulo minus frequentiora.

Item, cum postea auspicabitur regulas specierum et uerborum actiuorum, erit alia exercitatio, ut per illas componant themata; et praeterea ut, data oratione uulgari sermone actiua, eam reddent statim latine, idque per singulas regulas auditas uel lectas.

2.° In concordantiis uero exercent, tum accipiendo ipsius lecti autoris aliquam, tum nouam proponendo, ut homo iustus, et interrogando modo hunc, modo illum, quae concordantia est? an

bona? an mala? et cur? et per quam regulam? ac dicant regulam et *sensum* exponant. Quod si quis nesciat, alterum interrogare *oportebit,* ut eum emendet an bene dicat, etc., *uel ipse magister exponat et efferat quo pacto sit dicendum.*

2. Item, italico sermone, datis nominibus latinis, ut ipsum concordent, gratia exempli: quomodo dices, Dio bono? Et postea similiter, cum ipsi dixerint latine, interrogare cur *illa* sit bona concordantia? et quae? et in quo errarunt ostendere, et semper regulam adferendo cur ita sit. *Et idem postea a pluribus petere oportebit, vt singuli ueram responsionem dent, et regulam referant eandem, vt sic saltem haereat in memoria paruulorum.*

3. Item, proponere aliquando, sed raro, malas concordantias, ut homo bonas, ut dicant quae concordantia est, et in quo aut quibus discordant, et semper interrogando regulam, cur?

4. Item, posset fieri ut unus ab altero peteret concordantiam, et *aliquo uel* aliquibus aduersum se positis, ut, aliis dicentibus, alii corrigerent errantes. Et idem modus seruabitur plus minus cum dabitur oratio per uerba actiua latine reddenda, *cum doceat regulas syntaxis paruae Guarini.*

3.° Modus repetendi *lectionem* est, ut *interrogati* praeteritam lectionem diligenter, et bis et ter repetant, cum omnibus, quae fuerunt notata a magistro, *memoriter, id est, alta voce et clara, omnibus audientibus*, prius reddendo duobus uerbis sensum *uulgari sermone,* et deinde ordinando italice; praesentem uero lectionem *repetunt, sed* non ita exacte, *et dictata, si quae fuerunt a magistro, ex scripto tunc alte referunt, vt alii, si forte male exceperunt, addant vel emendent.*

Modus uero, cum distributi in ternarios apud se repetunt, est, vt ordine vicissim repetant, modo vnam, modo alteram lectionem; alii, si nesciat, dicentem adiuuant. Cum omnes ignorant, interrogant magistrum, qui illic obambulat, omnia lustrans, et continens eos in officio et modestia debita; ac tunc permittet vt inter se aliquando altercentur et contendant seu disputent, cum sponte ipsi id agunt repetentes [a].

---

[a] *Sequentes duae periodi, P. Ledesmae manu, extant in margine, quin indicetur locus ubi collocari debent.*

4.° Modus examinandi lectionem authoris est, ut per singula uerba querat, quae pars orationis; et si nomen, cuius generis, in quo casu, cuius declinationis, speciei, etc., et per quam regulam: et in uerbis similiter, cuius temporis, modi, coniugationis, speciei, etc., et per quam regulam, et quid significent; et in concordantiis ipsius autoris, quae concordantia, et an bona, et quare, et per quam regulam, etc.: et similiter cum unus nescit, alium interrogare: item *per se statim* docere quid sit, *vt in aliis dictum est: item idem omnino a pluribus petendum est, ut singuli regulam referant et idem respondeant.*

5.° *Modus uero examinandi lectionem praeceptorum posset esse idem; sed praeterea potius petere sensum illius praecepti, et vt memoriter id recitent, et exploret an sciant: imo etiam vt exemplum nonnunquam dent, vel ipse proponat eius praecepti exemplum, an ipsi agnoscant. Item ipsemet magister, proposito exemplo, breuiter explicet praeceptum, et ostendat id in ipso exemplo; vt, nomine aliquo proposito, ostendere in eo praecepta ea, quae de nomine in 2.ª parte dicuntur rudimentorum, quae scilicet accidunt nomini et verbo proposito; similiter, quae accidunt verbo in ipso ostendere et petere ab scholasticis; et ita in aliis.*

Item qualitas thematis erit frequentius orationes per indicatiuum; deinde etiam per alios modos; imo et frequentius per primas et secundas personas quam per tertias: ac in initio tribus primis mensibus per uerbum sum potius, aut per verbum actiuum simplex tantum; postea per alia.

6.° *Modus recitandi memoriter apud decuriones est is, qui expositus est supra, cap. 12, numero decimus.*

7.° I. *Modus docendi rudimenta secundae partis et tertiae est, facto signo crucis et lecta una aut altera linea, breuissime dumtaxat exponere vulgari sermone illa verbo ad verbum, et quidem simpliciter sensum; deinde ordinando bis per synonyma vulgari sermone per singula verba, et iterum praeceptum repetere et sensum ejus, et cotidie pauca; nec vlterius progrediatur quousque videat illa eos intelligere probe et tenere; sed in eis diutius exerceat, et tot diebus eadem iterum do-*

cebit et repetet quousque bene sciant: 3.° addat exempla clara et pauca, et repetat aliquoties idem praeceptum quod dixit: deinde statim ea interroget duobus, tribus vel pluribus.

2. *Eadem ratio est docendi de generibus, et postea regulas Guarini actiuorum cum eas incipiet, quas docebit bis tantum in hebdomada plus minus; et eo die, quo eas non docebit, vel diebus iis, lectionis tempus totum in repetitione praeteritae insummet et examine et exercitio eius; sed cum eas legit significationes nominum et verborum, lente et non semel, sed aliquoties, dicendo vulgari sermone, vt eas excipiant pueri inter lineas vel in albeolo, quod fieri curabit.*

3. *Eadem quoque ratio est in docendo authore servanda, scilicet; lecta una periodo, statim verbo ad verbum vulgari sermone et paucissimis verbis sensum dicere, et ordinare litteram, singula singulis vulgari sermone simpliciter: iterum sensum repetere breviter, et ordinare singula iterum* [a].

4. *Nihil notabit neque dictabit magister praeter has verbo ad verbum significationes nominum et verborum simplices, nisi forte raro aliquando duplicem vnius vocabuli significationem, vel diferentiam facilem vnius ab alio simili vocabulo, vel in authore admonere, cum incidat pulchra aliqua phrasis; sed haec raro, vt diximus, et tunc haec pueri excipient in albeolo, et forte sensum lectionis breuiter.*

5. *Tempus lectionis vnius, seclusa recitatione, examine et repe[ti]tione, non duret vltra octavam* [b] *horae aut paulo plus; sed residuum in exercitiis variis in eandem et alias lectiones similiter insummitur, vt exposuimus* [c].

6. *Quantitas siquidem esse debebit trium aut, vt summum, quatuor linearum authoris, et in initio tantum vnius vel duarum; sed post aliquot menses, paulatim augendo ad praedi-*

---

[a] *Numeri* 4, 5 *et* 6, *qui tres sequentes paragraphos notant*, *in ms. sunt* 5, 6 *et* 7, *omisso* 4.

[b] *Supra verbum* octavam, *non deletum*, *scripsit ipse P. Ledesma:* quartam.

[c] *In margine*, *manu ipsius P. Ledesmae:* Nota. Forte expediret, vt lectionem authoris domi transcriberent distantibus lineis, vt ibi exciperent et in margine notata.

ctum vsque tantum terminum trium versuum vel quatuor. In praeceptis de generibus erit adhuc minor lectio, et in syntaxi parua erit vna sola regula, et deinde altera lectione aut lectionibus, exempla ejus, tamen repetendo regulam semper et exponendo ut prius, uel certe sensum.

8.° *Modus dictandi et corrigendi themata est: 1, vt vnum duoue publice corrigat, discipulo ipso alte legente prius italicum, deinde latinum; et quidem per singulas orationes uel periodos corriget; aut uero vno legente italicum, et altero subjungendo latinam compositionem per singulas periodos.*

2. *Emendabit autem tum barbarismos et soloecismos, tum orthographiam admonebit in dificilioribus uocabulis; ac cum errat, ab ipso exiget num bene sic habeat, et quare, et manuducat ad cognitionem erroris. Aliquando alterum interroget num bene dixerit. Tandem doceat quo pacto dicendum et quare, ac caeteri omnes tunc attenti emendent, ut magister dicit.*

3. *Postea dictat vulgari sermone nouum thema vnius periodi mediocris: legitur alte ab vno ex discipulis, vt omnes fideliter excipiant et errata scripturae emendent.*

4. *Deinde componunt, et, eis componentibus, singilatim vocat vnum et alterum, ac sic reliqua corrigit themata priuatim apud se, ipsomet praeceptore tacite apud se legente et emendante, sed discipulum admonente errorum suorum breuiter, et ipsomet quoque magistro calamo corrigente tum barbarismos, tum soloecismos, tum orthographiam, et punctorum etiam distinctionem; et ita corrigat quam multa poterit. Discipulus uero tunc alterum exemplum, quod sibi retinuit, manu tenens, quae praeceptor corrigit errata, ipse ibidem intuetur. Correctum thema traddit discipulo, qui idem transcribet in albeolo, vt inde progressu temporis possit colligere quantum profecerit, et magis excitetur.*

5. Finita compositione, decuriones colligunt omnium compositiones et dant magistro, ab unoquoque seruato sibi altero exemplari; ac si plus tempore constituto morentur, poterit, his relictis, praeceptor domum ire, commissa cura thematum decurionibus, ut dent ianitori, et is det sua cuique praeceptori, quod facile faciet, si

superscripta sint et ligata supposito titulo: 6.ae classis. *Qualitas thematis erit per concordantias proxime lectas, vel regulas praecedenti die lectas, non eiusdem diei, item inserens uocabula aliqua lectionis Ciceronis. Quantitas autem thematis cotidiani erit unius periodi mediocris, id est, trium aut quatuor uersuum vel orationum simplicium; cum toto vespertino tempore componitur, aut per duas horas, erit in duplo fere maius, et tunc erit per omnes lectas regulas.*

9.° Modus discendi et audiendi discipulorum est hic. Extra classem quidem repetunt lectiones apud se auditas, *vel cum socio, vel, quod magis esset optandum, apud pedagogum vel aliquem peritiorem se, vel apud Patrem,* et discunt dictata *in eis* a magistro, *vt memoriter postea petita referant.* Transcribunt lectionem *saltem Catonis uel epist.* authoris, quam sunt audituri, distantibus lineis, et relictis marginibus ubi postea excipiunt. Componunt domi, si aliquid eis componendum assignatur. *Iterum thema correctum vident et bene transcribunt. Discunt memoriter lectiones, quas debent recitare memoriter postea.*

10.° *Modus in exercitiis litterariis dierum festorum erit certamen, vt se interrogent de praeceptis, et vicissim respondeant, et de rudimentis, opponendo vnum alteri, uel ternarium ternario, et vt declinent nomen, vel conjugent verbum, vel faciant concordantiam, vel petent significationem vocabulorum, quae habuerunt in lectione. Item ante vel post praedictum certamen, vt vnus recitet omnia praecepta lecta de generibus, vel partem secundae partis rudimentorum aut tertiae, vel epistolam Ciceronis integram vel per partes; aut per singula carmina* [*omn*]*es vel plu*[*res*], *etc.: de quibus in cathalogo, et supra, cap. 16. Item vt cotidiana exercitia omnes, per binarios distributi, se uicissim interrogent.*

11.° In classe uero, postquam singuli recitarunt, se praeparant ad repetendum, et, aliis repetentibus, attente audiunt. In lectione excipiunt synonima uulgari sermone, inter lineas transcriptae lectionis, et in margine dictata, uel in albeolo separato, et significationes aut differentias uocabulorum, aut etiam frases et sensum lectionis, quae diximus dictare debere magistrum.

Cogantur discipuli omnia dictata et notata excipere, et excepta discere, et referre omnia.

12.° Item, cogantur discipuli latine agere bene aut male, praesertim in classe, et magister eos latine semper interrogct; et si non intelligunt, idem exponat vulgariter: similiter cum vocat eos, reprehendit, minatur, percontatur cur tarde veniant, etc. Saltem comunia quaedam, quae frequenter ocurrunt, latine dicat semper.

QUINTA CLASSIS [1]

CAPUT 44

QUAE ET QUALIS CLASSIS

1.° Ad hanc classem admittuntur, non solum qui bene sciunt declinare et conjugare, sed etiam bene tenent concordantias, et mediocriter norunt componere per regulas actiuorum, quas audiuerunt, quamuis non audiuerint omnes: et praeterea mediocriter tenent de generibus et declinationum regulas, quas audierunt. In ea uero audituri sunt de praeteritis ac supinis, et syntaxis paruae Guarini regulas omnium verborum, scilicet, vsque ad finem paruae syntaxis, et authorem aliquem paulo altiorem.

2.° Libri ergo, qui in ea classe docentur, sunt: Regulae, quas diximus, syntaxis paruae Guarini [a]; de praeteritis et supinis Dispauterii; epistolae familiares Ciceronis; et praeter haec nihil aliud: nec vlla alia praecepta addet magister, nec muttabit nec dictabit alia. Item, catechismum paruum Canisii discunt, qui jam didicerunt et bene tenent paruam doctrinam xpianam.; alii uero discunt paruam.

3.° Libri, quibus discipuli utuntur, erunt solum ii, quos audiunt vel audierunt in altera classe. Dispauterium autem habere poterunt cum commentariis mediocribus; in epistolas uero non indigent commentariis nec vllo alio libro. At magister vti pote-

---

[1] Sequens caput autographum est P. Ledesmae.

[a] *In margine, P. Ledesmae manu, non indicato collocationis loco:* uel alterius commodior.

rit commentariis in epistolas, et Dispauterio magnis commentariis, et Calepino ac Nizolio, et aliis libellis, in quibus praesertim phrases Ciceronis notantur, et sententiae Ciceronis vel authorum aliorum sunt collectae.

CAPUT 45

QUID QUOQUE TEMPORE, ET QUANTO, ET QUO ORDINE DOCENDUM

1.° *1. Mane 1.ª hora, post solitam orationem, vt in praecedenti classe, recitant memoriter apud decuriones lectiones matutinas praecedentis diei, scilicet de praeteritis prius, et deinde epistolas familiares: recitant autem singuli vtrasque simul, vnam proxime post alteram, per quartam horae aut breuius. 2. Repetitur lectio de praeteritis bis aut ter a diuersis. 3. Examinatur; et exercentur in ea per mediam horam. 4. Legitur noua lectio de praeteritis per quartam horae paulo plus. 5. Repetitur praesens lectio bis aut ter a diuersis.*

2.ª hora, aut paulo post, repetitur lectio epistolarum familiarium Ciceronis similiter bis aut ter a diuersis.

Examinatur, et ibidem eos exercet per mediam horam.

Legitur noua per quartam horae.

Repetitur, *vt supra.*

3.ª hora, vel media postrema, per ternarios, vt supra distributi, repetunt vicissim ordine inter se auditas lectiones, et notata seu dictata in eis a praeceptore: ac si tempus supersit post eam repetitionem, memoriter praecepta de praeteritis poterunt recitare. Item aliquando, antequam ipsi repetant, a magistro exerceri poterunt in praeceptis auditis per mediam horam, et repetent per mediam alteram. Postremo audiunt sacrum post lectiones suo loco, et ejus rei sunt syndici qui non audierunt ante lectiones.

Vesperi, prima hora cum dimidia: 1.° Recitant similiter omnes apud decuriones memoriter lectionem uespertinam regularum verborum Guarini per quartam horae aut breuius [a]. *Item, simul bis in hebdomada cathechismum, vel doctrinam xpianam. paruam,*

---

[a] *In margine, ut in praecedenti annotatione:* uel syntaxim paruam.

qui eam nesciunt, die, inquam, martis et veneris. 2. Repetitur bis aut ter a diuersis lectio regularum. 3. Examinantur et exercentur diligenter in ea per mediam horam. 4. Legitur noua lectio per quartam horae paulo plus. 5. Repetitur bis aut ter a diuersis.

Secunda hora sequenti: primo per mediam repetunt distributi per ternarios, vt diximus, auditam lectionem, apud se, et per alteram mediam fit examen generale vsque ad finem secundae horae; sed tamen bis in hebdomada, iis praesertim diebus, quibus non docet nouam regulam, sed relegit hesternam, tota esset 2.ª hora insumenda in examine et exercitio regularum lectarum syntaxis et examine generali per omnes vsque ad id tempus lectas, dando vulgari sermone orationes et concordantias, reddendas latine per illas regulas, et in eis varie exercendo, et in omnibus quoque concordantiis, et per omnes modos et tempora ac personas uarie.

Tertia hora: 1. Corrigitur thema praecedentis diei, unius aut duorum, publice, uel trium *publice per quartam horae.* 2. Dictatur nouum uulgari sermone, datis uocabulis difficilioribus, et legitur alte dictatum ab uno, ut alii emendent errata scripturae, per quartam horae. 3. Componunt omnes in magno silentio *per mediam horam plus minus.* 4. Corriguntur priuatim reliqua themata precedentis diei, singulos ad se uocando, aliis componentibus. 5. Colliguntur compositiones transcriptae per decuriones, *et dantur magistro vt in classe praecedenti.* 6. Semel in mense aut bis componunt per duas horas aut totum uespertinum tempus, et eo tempore omittuntur praelectiones; ac similiter corrigitur alterum [thema,] quod illi respondet, ante mensem datum, *pari ordine et modo. 7. Item semel aut bis in mense datur longius thema, quod domi componant.*

2.° Die mercurii duabus tantum horis matutino tempore eadem, quae aliis diebus, docentur, sed omnia breuius.

3.° Die veneris, mane tertia hora, una cum aliis duabus classibus inferioribus intersunt lectioni doctrinae xpianae.

4.° Die sabathi mane recitantur et repetuntur deinde omnes lectiones totius hebdomadae matutinae, *et discipuli, repetendo,*

dicant dictata et notata a praeceptore in singulis, saltem praecipua, et examinantur ac disputant in eisdem, *si tempus supersit.* Vesperi similiter recitantur, et repetuntur omnes uespertinae, et simul examinantur ac disputant in eis: rursus corrigitur thema praecedens, et dictatur nouum ac componitur, ut supra.

Nonnunquam poterunt protrahi examen et disputationes et concertationes inter se usque ad finem horarum, et eo die non componi, ac tum praemiola dari, quae in praecedenti classe; et tunc poterit institui certamen scholasticorum contra eos, qui sedent in prima decuria, ut, qui aliquem illorum uicerit interrogando, deturbet loco, et ipse potiatur. *Idem fieri poterit in compositionibus, admonendo tunc eos componere pro certamine locorum, semel in mense, vel cum videbitur magistro.*

5.° Diebus dominicis ac faestis a prandio, *consueta hora lectionum, per horam cum dimidia* accedunt ad literalia exercitia, *et dantur premiola, saltem aliquando;* et deinde *per alteram horam* remittuntur ad doctrinam xpianam. audiendam una cum infima classe. *Si plures festi dies simul aut ocii contingant, dictat eis thema longius tunc componendum, uel praescribit aliqua discenda memoriter ex lectis lectionibus, quae primo post die recitent.*

6.° Primo mense docet cursim de generibus *et declinationibus,* quae, *scilicet,* audierunt in praecedenti classe; deinde auspicatur de praeteritis Dispauterii. Et similiter incipit ab initio anni regulas actiuorum Guarini, quas in alia classe audiuerunt [a], et paulatim totam paruam syntaxim absoluit. Atque, ea absoluta, eandem repetit cursim *paulo maioribus* lectionibus, sicut, absolutis de praeteritis *et supinis,* idem quoque faciet.

7.° Post sex menses, uidelicet, statim post Pascha, in mutatione studiorum eadem prorsus docet residuo medio anno, quae ante docuit, et eodem prorsus modo et ordine.

Sexto quoque mense mutantur ab hac schola ad altiorem sequentem, praeuio examine, qui iudicantur idonei, *qui, scilicet, mediocriter saltem componunt per omnes regulas verborum Guarini et paruae syntaxis.*

---

[a] *In margine, non indicato collocationis loco:* vel syntaxis paruae alterius commodioris.

At uero ex hac schola esse potest transitus, non solum ad quartam, sed etiam ad tertiam, cum optime teneat audita omnia praecepta, et bene componat per omnes verborum regulas syntaxis paruae Guarini. Itaque sexto quoque mense mittit ad 4.am etiam mediocres; sed in initio anni optimos et bonos ad 3.am, mediocres ad 4.am Quod si rarum esset ingenium, posset etiam circa medium anni mitti ad 3.am

CAPUT 46

DE MODO HAEC AGENDI

1.° Praecipua exercitia huius classis sunt tria aut 4.r : 1.m scilicet declinare, et 2.m coniugare [a]; 3.m concordantiae; 4.m compositio per regulas omnes uerborum. Atque hoc postremum, ut bene [b], uidelicet, per has componant, est *in hac classe* omnium aliorum finis, et *omnium quae in hac fiunt* classe: concordantiae secundum obtinet locum.

2.° Modus declinandi et coniugandi et exercendi in concordantiis iam est expositus in duabus classibus praecedentibus.

3.° Modus exercendi in regulis verborum et in eis examinandi erit, uidelicet: 1. Ut ea interroget, ut exploret, num sciat memoriter, petat sensum, imo etiam nonnunquam ut dent exemplum. 2. Item ut, proposito uerbo aliquo earum regularum, petat, cuius sit speciei *ac regulae,* quem casum regat, etc. 3. Aut propositis uerborum significationibus, ut uerba amandi, quem casum regunt; uerba emendi et uendendi, etc.; et cuius sunt speciei, etc.; *et idem a pluribus petere, vt singuli ueram dent responsionem.* 4. Item, praecipua exercitatio circa regularum examen erit, ut *modo per has, modo per illas regulas* det orationem aliquam uulgari sermone, statim reddendam latine per aliquam earum regularum, datis uocabulis, si nesciant; ac petat, num bene dicat? et quare? et per quam regulam?; et si errat, ipse eum manu ducat ad erroris cognitionem; uel etiam alterum scholasticum interroget, num bene dicat? et ut ipse dicat melius. 5. *Item, vnus ex praecipuis modis erit et frequentioribus, ut idem ua-*

---

a *Additum est* 2.m; *nam primo scriptum fuerat* declinare et coniugare.

b *Supra verbum* bene, *non deletum*, *scripsit P. Ledesma:* congrue.

rient multis modis: per actiuam, deinde ipse vel alius per passiuam, postea per infinitiuum, per participium, per gerundium; item per varios modos et tempora, numeros et personas, eandem orationem et constructionem varient, etc. 6. Item, ut aliquando se inuicem corrigant. Item, vt multi simul idem componant, et eiusdem scamni singilatim dicant quomodo fecerunt. 7. Item, vt ordine, quo sedent, singilatim singuli recitent memoriter regulas a principio, vnus vnam, alius aliam, vel singuli eandem.

4.° Modus exercendi in praeceptis de praeteritis *ac supinis,* et in eis examinandi, erit similiter petendo regulam, ut dicant memoriter, ut dicant sensum, et etiam dent exemplum; ut uerba, quae ibidem connumerantur et excipiuntur, petat quomodo faciant in praeterito aut supino; quid significent. Item, aliis uerbis propositis, quae audierunt in lectione *et fuerunt notata,* quomodo faciant in praeterito aut supino, etc., et per quam regulam; et pueri alta et clara uoce dicant, ut omnes eius classis distincte audiant. *Item, vt singilatim ordine, vt sedent, aliquando recitent memoriter per singula carmina omnes ordine praecepta de praeteritis, vt supra dictum est.*

5.° Modus lectionem auditam repetendi erit, qui dictus est in praecedenti classe; sensum tamen conabuntur, non solum italice, sed latine, duobus saltem uerbis, *quibus eum magister dictauit,* dicere, *et capita praecipua lectionis:* dein ordinabit literam per synonima uulgaria: tertio, notata seu dictata referet, praeteritae quidem lectionis memoriter, praesentis uero ex scripto. Repetitur autem bis aut ter et a diuersis alta et clara uoce, caeteris cum silentio audientibus, et modo hunc, modo alium iubebit repetere. *Poterit etiam vni repetenti assignare alterum correctorem seu emendatorem, vel vni duos aut tres emendatores; et idem in repetitione diei sabbathi potissime faciendum uidetur: imo die veneris, in fine lectionum, vesperi posset designare repetentes et correctores diei sabbathi, et in hos totam classem distribuere, ut ita diligentius se praepararent et aemulatio accenderetur.*

6.° Modus examinandi lectionem autoris is erit, qui in supe-

riori classe est dictus, nempe, ut petat per singula, quae pars orationis; et si nomen, cuius generis, in quo casu, etc.; et si uerbum, cuius coniugationis, temporis, modi, speciei; *et praeterea* quem casum regat, ubi sit nominatiuus, ubi *persona patiens, uel* vbi casus post uerbum, et qualis; quod sit eius praeteritum aut supinum; quae constructio, et *quae* concordantia, etc.; et in omnibus petendo per quam regulam. Interim etiam iubet declinare et coniugare uerba, praesertim difficiliora.

7.° Modus uero examinandi lectionem *lectam de* praeteritis et de uerborum regulis syntaxis idem erit, qui *in exercitio earum paulo ante dictum est.*

8.° Modus docendi authorem est hic: 1. Facto signo crucis et lecta aliqua periodo, primo exponit sensum latine paucis uerbis, scilicet, quid dictum sit, et quid in praesenti lectione dicatur, *distinguendo tunc lectionem in duo aut tria praecipua capita, et singula explicando vno verbo, deinde eundem sensum uulgari sermone paucis quoque uerbis.* Secundo, dictat sensum latine, *adhuc breuius quam dixit,* duobus tantum aut tribus uerbis, et discipuli excipiunt. Tertio, ordinat literam bis uulgari sermone *et lente* per singula uerba: *vtatur autem, quoad fieri poterit, phrassibus vulgaribus propriis, et idem prorsus significantibus; ac similiter nominibus et verbis propriis idem significantibus, quod latina vocabula.* Quarto, *singilatim,* literam percurrendo *per singulas periodos vel periodi partes, aut per singulas dictiones,* notat paucula, ut quae pars sint orationis, cuius generis declinationis aut coniugationis, modi, temporis, etc., praesertim in difficilioribus; an careat praeterito uel supino? aut quale habeat praeteritum uel supinum? Item, notabit aliquot significationes uocabulorum et differentias, et frases quoque, quae incidunt, praecipuas in epistolis aliquando; *et eas excipiant discipuli cum propria italica significatione.* Item uerbi constructio, quae?, per singulas orationes, et per quam regulam uerborum ex auditis? 5. Dictabit autem ex his dictis haec tantum quatuor: sensum, significationes uocabulorum uarias, differentias uocabulorum, phrases, si quae incidant, et praeter haec nihil aliud, *imo etiam ex iis pauca, non multa; ac*

omnium, nullo dempto, exiget postea rationem a discipulis, quae dictauit. Dictabit autem haec postquam ordinabit 2.° litteram per singulas orationes aut periodos, vel simul mixte, cum ordinat litteram secundo. 6. Tandem, postquam omnia dictauit, quinto, iterum breuius sensum lectionis repetendo, ordinabit vulgari quoque sermone totius lectionis litteram paulo celerius cursim, et jubebit statim repetere.

9.° In initio autem cuiusque epistolae poterit dicere in genere argumentum breuiter totius epistolae: quid illic fiat, utpote, petit Cicero hoc, reprehendit illum, exhortatur, etc.; quod et dictari poterit breuissime. Item, poterit explicare a quo et ad quem missa, et qui illi fuerint, et qua de causa *missa epistola, sed breuiter admodum, narrata historiola.*

10.° In lectione uero praeceptorum, tum regularum uerborum, tum de praeteritis, eadem prorsus obseruabit et eodem ordine, praeterquam quod referet exempla ibidem posita, et explicabit, aliquoties repetendo et inculcando in exemplis praeceptum; significationes uero nominum et uerborum dicet lente uulgari sermone, et singulorum bis aut ter, ut pueri possint excipere inter lineas. Nulla uero addet praecepta alia, aut paucissima, nec alia exempla, nisi raro et admodum pauca, aut quae inciderunt in authore praelecto, non aliter.

11.° Quantitas lectionis erit, in epistolis quidem, duarum aut trium periodorum tantum breuium; de praeteritis uero trium [a] carminum plus minus; regularum autem uerborum in una specie cum suis exemplis plus minus immorabitur per tres dies, in ea semper exercendo, uel per plures, ut iudicabit necesse; nec ulterius progredietur quousque illam bene teneant, *et per illam bene componant; quo uero die non docebit nouam regulam, releget praeteritam, et ab scholasticis repetetur, et in ea diutius exercebit, et poterit eo etiam die fieri examen generale, ut supra dictum est.*

12.° Modus corrigendi themata, et dictandi et componendi et ea colligendi, erit: 1. Qui expositus est in praecedenti classe; sed corriget publice duo aut tria, emendando barbarismos et so-

[a] *Sub verbum* trium *linea subducta est, et in margine scripsit P. Ledesma:* quatuor.

loecismos, interrogando ipsum discipulum, an bene ita se habeat, et per quam regulam; et manuducendo ad cognitionem erroris, et ostendendo uerbi constructionem et regulam; aliquando alterum interrogando, ut ipse corrigat alterius errorem, scilicet, quomodo tu dices? etc. Item, in difficilioribus uocabulis annotauit orthographiam. 2. Reliqua tunc priuatim, eis componentibus, corriget ipse propria manu, ea cursim legendo coram ipso, qui composuit, singulos ad se uocando, ut in praecedenti classe; et in his corriget orthographiam quoque, et punctorum distinctionem, et barbarismos et solloecismos, discipulum admonens: et curabit ut bene et distincte scribant, ac bonis caracteribus. Tandem colliguntur themata per decurias, ut supra dictum est.

13.º Quantitas et qualitas thematis erit haec: 1. Dictabit thema cotidianum duarum periodorum mediocrium, idque per regulam seu speciem verborum proxime lectam praecedenti die. 2. Aliquando per duas regulas proxime lectas; nunquam uero per presentem regulam ejusdem diei. 3. Item, cum vesperi per duas horas aut toto tempore componunt, poterit dictari per omnes regulas antea lectas, mixtum scilicet et vniuersale thema; erit autem fere duplo maius cotidiano. 4. Item, cum semel in mense dictat, domi componendum et extra ordinem corrigendum, erit per omnes regulas eo mense lectas, et erit duplo aut paulo maius cotidiano themate, et ea dexteritate, vt simul curet commiscenda vocabula, et nonnunquam frasim aliquam praesentis lectionis Ciceronis in cotidianis: in aliis, totius etiam hebdomadae uel mensis, aliquot phrases et uocabula poterit miscere.

14.º Modus discendi in classe uel extra classem, seu audiendi, scholasticorum, est idem qui in superiori classe; excipiunt uero sensum uel argumentum lectionis, synonima uulgari sermone inter lineas transcriptae lectionis, et in margine dictata, uel in albeolo separato, et *pariter* significationes ac differentias uocabulorum et frases et alia, quae magistrum diximus dictare. 2. Discipuli semper latine loquentur bene uel male inter se, et ad id cogantur; et magister quoque cum eos interrogat, reprehendit, minatur, admonet, uocat, et similiter in reliquis, quae frequen-

ter occurrunt; quod si non uideantur intelligere, exponat uulgariter quod latine dixerat. *3. Domi seu extra tempus lectionum repetunt lectiones lectas; et notata ac dictata etiam memoriter discunt. Item, discunt lectiones, quas debent recitare memoriter, et transcribunt lectionem epistolarum, quam sunt audituri, uel etiam de praeteritis. Item* [a] *uident et bene transcribunt thema correctum, et componunt, alterum domi componendum.*

15.° Modus in exercitiis litterariis dierum festorum ac dominicae erit, per horam cum dimidia plus minus, vel certamen scholasticorum, vt habetur supra, cap. 16, puerilium disputationum per interrogationes de praeceptis auditis, scilicet, de generibus, praeteritis et regulis syntaxis paruae, et petentes vt declinent vel coniugent aliquod vocabulum habitum in lectionibus ejus hebdomadae, vel quid significet. Idem de loco aliquo epistolarum auditarum. Item, concordantiam proponere aut orationem vulgariter, per auditam regulam, vt reddant latine. Item, vt vnus recitet, duo aut tres, omnia praecepta vsque ad id tempus lecta, vel bonam partem, vel epistolam Ciceronis, vel notata ea hebdomada omnia, etc., vt in cathalogo de his.

QUARTA CLASSIS

CAPUT 47

QUAE ET QUALIS CLASSIS

1.° Admittuntur ad hanc classem qui *vel mediocriter saltem* norunt componere per omnes uerborum regulas Guarini, demptis impersonalibus [b]. Item, qui bene norunt, non solum de generibus, sed etiam de praeteritis et supinis, saltem *qui* mediocriter, *ea scilicet,* quae audiuerunt: in ea uero classe audituri sunt syntaxim altiorem, scilicet, de octo partibus Lilii angli [c], et epistolas quoque familiares, ac praeterea poëtam aliquem faciliorem.

2.° Libri autem, qui in ea classe docentur, *ejus proprii,*

---

[a] *Sic: forte melius*, et dictatur.

[b] *Verba* Guarini, demptis impersonalibus *lineam habent subductam, et in margine haec leguntur ejusdem manus ac textus:* syntaxis paruae.

[c] *Praecedentia quinque verba lineam habent subductam, et in margine leguntur haec:* uel altera melior.

sunt: praedicta sintaxis *altior* usque ad finem, et libri epistolarum familiarium Ciceronis, quos non audiuerunt; item, Ouidius de tristibus, vel de Ponto, uel de fastis, uel egloga aliqua Virgilii facilior, uel Terentius correctus [a]; item chatechismus paruus Canisii.

3.° Libri uero erunt hi, quos audiunt in classe, quos etiam cum commentariis habere poterunt. At magistri, non solum hos cum commentariis paruis et magnis habere poterunt, ut Despauterium maiorem et minorem, Ouidium cum commentariis, uel Virgilium, sed Calepinum, et Nizolium, et de conscribendis epistolis, officinam Textoris et eius epiteta, elegantias Manutii, et Adriani cardinalis, et Laurentii Vallae, *et alios uariae eruditionis,* et alia opera Ciceronis: historicos aliquot, ut Salustium, Aulum Gellium, Valerium Max., uel Caesarem: flores poëtarum. Item, grammaticos aliquot ex praecipuis, qualis est Thomas Linacer, Priscianus, etc.

CAPUT 48

QUID QUOQUE TEMPORE, ET QUANTO, ET QUO ORDINE DOCENDUM

1.° In initio anni per menses duos plus minus docet eadem praecepta et eodem modo, quae praecedens classis, scilicet, de praeteritis et supinis Dispauterii: item, syntaxis paruae posteriorem partem vel praecipua dificiliaue; sed tamen forte longioribus lectionibus. In epistolis uero progreditur vlterius, vel nouum librum auspicatur; et themata erunt similia et equalia ferme praecedentis classis thematibus, et per regulas, quas ipse docet, aut proxime tunc docuit, potissimum; rarius per alias. At reliquo tempore, cum jam proprios suae classis libros docet, sic se gerit.

2.° Mane prima hora, post solitam orationem, ut in praecedenti classe: 1. Recitant memoriter apud decuriones lectiones matutinas praecedentis diei, scilicet: primo, epistolas familiares; et 2.° Ouidium seu Virgilium. Recitant autem singuli utrasque simul, *vnam* proxime post alteram, *per quartam horae plus minus.* 2. Repetitur lectio epistolarum praecedentis diei bis: ab uno lati·

---

a *In margine, quin indicetur collocationis locus:* forte Plauti aliquid.

ne, reddendo sensum et synonima; ab altero uulgariter; *et vterque dicit memoriter dictata et notata.* 3. Examinatur lectio, *in qua cum repetitione media hora.* 4. Legitur noua lectio epistolarum *per quartam cum dimidia plus minus.* 5. Repetitur praesens lectio bis, ab uno latine, ab altero uulgariter; *sed dictata et notata, ex scripto poterunt tunc referre.*

2.ª hora *aut paulo post* repetitur lectio poëtae, scilicet Ouidii, similiter bis, ut aliae.

Examinatur. Legitur noua. Repetitur, ut supra.

3.ª hora, uel per mediam postremam, per binarios seu ternarios, suis locis sedentes, distributi, repetunt apud se uicissim auditas lectiones, et notata seu dictata in eis a magistro, ut antea diximus.

Vesperi prima hora cum dimidia: 1. recitant uespertinam lectionem memoriter *per quartam horae.* De octo partibus Lilii Angli [a] modo praedicto. 2. Repetitur lectio praeterita *bis, cum notatis et dictatis, per quartam horae.* 3. Examinatur, et exercentur in ea *paulo diutius, scilicet per mediam horam integram.* 4. Legitur noua, repetitur bis, ut supra, *per mediam horam.* 5. Media hora, *aut fere* sequenti [b] usque ad finem secundae horae, repetunt *uicissim,* distributi per binarios aut ternarios, ut supra, auditam lectionem apud se syntaxis. *6. Nonnunquam poterit fieri examen generale per omnia lecta praecepta, et tunc non doceri, sed totum tempus in eo insumere, ter in mense, vel die sabbathi.*

Tertia hora: 1. Corrigitur thema praecedentis diei, unius, aut duorum uel trium, publice *per quartam horae.* 2. Dictatur nouum uulgari sermone, et legitur alte dictatum ab uno, ut alii corrigant errata scripturae, *per quartam horae.* 3. Componunt omnes in magno silentio *per mediam horam, vt minimum, uel per tres quartas.* 4. Corriguntur priuatim reliqua themata praecedentis diei, aliis componentibus. 5. Colliguntur compositiones transcriptae per decuriones et dantur magistro, *et sibi retinet discipulus*

---

a *Verba* Lilii Angli *lineam habent subductum*, *et in margine eadem manu exaratum est:* sintaxim altiorem.

b *In margine, P. Ledesmae manu:* per quartam paulo plus.

alterum ejusdem exemplar. 6. Semel in mense aut bis componunt per duas horas, aut totum uespertinum tempus, et eo tempore omittuntur praelectiones; ac similiter corrigitur alterum, quod illi respondet, ante mensem datum. 7. Item, semel in mense dictatur aliud thema longius, domi componendum, et corrigitur extra tempus lectionum, aut aliquando extra ordinem: quod quidem diebus festis aut dominicis memoriter poterit ab aliquo scholasticorum pronunciari.

3.° Die mercurii duabus tantum horis matutinis docet eadem, quae aliis diebus, sed breuius.

4.° Die veneris mane tertia hora, una cum aliis inferioribus classibus, intersunt lectioni doctrinae xpianae. uel in classe uel in ecclesia.

5.° Die sabbati mane recitantur omnes lectiones matutinae totius hebdomadae; recitatur etiam doctrina christiana; deinde repetuntur lectiones, *et dicent quae in eis fuerunt dictata et notata, saltem praecipua;* et deinde examinantur a praeceptore, ac disputant in eisdem, se interrogando.

Vesperi similiter: 1. Recitantur et repetuntur uespertinae totius hebdomadae, et examinat praeceptor, ac disputant in eis. 2. Postremo corrigitur thema, dictatur nouum, componitur, etc., ut supra. 3. Nonnunquam poterunt protrahi examen et disputationes ac concertationes inter se, et eo die non componi, et tunc praemiola dari, et institui certamen, ut in praecedenti classe.

6.° Diebus dominicis ac festis, *saltem praecipuis,* accedunt, *statim post finem secundae recreationis* a prandio, ad literaria exercitia, et deinde remittuntur ad doctrinam christianam audiendam una cum inferioribus classibus; vel in ipsamet classe exercentur in doctrina christiana, uel in ecclesia collegii, ad quam omnes accedent; vel post literaria exercitia ducuntur a magistro ad concionem seu lectionem, quae fiet domi nostrae, si sit.

Cum plures dies festi aut ocii accidunt, dictabit thema longius ab illis componendum, et ex lectis lectionibus praescribet aliqua discenda memoriter, quae primo post die recitabunt.

7.° Primo mense cum dimidio aut duobus primis: 1. Docet cursim de praeteritis et supinis, quae scilicet audierant in prae-

cedenti classe; deinde auspicatur Ouidium, aut aeglogas Virgilii, ut diximus. 2. Item, repetet cursim eodem tempore aliquam partem posteriorem regularum Guarini, ut de impersonalibus, de comparatiuis, aduerbiis locorum, etc. [a], *aut uero utiliora aliqua vel dificiliora, quae perspicit minus bene scholasticos assequutos esse, semper vtilitatis maioris habita ratione.* Quibus absolutis, incipit de octo partibus Lilii [b], quae prosequitur usque ad *finem* [c].

8.° Post sex menses, uidelicet, statim post Pascha, in mutatione studiorum eadem prorsus docet reliquo medio anno, quae ante docuerat, et eodem prorsus modo et ordine.

9.° Sexto quoque mense mutantur ab hac schola ad altiorem sequentem, praeuio examine, qui iudicantur idonei. *Initio quidem anni, optimi et boni ad 2.^am^; reliqui, tam mediocres quam inepti, ad 3.^am^. Circa medium uero anni, boni et optimi ad 3.^am^; reliquos retinet.*

Nota.—Forte singulis annis tantum esset in hac classe facienda muttatio, et tunc circa finem anni posset doceri ars metrica et carmina componi: et tunc esset facilis ex ea transitus ad 2.^am^ humanitatis, et pauci ad 3.^am^ proximam hebetes: non displicet.

CAPUT 49

DE MODO HAEC AGENDI

1.° Praecipua exercitia huius classis sunt: componere quidem per species uerborum, tum paruae syntaxis, *in initio,* tum *postea* altioris primum et potissimum, et quasi finis omnium, quae in ea classe fiunt; *componere inquam, grammatice, et bene, sine errore;* secundo loco concordantiae; item, 3.um, declinare et coniugare aliquando, *praesertim difficiliora,* et petere rationem audi-

---

a *Praecedentia novem verba lineam habent subductam, et in margine legitur:* Syntaxis paruae posteriorem partem.

b *Praecedens verbum lineam habet subductam, et scriptum est in margine:* syntaxis altioris.

c *Antea scriptum erat* usque ad mediam partem plus minus; *sed, deletis quatuor postremis verbis, emendavit Ledesma:* usque ad finem totam.

torum praeceptorum, tum in ipsa classe, tum in aliis *classibus*. Item, examinare auditam lectionem, tam authoris, quam praeceptorum, et in eis exercere; *sed primum illud, vt diximus, finis est omnium, ad quod reliqua tendunt.*

2.° Modus recitandi lectiones memoriter erit idem, qui dictus est in aliis classibus, apud decuriones.

3.° Modus repetendi est, ut dicat unus latine sensum *ac capita praecipua diuisionis lectionis,* et ordinando deinde litteram per synonima, *atque etiam tunc dicendo dictata seu notata: ac praecedentis quidem diei, memoriter, praesentis uero lectionis, satis erit ex scripto.* Item, alter postea eundem sensum uulgari sermone, et ordinando literam uulgariter, et similiter dictata referendo. *Posset etiam constituere alterum emendatorem, ut repetentem emendet cum erraverit, ad emulationem excitandam. Idem posset quandoque fieri in die sabbathi, designando antea die veneris vesperi in fine lectionis repetitores aliquot, et totidem eorum emendatores: ac si plures superessent, vni repetenti duo vel plures designare emendatores ad excitandum et prouocandum discipulos inter se, vt et bene praeparent et se aemulentur: imo valde, ut uidetur, expedire[t] singulis singulos emulos constituere, qui, cum vnus interrogatur in omnibus exercitiis, alterum errantem corrigeret: cum repetit, scilicet, legit thema, examinatur, etc.; atque ita singuli scirent suos aemulos sibi constitutos.*

Inter se uero cum repetunt aut disputant distributi, idem erit modus, qui in aliis classibus.

4.° Modus examinandi lectionem praeteriti diei. In authore quidem praecipua uerba et difficiliora nomina petet, quomodo in praeterito aut in supino faciant? quomodo inflectantur? ex aliis etiam partibus, quae pars orationis? Item, quem casum quaeque partes regant? quae illa sit constructio authoris, et per quam regulam? petat in singulis.

5.° In praeceptis autem syntaxis altioris examinabit petendo eas, ut memoriter dicant, *et* sensum reddant, *et exemplum proferant.* Item, praecipuus modus est, data oratione italica, *per illam regulam ut statim reddant latine, ut dictum est in classe praecedente, cap. 46, numero 3.° Item, similis alter, vt variis*

modis dicant per eandem regulam, per uaria scilicet verba ejusdem significationis, vt per uaria uerba uendendi, emendi etc.; vt in syntasis ipsius exemplis ipsi imitentur, et varie dicant, et per uarios casus ejusdem uerbi aut regulae, cum pluribus modis construitur. Item, latine proponere orationem aliquam, et petere num ea bona sit constructio? et cur? et per quam regulam? et regulam referat discipulus; ac eam, si opus est, explicet, sensum dicendo. Item, ut reddant etiam rationem exemplorum eiusdem syntaxis, *scilicet, exponendo sensum et usum praecepti in eis cum interrogantur.*

5.° [bis] Modus disputandi aut ineundi certaminis inter scholasticos, aut priuatim apud se per binarios repetendi, erit is, qui antea dictus *in quinta classe.*

6.° Modus docendi authorem, scilicet, epistolas, uel Ouidium, aut eglogas Virgilii. 1. In prima anni lectione, habita *aliqua* praefatione, explicat haec: 1, nomen auctoris; 2, vitam ac laudes auctoris; 3, titulum libri breuiter; 4, vtilitates libri illius et disciplinae eius; 5, argumentum totius libri, scilicet, de qua re tractat; 6, partes; *sed omnia* breuiter admodum.

2. Postea in singulis lectionibus quotidianis, ut in epistolis, in singulis, primo, *lecto titulo et initio epistolae,* argumentum totius epistolae, *et in eo diuidet in aliquot partes epistolam, utpote, primo petit Cicero hoc, deinde hortatur, 3.° congratulatur, etc.;* et deinde uulgari sermone breuiter idem: 3, dictatur breuissime, una linea aut altera, idem argumentum totius epistolae, ut omnes scribant.

3. Postea accedit ad eam explicandam: et tunc, primum, lecta periodo una *distincte et grauiter.* 2.° Exponit sensum latine *lectionis* non multis uerbis, dicens de quibus dictum sit hucusque, et quid postea; *et cum incidit 2.ª pars epistolae, tunc admonet, et similiter in aliis. Diuidet etiam eam in minores partes, et singulas explicabit; uel forte lectionem quamcumque diuidet in duo aut tria praecipua capita, et sensus lectionis erit istorum latior expositio membrorum.* 3. Idem sensus *iterum* dicitur uulgari sermone. 4. Dictatur sensus idem latine breuissime, ut omnes eum scribant. 5. Idem, quod dictatum est, *repetitur a praeceptore*

breuiter vel latine uel uulgariter. 6. Ordinat litteram *ejus periodi* prius latine, singula uerba singulis reddendo, *et tunc exponit historiolam aut fabellam breuem, cum ad eam dictionem peruenit, quae id postulat.* 7. Deinde ordinat *iterum* uulgari sermone *litteram* similiter, *et tunc notat res grammaticas, quae pars orationis, in dificilioribus, et accidentia partium; item, constructionem et alia grammaticae praecepta, omnia accomodando ad regulas Dispauterii et syntaxis praelectae. 8. Haec autem* per singulas periodos *agit et annotat,* aut per singulas periodi partes, *vel per singulas dictiones, vt occurret; praestat autem per singulas dictiones, vt occurrunt, annotare. 9. At dictabit haec in fine periodi, omnibus jam dictis; vtetur autem vulgaribus frassibus propriis, quoad fieri poterit. 10. Quae igitur annotare oportebit, plus minus sunt haec, videlicet:* aliquot significationes uerborum et differentias; item ethimologias; item frases; item annotat in uerbis cuius sint speciei et quem casum illic regant et qualis constructio; *atque* etiam quomodo faciant in praeterito ac supino et per quam regulam; et cuius generis aut declinationis nomina, praesertim difficiliora; *item defectiua seu anomala, et historiolas aliquot vel fabellas, vt diximus, sed raro.* 11. Ex his uero solum dictabit et discipuli excipient: *prius quidem* sensum lectionis; *2, inter docendum,* synonima latina aut uulgaria *inter lineas; item, in fine periodi dictabit, quae notauit inter docendum,* significationes uarias *vocabulorum,* differentias uocabulorum, ethimon, frases, non uero alia. *Nec uero dictabit aut notabit plura, quam discipuli possunt ferre, etiam ex iis, sed admodum pauca, et solum illa, quae discipuli postea sequenti die in repetitione debent dicere et possint dicere facile; sed ea inculcet bis et ter. Demum pauca et clare et repetita et quae sciant postea; et omnium, quae notavit, nullo dempto, exigat rationem; atque ideo valde pauca notare conuenit, et solum maxime vtilia. 12. Cursim postremo et breuiter sensum repetit, et iterum ordinat litteram vulgariter vel latine, et jubet statim repetere.* In lectione uero eglogarum aut Ouidii eodem prorsus modo se geret, ut in epistolarum lectione diximus.

7.° In lectione uero syntaxis exponet praeceptum regulae

clare et distincte et eleganter, et postea uulgariter; item exempla ibidem posita, in eisdem etiam ostendens praecepti usum; et, finitis omnibus exemplis, iterum praeceptum repetet breuiter ejusque sensum. Poterit etiam aliquot exempla superaddere; tamen elegantia, nec id frequenter; et similiter pauca alia praecepta inserere suis locis, sed pauca aut nulla: item, in singulis praeceptis tandiu immoretur, quousque discipuli ea probe teneant, nec vlterius aliter progrediatur.

8.º Quantitas lectionis erit, epistolarum quidem, trium periodorum mediocrium; poëtae vero, quinque vel sex carminum; syntaxis altioris, exemplorum, vt epistolarum [a]*; at regularum ejus pauciora. Denique ita attemperabit lectiones, vt syntaxim altiorem sex mensibus absoluat, quam eandem aliis sex mensibus sequentibus repetet pari modo et progressu, vt dictum est.*

9.º Modus corrigendi themata, dictandi, componendi et colligendi, idem prorsus erit qui in praecedenti classe. Praeterquam quod, non solum in publica correctione emendabit barbarismos et soloecismos, annotando etiam in uocabulis dificilioribus orthographiam (quamquam haec praecipue corriget), sed etiam, si quae sordida sit frasis, ejus poterit admonere praeceptor, eleganter id efferendo aliquando.

10.º Thematum quantitas et qualitas haec erit. Bona ex parte erunt circa precepta praecedenti die lecta, aut proximis diebus; reliqua uero ex parte poterunt admisceri aliquot phrasses praesentium proximarumue lectionum. Quantitas erit trium periodorum breuium, non maior. Item, cum semel aut bis in mense toto tempore vespertino component, poterunt dictari per omnia praecepta syntaxis ejus hebdomadae uel mensis antea audita et lectionum phrases, vt sit quasi vniuersale thema illorum quindecim dierum aut mensis; et erit altera parte maius, aut, vt summum, duplo majus cotidiano themate; et idem fiet in themate, quod singulis quoque mensibus dictatur, domi componendum et extra ordinem corrigendum;

---

a *Verba «ut epistolarum» redundare videntur.*

vt, inquam, per omnia praecepta eo mense audita dictetur. Hujus tamen quantitas erit duplo maior cotidiano, aut forte triplo; commiscebit interim aliqua pia cum in aliis, tum in istis longioribus praesertim.

11.º Modus discendi discipulorum in classe et extra classem est idem qui in 6.ª et 5.ª classe: 1. Excipiunt uero inter lineas synonima vel latine uel uulgariter. Item, in margine uel in albeolo, tum prolegomena, si quae magister dictaverit, in initio authorum singularumue epistolarum, aut aliorum, tum argumentum et sensum lectionis cotidianae; item significationes, differentias vocabulorum, phrases, sententias, proverbia, etymon, vt diximus, quaeque sibi placuerint alia ex caeteris, quae a praeceptore dicuntur aut notantur. Imo nonnunquam fortasse historiolam aliquam uel fabellam, quam refert praeceptor; sed hoc raro. 2. Discipuli omnes loquentur latine, et praeceptor cum iisdem, et ipsi inter se, et ad id cogantur; imo etiam non solum in classe, sed extra classem. 3. Extra classem aut domi: 1, repetunt lectiones, eo die auditas, cum alio socio uel apud se, et discunt in eis notata et dictata, et discunt etiam memoriter differentias et significationes uarias uocabulorum, et phrases, et dicendi modos notatos a magistro, sententias aut prouerbia; et 2, mandant memoriae lectiones, quas debent recitare postea; et 3, transcribunt lectionem saltem poëtae, vt inter lineas excipiant, vt antea exposuimus, forte etiam epistolarum; et tandem vident thema correctum, et bene transcribunt. Componunt alterum, quod domi componendum est.

12.º Modus exercitiorum litterariorum dierum festorum et dominicae erit unus ex quatuor: vel certamen duorum, quatuor aut plurium scholasticorum se interrogantium, tum de praeceptis auditis ea hebdomada uel mense, tum de notatis a magistro ea hebdomada vel mense, tum circa authorem auditum, aliqua petendo uicissim; 2.º, item recitatio omnium praeceptorum, quae lecta sunt, vel poëtae omnia lecta, aut bonam partem aliquam, aut epistolam integram Ciceronis, memoriter, uel recitare notata seu dictata omnia ejus hebdomadae, idque

uel unus uel duo uel tres; item, vt singuli singula carmina ordine recitent praeceptorum uel poëtae, uel duo, alternis; tertio, ut lectionem aliquam discipuli legant vel praeceptorum auditorum, uel authoris, et vnus aut plures; 4.º, vt haec omnia fiant eodem die, et caetera, de quibus fusse in cathalogo de iis scripto; et dentur praemiola victoribus ac qui melius se gesserint.

TERTIA CLASSIS, QUAE EST PRIMA GRAMMATICES

CAPUT 50

QUAE QUALISQUE CLASSIS

1.º 1. Ad hanc classem admittuntur qui bene teneant praecepta de praeteritis et supinis, et bene grammaticeque componant per omnes regulas Guarini [a]*; item qui syntaxim altiorem non bene teneat, aut saltem non mediocriter. 2. At vero ex quinta classe admitti ad hanc tertiam poterunt, qui optime teneant de generibus, declinationibus, praeteritis, et bene praeterea componant per omnes regulas verborum Guarini* [b]*, ac similiter, qui de nouo accedunt ad nostras scholas, si istis essent similes, vt bene per omnes verborum regulas componerent, non uero aliter. 3. In hac autem classe audituri sunt syntaxis totius altioris plenitudinem exacte, et aliqua grauiora Ciceronis opera, quam quae in quarta docentur, et poëta grauior, praesertim procedente anno, ac postea etiam et artem audituri sunt metricam, et carmina component, et denique ad sermonis elegantiam aspirare jam eos oportebit, circa finem praesertim anni; sed et graece nonnichil tandem vltimo fortasse.*

2.º Libri autem, qui in hac schola docentur, sunt hi: in initio quidem anni authores per aliquot menses iidem prorsus, qui vltimo docebantur in praecedente, sed exactius; postea uero proprii hujus classis libri erunt, praeter epistolas Ciceronis, de senectute vel de amicitia, loco epistolarum; item Oui-

---

[a] *In margine, etiam P. Ledesmae manu:* paruae syntaxis.

[b] *Id. id.*

dius de fastis, vel eglogae Virgilii, vel Aeneidos postea facilior aliquis liber, vt primus, 2.us, vel etiam aliquando, sed rarius, aliqua Plauti comoedia, vel Salustii catilinaria, etc.: item post medium annum ars metrica Dispauterii vel Conymbricensis, Clenardi prima rudimenta graecae linguae, vt declinationes, et verbum τύπτω *vltimo mense.*

3.º Libri uero, quibus discipuli utentur, erunt, tum hi, quos audiunt, quos etiam habere poterunt cum comentariis, tum Calepinus vel Nizolius; et alia etiam Ciceronis opera non nocebit habere, aut alios libellos elegantiarum, sententiarum et florum poëtarum, vel Ciceronis aliorumue authorum similes; item, libellum aliquem de conscribendis epistolis possent habere, praesertim vltimo medio anno. At magistri vtentur aliis scriptoribus sintaxis elegantioribus, ut inde mutuentur *alia etiam* exempla et insignia aliquot praecepta, quae suis locis interserent. Demum eosdem *habere poterunt*, quos praeceptori praecedentis classis praescripsimus. Poterit tamen habere plures historicos et poëtas plures, demptis turpioribus; item, uariae eruditionis alios aliquot, ut *Aulum Gellium, Diogenem Laërtium, Alexandrum ab Alexandro, Chyliada; item ex dictionariis plures, non solum Calepinum et Nizolium, sed apparatum linguae latinae, thesaurum linguae latinae et thesaurum Marci Tullii Ciceronis, lexicon graecum etc.; et pro fine etiam anni lexicon historico-poëticum, et aliquos de arte poëtica scriptores fortasse.*

CAPUT 51

QUID QUOQUE TEMPORE, ET QUANTO, ET QUO ORDINE DOCENDUM

1.º In initio anni per aliquot menses [a] *vel eosdem authores* docet, qui [b] ultimo tempore docebantur in praecedenti classe, uidelicet, epistolas familiares, Ouidium de tristibus vel de Ponto; sed tamen hoc erit discriminis, quod deligi poterit liber aliquis epistolarum familiarium grauior, uidelicet quartus, uel primus, uel sextus, et aliud Ouidii opus ab eo, quod audierunt; et *in* syn-

[a] *Verba* aliquot menses *lineam habent subductam, et in margine legitur:* tres uel quatuor.

[b] *In ms.* quae; *ante emendationem legebatur:* eadem docet, quae.

taxi altiori quoque, quamuis eadem docebit, ab initio *eam* incipiens, tamen exquisitius et exactius et plenius eadem docebuntur, *et thema esse poterit paulo longius.* Ac post tres aut quatuor menses, loco epistolarum, poterit auspicari de amicitia uel de senectute Ciceronis, *aut etiam a principio anni nonnunquam.*

2.° Mane igitur prima hora post orationem solitam: 1. Recitant *per quartam horae* apud decuriones lectiones matutinas praecedentis diei, scilicet, epistolarum familiarium prius, uel de senectute aut amicitia, cum docetur; deinde Ouidium de tristibus seu de Ponto; sed singuli recitant utramque simul, ut antea diximus in aliis classibus. 2. Repetitur lectio epistolarum, recitata praecedentis diei, bis a diuersis. 3. Examinatur, *et petuntur dictata et notata per quartam horae: initio quidem anni per duos menses vnus latine repetet, alter italice; at postea vterque latine.* 4. Legitur noua *per mediam horam.* 5. Repetitur bis a diuersis *similiter.*

2.ª hora *aut paulo post:* 1. Repetitur lectio Ouidii praecedentis diei bis a diuersis. 2. Examinatur *similiter.* 3. Legitur noua *per mediam horam, vt supra.* 4. Repetitur bis, ut supra.

Tertia hora, uel per mediam postremam horam, per binarios [a] distributi, suis locis sedentes, repetent vicissim utrasque lectiones auditas, et notata quoque ac dictata a magistro in eis.

Vesperi prima hora cum dimidia: 1. Primo recitant uespertinam lectionem memoriter syntaxis altioris modo praedicto *per quartam horae.* 2. Repetitur lectio eadem *bis, ut dictum est in aliis, et dicunt dictata et notata memoriter per quartam horae.* 3. Examinatur, et exercentur in ea scholastici, *et petuntur etiam a diuersis lecta, dictata et notata, per mediam horam.* 4. Legitur noua *per mediam horam.* 5. Repetitur bis, ut supra.

Media hora sequenti usque ad finem 2.ªᵉ horae repetunt, distributi per binarios, ut supra, auditam lectionem. *Aliquando posset institui certamen scholasticorum inter se, uel ut diutius repeterent, vel generali examine insumitur per alias regulas lectas exercendo hac etiam media hora.*

---

a *Verba* per binarios *lineam habent subductam*, *et in margine legitur:* non ternarios neque quaternarios.

Tertia hora, *aut per quartam ante:* 1. Corrigitur thema praecedentis diei unius, aut duorum uel trium, publice *per quartam horae plus minus.* 2. Dictatur nouum uulgari sermone, et legitur alte ab uno dictatum, ut *alii* errata scripturae corrigant, *per quartam horae plus minus.* 3. Componunt omnes in magno silentio per tres quartas horae paulo plus aut minus, *et post auditam artem metricam, alternis carmine et prosa.* 4. Corriguntur *eodem tempore* priuatim reliqua themata praecedentis diei, aliis componentibus. 5. Colliguntur compositiones transcriptae per decuriones et dantur magistro, et alterum eiusdem exemplar sibi retinet discipulus. 6. Semel in mense aut bis componunt toto uespertino tempore, et tunc omittuntur praelectiones; ac similiter corrigitur alterum, quod illi respondet, ante mensem datum. 7. Item, semel in mense dictatur aliud thema longius, quod domi componant, et corrigitur extra tempus lectionum, aut aliquando extra ordinem. Quod quidem diebus festis aut dominicis memoriter poterit ab aliquo scholasticorum pronuntiari.

3.° Die mercurii, quo solent intermitti lectiones, duabus horis tantum matutinis docet eadem, quae aliis diebus, sed breuius, aut componunt, uel disputant, uel uarie exercentur.

4.° Die veneris mane, tertia hora, intersunt lectioni doctrinae xpianae., quae fiet pro classibus altioribus in ecclesia nostra; uel in propria classe audiunt, et ibidem docetur.

5.° Die sabbati: 1. Mane recitantur omnes lectiones matutinae totius hebdomadae; recitatur etiam doctrina xpiana. *parua ab iis, qui eam nesciunt, aut uero catechismus Canisii ab iis, qui sciunt paruam, forte catechismus Canisii latinus;* deinde repetuntur lectiones, examinantur, et disputant in eisdem. 2. Vesperi similiter recitantur et repetuntur, examinantur uespertinae totius hebdomadae, instituitur certamen disputantium discipulorum; postremo corrigitur thema, dictatur nouum, componitur, etc., ut supra. 3. Nonnunquam poterunt protrahi examen et disputationes ac concertationes *scholasticorum* inter se, et eo die non componi, et tunc de loco certare, aut praemiola dare, ut in quinta classe diximus.

6.° Diebus dominicis ac festis *vesperi per horam cum dimi-*

dia, statim dato signo post finem 2.^{e} recreationis nostri collegii: 1. Accedunt ad litteraria exercitia. 2. Et iis finitis, ad doctrinam xpianam. in ecclesia nostra, uel in ipsa classe, vel ducuntur ad concionem a magistro ad lectionem, quae fiet in templo domi nostrae; vel si non sit concio, poterunt protrahi haec exercitia ad longius tempus. 3. Cum accidunt plures dies festi, posset longius eis thema dictare componendum, vel aliqua ex lectis lectionibus praescribere memoriter recitanda, cum primo reddeant, vel vt transferant epistolas Ciceronis, aut alia Ciceronis, et deinde eadem latine vertant, quo possint elegantius; et cum accedent ad scholas primo die, epistolas, loco correctionis thematis corrigendi, et emendet vt themata, et dictet novum thema, etc.

7.° Primis tribus [*vel*] *quatuor mensibus totam syntaxim altiorem ad finem vsque prosequitur, exacte eam docendo; ac, eadem finita syntaxi, cursim iterum eandem repetit ab initio duobus mensibus; ac, si uidetur necesse, aliquot ejus partes praecipuas uel dificiliores iterum repetit, si uideantur indigere.*

8.° Post sex menses, scilicet post Pascha, repetit syntaxim ab initio, et prosequitur de senectute uel de amicitia, ac Virgilium, aut uero tunc haec ipsa auspicatur et artem metricam simul, uel alternis cum poëta.

9.° Circa finem anni, per mensem postremum, si uiderentur scholastici satis in aliis profecisse, posset auspicari rudimenta graeca Clenardi, ac legere declinationes et aliquam partem verbi tipto, aut totum. *Id autem, si in humanitatis classe sequente auspicatur graecam grammaticam initio anni; at si post Nativitatem, non ita.*

10.° Recipit haec schola sexto quoque mense ex 5.^{a} vel ex 4.^{a}; sed singulis tantum annis mittit optimos et bonos ad 1.^{am} rhetorices; reliquos, tam mediocres, quam ineptos, ad 2.^{am} humanitatis.

CAPUT 52

DE MODO HAEC AGENDI

1.° Praecipua exercitia huius classis sunt: 1. Primo quidem, tamquam finis omnium, componere prosa oratione, non solum

grammatice, sed etiam eleganter, quanuis non ex arte aut elegantiarum praeceptis, sed ex sola obseruatione; atque id per omnem syntaxis uarietatem. 2. Secundum locum tenet compositio carmine, in qua exercentur post Pascha circa finem artis metricae. 3. Sunt deinde alia exercitia quotidiana, in repetitione, scilicet, et examine lectionum ac certamine ipsorum inter se; in quibus adhibenda erit a praeceptore cura, ut non solum grammatice, sed eleganter referant *omnia et agant.*

2.° Modus recitandi memoriter lectiones erit idem, qui dictus est in aliis omnibus classibus.

3.° Modus repetendi lectionem *disciputi* est: 1. Ut dicant *memoriter* sensum latine; *nec solum grammatice, sed etiam eleganter, vel verbis iis, quibus ipse dictavit sensum, vel aliis; ac, sensum referendo, dicat capita praecipua, in quae magister lectionem diuisit;* deinde ordinent literam per synonima latina; deinde referat discipulus saltem dictata a magistro, aut etiam reliqua notata ab eodem; quod si ipse non dicat, magister interroget. Ac ista dicuntur quidem memoriter in lectione praecedentis diei; ex scripto uero, si praesens sit lectio, *et, vt diximus, pure et latine, imo et eleganter, quoad fieri possit; et ea, quae dictata sunt, vel iisdem verbis vel aliis referre poterit.* Postea fortasse poterit alius ex inferioribus repetere eamdem lectionem similiter; sed tamen *initio anni per duos menses* uulgari sermone, aut saltem ordinando literam uulgari sermone, reliqua latine; *deinde* omnia latine, ut primus. *Posset etiam aliquando repetenti assignare emendatorem, vt, cum erret, corrigat, vel cum aliquid omittit, ad excitandam aemulationem.* 2. Inter se uero cum repetunt, distributi per binarios, idem erit modus, sed uicissim, ut dictum est in aliis classibus; *et eadem haec, quae diximus, repetent. 3. In die sabbathi modus repetendi esse poterit, ut antea, die veneris vesperi; designet aliquot, qui debeant repetere in fine lectionis, et illis assignet totidem correctores seu emendatores; aut si plures adhuc supersint, poterit vni repetenti assignare duos tresue emendatores, quod quidem utile erit, ut diligentius lectiones praeparent, et vt excitentur quadam aemulatione inter se, vt in aliis dictum est classibus.*

4.° Modus examinandi lectionem praeteriti diei in authore quidem is erit: 1. Constructionis seu syntaxis rationem uniuersam per singulas partes *vniuscujusque* periodi petere seu interrogare, ac, si ipsi nesciant, dicere et exponere; imo uero etiam per singula uerba *nonnunquam* et nomina petere: unde regitur hoc? quem casum postulat ante se uel post se? quem casum hic habet? etc.; ac petendo semper cur, seu per quam regulam. Ubi syntaxis altioris in iis, quae *lecta* erunt, regulam referent, in aliis satis erit, si syntaxis paruae regulam dicant. Item, nomina anomala et uerba defectiua notabit *docendo*, *et postea* petet ab scholasticis; item, nonnunquam praeterita et supina aliquorum uerborum difficiliora; item, explorabit quomodo assequantur sensum et intelligentiam tum *maxime* authoris, tum *etiam* eorum, quae ipse notauit aut dictauit; vbi etiam aliquando efficiet narrari commode, nec solum grammatice, sed eleganter, historiolas et fabulas notatas, etc., si quando incidant; atque in iis modo hunc, modo alium interrogando, et ut unus alterum corrigat, etc., *vt in reliquis classibus expositum fuit.* 2. In praeceptis uero syntaxis examen erit, ut petat eas *regulas,* et quidem has uel illas, ut *exploret an sciant, et* memoriter dicant, et sensum reddant, et exemplum proferant aliquod eius regulae. Item, nonnunquam, proposita illis *oratione seu* periodo uulgari sermone per illam regulam, ut reddant statim latine, *vt in praecedenti classe,* et quidem apte et commode; ac cum ipsi nesciant, ipse praeceptor eleganter efferat *idem,* aut uno aut pluribus modis. Item, nonnunquam petendo a diuersis, ut alio atque alio modo *idem dicant,* et diuersis uerbis *ejusdem significationis illius syntaxis, et per diuersos casus (cum idem verbum variam habet constructionem, aut in eadem regula varia constructio continetur), aut idem per diuersas regulas et per diuersas verborum species ac nominum, etc.;* similiter eos emendando cum errauerint. Atque haec ratio exercendi, non solum per *proxime* precedentem regulam syntaxis esse poterit, sed etiam per quasuis alias, *et nonnunquam per omnes indiferenter, quasi quodam examine generali regularum hactenus lectarum.* Item, petet in iis quoque ea, quae notauit ipse, et praecepta noua, quae addidit; et tam horum quam aliorum sensum explorabit, et

usum petet, et ipse tradet, si nesciat; uel dato *ac petito* exemplo exercebit. *Item, latine per aliquam ex regulis lectis offerre poterit orationem, et petere quae ea constructio sit, et cur, et per quam regulam; et dicant regulam, et sensum exploret, vt supra; et deinde etiam aliter dicant per eandem vel per aliam regulam.* 3. In praeceptis uero artis metricae examen erit tantum, ut ea repetant memoriter, petere et interrogare; et ut sensum reddant uel exemplum aliquod proferant. Item in poëta, tum illa eadem, quae supra diximus in examine authoris, tum etiam, post lectam artem metricam, poterit iubere ut metiantur carmina, et ibidem per uarietatem *versuum, pedum* et syllabarum quantitatem petere et annotare, ut quis pes iste est, quanta est haec syllaba, et per quam regulam, etc. 4. In lectione uero graecorum rudimentorum, *quando docebuntur,* examen *et exercitium* similiter erit, explorare num ea teneant memoriter, diuersa a diuersis petendo, et cum nesciant, corrigendo; item, iubere aliquando, ut unus dicat unam declinationem, alius aliam ordine, etc.; et similiter per modos et tempora uerbi τύπτω; *item declinare datis nominibus, vt declinent per hanc aut illam declinationem, et coniugare, dato aliquo verbo aut verbis similibus* τύπτω, *vt conjugent.*

5.° Modus docendi auctorem, uidelicet, epistolas de amicitia aut senectute, et Ouidium et Virgilium. In prima anni lectione, habita praefatione, explicat haec: 1. Nomen auctoris; 2. vitam ac laudes auctoris; 3. titulum libri breuiter; 4. utilitates libri illius et disciplinae eius; 5. argumentum totius libri, scilicet, de qua re tractat; 6. partes in uniuersum; atque omnia eleganter, *et latine prius, deinde vulgari sermone per duos primos menses; at, iis elapsis, tantum latine.*

2. Postea in singulis epistolis: primo, *titulum epistolae, cujus et ad quem missa, vbi statum et conditionem personarum illarum poterit notare vel officium; 2. item locum et tempus vnde et quo missa, et quando, et qua occasione: vbi et aliqua poterit ex historia de praesenti reipublicae statu uel personarum aliquarum tunc temporis referre breuiter; 3. deinde breuiter admoneat cujus generis sit epistola, an petitoria, exhortatoria, congratulatoria, etc.; et deinde, 4. explicet statim* argumentum totius episto-

lae; et in eo, *vel postea,* diuidet in aliquot partes ipsam epistolam, uidelicet, primo petit Cicero hoc, deinde conqueritur, postea admonet aut congratulatur, etc.; *ac idem argumentum rursus vulgari sermone illis, ut dico, primis duobus mensibus.* Et in singulis deinde harum partium, cum ad eas uentum erit, admonebit *quae pars epistolae tunc incipiat,* exponendo sensum lectionis.

3. In eglogis singulis, *in prima earum lectione,* in genere similia prorsus notabit, uidelicet: *1, titulum exponet; deinde 2, totius* argumentum; *3, item* diuidet in partes aliquot; *4, et* personas, *quae introducuntur,* exponet quae aut quales: item, quae aliae ficto nomine in eis intelligantur.

4. Idem in dialogis de senectute et amicitia faciet; ac praeterea in progressu enarrationis, cum ad singulas uniuersalis partitionis partes uentum erit, poterit rursus eas subdiuidere in alias minores, ut finito proemio, et cum incipit disputatio de amicitia, etc. *Idem, si Plauti aliquam comoediam, vel historiae aliquid, vt Salustii catilinariam doceat faciundum erit per comoediae vel historiae partes;* et in omnibus dictis poterit explicare historiam aut fabulam, quae incidat circa illas personas *uel res, etc.*

5. Idem in enarrando *Aeneidos* aliquo Virgilii libro faciet, *et libris fastorum Ouidii vel aliis;* ex iis dictabitur argumentum; item partium diuisio uniuersalis, uel etiam aliqua historia aut fabula; sed haec breuissime.

6. *Postea dictabit ex iis breuiter genus epistolae cum argumento et cum partibus epistolae: alia non ita, nisi forte raro, et cum digna scitu uiderentur, etc.*

6.° 1. Jam uero in singulis lectionibus quotidianis, facto signo crucis, et lecta una aut altera periodo in singulis dictis authoribus, sic se geret: Primo exponet sensum latine et eleganter, dicens de quibus dictum sit hactenus et de quibus dicendum, *distinguendo lectionem in ejus capita praecipua, distincte efferendo quid in singulis continetur; ac si uideatur, poterit iterum sensum verbis paucioribus repetere.* Cum incidet secunda pars uniuersalis partitionis, eius admonebit; et eandem, si magna sit

quoque in aliquot partes rursus distribuat, et idem faciet in reliquis, cum ad eas uentum erit. 2.° Ordinat primae periodi litteram latine per synonima et per singula uocabula plus minus, *vt possint excipere, et repetendo eadem. Hoc loco poterit,* vbi incidet, si opus sit ad ipsius litterae pleniorem intelligentiam, referre historias, aut fabulas, aut etiam aliquot antiquitates. 3.° Sensum *totius* periodi latine et eleganter *continuata oratione* referat. 4.° Exponit sensum uulgari sermone breuiter, et deinde ordinat litteram primae quoque periodi uulgari quoque sermone *primis illis duobus mensibus.* 5.° Dictat sensum, et praeterea aliqua praedicta ex notatis, si uidetur; tamen breuissime. 6.° Percurrens singula uerba, et latine frasim frasi reddendo eleganter *singula; illic poterit aliqua ex his annotare, frequentius quidem haec:* uarias significationes uocabulorum, differentias uocabulorum, *originem seu* etymologiam, constructionem, sententias, prouerbia, frases, metaphoras, epitheta, comparationes et similitudines; *si quid rarum, nouum, dificile, elegans, sententiosum, pulchre dictum, etc., quod et uernacula lingua reddet:* atque haet ita, ut possint scribi a discipulis, si quis ea notare uelit; *at haec rarius.* Poterit *nonnunquam* citare aliqua carmina poëtarum ad id spectantia, aut authorum loca, dicta uel apophtegmata, et poëticas frases aut uocabula, si quae incidunt, quae soluta oratione uti non licet, aut non ita; *item figuras aliquot constructionis vel poëticas, raro, et rhetoricas rarissime, nisi forte aliquot notissimas, vel argumentorum locos faciliores, vt a simili, dissimili, contrario, comparatis, causis, effectis, et hujusmodi.* 7.° Dictat inter dicendum aliqua ex his breuiter, et quae maxime utilia aut necessaria iudicat; et non multa, sed pauca: *et haec prius dictabit, deinde exponet eadem:* nec etiam *ex aliis* notabit multa, sed mediocritatem seruabit. NOTA. *Forte expedit vt solum notet quae sunt dictanda, et non alia; et omnia jubeat excipi a discipulis; et omnium postea, nullo excepto, rationem exigat, quae notavit, ac pariter dictavit: atque ita pauca notare et dictare praestat. Fiat* [a]. 8.° Prosequitur simili modo secundam periodum,

---

a *Hoc postremum verbum lineam habet subductam.*

1.° exponendo ejus sensum, etc.; deinde tertiam, etc. 9.° Et postremo tandem sensum lectionis latine paucissimis uerbis repetit, et cursim totam lectionem ab initio latine ordinat, et demum iubet statim repetere.

Tandem curet admiscere aliqua inter docendum, ad pietatem et bonos mores spectantia, vbi lectionis aliqua se obtulerit occasio; item caueat ne aliquid excidat, quod vel in praelatos, vel in hujus temporis principes dictum esse uideri possit; quod et in sequentibus maxime erit seruandum classibus.

2. In lectione uero syntaxis; 1.°, exponet praeceptum clare et distincte, atque idem bis repetet; et 2.°, postea uulgariter *primis mensibus, ut dictum est.* 3.° Item, exempla ibidem posita explicabit, ordinando literam per synonima latine et uulgariter, aut frasim frasi. 4.° Deinde in quibusdam illorum *exemplorum* repetendo praeceptum, et ostendendo eius usum ibidem. 5.° In ipsis etiam exemplis poterit quoque eadem plus minus notare, quae in autore diximus notanda esse. 6.° Postremo, finitis exemplis, repetet praeceptum iterum, et eius sensum latine et uulgariter cum uno aut altero exemplo. 7.° Tandem fortasse poterit postea ordinare literam praecepti et exemplorum latine [a] per synonima cursim. 8.° Poterit etiam alia praecepta ad idem spectantia, aut alias significationes uerborum uel nominum, eumdem casum regentium, et alia exempla suis locis inserere et superaddere; tamen pulchra et egregia et maxime utilia, non uero alia, nec nimis multa; et discipuli addita praecepta excipiant, praeceptore dictante breuissime. 9.° Item in singulis praeceptis tandiu immoretur, quousque discipuli ea bene teneant et eis uti sciant in quotidiana compositione, nec ulterius aliter progredietur.

3. In lectione artis metricae seu de quantitate syllabarum Dispauterii uel Conymbricensis, quam auspicatur post medium annum; [1.°] simpliciter exponet praecepta ipsa, reddendo scilicet sensum latine; 2.° et addendo exempla; 3.° atque ordinando literam; 4.° et curabit ut memoria addiscant; 5.° et deinde in lectione poëtae, *et in ejus examine* et carminum compositione ac cor-

---

[a] *In margine:* uulgariter.

rectione, eadem inculcabit; *6.° sed non traddat ipse praeceptor noua praecepta, neque alio ordine, quam ibidem sunt*; *sed neque addat, nisi forte paucissima, nec alia vlterius doceat quovsque iacta optime teneant.*

4. In lectione rudimentorum grammaticae graecae Clenardi, scilicet, declinationum et uerbi τύπτω, quam auspicatur circa ultimum mensem anni, uidelicet ante uacationum tempus, is erit docendi modus, quem postea praescribimus in lectione graecae lectionis inferioris; aut uero satis erit ut dumtaxat simpliciter ea praecepta exponat, et discipuli memoria utcumque discant; quandoquidem statim eam sunt audituri in sequenti classe: non discent autem memoriter annotationes, quas interserit Clenardus in uerbo τύπτω, sed tantum tempora et modos, illarum sensum et intelligentiam.

7.° Quantitas lectionis circa initium anni ac per aliquot menses, *vnum aut duos,* erit pene eadem, quae classis praecedentis; postea uero poterit paululum augere, prout uiderit discipulos proficere. Ut in plurimum autem per maiorem anni partem haec erit: 1, ut autoris lectio, siue Ciceronis siue historici, sit quatuor aut quinque periodorum mediocrium; 2, poëtae uero, sex uel octo carmina, raro decem; 3, in arte metrica quatuor carminum erit satis, aut trium; 4, in syntaxi, in exemplis quidem, ut in Ciceronis uel historici aut paulo minor; in praeceptis autem, ut in poëtae lectione plus minus; cum uero eadem praecepta repetet, iterum docendo, poterunt lectiones esse altera parte longiores aut tertia parte; 5, in lectione graeca ea erit; ut in primis lectionibus paucissima doceat, et deinde declinationem unam, ut summum, aut unius declinationis unam tantum nominis terminationem; in uerbo uero τύπτω duo aut tria tempora, raro aut nunquam modum unum.

8.° Modus corrigendi themata, dictandi, componendi et colligendi idem erit prorsus, qui in precedenti classe; sed emendabit non solum barbarismos, soloecismos et orthographiam, *ut in illa,* sed praeterea sordidas frases, uel parum elegantes et *impropria.*

9.° *Quantitas et qualitas thematum haec erit.* Erunt the-

mata *paulo* longiora quam in praecedenti classe, uidelicet: magnitudinis *quatuor uel* quinque periodorum mediocrium, quotidiana; quae uero semel aut bis in mense, *in classe quidem, tertia parte aut duplo maiora; at*, ut domi componant, in triplo aut quadruplo maiora. *Curabit autem vt thema uulgare, dexteritate quadam adhibita, dictetur per ea praecepta, quae docuit syntaxis paulo antea, aut docet, et per eas phrases quoque, quas audiuerunt in lectionibus, et aliquando per omnia aut pleraque praecepta lecta.* Item, bis aut ter in mense tam haec quam illa component proprio marte, dato breui themate *alicujus epistolae consolatoriae vel commendatitiae, etc., cum suis locis;* et admonendo in genere *quod genus epistolae, et praeterea quae illius componendae praecepta et leges, ac etiam* additis aliquibus rebus seu locis, quae ipsi possunt amplificare, ac similia alia quaerere. *Ad hoc subseruient praeceptori libri editi de conscribendis epistolis, atque etiam discipulis, vt ibi haec uideant, admoniti a magistro.* Post medium uero annum poterit hoc fieri frequentius, praesertim circa anni finem *fere semper; quo tempore etiam chryae dari poterunt nonnunquam, et laudes ac uituperia virtutum uel uitiorum, personarum, factorum et dictorum, exordiolis adhibitis, et perorationculis, naturae ductis* [*sic*] *non ex arte, sed assignatis aliquibus locis amplificandis.*

10.° Item, absoluta arte metrica, aut circa eius finem, dabit aliquando paruula themata carmine, ut semel in hebdomada, in initio quidem duorum aut quatuor carminum, postea sex uel octo, et aliquando plurium; ac primo, exametro et pentametro carmine, deinde fortasse aliqua specie lyrici carminis facilioris, ut saphico, etc.; *vltimis tribus mensibus anni aut duobus component bis in hebdomada carmine, uel alternis. Carminum autem thema erunt carmina quaedam dissoluta verbis et phrasibus poëticis quam maxime; imo ab initio anni, antequam legat artem metricam, si sint aliqui auditores, qui eam jam nouerint et audierint, poterit his die veneris, loco prosae, epigramma proponere, et illud correctum affigatur in schola die sabbathi, vel die dominica et festo.*

11.° Modus discendi, tum in classe, tum extra classem,

idem qui in classe praecedenti, praeterquam quod plura et diuersa excipiet, praeter dictata ex notatis a magistro, et plura et altiora discet pro ratione ipsius classis. Breuiter ergo dici potest, ut in classe excipiat inter lineas sinonima latine; item, dictata et notata a praeceptore, in margine uel in albeolo separato, *et in altero themata;* domi uero repetet lectiones auditas apud se uel cum socio, *et dictata et notata, ac ex iis mandauit memoriae phrases notatas a magistro, seu dicendi modos et sententias praecipuas et prouerbia.* Discet nouas *lectiones* memoriter recitandas; componit thema semel in mense datum, extra classem componendum; *forte transcribit correctum thema.*

Videtur autem expedire, ut transcribat quoque domi lectionem unam, saltem poëtae, distantibus lineis, etc., ut in aliis classibus dictum est; et ibidem excipiat, quae ad eandem lectionem attinent, notata et dictata.

12.° Modus exercitiorum literariorum dominicis ac faestis diebus: statim a prandio, finita 2.ª recreatione, per horam cum dimidia *aut per duas horas* erit unum ex quatuor *uel quinque.*

Primo. Certamen scholasticorum uel disputationes, se interrogantium de praeceptis et aliis rebus auditis ea hebdomada uel mense. 2.° Recitatio omnium praeceptorum, quae lecta sunt, uel poëtae omnia lecta, uel mediam partem, aut integrum libellum de amicitia uel senectute, etc., uel notata seu dictata omnia eius hebdomadae; item, ut singuli singula carmina ordine recitent praeceptorum, uel poëtae, *uel duo alternis.* 3.° Ut lectionem aliquam discipuli legant *more magistri, praemissa praefaciuncula, et* unam aut plures uel praeceptorum, uel poëtae, uel Ciceronis, etc. 4.° Ut propriam compositionem, quae fit semel in mense *aut bis domi,* correctam memoriter pronuncient unus uel duo; uel carmina a se composita, uel nonnunquam a praeceptore data. 5.° Tandem ut duo ex iis, quae diximus, aut tria, aut omnia simul eodem die fiant; curabit autem praeceptor, ut misceantur pia in his exercitiis.

13.° Finitis iis litterariis exercitiis, si sit concio uesperi domi nostrae aut lectio, eo ducuntur scholastici ab ipso praeceptore ad locum illis destinatum; sin autem, poterunt protrahere

ipsa litteraria exercitia longiori tempore, ad duas horas cum dimidia plus minus.

Sed de horum exercitiorum modo fusius et plenius in catalogo de iisdem conscripto habetur.

SECUNDA CLASSIS, QUAE EST HUMANITATIS, SEU RHAETORICA INFERIOR

CAPUT 53

QUAE ET QUALIS CLASSIS

1.° Admittuntur ad hanc classem qui bene componunt per omnes regulas syntaxis altioris, non solum grammatice, sed paulo elegantius; item, qui iam norunt artem metricam et utcumque carmina componunt.

2.° At uero *initio anni* ex quarta classe ad hanc poterunt *optimi et boni* accedere; qui, scilicet, bene norint componere per omnes regulas syntaxis altioris, etiamsi nesciant carmina componere, *praesertim si raro sint ingenio.* In hac autem classe audituri sunt insigniores quosque poëtas et historicos, et Ciceronis opera grauiora et altiora, et artem metricam, et de utraque copia, et graecas literas, ac post aliquantum tempus praecepta rhetorica. Ibidem autem debent componere quam eleganter carmine et prosa, *non solum epistolas, proprio marte, varii generis, sed postea etiam oratiunculas, cum audiant rhetoricae praecepta; atque ita hujus classis propria est elegantia omnis, tam ex obseruatione quam ex arte, et artificium praeterea rhetoricum mediocre, et historiae poësis, ac variae eruditionis plenitudo.*

3.° Libri, quos audituri sunt *et qui ibi docentur, sunt grauiores quique authores:* Primo quidem Cicero de officiis, vel Thusculanae quaestiones, uel de finibus, uel paradoxa, ac deinde orationes aliquot faciliores Ciceronis. Item, poëta aliquis ex praecipuis, ut Virgilii Aeneidos, uel Martialis correctus, uel Horatius correctus; et similiter historicus aliquis, uel alternis cum poëta, uel diuersis ac distributis temporibus, nunc poëta, nunc historicus, ut Julius Caesar, Sallustii catilinaria, uel Iugurta frequentius, uel Titus Liuius, uel Suetonius, uel Valerius; sed hic raro.

Praeceptorum vero authores, quae ibi docentur, sunt: artis metricae, Dispauterius; de utraque copia Andreae Frusii; rhetorica Cypriani, vel ad Herenium 1.us, 2.us et 4.us liber.

Item, in graecis, grammatica graeca Clenardi cum aliquo authore faciliori, ut Isocrate, dialogis mortuorum, etc.

4.° Libri vero, quibus discipuli uti et iuuari poterunt, erunt ipsimet qui docentur, cum commentariis; item Calepinus, Nizolius, omnia Ciceronis opera, epictheta Textoris, officina Textoris, Aulus Gellius *et similes, cum aliis, quibus vtuntur discipuli praecedentis classis.*

Magister vero uti et iuuari poterit, tum omnibus libris, quos in catalogo hac de re conscripto habemus, tum maxime iis.

Primo. Omnibus iis libris, quos docet, cum variis et diversis *parvis* maximisque commentariis.

2. Ad enarranda vero Ciceronis opera uti poterit his...

3. Ad officia... 4. Ad Thusculanas...

5. Ad librum de finibus... 6. Ad paradoxa...

7. Ad orationes... 8. Ad poëtas *enarrandos*...

9. Ad historicos... 10. Ad graeca...

11. Ad copiam... 12. *Ad rhetorica praecepta*...

13. Ad omnia, tum haec, tum alia exercitia classis, uti poterit, et iuuari his...

CAPUT 54

QUID QUOQUE TEMPORE, ET QUANTO, ET QUO ORDINE DOCENDUM [1]

1.° Docetur quidem Cicero de officiis primo medio anno, vel alius liber ex praedictis, Tusculanis uel finibus; post medium annum vero orationes aliquot faciliores Ciceronis, ut pro Archia poëta, pro rege Deiotaro, pro Marco Marcello, etc.

2. Item, poëta, scilicet, Virgilii Aeneidos grauior liber, vt 3.us, 6.us; et post tres menses plus minus, historicus, Caesar uel Liuius vel alius per totidem, aut uero alternis. Post Pascha similiter, scilicet, post sex menses; ac tunc etiam vel Horatius, vel Martialis aut Lucanus, etc.

---

[1] Integrum caput, praecedenti titulo excepto, est autographum P. Ledesmae.

3. Item, praecepta haec, scilicet, ars metrica Dispauterii per duos menses; deinde de copia Frusii per totidem, vel vsque ad Pascha; postea rhetorica Cypriani vel ad Herenium.

4. Item, graeca grammatica tribus mensibus plus minus; et post actiuum typto, Isocrates vel aliquis alius author facilis ex dictis, simul cum ipsa; postea solus author usque ad finem anni.

5. Discuntur memoriter a discipulis ex dictis, Cicero, poëta, et ars metrica, et grammatica Clenardi; alia non ita. Neque rhetorica, inquam, praecepta, nisi forte tantum definitiones et diuisiones; neque de vtraque copia, nisi forte sola praecepta, omissis exemplis; neque authores alii historici aut graeci, nisi forte sententiae ipsorum praecipuae aliquot, aut egregii dicendi modi, et prouerbia, si incidant. Quod si quis non possit etiam discere memoriter, is, quandiu docetur ars metrica uel graeca grammatica, non discet poëtam.

2.° Mane igitur prima hora, post orationem solitam: 1. Recitantur per quartam horae aut minori tempore apud decuriones matutinae lectiones praecedentis diei, scilicet Ciceronis, et altera artis metricae, et ambae lectiones simul a singulis eo modo, quo in aliis classibus est dictum. Finita vero arte metrica, non recitatur nisi vna lectio, scilicet Ciceronis, non alia de copia nec rhetoricae, quae succedet illi, nisi tantum definitiones in rhetoricis ac diuisiones. De copia uero, forte sola praecepta sine exemplis, vt dictum est. 2. Repetitur Ciceronis lectio, recitata semel vel ab vno vel a diuersis per partes; et ipsi dicant, aut, si non dicant, ipse magister petat dictata et notata in ea. 3. Legitur noua Ciceronis per tres quartas fere horae. 4. Repetitur statim semel.

2.ª hora: 1. Repetitur lectio praecedentis diei, artis metricae, vel copiae, vel rhetoricae, cum docentur. Simili modo, per quartam horae semel, uel ab vno uel a diuersis per partes. 2. Legitur noua per tres quartas horae. 3. Repetitur semel statim.

3.ª hora, aut media postrema, ipsimet scholastici ea repetunt inter se, et nonnunquam componunt carmine loco repetitionis.

Vesperi prima hora: 1.° Recitatur lectio graeca grammaticae, cum docetur, et poëtae per quartam horae. 2.° Repetitur lectio

graeca, et examinatur per quartam horae, grammaticae cum legitur, et in ea exercentur. 3.° Per quartam sequentem docetur et repetitur lecta. Similiter fit in graeco authore cum docetur solus; alias per quartam praecepta, per quartam author.

2.ª hora recitatur, repetitur, docetur poëta vel historicus; et lecta tunc lectio repetitur, vt mane.

NOTA. Forte prius repetetur et docebit per mediam primam horam; deinde exercebit et examinabit per mediam ultimam. Forte docebit, seclusa repetitione, per quartam tantum horae: reliquum expendet in exercitio.

3.ª hora, aut postrema quarta secundae horae. 1. Corrigitur vnum duove themata aut tria publice; deinde per integram horam, aut tres quadrantes integros vt minimum, dictatur nouum, alternis carmine et prosa [a]: componitur, et simul eodemmet tempore alia priuate corriguntur: colliguntur composita et bene transcripta per decuriones, altero exemplari apud discipulos retento. 2. Semel in mense aut bis toto uespertino tempore componitur, et tunc omittuntur praelectiones; et similiter corrigitur alterum thema, quod illi respondet, ante mensem datum. 3. Item, semel aut bis in mense dictatur aliud thema longius, domi componendum, et extra tempus lectionum corrigitur; ac correctum, dominicis festisque diebus poterit recitari [b].

3.° Die mercurii, tantum duabus horis mattutino tempore docet eadem, quae aliis diebus, sed breuius; vesperi otiatur [c].

4.° Die veneris mane 3.ª hora intersunt lectioni doctrinae xpianae., quae fit pro classibus altioribus in ecclesia nostra, vel in propria classe audiunt et ibidem docetur [d].

5.° Die sabbathi: 1. Mane recitant omnes matutinas lectiones, forte etiam lectionem vnam catechismi Canisii maioris; deinde repetunt lectiones easdem; et ipsarum, ac eorum, quae in eis notauit et dictauit, rationem exigit magister. Demum, si tem-

---

a *In ms.*, alternis prosa.

b *Praecedentia duo verba lineam habent subductam, et in margine haec scripsit P. Ledesma:* forte antea, scilicet, post Natale.

c *In margine:* forte toto die mercurii otiatur.

d *In margine:* vel semel in hebdomada.

pus aliquod supersit, componunt, vel eos exercet magister, varia ex lectionibus interrogando. Nota. Forte recitant et repetunt prima hora tantum; deinde docet vnam, uel duas, lectionem, vel componunt carmine vel prosa. 2. Vesperi similiter recitant et repetunt omnes vespertinas hebdomadae; deinde corrigitur praecedens, et dictatur nouum thema.

Nota. Forte 1.ª hora recitant et repetunt; secunda, docet vnam vel duas lectiones breuiores, vel disputant, inito certamine; tertia, corrigitur et dictatur thema. Item, possent [a] aliquando, loco repetitionum, vesperi institui certamen aut disputationes per primam horam cum dimidia, vel praelegere discipuli [b] et enarrare more praeceptorum bonum aliquem authorem, vt esset condiscipulis disputandi materia, vel aliter exercere.

6.° 1. Diebus dominicis ac festis vesperi per horam cum dimidia, vel per duas horas, statim, dato signo post finem 2.ªᵉ recreationis nostri collegii, accedunt ad litteraria exercitia, orationes recitandas graece vel latine, carmine aut prosa, etc.; sed tamen alternis haec aget cum rhaetoricis, ita vt vtrique intersint vtrisque; et, iis finitis, ad doctrinam xpianam. in ecclesia nostra uel in ipsa schola, vel, cum sit concio aut lectio in templo domi nostrae, ducuntur a magistro ad templum, ad eam audiendam, ad locum eis destinatum, uel tantum prosequuntur sua exercitia litteraria, et postea dimittuntur. 2. Cum plures dies festi aut ocii acciderint, poterit eis praescribere componenda carmina, aut orationem, aut alia compositionum genera, vt aenygmata, epigrammata, dialogum, etc.

7.° In hac schola manent per integrum annum; post ejus uero finem ascendunt, vel ad supremam classem rhaetorices, vel ad alias facultates, quas uolunt, praeuio examine.

8.° Semel aut bis in anno exhibebit publicas declamationes coram tota schola, post Pascha.

9.° Semel in anno componet, aut exhibebit saltem, ab alio compositum, dialogum vel comoediam circa carnis priuium, vel post Pascha, aut in renouatione studiorum.

---

[a] *Ms.*, posset.

[b] *Ms.*, discipulos.

CAPUT 55

DE MODO HAEC AGENDI

1.º Praecipua exercitia et quasi finis hujus classis sunt:

1. Componere tum prosa tum carmine quam eleganter et artificiose et ornate; et vtrumque ferme ex aequo: nec solum epistolas proprio marte, sed orationes; imo non solum ut scribant, sed etiam ut eleganter loquantur.

2. Secundum locum litterae graecae obtinent et earum exercitaciones, ac circa finem anni etiam compositiones paruulae.

3. Atque ad haec tendunt et referentur alia cotidiana classis exercitia et dierum festorum.

2.º Modus repetendi lectionem praecedentis diei est, vt sensus latine exponatur eleganter; deinde ordinetur littera per synonima latine, aut etiam phrasim phrasi reddendo; atque hoc per singulas periodos; et praeterea notata et dictata a praeceptore memoriter suis locis, vbi occurrunt, polite referendo; aut, si discipulus ea taceat, magister interroget. Repeti autem semel satis est vel ab vno, vel per partes a diuersis. Idem fiet cum apud se repetunt, et idem quoque in repetitione praesentis lectionis lectae; sed dictata et notata satis erit ex scripto tunc referat. Poterit etiam, cum jubet vnum repetere, tunc quoque praecipere ut alter emendet errantem.

In die sabbati idem esse poterit reppetendi modus, qui in classe praecedenti est expositus: designando die veneris vesperi in fine lectionis repetitores, et eisdem totidem emendatores; vel vni repetenti plures assignare, vt in hos et illos tota sit partita classis: imo uidetur expedire singulis etiam sint alii assignati aemuli, qui semper vicissim in hoc et omni alio exercitio se corrigant, cum eorum quis interrogatur; et cum thema legitur, [*idem*] [a] *fit, etc.*

3.º 1. Modus examinandi lectionem authoris nullus est alius ab ipsa repetitione dicta, interrogando notata et dictata

---

a *Abscisa est papyrus.*

tantum; nisi forte vellet explorare alicujus loci dificilioris intelligentiam, ab aliquo percontando, aut raram, neque ita frequentem constructionem uerbi alicujus, quae tunc ibi accideret; item in poëta, vt metiantur aliquod carmen, vel quanta sit aliqua syllaba, raro; item, cum praecepta de utraque copia vel artis rhetoricae lectae occurrunt in authore, ea petere, num illic disciPuli agnoscant; sed tamen hoc inter notata a magistro sit oportet. Demum artificium rhetoricum, poëticum et historicum, posset, tum docendo authorem, exponere, tum postea idem explorare a singulis, interrogando.

2. In praeceptis uero artis metricae examen tantum erit, vt repetant ea memoriter; et interroget, vt sensum reddant et exemplum proferant. Item, in poëta inculcare etiam illa eadem praecepta, cum aliquid notatu dignum occurrit, et ab scholasticis petere.

3. In praeceptis copiae, si tamen illam docet, simile examen: et praeterea in copia uerborum dare latine sententias uel orationes, quas varient diuersis modis diuersi per ipsa praecepta lecta; idque ordine vt sedent: vel vt vnus solus pluribus efferat idem modis: et similiter in copia rerum dare rem amplificandam per illa praecepta; et themata, tum voce tum scripto amplificanda, eis offerre.

4. In praeceptis artis rhetoricae similiter explorare num sensum teneant, et vt exemplum proferant; item, vt definitiones et diuisiones memoriter referant interrogati; et explorare in authoribus num ea artificii praecepta cognoscant, praesertim quae a praeceptore fuerunt notata.

5. In praeceptis grammaticae graecae, et in authore graeco, et tota denique graece legendi ratione, is erit modus, quem praescribimus postea in lectione inferiori graecae linguae, cap. 60.

4.º 1. Modus docendi Ciceronem de officiis, et Tusculanas, et de finibus, et alios authores, idem prorsus erit in initio anni, qui in praecedenti classe dictus est seruari oportere in aliis operibus Ciceronis et aliis autoribus, praeterquam quod nihil vulgari sermone debet explicare, sed semper latine et

quam eleganter; nisi forte alicujus uocabuli significatio esset vulgari sermone necessario explicanda vno verbo, vt intelligatur.

2. *Sed praeterea, succedente anno, plures historiae, et fabulae quoque plures, et ex aliis authoribus vel poëtis citari et adduci plura possunt, ut proverbia, sales, sed non dentati, et sententiae, dicta acuta et egregia, epigrammata, epitheta, apophthegmata, frasses tum oratoriae tum poëticae; nonnunquam etiam constructionis genus indicare poterit, si sit rarum aut inusitatum, aut si quid nouum, obsoletum, dificile, pulchre dictum, acute, elegans, et alia omnia ad verba et elocutionem spectantia ac elegantiam sermonis.*

3. *Item alia omnia, quae ad variam eruditionem, ex poësi, historia et omni antiquitate, praesertim anno procedente, inter quae haec sunt, quae sequuntur. Primo, quae ad artificium rhetoricum, vt figuras tum grammaticas, tum poëticas, tum rhetoricas et historicas, praesertim faciliores. Denique in ipso authore, ostendendo inuentionis artificium, dispositionis et elocutionis, tum oratoriae, tum historicae, tum poëticae, et in genere et particulatim per singula, et in omnibus iis authoris judicium et consilium; sed adhibita mediocritate quadam, vt solum ea, quae artificii audiuerunt, vel quae facile possint capere.*

4. *Item, notare poterit, quae ad philosophiam moralem, ethicem, politicam, oeconomicam, uirtutes, vitia, affectus, bona et mala spectant; leges varias, mores rerum publicarum varios et ritus aliquos, caerimonias, etc.; magistratus, etc., graecorum, romanorum et barbarorum, etc. Ad haec subseruient Alexander ab Alexandro, Celius Rhodiginus, Paulus Manutius, et similes, de quibus in cathalogo pro studioso humanitatis; sed philosophica, pingui quadam minerua, non vero philosophice nimis aut dialectice agendo, sed potius eleganti sermone, et populari ac rhetorico oratorioque more, et cum locus et res postulat.*

5. *Atque eodem modo referre poterit aliqua ex historia naturali, vt de fontibus, fluminibus, montibus, herbis, arboribus, animantibus, lapidibus praeciosis, metallis, regionibus, prouinciis, opidis ac ciuitatibus: et nonnunquam ex cosmographia, sed*

non multa, verum necessaria et facilia, et non philoso[pho]rum more disputando, sed historico more narrando.

6. Item, aliqua scitu digna de uariis rebus artificialibus, vt vasis, vestibus et re uestuaria, aedificiis, machinis bellicis, nauibus, et re nauali ac re militari, re nummaria, agriculturae, pastoriae, belli et pacis, et similibus.

7. Ex omnibus iis solum dictabit artificium aliquando, et praecepta alia addita, et quaedam notatu digniora et quae putat vtiliora fore discipulis. Neque uero superflua adferet, sed loco et moderate; et tantum ea, quorum vult discipulos rationem reddere, in repetitione lectionum interrogatos [a].

5.° Hunc autem seruabit in his agendis, dictandis et notandis ordinem:

1. In genere, cum authorem aliquem auspicatur, in prima lectione, praemissa praefaciuncula ad rem spectante [b], *si videatur, exponere licebit haec prolegomena: 1. Nomen authoris. 2. Vitam et laudes ejus. 3. Titulum libri. 4. Quando, vbi, et quo modo ocasioneue compositus, et ibi referat ex historia quod occurrit. 5. Vtilitates ejus libri vel artis ejus. 6. Argumentum. 7. Partes; atque hic artificium in uniuersum notare poterit, quod author obseruavit. 8. Et postea, cum ad singulas uentum erit, easdem subdiuidet in minores partes, singulas prosequendo, et scholasticos semper admonendo cum ad eas uentum fuerit. 9. Dictabit solum breuiter argumentum et partium distributionem vniuersalem, indicando in vniuersum artificium uniuersale, quod exposuerat.*

2. Jam uero in singulis et cotidianis lectionibus, facto signo crucis et lecta vna periodo, fiunt haec, et hoc ordine: 1.° Artificii pars aliqua rhetorici, vel oratoris, vel poëtici, vel historici artificii, si quae incidit in ejus lectionis initio, aut in vniuersum in tota lectione. Quantum, inquam, ad inuentionem attinet, juditium, uel dispositionem, solummodo oratoriam uel poëticam ucl historicam, non uero elocutionem; hanc enim no-

---

a *In ms.,* interrogati.

b *In ms.,* spectans.

iabit postea. 2.º Sensus lectionis totius quam eleganter, in quo quid dictum sit et quid dicatur.

3. Accedens ad primam periodum, ejus artificium particulatim ostendent, quod in ea obseruatur, inuentionis, juditii et dispositionis; vt, hic digreditur, praeocupat, respondet; est ratio ab adjunctis, a..., etc. Deinde eam periodum aliis uerbis eleganter refert ad eundem sensum.

4. *Ordinat* literam partim per synonima, partim frasim frasi, et quidem non una, sed pluribus et uariis, idem eleganter reddendo, *vt sic scholasticis det imitandi exemplum ad hanc varietatem commode adhibendam; inter alios juuabit Nizolius et Thesaurus.*

5. Ac tum mixte in singulis uerbis ac periodi partibus simul annotat, ut occurrunt, aliqua ex dictis, puta uel hystorias uel fabulas, *copiose et plene ab ipsarum initio quae non fuerunt explicatae antea,* uel reliqua omnia ad uariam eruditionem spectantia.

6. *Sic finita vna periodo,* dictat artificium illius periodi, e aliqua ex his, quae annotauit; sed tamen breuiter et utiliora tantum.

7. Explicat artificium elocutionis, puta tropos et figuras; item frases et alia, quae ad elocutionem spectant, quae in tali periodo inciderunt, *et jubet discipulos ea annotare, aut ipse etiam dictat breuiter; talis est tropus, aut figura, etc.*

8. Simili modo prosequitur secundam periodum et tertiam, etc., *admonendo quid in ea periodo tractat author, et particulatim artificium inuentionis notando, quod in ea periodo continetur, et caetera, eo ordine quo diximus.*

9. Postremo tandem sensum *totius* lectionis paucis uerbis repetit, et lectionis partes per capita, puta: dictum est hoc et hoc, etc.; *vel per artificii capita quae notauit, vt: primo, praeocupat dicens hoc; 2.º respondet, dicens hoc; 3.º amplificat a causis, dicens hoc, etc.;* et demum ita statim iubet repetere, *et dictata etiam, saltem praecipua, ex scripto referre.*

Item. 10. Admonetur magister, ut admiscere studeat aliqua ad pietatem et bonos mores spectantia, vbi sese obtulerit in le-

ctione occasio; et ne quid excidat, quod aut in praelatos aut in hujus temporis principes dictum esse posse uideatur.

6.° 1. Atque haec, quae dicta sunt, in omni auctore erunt seruanda, uel oratore, uel poëta, uel hystorico, *plus minus,* enarrando. 2. Particulatim tamen in poëta erit obseruandum, ut dialectos poëticas obseruet, et frases poëticas, *et si quid licentius dictum, quod non sit imitandum, vel quod prosa non sic liceat,* et uocabula poëtica, et figuras poëticas, et denique artificium poëticum *legesque poësis, et quomodo ab illo poëta et quatenus obseruentur.* Ad quod uti poterit his autoribus: *Aristotele de arte poëtica, Horatio de arte poëtica, Dionisio Alicarnaseo et Schaligero de arte poëtica, Minturno, Vida, Giraldo de arte quoque poëtica, et aliis scriptoribus in artem poëticam, de quibus in cathalogo 3 librorum postea.* 3. Item notabit dicta eius et sententias, facetias, lepores. 4. Item fabulas, ad quas agnoscendas subseruient *hi: Giraldi historia poëtarum; ejusdem de diis gentium; Bocatii genealogia deorum; imagines deorum Vincentii Cartarii italice; index Erithrei in Virgilium cum ejusdem annotationibus, etc.* 5. In his tamen fabulis referendis aut exponendis abstineat, quantum possit, ne inhonesta narret: item, cum de diis ac deabus et gentilitatis superstitione sit sermo, irrideat semper gentilitatis ignorantiam, quae talia crederent, ac deos ipsos quoque ac deas, et impia reprehendat, nec narret ut uera, sed ut ficta.

7.° *In historico uero* particulatim obseruari poterunt: *1. Tum ipsae* historiae *et ejus authoris ueritas, ex aliis historicis, aut uero falsitas. 2. Tum* leges *historiae* et hystoricum artificium, *et quomodo ac quatenus ab illo historico obseruata sint haec omnia, etc.* 3. Item in concionibus aut orationibus, quas miscet, uel digressionibus, oratorium quoque artificium. 4. Item, in hystorico potissimum, locus esse poterit annotandis uariis rebus uariae eruditionis, ut rerum publicarum, legum, morum, nationum, ciuitatum et oppidorum, *locorum, montium, vallium, fluminum, instrumentorum,* personarum, dictorum et factorum, tum pace, tum bello. 5. Quamquam in hystorico plura cursim poterit nonnunquam pertransire, nihil notando, ubi satis esse *videbitur* hystoriae ipsius simplex cognitio.

9.º [a] In lectione uero orationum Ciceronis particulatim haec uidentur propria: Primo quidem prolegomena, in initio, cum orationem auspicatur, uidelicet haec: 1. Dignitas et utilitas eius orationis, et autoritas. 2.º Quae persona accusans, accusata, defendens, patroni, iudices; qui, *coram quibus seu apud quos? etc.* 3.º quando habita? ubi? quis eius fuit exitus? quanto apparatu habita? quae omnia petenda ex hystoria. 4.º Accedendo ad artificium, in uniuersum exponet in quo genere sit scripta: an deliberatiuo, judiciali, etc. 5.º Quis *et qualis* status, et quotuplex; et qui *status,* si plures sint. 6.º Quod causae genus, an turpe, honestum, etc. 7.º In quo stili genere, an sublimi, mediocri, etc. [b] 8.º Quas partes habeat, et quot, et quo ordine. 9.º Ubi poterit etiam *magister cognoscere,* simul iuditium oratoris explicare, scilicet, cur has *partes* et hoc modo et hoc ordine Cicero, etc.; si tamen id magister assequitur. X.º Argumentum orationis totius eleganti ac diserto sermone complecti. 11. Et tandem dictare haec omnia breuissime *paucissimis* uerbis, et argumentum paucissimis. *12. Postremo eadem dictata statim leguntur ab uno ex discipulis; vel ipsemet magister ea, quae dictauerat, celeri et breui sermone connumerans, repetit: nempe, causa est haec, status hic, partes hae, etc. Gratia exempli: causa haec est juditialis, et honestum genus; status vnus conjecturalis, partes tot, etc.: habita fuit a Cicerone contra Hortensium tali tempore, illis judicibus, etc. Atque hanc breuitatem, cum repetit et cum dictat, aemulabitur, ne multum elabatur temporis, et ne res fiat prolixior et obscurior et minus vtilis.*

10.º In singulis uero lectionibus cotidianis orationis postea ita se gerit, ut antea diximus in authoris lectione numero quinto; tamen artificium inuentionis, quod particulatim per singulas periodos orationis aut periodi partes annotare minutim debet, est hoc, videlicet: 1. Partes orationis, vt: hic incipit exordium, hic incipit narratio, hic partitio, etc. confirmatio, confutatio, peroratio, digressio, etc. 2. Jam in exordio

---

a *Desideratur* 8.º

b *In margine, P. Ledesmae manu:* Nota. Forte stilus quinto loco melius notabitur.

dicetur: vbi attentos facit Cicero; vbi dociles aut benevolos, aut alios affectus mouet; vbi se tacite insinuat; vbi manifeste; vnde, seu ex quo loco quaue ratione haec facit, etc. 3. In narratione haec: an vna narratio, an multiplex, an interpollata, an nulla narratio; item particulatim: ista illam verissimilem effecerunt, haec lucidam, quid omissit, quid leviter attigit, quid fuse, quid falso narrat, quamuis uerissimiliter, quid perturbate data opera, quid clare et ordine et aperte, quid commixtum per totam orationem quasi sanguis. 4. In partitione, quae et quot partes seu status, et qui, aut quae propositio, si vnus tantum sit status. 5. Cum ad confirmationem accedet, num pura confirmatio an admixta confutatione, et quo modo, quis rationum collocandarum ordo seu dispositio adhibita. Item, particulatim haec in singulis: quae ratio? ex quo loco desumpta? quod argumenti genus? quare illic collocata? et quare ita tractata? quem affectum mouet? vbi digreditur? 6. In confutatione similiter, eadem quae in confirmatione, videlicet: hic proponit rationem talem aduersarii, hic dissoluit hoc pacto, semper rhetoricae audita praecepta ibi referendo, ubi accidunt, in quauis orationis parte ea saepius inculcando. 7. Ac in peroratione similiter: hic Cicero enumerat, et tali enumeratione; hic uero amplificat ex tali vel tali loco; hic mouet hunc affectum ex tali vel tali loco, tali aut tali ratione. Item, in iis omnibus citare poterit alia loca Ciceronis, in quibus simili est artificio usus. 8. Dictare autem satis erit in singulis locis, ut occurrent, artificia praecipua et magis vniuersalia cum aliis variae eruditionis. Scholastici uero debebunt semper excipere in margine libri vel albeoli, non sola haec, sed omnia, quae de artificio dicuntur, etiam minima, praefixo uocabulo ad quae pertinent, et subscribendo annotationem, vel numeris praefixis supra dictionem et in margine, vel signis aliis vtrobique positis sibi respondentibus; et praesertim haec observabunt in confirmatione et confutatione, et ea excipient obiter, dicente magistro. Aduertendum est autem in dictandis singulis, vtilius uideri ut prius dictet, deinde fusius exponat, quam e contrario; nam ita melius capient scholastici,

et semper sunt attenti: et aliter saepe prius scribunt, quae nesciunt an postea dictabit quoque magister; vel, putantes dictandae, quae non dictabuntur, non scribunt ea neque notant.

11.° 1. In lectione praeceptorum artis metricae tantum erit, ut ea praecepta clare explicet et distincte: 1, sensum reddendo; 2, frasim frasi literam percurrendo, aut per synonima; 3, exemplum afferendo unum aut alterum; et 4, iterum praeceptum breuiter repetendo: et curabit ut memoriter discantur; et in poëta, ut occurrent, illa inculcabit.—2. Non dictet uero aut tradat nouam artem metricam, nec alio ordine doceat, sed poterit addere suis locis aliqua alia praecepta, si quae uisa sint necessaria, aut etiam utilia; non ita multa, sed pauca.

12.° In lectione uero praeceptorum grammaticae graecae Clenardi, et deinde authoris graeci (vt in examine supra dictum est), erit idem docendi modus, examinandi et exercendi, qui describitur postea in lectione graeca, cap. 60.

13.° In lectione uero praeceptorum rhetorices Cypriani uel ad Herennium sic se geret: 1. Ut illa tantum praecepta doceat simpliciter, praesertim cum docet Cypriani rhetoricam, et non alia addat, nec alio ordine, nec nouam ipse rhetoricam dictet aut rhetoricae partem aliquam magnam. Poterit tantum addere obiter aliqua praecepta, aut pleniorem eorundem praeceptorum expositionem. 2. Curabit tantum ut clare et distincte et eleganter ea exponat, et haec exemplis accommodatis et perspicuis. 3. Sed nec plura doceat, quam discipuli ferre et retinere possint.

Igitur primo, lecta periodo, sensum praecepti explicet: secundo, exempla afferat, ubi praeceptum ostendat seu praecepti usum; *atque illis poterit Ciceronis locum aliquem, quod sit ejus praecepti exemplum, refferre, aut loca duo, sed non multa:* tertio, frasim frasi literam percurrat, aut partim per synonima, partim phrasim phrasi: quarto, idem praeceptum breuius repetat; atque *postea tandem, quinto,* in authoribus et in orationibus, praesertim Ciceronis, ipsa praecepta iam lecta potissimum annotare oportebit, *vbi occurrunt.*

14.° 1. Quantitas lectionis non uidetur certo praescribi posse; sed tempore, ad singulas lectiones antea praestituto, men-

surabitur, dempto tamen tempore repetendi, exercendi, examinandi, componendi, *ipso docente; imo docente et dictante insumet tantum tres quartas horae.* Item, pro capacitate auditorum mensurandae lectiones prudentia magistri, ita ut scholastici eas possint memoriae mandare, intelligere, ac repetere sciant.

2. Quamuis fortasse sic mensurari posset, ut poëtae lectio esset decem aut duodecim carminum plus minus; orationis, quinque aut sex periodorum mediocrium, aut paulo plurium; historici uero poterit esse paulo longior, historiam simpliciter percurrendo; artis metricae, *vnam aut alteram regulam cum suis exceptionibus, nisi cum nimis multae essent exceptiones;* rethoricae, paulo minor quam orationis; graecae lectionis quantitas erit ea, quae postea praescribitur, cum de lectione graeca, inferiori cap. 60.

15.° 1. Modus corrigendi themata, *dictandi, componendi, colligendi,* erit idem, qui in aliis classibus dictus est; tamen alternis carmine et prosa; ac prosa quidem in initio anni componunt per duos menses [a] solum epistolas proprio marte in uariis epistolarum generibus, *vt nunc petitorias, nunc consolatorias, etc.; admonendo quale sit genus epistolae, et quae earum loca et leges, cum dictat thema, et in quo libro praecepta illius generis reperient de conscribendis epistolis.* 2. Dato themate cum aliquibus locis talis generis amplificandis, aliquando sine locis, tantum dato themate, *admonendo in genere quid soleat obseruari in talibus epistolis, ad quod deseruient magistro libri de conscribendis epistolis, et etiam scholasticis.* 3. Deinde aliis duobus aut tribus sequentibus mensibus, uel usque ad Pascha, cum scilicet docet de utraque copia, componunt, uel similes epistolas per uaria epistolarum genera aliquando, uel, sententia aliqua proposita, ut uarietur pluribus modis, auditis praeceptis in ipsa copia verborum. Item aliter, scilicet, ut amplificetur per alia loca de copia rerum, et ornetur. Item 4. Laudes aut uituperia rei alicuius, uel personae, uel facti, uirtutis aut uitii, uel ciuitatis, uel alterius rei; item narrationes rerum gestarum, aut descriptiones ciuitatum etc., *more historico; item chryae; item sententiae, additis rationibus, vt*

[a] *In margine, sed ignota manu:* Nota. Forte aliquando dictabit italice per mensem unum aut duo pro imbeccillioribus tn. [*sic*].

approbentur vel reprobentur, eas amplificando, nunc in hoc genere, nunc [in alio]: *ad haec subseruient progymnasmata Aphtonii et similes magistro.*

Post quattuor uero menses, finita copia, aut post Pascha, componunt oratiunculas *in genere demonstratiuo prius*, cum iam docetur rhethorica [a]; *id autem fit* dato themate *breui* cum locis *omnium partium orationis, scilicet, exordii, narrationis, partitionis, confirmationis, confutationis, perorationis; sed confirmationis potissimum et confutationis. Deinde, progressu temporis, in genere deliberatiuo esse poterunt; atque etiam postea in judiciali, praesertim conjecturali statu, vel qualitatis faciliori aliquo.*

Assignabit [b] *autem in themate domi componendo, non solum loca, sed etiam in fine, ex quibus libris poterunt scholastici supellectilem variam ad eam orationem* seu thema componendum comparare, et locum et caput quoque eis citando illorum authorum, vt facile inueniant.

2. Thema carminis in initio anni per tres menses primos aut quatuor dictabitur latine, extense, magnitudinis quinque aut sex carminum pro quotidiana compositione; in duplo uero maior cum toto uespertino tempore componunt; in triplo maior aut paulo plus pro eo quod domi componunt. *Erit autem tale thema, vt proponantur prosa oratione carmina dissoluta, et verbis quam maxime poëticis ac phrasibus*, ut sic discipuli facile discant illa perficere. Postea uero poterit thema dari tantum cum locis, ut proprio ipsi marte carmina quoque componant, et aliquando *postea sine locis, cum plus profecisse judicauerit; et tunc component tot carmina quot possint, praestituto sibi tempore ad componendum, et corrigent, et transcribent, et transcripta decurioni dabunt.*

Thema uero graecum post quatuor menses aut quinque com ponent semel in hebdomada, aut forte bis [c]; erit autem duarum

---

a *In margine, P. Ledesmae manu:* Nota. Forte oratiunculae non in classe, sed domi componendae, vel cum toto vespertino tempore componitur: reliqua uero semper in classe, aut breuiores oratiunculae tantum, vel partes aliquot vno die, aliae alio.

b Assignauit, *ms.*

c *Praecedentia tria verba lineam habent subductam, et in margine*

linearum in initio; deinde poterit augeri progressu anni usque ad uersus quinque aut sex *plus minus, prout scholastici profecerint. Sed de graecis postea, cap. 60.*

16.° Modus *audiendi seu discendi priuatus* scholasticorum *is erit:—1. In classe quidem excipit synonima latina inter lineas, seu frasses, quando phrasim phrasi reddit magister; in margine uero libri uel albeoli, dictata excipit a praeceptore. Neque haec solum, sed notata pleraque, praesertim artificium et aliqua egregia poëtarum dicta, et praeclara aliquot ad antiquitatem et variam eruditionem spectantia, quae magister dicit: reliqua plus minus memoriter curabit percipere et retinere. Item, in altero albeolo excipit themata, et compositionem ibidem scribit primo, vel collocat ibidem correctam, vel solum themata seorsim in albeolo.—2. Extra classem uero domi. 1.° Repetet lectiones auditas apud se uel cum socio, et dictata et notata discit. 2.° Discit memoriter lectiones recitandas. 3.° Componit thema, quod datur semel in mense domi componendum, cum vacat; ac id diebus quoque faestis domi. Forte expediret vt transcriberet lectionem cotidie domi orationis Ciceronis audiendam, vel poëtae lectionem, saltem vnam earum, distantibus lineis, vt ibidem notaret etc., vt in aliis classibus dictum est; sed graecam authoris lectionem omnino uidetur expedire.—3. Curabit etiam ut scholastici non solum in classe, sed etiam extra classem latine semper loquantur; qua etiam de re poterunt constitui obseruatores.*

17.° Modus exercitiorum litterariorum diebus dominicis ac faestis [a] *erit hic: statim a prandio, finita 2.ª recreatione, dato signo, per horam cum dimidia, vel per duas horas, fit vnum ex iis: 1. Frequentius quidem, initio anni, compositio aliqua selecta ex iis, quae domi componuntur, a discipulo recitatur memoriter, atque etiam carminis altera compositio. At postquam rhaetoricam auspicabitur, oratio aliqua recitabitur prosa, altera carmine; et id alternis fiet cum rhetoricis. Componentur autem de iis*

---

eadem manu scriptum est: Nota. Forte carminum compositio posset fieri mane, uel graeca; et semper prosa uesperi tertia hora.

[a] *In margine, P. Ledesmae manu:* Forte satis erit post Penthecostem aut post Pascha.

rebus, plus minus, quae sunt in catalogo hac de re, et supra, cap. 16 et 17, ac ad has audiendas ambae classes conuenirent, imo et Praefectus studiorum aliquando. 2. Quod rarius fiet, erunt disputationes de rhetoricis praeceptis et de auditis ac notatis a magistro, non dialectico more, sicce et aride, sed ornate ac rhetorico more opponendo et respondendo, aut interrogando et respondendo; ac prius vterque praefaciuncula quadam eleganti ac decenter vtatur. 3. Vt lectionem aliquam praelegat scholasticus ex auditis more prorsus magistri, aut artis rhaetorices, aut poëtae, vel orationis Ciceronis, in qua quoque poterit scholasticus addere alia, si quae ipse repererit, et praefari scholasticus poterit initio lectionis. Possent etiam duo legere, rhaetoricam et poëtam; vel legere latine et graece, et alii postea contra legentem vel legentes disputare et obiicere. 4. Vt duo ex iis, uel omnia simul haec exercitia misceantur lectionum, meditationum, etc., curabit autem vt semper sint admixta aliqua ad pietatem in iis exercitiis. 5. Poterunt etiam nonnunquam alia uaria fieri, vt recitari epigrammata, aut conscribi et affigi carmina in ipsa classe; et haec etiam ab aliis oppugnari; vel affigi orationes compositae, et theses etiam rhaetoricae nonnunquam affigi et defendi; sed non tam dialectico quam rhetorico more, eleganter et ornate interrogando aut respondendo. Item, affigi aenygmata ab aliis diuinanda seu interpraetanda; et constituto judice, vt ei, qui vicisset, palma adjudicaretur. Item, praemiorum aliquorum distributio victoribus, vt imaginum, vel loci in classe, vel aliarum rerum, vt folii papyri, vel pennae, vel fasciculi florum, aut sertae lauri, vel rami, etc. Item, circa finem anni aut post Pascha, aliquando declamationes, in classe quidem posset frequentius: at caelebriores, bis in anno aut ter publice post Penthecostem aut post Pascha, cum jam sunt prouectiores discipuli et defessi praeceptores, ut quodammodo omnes recreentur. Haec autem in demonstratiuo, deliberatiuo aut etiam juditiali genere, oratoribus pro et contra vtrinque constitutis, et judice ac alio pragmatico, scilicet qui in initio argumentum proponeret: atque ad has declamationes essent inuitandi omnes auditores collegii nostri etiam aliarum classium, et posset or-

nari ramis aut etiam peristromatis et tapetibus impluuium: possent etiam hae declamationes haberi aliquo die hebdomadis vesperi, et tunc esset subtrahenda tertia hora lectionum vltima, et possent recitari prius et post easdem epigrammata latine aut graece.

18.º Finitis exercitiis litterariis, si sit concio uesperi domi nostrae aut lectio, tunc solum durant haec exercitia litteraria per horam; deinde eo ducuntur scholastici ab ipso praeceptore ad locum illis destinatum. Sin autem, poterunt protrahere ipsa litteraria exercitia longiori tempore, ad duas horas cum dimidia, quando non fit concio.

19.º In hac classe et in sequenti rhaetorices hoc est aduertendum, solitos esse aliquot, uel pedagogos, uel magistros alios seculares, accedere, et aliarum quoque facultatum superiorum discipulos; qui omnes, finita lectione, statim discedunt, et nollunt se interrogari: cum iis ita est agendum, vt priuatim magister suam illis operam polliceatur, vt, si uelint priuatim ad se ferre compositiones, libenter emmendaturum dicat; idque priuatim vel in cubiculo; et ad id eos exhortetur: hac enim ratione retinentur et alliciuntur. Si nolint, nihilominus indicet gratum sibi esse eorum aduentum.

PRIMA CLASSIS, ID EST, RHAETORICAE

QUAE ET QUALIS CLASSIS

Ad hanc classem admittuntur...

In hac classe audituri sunt...

Libri, quibus vtentur magistri, ex cathalogo facto humaniorum.

Modus recitandi, idem qui superioris classis.

Modus repetendi...

Modus examinandi[1]*...*

---

[1] Sic finitur quaternio, incompletam relinquens hanc primam Rationis studiorum partem; nam, ut ex indice superius dato constat, 67 capita complecti deberet.

32

REGULAE

AD PROFICIENDUM IN SPIRITU ET LITTERIS IN SCHOLIS INFERIORIBUS [1].

REGULAE PRO SCHOLIS [a].

Quoniam a Deo optimo maximo omnis vera sapientia proficiscitur, quam ipse puris atque integris mentibus multo libentius et copiosius elargitur, id ipsum ut consequantur scholastici nostri in primis eniti debent, tum vt in literis quam maxime proficiant. Quas ad res obtinendas plurimum poterunt ea, quae sequuntur, documenta. Itaque, vt haec ipsa quam diligentissime obseruetis, a vobis enixe petimus.

DE MORIBUS ET PURA CONSCIENTIA

I. Cum fundamentum totius spiritualis aedificii sit fides, credere [debent] pure atque simpliciter quicquid sacrosanta mater Ecclesia nobis credendum esse proponit, omnesque errores et sectas, et potissimum huiusce nostri temporis, detestentur; caueantque ne haereticorum aut eorum, qui haeretici suspecti habentur, consuetudine vtantur. Atque propterea non legent libros prohibitos, sed sanctam Sedem apostolicam religiose colent, summum Pontificem reuerebuntur, qui in terris vices Domini nostri Jesv Christi gerit, omnesque errores ab Ecclesia exterminauit atque condemnauit.

II. Omnem spem suam in Deo tanquam in patre amantissimo et benignissimo ponant, atque eum, si illis scrupulus aliquis et dubitatio iniiciatur, si quid incommodi eueniat, consulant, idque animo patienti et constante; necnon omnia bona fortunae, naturae et gratiae eidem accepta referant, qui se nobis tam longe tamque munifice communicat.

---

[a] *Additum Natalis manu:* P. Nostri Laynis.

[1] Ex *cod. 6 Vatic.,* ff. 155-160, apographum. Titulus generalis in *ms.* desideratur.

III. Dent operam vt ex toto animo totisque viribus Dominum reuereantur et ament, suamque voluntatem abiiciant eamque diuinae voluntati conforment, atque summa cum diligentia Dei Ecclesiaeque praeceptis pareant.

IIII. Summa religione et veuerentia se commendent beatissimae et gloriosissimae Virgini Mariae matri Dei, quae sua aduocatione omnem gratiam et omne bonum nobis a sanctissima Trinitate impetrare potest. Tunc etiam colant et reuereantur sanctos et angelos, et praesertim sanctum Michaëlem archangelum, vt principem Ecclesiae; eum etiam, quem sibi custodem delegerunt. Honorent praeterea reliquias et imagines sanctorum. Sint in templis cum religiosi, tunc modesti. In honore habeant sacerdotes caeterosque omnes, qui se Deo consecrarunt.

V. Singulis diebus, cum e lecto surgunt aut discedunt cubitum, orent, seque Deo commendent. Item, cum in scholas eunt aut cum inde domum redeunt. Audient etiam quotidie sacrum attente, religiose et genibus flexis; atque, ubi hostia consecrata erit, Dominum et Jesvm Christvm ibi vere praesentem adorabunt, memores tum passionis et mortis, qua, cruci affixus, pro nostra salute affectus est. Recitabunt quoque officium beatae Mariae Virginis aut mortuorum, aut septem psalmos, aut coronam, aut alias id genus orationes, provt fuerit vniuscuiusque religio, aut consilium confessoris vel praeceptoris. Qui vero sacerdotia [b] habuerint aut sacris initiati fuerint, recitent officium, quod magnum appellant, sacrisque vestibus et signo, provt debent, vtantur. Atque omnes in benedicenda mensa, antequam cibum sumant, et post in agendis gratiis, et in flectendis genibus, tum cum ad salutationem angelicam recitandam signum datur, suam ipsi religionem et christianam consuetudinem praeseferent.

VI. Curabunt ne mentem ipsi suam ad futilitatem versent, sed vt in sanctis et honestis rebus omnem suam cogitationem ponant; atque meminerint Deum Opt. Max. vbique adesse, nec quicquam eum latere. Item assuescent saepe mortem, quae semper omnibus impendet, iudicium postremum, aeterna supplicia,

---

[b] sacerdortia, *ms.*

tormenta, quibus iniqui afficiuntur, praemia et bona aeterna meditari, vitam quoque et passionem Domini nostri Jesv Christi, quae nobis tanquam exemplar ad imitandum quam diligentissime, vt fert cuiusque aetas et captus, proposita est.

VII. Sermonem habeant his de rebus, quae ad pietatem aut ad studia conducant; abstineant ab omni blasphemia, periuriis, mendatiis, obtrectationibus, et quibusuis verbis iniuriosis, turpibus, vel etiam otiosis; atque etiam admonebit unusquisque quem contra facere viderit: quod si ipse emendationem neglexerit, ad magistrum deferetur.

VIII. Cibo et potioni modum adhibeant, eo contenti, quod illis detur, absque ullo fremitu et indignatione; vestitus honestus, non sumptuosus, neque propterea parentibus molesti erunt. Parce dormiant, surgant mature, sint casti quoad vxorem ducant, vel certe in perpetuum, si a Deo ad id genus vitae vocentur; quamobrem vitandus erit omnis locus infamis et quaeuis occasio turpitudinis. Non erunt otiosi; non vtentur armis, nec ludis prohibitis, vt tesseris, chartis, laruis et similibus. Quod si aliquando, animi relaxandi gratia, honestis ludis vtantur, ii ad exiguum tempus durent, ne, quod tam praeciosum est, illud inutiliter consumant.

IX. Parentes et praeceptores suos cum omni reuerentia et obedientia amabunt, ferentes aequo et sumisso animo, si illos verbis aut etiam verberibus castigent. Reuerebuntur senes et eos, qui aut in dignitate sint locati, aut magistratum gerant. Sciant nunquam fore vt ad Societatem nostram admittantur, nisi velint ii, quibus in tutelam et curam traditi sunt: deprecari tamen obnixe Dominum debebunt vt ipsis adsit, lumenque praeferat in eo vitae genere deligendo, quod ad diuinum obsequium et propriam salutem magis conuenire videatur. Caueant interea ne in votis faciendis sint temerarii et inconsiderati, quibus vbi sese considerati astrinxerint, curent ea diligenter persoluere.

X. Videant ne condiscipulis aut domesticis sint molesti, seditiosi, aut factiosi, inuidiosi, aut iniuriosi aliis, sed modesti et pacifici. Vitabunt [c] improborum familiaritatem, et eorum tantum

---

[c] Vitabunt tum, *ms.*

consuetudine vtentur, qui illis, cum in moribus, tum in literis possint esse adiumento.

XI. In gestu et incessu sint extraneis modestiae exemplum, neque per vicos lapides iaciant, neque pauperes aut mendicos irrideant, sed potius eorum misereantur et iis eleemosynam, si possint, elargiantur.

XII. Vt autem melius perfici possint ea, quae supra diximus, habeant omnes libellum, qui doctrina christiana inscribitur, eumque ad verbum ediscant. Audiant praeterea exhortationes et declarationes, quae in doctrinam christianam fient in collegio, et contiones, quae in templo habebuntur, idque assidue et attente. Legant etiam aliquando librum aliquem spiritualem, veluti libellum illum, qui de imitatione Christi inscriptus est. Singulis mensibus semel confiteantur et sacrosanctam eucharistiam sument, si tamen confessori, qui illis constitutus est, ita videbitur.

QVOD AD STUDIA ATTINET

I. Qui dant operam literis, id idcirco facere debent, non vt scientiam solum, aut opes et honores adipiscantur, sed vt veritatis cognitione sibi et aliis ad honorem et gloriam Dei opitulentur. Quod si aliquando ipsa scientia ad facultates et dignitates perueniamus, id omne vni Deo acceptum referre debemus.

II. Quoniam autem praeter rectam mentem desideratur in iis, qui student, ingenium quidem acutum ad percipiendum ea, quae vel legunt ipsi vel audiunt, rectum autem ad dijudicandum, memoria firma ad custodiendum, et inclinatio quaedam ad studia, ne ab ipsis desistant, qui se his muneribus donatum comperiet, videat ne vllo modo pro tantis beneficiis erga Deum sit ingratus, neue iis abutatur, quibus ad Dei gloriam vti debet. Qui vero viderit se hisce animi dotibus non esse praeditum, curabit vt haec ipsa praecipue studio et exercitatione sibi comparet. At si quis tam rudis inueniatur, vt nulla sit spes eum in literis profecturum, sciat praeceptores, postquam ipse in moribus profecerit, hoc vnum patres eius monituros, ne perdat ipse tempus, rem et operam.

III. Quoniam literarum studia requirunt totum hominem, cauendum ne se negotiis implicent, ne se ludis dedant, neue consuetudine tali vtantur, quo possint impediri vt ad Dei gloriam liberius studiis incumbant. Cum ita sit vt temporis progressu scientia acquiratur, neque quisquam, nisi diuinitus, e vestigio vir doctus euadat, assidui sint in studiis, atque singulis diebus intersint omnibus literariis exercitiis, veniantque antequam inchoëntur, neque prius discedant, quam iisdem finis imponatur, neque ad classes ascendant superiores, nisi in inferioribus probe iactis fundamentis. Itaque, cum primum ad scholam venient, dabunt sua nomina vt in catalogo scribantur, vt eam classem adeant, quae illis maxime conuenire videatur.

IIII. Habeant libros non lasciuos, neque authores, qui in suspicionem haereseos venerint, neque inemendatos. Qui vero sub tutella parentum sunt, ne vendant libros suos absque eorum facultate, neque dilacerent aut inficiant. Qui sunt prouectiores, studeant domi ante lectionibus suis. In schola autem eas cum attentione et cura audiant, neque interim dormiant, neque garriant aut quicquam aliud agant, quo impediatur; sed notabunt ea, quae praeceperit ludimagister, et quae ipsi sibi vtilia esse iudicauerint.

V. Sint etiam diligentes in examinandis et ordine repetendis lectionibus, neque erubescant; si quid ignorent, consulent doctiores: hi autem sine inuidia, quae sciunt, eos doceant. Sic enim hoc ipsum melius ab ipsis intelligetur et memoriae tenatius haerebit.

VI. Definitis temporibus, cum libertate simul et ardore disputabunt, ita tamen vt humanitatem quandam et modestiam praeseferant, absque vlla ira aut indignatione, atque summise et amice veritati cedant, quae finis est omnium disputationum: quicumque ab ea victus fuerit, errorem suum vicerit. Atque ne importune se mutuo interpellent; ac breues ac clari sint, sublatis omnibus, quae veritatis explicationem et cognitionem impedire possint; et ne sint contentiosi et immodesti. Finem ipsi imponent disputationibus, ubi primum id significauerit praeceptor.

VII. Ediscant illud tantum, quod a praeceptore illis praefinitum fuerit, idque horis congruentibus et matutinis et ante coe-

nam: quam ad rem multum iuuerit frequens repetitio et assidua et clara lectio, et si uox attollatur, et potissimum antequam eant cubitum.

VIII. In scriptionibus et in exercendo stylo erunt quam diligentissimi, quod valde vtile erit et necessarium ad iuuandam omnem posteritatem.

IX. Loquentur latine, gramatici absque solecismo, provectiores eleganter, omnes autem vt poterunt. Non enim parum refert, ut quis sensa animi aliis bene explicet; curent idcirco vt emendate et clare legant.

X. In studiis priuatis et domesticis videant ne curiose rebus prohibitis, inutilibus, futilibus, altioribus studeant, sed utilibus et quae captum illorum non excedant, cuiusmodi sunt quae leguntur in scholis et alia id genus; curentque vt in studiis suis seruent ordinem, sintque stabiles, moderati, perseuerantes, vt sic valetudinem suam conseruent.

XI. Qui diligentiores erunt in exequendo ea, quae supra diximus, et maxime qui singulis mensibus confiteantur, si cura et diligentia in suis studiis vtantur, vt plurimum in literis et virtutibus, X.° iuuante, proficient, ita erunt participes omnium orationum et bonorum operum, quae in Societate nostra et proprie in hoc ipso collegio per Dei gratiam fiunt. Qui uero petulantes fuerint et aliis occasionem ruinae praebentes, a correctore, prout deliquerint, punientur; quod si grandiores erunt, neque se verberibus cohiberi patientur, cum semel atque iterum admoniti fuerint, neque tamen resipuerint, expellentur e collegio, in quo nostri docebunt; qui quidem omnia gratis facient propter solam proximorum vtilitatem, et amorem et gloriam Domini nostri Jesv Christi, qui nostra sola et magna merces est, qui est benedictus in secula.

33

†

Jus. Maria.

DE ARTIUM LIBERALIUM STUDIIS [1]

† LEDESMA [a] †

Ihus.

1. Quoniam artes uel scientiae naturales ingenia disponunt ad theologiam, et ad perfectam cognitionem et usum illius inseruiunt, et per se ipsas ad eundem finem iuuant, qua diligentia par est, et per eruditos praeceptores, in omnibus sincere honorem et gloriam Dei quaerendo, tractentur [b]. Tractanda autem sunt logica, phisica, metaphisica, moralis scientia, et etiam mathematicae, quatenus tamen ad finem nobis propositum conueniunt [c].

2. In artium studio cursus erunt ordinandi, in quibus scientiae naturales, ad quas minus quam trium annorum spatium satis non erit, praelegantur, praeter quos medius adhuc annus ad audita repetenda et actus scholasticos celebrandos et gradum magisterii suscipiendum (iis, qui eum suscepturi sunt) relinquetur. Cursus integer trium erit annorum cum dimidio usque ad

---

[a] *Pater Brunelli supra cognomen P. Ledesmae ejus nomen scripsit, scilicet,* P. Jacobus, *et ad calcem:* Asseruanda. *Nihil aliud in hoc primo folio continetur.*

[b] *In margine:* 4 [a] p. Const., cap. 12, § 3.

[c] *In margine:* Decla. 4 p., cap. 12, § 3.

[1] Ex archetypo in *cod. Rom. stud., II,* ff. 282-291. Alterum extat ejusdem ordinationis exemplum in eodem codice, ff. 179-184, quod archetypum etiam est, non autem in omnibus cum illo concordat; nam et brevius est et inemendate scriptum. Illud vero (ff. 282-291) plenius digestum et accuratius descriptum facile perspicitur. Patris vero Ledesmae manus hunc laborem dirigentis in utroque exemplari dispicitur: unde hujus tractatus auctor abs dubio videtur, licet fortassis ab alio compositus fuerit. In *cod. Rom. I,* ff. 41-44, habetur apographum prioris partis, scilicet usque ad caput «De promotionibus ad baccalaureatum...», et in ultima pagina addita sunt alia manu sequentia: «De artium liberalium studiis, Collegii Romani.»

promotionem ad magisterium [d]. Quae intelligantur in iis collegiis et uniuersitatibus, ubi studiorum intermissiones aliquot mensium sunt; sed, ubi nullae tales sunt intermissiones, ut Parisiis, ex hoc spatio poterit tantum deduci temporis, quantum vacationibus alibi datur.

3. Ubi uero nostri in celebri quapiam accademia erunt, poterunt se eius tempori accommodare, si, iuditio Prouincialis, consulto prius Generali, expedire iudicabitur.

4. In logica, et philosophia naturali et morali, et metaphisica doctrinam Aristotelis profiteri oportebit: et meminerint praeceptores canonis concilii Lateranensis, octaua sessione, hac de re; sic enim constitutio nostra intelligitur [e].

5. Ne uero tempus, uni facultati debitum, aliis prolixe tractandis tribuatur, hanc distributionem, quantum res tulerit, obseruabunt, ut dialecticae succincta introductio et ipsa aristotelica dialectica unius anni spatio absoluatur; ita singulorum enarrationi librorum immorando, ut omnibus suum tempus relinquatur, iuxta id, quod Praefectus praescribet, iudicio Rectoris.

6. Sesquiannus deinde phisicis et reliquis philosophiae naturalis studiis impendatur, ut postremis sex mensibus metaphisica explicentur, si una tantum lectio quotidie habeatur; si uero binae lectiones singulis diebus sint, quatuor menses sufficient metaphisicis.

7. Erit quidem in dialectico et philosophico curriculo uniuersus Aristotelis contextus explicandus; sed quoniam non aeque utilia sunt omnia, uerum aliis alia magis sunt necessaria, pleraque erunt accurato et diligenti studio explicanda; multa uero aut cursim praelegenda, aut certe sub breui compendio attingenda, ut subiecta formula indicat.

8. Accurate et plene praelegentur omnia praedicabilia, ultimo excepto capite; praedicamenta omnia; de enuntiatione prior liber; primi libri priorum prima sex capita; libri prioris posteriorum, undecim prima capita, et a 23 usque ad finem; secundi

---

d *In margine:* 4 p., cap. 15, § 2.

e *In margine:* 4 p., cap. 14, § 3.

uero libri tantummodo primum, 14, 15, 18 capita: topicorum liber primus, secundus et sextus. Reliqua omnia sub compendio aut cursim, ut dictum est, sunt tractanda, quemadmodum etiam inueniendi ars et elenchi.

9. Physici libri accurate enarrentur, praeter haec quae sequuntur, quae compendio tantum explicentur: ex primo libro, placita philosophorum; ex 3.°, capita de infinito; ex quarto libro, capita de uacuo; sextus etiam liber totus [f].

10. De coelo priores libri duo exacte, reliqui vero compendio.

11. De generatione, uterque accurate praelegatur, praeter philosophorum sententias, quibus immorandum non uidetur.

12. Meteorologica paulo exactius quam compendio tractentur; nec parua naturalia negligi debent.

13. In primo libro de anima, nihil est diligenti studio explicandum praeter prooemium: secundus uero liber et tertius exacte sunt praelegendi.

14. Ex metaphysicis, quamuis cum prooemio operis explicatio quinti, septimi, octaui, noni et duodecimi libri, si tempus suppeteret, utilis futura iudicetur, si tamen temporis angustiis intercludetur magister, cum prooemio primi, libros quintum, septimum et duodecimum sibi plene esse enarrandos intelligat. Ex ethicis etiam aliqua praelegenda sunt.

15. Mathematicae disciplinae praeteriri non debent: hae in uniuersitatibus extraordinaria aliqua lectione praelegantur aut ab eo, qui proximo anno cursum alium est incepturus, aut ab alio: in collegiis uero priuatis, aut qui philosophiam profitetur magister, si id facile possit; sin minus alius mathematicas explicabit, quatenus ad finem nobis propositum conueniunt. Sed spherae saltem cognitio habenda est: et cum nostri in academiis litteris dant operam, huic etiam disciplinae uacare studeant cum philosophiam audiant; aut, si id fieri tunc non potuit, cum theologiae student. Ii praesertim in ea exercitati esse debent, qui superiorum uoluntate ad artes liberales publice praelegendas parantur.

---

f *In margine manu P. Ledesmae:* item 7.us cursim forte.

16. Ad artium liberalium disciplinam nullus admitti debet auditor, quamuis aliquanto tempore dialecticis studiis sub aliis praeceptoribus operam nauarit, de quo per examinatorem exploratum non sit ad eam facultatem non esse inaeptum. Si quis tamen externus hoc modo nollet procedere, excludi propterea non debet.

17. Toto triennii spatio singulis diebus horas quinque discipulis magistri impertient, ita ut ante prandium duas horas apud scholas sint; pomeridiano deinde tempore tres horas dabunt.

18. Haec autem spatia temporum hoc ut plurimum ordine distribuent: mane hesterna lectio ab aliquo discipulo primum omnium ualde breuiter repetatur; deinde unius horae lectio sequetur [g], quam in fine, intra horam tamen, compendio repetat ipsemet magister per quartam horae plus minus; quam etiam, magistro praesente, qui ab eo iubebuntur, postea [h] repetent. Postremo ipsi inter se discipuli eandem lectionem bini aut terni repetent; quo tempore magister prope classem maneat, ut discipulorum de lectione controuersias dirimat.

19. A prandio uero, matutina lectione a discipulis succinte repetita, magister unam horam in lectione consumet; qua reddita a discipulis, eaque postea inter ipsos diligenter repetita, ut fuerat mane factum, elapsis duabus horis, ex classe exibunt, ut per mediam saltem horam possint uacare; deinde in schola una hora reparandis lectionibus, disputationibus et exercitationi dabitur [i].

20. Die sabbati in scholis nostris aliquis ex quauis classe artium et theologiae studiosorum, a magistro, re communicata cum Praefecto et Rectore, assignatus, a prandio, si aliqua ex causa peculiari impedimentum non accederet, aliquas positiones tuendas suscipiat, quae pridie eius diei ualuis scholarum affigantur; quibus ab eo, qui responsurus est, confirmatis, quae confirmatio quartam horae partem nunquam excedat, argumentari ex domesticis vel externis licebit cuicunque libuerit.

---

g *Quindecim sequentia verba a P. Ledesma in margine addita sunt.*

h *Hoc verbum a P. Ledesma additum est.*

i *In ms. additum est*: iuxta Constit., 4 part., cap. [*sic*].

21. Hae autem disputationes aut generales erunt aut particulares. Particularibus magister in sua classe disputantibus discipulis praeerit, nullo praeter eos ad disputandum admisso. Ad generales uero concertationes omnes magistri cum discipulis conuenient; quamuis, qui rudimentis dialecticae imbuuntur, primis anni mensibus iuxta Rectoris iudicium tempus id frustra terere non debent, sed in sua classe utilius occupari: particulares uero per *duas horas tantum* habeantur; generales uero *duas horas mane, totidem vespere,* quae semel in mense fiant [j].

22. Disputare autem bifariam poterunt; nonnunquam scriptis positionibus, quas discipuli tueantur, interdum uero capite aliquo assignato ex iis, quae sunt ex Aristotele interpraetati, quod impugnare alii possint. Sit uero caput hoc ex praecipuis et difficilioribus; nec hoc tamen frequentius quam semel in mense fiet.

23. Generales disputationes diuersi ex diuersis classibus discipuli sustinebunt, et eos magistri sinent, quamdiu recte dixerint, disputare; ipsorum deinde partes erunt illorum positiones, cum opus erit, diligenter tueri; quod etiam in particularibus seruandum erit.

Cum superiorum classium auditores publicas positiones tuendas susceperint, meminerint aliquas addere, quas inferiorum classium discipuli possint impugnare: nimirum si propugnator metaphisicus est, non materias metaphisicas tantum, uerum etiam et philosophicas et dialecticas defendat, ut dialectici et philosophici cum utilitate disputationi adesse, et disputare etiam possint.

DE PROMOTIONIBUS AD BACCALAUREATUM

LICENTIAM ET MAGISTERIUM

In gradibus tam artium quam theologiae tria obseruentur: Primum, ne quis, nisi diligenter et publice examinatus per per-

---

j *In margine manu P. Ledesmae:* Nota. Communi consensu magistrorum, tum Superiorum, uisum fuit expedire, ut durarent per duas horas cum dimidia, et in generalibus similiter tam mane quam uesperi, hoc est, toto tempore, quo durant lectiones vespere et mane.

sonas dessignatas, quae bene suum officium faciant, et idoneus ad praelegendum eandem scientiam inuentus, promoueatur, siue ille de Societate sit, siue extra eam [k]. Alterum, ut praecludatur ostium ambitioni, nullis locis certis eis, qui ad gradus promouentur, assignatis, quin potius honore se inuicem praeuenire, nulla locorum differentia obseruata, curent: sortibus omnes committantur. Tertium, ut, quemadmodum gratis docet, ita et ad gradus Societas gratis promoueat, et non nisi admodum exigui sumptus, licet uoluntarii sint, externis permittantur, ut in Constitutionibus, 4 parte, cap. 15, praecipitur. Quae autem expensae in singulis uniuersitatibus fieri debeant, Praepositus generalis, auditis Prouincialis, Rectoris et consultorum sententiis, constituet.

In collegiis nostris aut uniuersitatibus, ubi gradus dari debebunt iuxta facultatem nobis a Sede apostolica concessam, hic erit obseruandus modus.

DE BACCALAUREIS

1. In fine anni 2.[i] ab incoepto cursu artium, post festum divi Joannis Baptistae, examinari incipient futuri baccalaurei. Ad examen uero non admittatur, qui rectoris collegii et sui praeceptoris syngraphum non tulerit, quo testentur illum fuisse assiduum logicae et phisicae, in quibus est examinandus, auditorem; nec solum lectionibus, sed etiam exercitationibus quotidianis, et publicis scholarum disputationibus interfuisse.

2. Examen autem hoc exigitur, ut unusquisque positiones decem aut duodecim diligenter per horas duas et dimidium tertiae tueantur. Singulis uero positionibus singulorum dialecticae librorum materiae difficiliores et utiliores breuissime complectantur, et tres aliae aut 4 positiones phisicas, atque adeo grauiores quaestiones, contineant. Debet insuper illud exigi, ut aristotelicas definitiones rerum, quae praecipuae sunt in dialectica et phisica, ubi de eis examinatores petent, memoriter recitent.

3. Examinatores tres esse debent, qui a rectore collegii eligentur. Hi suo ordine, ut assolet, baccalaureandos interroga-

---

k *In margine:* 4 part. Constit., cap. 15.

bunt, nullam positionem sine seria, saltem alicuius partis, impugnatione praetermittentes, ita ut primus de primo, secundus de altero, tertius de tertio libro Aristotelis interroget. Duorum examinatorum suffragio approbatus, ad gradum idoneus censeatur. Intelligant tamen examinatores nullum hic gratiae locum aut aliis humanis affectionibus esse debere, sed puram, simplicemque ueritatem ob oculos mentis habendam esse.

4. Si quis parum idoneus inter examinandos sese petet admitti, debent Praefectus studiorum et magister eum ualde dehortari, ne uelit repulsae periculum, quod sibi forte impendet, adire; quod si pergat examen subire, non debere postea in alium, quam in se ipsum, ignominiae causam conuertere. Hoc de externis intelligi debet; nostrae enim Societatis qui sunt, nec ad gradum nec ad examen, nisi uoluntate Superioris, admitti debent.

5. Praefectus studiorum catalogum eorum, qui sunt examinandi, et certum ordinem dierum, quibus est unusquisque uocandus, bedellio dabit, ut examinandi tempestiue admoneantur.

6. Inter examinandos esse nullus debet, cuius non sit nomen scriptum in libro secretarii inter scholasticos, qui scholas frequentant, quique promiserit obedientiam se Rectori praestaturum et constitutiones obseruaturum.

7. Cum primus omnium erit examinandus, ut celebritas rei per se honestae accedat, Rector cum omnibus magistris et scholasticis adesse debet; et qui inter examinatores primum antiquitatis locum obtinet, orationem habeat de artium liberalium dignitate et exercitationum huiusmodi utilitate. Deinde examinandum adolescentem ad sedile, in medio positum, uocet, et examen incipiat.

8. Postquam omnes examen subierint satisque fuerit de cuiusque eruditione exploratum, Rector collegii Praefectum studiorum et examinatores seorsum conueniet; et, de singulorum doctrina profectuque in studiis certior factus, eis sygillatim euocatis pro ratione meritorum, aut nauatam operam laudando, aut in diligentia admonendo, quodnam fuerit de eis examinatorum iudicium declarabit.

9. Die aliquo festo, Rectore cum uniuerso gymnasio praesen-

te, omnes a suo magistro, ut moris est, baccalaureatus honorem accipiant. Vnus e discipulis primus omnium orabit, qui suo et commilitonum nomine pro petitione dicet: tunc magistri sequetur oratio, qua discipulorum labores, in studiis constantiam, in moribus probitatem commendans, ad reliquum virtutum et studiorum certamen ineundum exhortetur, et petitum honorem deferat.

Tum demum unus ex baccalaureis pro gratiarum actione dicet, suis caeterorumque uerbis, operam suam in posterum, multo quam ante diligentiorem, modeste pollicendo.

DE MAGISTRIS DESIGNATIS SEU DE LICENTIA

1. Elapso iam artium liberalium et philosophiae curriculo, eodemque satis aliquot mensium exercitatione repetito, pro arbitrio Superioris, qui licentiati futuri sunt, ad publicos actus accedant. Ii tres esse debent; duo primi responsiones uocantur, tertius uero examen erit.

2. Prioribus responsionibus, quae maiores dicuntur, praeesse magister debebit: in his quinque ex initiandis, a magistro electi, mane et a prandio respondebunt. Singuli eorum nouem positiones defendendas suscipient: primus quidem dialecticae; alter uero phisicae; philosophiae autem naturalis tertius; quartus eiusdem philosophiae septem, et reliquas duas ex aethicis; postremus ex metaphisica quinque, et quatuor ex aethicis desumet.

3. Scriptas positiones ipsi, qui eas defensuri sunt, ad Rectorem et magistros deferent, obnixeque petant ut et adesse disputationi uelint et placita impugnare.

4. Magister breui oratione initium disputationi dabit, et singula positionum problemata breuibus utrinque uersans, singula etiam argumenta respondentibus singulis proponet: tum is, qui dialecticam tuetur positionem, quae problemati respondet, et deinde a capite reliquas fulciet, quousque a praeside satis esse in probationibus progressum iudicabitur. Tum demum ad propositum sibi a magistro argumentum respondebit.

5. Huic succedet alter, qui ad phisicam propugnandam est paratus, omnia eodem ordine, quemadmodum primus, excepta

oratione, faciens. Deinde tertius, qui philosophiae, et quartus qui metaphisicae, et quintus, qui aethices partes sustinent, ordine quisque suo respondebunt.

6. Hoc argumentorum orbe a praeside absoluto, alii doctores et magistri disputationes agredientur.

7. Post aliquos dies de aliis quinque a magistro assignatis periculum non dissimile fiet. Quod si designandi adolescentes pauciores sint, quam ut hunc numerum expleant, a magistro ita componentur, ut disciplinae rite inter eos distributae uideantur.

RESPONSIONES PARUAE

Praeter has magnas responsiones, aliae, quae paruae appellantur, praeside eodem magistro, subsequantur; in eis uero, magistris tacentibus, ipsi inter se baccalaurei congrediantur, ita ut, qui priores magnas responsiones sustinuerint, mane aduersus eos disputent, qui alias postea defenderunt, eodem prorsus ordine, quo magistri antea disputauerant. A prandio uero, qui has positiones defenderunt, aduersus eos, quibus mane responderant, argumententur. Positiones autem tres tantum in his disputationibus quisque tueatur. Sed illud debet animaduerti, ne eiusdem sint argumenti cum illis, quas in magnis responsionibus defenderant.

DE EXAMINE

1. Extremum, quod adiri ante licentiam periculum debet, examen est, quo tres magistri, aut, ubi erit commodum, quinque, e quibus unus erit Cancellarius, de tota dialectica, phisica, naturali philosophia et metaphisica diligenter et accurate interrogabunt. Et quamuis aristotelicum contextum memoria ut teneat, qui examinatur, non exigatur, illud tamen ab eo praestari necesse est, ut de omnibus, quae ex Aristotele a magistro explicata sunt, rogatus, facile prompteque respondeat; ita ut non solum quid quouis in loco philosophus [1] doceat, elucidare, uerum etiam omnes, quae super ea re quaestiones proponentur, absol-

---

[1] *Perperam in ms.* philosophum.

uere, et rationibus argumentisque obiectis satisfacere iudicetur.

2. Ad hoc examen nemini accessus sit, qui rectoris collegii et magistri sui scriptum testimonium examinatoribus non ostenderit, illi syngrapho persimile, quod ad baccalaureatum necessarium dixeramus. Constare enim hoc testimonio debet illum esse iam inter baccalaureos numeratum, et assiduum toto artium cursu fuisse auditorem; publicis praeterea scholae exercitationibus et disputationibus adfuisse, responsiones, tam magnas quam paruas, peregisse.

3. Omnibus examinibus absolutis, Rector, cum Cancellario caeterisque examinatoribus, de eorum, qui examinati sunt, doctrina et moribus conferentes, an reiiciendus quispiam sit iuxta constitutiones constituent.

4. Deinde ingressus notarius duplices singulis examinatoribus litteras pro quolibet approbando uel reprobando, A. et R., porriget, et illi in pileum aut uasculum utram libuerit coniicient: vnde facile ad plura suffragia apparebit, an magister designatus fieri ille, de quo exploratum, debeat; et notarius repertarum litterarum fidem scripto faciet, necnon poenitentiae iniunctae, si erit; et litteras, sicut in pileo sunt, examinato tradens, illum ad Rectorem et examinatores accerset. Quae etiam omnia, seruato examinis ordine, cum singulis aliis sunt obseruanda.

5. Qui plurium suffragio, praedicto ordine fuerint approbati, nomina sua scripta notario dabunt, quae, in pileum missa et deinde sygillatim extracta, ordinem magisterii adipiscendum indicabunt; nam is, qui sorte loco primo educetur, primam etiam lauream consequetur, eodemque alii ordine: quae omnia idem notarius in librum suum excipiet.

DE LICENTIAE GRADU

6. Gradum licentiae omnes simul die aliquo celebri a Cancellario publice ac solemniter accipient. Primum omnium bedellius catalogum baccalaureorum, qui sunt initiandi, recensebit, quorum unusquisque, nudo capite, cum se audiet nominari, in concionem prodeat. Eos deinde examinator primarius Cancellario, nomine totius scholae, offeret latino sermone, breuibus com-

plectens examinatos illos esse baccalaureos et dignos iudicatos, qui designati magistri per licentiam fiant. Respondebit Cancellarius sese libenter eos admittere.

7. Extemplo unus ex baccalaureis sibi et suis condiscipulis oratione praemeditata, sed minime prolixa, gradum petet, cui Cancellarius alia oratione respondebit, et ab eis iuramentum exiget. Tunc genibus flexis gradum accipient, quem Cancellarius authoritate apostolica conferet. Tunc, in pedes erecti, expectabunt ut unus pro gratiarum actione peroret, quemadmodum de baccalaureis fuerat ante memoratum.

DE MAGISTERII LAUREA

8. In die aliquo festo a prandio unus aut duo ex primis designatis magisterii insigniis cum celebritate decorentur, et alii deinceps aut singuli aut bini unaquaque haebdomada: et oportet ut expletum decimum octauum aetatis annum habeat qui ad hunc honorem prouehendus est.

9. Proponet ex alto loco Cancellarius e morum philosophia problema, ad quod, qui initiandus est, e sede sua breuibus una aut pluribus propositionibus respondebit, eas uero aristotelicis comprobabit sententiis. Deinde stans, sed minime longa oratione, debitum suis laboribus honorem a Cancellario petet; cui postquam ipse Cancellarius alia responderit oratione, et consueto iuramenti uinculo illum obligarit, ut, accedens, genua flectat, admoneat. Tunc demum expectato honore authoritate apostolica eum cohonestabit, magisterii insignia capiti de more imponens.

10. Deinde doctorum et magistrorum sedes nouus magister, singulos amplexandi et gratulandi causa, adibit; et ad sedem suam rediens, accepti beneficii honorisque communicati Rectori, Cancellario, magistro caeterisque astantibus, praemeditata ante oratione, gratias aget.

In omnibus autem constitutionum nostrarum ratio habenda est.

Laus Xpo. Jesu Domino nostro.

34

MODUS QUO DISCIPLINAE MATHEMATICAE

IN SCHOLIS SOCIETATIS POSSENT PROMOUERI [1]

Primum deligendus erit magister eruditione atque authoritate non uulgari : alterutra enim si absit, discipuli, ut experientia docet, non uidentur ad disciplinas mathematicas allici posse. Ut autem maiorem apud discipulos auctoritatem habeat magister, et disciplinae ipsae mathematicae maiori in pretio sint, ac discipuli earum utilitatem necessitatemque intelligant, inuitandus erit magister ad actus solemniores, quibus doctores creantur et disputationes publicae instituuntur, ita ut, si fuerit idoneus, proponat etiam interdum argumenta et argumentantes iuuet. Nam hac ratione facile fiet ut discipuli, uidentes professorem artium mathematicarum cum reliquis praeceptoribus eiusmodi actibus interesse et interdum etiam disputare, persuadeant sibi coniunctas esse, ut uere sunt, philosophiam scientiasque mathematicas; praesertim quia hactenus discipuli contempsisse uidentur fere has scientias hac una adducti ratione, quod putent eas non haberi in pretio, imo inutiles esse, quandoquidem, qui eas docet, nunquam conuocatur ad actus publicos cum caeteris professoribus.

Necessarium etiam uidetur, ut praeceptor habeat inclinationem quandam et propensionem ad has scientias praelegendas, et non sit multis aliis occupationibus distentus; alias uix discipulos iuuare poterit. Ut autem Societas semper habere possit idoneos harum scientiarum professores, eligi deberent aliquot ad hoc munus obeundum apti et idonei, qui in priuata academia instituentur in uariis rebus mathematicis; alioquin non uidetur posse fieri ut haec studia in Societate diu permaneant, nedum promoueantur; cum tamen magnum Societati afferant ornamentum, et frequentissime in colloquiis et conuentibus principum uirorum de illis sermo habeatur, ubi intelligunt nostros mathematicarum rerum

---

[1] Ex *cod. Rom. stud.*, *II,* ff. 350 et 351 r. Autographum, ut Pater Brunelli statim post titulum asserit hisce verbis: « Manu P. Christophori Clauii. »

non esse ignaros. Unde fit [2] ut necessario nostri in eiusmodi conuentibus obmutescant, non sine magno rubore atque dedecore: id quod iidem, quibus hoc ipsum contigit, saepius retulerunt. Omitto philosophiam naturalem sine disciplinis mathematicis mancam esse et imperfectam, ut paulo infra docebimus.

Atque haec de magistro mathematicarum disciplinarum dicta sint: nunc de auditoribus pauca subjiciamus.

Secundo ergo loco necesse est ut discipuli intelligant has scientias esse utiles et necessarias ad reliquam philosophiam recte intelligendam, et simul magno eas ornamento esse omnibus aliis artibus, ut perfectam eruditionem quis acquirat; immo uero tantam inter se habere affinitatem hasce scientias et philosophiam naturalem, ut, nisi se mutuo iuuent, tueri dignitatem suam nullo modo possint. Quod ut fiat, necessarium erit primo, ut auditores physices audiant simul disciplinas mathematicas; qui mos hactenus in scholis Societatis retentus semper fuit. Nam si alio tempore praelegerentur hae scientiae, existimarent philosophiae auditores, neque immerito, eas nullo modo esse necessarias ad physicam, atque adeo pausissimi eas intelligere uellent: cum tamen apud peritos constet physicam sine illis recte percipi non posse, praesertim quod ad illam partem attinet, ubi agitur de numero et motu orbium coelestium, de multitudine intelligentiarum, de effectibus astrorum, qui pendent ex uariis coniunctionibus, oppositionibus et reliquis distantiis inter sese, de diuisione quantitatis continuae in infinitum, de fluxu et refluxu maris, de uentis, de cometis, iride, halone et aliis rebus meteorologicis, de proportione motuum, qualitatum, actionum, passionum et reactionum etc., de quibus multa scribunt calculatores. Omitto infinita exempla in Aristotele, Platone et eorum interpretibus illustrioribus, quae nulla ratione intelligi possunt sine mediocri scientiarum mathematicarum cognitione; immo propter earum ignorationem nonnulli philosophiae professores saepissime multos errores, eosque grauissimos, commiserunt, et (quod peius est)

---

[2] Sic in autographo; attamen quae in hac periodo dicuntur, non videntur ex praecedenti posse deduci. Quid sibi voluerit P. Clavius, ex contextu totius scripti optime dignoscitur.

scriptis etiam mandarunt, quorum aliquos in medium proferre non esset difficile.

Pari ratione oporteret praeceptores philosophiae callere disciplinas mathematicas, saltem mediocriter, ne in similes scopulos magna famae, quam Societas in litteris habet, iactura et dedecore incurrerent.

Taceo professores hac re apud auditores magnam sibi auctoritatem conciliaturos, cum intelligerent eos loca Aristotelis et aliorum philosophorum, quae ad mathematicas disciplinas pertinent, pro dignitate tractare. Ex quo etiam fiet ut discipuli magis intelligant harum scientiarum necessitatem. Ad hoc etiam multum conferet, si praeceptores philosophiae ab illis quaestionibus abstineant, quae parum iuuant ad res naturales intelligendas, et plurimum auctoritatis disciplinis mathematicis apud auditores detrahunt, quales sunt illae, in quibus docent scientias mathematicas non esse scientias, non habere demonstrationes, abstrahere ab ente et bono etc.; nam experientia docet multum haec obesse auditoribus, prodesse autem nihil; praesertim quia praeceptores ea vix (quod non semel ex relatione aliorum cognitum est) sine derisione harum scientiarum docere possunt.

Expediret etiam ut magistri in priuatis colloquiis discipulos hortarentur ad has scientias perdiscendas, inculcando earum utilitatem, et non e contrario eos ab earum studio abducerent, ut plerique superioribus annis fecerunt. Hac ratione tolletur omnis dissentio, quae externis inter nostros esse uidetur, cum eiusmodi doctrina in scholis auditur.

Praeterea ad haec studia maxime incitabuntur scholastici, si singulis mensibus omnes philosophi in unum aliquem locum conuenirent, ubi unus discipulorum habeat breuem commendationem disciplinarum mathematicarum, deinde cum uno aut altero explicet problema aliquod geometricum uel astronomicum; quod et iucundum esset auditoribus et utile rebus humanis, qualia problemata plurima reperiri poterunt; vel declaret locum aliquem mathematicum ex Aristotele uel Platone, qualia loca apud ipsos non pauca sunt; uel etiam afferat nouas demonstrationes quarumdam propositionum Euclidis a se excogitatas; vbi laudari

possent ii, qui melius problema propositum soluissent, uel pauciores paralogismos, qui non raro occurrunt, commisissent in nouis demonstrationibus inueniendis. Ita enim fieret, ut non parum inflammarentur ad haec studia, cum uiderent sibi propositam esse hanc gloriam, et simul intelligerent eorumdem praestantiam, maioresque in illis hac exercitatione facerent progressus.

Posset autem huic exercitationi tribui uel tempus unius scholae antemeridianae pomeridianaeuae in mense, quod praeceptoribus philosophiae graue non esset; cum id septies aut octies dumtaxat ad summum contingeret in anno, uel tempus matutinum unius diei vacationum, uel certe hora illa, qua mathematicae disciplinae praelegi consueuerunt.

Postremo, circa finem curriculi philosophiae, qui uolunt lauream magisterii doctoratusue suscipere, examinari deberent in rebus mathematicis more aliarum academiarum quarumdam; cui examini intersit una cum reliquis philosophiae professoribus professor mathematicarum disciplinarum.

Manu Patris Brunelli. Patris Christophori Clauii manu scripta et diligenter asseruanda.

35

†

DE RE MATHEMATICA INSTRUCTIO [1]

Actum est anno superiore ut ad promouenda in Societate nostra mathematicae studia, quae pene iam negligebantur, ii, qui eam scientiam professuri essent, a docenda grammatica ea ratione eximerentur, ut primum annum, post peractum philosophiae curriculum, domi eam plenius audirent, tum uero uno aut altero anno publice profiterentur; quod quidem expedire uisum est; agi etiam aliqua ex parte coeptum est, idque utilissimum futurum, non modo ad fouendam eam disciplinam, uerum etiam ad alias et ornandas et augendas; et tandem demonstratum est

[1] Ex *cod Rom. stud., II*, ff. 201 et 202. Autographum P. Christophori Clavii. Titulus, a nobis appositus, non extat in *ms.;* et illius loco haec tantum scripsit Pater Brunelli: «P. Christophorus Clauius.»

et omnes fatentur. Illud unum ea in re uidetur esse incommodi, quod, cum admodum adolescentes plerumque ingeniosissimi, quique et ii, quos ad maius Domini nostri seruitium ac Societatis bonum ad tale ministerium seligi oporteret, philosophiam absoluant, cum, ut plurimum, qui aetate maxime praecesserint quartum et uigesimum annum uix attigerint, neque ipsis expedire uidetur ut annum eum, quo docent, cum unius aut alterius horae spatium ministerium id requirat, reliquum arbitratu suo, ut uidetur, insumant, neque ad scholae ipsius utilitatem, quae deprimitur ac deiicitur, ubi magistri pene pueri sint, neque ad Societatis existimationem perpetuo eiusmodi hominibus uti ad grauiores disciplinas explicandas.

Quam ob rem expediret fortasse eos, qui ad haec ministeria seliguntur, post peractum quidem philosophiae curriculum, annum integrum domi audire ea, quae deinde docturi essent, ut iam ante decretum est, deinde uero audire theologiam, tum uero docere id temporis, quod ante docturi essent, mathematicas disciplinas: nam, praeterquam quod iam matura aetate uiri, ac sacerdotes et theologi, cathedram cohonestarent potius quam deprimerent, et tutius possent sibi credi ad reliquum tempus insumendum. Essent illa quoque non uulgaria commoda:

Primum. Quod philosophicis disputationibus possent, tum menstruis tum priuatis etiam, interesse, ac replicando et iuuari ipsi atque excitari, et iuuare etiam alios. Quod si ante legant quam theologi sint, fieri non potest uel quod ipsi, licet excellant ingenio, puri philosophiae discipuli, uix quicquam afferre possent dignum disputatione, uel quod forte philosophiae magistris molestum esset ab iis prouocari et [cum eis] certare. 2.^{m} Quod tempus illud ipsum, quod superat a docendi labore, uel hoc ipso quod iam theologiam audissent, multo utilius in recognoscenda philosophia textuque Aristotelis intelligendo insumerent, quam si uel diligentissime antea in id studium incubuissent; nam et ipsa aetas plus affert iudicii, et theologiae studium mirum in modum ingenium et acuit et excitat. Uidetur autem magis e re Societatis ad Domini nostri gloriam esse, ut, quam fieri potest maxime, eodem praesertim et tempore et labore, in studiis

scholastici nostri proficiant. 3.^{m} Quia poterunt etiam interim philosophorum repetitionibus domi praeesse, atque eo labore magistros leuare, qui alioqui nunc grauiore etiam onere premerentur quam antea, ut id magno adiumento futurum sit. 4.^{m} Quia ad mathematicam addiscendam multo id est accomodatius. Quoniam enim in schola sex iam priores libros audierunt, poterunt a 7.º initium audiendi facere usque ad 12.^{m} inclusiue; tum uero addere Theodosii sphaerica elementa, et aliqua ex cognitis Apollonii; quod satis commode uno anno fieri posset, si duas lectiones audirent singulis diebus, quod et fieri oporteret; tum uero quadrienni illo theologiae spatio, sicut magistri futuri grammaticae, ubi uacatur a prandio, domesticis academiis exercentur, ita ipsi quoque a prandio per horam, eodem tempore, dum docendi finis fiat, theoricas planetarum, gnomonicen, astrolabium, aliquid ex Archimede et ex algebra, distributis quasi in orbem materiis, audire, atque ita instructiores ad docendum uenire; quod reliquis etiam studiis et ornamento foret et utilitati.

Oporteret autem eos potissimum seligi, qui, reliquis paribus, ingenio, diligentia, atque in has scientias affectu, ac docendi modo aliis omnibus praestent, non qui gratia alios superent; eiusque rei iudicium serio ab iis peti, qui eos in eo genere tractant; fit enim interdum ut aliqui, uel quia non sint ita applicati, uel quia ad illud studium facti a natura non sunt, et in aliis studiis satis proficiant, ad mathematicam sint inepti.

Illud unum uidetur afferre difficultatem huic practicae, quod, cum egeamus magistris mathematices, ad quos informandos fiunt haec omnia, non uidetur unde possint haberi, qui interim doceant, dum ii sua studia absoluunt, qui mathematica sunt docturi. Verum ne hoc quidem ipsum officit; hoc enim anno absoluunt studia theologi, ex quibus sunt qui nunquam docuerunt, et libenter studerent mathematicis, ut doceant alii, qui possunt interim locum implere; et ne, dum unus docet, alter tempus inutiliter terat, possent ex studiorum ordine et constitutionibus nostris interim studia sua repetere.

Manu P. Brunelli. Asseruanda.

36

†

DE STUDIIS MATHEMATICIS [1].

Parece que en las mathemáticas se devría tener esta orden: Que se leyessen siempre dos lectiones, vna para los que son nouicios, ó de vn año, y otra para los que son introducidos. Y començando del principio, los dialécticos, tres meses antes del primer año, sería bien que oyessen la arithmética práctica el mes de Agosto y Setiembre y Otubre; y al principio de la lógica oyessen tres libros de Euclides, que se leerán no en menos de 4.° meses; y luego oyessen la sphera, que duraría otros quatro meses, y la geographía, que duraría otros tres ó quatro meses; y ansí se concluiría el segundo año. El tercero theóricas de planetas por espacio de quatro meses, y el astrolabio de otros quatro, y la perspectiua los otros quatro; y desta manera siempre avría dos lectiones, la vna á la mañana la primera hora, y la otra luego después de comer. En este tiempo parece que se aprouecharían más si tuuiessen media hora de tiempo ó algo menos para repetir estas lectiones, y que cada vno tuuiesse vn compás y vna regla, con que se exercitassen en hazer algunas figuras: y si se diessen quatro ó cinco meses después de acabado el curso, podrían oir el quarto, quinto y sexto y vndécimo de Euclides, y dar vna passada á las theóricas, y á introducirse en las tablas; y si huuiese tiempo que oyessen algo de reloges, ó el ánulo, ó el quadrante, ó el radio, ó el cómputo ecclesiástico, ó vna spera sólida.

Alia manu. Memoria del doctor Torres.

---

[1] Ex *cod. Rom. stud., II,* fol. 203 r; autographum P. Hieronymi Torres: in fol. 203v tria tantum vel quatuor verba, P. Natalis manu exarata, leguntur.

37

†

DE REBUS MATHEMATICIS [1].

Podríasse tener en leer el curso de mathemáticas este orden: Que se leyessen ordinariamente dos lectiones, vna la mañana y otra la tarde; vna para los lógicos y otra para los philósophos. Al principio del año podrán tener los lógicos estas lectiones: quatro libros de Euclides, que se leerán en 4 meses poco mas ó menos; arithmética práctica en mes y medio; la sphera en dos meses y medio, de manera que al fin de Junio sea acabada; la geographía dos meses: y en lo que queda del año, el quinto y sexto de Euclides.

Los philósophos oirán el astrolabio en dos meses; las theóricas de planetas en quatro meses; la perspectiua en tres meses; los reloges y cómputo ecclesiástico en lo que queda. Y si algunos discípulos, los más ingeniosos y aptos á la mathemática, pareciere ser cosa conueniente que oyan más que esto, para ser más sufficientes, se les podrá leer las fiestas del año vna lectión familiar en cámara el tercer año, en la qual se les declaren sphaerica Theodosii et Menelai et Maurolici, y vna introductión de tablas, o almanach perpetuo, con algún quadrante ó ánulo ó radio.

Manu P. Torres. † Orden de la lectura de mathemáticas.

Manu P. Brunelli haec sunt addita. P. Torres et P. Clauii.

38

BREVIS INSTRUCTIO

DE RATIONE QUAE SERVARI DEBET IN CURSUS PHILOSOPHIAE LECTIONE [2].

BREUE INSTRUTTIONE DEL MODO DI LEGGERE IL CORSO

IL TEMPO

Il corso almanco deue durare tre anni. Nel 1.° anno si deue finire la logica, lassando nelli predicamenti molte questioni me-

---

[1] Ex *cod. Rom. stud., II,* fol. 200: autogr. Patris Torres.

[2] Ex apographo in *cod. Rom. stud., II*, ff. 346-348. Hanc instructionem, cujus auctor nobis quidem ignotus est, scriptam fuisse antequam ul-

taphysice, et transcorrendo la perihermenia et la priora, della quale, oltra li sette primi capi, non accaderia legger il testo degli altri, come anco si può fare della topica.

Le summule, se pure si denno leggere, si finiscano al più tardo in doi mesi. Nel 2.° anno si leggano li otto della physica, et de coelo almeno li doi primi, et alcuni libbri della meteora; sichè per il 3.° anno restino solo li libbri de generatione, anima et metaphysica. Procuri il maestro d' hauer diviso il triennio del corso, o almeno l' anno presente, conforme alle lettioni che ha da leggere, acciò sappi quanto si può in ciascuno libbro et opra trattenere, et trattenendosi in cose leggiere non li manchi il tempo per cose di più importanza. Della metaphysica et è fastidioso et inutile leggere tutti li libri; bastaria cominciar dal 7.°, toccando gli altri nelli prolegomeni.

[IL MAESTRO]

Il maestro, che ha da leggere in uniuersità famosa, douria hauer letto un' altra uolta, o almeno esser tale, che per li doni dello animo et buona sanità si sperasse col studio et diligenza hauer da riescire bene.

2.° Nel 1.° corso, in luogo delli commentarii greci, che sono molto longhi et oscuri, potrà leggere Themistio et Vicomercato. Leggere Auerroe è molto utile, si per la sua dottrina, come per la fama ch' ha in Italia: et per poterlo intendere, leggerà li suoi seguaci, come Janduno, Barleo, Paulo veneto, Zimarra, Nipho. Habbi il catalogo delli migliori commentarii, che si trouano, sopra tutte le parti della philosophia, quale si è fatto in Roma. Et benchè deue il maestro seguire li principali authori, come sono, tra li greci Alessandro, Simplicio, Themistio; fra gl' arabi Auerroe; fra li latini Alberto et S. Thomaso; nondimeno non deu' esser sectario, massime di authori latini, che discordano dalli an-

---

tima *Rationi studiorum* manus imponeretur, indicare videntur tum ea, quae Brunelli, fol. 349v, scripsit, quaeque ad calcem hujus monumenti edimus, tum maxime quia ipsum monumentum in supra laudato codice jam reperitur, qui ante absolutam et perfectam primo editionem *Rationis studiorum* compactus fuit.

tichi. Deue esser modesto in refutare le opinioni che riprende, principalmente se sono de grandi authori, benchè deue essere resoluto nelle cose che insegna, et non dubbio nè problematico; nondimeno non deue esser precipite, ma speculare in giudicare le cose. Importa molto esser chiaro et ordinato, et che li scholari, per le virtù et dottrina sua, li tengano affettione et credito. In trattare le questioni, recitare molte opinioni, et portare molti argomenti, instantie et repliche, benchè al principio gioua per dare credito al mastro, ma simpliciter non è utile per li scolari; nè anco nell' espositione del testo recitare le opinioni di molti, ma contentarsi di due o tre delli più principali. Stia accorto quello ch' insegna, acciò non sia o pigliato in contradittione, o constretto a mutare opinioni, quanto potrà, benchè, quando li paresse altrimenti di quello ch' altre uolte ha detto, non deue dissimulare. Deue ancor scriuere qualche cosa, almanco notare circa ogni materia alcuni belli concetti o resolutione, o sua o d' altri; alcuni testi et testimonii principali, o di Aristotele o d' altri antichi, acciò di queste cose possa aiutarsi un' altra uolta. Procuri di non esser tanto testuale, che lassi le questioni, nè tanto dato alle questioni, che dispreggi il testo; ma, dechiarando la sentenza d' Aristotele, trattarà le questioni che occorrono circa essa.

Non sia amatore de opinioni nuove, cioè trouate da lui; ma si attacchi alla sentenza antiqua et commune; fugga nella sua dottrina le sophisticarie, et seguiti dottrina reale et solida.

Volere reprendere Aristotele nelle cose che non sono contra la fede, et che sono communemente approuate da tutti, è segno di leggierezza et ignoranza.

LI SCHOLARI

1.° Non desideri tanto hauere molti scholari, quanto atti al corso; et così, quando uedrà ch' alcuno non riesce nè è per riuscire, deue auuisare il Superiore acciò lo metta in altro officio; se è forestiero, potrà con buono modo auuisarlo et indrizzarlo a qualche altra cosa, che più li conuenga.

2.° Di tutti habbi cura quanto tocca all' officio suo, et a

tutti tenga et mostri affettione, pregando ancora particolarmente per loro ogni dì; benchè, con quelli che hanno particolare talento di riuscire grandi soggetti, è obligato, secondo la legge della charità, a tenerne particolar conto et spetialmente aiutarli.

3.° Procuri di trattar spesso con li suoi scolari, conoscendo le inclinationi et il profitto che fanno. Facci che tutti, quando hauran dubbii o altre cose circa li studii loro, possino libberamente communicarle con lui, insegnando tutti con charità et pacienza. Al mezo o al fine del 1.° anno potrà distinguere li scolari suoi in tre classi: nella prima porrà li ottimi, nella 2.ª li mediocri, nella 3.ª li infimi. Et sì come deue hauere particolare cura degli ottimi, così ancora deue animare li più deboli, et mostrare che tiene memoria et conto di loro. Procuri che la riuerenza che si deue al maestro, et la modestia che si osserua nelle scuole della Compagnia, s' osserui etiam dalli forastieri, alli quali si deue mostrare humano et facile in communicare le cose sue, essortandoli et inducendoli ad osseruare li medesimi essercitii che osseruano li nostri.

4.° Ancorch' è bene che li scolari seguitino et abbraccino la dottrina del mastro, nondimeno non deue permettere che sentino o parlino male delle opinioni d' altri maestri, burlandosene o immodestamente riprehendendole, principalmente se sono mastri della Compagnia.

5.° Darà alli suoi scolari li commentarii, che li paiono più conuenienti a ciascuno, non permettendo che perdano il tempo in leggere altri libbri: diali l' ordine et modo di studiare, et procuri che lo seruino; veda chi ha bisogno di freno et chi di sprone; chi, per darsi troppo allo studio, manca, o nella deuotione o nella salute corporale; o al contrario chi, per la deuotione o altri essercitii, non fa profitto nelli studii, et di tutto ne auuisi il Rettore.

6.° Per animare più li scolari forastieri et indurli alli nostri essercitii, darli delli nostri alcuni delli più dotti et edificatiui, acciò repetano con loro et trattino. È bene, quando uengono feste principali nell' anno, essortarli alla confessione et alla deuotione di quella festa.

7.° Guardi che non si noti in lui leggierezza o passione, o

desiderio di lode et gloria, perciochè queste cose sminuiscono molto l' authorità del mastro.

LO ESSERCITIO

Conciosiachè l' essercitio aiuta più nella philosophia che ogni altra cosa, si deue usare gran diligenza circa di esso. Nelle repetitioni, che si fanno doppo le lettioni, si repeta breuemente il testo et le questioni. Li repetitori siano ordinati da tre in tre; li doi delli quali siano quasi uguali, l' altro più debole; ciascuno repeta il suo giorno a mente, usando quanto manco potrà delli scritti, acciò che tutti si possano aiutare insieme.

2.° Nelle reparationi, cioè nelle repetitioni che si fanno in casa, repetansi le lettioni udite in scola, ma breuemente, toccandosi le principali cose del testo o delle questioni, acciò resti tempo per le dispute. Nel disputare distribuisca li scolari di doi in doi, si che uno uicissim proponga et l' altro risponda; li quali siano quasi uguali, acciò si possano insieme aiutare.

3.° La disputa si facci sempre sopra le lettione presenti, et procuri che nello argumentare si serui la breuità, chiarezza et modestia che si deue, schifandosi tutte le parole impertinenti, come di burle o dispreggio, o altre simili, che non fanno nè migliore nè peggiore l' argumento.

4.° Non permetta che li scolari s' auuezzino a sophisticare, ma attendano più tosto a proporre dubbii et dare resposte reali et solide. Nel citare Aristotele o li altri authori, faccia che sempre citino il luogo o il testo, acciò siano diligenti in prouederlo.

5.° Perchè alcuni sono più atti ad argumentare, altri a respondere, altri ad altre cose, procuri d' essercitare ciascuno principalmente secondo il talento suo; et in summa faccia che li suoi scolari si diano più tosto al speculare et disputare, che a leggere molte cose o scriuere. Ogni settimana, o uero ogni 15 di, si defendano conclusioni in classe; et doue saranno più maestri di philosophia, ogni doi mesi si tengano publice al modo che si fa in Roma, et al fine dell' anno generali, nelle quali hanno d' argumentare solo dottori forastieri. Al fine del 3.° anno, al principio

della state, quando cominciano le uacantie, comincino a fare li atti quelli che saranno giudicati degni del magisterio; imperochè, far maestri tutti indifferentemente, non pare conueniente, se non fusse per alcuni particolari respetti, secondo il giudicio del Rettore [a].

6.° Chi potesse udire la lettione senza scriuere niente, essercitaria più l' intelletto, giudicio et memoria; ma si questo non si può, faccia che in classe scriuano solo li capi, quanto li basta per potere repetere, et fuori di classe scriuano solo le cose principali, che o loro hauràn notato, o il mastro li hauerà dittato: sì che habbino tempo di leggere li suoi commentarii et speculare sopra le sue lettione.

7.° Nelle vniuersità famose della Compagnia douria essere una lettione straordinaria, oltra li tre corsi, per quelli del 3.° anno d' ethica, del 4.° della meteora, o delli parui naturali, la quale douria leggere un maestro d' authorità straordinario, il quale potria essere quello che ha finito il corso l' anno inanzi.

Manu P. Brunelli. Digna uidentur quae asseruentur, et fortasse quae offerantur R. N. P. Generali melius descripta; ut, si quid uideretur, excerpi queat pro regulis studiorum.

Alia manu. Modus legendi cursum philosophiae.

39

REGULAE IN DISPUTATIONIBUS SERVANDAE [1]

APUNTAMIENTOS PARA LAS REGLAS DE LAS DISPUTAS

Todos tengan muy particular cuydado, cuando disputan, en las disputas que se tienen en público ó en casa, de la modestia religiosa y edificación.

Así el que argumenta como el que responde, haga cada uno mucho caso del otro, y no se muestre el vno descontento de lo quel otro dize.

Ninguno diga palabra alguna fuera del argumento.

---

[a] *In ms., loco sequentium numerorum* 6.° *et* 7.°, *legitur* 5.° *et* 6.°

[1] Ex apographo in *cod. Rom. stud., II*, fol. 276.

Ninguno con la boz demasiadamente alta y otros mouimentos muestre deseo de sallir con la suya.

Todos dexen la palabra ó cláusula començada luego que el presidente dixere que abasta.

El que argumenta procure de mostrarse satishecho de la respuesta con alguna palabra de edificación.

Todos antes de disputar se recojan en sí mismos, pidiendo gracia á N. S. para no perder la paz interior ni desedificar á los otros en la disputa, y después hagan examen cómo se an auido, y pidan penitencia de las faltas.

Para esto se guardar, sería de importancia que algún Superior se hallasse presente á las disputas que se hazen en público, y que por lo menos ningunas disputas se hiziessen en que no estuuiesse algún en su lugar; y assímismo que uisite el Superior á menudo las conferencias de artistas y theólogos para uer cómo se procede en esta parte.

Mandar, conforme á las constituciones, que se siga la doctrina de santo Thomas, assí en la theologia como en las artes, por ser principio [2] de la theología; y los que argüieren contra sus opiniones, ni argüian, ni muestren que argüien por tener la opinión contraria, si no fuese en algunas opiniones, que por la obediençia estuuieren [3] determinadas en contrario ó para seguirse ó para tenerse *problematice*.

Argúiase con efficacia, procurando traer algún punto, que tenga dificultad en la materia de que se trata ; pero después de mostrada la dificultad dél, con cualquier respuesta que le dieren se satishaga y muéstrese satishecho.

Patris Brunelli manu. Haec uere aurea, et excerpta uidentur ex alia scheda maiore R.^{mi} Patris nostri Jacobi Laynez uel R.^{mi} Patris Francisci Borgiae.

---

[2] Sic: videtur melius legendum esse, «por ser príncipe.»

[3] Iterum repetuntur in *ms*. praecedentia tria verba, «por la obediencia».

40

DOCENDA ET DEFENDENDA IN PHILOSOPHIA [1]

†
Jhs. Maria.

R.de admodum in Xpo. Pater.

Haec videntur defendenda esse et docenda, non solum secundum veritatem aut secundum philosophiam, et veram philosophiam, sed etiam secundum Aristotelem et ejus mentem; et istorum videntur admonendi.

DE DEO

1. Quod Deus habeat prouidentiam horum inferiorum, etiam rerum humanarum.
2. Quod concurrat cum rebus omnibus et causis mediis, etiam immediate vsque ad vltimos effectus.
3. Quod sit infinitae uirtutis, etiam intensiuae.
4. Quod intelligat etiam alia a se, et singularia et contingentia, etiam minima; sed ea intelligat in se ipso.

DE INTELLIGENTIIS AC DE COELO

1. Quod non sint purus actus.
2. Quod sint plures quam orbes coelestes.

DE ANIMA

1. Quod anima rationalis sit uere forma corporis, non solum assistens, sed informans.
2. Quod non sit vna in omnibus hominibus, sed in singulis propria et diuersa.

---

[1] Ex *cod. Rom. stud.*, *I*, ff. 154-156: autogr. P. Ledesmae. Duo sunt exemplaria, quae, licet in multis inter se conveniant, in multis aliis omnino discrepant, unde utrumque typis mandandum existimavimus. Titulus in *ms.* desideratur; quod etiam in sequentibus sex monumentis accidit.

3. Quod non sint plures animae in homine, sed vna sola rationalis; neque etiam in bruto sint plures animae.

4. Quod intellectus, tam agens quam possibilis, nihil aliud sint, quam animae ipsius rationalis potentiae; non uero aliud, ab anima hominis separatum, aliaue substantia.

5. Quod anima rationalis sit immortalis.

6. Quod de statu animae rationalis, separatae a corpore, possumus habere aliquam scientiam vere.

7. Quod anima seu forma non est tota quid[d]itas rei.

8. Quod materia non est solum de ratione indiuidui, aut per accidens respectu speciei, sed est etiam de ratione speciei in communi.

9. Quod non pugnant haec: formam esse uere physicam, et tamen separabilem.

DE HUMANO CORPORE

10. Quod sanguis est aliquo modo pars corporis, et humores quoque, et quod de integritate naturae ac de ueritate ejus.

Denique reliqua omnia, quae ex iis sequuntur, concedenda erunt; et contraria iis principia et conclussiones reiicienda.

IN DOCENDI MODO AUT LOQUENDI

1. Non laudare nimis Auerroin, sed neque laudare quidem.

2. Non vituperare D. Thomam, aut ejus doctrinam, aut scholasticos doctores, vel in contemptum adducere; sed potius laudare et magnis laudibus efferre, et auditores ac discipulos ad eorum doctrinam potius allicere.

3. Non laudare graecos in genere et vituperare latinos: neque instituere disputationem contra latinos in genere, sub hoc nomine latinorum.

4. Non opinari nimis audacter, sed putare se posse falli, et cum humilitate judicare et loqui.

HAE PROPOSITIONES AFFIRMANTUR AB EO SECUNDUM VERITATEM IN SCRIPTIS SUI DISCIPULI

1. Item [2] rationes aliquot factas [3] contra veritatem, vtpote quod anima sit assistens et non informans, et similes, esse insolubiles; vt etiam quae sumuntur ex hoc, quod anima sit immortalis et corpus mortale, non posse solui, si anima est forma; et quae sumuntur ex modo operandi animae in corpore, similiter.

2. Nulla scientia de statu animae separatae haberi potest; vel ita sciri non potest status animae separatae.

3. Sciri non potest operatio aut operandi modus animae separatae.

4. Sciri non potest quod anima rationalis sit forma corporis.

5. Sciri non potest quod non fuerit ante corpus, neque modus quo facta est.

6. Non esse necesse soluere rationes factas contra fidem; sed neque oportere his fidem confirmare, imo derogari fidei, si quis conetur rationibus luminis naturalis eam fulcire. Hanc sextam, partim in classe mihi respondit, et partim ex discipulis accepi.

7. Item quod forma sit tota quid[d]itas.

8. Quod sint in homine tres animae totales: vegetatiua, sensitiua et rationalis.

9. Quod sanguis et humores non sunt partes corporis humani; haec etenim propositio et resumptioni sanguinis Xpi. et humorum, et vnioni eorum hypostaticae in eo pugnare videtur, et veritati ac integritati resurgentis Xpi. corporis, et consecrationi eucharistiae sanguinis.

Item, in hoc, quod Aristoteles senserit animam mortalem, et

---

[2] Hoc verbo «Item» incipit paragraphus primus, quia quintus ordine primum scriptus fuerat; sed postea in margine additum fuit manu ipsius P. Ledesmae: «Haec erit prima ordine.» Hac de causa quinque primos numeros, qui paragraphos indicant, mutavimus.

[3] In autographo legitur «factae; inacurate enim emendata est periodus, quae primum hoc modo exarata fuerat: «Rationes factae contra veritatem,... et similes, solvi non possunt.»

prouidentiam Dei abstulerit, citat Patrem nostrum Generalem, asserentem ab omnibus sacris antiquis doctoribus Aristotelem de iis condemnatum fuisse: hanc vidi in scriptis illius discipuli.

Item, citat Patrem nostrum Generalem, asserentem rationem hanc solui non posse lumine naturali: si anima est immortalis, cur habuit corpus mortale? Nam, si corpus est mortale, consequi quoque [videtur] eam debere esse mortalem, quia incorruptibile et corruptibile sic vniri nequeant [4], et mansuram violenter et otiosam sine corpore.

Item, contra veritatem disputat fuse et admodum acriter, pro ueritate perparum et languide.

Item, probando opiniones aliquot de anima esse de mente Aristotelis, adfert satis multas rationes, quae simpliciter militant contra ueritatem, et relinquit insolutas.

Item, parum reuerenter tractat D. Thomam, et contra illum ardenter disputat fere semper et contra latinos.

---

†
Jhs. Maria.

QUAEDAM, QUAE DOCENDA SUNT ET DEFENDENDA AB OMNIBUS ARTIUM AC PHILOSOPHIAE MAGISTRIS; ET QUIDEM ESSE ITA SECUNDUM UERITATEM ET SECUNDUM UERAM PHILOSOPHIAM, ATQUE ETIAM SECUNDUM ARISTOTELIS DOCTRINAM ET SENTENTIAM

DE DEO

1. Quod Deus habeat prouidentiam istorum inferiorum, etiam rerum singularum ac rerum humanarum, et quod cognoscat alia a se, etiam minima et contingentia, et omnia denique praesentia, praeterita et futura.

2. Quod sit causa libera, et agat libere, et non necessario.

3. Quod sit infinitae uirtutis, non solum extensione, sed intensione.

4. Quod agat seu concurrat immediate cum causis mediis

---

[4] Antea legebatur: «cum corruptibile.... sic uniri nequeant».

et rebus omnibus, etiam particularibus et singularibus et minimis, vsque ad vltimos effectus.

5. Quod Deus non sit forma mundi aut coeli, sed omnino separatus.

DE ANGELIS SEU INTELLIGENTIIS

1. Quod angeli non sunt corporei, sed spiritus.

2. Quod angelus seu intelligentia non est purus actus, neque simplicissimus; neque ejus intellectio est suum esse aut essentia; et quod sit in genere et specie.

3. Quod angelus non sit necessarium agens, sed liber.

4. Quod sint multo plures angeli quam orbes coelestes.

5. Quod angeli mouentes coelos non sint formae coeli, aut ejus coeli anima.

DE ANIMA

1. Quod non sint plures animae in homine, sed vna solum rationalis, scilicet anima.

2. Quod non sit vna in omnibus hominibus, sed in singulis propria et diuersa.

3. Quod anima rationalis sit uere forma, et actus corporis illud informans, et non tantum assistens.

4. Quod sit immortalis et immaterialis; et quod potest habere operationem a corpore separatam, etiam in corpore existens.

5. Quod de statu animae rationalis, separatae a corpore, possumus habere aliquam uere scientiam.

6. Quod non pugnat formam esse uere physicam, et tamen separabilem.

7. Quod non fuerint animae ab aeterno, sed de nouo fiant.

8. Quod anima non sit tota quid[d]itas hominis.

9. Quod materia non est solum de [rati]one indiuidui, aut per accidens respectu speciei, sed est etiam pars essentiae, et de ratione speciei, etiam in communi.

10. Quod intellectus agens et possibilis non sint aliud, quam animae rationalis potentiae, non uero aliud ab anima hominis

separatum, aliaue substantia. Et quod non distinguantur inter se realiter intellectus agens et possibilis, sed sint solus vnus intellectus in homine.

11. Quod non educatur anima rationalis de potentia materiae, sed producatur in materia.

12. Quod creatio est possibilis secundum ueram philosophiam. Item, quod ex principiis Aristotelis et ex eius doctrina necessario sequatur creationem esse possibilem.

DE HUMANO CORPORE

1. Quod sanguis est de integritate naturae ac de veritate ejus, et humores quoque.

2. Quod tam sanguis quam humores sint dicendi, aliquo saltem modo, pars corporis.

DE COELO ET MUNDO

1. Quod coeli aut coelum non sit animatum.

2. Quod sint sub genere et specie.

3. De aeternitate mundi, confutare rationes Aristotelis et modis omnibus ueritatem confirmare, scilicet, non fuisse ab aeterno; etiam rationibus naturalibus, quoad fieri possit, id ostendere: item, id asserere esse secundum ueritatem et secundum ueram philosophiam, licet non secundum Aristotelem.

IN COMMUNI

1. Denique reliqua omnia, quae ex iis sequuntur, concedenda erunt; et contraria iis principia et conclusiones reiicienda.

2. Nouae opiniones, in rebus praesertim grauibus, non inducantur sine consilio et expressa licentia superiorum.

3. Item, contra receptissimas et solemnes opiniones, et quasi axiomata omnium pene philosophorum et medicorum, non liceat opinari; quales sunt: Naturalia corpora constare ex materia et forma, et haec esse principia rerum naturalium. Quatuor esse elementa. Quatuor primas qualitates. Quatuor causarum genera, etc. Similes istis, quamuis ad fidem nihil spectent. Imo con-

tra quamcumque opinionem communem raro, et non sine magna causa, esset discedendum.

4. Item, cum vnus magister fuit alicujus opinionis, et praesertim magister proximi cursus praecedentis, sequens magister eam opinionem non grauiter reprehendat, quamuis putet falsam; sed cum humilitate et modestia poterit suam sententiam proponere, alteram relinquendo ut probabilem, vel taceat omnino.

DE INTERPRAETIBUS ARISTOTELIS

Repetam hic quaedam, quae in altera papyro fusius dicuntur.

1. D. Thomam et ejus doctrinam laudare, vel saltem non reprehendere, vel certe non ita, ut scholastici ab eo alienentur aut ab ejus doctrina; sed modeste, si quando ab ejus sententia discedendum videatur, id facere.

2. Item, doctores alios theologos scholasticos, aut eorum doctrinam, non irridere aut in contemptum adducere: multo autem minus theologiam scholasticam in genere.

3. Nec etiam latinos interpretes Aristotelis, aut eorum doctrinam irridere aut in contemptum adducere. Nec etiam in genere disputationes instituere latinorum contra graecos, et graecorum contra latinos; sed propriis nominibus tantum vtrinque citatis authoribus.

4. Item, non laudare nimium Auerroin, sed neque laudare quidem, aut alios quosuis impios Aristotelis interpretes. Sed, qui magnis laudibus sint efferendi, sint catholici, vt Albertus Magnus, D. Thomas, vel alius similis ex catholicis; vituperare vero Auerroin licebit, si quis volet.

41

DOCENDA IN SCHOLIS PHILOSOPHIAE [1]

Haec sunt, quae mihi in cursu videntur esse legenda; hoc prius statuto, ut tribus annis omnia absoluantur.

---

[1] Ex *cod. Rom. stud.*, *I*, fol. 114 r. Manu P. Ledesmae in superiori parte: «Toletus».

LOGICA

Introductio legatur tota prius; deinde Porphirius et quae sequuntur:

Praedicamenta Aristotelis.

Vterque liber perihermenias.

Septem capita primi priorum; reliqua vero ad summam quamdam redigantur.

Vterque liber posteriorum, praetermisso, ex primo, capite duodecimo usque ad 21 exclusiue, quae in summa legantur.

Ex topicis primus, 2.us, sextus.

Ex elenchis fallaciae.

Praemittant quaestiones prohoemiales non admodum leuiter: similiter vniversalia tractent eodem modo.

In Porphirio quaestiones logicae aliquot disputentur, quae circa definitionum examen insurgunt: idem fiet in praedicamentis, et aliqua, quae ex methaphisica ad ipsorum explanationes adduci solent. In posterioribus sumantur quaestiones Apollinarii, aliquibus praetermissis: in his litera Aristotelis exacte exponatur.

PHISICA

Octo phisicorum libri exponantur; exacte aliqui, leuiter tamen alii, ut sextus, et ex tertio materia de infinito, et ex 4.° materia de uacuo, et ex primo opiniones philosophorum.

Primus, secundus, quartus de coelo non multum exacte.

Primus, 2.us metheororum.

Vterque de generatione.

Duo de anima cum prohoemio primi.

Quaestiones Ianduni in phisica.

Quaestiones eiusdem de coelo.

Quaestiones Marsilii de generatione.

Quaestiones Iauelli de anima.

METHAPHISICA

Prohoemium ex primo libro, 5.us et septimus, octauus, nonus, decimus, duodecimus.

Quaestiones Sonzinatis.

42

DOCENDA IN SCHOLIS PHILOSOPHIAE [1]

†

Suppuesto que el curso se aya de leer en tres años, quanto lo que toca á la lógica, philosophía natural y metaphysica, porque para la moral no parece sufficiente tiempo, se podría tener este orden.

La introductión de espacio, aunque se gastasse más tiempo, para que con el gusto de ir entendiendo aquello, se fuessen afficionando para cosas más difficultosas; y para esto no parece inconueniente que algunas cosas difficultosas se leyessen dos ueces.

PRAEDICABILIA

Todo el texto: y antes de començar, breuemente y con facilidad declarar an logica sit scientia, et quid sit eius subjectum. Quaestiones de secundas intentiones y uniuersales ninguna, pues por su difficultad y por ser proprias de la metaphysica se tratarán mejor allá. Item, no se trate si proprium a subjecto distinguitur: solamente los dubios textuales diga todos los que supiere el maestro, porque en esto no se puede dar regla. Item, el subjecto y sufficientia de los praedicables.

PRAEDICAMENTA

Todo el texto: y en el capítulo de aequiuocis, aunque sea metaphísico, por la necesidad que en todo el curso se ofrece dello, declarar bien la materia de equíuocos y análogos, si no

[1] Ex apogr. in *cod. Rom. stud., I*, ff. 115-119r. In superiori parte primae paginae hoc verbum exaravit P. Ledesma: «Mariana».

está hecho en la introductión; pero en lo de analogia entis puede el maestro dezir su opinión con una breue declaración: lo demás por su difficultad dexallo para la metaphysica. Quedan dubios del texto, y de fundamentis relationum á la larga: praeterea de distinctione sex ultimorum praedicamentorum a relatione.

DE INTERPRETATIONE

Todo el texto: la materia de uerbo mentis para el 3.° de anima; la de ueritate y futuros contingentes para la metaphysica, donde se trata de providentia Dei, ó para la theología, dando aquí solamente vna introductión, como S. Thomás, para que se entienda en algún modo que no ay repugnancia. Lo de las contradictorias ya está dicho en la introductión, y assí se podría con facilidad passar este libro con sus dubios textuales, yendo fundando, lo que los discípulos ya saben, en el texto, quanto se pudiere, y refrescando la memoria de la introductión.

PRIORA

Del texto me parece bastarían siete ó ocho capítulos del primero; porque se ha de tener cuenta á no cargar tanto los ingenios, que, no pudiendo hazerse señores de todo, tomen naturalmente fastío y confusión para lo demás ; y assí parece mejor yrse poco á poco, dexando lo no necessario. Aquí se pueden tratar los dubios de Burana, y renouar la memoria de algunas cosas de la introductión y fundallas en el texto, para que sepan concordar lo uno con lo otro y aprouecharse de todo.

POSTERIORA

Los posteriores, se lea todo el texto: y fuera de los dubios parece sería bien tratar todas las quaestiones que trató Soto, al modo que mejor supiesse el maestro ; y en el último capítulo del 2.° tratar la materia de habitu primorum principiorum, qui dicitur intellectus, quomodo generatur, et an distinguatur ab ipsa potentia intellectiua; pues, por estar ya más capaces los discípulos, no les será difficultoso.

TOPICA

El texto sólo del primero, y de los lugares hazer un compendio, ayudándose de Rodolpho [2] ó Titilmán, y reduciendo á práctica, y haziendo reducir á los discípulos el uso destos lugares con mucha diligentia. De quaestionibus: de subiecto libri et intentione. Y porque en esta parte está la mayor difficultad, se podría tratar con maior exactión an logica sit scientia, an uero ars: ytem de numero problematum et alia textualia dubia.

Los elenchos bastaría reducillos á un compendio, como las fallacias de sancto Thomás; ó á lo menos, después de declarado breuemente el texto, hazer esto para mayor facilidad de los oyentes; y hazer á los discípulos que se exerciten en los argumentos en conocer estas fallacias, pues para esto las escriuió Aristóteles.

PHYSICA

Los physicos todo el texto, etiam el sexto y séptimo con todas sus calculationes, con la mediocridad que las trató Soto, por ser necessario algunas uezes para calculationes, que se ofrecen en la theología. De las quaestiones, parecen buenas todas las que trató Soto, excepto aquella, utrum totum a suis partibus distinguatur; pero en el modo muchas uezes es menester tomar otro mejor, y algunas ueces en una se pueden juntar dos quaestiones, como la de forma, del primer libro, y la de numero causarum, del segundo, como al maestro le pareciere: y en el octauo se dexe para la metaphysica la perfecta determinación de si Deus ex mente Aristotelis est infinitae uirtutis, si agens necessarium etc., porque se abrá uisto más de Aristóteles, aunque aquí será necessario tocar algo: ytem en este octauo, no en el segundo, se puede tratar, an grauia et leuia moueant se.

DE LIBRIS DE COELO

Textus totus exponatur : deinde hae quaestiones, praeter textualia dubia, adducendae uidentur.

---

[2] Rodulphus Agricola.

De infinito nihil, quia iam in libro physicorum.

De subjecto horum librorum.

Quomodo differant motus simplex et compositus, et vnde sumantur motuum species.

An motus circulares inter se specie differant.

An materia inferiorum et coeli differant specie, et an materiae coelorum inter se.

An in lumine naturali aliquid ualeant rationes Aristotelis, quod non possint esse plures mundi; et an de facto Deus id possit, ita ut corpora sua natura in illo alio uniuerso contenta essent.

An Aristoteles agnouerit creationem, et an ratione naturali probari possit.

Vnde motus uiolenti uelociores sunt in principio, naturales in fine.

An, cessante motu coeli, omnia in nihilum redigerentur.

An astra omnia inter se et a suo orbe specie distinguantur.

Quomodo terminetur uirtus et potentia, an intrinsece an uero extrinsece; et an intelligentiarum uirtus sit omnino adaequata orbi, quem mouent.

An possit conuinci terram non moueri circulariter.

An in proiectis impetus a motu distinguatur, et quid faciat aër in eorum motu.

An coelum sit animatum secundum Aristotelem et secundum ueritatem; et quo pacto in eo reperiuntur sex differentiae positionum, et an habeat materiam.

An motus localis sit perfectior omnibus aliis essentialiter.

An elementa grauitent in suis locis.

De sufficientia elementorum, an sint tot, et an possint esse plures, combinatis alio modo qualitatibus.

LIBRI DE GENERATIONE

Totus textus, et quaestiones hae.

De subjecto libri.

An elementa maneant in mixto.

An intensio fiat per additionem.

An rarefactione acquiratur noua quantitatis pars.

An alteratio, nutritio et augmentatio sint motus continui, et an augmentatio sit motus ab aliis re ipsa distinctus.

An mixtio sit motus superadditus singulis alterationibus, et an forma mixtionis sit necessario ponenda.

An in generatione fiat resolutio usque ad materiam primam.

An in omni actione, eorum, quae in materia communicant, sit reactio.

An detur antiperistesis, et quomodo fiat.

An inter elementa dissymbola sit immediata transmutatio.

An uapor sit de natura aquae, et exalatio sit essentialiter terrea.

An det[ur] mixtum aequale quoad pondus.

An augmentatio fiat secundum partes formales et quomodo.

DE ANIMA

Post expositionem prooemii posset magister statim ad 2.^{m} de anima transire, et caetera omnia pedetentim exponere: quaestiones hae.

De subjecto libri et ordine eius cum aliis libris: de certitudine et nobilitate.

An tantum sit una anima in toto composito.

An potentiae distinguantur ab essentia, et an omnis propria passio a subjecto.

An anima rationalis, etiam secundum illum gradum, informet corpus, et quid de mente Aristotelis.

An in cadauere Petri sit necessario eadem forma a quocumque agente corrumpatur, an alia et alia pro diuersitate agentium.

An omnis anima sit indiuisibilis, aut quae earum.

Quae definitionum animae sit quidditatiua.

Posset hic pertractari quomodo distingu[u]ntur potentiae per objecta, et scientiae, atque etiam uirtutes et artes; et unde sumenda sit distinctio formalis in objectis, quae sufficiat aliquorum supradictorum differentiam facere; et an cum eadem ratione formali objecti stet unitas specifica potentiae, et distinctio specifica actuum; quia, dicit Aristoteles, potentia ab actu, et actus ab ob-

jecto. Est, credo, exacta huius rei pertractatio admodum necessaria theologo.

Definitiones famis et sitis, an absolute an comparatiue sint intelligendae.

An anima uegetatiua, quandiu est, necessario semper debeat nutrire.

An sensus concurrat actiue, et an formaliter sentire sit recipere species.

An sensibile commune agat in sensum, et an possit aliquando sentire absque proprio.

Quomodo sit uerum et quo pacto intelligendum, quod sensus suscipiat species absque materia.

An lumen ad uidendum requiratur ex parte objecti, an solum ex parte medii; et quod sit medium ad uidendum; et an praeter lumen detur alia species lucis.

Qua in parte resideat uidendi uirtus.

De organo auditus et de medio; tum etiam ubi sit sonus, an in aëre, an in lapidibus qui colliduntur.

Quomodo fiat echo; an sit idem numero sonitus qui praecessit.

De organo olfa[c]tus et medio, et an odor realiter, an uero intentionaliter multiplicetur; et quare animalia terrestria non odorant nisi per respirationem.

De organo gustus et medio; et praeterea inter omnes sapores qui sunt extremi et maxime distantes.

De organo tactus et medio, et an sint plures tactus, et an in hoc etiam sensu species intentionaliter multiplicentur.

Quae sit ratio, quod sensibile supra sensum non faciat sensationem.

An sit necessarius sensus communis.

An uisus et quilibet alius sensus exterior possit cognoscere suum actum.

Quot sint pótentiae sensitiuae interiores, et unde probari possit eorum numerus, et quid Aristoteles in hac re senserit.

An excellens sensibile corrumpat sensum actione intentionali, an uero actione reali.

An phantasia sit in omnibus animalibus, et in quo organo.

An anima rationalis sit immortalis de mente Aristotelis et secundum ueritatem, et an sit unus intellectus in omnibus.

An intellectus agens re distinguatur a possibili, et quid ponit in phantasmate quando illud illustrat, et an eodem modo sit necessario ponere sensum agentem.

An intellectus possit singularia cognoscere etiam post reflexionem, et quomodo fiat haec reflexio.

An omne recipiens debeat esse denudatum a natura rei, quam recipit.

An intellectus actu et intelligibile actu sint idem.

An potentia motiua ita sit idem cum appetitu, ut ipse motus sit actus ab appetitu elicitus.

Hic potest disputari difficultas de uerbo mentis, quaerendo quid per actum intelligendi producatur, et ad haec alia minutiora dubia, quae ex ipso textu manifeste suboriuntur.

Ex meteorologicis potest exponi textus breuiter, et nonnihil immorari in declaratione iridis; atque in 4.° libro, in disputatione de digestione et putrefactione. Sed nec haec videntur admodum necessaria, ut omitti non possent, ut plus temporis metaphysicis relinqueretur.

METAPHYSICA

Lecto prooemio, caetera textus omittenda videntur usque ad 6.^{m} aut 7.^{m} librum: vnde caetera omnia exponenda erunt cum omnibus quaestionibus, quas Iauellus et Soncinas pertractarunt, ubi et inuenientur pertractatae omnes illae, quas, siue ex logicis, siue ex physicis, in hunc locum reiecimus; cui expositioni opere precium erit multum temporis tribuere, ut non cursim, sed pedetentim, singula suis in locis pertractentur.

43

DOCENDA IN SCHOLIS PHILOSOPHIAE [1]

†

Jhs. Maria.

LIBRI ET LIBRORUM CAPITA, QUAE DEBENT LEGI IN TRIENNIO CURSUS

Tota introductio magistri Toleti in tribus mensibus.

Tota introductio Porphyrii.

Omnia praedicamenta Aristotelis cum antepraedicamentis et postpraedicamentis.

Duo integri libri de interpretatione.

Septem prima capita primi priorum.

Primus liber topicorum integer.

Haec omnia ante renouationem studiorum sunt absoluenda.

POST RENOUATIONEM STUDIORUM 2.^{i} ANNI

Duo libri integri posteriorum, usque ad finem Januarii.

Octo libri phisicorum ante renouationem studiorum secundi anni; et, si fieri posset, legantur metheora in eodem anno.

POST RENOUATIONEM STUDIORUM 3.^{i} ANNI

Duo libri de generatione integri.

Prohemium librorum de anima, cum 2.° et 3.° libro integris.

Primus, 2.us et 4.us libri de coelo integri: totus tertius relinquatur.

Prohemium methaphisic[a]e, et a septimo libro usque ad finem.

QUESTIONES TRACTANDAE IN SINGULIS LIBRIS.

Ante Porphyrium. Questiones prohemiales tractentur exacte.

Questiones vniversalium leuiter.

---

[1] Ex *cod. Rom. stud.*, *I*, ff. 122-124r, ignota manu. Initio hujus monumenti scripsit P. Ledesma: «Parra».

De subiecto libri et sufficientia praedicabilium, cum reliquis dubiis textualibus.

IN PRAEDICAMENTA

De praeambulis praedicamentorum.
De communi omnium praedicamentorum distinctione.
De diuisione entis in decem praedicamenta cum dubiis textualibus.

IN PERIHERMENIAS

De vocum et scripturarum significatione.
An verba infinita sint in propositione.
An verba sint sincategoremata.
An ueritas sit relatio rationis.
De futuris contingentibus leuiter.

IN POSTERIORA

Dubia literae.

IN PHISICA

De subiecto philosophiae.
De primo cognito.
De toto et partibus.
De principiis rerum naturalium.
De maximo et minimo.
De materiae entitate.
An forma educatur de potentia materiae.
An natura sit principium actiuum motus.
De causis.
De casu et fortuna.
Vtrum natura agat propter finem.
De motu.
De infinito.
De loco.
De vacuo.
De tempore.

De vnitate et speciebus motus.

De contrarietate motus.

An continuum possit componi ex indiuisibilibus.

An mouens et motum sint simul.

An mundus potuerit esse ab aeterno.

An quod mouetur mouetur ab alio.

De infinitate primi motoris.

IN LIBROS DE COELO

De materia coeli.

An sit animatum.

An habeat differentias positionis a natura.

An potentia actiua terminetur intrinsece.

An omne generabile sit corruptibile.

An qualitates eiusdem denominationis in elementis sint eiusdem speciei.

IN LIBROS DE GENERATIONE

An in generatione sit resolutio usque ad materiam primam.

De augmentatione, an fiat per intus sumptionem.

De actione et passione, an sit reactio et quoad eamdem partem.

De intensione.

Quomodo maneant elementa in mixto.

De qualitatibus actiuis.

IN LIBROS DE ANIMA

De subiecto cum reliquis praeambulis, cum dubiis quae oriuntur ex prohemio.

Si anima est informans uel assistens.

Si vna definitio animae demonstratur per alteram.

Si potentiae animae distinguuntur.

De numero animarum, et graduum uiuentium, et potentiarum.

Si potentiae distinguuntur per actus, et actus per obiectum.

Si generare simile est naturalissimum uiuentibus.

An potentiae cognoscitiuae sint passiuae.

Si sensus potest esse in actu 1.° et 2.°

Si sensus potest errare circa proprium obiectum.

Si sensibilia communia sentiuntur per propriam speciem.

De numero 5 sensuum exteriorum.

An lumen habeat esse reale.

Vtrum colores mittant species sine lumine.

De obiectis formalibus, et mediis, et organis sensuum exteriorum.

An sint plures tactus differentes specie.

Si duo corpora dura possint esse immediata.

Si dantur sensus interiores, et quot.

Si in imperfectis animalibus est fantasia.

Si plures animae in eodem composito.

Si anima rationalis est immortalis.

Si anima est tota in toto.

Si est intellectus agens et distinctus a possibili.

Quae et quot sunt operationes intellectus [a]gentis.

Si species intelligibilis distinguitur a conceptu.

An species intelligibiles maneant in habitu.

Si est intelligere sine conuersione ad phantasmata.

Si virtus motiua et apetitiua distinguuntur.

Cum omnibus dubiis textualibus.

IN METAPHISICAM

De subiecto cum aliis praeambulis et dubiis, quae oriuntur ex litera prohoemii.

In septimo libro et sequentibus tractentur quaestiones Soncinatis, exceptis his, quas ante magister tractauerit.

44

DOCENDA IN SCHOLIS PHILOSOPHIAE [1]

†

Supposito tres tantum annos impendendos esse cursui artium (qui sufficere satis mihi videntur), omnia opera Aristotelis non sunt exponenda; sed ea, quae ad rem faciunt, vt logica, physica naturalis et metaphysica, exacte tradantur. Exponentur ergo haec, praemissa introductione D. Toledi et praedicabilibus Porphyrii: praedicamenta, duo libri perihermenias, duo libri posteriorum, quoad logicam. Quoad physicam, octo libri physicorum, 4.^or^ de coelo, 2.us et 3.us de anima cum prooemio primi, 4.us liber meteororum. Quoad metaphysicam, cum hoc sit vltimum, explicabit quot libros potuerit ex illis duodecim. Reliqua vero opera necessario relinquenda sunt priuato discipuli studio.

Circa hos autem libros, quae quaestiones tractandae sint, nescirem, sine magno labore, quae mihi videantur tractandae. Quae, scilicet, mihi occurrerunt dum cursum artium legerem, praeter eas, quae communiter circumferuntur, hic exponere, et propterea, perspectis iis, quae ab aliis tractantur, ex iis has seligendas duxi.

QUAESTIONES PROOEMIALES

1.ª Vtrum logica sit necessaria.
2.ª Vtrum sit scientia.
3.ª Vtrum sit vna scientia.
4.ª Vtrum sit scientia speculatiua.
5.ª Vtrum argumentatio sit subiectum logicae.

QUAESTIONES VNIVERSALIUM

1.ª Vtrum vniversalia sint in rebus.
2.ª Vtrum sint in rebus ante intellectus operationem.
3.ª Vtrum 2.ª intentio fiat per notitiam comparatiuam.

---

[1] Ex *cod. Rom. stud., I,* ff. 110-112, apographum. In superiori monumenti parte, P. Ledesmae manu scriptum est: «Acosta».

4.ª Vtrum vniversale sit Porphirii introductionis subiectum.

QUAESTIONES SUPER PRAEDICABILIA

Super caput de specie, an vera sint quae Porphirius tradit.

Idem super singula capita.

QUAESTIONES SUPER PRAEDICAMENTA

Super singula capita, ante predicamenta, examinare ea, quae Aristoteles tradit; neque aliquid specialius dicere possum.

Super caput de substantia, quomodo diuidatur.

An recte tradita sint quae Aristoteles tradit.

Super caput de quantitate, an quantitas sit genus ad continuam et discretam.

An ea, quae Aristoteles tradit, sint vera.

An *ad aliquid* sit speciale genus entis.

Examen ipsius capitis.

An qualitas sit genus.

Examinare reliqua sex praedicamenta.

Idem circa postpraedicamenta.

Vtrum tantum sint decem praedicamenta.

De horum praedicamentorum inter se distinctione.

An omnia ista decem genera distinguantur realiter.

SUPER PERIHERMENIAS

De significatione et modo significandi vocum.

Quid sit veritas et in quo subiecto.

De examine definitionis nominis.

Idem de verbo.

Idem de oratione.

Idem de enunciatione.

De diuisione rerum, qualis sit talis diuisio.

De contingentibus.

IN 2.UM LIBRUM

Examinare singula capita.

SUPER POSTERIORA

Examinare primum et 2.^{m} caput.
Quomodo accidentia per subiectum definiantur.
Examinare singula capita.
Neque aliquid specialius dici potest.

SUPER 2.UM LIBRUM

De ordine quaestionum.
Examinare singula capita.
De numero et diuersitate earum.
Quomodo demonstretur rem esse.
De medio demonstrationis potissimae.
An principia per se nota inductione cognoscantur.

SUPER PHYSICA

Primi libri.

An rerum naturalium sit scientia.
De subiecto philosophiae naturalis.
An quilibet artifex demonstret per quodlibet genus causae.
An ad perfectam rei cognitionem opus sit omnes eius causas cognoscere.
An vniversalia sint nobis notiora singularibus.
An eadem sint nobis nota, et natura.
An substantia secundum se sit diuisibilis.
An totum realiter distinguatur a suis partibus.
An res naturales habeant certos limites suae quantitatis.
An terminus quantitatis rerum naturalium sit semper intrinsecus.
An principia sint contraria.
An materia sit.
An materia sit substantia.
An potentia sit de essentia materiae.
An aliquid sit in materia manens in mutatione.
An materia sit ingenerabilis et incorrupta.

An potentia materiae appetat formam.
Quae sint nomina materiae.
An aliquid formae praefuerit in materia.
An materia sit causa corruptionis, an forma.
An priuatio sit principium naturale.

2.[i] libri.

An definitio naturae sit bona.
An omnia entia naturalia dicantur naturalia a principio interno actiuo motus.
An motus coeli sit naturalis.
An physica a mat[eria] distinguantur.
An physicus consideret materiam primam.
An ars imitetur naturam.
An tantum sint 4.[or] causarum genera.
An causae particulares aliquid efficiant.
An sint fortuna et casus.
An, quae nec semper nec frequenter sunt, sint a casu.
An fatum sit.
An natura agat propter finem.
An monstra sint in natura.
An finis sit causa et principium.

3.[i] libri.

An motus sit per se in aliquo praedicamento.
An actio sit in agente.
An motus distinguatur a suo termino.
An physici sit de infinito tractare.
An vnum sit indiuisibile.
An numerus sursum procedat in infinitum.
An corpus sit actu infinitum.

4.[i] libri.

An locus sit aequalis locato.
Quid sit locus.
An res incorporeae sint in loco.

An vltima sphera sit in loco.

An, si vacuum esset, motus esset in instanti.

An sit vacuum.

An condensatio vel rarefactio sine vacuo esse possit.

An formae intendantur additione partium gradualium.

An tempus sit numerus, motus, etc.

An sit vnicum nunc in toto tempore.

An omnia entia sint in tempore.

An tempus sit ens rationis.

An tempus sit vnum numero.

5.ⁱ libri.

An generatio sit motus.

An vnitas specifica motus sit tantum sumenda a termino ad quem.

An vnitas numeralis motus sumatur ex tribus.

An sint duo motus re, cum aliquid a contrario mouetur in contrarium.

6.ⁱ libri.

An continuum ex indiuisibilibus partibus componatur.

An omne, quod mouetur, tardius et velocius moueri possit.

An omne mutabile sit diuisibile.

An detur primum et vltimum in motu.

7.ⁱ libri.

An vtraque demonstratio Aristotelis sit recta.

An mouens et motum simul sint.

An ad qualitates tantum 3.ae speciei sit alteratio.

An comparatio tantum fiat in specie vltima.

An regulae vniversaliter vim habeant, quae de proportione motuum traduntur ab Aristotele.

8.ⁱ libri.

An mundus cum motu et tempore habuerit initium.

An potuerit mundus esse ab aeterno.

An animal a se ipso moueatur.

An sit vnum primum movens perpetuum.

An Deus sit infinitae virtutis.

SUPER LIBRUM DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE

Quid sit subiectum horum librorum.

An generatio sit in rebus.

An generatio sit alteratio.

An generationi praeponatur necessario alteratio.

An generatio et corruptio inuicem comitentur.

An in omni generatione fiat resolutio vsque ad materiam priman quoad substantialia.

Vtrum quoad accidentalia.

Vtrum idem effectus ab alio agenti produci possit quam productus.

Vtrum in alio instanti quam productus.

Vtrum augmentatio sit generatio.

Vtrum quaelibet pars augeatur eius, quod augetur.

Vtrum in augmentatione maneat idem totum ante et post.

Vtrum augmentatio fiat secundum partes formales et non materiales.

An augmentatio sit motus continuus.

An rarefactio sit augmentatio.

An omne agens agat per contactum.

An idem possit agere in seipsum.

An simile possit agere in simile.

An agens in agendo repatiatur.

An indiuisibile possit alterari.

An formae substantiales elementales intendantur.

An elementa maneant formaliter in mixto.

An mixtio sit possibilis.

An mixtio omnis sit naturalis.

SUPER 2.UM

An sint tantum quatuor qualitates primae.

An duae sint tantum actiuae et duae passiuae.

An sint 4.^{or} elementa.

An caliditas aëris et ignis sint eiusdem speciei.

An sint ponendae qualitates virtuales in elementis.

An ignis sit primo calidus, etc.

An leuitas aëris et ignis sint eiusdem speciei.

An sit dare aliquod elementum purum.

An quodlibet elementum possit immediate in quodlibet transmutari.

An sit facilior transmutatio, vbi elementa symbolizent.

An ex quibuscumque elementis non symbolizantibus possit aliquid 3.^{m} generari.

An, si essent infinita elementa, esent infinitae contrarietates.

An quodlibet mixtum, residens circa medium locum, sit compositum ex omnibus simplicibus.

An primae qualitates sint principia actiua in generatione mixti ex elementis.

An contingat dare mixtum temperatum ex elementis.

An caliditas fortior sit in pueritia, quam in iuuentute.

An generatio sit perpetua.

An quodlibet ens corruptibile habeat determinatam periodum.

An tempus generationis rei sit aequale tempori corruptionis eiusdem.

An in generationibus sic processus in infinitum.

An corruptum possit reverti idem numero.

IN LIBROS DE ANIMA.

Quaestiones, quas mouet Caietanus, quae proin non opus est hic eas referre.

In libros metaphisicorum moventur plures quaestiones non pertinentes ad hanc scientiam, quam pertinentes, et aliae innumerae relinquuntur, quae sunt huius scientiae. Videat ergo, qui cursum artium docet, quomodo integram hanc scientiam tradat impermixtam aliis: nam hoc ipsum hic agere, et hanc scientiam modo disponere et eius quaestiones, longam perscrutationem requirit.

45

DOCENDA IN SCHOLIS PHILOSOPHIAE [1]

†

IN PRELUDIIS

Tres menses videntur insumendi aut circiter.

Primo omnium tradendus est breuiter finis dialectice, officium, materia et diuisio, et tradenda ratio disputandi discipulis, quantum sufficit captui tyronum, ne ipsi, cum sint auidi disputandi, vitiosae alicui rationi assuescant. Post haec tradenda videntur tria disserendi instrumenta, definitio, diuisio et argumentatio; ita tamen ut, ante argumentationem, de propositione tractatus proxime explicetur: nec discutienda videntur omnia eius accidentia, sed ea solum, quorum intelligentia crebrius vsui esse potest, qualia oppositio, equipollentia, conuersio et, si placet, suppositio. Porro in argumentationis disputatione pre ceteris immorandum videtur in syllogismo.

IN PORPHYRIO

E quaestionibus, que vulgo prohemiales dicuntur, ea tantum, que de subiecto est dialecticae, uidetur accurate discutienda, omissis reliquis aut leuiter solutis : quaestiones de vniversalibus videntur in libros metaphysicorum reiiciendae, uel, si discipuli earum viderentur cupidi, et speraretur fructus ad multa alia intelligenda, breuiter soluendae videntur: quaestio illa de secundis intentionibus, et an definitionibus predicabilium definiantur 2.ae intentiones an primae, quia proprie dialectica est, accurate discutienda est : reliquae questiones perstringi poterunt, allata in vtramque partem vna aut altera efficatiori ratione; et, propria opinione explicata, textus videtur accurate explicandus, dempto capite de communitatibus, quod perstringi poterit.

---

[1] Ex *cod. Rom. stud.*, *I*, ff. 107 et 108 r. Ignota manu, forte Magistri Torres: eadem manus in superiori parte primae paginae scripsit: «Mr. Torres.»

IN PREDICAMENTIS

Omnia, que ad contextum attinent, tradenda videntur. Questionum nulla uidetur esse, quae moram requirat ; sed omnes ea ratione, quam diximus, discutiendae, ut contrarie opinionis fundamenta, siue rationes illa sint siue testimonia, proponantur, non omnia sed firmiora, propria opinio explicetur, et objectis respondeatur. Quaestiones, que non sunt dialectice, ut, in Porphyrio, an proprietas distinguatur secundum rem a subjecto; et in predicamentis, an quantitas a re quanta, et similes, penitus videntur praetermittende.

IN LIBRO PERIHERMENIAS

Omnia videntur perstringenda, dempto capite primo et de futuris contingentibus; nam uel jam antea in praeludiis cognita, uel non admodum vsui futura sunt.

IN PRIMO ET 2.° PRIORUM

7 capita prima, et caput de inuentione medii, et caput de infinitis, in primo libro, interpretanda, ut mediocriter utilia, videntur : capita mixtionum omittenda, aut, si magistro placet, perstringenda : reliqua omnia breuiter perstringenda videntur. In 2.° libro perstringenda videntur omnia, demptis vltimis capitibus 22.°, 23.°, 24.°, 25.°, 26.°, 27.°, in quibus vtile uidetur contextum Aristotelis explicare.

IN LIBRIS POSTERIORUM

In primo libro contextus totus accurate explicandus videtur, insertis breuiter difficultatibus ad uerba contextus attinentibus [a], demptis capitibus 11.°, 12.°, 13.°, 15.°, 16.°, 17.°, 18.°, 19.°, 20.°, 21.°, que perstringi sine explicatione poterunt: totus 2.us requirit aliquam contextus explicationem, in qua tamen non est multum immorandum: quaestionum nulla videtur diffuse tractan-

---

attinentia, *ms.*

da, nisi illa forte, an medium demonstrationis sit definitio subjecti an passionis.

IN TOPICIS

Primus et 2.us liber videntur explicandi; reliqui omittendi, quorum loco vtilis videretur tractatus compendiosus de locis, uel sequendo Boëthium vel aliquem alium, ut discipuli possent facilius exerceri.

IN ELENCHIS

Si in disputatione de syllogismo, in praeludiis, elenchi sophistici fuerint explicati, omitti posse videntur in Aristotele; alioqui primum librum explicare sufficiet.

OCTO LIBRI PHYSICORUM

Omnes videntur explicandi, ita tamen: 5.us, 6.us, 7.us breuius perstringantur: circa preludia, questio de subjecto physice, et alie, breuiter tractari poterunt: circa 4.^{m} caput, questio de maximo et minimo; in fine, de materia et priuatione, que videbuntur magis necessaria ad Aristotelis uerba. In 4.º, questio, an locus sit superficies an non, diffuse videtur tractanda; reliquarum questionum, que videbuntur vtiles, annecti poterunt explicationi contextus. Circa octauum, quaestio de eternitate motus seu mundi poterit diffuse tractari, nisi videretur differenda in primum de celo; et questio de motu grauium et leuium, et de infinitate primi motoris; et, si placeret, de eius efficientia, nisi videatur differenda in alium locum.

LIBRI DE CELO

Duo primi explicandi videntur : reliqui, etsi aliquid vtilitatis habeant, tamen, ne desit vtilioribus tempus, omitti possunt aut breuiter admodum perstringi. Circa primum tractanda videtur quaestio de materia coeli, et quaestio de eternitate mundi, nisi ante fuerit tractata: circa 2.um, an celum sit animatum, etc.

LIBRI DE GENERATIONE

Ambo explicandi videntur accuratius; tamen primus, in quo questio de augmentatione, et questio, an elementa actu sint in mixto, et de mixtione, tractari poterunt; relique annecti contextui, ubi res videbitur exigere, et, si placeret, de reactione.

LIBRI METEORORUM

Libri tres primi in compendium breue redigendi videntur, explicata tamen difficultate, si quando occurrat, ut circa galaxiam et iridem. 4.us uidetur explicandus.

LIBRI DE ANIMA

Primi libri prohemium explicandum, et veterum opiniones non omnino pretermittende videntur (nam in illis confutandis Aristotelis opinio circa multa innotescit), sed perstringende. 2.us et 3.us liber accurate explicandi. Circa 2.um, quaestio, an omnis anima sit vera forma corporis, explicari poterit; et quaestio, an sint diuisibiles secundum diuisionem corporis: et circa sensus, an visus fiat extramissione an intussusceptione; reliquae conjungi cum textu: circa 3.^{m}, quaestio de sensu communi, quaestio de immortalitate animae rationalis, de multiplicatione, quaestio de necessitate intellectus agentis tractari poterunt.

LIBRI METAPHYSICORUM

In primo libro tantum prohemium explicandum, caeteris omissis. 2.us liber, quia breuis vtilisque, totus explicandus, adjunctis duabus quaestionibus: altera, an intellectus in hoc statu possit intelligere substantias abstractas; altera, an Deus sit causa efficiens omnium, nisi alibi fuerint tractatae. 3.us liber totus potest omitti. In 4.° libro duo capita prima explicationem requirunt, reliquis omissis, vbi habet locum quaestio de analogia entis et conceptu, etc. In 5.°, omisso capite 2.° de causis, quia idem est in 2.° physicorum, et quibusdam aliis in fine libri, ut illud de mutilo, etc., reliqua omnia explicanda videntur: quaestio de principio indiuiduationis discuti posset super cap. de vno. In omnibus reli-

quis libris a 6.° usque ad 12.m inclusiue, dempto libro 11.°, omnia videntur vtilia et explicanda. In 6.° discuti poterit quaestio de diuisione scientiarum. In 7.° quaestiones de vniversalibus. In libro 8.°, 9.°, 10.°, satis videtur, si quaestionum, que videbuntur vtiles, dissolutiones breuiter inserantur suis locis. In 12.° libro videtur magister liber relinquendus, ut, habita ratione temporis quod superest, afferat illa, que vtiliter afferri posse judicabit.

46

DOCENDA IN SCHOLIS PHILOSOPHIAE [1]

QUESTO MI PARE SI DEUA LEGGERE D'ARISTOTELE

NELLA LOGICA.

Tutti gli libri, benchè nelli priori dal 7.° capo del'primo libro insino al 20 fine delli priori, et nelle posteriori del capo 12.° del primo libro insino al 20 del medesimo, et in tutti li libri della topica, eccetto primo, 2.° et sesto: similmente nelli elenchi potrà summariamente dechiarare quello, che Aristotele prolissamente tratta, senza fermarsi troppo in dechiarare il testo.

NELLA PHYSICA

Tutti gl'otto libri et tre de coelo, dechiarando il 3.° libro summariamente; doi de generatione; tre di metheora, cioè primo, 2.° et 4.°; tre de anima, dechiarando summariamente le opinioni degl'antichi, che si trattano nel primo libro.

NELLA METAPHYSICA

Cominciar dal 4.° libro, perchè quello, che tratta nelli precedenti, è di poca utilità; et se pur ci è qualche cosa utile, parte si potrà toccare nelli prolegomeni, parte si potrà trattare in altri luoghi. Cominciando adunque del 4.°, si leggeranno quinto, sesto, settimo, ottauo, nono, decimo et duodecimo.

---

[1] Ex *cod. Rom. stud. I,* fol. 109. Integrum folium eadem manu, nobis ignota, exaratum est. In superiori parte secundae paginae, manu P. Ledesmae scriptum est: «Benedictus», scilicet Pereira.

LE QUESTIONI CHE SI POTRANNO TRATTARE NELLA LOGICA

Mi pare che si lascino le questioni de universalibus, toccando solamente qualque cosa, quanto basta per intendere li predicabili logicalmente: similmente nelli predicabili et predicamenti si lascino quasi tutte le questioni metaphysiche. Le questioni testuali, che, sì in questi libri, come neli perihermenias, priori, topici, elenchi, si lascino al buon giuditio del maestro. Nelli posteriori poco più o manco le questioni che tratta Soto.

Similmente nelli 8 della physica, in quelli de anima nella methaphysica, poco più o manco le questioni che tratta Jauello; et in quelli de coelo, quelle che tratta Janduno; et in quelli de generatione, quelle de Marsilio.

Mi pare che il corso deua durare tre anni et mezzo, acciochè le materie si trattino meglio, si legga più di metaphysica, et si possa legger' l' ethica; et nell' altro mez' anno sentano una lettione di theologia, et faccino li suoi atti.

BENEDICTUS

47

†

Yhs

DE SACRAE THEOLOGIAE STUDIIS [1].

Cum Societatis atque studiorum scopus sit proximos ad cognitionem et amorem Dei et salutem suarum animarum iuuare,

---

[1] Ex *cod. Rom. stud., II*, ff. 308-326. Aliud extat exemplar in eodem codice, ff. 164-178. Fortassis archetypum sit, quod ex annotatione, initio numeri seu paragraphi 3 apposita, suspicari licet; ubi vel Rector vel Praefectus scripsit: «Assignari oporteret materias e singulis partibus legendas, ne in vna se diffundat magister, alias omittat.» Quo vero anno scripta fuerit haec ordinatio, certo definire non possumus; lucem tamen aliquam ad id praestandum afferre potest quod in ultimis hujus ordinationis paragraphis, ubi de insigniis sermo est, legitur in margine: «Quod sequitur definiuit P. N. Generalis cum assistentibus...» Cum autem aliunde constet haec a P. Laynez statuta fuisse, liquet hanc ordinationem sub eodem P. Generali factam fuisse, vel forte sub ejus obitum, cum pro Congregatione secunda Patres Romae convenerant.

cumque ad eum finem medium maxime proprium sit facultas theologiae; in hac potissimum Societatis uniuersitates incumbent, ac diligenter per idoneos admodum praeceptores, quae ad scholasticam doctrinam et sacras scripturas pertinent, ac etiam ex positiua, quae ad hunc finem nobis praefixum conueniunt (non attingendo tamen eam partem canonum, quae foro contentioso inseruiunt), pertractabunt [a].

[1.] In theologia legetur uetus et nouum testamentum, et doctrina scholastica D. Thomae [b].

2. Theologiae curriculum sex annis absoluetur [c]. In primis quatuor ea omnia, quae legi oportebit, perlegentur; in duobus reliquis, praeter repetitionem, actus soliti ad gradum doctoratus in iis, qui promouendi sunt, peragentur. Quarto quoque anno ordinarie cursus inchoabitur, sic libris praelegendis distributis, ut quolibet quatuor annorum quiuis studiosus inchoare possit, et quod reliquum est incoepti quadriennii, et eius quod sequitur quadriennii usque ad illum terminum unde incoeperat, audiendo, quatuor annis peragere omnino cursum theologiae possit.

3. Jamuero, ut duo professores annorum quatuor spatio D. Thomae summam theologicam absoluant, huic temporum distributioni sese studeant accomodare, ut primae parti S. Thomae sesquiannus detur, primae secundae tantumdem, secundae secundae anni duo, tertiae parti cum additionibus de sacramentis anni tres impertiantur. Ita demum fiet, ut duo in una schola praeceptores, quatuor annorum interuallo, totius theologiae curriculum persoluant ordine sequenti [d].

4. Primo anno prima pars usque ad finem de Trinitate inclusiue, hoc est usque ad quaestionem 44.

2.° anno, per medium annum reliqua pars, uidelicet de creatione et de angelis inclusiue usque ad quaestionem 64. Possunt praetermitti de angelis aliquot quaestiones, uel cursim transcurri,

---

a *In margine:* 4.ª par. Const., cap. 12.

b *In margine:* 4.ª par. Const., cap. 14.

c *In margine:* 4.ª par. Const., cap. 15.

d *In margine alia manu:* Assignari oporteret materias singulis partibus legendas, ne, si in vna se diffundat magister, alias omittat.

uel compendio explicari, et eorum loco accipi de statu hominis in statu innocentiae, de locutione et illuminatione angelorum. De quaestionibus de anima nihil dicimus, quoniam in philosophiae studiis hanc materiam exacte auditam esse ante theologica studia oportet. Sequenti medio anno prima secundae usque ad tractationem de passionibus exclusiue, scilicet usque ad quaestionem 22 exclusiue.

Anno 3.°, residuum primae secundae ab habitibus usque ad finem, hoc est, a quaestione 49 usque ad finem. Possent aliqua de habitibus, uirtutibus et peccatis, et legibus, sub compendio uel cursim tractari, uel etiam omitti.

4.° De fide, spe et charitate, quod per tempus licuerit, poterit peragere.

5.° De justitia, ubi et de restitutione, a quaestione 57 usque ad 71 inclusiue.

Item, de aliis sequentibus. De fraude, questio 77; de usura, 78,79; de uoto, 88; de juramento, 89; de superstitionibus, a 92 usque ad 96 inclusiue; de simonia, 100; de mendacio, 110; de simulatione, 111; de martyrio, 124; de jejunio, 147; de virginitate, 153; de peccato primi hominis, 163, 164; de statu episcoporum, 185; de statu religionis, 186, 187. Omnes quaestiones sunt numero 47.

6.° anno, 3.ª pars usque ad sacramenta exclusiue, ubi poterunt quaedam cursim et sub compendio transcurri.

7.° anno, de sacramentis in communi, de baptismo, de confirmatione, de eucharistia.

8.° anno, residuum de sacramentis, aut etiam de reliquis, si possit.

MODUS DOCENDI SCHOLASTICAM THEOLOGIAM

[1.] Explicabuntur singulae quaestiones et singuli articuli eodem ordine, quo sunt dispositi a D. Thoma, declarando prius titulum articuli, deinde totum articulum exacte cum suis probationibus, et argumentis in contrarium ac solutione, eodem ordine.

2. Deinde moueat dubia et quaestiones, si quae occurrant

dignae scitu; sed tamen non nisi quae ad illum articulum proprie pertineant, adferendo opiniones doctorum et eorum fundamenta; ad quam rem utetur lectione Caietani, Capreoli, Scoti, Durandi, Gabrielis et aliorum, quos probauerit [e]. Non efficiet autem tractatus materierum seorsim; versabitur tantum in expositione diligenti articuli: sicubi tamen ratione temporis aut loci uidebitur excurrendum, poterit id facere, sumpta occasione articuli, quem tractat.

3. In fine lectionis, intra horam tamen, compendio eam repetat ipsemet magister per mediam quartam horae [f].

4. Non ita doceat magister, ut uideatur dictare.

5. Magister, post lectionem, prope januam classis expectet, satisfacturus dubiis eorum, qui aliquid uoluerint proponere; deinde relinquat eos repetituros ternos uel quaternos.

6. Praeter scholasticae theologiae professores, erit praeterea sacrarum literarum professor, qui sacram scripturam enarrabit, et uetus novumque testamentum alternis annis interpretabitur [g], ita ut quatuor annorum spatio praecipuae difficultatis libros discipuli possint audire, quales, exempli causa, in ueteri testamento sunt: Genesis, prophetae, psalmi, cantica; in nouo uero: euangelium secundum Matheum et Joannem, et D. Pauli epistolae ad Romanos, Corinthios, Hebraeos etc.; aut alia, quae existimauerit Superior magis conuenire, etc.

7. Enarrandi autem sacrarum scripturarum hic obseruari modus deberet: ut, literali sensu diligenter explicato et locis difficilibus enodatis, in reliquis, quae aut per se perspicua sunt aut ad mysticos sensus attinent, parum temporis poneretur.

Dabit uero operam, ut non solum intelligatur auctor, quem praelegit, sed etiam alias scripturae partes illustret, cum opere pretium fore uidebitur; ad quod etiam profuerit tractare loca, quae uidebuntur contraria; adhibere etiam suis locis historias;

---

e *In margine:* Num hi nominandi, variant Patres.

f *In margine:* Ad hanc 4.^{am} [*sic*] congregentur omnes magistri nobiscum.

g *In margine:* Natalis et Dionisius per mediam horam, alii duo indeterminate, ut hic est.

quaestiones item literales, cum res poscet; loca etiam, per quae judaei conuinci possint, attingere poterunt.

Cum inciderit locus, ubi utendum sit doctrina doctorum scholasticorum, non tractet scholastice, sed more doctorum sacrorum, et accommodate ad scripturam; poterit tamen interdum scholasticorum sententias breuiter referre.

Cum se offeret occasio confirmandi nostra contra haereticos, ne omittat, modo ne diffuse tractet, controuersias.

Sic utatur uariis uersionibus scripturae sacrae et linguarum peritia, ut tamen uulgatam [h] semper defendat et caeteris praeferat, ad eamque illustrandam reliquas adducat.

Ne studeant nouitati, nec contra Ecclesiae sensum uel unanimem Patrum consensum quid doceant, iuxta concilium Tridentinum, sess. 4.ª; sed potius sanctorum doctorum interpretationibus inhaereant et eis conformiter doceant, et semper magna cum reuerentia tractent sanctos et eorum dicta.

[8.] Praeter has lectiones scripturae, controuersiarum fidei explicatio suscipi uel omitti poterit pro regionum uel temporum ratione. Ubi autem legentur, semel singulis hebdomadis, uel saepius, iuxta Prouincialis arbitrium, praelegantur.

[9.] Casuum conscientiae lectio publice fiet uel priuatim, prout a Prouinciali fuerit constitutum.

[10.] Casuum autem conscientiae habebitur una uel altera lectio singulis hebdomadis, prout Prouinciali uisum fuerit. In collegiis autem non plenis, ubi aliquid ex theologia legitur, idem Prouincialis, quid legi debeat, constituet. Ubi uero seminaria casuum conscientiae instituentur, praelegatur bis quotidie. In aliis collegiis, quae, pro ratione formulae fundationis [i] collegiorum, admittunt lectionem casuum conscientiae, bis aut ter in hebdomada legentur, uel saepius, si Prouinciali uidebitur expedire.

[11.] Omnes scholastici audiant duas lectiones scholasticae theologiae; sacram scripturam uero omnes audiant duobus ultimis annis suae theologiae, nisi cum aliquo alia ratio habenda Su-

---

h editionem vulgatam, *alt. ex.*

i formulae et fundationis, *alt. ex.*

periori uidetur: et ubi lectio erit controuersiarum, eius auditores illi erunt, quos probauerit Superior. Quo autem die controuersiae legentur, eo sacrae scripturae lectio non erit, aut altera ex scholasticis omittetur, ne scholastici pluribus onerentur lectionibus.

[12.] Casus uero conscientiae omnes sacerdotes scholares audient, et illi praeterea, qui aut ultimum [j] annum theologiae sunt ingressi, aut proxime promouendi sunt ad sacros ordines.

[13.] Non scribatur D. Thomas, neque Cajetanus, sed quaestiones, quae a magistro tractabuntur, poterunt scribi [k], si uelint, sub breuitate; sed admoneantur ut praeuideant semper futuram lectionem apud D. Thomam.

[14.] Post auditam lectionem scholasticae theologiae repetent memoriter bini uel terni, saltem per mediam horam; distribuantur autem prout uisum fuerit Superioribus.

[15.] Reliquum tempus disputabunt inter se [l], et esset utile si aliqui, eruditione pares, inuicem opponerentur a Superiore, qui se sancta emulatione prouocarent. Hic semper magistrorum unus alternis diebus praesit, qui, postquam duas lectiones suas [m] repeti fecerit, concertantium argumenta diriget.

[16.] Cum uero non fuerint lectiones, fiant disputationes tota hora, etiam diebus festis; *et hae, ubi fieri possit commode, habeantur in classe propter utilitatem externorum. Quo autem ordine* defensuri sint, Rectoris aut Cancellarii iudicium erit [n].

[17.] Habeantur praeterea disputationes publicae singulis hebdomadis die uacationis hebdomadariae, uel die festiuo mane, uel uespere toto tempore, quo studiorum intermissiones non sunt, et hoc ad summum duas horas, etc.

---

j qui ad ultimum, *alt. ex.*

k describi, *alt. ex.*

l *In margine:* Videatur quod 4.° loco in principio propositum est de dictando.

m *Hoc verbum desideratur in alt. ex.*

n *Quae praecedunt, italicis characteribus notata, in ms. lineam habent subductam, et in margine legitur:* Haec pars Patribus Madrid et Miron non placet, aliis placet.

[18.] Habeat paratas probationes, qui sustinet [o], omnium conclusionum; sed probabit tamen quas monebit magister [p].

[19.] Singulis praeterea mensibus fiant disputationes generales, quibus omnes doctores theologiae intersint, et si uelint, possint etiam disputare, sumpta occasione ex argumento discipuli; sed iudicio omnium praestaret, tunc loco earum, tum alias in mense, haberentur actus theologiae.

[20.] Sabbato etiam a prandio disputationes fiant, quibus magister alternis uicibus praeesse debet [q]. Semel uero singulis mensibus publicae et solemnes habendae sunt disputationes, ad quas magistri omnes conuenire debent.

[21.] Assertiones, nisi a Cancellario subscriptae, ne defendantur: affigantur autem ualuis gymnasii, et earum exempla a bidello argumentaturis opportune dentur.

[22.] Sedendi et disputandi decens locus unicuique asignetur. Ubi tempus suppetet, iis etiam disputare licebit, qui designati [r] et inuitati non fuerunt.

[23.] Auditor theologiae ne replicet argumentum eius, qui antea disputauit; hoc namque magistris tantum licebit.

[24.] Disputationibus et theologiae actibus non minus curandum est ut intersint scholastici theologiae, quam lectionibus.

DE GRADIBUS THEOLOGIAE

[1.] Nouem actus ante doctoratus gradum habendi sunt duorum annorum spatio; quatuor, ut bacalaureus formatus; quinque, ut licentiatus in sacra theologia quis dici possit. Qua-

---

o sumet, *alt. ex.*

p *Post praecedentia, haec habentur, quae nos ad modum annotationis damus:* Pater Parra et P. Ledesma, ut semel praeterea in hebdomada sint disputationes domesticae per duas horas die uacationis, uel aliquo die festo, si incidat. P. Emanuel et P. Benedictus, ne fiant. P. Rector, ut saltem quando die sabbathi non fiunt publicae, tunc fiant. Idem etiam uisum fuit P. Emanueli et P. Benedicto. *Et in margine:* De his disputationibus et actibus theologicis audiantur praeceptores, quia hic obscure sententias dicunt.

q *Cancellata est sequens periodus in alt. ex.*

r deputati, *alt. ex.*

tuor primi actus sunt: tentatiua [s], primum principium, secundum principium, tertium principium; quinque uero qui sequuntur: principium [t] bibliorum, magna ordinaria, alphonsina, quodlibeta, examen priuatum [u].

DE TENTATIUA

[2.] Ad tentatiuam, qui primus actus est, quo exploratur an ad reliquos aliquis sit admittendus, nullus admittetur, qui prius non probauerit, uel alioquin constiterit, se per annos 4.or ordinarium theologiae auditorem fuisse, ita ut annis singulis octo saltem menses lectiones frequentauerit. Si quis tamen mensem unum aut alterum lectiones intermiserit uno anno, licebit eas sequentibus annis resarcire. Audire autem debent toto eo tempore duas saltem scholasticae theologiae quotidie lectiones, et praeterea sacrae scripturae enarrationem duobus annis, ubi eiusmodi lectionis copia non defuerit.

[3.] Fiet tentatiua paulo post renouationem studiorum a prandio; et in ipsa studiorum renouatione sese Rectori praesentabunt qui ad gradus theologiae promoueri uolunt, ut ad hunc primum actum suus cuique locus assignetur.

[4.] Hic tentatiuae actus assertiones nouem continebit: tres, uidelicet, praecipuas uariarum materiarum, quarum quaelibet habeat duas collaterales. Praecipuarum uero quaelibet *tria* [v], ut minimum, puncta, ut summum quatuor proponet; collaterales uero vt minimum [x] duo, ut summum tria continebit. Singulas partes defensor una sola ratione et autoritate comprobabit.

[5.] Qui erunt in tentatiua responsuri, debebunt (sicut in quouis alio actu) 15 dies ante diem defensionis assertiones dare praesidi. Triduum autem ante eiusmodi actum debent praedicti scholastici dare bidello exemplum unum assertionum harum

---

s tentativi, *alt. ex.*

t primum principium, *alt. ex.*

u *In margine:* Postea Patres decreuerunt debere uocari actum maximum.

v *Praecedens verbum lineam habet subductam, et in margine legitur:* Quatuor.

x *Praecedentia novem verba desiderantur in alt. ex.*

bonis characteribus, quod ille ad ualuas scholae theologicae affigat; idque per Cancellarium subscriptum erit. Dabunt item eodem tempore iidem scholastici eidem bidello tot exempla harum assertionum, quot satis sint, ut doctoribus et bachalaureis eius facultatis distribuantur. Unum praeterea Rectori, alterum Cancellario dandum erit. Haec nisi praestiterit defensurus, non poterit huiusmodi actum defendere.

Posteaquam in hoc actu praeses aliquam harum assertionum quaestionem proposuerit, eamque in utramque partem disputauerit, et suas ipse defendens assertiones succincte probauerit, ipse praeses primus, deinde doctores et alii decenti ordine argumentabuntur; idque unico medio, uel etiam duobus, si id numerus argumentantium postularit, et Rectori uel praesidi ita uisum fuerit.

[6.] Hoc absoluto actu, intra biduum Rector ipse simul et theologicae facultatis doctores in secretum locum conuenient, de sufficientia eius, qui defendit, acturi, ubi suffragia sua litteris A et R significabunt, quas litteras scriba uniuersitatis ipsis dabit duabus in cartulis, scilicet: si approbandus uidebitur, litteram A in capsulam, ante ipsos positam, coniicient; si reprobandus, litteram R in eadem immittent. Absoluta suffragatione, Rector simul cum Cancellario suffragia discernet; ac si plures litteras A quam R reperiat, approbatus; si uero plures R, reiectus, qui defendit, censebitur. Quod si maiori suffragiorum parti videatur defendens poenitentia aliqua afficiendus, harum litterarum ac poenitentiarum rem totam, ut gesta est, scriba universitatis suo in libro describet, ad cuius scripti calcem Rector simul et Cancellarius subscribent. Postremo praedictas litteras dabit scriba ei, qui defendit. Atque is ordo seruabitur in omnibus actibus, quibus suffragia dabuntur.

QUIS ORDO SERUANDUS SIT IN ACTIBUS THEOLOGIAE

[1.] Is, qui sequitur, ordo seruabitur in omnibus theologiae actibus, in quibus praeses [y] erit, ubi, insignibus exornatus doctoralibus, cathedram similiter honeste exornatam conscenderit,

---

[y] praesens, *alt. ex.*

praecipuam ex assertionibus quaestionem proponet, et in utranque partem breuiter disputabit: deinde defensurum euocabit; et euocatus, aperto capite, praeeunte bidello cum suis insignibus, accedet, ac solito respondentium loco sedebit; deinde, repetita quaestione, facta protestatione consueta, probatis insuper assertionibus, ad praesidis, doctorum et bacchalaureorum argumenta respondebit. Dicta autem protestatio huiusmodi erit: Quaecunque dicturus sum, correctioni sanctae matris romanae Ecclesiae et sacrae theologiae Facultati subiicio.

[2.] Cum tentatiuae actus uel quis alius ex magnis (qui nouem assertiones continent) celebrabitur, theologiae doctores, qui tunc docent, non docebunt eo medio die; et actus maiores durent, ut minimum, 4.^{or} horas; minores uero, ut minimum, tres horas; et actus minores habeant sex conclusiones.

[3.] Theologiae ordinarii professores publicis actibus omnibus, siue magni sint siue parui, statuto ordine alternatim praesidebunt, nisi ex doctoribus vniuersitatis Rectori alius praeficiendus uideretur.

[4.] Omnes admissi, post tentatiuam, ad reliquos actus, qui sequentur, tenebuntur in omnibus publicis theologiae actibus tam defendere quam argumentari detecto capite, quod et defendentes faciant: sin minus alicui poenae, arbitrio Rectoris, subiaceant.

[5.] Non licebit doctoribus in his actibus aliorum doctorum argumenta et eorum solutiones prosequi; discipulorum tamen aliquando fas erit, dummodo id breuiter cum licentia praesidentis fiat. Jamuero, dum unus argumentatur, non erit alteri interpellandi locus. Quod si inter disputandum aliquae propositiones suspectae, uel scandalosae, uel temerariae, uel a fide quoquo modo dissonantes exciderint, diligenter a praeside et ab aliis doctoribus obseruentur, easque, ut res postulauerit, retractari curabunt.

[6.] Praedicti bacchalaurei admissi, post tentatiuam alium actum, tribus assertionibus constantem, habebunt, ex primo libro sententiarum desumptum, in quo bacchalaurei unico medio argumentabuntur; qui si defuerint, argumententur doctores; quibus etiam liceat bacchalaureorum argumenta replicare; atque is actus primi principii appellabitur.

[7.] Habebunt praedicti bacchalaurei actum alium, ex secundo libro sententiarum desumptum, tribus item assertionibus constantem, in quo bacchalaurei uel doctores, ut supra dictum est, unico argumento utantur, quod etiam doctoribus replicare liceat, ut supra in primo principio dictum est; atque id 2.di principii actus nuncupabitur.

[8.] Habebunt praedicti bacchalaurei admissi actum alium, qui actus tertii principii appellabitur, et tres etiam assertiones, ex 3.° libro sententiarum desumptas, contineat, in quo bacchalaurei uel doctores (ut dictum est) duobus mediis argumentabuntur. Hic autem actus fiet circa finem primi anni ad actus designati, in quo quidem actu doctores suffragia sua ferant per litteras AA et RR, uel poenitentias iis, qui digni erunt, imponent. Qui uero defendit, ad finem huius actus, facta protestatione solita, gradum bacchalaurei formati, stans, breui oratione deposcet a praeside, qui solita uerborum formula, sine ulla oratione, bacchalaurei formati gradum poscenti cum solitis uniuersitatis insigniis concedet; postea uero eidem Magistrum sententiarum manibus tenendum exhibebit, facultatemque faciet cathedram conscendendi; quibus peractis, ipse praeses descendet de cathedra, quam bacchalaureus recens formatus cum solitis insigniis conscendet, a praeside acceptis. Dum uero ille ita sedet, bidellus propinas de more solitas (de quibus infra erit sermo) distribuet; quibus distributis, incipit nouus bacchalaureus partem aliquam magistri sententiarum breuiter exponere; deinde, accepto signo a Rectore uel praeside ut finem faciat, gratias tandem Deo, Rectori et praesentibus aget.

[9.] Initio sexti anni, designato a Rectore die, exhibebunt praedicti bacchalaurei formati actum alium, tribus etiam assertionibus constantem, quibus graues aliquae materiae ex scriptura sacra, quarto tamen libro sententiarum accomodatae, pertractentur; atque is actus principium bibliorum nuncupabitur, in quo bacchalaurei suo ordine unicoque medio argumentabuntur, nisi adeo pauci sint, ut duo media unumquemque adhibere posse Rectori uel praesidi uidebitur.

Magna ordinaria actus erit nouem continens assertiones,

quibus materiae graues, ad mores spectantes, tractabuntur; cuius gratia bacchalaureus praesidi, per aliquot dies ante, codicem copiosum, in quo probationes dictarum assertionum continentur, dare debet. Si uero huiusmodi probationes recitandae sint, durent per quadrantem horae. Postea uero doctores et bacchalaurei alternatim suo ordine argumentabuntur; sed suffragia praedicti doctores de dignitate defendentis ferent per litteras A et R, uti perspici posset sitne idoneus defendens, qui ad reliquos actus ad licentiam necessarios admittatur.

Post magnam ordinariam, alium actum (quem maximum uocare licebit) [z], nouem assertionibus contentum ex difficilibus theologiae quaestionibus, et absque praeside, examinandus exhibebit. Durabit autem actus 4.or horas mane et totidem uesperi.

Rector, consiliariis vniuersitatis auditis, priorem aliquem eliget ex maxime idoneis illius cursus, in quo uersati sunt, qui maximum hunc actum sunt exhibituri. Si uero inter eos nullus idoneus inueniatur, qui id praestare possit, integrum sit ex bacchalaureis alterius cursus, et in eorum defectu, ex licentiatis aut doctoribus in theologia, alium in priorem eligere. Prioris autem intererit haec ex officio praestare: accipiet assertiones cum suis probationibus per mensem (ut minimum) ante diem actus; quas responsurus illi tenebitur exhibere; intra dies uero quindecim quemdam codicem, ubi assertiones praedictae, adjunctis simul earum impugnationibus, contineri debent, responsuro dabit, ut ille ipsarum studio uacare possit.

Postquam autem octo dies huic labori impenderit responsurus, eumdem codicem cum argumentorum solutionibus priori restituet; atque ita inter se inuicem conferendo, uterque assertiones earumque probationes et argumenta cum solutionibus recte teneant.

Ordo in hoc actu maximo obseruandus huiusmodi erit: Postquam prior in sede quadam honoratiori, insigniis solitis ornatus, consederit, bacchalaureo responsuro, in sua etiam sede cum so-

---

[z] *In margine:* Maximus actus, quem Alphonsinam complutenses nominant. *In altero exemplo:* quem complutenses Alphonsinum nominant.

litis insigniis sedenti, quaestionem, quae est titulus assertionum, proponet, eamque in utramque partem argumentis disputando, dubiam respondenti relinquet, qui quidem tam quaestionem, quam argumenta a priore proposita, repetet. Deinde uero quaestioni principali respondebit, singillatimque partes omnes assertionum (prout in codice continent [a]) explicando, dimidiam horam earum probationi impendet. Quibus peractis, prior aduersus assertionis [b] partes, probationes aut fundamenta earum, iuxta normam codicis, breuiter arguet, et defendens eodem etiam ordine statim respondebit. Continuo prior duas praecipuas difficultates, in assertionibus contentas, quam poterit docte et eleganter, repetet, easque tribus argumentis impugnabit; quibus ubi fuerit responsum, officii sui finem faciet. Postremo bacchalaureorum quisque bonis [c] mediis uti poterit, quorum argumenta liceat etiam doctoribus replicare. His autem omnibus respondens, absque alicuius ope, satisfaciet.

In actu quodlibeta, qui [d] quodlibetorum dicitur, disputabuntur materiae tam speculatiuae quam practicae, quorum codicem defensurus praesidi, per mensem (ut minimum) ante actum, exhibendum curabit. Per tres uero aut quatuor dies ante actum, eumdem codicem bidello dabit, ut eis, qui fuerint ad arguendum inuitati, uel quibus de more id facere conuenit, traddantur [e] opportune. Solent autem ad eum actum inuitari personae aliquae insignes, tam ex ecclesiis cathedralibus, quam collegiis et monasteriis diuersorum ordinum, iuxta consuetudinem diuersarum regionum. Dabunt uero unicuique collegio aut monasterio duo specialia quodlibeta cum titulo ipsius capituli uel collegii seu monasterii, quorum unum erit cum argumentis, alterum sine argumentis.

Ordo huius actus hic erit. Postquam omnes in suo loco consederint, praeses omnium primus quodlibeta proponet, quae ad

---

a continentur, *alt. ex.*
b assertionum, *alt. ex.*
c binis, *alt. ex.*
d In actu qui, *alt. ex.*
e tradat, *alt. ex.*

ipsum spectabunt, quorum illud, quod sine argumentis est, tantum proponet, reliquum uero, hinc et inde argumentis propositis, pertractabit; sed unicum tantum argumentum licebit persequi. Respondens uero eadem quodlibeta siue quaestiones propositas repetet, et quam poterit docte et copiose explicabit; deinde praesidis argumento respondebit. Hunc autem ordinem caeteri argumentaturi obseruabunt, habita tamen ratione antiquitatis personarum circa loca sua, quae de more obseruari solet. Durabit autem actus per horas sex, uel continuas uel in duas partes diuisas, prout Rectori melius expedire uidebitur.

[EXAMEN PRIUATUM] [f]

Singulis annis iuxta finem biennii, quod ad actus exhibendos impendit, die aliquo festiuo Rector omnes bacchalaureos, licentiae gradum accepturos, cum theologiae facultate conuocari faciet in locum ad id designatum, eorumque singulis dies praescribet iuxta eorum antiquitatem, quibus ad priuatum examen debeant accedere; illi autem dies, quando non sunt lectiones, opportuniores erunt. Qui si non sufficere uidebuntur, alii possunt dies a Rectore cum consiliariis ad praedictum examen deputari, dummodo in eadem hebdomada duo priuata examina non exhibeantur.

Si quisquam ex bacchalaureis, ad priuatum examen admissis, ad diem sibi assignatum, quo examen secretum subiturus erat, defuerit, tunc, qui proximo succedit loco, ius antiquitatis alterius occupare possit, dummodo iam ad priuatum examen fuerit ingressus. Caeterum, si, postquam ille fuerit praesentatus gratia secreti examinis habendi, ad quod adhuc non erat ingressus, qui eius loco successurus erat, et coram Rectore compareat, iustasque absentiae causas protulerit, tunc suo jure fraudandus non erit. Si uero alii se extra tempus praesentauerint, quamuis iustum impedimentum non obtenderint, nihilominus tamen ad actus suos, sed inter postremos, admittentur, gradumque licentiae etiam inter ultimos recipient. Quae omnia, ut gesta fuerint, libro, depu-

---

[f] *Hic titulus desumptus est ex alt. ex.*

tato a notario vniuersitatis, cum debitis subscriptionibus apponentur.

Omnes bacchalaurei, licentiae gradum accepturi, ad examen secretum minime admittantur, nisi sufficiens testimonium in scriptis, ab uniuersitatis scriba sibi datum, cum Rectoris subscriptione protulerint, unde constet unumquemque illorum suum theologiae cursum absoluisse, omnesque praedictos actus peregisse. Quae omnia prius Rector diligenter fieri curabit.

Rector nullum ad priuatum admittat examen, nisi prius diligenter exploratum habeat eum, qui admittendus est, uirum esse probum honestumque, tum etiam aliquem ex sacris ordinibus suscepisse; si secus aliquid intellexerit, uel examen differat, uel nullatenus admittat. Dies duos ante examen priuatum Rector et Cancellarius, cum ministris ordinariis et requisitis, ad certam quandam horam in locum, in scholis ipsis destinatum, conuenient: continuo uero Cancellarius librum Magistri sententiarum per tres partes diuersas aperiet; unde integrum sit responsuro punctum unum eligere ad primam lectionem conficiendam. Hoc autem, eodem modo, secundo fiat ad alteram lectionem praeparandam. Quae omnia, ut sine dolo et fraude ulla peragantur, diligenter Rector et Cancellarius animaduertent. Tunc notarius vniuersitatis ea puncta describet, quae quidem eodem die, quam citissime poterit, bidellus ad doctores argumentaturos deferet, qui ad minimum tres esse debent. Postea uero eadem uero [g] puncta ad alios etiam, qui adfuturi sunt examini, asportare curabit.

Post assignata puncta, responsurus proximam noctem et subsequentem diem cum altera nocte studio duarum lectionum impendet: postea uero sequenti mane una hora post ortum solis Rector, Cancellarius et doctores, solitis insigniis ornati, et ministri vniuersitatis, ad hoc constituti, cum ipso examinando ad scholarum templum, seruato ordine procedendi, conuenient, ita tamen ut examinandus ad dexteram Rectoris et ad sinistram Cancellarii consistat; et, audito sacro, ad locum priuati [h] examinis accedent, ubi diligenter curandum erit ne quis externus intus maneat;

---

[g] *Hoc verbum omittitur in alt. ex.*

[h] priuatum, *alt. ex.*

quapropter Rector curam et operam suam (ut par est) diligenter praestabit, ut portae loci, ubi examen secretum habendum erit, recte occludantur.

Locum, siue sit templum aut sacellum, ubi examen secretum habendum erit, nullatenus liceat tapetibus exornare, unico tantum excepto casu, uidelicet, quando examinandus uir esset illustris, qui graui et iniquo animo acciperet id sibi denegari. Hoc autem si huiusmodi personis concedendum erit, absque licentia Prouincialis minime fiat, qui quidem id decernere poterit, quod magis expedire in Domino iudicauerit. Licebit tamen mensam, iuxta quam consessuri sunt, tapete aliquo decenter ornari.

Scholarum custos nocte, quae priuatum examen praecessura erit, anteaquam signum dedat, quod Auemaria nuncupari solet, cimbalum vniuersitatis pulsari per certum aliquod tempus, a Rectore assignandum, curabit; sonus autem passim et moderate fiat, ita ut potius animos ad deuotionem, quam ad uanitatem mouere uideatur. Sic namque fieri conuenit, nempe, ut tam ipsius examinandi, quam examinatorum animi ad actum proxime peragendum studiose et religiose praeparentur, tum etiam ut alii excitentur ad orandum pro eo, qui secretum examen inire parat.

Postquam in loco consueto consederint omnes, examinandus statim a principio examinis fidei protestationem, quae de more praestari solet, cum debita reuerentia faciet; postmodum uero, rite captata omnium beneuolentia, primam incipiet lectionem, qua absoluta, secundam suo tempore aggredietur; sed in utraque lectione duas tantum horas consumet. Integrum tamen erit aliquid ultra horam primae lectioni impertiri, dummodo, quod reliquum est temporis, alteri lectioni impendat; et ob hanc causam arenae horologium a principio actus supra mensam praeparabitur ipsumque Rector attente obseruabit.

Inter utranque lectionem spatium erit quadrantis aut semihorae, quo doctores aliquantulum requiescant, ipseque examinandus secundam interim possit lectionem recolere; et ob eam causam recte custodiri et inspectari horologium expedit.

Absolutis lectionibus, doctores Societatis, ad arguendum destinati, argumententur. Argumenta uero tria proponere, sed duo

tantum licebit persequi, ita ut unico tantum argumento quamlibet lectionem impugnent: caeteri uero doctores magna cum attentione quaecunque ibi peraguntur obseruabunt. Post finem lectionum argumentorumque, omnibus adhuc in suis sedibus considentibus, Rector licentiando facultatem abeundi faciet; post cuius discessum portae etiam accurate claudantur, ut ad suffragia ferenda examinatores accingantur.

Nemini suffragantium liceat uerbo uel motu [i] examinatum alteri commendare; nullo enim pacto subornationi locus esse debet. Qui secus fecisse conuincitur, siue ille sit ex nostris, siue ex externis, poenitentia aliqua uel poena mulctetur.

Rector, antequam suffragia ferantur, iubebit per scribam vniuersitatis doctores externos iuramento obstringere, uti sua (prout iustum esse in Domino iudicauerint) suffragia ferant. Nostri uero doctores nullatenus iurent. Postea idem Rector omnibus secretum fore obseruandum quam [maxime] poterit iniungat, et coram oculis proponet quanti sit momenti aliquem reprobare, approbare; quot [j] damna reipublicae xianae. proueniant ex indignorum approbatione, cum in omni disciplinarum genere, tum maxime in theologia, quae de rebus fidei orthodoxae grauissimis pertractat; et in quantum discrimen suas conscientias, inique iudicando, adducant.

Postea scriba vniuersitatis dabit singulis doctoribus chartas duas albas, quarum altera deseruiet ad approbandum uel reprobandum, altera uero ad poenitentiam (si qua iniungenda erit) assignandam; cum enim aliquis est approbandus, ponitur A, cum uero reprobandus, R. Cum autem poenitentia aliqua erit imponenda, verbi gratia, ut diutius studeat, tunc suffragaturus alteram chartam acicula aliqua perforabit, totque puncta signabit, quot semetria [k] [*sic*] iudicauerit ipsum examinatum studere teneri; sin minus, chartam puram et absque puncto aliquo in capsulam mittet. Postquam autem omnes suffragia dederint, fiat suffragiorum scrutinium in hunc modum: Rector, praesente scriba vniuersita-

---

i nutu, *alt. ex.*

j reprobare aut approbare, quod, *alt. ex.*

k puncta significabit, quot semestria, *alt. ex.*

tis, simul cum Cancellario vota colliget et discernet; quorum si maior pars reprobat per R, reprobatus minime gradum obtinebit; sin uero maior pars approbat per A, remanet approbatus. Eodem etiam modo fiet scrutinium circa schedulas punctis obsignatas, quibus innuitur poenitentiam esse imponendam: etiam si [l] maior pars schedularum absque punctis esse apparuerit, nulla imponatur poenitentia; si uero maior uel aequalis schedularum pars punctis erit adnotata, eam poenitentiam, quae huiusmodi punctis signatur [m], qui gradum postulat, prout illi praescriptum fuerit, subire debet. Si quid tamen moderaminis poenitentiae, quae ex punctis deprehenditur, adhibendum erit, hoc Rectoris et duorum ex nostris doctoribus, mature re considerata, subiacebit arbitrio. Dum uero durat poenitentiae tempus, licentiae gradum nequaquam recipiet; caeterum, peracto tempore poenitentiae, ad examen secretum redeundi locus erit. Haec autem, ut gesta sunt, scriba vniuersitatis in libro suo adnotabit, et Rectoris et Cancellarii subscriptione signentur.

Postquam doctores semel suffragia tulerint et in capsulam coniecerint, si quis ante scrutinium per errorem se unam schedulam alterius loco coniecisse testetur, audiendus erit, licebitque alteram (omni prorsus fraude semota), quam prius destinauerat, apponere.

Bidellus peculiarem curam exigendi propinas et pecunias alias ad sumptus huius actus necessarias habebit [n], idque praestare diligenter curabit, antequam lectiones examinando assignentur. Quapropter ea de re prius Rectorem et Cancellarium admonebit. Si secus bidellus fecerit, quicquid erat pecuniarum deponendum, ipse interea persoluet.

In hoc examine nihil cibi aut potus, nihil omnino refectionis exhibebitur.

Postquam fores domus, ubi examen peractum est, semel fuerint clausae, nulli, etiam ex doctoribus ad arguendum deputatis, aperientur. Quandocunque autem aliquis eorum defuerit, neque

---

l etenim si, *alt. ex.*

m significatur, *alt. ex.*

n *Hoc verbum desideratur in alt. ex.*

illum [o] suffragium ferre, neque propinam accipere possit, sed eam, qui in eius locum ad argumentandum substituendus erit, obtineat. Facultas autem alterum nominandi ad arguendum, penes Rectorem erit.

DE LICENTIATO IN THEOLOGIA

Peracto examine, intra octo dies, uel tempus aliquod certum, examinatus Rectorem adibit, ab eoque diem ad licentiae gradum accipiendum expostulabit. Rector uero festum aliquod uel diem dominicum assignabit, prout melius iudicauerit, in quo ipse et Cancellarius cum doctoribus facultatis theologiae ad templum scholarum ad audiendum sacrum conuenient; quo peracto, ad aulam [p], ubi gradus concedi solet [q], cum insigniis doctoralibus progredientur, inter quos, qui gradum accepturus est, aperto capite incedet, et eodem modo, in loco consueto stans, gradum a Cancellario breui oratione deposcet. Deinde uero, praestito iuramento iuxta formam in litteris Apostolicis contentam, Cancellarius auctoritate Apostolica gradum licentiae, quo possit ad doctoratum, cum libuerit, ascendere, breui quadam oratione concedet; erit autem certa aliqua uerbis conceptis formula ad gradus conferendos descripta, quam semper seruare conueniet. Post gradum ita concessum, pileum eius capiti Cancellarius imponet. Quibus de more peractis, licentiatus demum oratiuncula altera gratias Rectori, Cancellario et aliis circumstantibus aget.

DE VESPERIIS

Solet alius actus duos uel tres dies ante doctoratum exhiberi, quem in quibusdam accademiis *vesperias* appellant: in quo hic ordo obseruari consueuit. Aliquis ex bacchalaureis theologiae assertiones theologicas defendet, cui unus ex doctoribus theologis praeses assistet; e regione uero defendentis ille, qui doctor fieri uult, cum solitis insigniis sedebit. Tunc praeses quaestionem primariam, quae loco tituli conclusionum praefigitur, disputan-

---

o ille, *alt. ex.*

p *Antea scripserat* scholam.

q solent, *alt. ex.*

dam proponet. Ad eam uero scholasticus theologus uel bacchalaureus respondebit continuo; exhibita autem solutione, mox in proximo scabello sedebit. Deinde, ubi praedictas assertiones probauerit, contra eum praeses et bacchalaurei, seruato antiquitatis ordine, unico medio disputabunt. Quibus peractis, doctam [r] aliquis orationem habebit, ubi finem, ob quem gradus conferri debeant, explicabit, nimirum ad Domini Dei nostri gloriam et animarum salutem. Postea uero, quanta ad gradum doctoratus in theologia requirantur, exponet, ipsumque doctorandum ad tenuitatis imbecillitatisque suae [s] considerationem habendam excitabitur [t]. Postremo, ad humilitatis specimen aliquod exhibendum, eum humi sedere praecipiet. His peractis, quaestionem illi theologicam proponet, quam ubi ille, aliquibus prolatis sententiis, aliquantulum explicabit [u], praedictus doctor contra responsionem sibi datam unico medio argumentabitur. Tandem, absolutis omnibus, praeses aliam orationem habebit, in qua theologiae scientiam, graduum, qui in ea conferuntur, grauitatem, et doctorandi uirtutes eruditionemque commendabit.

Et haec erit huius actus summa.

DE DOCTORATU IN THEOLOGIA

Quando licentiatus aliquis in theologia ad gradum doctoratus promoueri intendit, Rectorem adeat, et ab eodem aliquem ad id peragendum [diem] sibi assignari postulet. Rector uero intra triduum facultatem theologicam congregari curet; et per bidellum omnes eiusdem facultatis licentiatus [v] conuocabit, ut suam unusquisque antiquitatem, iuxta quam doctores creentur, ostendat. Si uero aliquis eorum absit, ueruntamen domum in urbe habeat, satis erit alicui ex domesticis uel uicinis eius hoc ipsum denuntiari; si uero ad diem praestitutam non comparuerit, qui proximo succedit loco licentiatus, eius antiquitatem occupet. Rector au-

---

r doctor, *alt. ex.*

s *Omittitur* suae *in alt. ex.*

t exhortabitur, *alt. ex.*

u explicaverit, *alt. ex.*

v licentiatos, *alt. ex.*

tem bidello iniunget ut suo perfungatur officio, omnes gradum accepturos praemonendo, ut expensas et propinas et reliqua ad actum istum necessaria praeparent. Quod si pecuniae desint, saltem pignora auri uel argenti deponant.

Eo die, quo doctor aliquis est creandus, primo mane Rector, Cancellarius, doctores et magistri artium cum ministris necessariis, et reliqui omnes, qui doctorandum comitari solent, in aula scholarum conuenient, ubi gradus in hunc modum dabitur. Doctoris gradum accepturus, sicuti decet uestitus, sed aperto capite, ad dexteram Rectoris incedet; alteram partem doctor aliquis, qui patrini officio fungetur, tenebit, ita ut ipse doctorandus in medio consistat. Rectorem bidellus, clauam suam proferens, anteibit. Ante bidellum quidam juuenis, eleganter indutus, pileum floccum [x] doctoralem, biblia, annulum, malluuio argenteo superimposita, manibus praeferat. Vtrumque latus cingent doctores et artium magistri, suis quisque decoratus insigniis, et iuxta suam antiquitatem locum tenens. Hunc autem ordinem omnino seruari per bidellum Rector ipse curabit, ita ut nulli fas sit, quocunque officio uel dignitate praefulgeat, nisi in eadem vniuersitate gradum acceperit et doctoris aut magistri insignia praeferat, huiusmodi doctorum ac magistrorum ordini se ipsum immiscere.

Jam uero, ubi ad templum uel sacellum peruentum erit, et sacrum de Spiritu sancto fuerit celebratum (cuius rei doctorandus curam habere debet), Rector, Cancellarius, doctores, magistri et ministri vniuersitatis, et quotquot alii ad praedictum actum concurrent, eo ordine sedebunt, qui in libro vniuersitatis descriptus *est* [y]. Infra hos omnes tres sedes cultiores apponentur, quarum una doctorando, altera bacchalaureo uel scholastico theologiae assertiones defensuro, altera doctorandi patrino subseruiet. Deinde gradum doctoratus accepturus ipsum, aperto capite et stans, breui oratione postulabit, cui Cancellarius simili alia respondebit, in qua examinis atque eruditionis ipsius doctorandi testimonium dabit; postmodum scriba vniuersitatis solitum iusiurandum,

---

x flcccini, *alt. ex.*

y *Sic in ms.; sed in margine eadem manu correctum est hoc modo;* erit,

seruata bulla Pii IIII, ab ipso doctorando deposcet; qui quidem, genua continuo flectens iuxta Cancellarium, ab ipso gradum auctoritate Apostolica, sub consueta uerborum forma, et doctoralia insignia hoc ordine accipiet, uidelicet: pileum cum flocco serico candidi coloris, quem ipse Cancellarius eius capiti imponet; deinde manibus librum aliquem sacrae scripturae apertum tradet; postea digito aureum annulum adaptabit, et extremum amplexum exhibebit.

His peractis, bidellus inde eum ad Rectorem, et postmodum ad doctores et artium magistros deducet, a quibus similiter amplexum accipiet; continuo reuersus, inter Rectorem et Cancellarium, aperto capite, sedebit, quaestionemque theologicam in utramque partem disputabit, ad quam bacchalaureus aliquis aut scholasticus theologus, e regione eius sedens, per tres assertiones respondebit, easque breuiter comprobabit. Ipsi uero defendenti, si bacchalaureus sit, hic actus pro secundo aut quarto principio reputabitur. Porro contra quaestionis explicationem, a bacchalaureo uel scholastico theologo factam, doctor alius duobus mediis argumentabitur; sed patrinus unico tantum uti poterit argumento. Deinde unus statim ex doctoribus antiquioribus eiusdem facultatis eleganti oratione nouum doctorem laudabit; qua finita, bidellus propinas distribuet. Postremo nouus doctor breui alia oratione gratias Deo et praesentibus aget [z].

DE INSIGNIIS [a]

Quoniam in omnibus vniuersitatibus inualuit consuetudo utendi aliquibus insigniis, in omni disciplinarum facultate distinctis, visum est non esse rationi dissonum ea quoque in nostris vniuersitatibus admittenda fore, quae iuxta scientiarum uarietatem in qualibet academia in usu esse solent, dummodo in huiusmodi rebus modus adsit. Hunc autem, quantum ad nostros atinet, praescribere oportet, qui quidem tantum floccis illis sericis, qu

---

z *In margine prope sequentem paragraphum:* Quod sequitur definiuit P. N. Generalis cum assistentibus, unde nihil quantum ad substantiam erit mutandum.

a Sequitur post hoc de insigniis, *alt. ex.*

super pileos apponi solent, utentur, seruato colore conuenienti, quem unicuique facultati de more adscribi obseruatum est; ut, videlicet, in artibus et philosophia floccus sit caerulei coloris, in theologia uero candidi, in utraque autem facultate promotis mixtus ex utroque colore conferatur. Jam uero quantum ad externos attinet, si alia insignia, ut epitogium sericum, quod capucium alii uocant, uel alia huiusmodi permittenda sint, id regioni et prouinciarum receptae consuetudini relinquatur. Si tamen [b] aliquid denuo statuendum erit, Prouincialis et Rector [c] vniuersitatis, re mature pensata, quid in utramque partem senserint [d], ad Generalem referant, ut ipse tandem decernat quid expediat obseruare.

DE OFFICIALIBUS

Non desint officiales ad ea munia praestanda, quae in academia in usu esse solent, ut secretarius, bidellus, et si qui alii necessarii uidebuntur. Qui uero sint eligendi, relinquendum erit iudicio eorum, qui vniuersitatis praecipuam curam habent, ut iuxta uarietatem necessitatemque regionum ac locorum prudenter prouideant. Nullum tamen officium antiquis denuo supradiiciant, nisi sit euidens necessitas et vtilitas. Huius rei iudicium ad Generalem pertinebit.

DE POENIS

Cum institutum nostrum ualde sit alienum ab omni specie auaritiae, subinde etiam consentaneum apparet ut omne genus poenae pecuniariae, in quantum fieri posset, fugiamus, ne aliquo pacto externis detur occasio credendi emolumenta, quae ex poenis pecuniariis proueniant, in usum et utilitatem nostrorum cedere. Quapropter uisum est hac in parte seruandam esse simplicitatem puritatemque nostri instituti, in quantum fieri possit, ita

---

b *Omittuntur praecedentia duo verba in alt. ex.*

c *Prius recte scriptum fuerat; dein emendatum* prouinciali et rectori; *quae emendatio sublata rursus videtur.*

d *Prius emendatum fuit in alt. ex. hoc modo:* censuerint; *postea vero hoc alio:* censerint.

ut, quantumuis poenae alicubi imponendae esse uiderentur, nullo tamen pacto quicquam earum ad nostros pertinere debeat, sed certo sciant omnes in archa vniuersitatis totum reponendum esse ad stipendia externorum officialium et expensas alias persoluendas. At quia omnibus nationibus et prouinciis unica et eadem lex conuenire non potest, consultius erit, ut in quauis prouincia, ubi fuerit vniuersitas sub nostrorum potestate, Prouincialis ipse cum consultoribus et prudentioribus magisque expertis rem maturius perpendat, et ad Generalem quid ipsi senserint referat, ut, quid in singulis locis statui debeat, ipse praescribat.

P. Brunelli manu. Asseruanda uidentur.

48

QUAEDAM CIRCA OPINANDI LIBERTATEM

THEOLOGIS PRAESCRIBENDA [1]

†

Jesus. Maria.

QUAEDAM AD THEOLOGORUM OPINIONES, UEL EORUM OPINANDI LICENTIAM.

Quaedam fortasse essent quoque theologis praescribenda circa opinandi libertatem, nempe:

1. Quod opinio communis doctorum sit semper aut fere semper sequenda, aut D. Thomae opinio.

2. Item, ea semper sequatur in dubiis et ambiguis opinionibus, quae magis videntur conducere ad fidem.

3. Item, ea, quae magis fauent et sunt consentanea vsui Ecclesiae catholicae romanae, et quae magis fauent Pontificis potestati et obedientiae ei debitae.

4. Item, proprias opiniones nunquam traddat discipulis, inconsulto Superiore.

5. Item, contra doctorum scholasticorum consensum nunquam opinetur.

---

[1] Ex *cod. Rom. stud.*, *I*, fol. 156 r, autogr. P. Ledesmae. Primus hujus scriptionis titulus a nobis appositus est.

5 [bis.] Item, quas opiniones docuit et sequitur alter magister, is, qui postea docebit, non reprehendet eas grauiter; sed modeste et humiliter poterit sequi opinionem alteram, si eam putat ueram, alterius uero relinquendo vt probabilem, vel taceat omnino, vt in philosophicis dictum est.

6. Item, fortasse expediret tabulam quaestionum, nostra aetate cum lutheranis controuersarum, colligere, et in singulis adscribere quid sit asserendum, vt sciat quae et quot qualesque hae sint, et quid affirmandum cum de iis uelit disserere.

7. Fortasse etiam expediret, circa aliquot praecipuas materias theologiae, aliquot earum quaestiones periculosiores annotare, et indicare quid tenendum, vt circa aliquot casus conscientiae, vt idem dicamus omnes; circa sacramenta, circa liberum arbitrium, gratiam, et peccatum originale, et justificationem, et praedestinationem; circa Trinitatis mysterium fortasse quoque et Incarnationis [2].

Laus Deo et Domino nostro Jesv Xpo.
et Virgini sacratissimae Mariae, matri ejus gloriosissimae.
Amen.

49

DE PROPOSITIONIBUS IN SOC. JESU PROHIBITIS [1]

†
JHS. MARIA

R.de admodum in Xpo. Pater.

Dominus Iesvs dignetur semper ueram, piam et sanam in sua Societate doctrinam conseruare, sicut futurum speramus. Amen.

Tria nunc de his opinionibus in Societate prohibitis, non sine magno periculo, ut ego arbitror, in dubium reuocantur. Primum, an aliquae sint opiniones in particulari magistris in Societate praescribendae, quas sequantur uel fugiant; aut uero satis sit

---

[2] In margine, aliquanto inferius, haec annotatio, ipsius P. Ledesmae manu exarata, legitur: «etiam consulto Superiore». Nescimus ubinam sit apponenda, cum nullum signum ejus collocationis locum indicet.

[1] Ex autographo P. Ledesmae in codice *De rat. stud., 1583-1613*, ff. 33 et 34. Titulus in *ms.* desideratur.

generalis prohibitio malae doctrinae. Alterum est, esto aliquae sint in particulari praescribendae, an hae, quae sunt positae, sint retinendae, necne. Et tertium, an eo modo, quo sunt positae. De his ergo tribus rebus, eodem ordine, dicam quod mihi uidetur.

1.° Quod non solum in genere prohibendum sit, ne quis doceat contra fidem, aut minus consentanea fidei, etc., sed etiam in particulari prohibendae sint aliquae opiniones, et praescribenda ea, quae uideantur ad sanam doctrinam conseruandam conducibilia et necessaria.

1.[a] Cum ex his opinionibus uel erroneis, uel quae non sunt ita fidei consentaneae, tot tumultos, scandala, diuisiones, contentiones et pericula his annis superioribus per decennium, plus minus, in hoc nostro collegio contigerint; ita ut uix, aut ne uix quidem, sedari potuerint, et utinam modo non iterum pullulent et fiat error peior priori; cum, inquam, haec tot et tam grauia mala ex illis minus sanis opinionibus acciderint, necesse profecto est ut, non solum in genere, sed etiam particulatim aliqua prohibeantur, et ea praescribantur, quae ad ueram, sanam ac securam doctrinam Societatis conseruandam satis esse possint. Atque haec sola ratio sufficere uidetur; siquidem experientia, ut dicitur, mille testes.

2. Moueor etiam ad id, quia esset nimis frigidum ac inefficax remedium in genere solum haec prohibere (v. g.: Nullus doceat contra fidem, uel quae minus fidei faueant, uel contra communem, etc.); nam facile hoc posset eludi, atque in singulis rebus dicere, id, quod asserunt, esse magis fidei consentaneum, et id magis fauere fidei, uel magis esse commune. Vnde cotidie in singulis rebus essent cum praefecto uel cum Rectore contentiones ipsorum magistrorum uel aliorum, et dissensiones, etc., et hoc idem experientia uidemus.

3. Item, si illa prohibitio generalis fit, ideo fit, ut obseruetur in particulari in singulis; alias frustra et inanis esset. Igitur expedit habere ea in particulari praescripta, ut constent et sciantur quae sint, quae in illa generali continentur.

---

[a] 1. P.°, *ms.*

4. Item, vnitas doctrinae aliter in Societate retineri aut uix aut nullo modo poterit, nisi aliqua, saltem praecipua, in particulari proponantur, ex quibus caetera pendeant; et certe hoc ad eam retinendam multum iuuabit.

5. Item, securitas doctrinae aliter uix, aut ne uix quidem, haberi in Societate poterit, et praesertim in philosophicis, in quibus tanta hodie licentia et tam perniciosa in quibusdam prouinciis et accademiis cernitur, quantam uidemus. Genus autem doctrinae bonum, solidum et firmum, securum et stabile et pium, plurimi nostram Societatem interest. Confirmatius fit, quia haec causa potissima uidetur cur tentetur iterum modo, ut nullae propositiones seu opiniones in particulari proponantur: propter genus, inquam, doctrinae; quia aliqui nollent D. Thomae doctrinam communiter sequi, imo nec theologorum scholasticorum; sed uel pro libitu, uel Auerrois, uel aliorum graecorum, seu arabum, re ipsa impiorum, aliorumque haud dissimilium neotericorum philosophorum.

6. In pluribus ac diuersis nostris collegiis, ubi eorum rectores, uel etiam prouinciales aut praefecti studiorum non ita docti sunt, ut queant per se ipsi haec omnia diiudicare, non possent illis malis occurrere. Hoc autem modo plurimum iuuabuntur, et habebunt certa, quae sequantur, ut non facile ipsi a se aut ab aliis possint decipi.

7. Praeterea magistri ipsi habebunt lucem, quam sequantur, et uiam, ac scopulos cognitos, quos caueant. Et peregrina ac curiosa ingenia, si quae fuerint (quae nunquam desunt, ut est haec nostra natura corrupta), in officio continebuntur et intra cancellos, ne ultra modum efferantur.

8. Item, libertas doctrinae, et praesertim in eis, quae ad fidem aliquo modo concernunt, aut iuuant, aut nocent, esset maxima pernicies, non solum in Societate, sed etiam in Dei ecclesia. Quae sane petitio libertatis doctrinae et eius permissio in suo gradu (si qui id petunt) similis est petitioni ac permissioni libertatis religionis et fidei, quam hodie tanto conatu petunt nostrae aetatis haeretici; licet, ut diximus, inferiori gradu; et ut illa est perniciosissima, neque concedenda, ita neque haec.

Confirmatius id fit; nam alias facile inducerentur sectae in nostra Societate tam nouae, quam ueteres philosophorum et aliorum: et hi hos, illi alios sequerentur; et quidquid peregrinae doctrinae est, in Societatem inueheretur. Quod est manifeste contra id, quod nostrae dicunt regulae et constitutiones, ut diuersitas doctrinae non admittatur nec in uerbis nec in scriptis.

9. Denique concilium Lateranense sub Leone 10, sessione 8, praecipit aliqua in particulari, et in aliis iubet ut conentur magistri rationibus ea def[endere] pro uiribus et soluendo rationes contrarias, etc. Expedit ergo, et concilio est consentaneum, ut in particulari magistris proponantur ea, in quibus hoc potissimum praestare debeant.

10. Decretum rursus tertiae congregationis positum, ubi, canone 47, ex tribus congregationibus ait (quod praeceptores nostri, qui Aristotelem interpretantur, non nisi cum magno delectu interpretes eos legant, qui contra xiana. dogmata impie scripserunt, et maxime ad ea impugnanda, quae xianae. veritati aduersantur; et ita philosophiam interpretentur, ut uerae theologiae scholasticae ancillari et subseruire faciant). Ergo expedit, et maxime est consentaneum a[ssi]gnare [b] haec, in quibus impii interpretes potissimum errauerunt et Aristotelis sensum ad impietatem detorquent, et in quibus debeat ancillari scholasticae theologiae [c].

Postremo haec pestis iam non solum collegium nostrum, sed, ut audio, aliquas etiam alias prouincias et collegia nostrae Societatis inuasit aut certe coepit inuadere; et utinam ita non sit, nec radices iam alicubi altiores egerit, aut etiam hic sint omnino eradicatae. Igitur tantum abest ut hoc remedium auferendum esse uideatur, ut districtius idem sit praecipiendum et efficatius executioni mandandum. Atque haec quantum ad primum. De secundo iam dicamus:

2.° QUOD HAE OPINIONES, QUAE SUNT PROHIBITAE AUT PRAECEPTAE A RDO. P. GENERALI BORJA, ET IN PATRUM CONGREGATIONE MAGISTRIS DENUNCIATAE, AC PER ALIAS SOCIETATIS PRO-

---

b *Consumpta charta, paucae litterae desiderantur.*

c *Valde obliterata sunt in ms. postrema duo verba.*

UINCIAS MISSAE, SINT RETINENDAE ET, UT FIT, MAGISTRIS PROPONENDAE.

1. Primo, omnes fere praedictae rationes, si quis paulo diligentius aduertat, idem confirmant. Nam hae sunt opiniones illae, ob quas tot fuerunt in nostro collegio, per decennium plus minus, tumultus illi excitati, quos supra diximus, dissensiones, scandala, diuisiones, etc.; ac tantus et talis ex illis ignis excitatus est, ut uix potuerit a Patribus restingui. Nec solum in hoc collegio, sed etiam extra collegium, ac ferme extra Societatem prodierint, cum magno Societatis periculo. Quamobrem, nisi iterum accendi uelimus, necesse est omnino ea, quae constituta sunt, retinere. Siquidem, post haec ita decreta, pax est in collegio nostro, Xpo. laus, subsecuta, et nos iactari desiimus.

2. Haec ipsa, quae constituta sunt, si quis consideret, unitatem doctrinae plurimum conseruare possunt et securitatem, et genus doctrinae optimum inducere ac promouere; et libertatem doctrinae perniciosam comprimere; et ingenia nimium lasciuientia aut, ut plane dicam, temeraria cohibere, et intra sanae doctrinae terminos continere; et rectores ac praefectos studiorum ad hoc ipsum multum iuuare; et magistris lucem adferre, atque scopum, quo debent collimare, pietatis ac uerae philosophiae constituere.

3. Haec ipsa, quae constituta sunt, si quis ea singilatim consideret, reperiet omnia esse uel fidei, uel fidei magis consentanea, uel certe quae magis fauent fidei, uno aut altero dempto; quod tamen est axioma philosophorum receptum, aduersus quae axiomata etiam libere docere non liceat. Contraria uero sunt uel plane erronea fideique aduersa, uel minus consentanea, uel quae minus fauent pietati, et promouere possint impietatem, aut certe aliquem ad illam gradum facere.

4. Haec ipsa eadem, quod ad mores attinet, plurimum iuuant; sunt enim plena religionis, et, ut experientia ostendit, deuotionem, ac simplicitatem et sinceritatem mentis conseruant, et tranquillam mentem Deo reddunt, humilem ac ei subiectam, et spem in Deo atque fiduciam et amorem et gratiarum actionem excitant. Contraria uero doctrina et contrariae opiniones (ut expe-

rientia quoque, heu! satis, superque satis, comperimus, quod non sine animi dolore dicimus) deuotionem exsiccant, et causas tentationibus contra fidem et religionem non paucas praebent, et mentem dubiam et ancipitem ac fluctuantem saepe reddunt, etc.

5. Haec ipsa sunt theologiae scholasticae conformia et doctrinae D. Thomae, quam tantopere laudant Constitutiones, et doceri ac communiter sequi uolunt. Sed nec solum Constitutiones scholasticam et D. Thomae doctrinam probant, sed ipsamet Ecclesia, quae scholasticorum doctorum et D. Thomae doctrina pene gubernatur, et in decretis et aliis rebus saepe sequitur.

6. Haec, quae constituta sunt, bona ex parte sunt ea, quae in concilio Lateranensi sub Leone 10, sessione 8, expresse ponuntur, ut de animae immortalitate, et quod non sit unica in omnibus hominibus, et quod sit forma corporis per se et essentialiter, et pro diuersitate corporum, quibus infunditur, multiplicata et multiplicanda. Ac caeterae continentur sub illis eiusdem concilii generalibus uerbis: (Omnibus et singulis publice legentibus mandamus, ut, cum philosophorum principia et conclusiones, in quibus a recta fide declinare noscuntur, auditoribus suis legerint seu explanauerint, vt illud de mortalitate animae, aut unitate, aut mundi aeternitate, et alia huiusmodi, teneantur ueritatem religionis xianae. manifestam facere, et, persuadendo pro posse, docere; ac omni studio huiusmodi philosophorum argumenta, cum omnia solubilia existant, pro uiribus excludere atque resoluere.) Haec ibi. Expedit ergo ut retineantur et obseruentur, siquidem hoc est concilio consentaneum, ut et sciant quae illa sint, et quomodo in eis se gerere debeant; atque eo amplius, quo concilium mandat hoc illius statutum et mandatum singulis annis, in principio studiorum, in eis locis, ubi generalia studia uigent, et in vniuersitatibus publicari in uirtute sanctae obedientiae.

7. Haec sunt praeterea, si quis recte consideret, praecipua quaedam capita, ex quibus, tanquam ex principiis quibusdam, omnia ferme alia, quae ad pietatem spectant, in philosophia pendent et consequuntur, ut magno — — — [d] ad id sint consilio

[d] *Consumpta charta, quatuor vel quinque litterae desiderantur.*

delecta et annotata. Vnde etiam haec maxime unitatem, quam diximus, doctrinae et securitatem conseruare possunt.

8. Haec fuerunt pluribus iam disputationibus per multos annos in hoc nostro collegio agitata et excusa, et iudicio tandem ac consensu Patrum et aliorum doctorum selecta et approbata, ut uera ac secura ac tenenda, et ita a R. P. Generali, tunc temporis existente, Francisco Borja, praecepta ut obseruarentur; et in congregatione Patrum ac praesentia eiusdem Patris Generalis, omnibus simul magistris eo uocatis proposita ac promulgata, et per alias praeterea prouincias missa, ut sic obseruarentur; quod etiam hactenus in nostro est collegio obseruatum usque ad praesens tempus, quo haec iterum conuelli ualde periculose tentatur.

Confirmatius id fit, quia, ut recte imperator Marcianus ait in concilio Chalcedonensi, actione 3, injuriam facit sanctae Synodo, qui, quae ibi semel definita sunt, iterum in dubium reuocare aut de eis disputare contendit. Quod si conciliorum priuatorum uel prouincialium aliquid erratum sit, id per uniuersale concilium maius emendandum est, non ab aliquo inferiori uel inferioribus. Oporteret ergo ut, si quis aliquid habet aduersus aliquam earum propositionum, id in scriptis, aut uerbo, Rdo. Patri nostro Generali proponat, ac tunc quidem Rdus. Pater Generalis eis, quibus uisum fuerit, excutienda ea tradet. Et sane, cum per omnes missa sint prouincias, et res, quae ad fidem pertinet, omnes tangat, antequam statueretur contrarium aliquod, deceret, si quid esset mutandum, ad alias etiam prouincias scribere, ut quid sentirent de his responderent; et ita, re diu multumque cogitata, Rdus. P. Generalis cum suis Assistentibus statueret, uel certe a congregatione aliqua generali de his rebus plene statueretur, si definitio Rdi. Patris Generalis satis non esse uideretur, ut omnis tandem eradicaretur [e] zizania.

9. Item, cum omnis per se legis mutatio sit odiosa, mutanda lex non est, nisi ubi uidetur manifesta, et quidem non parua, sed magna utilitas in contrarium, ut ait Aristoteles. Quod sane hic tantum abest ut uideatur, ut nil sit minus.

---

e erradicaretur, *ms.*

10. Si non retinerentur hae propositiones definitae, aut non proponerentur magistris ulterius, uideremur iam uel contrarias opiniones approbare, uel eas certe uelle permittere; et ita sibi putarent licere, quicumque minus piam uellent sequi doctrinam uel opinionem. Item, uideremur antiquos illos Patres, qui sic statuerunt, uel erroris uel ignorantiae condemnare [f] uel imprudentiae, qui sic iusserint.

11. Imo uero, qui minus piam sequuntur, si qui sunt, aut sequi uellent doctrinam, eo ipso dicerent ac iactarent iam Rdum. Patrem Generalem et Patres secum sentire; aut certe in eorum sententiam iam inclinare, et ideo ex propositionibus aliquas mutasse, uel, ne seruandae proponerentur, iussisse, et similes rumores, ut suam malam causam tuerentur, spargerent; quod esset sane graue incommodum, et Patrum existimatio ex istorum dictis (quod Deus auertat) periclitari ex parte posset.

12. Item, inde ipsi licentiam sibi iam datam putarent; inde et cristas erigerent ut contraria audacter et constanter docerent; et insurgerent, qui nunc fortasse latent, et se palam ostenderent. Qui sane etiam nunc non occulte se insimulant; imo noua iam quadam, nescio qua, concepta spe, dictis et factis aperte erumpunt. Cui rei nisi obuiam quamprimum eatur, timendum erit. Sed iam de tertio dicamus, de modo uidelicet, quo sunt positae.

3.° An eo modo, quo sunt positae, scilicet affirmatiue, an uero negatiue eaedem sint proponendae opiniones.

Respondemus non esse satis ut negatiue tantum hae propositiones proponantur, et muttentur ex affirmatiuis, ut nunc sunt, in negatiuas. 1.° Nam ita nunquam satis cautum esset, et facile possent eludi, ut v. g.; si proponatur sic: Nullus doceat esse tres animas in homine secundum philosophiam aut Aristotelem; diceret aliquis: ego non doceo tres esse animas, sed tantum duas, scilicet, intellectiuam et sensitiuam, in homine, uel sensitiuam et uegetatiuam in bruto; uel diceret: ego non doceo esse plures animas rationales in homine; quo etiam modo solent eludere hi ipsi et interpretari canonem 8 synodi, actione 10, can. ii. Sic etiam, si

---

f condemnare qui sic statuerent, *ms.*

prohibeatur: Nullus doceat secundum philosophiam, uel Aristotelem, Deum non habere prouidentiam; dicet aliquis: ego non doceo prouidentiam naturalium solum rerum, uel necessariarum, etc. Quare compluribus prohibitionibus hoc modo negatiue nunquam satis esset. Oportet ergo, ut factum fuit ob hanc ipsam causam, tunc etiam praeuisam cum illa fuerunt constituta, ut opinio magis pia affirmatiue docenda proponatur; ne possit effugere quis ad aliquid minus pium aut impium ex ignorantia aut scientia, uoluntate, errore, dolo uel malitia.

Quare ne in re hac tanti momenti, nec minus manifesta quam pia, plura dicam, puto ex dictis non solum ea, quae sunt statuta, retinenda, et magistris esse proponenda, sed etiam magis esse eademmet confirmanda, et potius (si quae mutatio fieri debeat aliquorum, quae fidem non concernunt) in caeteris augenda, quam ullo pacto minuenda, ad maius uidelicet in futurum efficatiusque remedium.

Iudicium alterius N.

In omnibus idem uidetur, quemadmodum superius scriptum est.

Laus Deo et Dno. nostro IESVXPO.

et Uirgini sacratissimae MARIAE ejus Matri. Amen.

Inscriptio, alia manu. † Rdo. P. Nostro Generali.

Et alia. Jesus. P. Ledesmae. An et quae opiniones sint prohibendae professoribus Societatis, et quomodo. / A.

50

P. LEDESMAE TRACTATIO BREVIS

DE PROPOSITIONIBUS PHILOSOPHICIS ET THEOLOGICIS PROHIBITIS A R. P. N. FRANCISCO BORGIA, UT PIETAS CONIUNCTA CUM DOCTRINA RETINERENTUR [1]

Ihs † M.[a]

R.[de] admodum in Christo Pater.

CIRCA PRIMAS QUINQUE PROPOSITIONES GENERALES

In primis quinque propositionibus generalibus nullam puto fu-

[1] Ex autographo P. Ledesmae, in cod. *Instruct., 1577-1596*, ff. 156.-159. Ignota manu addita sunt priora tituli verba.

turam controversiam aut dubitationem, nisi fortasse in una particula primae propositionis, quae ait (ut nulla opinio defendatur, quae minus fidei faveat). Sed haec particula tam est pia, tam iusta et tam sancta, ut id sit iure naturae divino et humano debitum; et e contra, si detur licentia aut permittatur ut ea doceantur, quae minus fidei favent, quid inde boni futurum speramus, et non potius plurimum mali, enervando sanctam fidem ex parte, et obstacula quaedam ei ponendo talium opinionum, male cum fide aut minus consentientium? et lumen naturae ostendendo, si non omnino fidei contrarium, at ex parte ei adversum et male consonum? Ac pluribus id quidem ostenderem, nisi res esset per se tam pia et tam manifesta, et contraria tan nociva et impia. Atque omnes rationes, quas pro opinionibus vetitis in Societate alias attulimus, idem probant; atque ideo de his in genere plura non dicimus.

CIRCA PARTICULARES OPINIONES IN SOCIETATE PROHIBITAS SEU PRAECEPTAS

1.ª Deus est infinitae virtutis intensivae et agens liberum, secundum veram philosophiam et rationem naturalem.

2.ª Deus habet providentiam omnium inferiorum, etiam singularium, et humanarum rerum, et cognoscit omnia praesentia, praeterita et futura, secundum veram philosophiam et rationem naturalem.

In hac 1.ª et 2.ª nulla erit (ut puto) difficultas, quia sunt fidei.

3.ª Angeli ponuntur vere in praedicamento, et non sunt purus actus, secundum veram philosophiam et rationem naturalem.

Tertia est etiam fidei aut fere fidei. Nam vox illa (in praedicamento), quae alicui probabilis tantum videri potest, intelligitur in eo sensu, scilicet habens genus et differentiam; in quo ab aliis, qui volunt angelos esse omnino puros, et omnino carentes potentia, negatur, quod asserere [scil. esse omnino puros] est erroneum. Posset autem explicari addendo propositioni (ponuntur in praedicamento, id est, sub genere et specie). Deus etenim est actus omnino purus et simplex, et omni carens potentia et compositione.

4.ª Angeli sunt in loco et moventur localiter, ita ut non sit asserendum in nullo loco esse aut non moveri, ita ut substantia sit praesens modo aliquo uni, et postea alteri loco.

Quarta haec est etiam, ut putamus, fidei, aut fere fidei, atque de eius veritate nullam puto futuram difficultatem.

5.ª Anima intellectiva non est assistens, sed vere forma informans, secundum Aristotelem et veram philosophiam et rationem naturalem.

6.ª Anima intellectiva non est una numero in omnibus hominibus, sed in singulis hominibus distincta et propria, secundum Aristotelem et veram philosophiam et rationem naturalem.

7.ª Anima intellectiva est immortalis, secundum Aristotelem et veram philosophiam et rationem naturalem.

8.ª Non sunt plures animae in homine, intellectiva, sensitiva, vegetativa; nec in bruto sensitiva et vegetativa, secundum Aristotelem, veram philosophiam et rationem naturalem.

5.ª, 6.ª, 7.ª et 8.ª, ablata particula (secundum Aristotelem), sunt etiam manifeste fidei, et non solum ex sacris Litteris convincuntur, sed sunt a conciliis definitae, Viennensi, et Lateranensi 3, et octava Synodo, et sanctis Patribus. Sed quia de illa particula (secundum Aristotelem), an sit addenda necnon, erit forte alicuius dubitatio, eius praesertim, qui non est ita affectus ad securam et sanam doctrinam, ideo hic referam aliquot ex probatissimis authoribus et interpretibus Aristotelis, qui ita sentiunt secundum Aristotelem, ut, cum ex duabus opinionibus altera magis favet fidei et pietati quam altera, illa potius sit sequenda quam contraria. Hae praesertim, quae tanti sunt momenti, et quae habent pro se probatissimos authores et viros doctissimos, qui ita secundum Aristotelem sentiunt, ut per singulos breviter ostendemus.

5.ª Anima intellectiva non est assistens, etc.

Est fidei, et ita decissum est in concilio Viennensi [sub Clemente V], et habetur in Clementina unica, de summa Trinitate et fide catholica, ca. *Firmiter*, et in concilio Lateranensi V sub Leone X, sess. 8.

Et secundum Aristotelem dicunt hi probatissimi authores:

D. Tho. in summa contra gentes, lib. 2, cap. 57 et 68 et 69 et 70; et in 1.ª 2.ae, q. 75 et 76, et in lib. Arist. de anima.

Albertus Magnus in summa de homine, tractatu 2, cap. 12.

Aegidius
Ammonius } in libro de anima, Arist.
Alexander

Avicenna in libro de anima, qui 6 naturalium vocatur, parte 5.

Algazel.

Et fere omnes latini interpretes Aristotelis.

Nec quicquam obstat si, praeter aliquos impios interpretes, quales sunt Averroës [2], Simplicius [3] et olim Plato [4], qui non sunt sequendi, Gregorius Nissenus opinatur esse assistentem, lib. 2 de anima, cap. 5 [5]. Quia ipse, non secundum Aristotelem, sed secundum veritatem ita putabat, esse scilicet assistentem, quod quidem post concilia iam asserere non licet; ipse autem potius reprehendit Aristotelem, tamquan qui fecerit formam informantem. Quare ipse sentit secundum Aristotelem esse informantem, ut asserit propositio, quamquam, errans, ab Aristotelis discesserit sententia.

6.ª Anima intellectiva non est una numero in omnibus hominibus etc.

Est fidei, definita in concilio Lateranense V, sess. 8.

Et secundum Aristotelem etiam opinantur et asserunt hi:

D. Tho. 2 contra gentes, cap. 59 et 61 et 73 [6]; et 1.ª p., q. 76, art. 1 et 2; et in Arist., lib. de anima.

Albertus Magnus in libello de unitate intellectus.

---

[2] 3 *de Anima,* textu 5.

[3] Lib. I *de Anima*, text. 17.

[4] In Alcibiade.

[5] Hunc locum invenire non potuimus. Audiatur hac de re Suarez, *de Anima,* lib. I., cap. XII, n. 1: «Aliqui etiam tribuunt hanc sententiam Gregorio Nisseno, in lib. 2, de Anim., cap. 2, 5. Sed hunc librum inter opera ejus non invenio.»

[6] Directe de hac re, tantum agit in cap. 73.

Aegidius
Symplicius
Philoponus
Alexander
} in lib. Arist. de anima.

Avicenna in 6 naturalium, parte 5.
Et fere omnes.

Contraria stultitia est Averrois, qui unicam posuit assistentem in omnibus, et forte etiam Themistius sic posuit intellectum agentem. Est non dissimilis altera quorundam neotericorum, ut Achilini, lib. de intelligentiis, et Mirandulani, lib. de eversione singularis certaminis, qui, peius adhuc, unicam posuerunt informantem in omnibus.

7.[a] Anima intellectiva est immortalis etc.

Est fidei, Matthaei, [x, 28.] *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt.* Et Sap., 3: *Iustorum animae in manu Dei sunt, visi sunt oculis insipientium mori, illi autem sunt in pace* [7]. Est denique definita in concilio Lateranensi V, sess. 8. Et aliter, neque esset infernus, neque gloria, neque purgatorium, neque praemium post vitam, neque poena etc.

Et secundum Aristotelem ita esse asserunt hi celeberrimi viri:

D. Thomas, lib. 2 contra gentes, cap. 62 [8] et 79 et sequentibus, et 1 p., q. 75, art. 6.
Albertus Magnus, tractatu de homine.

Aegidius
Symplicius
Philoponus
} in lib. de anima, Arist.

Amonius Alexandrinus.
Avicenna in sexto naturalium, parte 5.
Amonius Hermeus et Olympiodorus, quorum meminit Mirandulanus, lib. 4 examinis, cap. 9.

---

[7] «Iustorum autem animae in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum mortis. Visi sunt oculis insipientium mori: et aestimata est afflictio exitus illorum: Et quod a nobis est iter, exterminium: illi autem sunt in pace.» SAP., III, 1-3.

[8] Sic: forte mendum pro cap. 55.

Et complurimi alii, tum antiqui, tum recentiores. Imo vero et Themistius, et Theophrastus, et Averroës; nam, quamvis hic Averroës unam dicat intellectivam in omnibus, et fortasse alii de intellectu saltem agente idem dicant, tamen faciunt immortalem secundum Aristotelem.

Nec obstat, ut quosdam recentiores omittamus, si Alexander impius et aliqui etiam ex antiquis christianis putent, secundum Aristotelem, mortalem; qui, cum essent Platonici, Aristotelem reprehendebant, ut Theodoretus [9], et Gregorius Nissenus [10]; et aliqui alii etiam putent dubitasse Aristotelem, ut Scotus [11], et olim Plutarchus [12]; nam et illi, quos citavimus superius, omni sunt exceptione maiores. Et praeterea, cum ex duabus opinionibus ea sequenda sit, quae magis favet fidei, iuvet autem haec magis, haec erit haud dubie sequenda, in tanta praesertim re.

8.ª Non sunt plures animae in homine etc.

Est fere fidei, et contrarium est erroneum. D. Augustinus, [lib.] 10 super Genesim ad literam, cap. XIII [13], refert ex sententia Manicheorum duas animas, alteram intellectivam et alteram sensitivam in homine; et cap. 12 praecedenti refert idem ex sententia cuiusdam, nomine Didymi [14]. Oppositum autem docet D. Augustinus, de ecclesiasticis dogmatibus, cap. 15; et idem, lib. de spiritu et anima, cap. 9; et lib. de fide et symbolo, atque aliis locis. Item Damascenus, lib. 2 de fide ortodoxa, cap. 12.

Et est etiam hoc decissum in octava Synodo generali, actione 10, can. XI; ubi etiam ait novum et vetus testamentum et omnes Ecclesiae Patres id asseverare. Nec potest canon hic eludi nisi violenta expositione. Ac praeterea, si Christus Dominus habuit animam sensitivam praeter rationalem, quid de ea in morte actum est? An fuit mortua? An mansit cum corpore in sepulchro, separata vel unita ei? An descendit simul cum anima rationali

---

9 *Graecarum affectionum curatio,* serm. V.

10 Lib. 2 *de Philo.*, c. 4 et 6, vel potius Nemesius, lib. *de Natur. hominis*, cap. 2.—Id. lib. *de Anima*.

11 In 4 dist. 43, q. 2.

12 Lib. 5, *de Placit.*, cap. 1.

13 Cap. 14, *ms*.

14 Neque in cap. 12, neque in praecedentibus fit de Didymo mentio.

ad limbum? Non facile quis ad haec respondere poterit absque aliqua impietate; et id quidem sanctis Patribus et sacris Litteris est inauditum. Accedit ad hoc, quod sacrae Literae de anima nostra in singulari semper loquuntur, ut: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere* [15]; et: *potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam* [16], etc.

Et ratio idem ostendit; quia illa anima sensitiva, cum informet corpus, faceret cum materia unum per se, non rationale, sed irrationale; atque adeo homo esset compositus ex illo bruto et anima rationali; sicut si quis diceret ex capra et anima rationali componi hominem.

Et secundum Aristotelem asserunt hi doctissimi viri:

D. Thomas, 2 contra gentes, cap. 58, et 1 p., q. 76, art. 3 et 4; et in disputat. de anima, art. 11.

Albertus Magnus in summa de homine, tract. 2, cap. 1; et lib. de origine animae, cap. 4.

Aegidius }
Simplicius } in lib. Arist. de anima.

Avicenna, 6 naturalium, p. 1, cap. 3.

Et alii insignes.

Nec obstat si, praeter impios aliquos interpretes, aliqui ex christianis opinantur plures esse animas in homine, ut Ochan, Jandunus et Paulus Venetus. Nam hi, quod peius est, non solum secundum Aristotelem sic opinantur, sed etiam secundum veritatem. In quo manifeste errant contra D. Augustinum, Damascenum et octavam Synodum etc., ut diximus; et illi alii potius sequendi sunt tanti nominis interpretes, quam isti. Cumque, ut diximus aliquoties, duae sunt opiniones, et altera favet fidei, altera non, illa potius sequenda, quae favet.

9.ª Anima in homine aut in brutis non est in pilis aut capillis.

---

15 MATTH., X, 28.

16 «et potestatem habeo ponendi eam, [scil. *animam*] et potestatem habeo iterum sumendi eam.» JOAN., X, 18.

10.ª Potentiae sensitivae et vegetativae in homine aut in bruto non subiectantur in materia prima immediate.

Haec nona et decima, ut alibi dixi, si facienda sit aliqua in melius mutatio, addendo etiam alia, nunc possent omitti; non quod non sint verae et tenendae, sed quod non videantur, ut inter alias debeant collocari.

11.ª Humores aliquo modo sunt partes hominis, seu animalis. Quandoquidem sanguis inter humores computatur, imo uero nomine sanguinis, in venis inclusi, omnes ipsi quatuor humores ibi complicati continentur, haec est omnino tenenda, et contraria, aut est plane error, aut temeraria. Est enim sanguis vere pars corporis, et spectat ad veritatem naturae; quod ex sequentibus probatur.

1. Concilium Tridentinum, sess. 13, cap. 3, aperte sanguinem numerat inter partes Christi et esse veritatis naturae, dicens esse in Sacramento corpus Christi sub specie vini, et sanguinem sub specie panis, animamque sub utraque, vi naturali, ait, illius connexionis et concomitantiae, qua partes Christi, qui iam ex mortuis resurrexit, non amplius moriturus, inter se copulantur. Ecce concilium, ubi expresse vides partes Christi numerare concilium corpus, sanguinem et animam, et eas simul esse ob naturalem connexionem.

2. Item, concilium Ephesinum in epistola ad Nestorium, in initio, et iterum circa finem, ostendens filium Dei verum esse hominem, ait (verbum homo factus est assumptione corporis et sanguinis), ex partibus videlicet veri corporis et veri sanguinis, inferens totum verum scilicet esse hominem, et ita assumpsisse veram humanitatem, et non diminutam ex parte aliqua, aut phantasticam.

3. Item, si non esset pars, non esset assumptio hypostatica. Consequens est haereticum, et damnatur, tum in hoc iam citato concilio Ephesino [17], ubi expresse sanguis dicitur assumptus a Verbo, tum etiam in quodam concilio particulari Barchinoniae a Clemente VI per Legatum, illuc ad hoc missum, ut refert Silve-

---

[17] Can. 5.

ster in Rosa aurea, tractatu 3, q. 30 et 31. Et idem definitur in Extravagante *Unigenitus*, quae est inserta in Extravagante *Dudum*, de poenitentiis et remissionibus, ubi sanguis dicitur unitus Verbo hypostatice, et ob eam causam, unam eius guttam suffecisse pro toto genere humano. Unde quidam, ex illo falso principio philosophico, postea in theologicis asseruit sanguinem non esse assumptum ex vi hypostaticae unionis et assumptionis naturae humanae, sed assumptus ex electione, quia voluit, et induxit duas assumptiones: alteram naturae totius et partium eius ex vi hypostaticae unionis, alteram ex electione sanguinis.

4. Item, si non est pars, ergo est suppositum per se, atque ideo non subsistens subsistentia totius, ut pars, sed subsistentia propria. Quare sequeretur hanc propositionem esse veram: Deus est sanguis, sicut, Deus est homo; siquidem utrumque est suppositum per se; esset enim eadem ratio, quod tamen est erroneum.

5. Item, si non esset pars, ergo non esset per concomitantiam naturalem corpus cum sanguine sub specie vini, nec sanguis sub specie panis, qui est error damnatus, ut vidimus, in concilio Tridentino.

6. Item, si non esset pars, non esset pretium redemptionis humani generis, sed solum corpus esset pretium. Consequens est haeresis.

7. Item, esse partem asserit expresse D. Thomas, 3 p., q. 54, art. 2; et Arist. lib. 3 de historia animalium, cap. 2 et cap. 19; et lib. 2 de partibus animalium, cap. 2. Et quamvis cap. 10, lib. 2, de partibus animalium, dicere videatur non sentire quia non sit pars, ibi per partem intellexit dissimilarem et organicam, ut manum etc., quae habet omnia organa ad sentiendum; et id constat, quia aliter nec ossa essent pars, quia non sentiunt. Et quamvis D. Thomas alicubi dicat sanguinem partem esse in potentia [18], non obstat; est enim pars vere de veritate naturae, vitam conservans, et fovens alias partes, et sedes vitae etc., ut ipse ait. Tamen est praeterea in potentia aliae par-

---

[18] *Summa*, 1 p., q. ult., art. 1 ad 3.um

tes, quia ex ipso aliae fiunt; ut etiam caro est in potentia cartilago aut os, etc., quia ex ipsa etiam fiunt.

Haec sub brevitate sint dicta. Unde tantum abest ut sit auferenda, ut videretur mihi addendam esse particulam (vere) ut diceretur (humores sunt vere pars, etc).

12.[a] Tota quiditas substantiae compositae non est sola forma, sed materia et forma. Per quiditatem intelligo essentiam, ut communiter intelligitur. Est fidei. Nam alias homo solum esset anima, et tota eius essentia esset solum anima rationalis, et non compositum ex anima et corpore, cuius oppositum est decissum in concilio Viennensi, et habetur de summa Trinitate et fide catholica, can. *Firmiter*; et in concilio Lateranensi sub Leone X, sess. 8. Posset autem magis explicari sic, addendo (Tota quiditas, id est, essentia substantiae compositae, etc.).

13.[a] Praedicabilia sunt tantum quinque.

Idem dicendum, quod de nona et decima diximus.

14.[a] Essentia divina non habet unam subsistentiam communem tribus personis, sed tantum tres subsistentias personales.

Secunda pars est fidei, et prima est etiam omnino tenenda. Contrarium est temerarium, aut etiam erroneum, ut iam ostendemus.

Advertendum ergo est tribus modis dici posse: aut unam esse communem et tres personales, ut Caietanus dicere videtur; aut unam communem tantum et nullas personales, ut Durando imponi solet, et est quorumdam neotericorum; aut tres tantum esse personales et nullam communem, ut ait propositio, et est veritas. Probamus igitur primo, esse tres subsistentias personales; et deinde, non esse aliquam communem.

QUOD SINT TRES SUBSISTENTIAE PERSONALES.

Multa concilia confitentur et agnoscunt has subsistentias personales: nam, declarando unionem Verbi personalem quid sit, dicunt eam esse factam secundum subsistentiam Verbi, et in eius subsistentia propria, et unum factum unitate et unione subsistentiae, vocant etiam subsistentialem adunationem et subsistentialem unitionem, ac similia. Item, pro eodem indifferenter ac-

cipiunt nomen personae, hypostasis et subsistentiae, et unitatem personae, et unitatem hypostasis, et unitatem subsistentiae; et aliqua etiam tres expresse dicunt in divinis subsistentias. Haec ergo et similia habentur inter alia in locis sequentibus.

1. Concilium Constantinopolitanum primum, in epistola synodali ad Damasum papam, et refert eamdem fuisse fidem concilii Niceni.

2. Concilium Ephesinum, in epistola ad Nestorium, in fidei professione ad eum missa, et in pluribus ibidem locis; et fecit anathema [in eum] qui contrarium sentit.

3. Concilium Calcedonense, in actione 16 in fine, in responsione seu allocutione ad Martianum imperatorem.

4. Quinta etiam Synodus universalis [19], similiter.

5. Sexta Synodus generalis, quae est Constantinopolitana tertia, pluribus locis expresse tres confitetur subsistentias, ut Actione 4, in epistola Agathonis papae ibidem lecta et approbata, in subscriptione synodicae suggestionis, in fidei confessione; item Actione 8, ubi admittitur ipsa Agathonis epistola; item Actione XI, in Sophronei fidei professione. Quibus omnibus locis tres expresse ponit subsistentias, et in Verbi, ait, subsistentia factam fuisse unionem hypostaticam humanae naturae.

6. Item Theodoretus de Trinitate, et idem contra Sabellium [20] fusa disputatione ostendit tres esse tantum subsistentias personales in divinis, et non unam subsistentiam essentiae. Et habetur in 2.° tomo conciliorum, excusorum Coloniae anno M.D.XXXVIII, folio 64 et 65; ubi etiam ostendit eamdem omnino esse rationem personae et subsistentiae.

7. Item Damascenus, lib. 3 de fide orthodoxa, cap. 5, ait: In divinitate unam naturam et tres hypostases dicimus [21]; et cap. 3 ait idem esse hypostasim, seu subsistentiam, et personam.

8. Item D. Thomas, 1 p., q. 29, art. 2, ubi tres expresse confitetur subsistentias, sicut et tres personas et tres hypostases,

---

[19] Can. 1.

[20] Et etiam «adversus Arium», immediate post loca allata.

[21] «Quemadmodum autem unam in divinitate naturam confitemur, tres autem personas vere existentes dicimus...» Ex edit. Paris. anni M.DCIII.

et *usiosim* ait esse subsistentiam, velut formam hypostasis, et hypostasim, velut materiam. Idque asserit secundum suam sententiam et secundum sententiam Boëtii; et frequentissime personae rationem, qua persona est, asserit esse subsistentiam, ut ibidem et art. 4. Item eadem 1 p., q. 39, art. 1 et 3. Item q. 40, art. 1, 2 et 3. Item parte 3, q. 2, art. 1, 2, 3 et 4; et aliis locis.

9. Ut tandem uno verbo dicamus, complures sancti Patres, quos longum esset recitare, contra Arrianos disputantes, pro eodem accipiunt personam, hypostasim et subsistentiam. Quare, sicut tres sunt in divinis personae, ita oportet nos dicere tres esse hypostases, et tres subsistentias; et si graece sunt tres hypostases, et hoc est fidei, et hypostasis latine est subsistentia; ergo tres esse subsistentias erit quoque fidei. Quare qui negant has tres hypostases, seu subsistentias, graviter errant. Nec minus errant in eo, quod hi distingui volunt personas, non per subsistentias, sed per quasdam incommunicabilitates.

10. Et ratione etiam convincuntur. 1.° Quia ratio personae in creaturis est esse subsistentem in se, quod patet; nam ideo caret humana natura in Verbo sua subsistentia, id est, personalitate sua, et ideo subsistit subsistentia Verbi; ergo in divinis personis ratio formalis erit subsistentia. 2.° Item, quia non dicimus factam esse unionem in incommunicabilitate, sed in subsistentia. 3.° Item concilia deberent dicere: est una hypostasis sive subsistentia et tres incommunicabilitates; nil autem tale somniarunt, sed dixerunt: est una usia et tres hypostases seu subsistentiae, una essentia et tres personae. Est ergo fide tenendum tres esse hypostases, atque adeo latine tres subsistentias.

QUOD NON EST UNA SUBSISTENTIA COMMUNIS TRIBUS PERSONIS [22]

Adnotandum primo loco est aliud esse subsistentiam et aliud existentiam, quod facile quivis concedet, et concedat necesse est: 1.°. Quia est fidei quod in incarnatione Christi humanitas non habet subsistentiam humanam, et tamen est opinio an maneat existentia humana. Igitur aliud est existentia a subsistentia. 2.°

[22] *In margine:* Suppositio nota et ab omnibus pene concessa.

Quia existentia est attributum absolutum in divinis; ergo non multiplicatur, nec est personale. Solum enim multiplicantur respectiva, atque adeo nescio an umquam aliquis ita desipuerit, ut dixerit in Deo tres esse existentias. 3.° Quia ex illis ipsis, quorum hae sunt actus, colligitur eorum differentia. Existentia enim est actus essentiae, subsistentia est actus suppositi. 4.° Idem colligitur ex effectu formali utriusque. Nam existentia est per quam res existit, et est in rerum natura extra suas causas; subsistentia est per quam res, quae iam est in rerum natura, se ipsam sustinet et est in se. Denique existentia facit essentiam existentem; subsistentia facit suppositum et esse personam. 5.° Doctores, etiam scholastici, quamvis aliquando confundant vocabulum existere et subsistere, cum nil interest ad eorum tractationem, tamen aliquando ipsimet distingunt, ut cum loquuntur de Incarnatione; et aliqui distingunt minus proprie duplex subsistere sive existere, alterum essentiale, alterum personale, etc. Unde res ipsa constat, aliud nempe esse existentiam, per quam essentia existit in rerum natura, alterum subsistentiam, per quam res existens se ipsam sustinet et est in se ipsa; posset enim res esse in rerum natura, et non esse in se, sed in alio, ut accidens est in rerum natura, sed est in alio; et pars corporis, ut manus, est in rerum natura, sed est et sustinetur, non in se, sed in toto, et subsistit subsistentia totius. Hoc posito, omissa existentia, de qua nunc non est aliqua controversia, de subsistentia ipsa dicamus.

Dicimus itaque malam esse opinionem et ferme erroneam asserere unam esse communem divinae essentiae subsistentiam, eamque tribus personis communem. Et quidem, si quis ita communem poneret, ut tres illas negaret personales, iam hoc est satis supra reprobatum. Sed etiam si tres ponat personales, et praeterea communem, ut videtur Caietanus ponere, est mala et ferme erronea opinio, nec tenenda.

1. Si probatur quod ratio subsistentiae est ratio personae, et quod subsistentia est idem quod persona, evidenter concluditur quod non erit subsistentia illa communis in divinis, quia scilicet non est persona communis in divinis; esset enim manifestus error asserere personam esse communem. Quod autem subsi-

stentia idem sit quod persona, et subsistentia sit ipsa ratio personae, manifeste dicunt omnia testimonia et concilia supra allata, et D. Thomas, ac Theodoretus, et Damascenus etc., cum dicunt in divinis tres esse subsistentias, et cum omnia Concilia et Patres indifferenter utuntur vocabulis personae, hypostasis et subsistentiae, et cum decernunt incarnationem factam esse secundum subsistentiam et secundum unitatem in subsistentia Verbi.

2. Rursus, si concedatur idem esse hypostasim graece et subsistentiam latine, ut constat ex Patribus et Conciliis, quia ita saepissime verterunt, et ex peritis linguae graecae (est enim subsistentia, vel idem ommino quod hypostasis, vel eius formalis ratio), evidenti quoque ratione colligitur quod, sicut non est una hypostasis in divinis communis, nam hoc asserere esset haeresis, accipiendo vocabulum in propria significatione, ita neque una subsistentia communis.

Confirmatius fit. Nam, qui sic opinantur, si graece loquerentur, oporteret eos dicere unam esse hypostasim, sicut latine dicunt unam esse subsistentiam, et ita in manifestam haeresim inciderent graece.

3. Item, Theodoretus locis supra citatis de Trinitate et contra Sabellium fuse disputat de hac tantum re, ostendens non unam esse essentiae divinae subsistentiam, sed tres esse subsistentias, et subsistentiam esse propriam et per se formalem rationem personae; et, ut diximus, habetur in 2 tomo Conciliorum, excussorum Coloniae anno M.D.XXXVIII, folio 64 et 65.

4. Item, in sexta Synodo, Actione 4, in epistola illa Agathonis papae, ibi lecta et approbata, inter alia ait: Quidquid essentialiter dicitur de sancta Trinitate, singulari numero dici. Cum ergo subsistentia dicatur in plurali, ut constat (nisi quis neget personales subsistentias, qui esset error iam reprobatus), non potest esse subsistentia essentiale attributum. Quod si obiicias: In ipsa Actione 4.ª in confessione fidei dici (esse trium subsistentiarum unam subsistentiam), respondeo, esse erratum seu male versum. Nam in graeco exemplari bibliothecae Vaticanae habetur (οὐσίαν, id est, essentiam), non vero habetur hypostasis, id est, subsistentia. Et ideo in quibusdam exemplaribus lati-

nis habetur (trium subsistentiarum unam subsistentiam, alias unam substantiam) et in quibusdam etiam admonetur esse erratum, et positum subsistentiam pro substantiam. Est itaque erratum, et positum subsistentiam unam pro substantiam unam. Atque hoc est manifestum; nam esset error, si diceret graece (trium hypostaseon unam hypostasim). Et praeterea paucis verbis dixisset Concilium vel contradictoria, vel aequivoca. Nil ergo aliud dixit, quam trium hypostasum esse unam essentiam.

RATIONIBUS IDEM OSTENDITUR

1. Persona ideo est incommunicabilis, quia est subsistens, videlicet in se non in alio, et se ipsam sustinens, ac in se se sustentans, ut antea ostendimus. Et id constat, quia, ablata subsistentia, potest communicari, ut in Incarnatione et assumptione humanitatis. Nam ideo assumi potuit, quia caret subsistentia propria; aliter assumi non potuisset cum propria subsistentia. Ergo implicat esse subsistentiam, si quis recte consideret, et esse communem, sicut et personam communem vel suppositum commune, et est implicatio in adiecto, estque propriam vocem ignorare.

2. Item, si est subsistentia illa communis, quam ponis, ergo habet actum suum formalem, scilicet dare subsistere in se, et substentare se in se; ergo, si ita est, non potest esse in alio, scilicet in ipso supposito facto per aliam secundam subsistentiam. Confirmatius fit, quia sic bis subsisteret, semel in se, deinde in alio, scilicet in supposito.

3. Item, aut dat perfecte subsistere, aut imperfectum et semisubsistere, et completur tandem perfectio subsistendi per subsistentiam personalem. Si dat perfecte subsistere, ergo altera personalis erit ad hoc praestandum superflua; si imperfecte dat subsistere, ergo iam esset imperfectio in Deo, et imperfectio in ipsamet subsistentia. Et similiter quaero de personali subsistentia. Si facit perfecte subsistere, ergo superflua est illa communis; si imperfecte, esset imperfectio in Deo, et imperfectio in ipsa subsistentia personali.

4. Item, essentia divina, cum illa subsistentia subsistens, esset quaedam semipersona et semisuppositum. Et necessario id

sequitur; quia faceret illa subsistentia cum essentia ipsa divina unum per se, non per accidens, et unum substantiale, non accidentale. Jam igitur, si facit unum per se, et non accidentale nec essentiale; ergo personale aut semipersonale.

5. Item, in nobis et in creaturis omnibus subsistentia non est actus essentiae vel naturae, sed suppositi tantum; nec est in nobis subsistentia una essentialis et altera personalis. Confirmatius fit, quia frustra in nobis essent; ergo etiam frustra in Deo.

6. Tandem haec opinio ex parte convenit cum errore Sabellii, qui unam in Deo ponebat solam subsistentiam, et tres eius relationes seu respectus: unus ut dicitur Pater, alter ut Filius, tertius ut Spiritus sanctus. Aut certe videtur mixtio quaedam ex errore Sabellii et fide catholica, si dicat unam subsistentiam et tres subsistentias.

Dicet fortasse aliquis. Intelligo per subsistentiam illam communem existentiam essentialem. Sed huic respondemus, quod aliud est subsistentia et aliud existentia, ut superius ostendimus. 2.° et si intelligis existentiam, loquaris eo modo, quo intelligis. Voca ergo existentiam, ut ambiguitatem auferas, et errorem vites, et utaris proprie vocabulis, ut debes; nam per verba, ut dicitur, inordinate prolata incurritur haeresis. Quod si forte velles unam esse existentiam et tres alias existentias personales, hic esset alius error novus et hactenus inauditus, non minor, aut vero etiam maior quam alter, cum existentia non sit ratio personae, sed actus et attributum essentiae.

Obiectiones aliquot praecipuae et earum confutationes

Jam vero quae in contrarium offeruntur, ut ex D. Augustino, lib. 7 de Trinitate Dei, cap. 4: Quod subsistentia dicatur ad se et significet essentiam, quodque a Conciliis fuerit vocabulum accommodatum ad instantiam haereticorum ad significandum relativa et personas; ut posset responderi haereticis interrogantibus: Quid tres? ad haec, inquam, D. Thomas respondet, haec ipsa obiiciens contra se ex D. Augustino et dissolvens, 1 p., q. 29, ar. 4, ad 1.^{m}; et in corpore articuli, dicens subsistentiam et personam in divinis significare relationem per modum subsistentis, et nullam

obiectio habet vim. Nam D. Augustinus eodemmet loco, non solum de subsistentia id dicit, sed de nomine quoque hypostasis et de nomine personae, dici, inquam, haec omnia ad se, et significare essentiam; sed aptata esse haec nomina ad instantiam haereticorum, ut possimus respondere: Quid tres? Constat autem de persona et hypostasi haereticum esse asserere, si quis dicat unam personam communem in divinis, aut unam hypostasim, quod sane similiter oporteret colligere ex illo loco D. Augustini, sicut de subsistentia, cum idem prorsus dicat de persona et de hypostasi. Est ergo interpretandus D. Augustinus, ut D. Thomas illum loco citato interpretatur, quod significatur quidem relatio, sed per modum subsistentis, atque adeo res significata in divinis est relativa; sed modus, sub quo significatur, est absolutus, atque ideo nomen merito adaptatum fuit, ut ait, a Conciliis, quia scilicet non ita esset intellecta significatio propria illius nominis persona, hypostasis et subsistentia, quae tamen postea animadversa accommodata merito fuit, non false, sed vere et ex vi significationis nominis ad divinas personas, ut recte dicit D. Thomas. Et tandem satis nobis est, si ita iam haec omnia accommodarunt Ecclesia et Concilia ad instantiam haereticorum; ergo oportet nos cum Ecclesia et Conciliis loqui, et cum ipso quoque D. Augustino, qui illis utitur postea nominibus ad significandas personas, ac loqui ut illi loquuntur et loqui iam volunt, sicut et nomina Ecclesia imposuit sacramentis, et vocavit sacramenta et Baptismum et Confirmationem et Eucharistiam; et mysteriis fidei, ut Incarnationem, transubstantiationem, indulgentias, Trinitatem, etc.; sic etiam subsistentiam et hypostasim. Nec licet iam aut haec improprie dicere nomina, aut, quod peius esset, ea negare, quia in sua primaeva significatione aliud significarent, unde desumpta sunt, et novis divinis rebus accommodata.

2.ª Idem quoque D. Thomas ad testimonium quoddam Boëtii, lib. de duabus naturis, quod isti pro se afferunt, respondet, 1 p., q. 29, ar. 2, ad 1.ᵐ

3.ª Obiiciunt quoque rationem Caietani, qua utitur in D. Thomam, 1 p., q. 39, ar. 4, sic: Ad extra opera Trinitatis sunt indivisa, quare Deus agit ut unus et singularis Deus, et ut hic

Deus, et ideo dicitur, essentia creat; actiones autem sunt subsistentium et suppositorum; quare erit, hic Deus, hic, inquam, singularis Deus, atque adeo hic singulariter subsistens. Respondemus actiones esse indivisas, et eas esse subsistentium; sed essentiam divinam subsistere in tribus, et ita subsistens in tribus agit ad extra et creat, etc. 2.° Hoc eodem argumento convinceres: quia scilicet actio est subsistentis et suppositi, non solum quod sit hic Deus singularis subsistens, sed hic Deus singulare suppositum, quia actio est suppositi; consequens erit haereticum. 3.° Similiter, quia Pater et Filius spirant Spiritum sanctum indivise, ut unum principium, et actio est subsistentis; ideo diceres et poneres unam subsistentiam aliam communem soli Patri et Filio, ut sit unum agens subsistens, qui etiam esset error. 4.° Deceptio contingit in hoc, quod non distinxerunt inter singulare et suppositum seu subsistens. Unde haec Deitas, et hic Deus in concreto est nomen essentiae et nomen personae: nomen quidem essentiae singulare, concretum et individuum, individuam essentiam in suo individuo existentem significans; est autem nomen personae significans indefinite ipsa supposita, ut recte ait D. Thomas. Nec valet: si est singulare concretum hic Deus, ergo necessario dicit subsistentiam ut sic; solum enim dicit individuum essentiae, sicut in Christo Domino nostro humanitas est singulare quoddam et individuum naturae humanae, non tamen subsistens subsistentia naturae humanae, nec suppositum humanum; ergo non distinguentes inter se hic Deus, singulare essentiae, et hic Deus, singulare suppositi, hallucinati sunt. Caetera, quae obiiciuntur, minoris sunt momenti.

15.ª Peccatum et malum formaliter est privatio, et non positivum quid.

Quintadecima est omnino tenenda, quia haec est omnium scholasticorum, dempto Caietano et uno aut altero ex neotericis, qui illum sequuntur; et quia, quod malum sit positivum quid, fuit Patribus et Doctoribus Ecclesiae, olim disputantibus contra Manicheum, ignotum; cunctis asserentibus esse malum et peccatum privationem, atque ita Manicheo, qui constituebat unum mali principium, respondentibus. Ac quidem, si peccatum vel

malum pro formali esset aliquid, ut res positiva, sequeretur Deum esse causam et authorem peccati et mali, cum sit causa omnium rerum, quae sunt aliquid; aut oporteret incidere in manicheismum, ut daretur, praeter Deum bonum, boni authorem, alius malus seu iniustus Deus, qui esset primum principium mali et peccati. Siquidem omnis res, quae est aliquid, oportet reducatur in aliquam primam causam et primum principium, sicut obiiciebant Manichei; et ita non possent eis respondere. Imo cum ens et bonum convertantur, et bonum sit passio entis, si peccatum et malum pro formali est ens et aliquid, sequeretur necessario quod bonum pro formali esset malum, et malitia esset bonitas, quod et implicat et stultum est affirmare. Et qui contrarium opinantur, illo uno argumento Caietani decepti sunt in 1. 2, q. 18, ca. 5, quod in moralibus alia sit mali ratio privationis, alia contrarietatis, constituens diversas species mali. Ut, v. g., liberalitatis privatio, quae est sicut caecitas, et alia, avaritiae contrarius habitus, quod haec malitia contrarietatis videatur esse possitivum quid, et non pura privatio. Sed facile solvitur ex distinctione privationis. Nam privatio altera est ipsiusmet habitus seu actus, qui esse debebat, ut ignorantia scientiae, et in naturalibus caecitas est privatio visus; altera est privatio, non ipsius substantiae habitus vel actus, sed rectitudinis actus vel habitus, quae esse debebat in eo. Et haec est, quae reperitur in actu seu habitu contrario virtutis, quae facit esse vitium contrarium et contrarietatem malitiae, pro materiali habens actum bonum in genere entis et naturae, et pro formali illam privationem, ut alibi etiam ipse Caietanus aliquoties dixit in 1.ª 2.ªᵉ, ut mirum sit hoc loco sui fuisse oblitum. Hanc ergo privationis distinctionem, substantiae, inquam, actus et rectitudinis actus vel habitus, non considerantes, in errorem illum quidam nostra aetate lapsi sunt, illo fallaci argumento decepti, cum tamen oportuisset potius illud solvere; aut etiam, si solvere ipsi non possent, non ob id a communissima et receptissima in Dei Ecclesia opinione, et contra Manicheos toties agitata, discedere.

16.ª Praedestinationis non datur causa ex parte nostra.

Sic tenendum est, quia hic est communis consensus schola-

sticorum, uno aut altero ex neotericis dempto, et in Academiis ferme omnibus, ut Lutetiae, Lovanii, Compluti, Salmanticae, etc., receptissima opinio, ita ut, si in contrarium quis illic doceret, scandalum generaret, et putaretur in quibusdam Academiis ea opinio erronea. Et quia est D. Augustini in mille locis, et aliorum posteriorum, qui illum ferme omnes sequuti sunt, doctissimorum virorum. Et quia videtur aperta mens D. Pauli ad Romanos multis locis, qui non sine violentia aliter interpretari possunt. Et quia graeci aliqui Doctores, qui videbantur dicere contrarium, facile possunt interpretari, et intelligitur sane eorum mens, quid dicere voluerint, distinguendo de duplici voluntate Dei: altera ordinante hos vel illos ad beatitudinem, quae est ipsamet praedestinatio, atque haec non habet causam; et altera voluntate, scilicet dandi seu conferendi beatitudinem, postquam scilicet fecerint merita, et haec habet causam, ipsa scilicet merita praevisa, propter quae vult dare beatitudinem. Et de hac loquuntur Patres graeci, cum dicunt merita esse causam, ut Decanus Lovaniensis et alii recte interpretantur. Una voluntas, inquam, est ordinationis ad beatitudinem, et haec est praedestinatio et mere libera et non habet causam; altera voluntas collationis beatitudinis, et haec est propter merita et habet causam. Simile est omnino de Duce exercitus, seu Imperatore, qui proponit militibus coronam civicam seu muralem eis, qui civitatem ingrediantur vel muros conscendant; nam hic habet primo voluntatem ordinandi hos milites ad eam coronam, et dandi eis necessaria ad id, et hoc est plane liberum ex suamet liberalitate; alteram habet etiam tunc voluntatem, nempe dandi coronam eis, qui sint ingressi, et hoc est propter opera, propter ipsum scilicet ingressum vel ascensum murorum. Itaque, indistinguentes inter has duas voluntates, sed pro eadem utrasque accipientes, hallucinati sunt, et putarunt praedestinationis dari causam ex parte nostra, cum illius primae ordinationis ad finem nulla sit causa.

17.ª Coelum constat ex materia et forma, est communius, verius et conformius philosophis et theologis, et oppositum non teneatur secundum Aristotelem.

Est sane vera et tenenda; sed forte, quod non ita fidem con-

cernat, posset omitti, si, ut diximus, alia addantur graviora et maioris momenti. Posset etiam, quod ego mallem, retineri, quia est conformior Scripturis et Patribus; et contraria, Averrois, quod sit corpus simplex non compositum, parat viam ad aeternitatem mundi, et ad hoc ut sint coelum et angeli purus actus.

Hic ordo praescriptus Nostris omnino servetur; neque contra propositiones hic scriptas, neque publice neque privatim ullo modo loquantur; neque pietatis, neque veritatis, neque alterius rei praetextu aliter doceant, quam constitutum et definitum est; haec enim docenda atque defendenda a Nostris, non solum admonemus, sed etiam statuimus.

Ultima haec verba sunt plane aurea, et summe necessaria, et omnino retinenda. Ac quidem, si, his positis, nihilominus contra tantum verborum pondus insurgunt, et quandoque etiam docent, quid futurum speramus, si auferantur, aut mitius aut languidius proponantur?

NOTA DE PARTICULA (secundum Aristotelem)

Nec illa vox affirmativa, secundum Aristotelem, mutanda est negative, scilicet, non doceatur contrarium secundum Aristotelem, quae quidem particula posita fuit in quatuor propositionibus illis de anima, quod non sit assistens sed informans; quod non sit una in omnibus hominibus; quod sit immortalis; quod non sint plures animae in homine: non est, inquam, mutanda in negativam, nam ita, ut alias diximus de ipsismet propositionibus, non esset sufficienter cautum: 1.° Quia v. g. magister doceret Aristotelem esse dubium in his, et se excusaret, dicens: Ego non doceo contrarium esse verum secundum Aristotelem, sed illum esse dubium in hac re. 2.° Vel doceret in Aristotele haec esse problemata, et diceret: Ego non dico Aristotelem sic sentire, sed esse problema in Aristotele, et esse utrumque probabile. 3.° Referret opiniones utrinque contrarias, et diceret: Isti sic dicunt, Aristotelem sentire esse animam mortalem, vel esse unam in omnibus, etc.; isti alii aliter dicunt; et afferret rationes et testimonia utrinque, et relinqueret ita utrinque omnia insoluta, vel contra utrinque soluta, et se excusaret, dicens: Ego non dixi nec do-

cui sic Aristotelem sentire, sed quod illi interpretes hoc de illo dicebant; imo forte, quod peius esset, pro parte impia ageret nimis vehementer, ut quandoque factum est, et pro parte pia nimis languide. 4.° Etiamsi in his rebus tanti momenti immortalitatis animae, etc., taceret omnino et nil diceret quid sentiat Aristoteles, quod tamen dissimulare vix aut ne vix quidem posset, tamen haec ipsa taciturnitas in talibus ac tantis rebus suspicionem et notam generaret in discipulis ipsum contrarium sentire. Nec vero expedit talem taciturnitatis licentiam concedere in his rebus maximi momenti; imo vero discipuli haud dubie magistrum interrogabunt quid in ea re sentiat Aristoteles, et facile eius animum deprehendent, etc. Quare numquam esset satis cautum negative (et non doceatur [23] contrarium per Aristotelem). 5.° Denique, cum toties diximus inter duas opiniones ea, quae fidei favet magis, sit sequenda, et in illis pro parte pia sint tot tantaeque authoritatis celeberrimi viri, cur ergo non potius eos sequantur, qui favent pietati? Ac quidem certum est hodie et praesertim apud multos, qui putant Aristotelem esse naturae lumen, multum fidei favere, si Aristotelem habeamus pro veritate et fide. 6.° Postremo, quia si solum negative prohibeatur a Patribus (ut non doceant contrarium per Aristotelem), dabitur intelligi, vel quod contrarium quidem sentiat Aristoteles, vel certe res sit in eo dubia et problematica, sed tamen nolint de ea tractari Patres ob scandalum; quae sane suspicio, in quam incidere aliqui possent, esset auferenda. Et auferenda omnis dubitatio, ac palam pronuntiandum, ut secundum Aristotelem sic doceatur, in rebus praesertim illis tanti momenti, et quae tot ac tam celebres habent authores, etiam in Aristotele. Nam cur, obsecro, hos non sequantur in re tam pia? Aut quae est contraria utilitas, et non potius gravia incommoda et pericula?

Laus Deo et D. N. J. C. et Virgini sacratissimae Mariae, Matri eius gloriosissimae. Amen.

---

[23] Clarius fortasse: «quod non doceatur».

51

AD DOCENDUM REGULAE [1]

P. LEDESMA P. HIERONYMO NADAL

†

IHS. MARIA.

Rde. admodum in Xpo. Pater.

IN QUAESTIONIBUS PROBANDIS

1. Vt fiat mediocris saltem probatio fidei et ueritatis, sed tamen firma, et obiectionibus non addatur energia; sed, facta obiectione, ea fortissime dissoluatur et confutetur et magna quidem energia. Quod si multae sint obiectiones contra ueritatem, non omnes simul proponantur, sed per singulas uel per partes proponantur et dissoluantur. Denique in tota disputatione eluceat uigor fidei et affectus pietatis, et sit talis disputatio, ut legentem similiter afficiat.

2. Posset deinde uel ipse aliquorum discipulorum scripta, quos aliquando putamus docturos uel concionaturos, per se priuatim corrigere, uel haec ipsa illis transcribenda tradere, et ut alia circa haec delerent, uel quid aliud simile, si quid uideatur commodius.

IN DOCENDI MODO.

1. Laudare D. Thomam et eius doctrinam. [a]

2. Etiamsi ab eius opinione discedendum esset (quod tamen erit quam raro, et cum communis opinio doctorum contrarium opinatur, non aliter), tamen tunc excusare D. Thomam uel interpretari, uel, adducta distinctione, si fieri possit, conciliare, ita ut semper ipsius Doctoris sancti authoritas integra conseruetur.

3. Non irridere uel reprehendere scholasticam theologiam,

---

[1] Ex autographo in cod. *De rat. stud.*, *1583-1613*, fol. 32.

[a] *Addiderat,* et qui eum sequuntur, *quae postea ab ipso cancellata sunt.*

sed eam potius multis, ut fas est, laudibus efferre; nec doctores ipsos scholasticos in genere irridere aut eis detrahere, sed laudare; tum in genere, tum etiam in particulari nullum irridere uel in contemptum adducere. Quod si ab aliqua illorum, ut contingit, sententia sit discedendum, et eius opinio sit impugnanda, quia praestantiores alii aliam sequantur, id quidem fiat, sed citra irrisionem authoris eiusue doctrinae, etc. Atque id, si thomistae sint, qui D. Thomae doctrinam sequuntur, multo magis.

4. Inter docendum, ad pietatem aliqua, cum locus et occasio se offerat, interponere, ut semper oratio sit bene morata et quae audientem aedificet.

5. Non excitare risum facetiis vel rebus similibus inter docendum, data opera.

6. Si quae philosophica misceantur, sint eiusmodi, quae fidem et ueritatem promoueant atque confirment, non quae possint retardare uel scrupulum generare aliquando.

7. Sequenda semper opinio D. Thomae, vel communis. Nouae uero opiniones non inducantur; et si quae aliquando cum magna probabilitate noua occurrat, non id fiat nisi consulto prius praefecto studiorum et ex eius consensu, vel ipsius Superioris, vel alterius qui possit iudicare, cui id muneris Superior iniunxerit. Idem fiat si quando discedendum sit a communi vel D. Thomae opinione recepta.

8. Quae sunt fidei dogmata, fortiter et solide confirmentur, maxime uero aduersus haereticos nostrae aetatis; cum quibus etiam loquendi modus fugiendus, et vsitatus Ecclesiae catholicae sequendus.

9. Alia circa interpretandi modum et sacras literas, vel D. Thomam, vel controuersias, et casus etiam conscientiae, in ordine studiorum Conimbricensi data fuerunt Patri Dionysio ex sententia doctoris Emanuelis, Parrae, Ledesmae, Benedicti, etc.

V. R. indignus in Xpo. seruus,

† LEDESMA. †

A tergo, ejusdem Ledesmae manu. † Al molto Rdo. Padre in Xpo., il P.e Natal, Assistente della Compagnia di Giesù.

52

Jesvs.

. RATIO EXPLICANDAE 1.ae PARTIS S.ti THOMAE

A P. D. FERNANDO PEREZ SOCIETATIS JESU TRADITA [1]

Ut totus theologiae cursus a duobus theologiae professoribus, non pluribus quam 4.or annis, iuxta Constitutiones absolui possit, et ita vnaquaeque pars D. Thomae ab vno doctore duobus annis absoluatur; item, vt eadem res non multis in locis, sed vno eodemque proprio tradatur; et denique, vt in theologia, nonnisi quae ad theologiam pertinent, explicentur; quae methodus seruanda sit, quaenam sint omittenda, et quae et quo in loco tractanda, paucis elucidabitur.

In primis persuasum esse oportet autorem, quem in theologia ad interpretandum suscipimus, non esse Caietanum, sed D. Thomam, ideoque de Caietani commentariis id tantum adiiciendum erit, quod ad explicationem uel D. Thomae, uel rei quae disputatur, vtile sentiatur.

Praeterea, vt per tempus liceat, exacte tractare, quae ad theologiam proprie pertinent, oportet: praeterea ea, quae logica aut metaphysica sunt, imo et ea, quae sunt theologica, si facilima sint, nisi forte uideantur non contemnendae vtilitatis; et ita omittere multos articulos et quaestiones nonnunquam oportet.

Unusquisque articulus, qui omittendus non est, hoc ferme modo disseri debet: post explicationem tituli quaestionis, si forte explicatione indigeat, proponenda est explicandaque conclusio, quaecumque est in corpore articuli, praecipue quae quaestioni respondet; deinde discutiendum est, certa sit in fide, an communiter recepta, an saltem tamquam vera amplectenda; postremo pro eius confirmatione adducendae sunt probationes, et inter eas potissimum, quas ibidem affert D. Thomas. Caeterum non opor-

---

[1] Ex *cod. Rom. stud.*, *II*, ff. 328-331. Hoc monumentum an autographum sit, an vero apographum, certo affirmare non valemus. Emendationes tantum duae vel tres reperiuntur, eaeque brevissimae sunt: caeterum nitide una eademque manu scriptum est.

tet nimis immorari, plus nimium defendendo rationes D. Thomae, aut conando ostendere esse ita conuincentes, vt solui non possint, cum saepe non sint nisi rationes probabiles. Post elucidationem corporis articuli non oportet omnia argumenta D. Thomae disserere, sed illa dumtaxat, si quae sunt, in quibus moueri solet difficultas, aut inter doctores controuersa, aut saltem scitu non indigna.

Siue circa conclusiones, siue circa probationes, siue circa diui Thomae argumenta, quaestio in aliquo articulo proprium locum habeat, ibidem in hunc modum tractanda est. Prius proponi debet verbis perspicuis; deinde adiicienda erit ratio dubitandi, nisi forte pro ratione dubitandi sufficiat opinionum tunc explicandarum diuersitas; statim recitandae sunt opiniones cum breui aliqua uel explicatione uel confirmatione. Non enim sunt omnes opiniones adducendae, sed celebriores, seu probabiliores dumtaxat; stultum est namque, vt ait Aristoteles, de cuiusuis opinione solicitum esse. Deinde quaestionis resolutio per vnam uel plures conclusiones explicanda et confirmanda est et breuiter et exacte; breuiter, inquam, quia non est necesse afferre omnia argumenta, quae afferri possunt; nec, quae afferuntur, multis uerbis amplificare: exacte vero, quia ea sunt argumenta seu fundamenta paucis verbis subiicienda, quae satis sint ad exactam conclusionis confirmationem: demum adducenda sunt argumenta partis aduersae; non tamen expedit omnia argumenta in contrarium congerere, sed illa dumtaxat, in quibus tanta est difficultas, vt ex jactis fundamentis aut non pateat, aut non aperte pateat solutio.

Cum per ea, quae inferius dicentur, uel alioqui per superiores, lectori sit facultas disserendi aliquam quaestionem, quae relinqui alioqui deberet, huiusmodi facultas intelligi cum ea moderatione debet, vt inde non fiat necesse esse, ad necessariora vtilioraque explicanda, aliud tempus ultra statutum biennium desiderari.

PRO PRIMA PARTE

In quaest. 1.ª non alias difficultates, ad prooemium theologiae pertinentes, D. Thomas censuit tractandas ultra eas, quas in de-

cem articulos 1.ae quaestionis comprehendit; ideoque, etsi 1.us articulus tractari debet, tamen illa quaestio: vtrum Deus vt obiectum beatitudinis sit naturalis finis hominis, seu vtrum homo naturali inclinatione feratur in Deum, etsi art.o 1.o huius quaestionis, et rursus quaestione 12 sequenti disputari soleat, tamen, tamquam in loco proprio, solum in 1.a 2.ae, q. 1, a. 4, dilucidanda esse uidetur, quia ibidem agitur de ultimo hominis fine. Item illa quaestio: Utrum factibile sit uiatori communicari claram scientiam articulorum fidei; nec in eodem 1.o art. 1. p., nec art. vltimo partis 1.ae 2.ae sequenti, vt solet, disserenda uidetur; sed tanquam in oportuniori priorique loco 2.ae 2.ae, q. 1, a. 4, vbi quaeritur, vtrum objectum fidei possit esse aliquid visum. Art. 2.us et reliqui vsque ad 8.m uel omitti possunt uel breuiter explicari, dummodo omittantur, quae in logica et metaphysica traduntur de praxi et scientia practica, et de ratione et conditionibus subiecti scientiae. Art. 9 et 10 poterit excitari quaestio de distinctione et multitudine sensuum Scripturae, nisi professor Scripturae eam quaestionem, seu in principio Genesis, seu alibi explicare uelit; tunc enim in scholastica theologia, et articuli ipsi 9.us et 10.us et ipsa quaestio praeteriri debent; quaestio denique de libris canonicis, non in 1.a parte, vt interdum fit, uidetur excitanda, sed remittenda est aut ad professorem Scripturae, aut 2.am 2.ae, q. 1, a. 10 [a].

Circa 2.am quaestionem non oportet aliud tractare, quam conclusiones et rationes tertii articuli, quia reliqua logica sunt, quae fere priori posteriorum libro tractari solent.

Quaestio 3.a D. Thomae, quia non aliud fere, quam metaphysicas difficultates tradit, relinquenda quoad omnes articulos uidetur; de distinctione uero inter naturam et suppositum, quae art.o 3.o eiusdem 3.ae quaestionis tractari solet, differenda esse uidetur ad materiam Incarnationis, vbi non immerito sibi proprium locum uidetur uendicasse. Denique quaestio de principio indiuiduationis, quae super eodem art.o 3, et rursus infra in materia de Angelis, q. 60, a. 4, moueri solet, esset potius ad metaphysicam relinquenda.

[a] a. 2, *ms.*

De 4.ª quaestione D. Thomae solus secundus articulus discutiendus uidetur, quia in eo solo est tota quaestionis difficultas.

Quaestio 5.ª omitti omnino potest, sicut et aliae quaestiones de transcendentibus, quia de iis metaphysicus ex professo agit, atque difficultas, vtrum relationes diuinae dicant formaliter perfectionem, quae in 3.º articulo eiusdem 5.ae quaestionis discuti solet, disputari potius debet in materia de Trinitate, q. 40, a. 2, vbi opportuniorem locum habet. Dubium vero, an humanae relationes dicant perfectionem, si in metaphysica discussum non sit, ibidem eodem art. 2.º tractari potest, tanquam fundamentum seu praeambulum eiusdem quaestionis de perfectione diuinarum relationum.

Quaestio 6.ª, quia breuis et theologica est, quoad omnes quatuor [b] eius articulos uidetur tractanda; caeterum illa difficultas, quae 3.º eiusdem articulo discuti solet, an essentia sit praestantior quam existentia, iis, qui docent metaphysicam, relinquatur.

De quaestione 7.ª solus articulus 1.us et 2.us explicandi uidentur, quia reliqua de infinito satis superque tractantur 3.º phys.

Quaestio[nes] 8.ª, 9.ª et 10.ª quoad omnes articulos theologicae sunt et vtiles, quae proinde praeteriri non debeant. Illa autem controuersia, proxime ne an remote Deus cum causis secundis concurrat ad naturales effectus, non debet multis quaestionibus controuerti in theologia, cum de ea 2.º phys. satis agatur; sed uel omittenda est, uel certe, quod minus tutum in fide sit, summa breuitate explicandum; difficultas uero, quae q. 10 tractari solet, an Lucifer fuerit supremus angelorum, proprium locum habet in materia de angelis, q. 63, a. 7.

De quaestione 11.ª solus art. 3.us uidetur tractandus [c], quia reliqua sunt metaphysica.

Quaestio 12.ª quoad omnes articulos explicatu dignissima est. Caeterum non est in 2.º articulo eiusdem quaestionis, vt solet, disserendum, an in beatis sit ponendum verbum, aut, vtrum ab

---

b tres, *ms.*

c *In ms. dicitur* art. 2.us; *sed videtur perperam scriptum fuisse pro art. 3.º, qui unus tantum metaphysicus non est; agit enim de unitate Dei.*

intellectione seu visione distinguatur, quia haec omnia quaestione 27 sequenti [d], art. 1.°, opportunius traduntur. Non est etiam eodem art.°, vt solet, tractanda opinio Joannis de Ripa, quia eius refutatio proprium locum habet 1.ª 2.ae, q. 3, a. 2 et sequentibus. Item, a. 6 eiusdem quaestionis non videtur esse agendum, vtrum beatitudo consistat essentialiter in amore, uel vtrum principalius in visione quam in amore, quia huiusmodi quaestiones ad 1.am 2.ae proprie pertinent, q. 3, a. 4.

Quaestionis 13.ae solus 7.us articulus explicandus uidetur, quia reliqua parum difficultatis et minus vtilitatis habent; praeterea in ipso 7.° art.° non uidetur de relationibus transcendentibus disserendum, nisi forte breuiter et exempli aut explicationis causa, quia de iis in metaphysica et logica satis agitur.

Quaestio 14.ª, quia et theologica et difficilis, quoad omnes articulos disserenda uidetur, dummodo ea praemittantur, quae in logica et metaphysica et scientiis humanis tradi solent. Item, in art.° 13 tractanda esse dumtaxat uidetur quaestio, eidem articulo propria: quomodo diuina scientia uisionis seu intuitiua possit esse futurorum, quippe non oportet ibi diffusam tractationem habere de futuris contingentibus, de quibus 2.° perihermenias satis dicitur; et multo minus necesse est ibidem tractare ex professo quaestionem de libero arbitrio, quia in 1.ª, 2.ae tractari debet, cum agitur de uoluntario et inuoluntario, et de requisitis ad liberum vsum rationis. Utrum autem scientia Dei, item, vtrum prouidentia, vtrum praedestinatio et praescientia rebus praescitis seu praedestinatis necessitatem afferant, ideo non multis in locis, sed infra, quaest. 23, de praedestinatione, art. 6, vbi diffusius solet, tanquam ex celebriori loco, disputari debent.

Quaestio 15.ª de ideis, theologica et breuis est, nec est cur praetermittatur.

Quaestio 16ª., de veritate, et 17.ª, de falsitate, praeteriri omnino possunt, quia metaphysicae quaestiones sunt.

Quaestio 18.ª, de vita Dei, etsi theologica, tamen, quia non admodum difficilis, nec admodum vtilis, omitti, vt solet, potest.

---

d *Videtur potius dicendus* art. 26.

Quaestio 19.ª, de voluntate Dei, est quidem theologica et difficilis, et ideo quoad omnes fere articulos praelegenda; fere, inquam, quia art. vltimus [ad quartum], an Deus uelit malum, relinqui potest, quippe eandem habet difficultatem cum illa, an Deus sit causa peccati, de [qua in] 1.ª 2.ªᵉ, q. 79, a. 1 et 2, ex professo disputatur.

Quaestio 20.ª, de amore Dei, et 21.ª, de iustitia et misericordia Dei, quia vtraque breuis et vtraque scitu digna, neutra praetereunda videtur. Caeterum in ipsa quaestione 21.ª, nec agere oportet de justitia humana, de qua 2.ª 2.ªᵉ, quaest. 58, nec etiam de humana misericordia, de qua 2.ª 2.ªᵉ, q. 30, proprius locus est disserendi.

Quaestio 22.ª, de prouidentia, theologica et non inutilis est, et proinde non relinquenda; omitti tamen debet art. 4.ᵘˢ, vtrum prouidentia diuina imponat rebus necessitatem, quia eadem difficultas est, etiamsi sub aliis verbis, q. 23, art. 6, discutienda.

Quaestio 23.ª, de praedestinatione, accurate, quoad fieri potest, disserenda est quoad omnes articulos, quia et difficillima et maxime theologica. Utrum autem sit factibile vt non fuerit reuelatum, quod Deus reuelauit, aut non fuerit factum, quod in praeterito fecit, non uidetur art. 6.° eiusdem quaestionis, vt solet, tractandum, siquidem q. 25 sequenti, de potentia, a. 4, tanquam in proprio loco sciscitatur D. Thomas, vtrum in Deo sit potentia ad praeteritum.

Quaestio 24.ª breuis et theologis minime inutilis, et ideo non uidetur praetereunda.

Quaestio 25.ª, de potentia Dei, non est praetermittenda. Caeterum in ea tantum disputandum est de potentia in ordine ad creaturas; etenim, vtrum potentia sit respectu diuinarum personarum, et quod sit potentia generandi in diuinis, infra quaerendum est in materia de Trinitate, q. 41, art. 4 et 6.

Quaestio 26.ª, de beatitudine, praeteriri omnino debet, quia, si quid vtilitatis aut difficultatis habet, id 1.ª 2.ªᵉ, q. 3, 4 et 5, satis explanatur.

Tota materia de Trinitate, quoad omnes quaestiones, exacte declaranda esse uidetur, quia tota ea materia theologica est, tota

difficilis; quod autem non sola persona Patris sit verus Deus, sed et persona Filii et Spiritus sancti, et quod tres personae habeant vnam eandemque deitatem, non in 1.° art.° quaest. 27.ae, vbi disputari solet, nec in alio loco in materia de Trinitate, quoniam in quaestione 30.a proprium locum habet. Utrum vero ex veteri nouoque testamento expresso habeatur Messiam esse verum Deum et filium Dei naturalem, nec art.° 2.° eiusdem quaestionis 27.ae, nec in tota 1.a parte uidetur proprium locum habere; et ita in 3.a parte, tanquam praeambulum ad materiam de Incarnatione, ar. 1.°, q. 2., tractari debet.

In quaestione 28.a, solum propria quaestio est de diuinis realibusque relationibus, quae Deo attribuuntur in ordine ad creaturas. Enimvero, si quid difficultatis ea quaestio habet, quod ad theologiam pertineat, discussum esse debet quaestione praecedenti 13, art. 7. Item, art. 2, et art. 4 eiusdem quaestionis 28.ae, non esse uidetur inquirendum de fundamento aut de requisitis ad relationem realem in diuinis, quia id infra, quaest. 42, opportuniorem locum habet, cum agitur, an aequalitas inter diuinas personas sit realis relatio. Denique nec in ipsa 28.a quaestione controvertendum est, an relationes diuinae sint inter se naturaliter distinctae, quia id habet proprium locum inferius, quaest. 32, art. 3.

Ex quaestione 30, uel articulus 3.us omitti potest, uel ita breuiter tractari, vt de vnitate numerali et transcendentali, atque de numero et forma numeri non amplius agatur, quam opus sit, vt quaestio de numero diuinarum personarum accurate controuerti possit.

Quaestionis 32.ae omittendus est articulus 4.us, quia difficultas ipsius articuli proprium locum habet 2.a 2.ae, q. 1, art. 10.

Quoad materiam praedestinationis in communi, circa quaestionem 44.am disserendum dumtaxat uidetur, an conclusiones D. Thomae, quae articulorum titulis continentur, sint certae in fide necne, uel saltem an sint communiter receptae: reliqua enim, quae ibi disseri possunt, nec difficultatem habent, nec vtilitatem aliquam. Item, 7.us articulus sequentis quaestionis [e] praeteriri debet, quia quaestione 15, de ideis, explicatus esse debet.

[e] eiusdem quaestionis, *ms.*

Quaestio 45.ª sequens est exacte tractanda, quia in ea fere est totius tractationis huius difficultas; tamen articulus 8.us eiusdem quaestionis et reliquae quaestiones de creatione in communi omittendae uidentur, quia parum difficultatis et minus celebritatis habent.

Quaestiones sequentes, de malo culpae et poenae et de causa mali [2] tanquam in opportuniori loco, 1.ª 2.ae in materia de peccatis, q. 75, tractari debent.

Tota materia angelorum [3], quia tota difficilis, si per tempus liceret, tota praelegenda esset. Caeterum de quaestione 51.ª omitti potest art. 1.us, quia eandem fere habet difficultatem cum ea, quae agitur art.° 1.° et 2.° quaestionis praecedentis.

Quaestio vero 54.ª tota relinquatur, quia, si quid difficultatis habet, id magis ad physicam vel metaphysicam, quam ad theologiam, spectat. Item, de quaestione 57.ª, in art. 2.°, tantum est breuiter disserendum de modo, quo vnus angelus intelligit alios angelos; non enim est ibi agendum de locutione angelorum, quae infra, quaest. 107, ubi eam mouet D. Thomas, proprium locum habet.

De quaestione 58.ª omitti potest 2.us articulus, quia tota illius articuli difficultas discussa esse debet superius, quaest. 12, art. 10.

Quaestiones 59 et 60 sequentes omittantur, quia faciliores, et quia, si quid difficultatis habent, id ad theologiam parum pertinet. Quaestio autem theologica de inclinatione naturali angelorum ad diligendum magis Deum quam se, quae articulo vltimo ipsius 60 quaestionis tractatur, opportunius 2.ª 2.ae in materia de charitate, quaest. 36, art. 3, disserenda est.

De quaestione 62, art. 2.us praetereundus uidetur, quia tota ipsius articuli difficultas in materia de gratia proprium locum habet. Item, art. 7.° eiusdem quaestionis non expedit agere, quomodo de eadem re in eodem intellectu simul esse possit duplex cognitio, scilicet, beata et naturalis, quia ea de re locus opportunior est in 3.ª parte, q. 9, art. 3, primum. Articulus 8.us omit-

---

[2] Scilicet quaestiones 48 et 49.

[3] Scilicet quaestiones 50-63.

tendus uidetur ad 1am 2.ae, [quaest. V,] ar. 4, vbi proprium locum habet.

In quaest. 63, art. 1.°, non est excitanda quaestio, vtrum sit factibilis creatura, quae suapte natura peccare nequeat, quia ea quaestio in materia de peccatis [1.a 2.ae], quaestione 79, disserenda est. Item, art. 6.° eiusdem quaestionis 62 [4], non est mouenda quaestio de ratione obstinationis malorum angelorum, quia habet proprium locum infra, art. 6.° quaestionis sequentis. Denique art. 9.us eiusdem quaestionis 63.ae omitti potest, quia, quicquid difficultatis habet, discussum esse debet superius, quaestione 23 [f], art. 7.°, de numero praedestinatorum.

In quaestione 64, difficultas, quam ibi post... [5] art. 1, obiter tangit D. Thomas, an fides infusa in damnatis angelis manserit, habet proprium locum in 2.a 2.ae, [quaest. V, art. 2,] vbi eam mouet D. Thomas.

Finita materia de creatione angelorum, relinquendae sunt quaestiones 65 et 66 et 67 sequentes vsque ad materiam de anima [6]. De operibus sex dierum [7], quia et difficiles et theologicae sunt, non uidentur relinquendae, nisi forte professor Scripturae 1.m et 2.m capitulum Genesis eodem theologiae quadriennio explicaret.

Tota materia de anima [8] omittenda est, quia de ea fere agitur in phys. Quaestio autem 82, de uoluntate, licet theologica sit, differenda est ad 2.am 2.ae, q. 10, vbi agitur de uoluntario et inuoluntario [9]; et eodem modo quaestio 83.a, de libero arbitrio, uidetur remittenda ad 1.am 2.ae, vbi agitur de consensu, electione et vsu rationis, et peculiariter uidetur tractanda in quaest. 13.a

---

[4] Forte melius «art. 5.°»

[5] Extat in *ms.* verbum, quod librarius legere non valuit; sed neque ad sensum quod attinet necessarium est; materia enim, de qua agit, reperitur in corpore articuli, ubi de duplice cognitione fit sermo.

[6] Haec quaestio incipit in quaest. 75.

[7] Nempe, quaest. 65-74.

[8] Incipit in quaest. 75.

[9] In 1.a 2.ae, quaest. 6.

[f] 27, *ms.*

art. 6, vbi D. Thomas quaerit, vtrum homo ex necessitate uel libere eligat.

Reliquae quaestiones vsque ad quaestionem 106.^{am} omitti possunt, quia aut minus vtiles aut minus difficiles, quamquam, si per tempus liceret, non erit abs re in fine 2.^{i} anni explanare materiam de productione primi hominis, a quaestione 90 vsque ad quaestionem 102, etenim est materia theologica et scitu non indigna. Saltem procuret lector quaestionem 106, de illuminatione angelorum, et quaestionem 107, de locutione angelorum, non omittere.

P. Brunelli manu. Possent ostendi Nostro Patri.

53

DE STUDIO SACRAE SCRIPTURAE [1]

Valencia 21 Marzo 1579 [2].

...Con la letra, de que V. P. me hizo gracia, recibí mucha consolación... Yo comencé á rever aquellos borrones que comencé en Roma, y halléme tan lejos de aquel spíritu, que los dexé, pareciéndome ser imposible acabarlos de la manera que abía traçado, y creiendo que aquella ocupación más se me abía concedido del P. Rector de S. Andrés por entretenerme, que por esperar ninguna vtilidad della. Mas luego tornaré á ella y trabajaré de cumplir lo que V. P. manda, que en virtud desto creo me tornará el espíritu de donde se començó, y que por vil instrumento querrá nuestro Señor mostrar algo de lo mucho que puede la obediencia. Los estudios de aquí en positivo son muy flacos, porque, de quinze estudiantes theólogos de casa, no tienen disposición para Scriptura sino ocho, por no aber oydo aún dos años primero de scolástico. Estos ocho oyen: dellos los tres andan achacosos y no escriuen; los cinco andan tan ocupados en oyr y pasar dos liciones de S. Thomás muy dificultosas, vna de Trinitate, otra de Incarnatione, que, aunque gustan y desean

[1] Ex cod. *Epist. Hisp.* 1579. Sunt fragmenta ex variis epistolis Patris Baptistae Ferrer, ad P. Generalem missis.

[2] Ex codice supra laudato, fol. 3, fragmentum epistolae autographae.

Scriptura, no pueden sino muy de paso entender en lo positivo, y así el prouecho es muy poco y mi trabajo grande. De gente de fuera no ay que hazer cuenta ninguna, porque no ay afición aquí á Scriptura, ny veo otra cosa en este estudio que florezca, sino letras humanas. Para conseguirse el intento de V. P., de que aya doctos en la Scriptura en la Compañía, pareze que sería el medio más breue, que los estudiantes, que an acabado lo scolástico, la pasasen, oyendo de propósito positivo, y hiziesen estudio principal dello, y conferencias y exercicios otros, porque en dos años sabrían desta manera más que en muchos otros al modo común que se suele seguir. Yo deseara desta miseria, que con tantos sudores en muchos años e deprendido, hazer algún prouecho á nuestro Señor y á su santa Compañía y á V. P. Aquí no veo commodidad ninguna, ni sé parte donde menos le aya. Avísolo á V. P., porque el P. Visitador me lo dexó ordenado que lo hiziese así, proponiendo con indiferencia, que me consolaría de ocupar de veras en cosa, que fuese de prouecho en positiuo ó scolástico, porque lo vno y lo otro puedo profesar con el aiuda y fauor del Señor. Su diuina magestad ordene lo que más gloria suya sea y bien de los proximos, que esto deseo...

Valencia 12 abril 1579 [3].

...A la letra, de que V. P. me hizo gracia, respondí en el pliego del P. Prouincial, y agora el P. Rector me a ordenado que dé razon á V. P. de lo que toca al estudio de positiuo, porque desea mucho el aprouechamiento en los subiectos que le an de oyr, para que se salga con la pretensión de V. P. Para este efecto me ordenó que hiciese ciertos aduertimientos, los quales van con su carta. El fundamento dellos me dió el P. Maestro Avila, de buena memoria, diziéndome que abía entre las cosas señaladas que, rogado de Prelados amigos suyos, aduirtió que se tratasen en el Concilio, puesto por vna muy principal, que se hiziesen colegios, donde se tratase principalmente de la intelli-

---

[3] Ex eodem codice, fol. 5.

gencia de la diuina Scriptura, como los ay de philosophía y lenguas y theología y de otras facultades, porque le parecía que en esto estaua puesto buena parte de la reformación de letras, así para los cathólicos, como para defendernos y destruir los herejes. Y aunque allí no vuo efecto, todavía la Compañía se podría ayudar más que otra religión de este estudio, así porque no tiene las obligaciones de choro y otras cosas, como porque lleua buenos fundamentos de lenguas y artes y theología, que son grande fundamento para la Scriptura, como V. P. mejor sabe. Creo que ningún assumpto de letras puede tomar, presupuesto lo que tengo dicho, como este, que tanto la acreciente y señale en todo el mundo, donde el Señor la tiene y estiende, como vemos que lo haze por su misericordia cada día más. Así que, mouido deste zelo, el P. Rector desea que en esta Prouincia se asiente el estudio de positiuo muy de veras, señalando subiectos ábiles, que ayan acabado lo escholástico, y que, pasando esto, hagan muy particular y diligente estudio de lo positiuo siquiera dos años; porque es imposible saberlo oyéndolo con lo scolástico, porque cada cosa destas requiere vn ombre desocupado. Yo creo que la causa porque se sabe tan poco desto es, porque se toma por cosa menos principal, y no hazen cuenta más que oyr y oluidar. Y si para saber medianamente theología es menester muchos años, ¿qué será menester para la S.ta Scriptura? Aquí se a visto que los HH. que oyen se quexan que no pueden atender á lo positiuo, aunque lo desean, porque todo el tiempo lleuan la theología y otras ocupaciones de la religión forçosas. Deseo que V. P. fuese seruido de mandar hazer la prueua en esta Prouincia, pues el P. Rector creo que ofrece medios para ello, y de aquí se podrá ver si conuerná pasar adelante con ella. Yo dos años pido á V. P. para que se vea lo que se propone, si es conueniente á la pretensión de V. P.: y creo cierto, con el fauor de N. S., que en este tiempo, empleado por el orden del memorial, que se tra[tará] aquí de cumplir si V. P. lo mandare, se sabrá lo positiuo tan bien, que los más hábiles lo puedan leer luego, y todos predicarlo y disputar con los herejes, y tal scholástico ser muy perficionado: y de los que acaban lo scolástico y tienen alguna noticia de lo que

an oydo los vltimos dos años del curso de positiuo, se ordenase que los más hábiles continuasen dos años de sola Scriptura y la theología, saldrían notablemente aprouechados; porque la continuación de los estudios [sería de] mayor prouecho que, pasado tiempo, tornar á todo, cuando lo tienen vno y otro medio olvidado, y de nueuo á ello. El P. Rector desea vna dozena de los más hábiles; yo creo que sería buena prueua y lo deseo, porque estos trabajos querría mucho seruir con ellos á N. S. y su santa Compañía, y á V. P. como nuestra cabeza, y que en su tiempo de V. P. se hiciese este tan gran beneficio [á esta] Prouincia y á todas las demás... No tengo oluidado lo que V. P. mandó del tratado de mortificatione...

SOBRE EL ESTUDIO DE LA SAGRADA ESCRITURA

MEDIOS QUE PARECE SERÁN PROVECHOSOS PARA EN BREVE TIEMPO TENER INTELIGENCIA DE LA SAGRADA ESCRITURA

[Valentia, Aprili 1579] [4].

1.° Que se elijan los sujetos más hábiles de la provincia, que hayan oído todos los cursos de teología escolástica, para que oigan positiva y pasen la escolástica.

2.° Que se ordene á los oyentes de positivo, que tomen este estudio por principal asunto, como cosa de la obediencia y de que nuestro Señor ha de ser servido y la Compañía, así como se hace en los demás estudios della.

3.° Que, acadadas de oir las lecciones, se repitiesen, como se hace en la escolástica.

4.° Que haya conferencias de las lecciones que oyen, dando cuenta dellas, y disputando cuestiones tocantes á la Escritura, y principalmente del sentido literal.

5.° Que se tengan algunas conclusiones particulares y otras públicas, así mensuales como anuas, cuando pareciere al Supe-

[4] Ex eodem codice, ff. 1 et 2.

rior y prefecto de los estudios, que será cuando se haya leído materia suficiente para ellas.

6.° Que haya un día señalado en la semana, en el cual se junten una hora los estudiantes con el lector para tratar de lugares difíciles de la Escritura, tomando un libro della de los dificultosos, desde el principio, y prosiguiéndolo hasta el fin, proponiendo cada uno las dificultades que se le ofrecen sobre la letra, y otro día siguiente de la otra semana traerá cada uno estudiado lo que ha hallado en el intérprete, que le habrán dado, sobre aquel libro de Escritura; y después de conferidos los pareceres de todos, el lector dará la resolución, como se hace en los casos; y esto se escribirá, porque sea provechoso para muchos.

7.° Que se ejerciten alguna vez en hacer lugares comunes, fundados en sentido literal, según la materia que se ofreciere, ó en confirmación de las cosas de nuestra fe, ó confutación de herejías ó errores, principalmente de los del tiempo, ó para persuadir alguna virtud y disuadir el vicio contrario.

8.° Que los que no supieren las lenguas hebrea y griega suficientemente para pasar por sí, oigan según el orden del Superior hasta saberlo; y los que nada saben dellas, oigan un año de lengua hebrea y otro de griega, y á lo menos una general descripción del mundo y sus provincias, y muy particular de la tierra de promisión; porque todo esto es necesario para entender con fundamento la divina Escritura.

DEL LECTOR DE LA SAGRADA ESCRITURA

1.° El lector leerá un año testamento viejo y otro año testamento nuevo; y siempre procure de leer libros dificultosos, y en ellos dar noticia de todo lo principal de la Escritura, declarándola en el sentido literal, siguiendo para esto los Padres y Concilios y propiedad de lenguas.

2.° Al principio del libro dictará el argumento dél, y en cada capítulo hará lo mismo brevemente, y los lugares difíciles, y frases y reglas para entender Escritura; todo esto sucintamente.

3.° Que las frasis dificultosas, que se ofrecieren en lo que leyere, las declare copiosamente, y los lugares obscuros donde

se usa dellas, porque así se tendrá mucha noticia, con poco trabajo de los oyentes de la Escritura.

4.° Que procure leer algunas reglas generales para entender la divina Escritura, las cuales traen los Santos, porque dan mucha luz para la inteligencia della; y estas aplicará en lo que fuere leyendo, según se le ofreciere la ocasión.

5.° Que procure pasar mucha letra, deteniéndose solamente en los lugares difíciles ó controversos.

6.° Que los lugares semejantes de otros libros se traigan para declarar y facilitar lo que lee, como cuando 2 ó más profetas ó otros sagrados escritores tratan de una cosa, conferir los lugares; y cuando parece que hay alguna repugnancia, conciliarlos, guardando siempre el sentido literal según los doctores santos.

7.° Que advierta los lugares, de donde los herejes tomaron ocasión de sus herejías; y declarados en el sentido católico, los confirme con otros semejantes, si los hubiere, y con concilios y Santos; y alguna vez, para enseñar á los oyentes cómo lo han de hacer, confute el error, principalmente si es del tiempo.

8.° Que procure mostrar la conformidad del testamento viejo y nuevo, y ilustrar la exposición del uno con el otro, y conciliar los lugares que parecen contrarios.

9.° Que un día en la semana se lea una lección de cosas, que facilitan la inteligencia de la Escritura, como de los sentidos della, del método para saber el sentido propio literal, y alguna vez el espiritual, y de las translaciones, defendiendo la vulgata, y enseñando cómo pueden servir el texto hebreo y las translaciones, así griega como latina, á la declaración de la vulgata y defensión della; y esto será materia para conclusiones con lo demás.

10. Que haya cuenta de, con los lugares que se ofrecieren, confirmar las cosas de la fe y dogmas eclesiásticos y opiniones escolásticas; enseñando cómo se ha de usar de la divina Escritura para estas cosas y para confirmar los fieles en la fe y buenas costumbres, y dar razón della, y destruir los errores y herejías que contra ella hay, como de herejes, judíos, filósofos y otros enemigos de la fe.

11. Que, aunque sea de paso, apunte los lugares que hacen contra los hebreos, y los que, por entenderlos mal, ellos creen que son en su favor.

12. Que enseñe á usar de la Escritura en el sentido literal para confutar herejes, predicar y las demás cosas que un teólogo tiene necesidad; lo cual se hará más fácilmente haciendo algunos lugares comunes desto, como confutando un error de los hebreos por la divina Escritura con el rigor de letra, alguno contra herejes, otros contra las costumbres malas, etc.

Paréceme que, oyendo 2 años de positivo por este orden, con el favor de nuestro Señor se sabrá suficientemente para leerlo, para predicar, y no por cartapacios, como se usa mucho por acá; y para disputar con los enemigos de la fe, y confundirlos con la divina Escritura, entendida en rigor de letra. También será muy útil para entender y leer lo escolástico con perfección. Y oyendo la Escritura juntamente con lo escolástico, no se puede saber; porque las lecciones y ejercicios dellas y las otras obligaciones de la religión no dan lugar para estudiar, ni aun ver la lección de positivo, como aquí lo experimentamos en estos Hermanos que lo oyen, que, deseando estudiar, lo dicen; y se ve que es así, que no tienen tiempo sin faltar á lo escolástico; á lo cual, como sea principal estudio para ellos, no faltan, sino á lo positivo, y así no son aprovechados ni lo pueden ser, según lo muestra la experiencia, si no es haciendo particular y diligente estudio en él; mas les será útil oir aquellos 2 años últimos como se acostumbra, para que tengan alguna noticia de Escritura, oyéndola, aunque no la pasen. Y los que dellos pareciere á los Superiores que son hábiles para pasar adelante con los estudios della, oyendo otros 2 años por el orden arriba dicho, se harán muy provechosos sujetos para el intento que V. P. tiene. Y no es mucho tiempo este, pues para sólo saber principios de escolástico se suelen gastar 4 años continuos, haciendo principal estudio y muchos ejercicios en las escuelas; y aun han menester después tiempo para pasar lo oído, si han de ser medianos teólogos. Yo creo con la gracia de nuestro Señor, que con oir de la manera ya dicha, sabrán luego para poder leer y predicar y hacer los demás ministerios de la Compa-

ñía, con mucho servicio de nuestro Señor y della, como V. P. lo pretende, y el P. Rector lo desea y procura aquí, creo que movido de nuestro Señor, el cual ordene aquello que sea más gloria de su divina Magestad, etc.

[Valentia 1 Junii 1579 [5].]

... De salud, gracias á N. S., me hallo medianamente para trabajar en lo que se me ha ordenado hasta agora, pues se [ha] acabado el tiempo de leer con los demás Padres.

Los oyentes de positiuo, con ser pocos, an venido á tanto menos, que es marauilla; así porque los HH. studiantes de casa an cumplido, como porque los Padres averse empleado en otros ministerios forçosos, de manera que quedan para el año venidero como tres ó quatro á lo más; y según el P. Prouincial dize, no ay disposición para proueer de más, por ser la Prouincia falta de subiectos, y tener gran necesidad de los que ay para los assumptos de la Compañía. Estas vacaciones, que son dos meses, pienso con el fauor de N. S. ocupar en el tratado de mortificatione, que, aunque á my se me a ido aquella fantasía, y tenga tan poco deste talento, en virtud de la santa obediencia espero que ella hará algo. Y aunque no saque desto más que aver obedecido y mortificado my juyzio, creyendo que puede ser vtil cosa mía especial en esta materia tan alta, porque entienda en esto no me embía el P. Prouincial á Barcelona á leer scholástico...

[Post-scriptum.] Con la resinación que puedo en la determinación y voluntad de V. P., como deuo, propongo á V. P. que, si se ofreciere alguna cosa, en que ocuparme fuera de España, en especial en qualquier parte de Italia, que particularmente me consolaré, y siempre lo estaré con lo que V. P. mandare.

---

[5] Ex eodem codice, fol. 23.

54

†

Jesus Maria.

REGULAE QUAEDAM

QUAE VIDERENTUR OBSERUANDAE CIRCA SCHOLASTICOS EXTERNOS AD COLLEGII ROMANI PACEM ET TRANQUILLITATEM SERUANDAM, AC EUITANDA ALIA SCANDALA [1]

1. Sit vnus, qui grauitate valeat et auctoritate saltem mediocri, qui curam habeat morum; qui etiam poterit esse confessor, si non omnium, at plurium scholasticorum. Hic tempore lectionum aduertet quis extrauagetur, quive discolus siet, quae conciliabula fiant externorum etc.; et ante lectiones et post lectiones idem maxime obseruabit. Posset hic esse praefectus ipse studiorum, si totus huic se praefecti officio manciparet; posset esse aliquis futuri seminarii externus ad hoc destinatus, qui auctoritate valeat ex officio Pontificis publico.

Nullus ex collegio Germanico expulsus accedat ad nostras scholas, nec ad id detur licentia vllo modo; nam experientia ostendit ab eis maxime perturbari.

Dici poterit, cum primum expellitur ex collegio Germanico, non esse [e] nostris scholis [illu]m [2]; quare vt ad alias scholas mittatur a parentibus etc.

2. Omnes scholastici confiteantur saltem singulis mensibus, etiam dialectici, philosophi et rhetores; et magistri habeant catalogum vt videant qui confitentur, qui non, et referant ad Rectorem vel praefectum singulis mensibus an confiteantur. Et id quidem (quantum experientia intellexi) facile factum est, si vel minimam magistri ad id operam contulerint.

3. Omnes scholastici sequentur literaria exercitia suae clas-

---

[1] Ex *cod. Rom. stud., II,* ff. 352 et 353. P. Natalis manu haec annotantur: «Magistri Ledesmi»; et Brunelli manu ibidem: «P. Jacobi Ledesmii, non tamen eius M.S.»

[2] Abscisa est charta in exemplo, quod prae oculis habemus.

sis, nec ea omittent, sed audient, repetent, disputationibus intererunt etc., prout in ea classe fieri consueuit. Neque licentia concedatur sine vrgente causa, atque, ea obtenta, non manebit in collegio, sed propriam domum remeabit.

4. Nullus audiat dialecticam nec rhetoricam, qui non sit examinatus, aut saltem qui non habeat ad id licentiam praefecti: nec magistri eos aliter in ipsorum gymnasio admittant. Ad has etenim duas classes accedere solent moribus corruptiores.

5. Item, qui de nouo accedunt, etiam ad philosophiam vel ad alias facultates, non sine examine aut praefecti licentia accedant; ac quidem melius videretur, si licentia breui in scriptis data; quam postea ostendet magistro, et ita magister illum admittet ad suam classem; nam ita humiliores accedent et in officio ac subiectione continebuntur.

6. Nullus scholasticus tempore lectionum accedat ad alteram classem, quam ad suam.

7. Item, nullus scholasticorum audiat aliam facultatem, praeter suam, sine licentia sui magistri et praeterea praefecti studiorum.

8. Omnes scholastici, etiam dialectici et rhetores et aliarum facultatum, audiant sacrum quotidie; et magistri etiam habeant catalogum vt quotidie sciant qui audiunt, qui non.

Commode hoc fieri poterit, si singularum classium in diuersis altaribus eadem hora audirent simul omnes, vt sciretur qui absunt etc.; vel duo pro illis in templo nostro sacra fierent, alterum ante lectiones et alterum post lectiones.

9. Omnes scholastici, qui ante lectiones accedunt, ingrediantur suas classes, vbi quieti maneant, et literis dent operam, etiam rhetores et dialectici, si fieri posset; vel quieti ibi expectent lectionis tempus, vel praeparando lectionem etc.

10. Nullus scholasticorum maneat aut immoretur in porta collegii.

11. Item, qui in classe dialectices ac rhetorices sunt, saltem pueri et adolescentiores, cum meruerint, saltem si quid grauius commiserint, vel vapulent vel palmas accipiant.

12. Nullus in dictis aut factis aut gestibus immodeste aut

inhoneste se gerat. Item, nec obambulet vel oberret per impluuium collegii jactantius aut immodestius.

13. Item, vt omnes magistri, saltem ab humanitate inclusiue vsque ad infimos, cotidie semel lustrent scholas ante vel post lectiones, praesertim a prandio, considerantes scholasticos, num aliquem videant reprehensione dignum, aut mali aliquid etc.; et ipsi etiam verbo quoscunque corrigant.

14. Qui regulas non obseruauerint, postquam semel atque iterum admoniti ea de re fuerint, si sint incorrigibiles, sciant se ex scholis eiiciendos.

14.[b] Nullus magistrorum admittat in classem suam aliquem scholasticorum alterius classis. Item, nullum etiam externorum vltra quatuor aut quinque dies, nisi intelligat illum habere licentiam a praefecto studiorum, sed remittant illum ad praefectum ad licentiam petendam, vel ad Rectorem.

MODUS PROPONENDARUM REGULARUM HARUM

15. Hae regulae aut similes aliae viderentur ipsis scholasticis proponendae seorsum singulis, cum primum de nouo ad scholas accedunt, idque parentibus suis consentientibus et pro eis pollicentibus, aut iis, sub quorum cura degunt, qui eas seruabunt; vel bis aut ter in anno ab eisdem, vel in ipsamet schola aut cathedra scholarum singularum essent affigendae, vel cum catalogo lectionum in collegio affigendae, aut earum aliquae in collegio, aliae in classe etc.; vel, vno eas legente, singuli scholastici excipiant scripto circa initium anni in ipsa classe etc.; vel omnibus iis modis simul aliove commodiore fiat. Expedit certe eis proponi regulas aliquot.

Ad calcem paginae. Asseruandae.

55

DIES QUIBUS NON DOCETUR

IN CLASSIBUS SUPERIORIBUS COLLEGII ROMANI VSQUE AD RHETORICAM ETIAM INCLUSIUE, BREUI SUPPUTATIONE [1]

Remissiones simul et vacationes durant a 24 Junii vsque ad 3 vel 8 Nouembris, plus minus, per quatuor uidelicet menses cum dimidio, plus minus, e quibus vacationes per mensem, aut quadraginta dies, aut mensem cum dimidio, aut plus etiam aliquando; reliquum tempus est remissionis, in quo alternis theologi et artium magistri tantum mane docent; et aliquando etiam rhetor tantum mane docuit. Itaque, haec et illa numerando, otiantur per tres menses, scilicet, nonaginta integros dies plus minus uel 86.

A vigilia Natiuitatis inclusiue vsque ad Circumcisionem, per octo dies.

A die jouis seu mercurii ante quadragesimam vsque ad diem cinerum inclusiue, per 7 vel 8 dies.

A sabbatho ante dominicam palmarum inclusiue, vel aliquando a vespere, vel a dominica ipsa palmarum, vsque ad dominicam primam post Pascha, per 15 vel 16 dies.

Die lunae proximo ante Ascensionem non legitur, et in vigilia Ascensionis aliquando legitur vesperi, aliquando tantum mane.

A vigilia Pentecostes, hoc est, die sabbathi inclusiue, vsque ad diem dominicam post Pentecosten, per 9 dies.

Vigilia Corporis Xpi. inferiores legunt etiam vesperi, superiores solum mane. In quadam die octauae Corporis Xpi., cum processio transit per collegium, non solet doceri.

Dies dominicae et mercurii totius anni sunt 104; demptis iis diebus, qui incidunt in supradictis vacationum diebus, relinquuntur, facta supputatione, 80.

---

[1] Ex autographo P. Ledesmae in *cod. Rom. stud., II,* ff. 209 et 210 In margine numerus dierum vel mensium, de quibus fit mentio in singulis paragraphis, scriptus est.

Dies festi, quibus non docetur in collegio, connumerando omnia mobilia festa et immobilia cum aliquibus vigiliis, quibus non docetur aut solum per medium diem, sunt 56 vel 57, plus minus, dies. Demptis uero, qui incidunt in praedictis temporibus vacationum et in praedictis quoque diebus dominicis et mercurii, relinquuntur 22, plus minus.

Extra ordinem, ob varias causas, fere singulis annis accidit vt semel vel bis non doceatur, aut per medios aliquos dies.

Summa omnium dierum, quibus non docetur, 238 vel 239 dies.

Ex trecentis ergo sexaginta sex diebus anni, solum docetur in classibus superioribus, etiam vsque ad rhetoricam, diebus 136 vel 128.

Item, professores, qui docent vesperi, cum non doceant die sabbathi cuiusque hebdomadae, scilicet semel in hebdomada, ablatis auferendis et facta supputatione, rursus non docent per alios 20 dies, plus minus. Ita solum in anno hic docebunt diebus 116 vel 108.

Inscriptio. Videntur scripta P. Jacobi Ledesmae manu.

In alio folio. P. Jacobi Ledesmae manu. Videntur asseruanda.

56

ORDINATIONES N. P. GENERALIS

PRO COLLEGIO GERMANICO ET SEMINARIO [1]

1. Scripturam et controuersias non docebit unus atque idem, sed alius Scripturam, alius controuersias.

2. Ex instituto audiunt theologiam scholasticam, siue ex nostro collegio, siue ex Germanico, siue ex Seminario: duobus annis prioribus audient cum scholastica etiam Scripturam, posterioribus controuersias loco Scripturae.

3. Positiui nostri audient semper Scripturam et casus conscientiae.

[1] Ex apographo, in *cod. Rom. stud., II*, ff. 304-307. Verba tituli «pro collegio Germanico et Seminario» a nobis addita sunt.

4. Collegii autem Germanici positiui semper audiant Scripturam, controuersias et casus conscientiae.

†

1. Collegium Germanicum et Seminarium in studiis, lectionibus, repetitionibus et aliis exercitiis literariis eum seruent ordinem, quem seruat collegium Romanum. Hunc autem ordinem praefecti accipient a praefecto collegii Romani. Quod si aliquid immutandum eis uideretur, non faciant inconsulto Prouinciali.

2. In collegiis praedictis noua lectio aut nouum aliud exercitium literarum non inducatur inconsulto Prouinciali; et nihil publice recitetur coram externis uel in publicum edatur, quod non prius uiderit et probauerit praefectus collegii Romani.

3. Scholastici praedictorum collegiorum illas tantum lectiones audient, quas, praecedente examine, iudicauerit praefectus collegii Romani, et, quoad fieri potest, seruent ordinem praescriptum a suis praeceptoribus in compositionibus et aliis similibus; et hoc ipsum curent praefecti et repetitores diligenter obseruare.

4. Rectores non [ad]scribant [aliquem] nostrorum alicui muneri non assueto, inconsulto Prouinciali: quin etiam eos, qui mittuntur ad eos, eidem officio praeficiant, ad quod a Prouinciali fuerant destinati.

5. Cum scholastici ex infirmitate uel necessitate alia lectiones intermiserint, praefecti illorum per aliquem moneant praeceptorem uel praefectum collegii Romani.

6. Curent Rectores ut praefecti catalogum faciant eorum, qui in quauis facultate ascripti sunt, et illum tradant Prouinciali uel praefecto.

7. Quae pertinent ad studia, cuiusmodi sunt repetitiones, compositiones et emendationes, non exerceantur per externos praefectos sine licentia Prouincialis.

†

AUISI PER LI COADIUTORI DELLI MAESTRI

1. Il suo offitio è proprio di procurare che la scola habia immagine et stia netta; che tutti li banchi stiano per ordine, et che

ue ne siano a sufficientia segnati, acciò si distinguano dalli altri delle altre scole, et che li rotti si acconcino, et che li nostri habbino banchi separati dalli altri, quanto si può; et quando si pigliano banchi per altri della classe, si riportino al tempo debito.

2. Habbia cura de auuisare quelli che hanno da disputare, repetere et tenere conclusione, et fare altri seruitii, secondo gli sarà ordinato.

3. Ogni sabbato, finite le dispute, auisi a chi tocca a sostenere la settimana sequente, et che le conclusione al più tardi siano fatte il martedì; et darle al maestro per emendarle; et il giorno sequente le mostri al prefetto; et, uiste et emendate, ne faccia far tante copie, quante saranno necessarie secondo l' ordinario de collegio; et uno essemplare di miglior lettera si atacchi in publico il uenerdì mattina, et l' altre distribuirà alli argumentanti.

4. Se uederà alcuno mancare nelle lettioni, repetitioni o dispute, o altro mancamento che in classe si facesse, auiserà il Superiore.

Brunelli manu in fol. 307r. Omnino asseruanda.

Ejusdem manu in fol. 307v. Haec possunt asseruari.

57

Jhesus. Maria.

TEMPORE VACATIONUM

QUID AGENT SCHOLASTICI IN COLLEGIO GERMANICO ET SEMINARIO [1]

PHILOSOPHI ET DIALECTICI

Ordine repetunt ab initio illius anni audita, praesertim quaestiones, interpretationem vero textus apud se: ac, si non possint omnia repetere, saltem praecipuas materias, selectas juditio praeceptoris et praefecti.

Cotidie mane conueniunt per horam, et vesperi per horam cum dimidia, et sit aliquis qui eis praesit, si fieri possit; sin au-

[1] Ex autographo P. Ledesmae, in *cod. Rom. stud., II*, fol. 275. In summa ora haec addidit P. Brunelli: «Vtilia esse possunt et Ms. P. Ledesmae.»

tem, ipsi inter se uicissim praesint, vel ex eis aliquis aetate senior et doctior. Matutina hora repetant vnus vel duo vel tres; vnus, inquam, toto tempore, vel singuli per quartam aut tertiam horae consequenter lectiones. Vesperi primo repetit vnus, deinde tres alii contra illum disputabunt. Praefectus studiorum ordine constituet personas et lectionem.

RHETORES ET HUMANIORES

1. Matutino tempore componant et carmine et prosa alternis, vel vna die carmine, duabus sequentibus prosa, dato argumento eodem omnibus, et idem poterit esse argumentum carminis et prosae orationis, per horam cum dimidia; et deinde per aliam dimidiam se praeparent ad repetenda graeca audita, Clenardum scilicet et authorem.

2. Postea convenient per horam cum suo repetitore, in qua vnus legat lectionem Clenardi, incipiendo ab initio, deinde ipse vel alter lectionem alteram authoris. Residuum temporis ex condiscipulis aliqui interrogare poterunt, etiam qui docuit, aliqua circa id, maxime vero annotata a praeceptore.

3. Vesperi prius se praeparant, deinde per horam similiter repetunt artem rhetoricam et orationem Ciceronis auditam, ita vt vnus habeat lectionem ex praeceptis rhetoricae, et ipse vel alter orationis alteram, referendo dictata et annotata a praeceptore. Reliquo tempore, si quod superest, dabunt quoque *compositioni vel lectioni* historiae.

Die sabbati, vel die dominica vesperi, disputabunt de rebus repetitis in ea hebdomada. Id fit duplici modo: Unus modus erit, qui valde scholasticos solet afficere laetitia et plurimum excitare aemulationem, scilicet: constitutis duobus binariis equalibus in doctrina, plus minus, et isti duplici modo certantes, altero in graecis, altero in latinis, interrogantibus et respondentibus ex auditis tantum et notatis a praeceptore: *explica,* tu *scis;* et adiudicatur uictoria vni ex primo binario, deinde alteri ex secundo binario; deinde isti duo victores inter se congrediuntur similiter, et tandem adiudicatur uictoria omnium vni tantum. Alter disputandi modus erit: altero die sabbati, affixis thesibus rhetoricae ex

auditis et repetitis, disputabunt, non tam dialectice, quam ornate proponendo et ornate respondendo.

Ordinem personarum statuet praefectus studiorum Germanici, et poterit vti iuditio vel consilio magistri illius scholae: repetitor vero praesit.

HUMANIORES

Eodem fere modo, praeter has vltimi generis disputationes.

58

†
Jhus.

REGULAE PREFECTI STUDIORUM

QUI IN VNIUERSITATIBUS ERIT ETIAM CANCELLARIUS [1].

DE EXAMINE.—CAP. PRIMUM

[1.] Ad curam suam Prefectus pertinere sciat, per examen explorare num illi, qui ad studia nostra ueniunt, idonei sint qui admittantur; regulas etiam ac statuta obseruanda proponere; et postquam se eis uelle parere dixerint, decernere in qua quisque scola audire debeat.

2. Curet diligenter ne quis in ullo auditorio uersetur, ad quod ineptus uideatur, quod non in humanioribus tantum disciplinis, sed etiam cum philosophiae auditoribus seruetur.

3. Nomina eorum, qui admittuntur, in catalogum suum referat; in vniuersitatibus autem seruetur Constit. 4 par., c. 17, § 3.

4. Preter hoc examen singulorum aduentantium, alterum

---

[1] Ex apographo in cod. *Miscell. de regul. S. J.*, duplici folio, sub n. 19. Hae regulae cum illis, quas supra, pp. 307-312, dedimus, conferri debent, nam in multis omnino conveniunt: in illo exemplari decem regulae sunt, quae in hoc desiderantur; contra vero, quatuor regulae hujus monumenti, sub nn. 4, 15, 18 et 26 positae, in illo non reperiuntur. Regulae hujus monumenti, numeris [1], 2, 3, 5, 6, 7, 8 et 9 signatae, capiti I alterius respondent: quae numeros 21, 22, 23, 25 et 27 habent, capiti II: quae numeros 10, 11, 12, 13, 14 et 28, capiti III; tandem quae numeros 16, 17, 19 et 20, capiti IV. Valde inacurate scriptum est; eadem enim verba aliquando cum diphtongis, aliquando sine illis exarata sunt.

est vniuersale, quod statis anni temporibus fieri curet, prout in ordine studiorum constitutum est.

5. Examen vniuersale hoc potissimum modo fieri debet: singula dictata classibus singulis uernacula lingua, in latinum uertenda, uel solummodo themata pro ratione cuiusque classis, proponantur. Caueri autem diligenter debet, ne quis inter componendum laborem ab alio suffuretur.

6. Compositionibus absolutis, non solum ipsi, qui composuerunt, subscribent, uerum etiam eorum preceptores, quid de singulis censeant; et ad quam classem arbitrentur remittendos, ibidem adscribant.

7. Persuadeant sibi omnes nullum hic gratiae locum esse debere, multoque minus discipulis incommodaturum, si inferius, quam meritum est eorum, relinquantur, quam si gradum unum supra uires efferantur.

8. Post hanc compositionem singuli a Prefecto aut ab alio, si ipse non poterit, examinentur. Tum demum eius, qui examinatus est, compositioni Prefectus, audito examinatore, si ipse eum non examinasset, dum recens memoria est, judicium suum adscribat, classemque ei decernat.

9. Postquam omnium scholasticorum nouum fecerit catalogum, singulorum nomina in proprias cuiusque classes redigens, cuique preceptorum eos e[x]scribendos dabit, qui ad eum pertinebunt.

DE SCHOLARUM PROGRESSU.—CAP. 2.UM

10. Singulis diebus modo hanc modo illam classem uisitet; et animaduertat quanam ratione, cum in lectionibus, tum in literariis concertationibus, magistri et discipuli sese gerant. Cum autem admonendum aliquem duxerit, ea moderatione ac prudentia id faciat, ut animos potius addat, quam debilitet.

11. Curet Prefectus ut omnes illi regulas suas, quas ipse habere debet, obseruent.

12. Quae omnibus scholasticis obseruanda sunt, in loco publico affigi curet; quae uero scholis singulis prescribuntur, eisdem, ut commode legi possint, reponantur.

13. Cum intelliget aliquem ex his, qui in Societate aliquando fuerunt, ad scolas uenire, moneat Superiorem, ut quid sit faciendum constituat.

14. Vt explicetur doctrina xpiana. curet, iuxta Const., 4 p., c. 16., et ut confessarii scolasticorum eos instituant, qua ratione conscientiam suam examinent, orent, ut cum spirituali fructu ad confessionem, sacram sinaxim et missae sacrificium accedant. Videat etiam ut ex magistris unus cum externis scholasticis missae intersit.

15. Qui ex scholasticis externis facile compelli possunt, compellantur ad id, quod in ipsorum regulis prestare iubentur: aliis amanter quidem persuadere conuenit, sed ad id non cogantur; nec, si id non prestiterint, a scholis expellantur, dum tamen nec dissoluti nec aliis offendiculo esse uideantur.

16. Inspiciat quibus ex nostris scholasticis priuatum studium conueniat, et quid leggere, quosque libros habere debeant, et Rectorem moneat iuxta Constit., 4 part., cap. 6, § 14; et cum externis, quoad fieri poterit, idem obseruetur.

17. Scholasticis nostris separatus ab externis locus in scholis sit.

18. Videat si cui ex nostris, qui philosophiae aut theologiae operam dant, aliquid temporis diebus feriatis concedendum sit, quod tuendis humanioribus litteris impendat.

19. Nullus ex nostris preceptoribus plus duabus horis et dimidia ante prandium, et totidem pomeridianis, in gymnasio apud discipulos maneat. Absoluent igitur quotidie suarum lectionum pensum horis ad summum quinque.

20. Intelligat Prefectus studiorum regimen ita a se pendere, ut nihil, quod maioris momenti [sit], inconsulto Rectore, statuere debeat.

21. Curet ut, quae publice habendae sunt orationes, gymnasii totius dignitati et auditorum expectationi respondeant. Illa presertim singulari industria est elaboranda oratio, quae de more in anniuersaria studiorum instauratione habetur. Quae cum in eodem propemodum argumento semper uersetur, ne fastidio esse incipiat, noua aliqua artis ac dispositionis ratione condienda est.

22. In hac studiorum innouatione, quocumque ea tempore peragetur, coniuncta cum religiosa moderatione celebritas adhibeatur. Poëmata latino graecoque sermone, et orationes, preceptorum lima expolite, parietibus gymnasii recto ordine affigantur. Si autem dialogi uel comediae exhibende fuerint, ne eo loco indignae uideantur, animaduertat. Ex his autem omnibus, quae electiora iudicabuntur, in quodam collegii libro asseruanda scribantur.

23. Eodem potissimum tempore diligentissimo cuique premia magno iudicio dari deberent, ubi id commode fieri posse uideretur.

24. Auctorum, qui sunt in scolis interpretandi, nomina in ualuis classium inscribantur; positiones etiam ibidem figantur pridie eius diei, quo erunt defendendae.

25. In publicis actibus et in singulis classibus, cum Prefectus studiorum aderit, Superioris locum habebit. Studeat tamen preceptorum auctoritatem apud alios tueri.

26. Eiusdem erit in actibus et disputationibus publicis cuique locum in argumentando tribuere, argumentantibus silentium indicare, et ubi se aliquis importune ingereret, modeste compescere.

27. Cum ad gradus artium aut theologiae aliqui erunt Superiorum iudicio promouendi, Prefectus eos gradus conferet. Animaduerti tamen diligenter debet, ut actus examenque, sicut in ordine studiorum prescriptum est, fiant.

28. Curet denique ut ea omnia obseruentur, quae ex quarta parte Constitutionum et declarationum ad studia pertinent, quantum collegii ratio feret.

Laus Deo.

59

Jhs. Maria.

QUAEDAM QUAE CONFERUNT
AD PROFECTUM IN SPIRITU ET LITTERIS [1]

1.° Il fundamento di tutto il buon gouerno di queste scole mi par che consista in persuaderci, che il fine che si pretende è l' aiutar *in spiritu et moribus* li scolari più che nelle lettere; et però doueriamo a questo essere tutti uniti et d' accordo.

2.° Il nostro modo di procedere con li scolari bisogna che sia tale, che loro intendano et uedano con esperienza che noi non cerchiamo altro da loro, se non indrizzarli, aiutarli et subleuarli.

3.° La disciplina et il castigo l' ho sempre tenuto necessario per li putti, ma quanto l' è necessario per l' emendatione et non più.

4.° Il uolersi seruir della frusta subito che il scolare pecca, fa che loro perdino quel buon concetto, che noi uogliamo aiutarli et indrizzarli, ma che più tosto si credano che noi non pretendiamo altro da loro, se no coglierli in qualche delitto per castigarli; et da qui si sentono tante uolte quelle mormorationi: il maestro mi perseguita, il prefetto m'ha preso in urta. Et questo non solo il dicono i putti, ma se ne lamentano i loro parenti, i quali in un certo modo alle uolte ci uengono ad insegnare il modo di gouernar li putti *cum mansuetudine et lenitate,* come io ho inteso da loro stessi.

5.° Il modo come dobiamo seruirci del correttore, non mi par che ci sia il migliore, che quello che descriue il N. P. Ignatio, cioè usar prima con il scolare le buone parole, l' exortationi, et le minaccie del castigo; et quando questo non basterà per loro emendatione, all' hora s' adopri il correttore per castigarli; il che ancora se non basta per emenda del scolare, si potrà scacciar fuora delle nostre scole, se sarà homo scandaloso all' altri.

6.° Procedendo in questo modo con spirito di mansuetudi-

---

[1] Ex apographo, in *cod. Rom. stud., II*, ff. 269 et 270. Titulum hujus scripti exaravit P. Brunelli.

ne, non per questo habiamo da temere che li tristi non saranno castigati: perchè o questo tristo con le buone parole et auisi s' emenda, o no; se s' emenda, già habiamo il nostro intento; se non s' emenda, non mancherà occasione di capitarci un altra uolta alle mani per castigarlo.

7.° Quando il maestro o prefetto può remediar da se l' uno senza l' altro, mi par che lo debbano fare, maxime se la cosa è secreta et che apporta seco infamia; perchè, far il contrario, mi par che sia contra la charità et la giustitia et il fin che noi pretendiamo.

8.° Però non deueria il maestro hauer a male nè pigliarselo per incontro, se il prefetto o altri metteranno rimedio a qualche inconueniente della sua scola, senza che ne sia fatto lui consapeuole; et il medesimo dico del prefetto, se lui non uenisse a sapere alcuni inconuenienti, pur che ci sia posto rimedio, anzi hauerlo a charo.

9.° Quando il maestro o prefetto saprà qualche peccato secreto del scolare, mi par che lo deueriano conferir col confessore prima che con altri, et pigliar poi quel miglior modo che si giudicherà più expediente per l' emendatione et agiuto del putto, ancorchè qualche uolta bissognasse per questo che noi ci restassimo un poco di sotto. Et in questo bisogna molto auertirci; perchè molte uolte lasciamo di pigliare li debiti mezzi per aiuto di putti, con dire che altrimente ci perdariamo noi d' authorità.

10.° Se il maestro o prefetto haueranno qualche querela da altri scolari contra qualche putto, non mi par che si deue proceder subito al castigo, nè meno ad inquisitioni particulari, se quel che accusa non nomina altri testimonii; et se li nomina, non si deue examinar altro che li nominati, et questo molto destramente, perchè altrimente mi par che si facci torto et ingiustitia all' accusato.

11.° Non mi piace troppo la prattica che qualche uolta si suole usare, cioè, che quando il maestro o prefetto ha qualche inditio o suspitione legiera, etiam che fusse per detto d' altri, sogliono chiamare il putto e dirli: tu hai fatto questo et questo; perchè molte uolte, non essendo la cosa ben fundata, oltra l' incon-

tro et ingiuria che si fa al putto, ne restano l' istessi maestri con poca authorità et reputatione, et li putti, ancorchè siano dipoi un' altra uolta accusatti et ripresi da maestri con uerità, loro li rinfacciano quella prima imprudenza, et si trouano dalla sopraparte et dicono: questo, che V. R. mi dice adesso, sarà come quello dell' altra uolta; et se ne lamentano con li loro parenti, come so io essere occorso, et il padre del putto me l' ha detto a me.

12.° Quando alcuno facesse qualche mancamento, col quale havesse dato scandalo a tutti, all' hora senza altri mezzi sarà necessario il castigo; ma quando non vrgesse quello scandalo, non reputarei io per inconueniente che, se in qualche caso il confessore giudicasse *in Domino* che il perdonarli il castigo per sua intercessione hauesse da riuscire in magior agiuto del giouane, le si debbia perdonare; et in questi casi il prefetto et li maestri doueriano confidarsi della prudenza del confessore, che sempre hauerà l' occhio al ben comune.

13.° In materia d' honestà è d' auertire che, quando il putto una uolta ha perso la uergogna, si fa quasi inaiutabile; et può spesse uolte accadere che, non essendo prima il putto sollecitato se non da uno o due, perchè, tenendolo l' altri per honesto et uirtuoso, non ardiuano sollecitarlo, facendosi di poi tanti exami et inquisitioni, sarà sollecitato da tanti, quanti sono stati li consapeuoli del fallo, o almeno del suspetto del fallo; perchè il suspetto solo, che il prefetto o maestro mostrano hauer della bontà del putto con tanti exami, basta acciò l' altri scolari tenghino quello per somma uerità.

14.° Non si deue far troppo fondamento dell' accuse di putti, maxime non interrogati, perchè ogn' uno sa che, a mala pena san parlare, che subito dicono le bugie, et allhora godono, quando ueggono castigare il compagno.

15.° Torno a dire che, l' intendersela et esser d' accordo li maestri, prefetto et confessore, importa molto al buon gouerno di queste scole, et ogn' un di quelli deueria hauere molto a charo che sia aiutato dall' altri; et mi par che sia cosa molto uana, anzi pernitiosa, quando alcun di loro s' imagina che uerrà a perder di credito, se nelle cose, nelle quali lui doueua porre rimedio, un'

altro con magior occasione ce l' ha posto: perchè in questo modo par che noi non cerchiamo l' aiuto di scolari, ma più tosto il nostro credito, d' esser noi tenuti diligenti nel nostro officio.

16.º Fra questi due anni hormai, che io fo questo officio, non ho inteso che mai ci son stati rumori et intrichi notabili nelle scole, se non l' anno passato, quando li maestri non uolsero hauer comunicatione con il confessore; et quest' anno, da tre mesi in quai, quando nè maestri, nè prefetto han conferite le cose occurrenti col medesimo confessore. Non dico io che il non hauer fatto questa conferenza sia stato causa dell' intrichi, ma dico che mai ci son stati simili intrichi, se non quando non ci è stata questa conferenza.

Che le cose che il confessore tratta con li maestri per l' aiuto delli scolari, come di leuarli da qualche prattica, mutarli loco etc., non lo tratti con il prefetto, nè il prefetto in simili casi lo conferisca con li maestri, perchè uengono delli inconuenienti; ma faccino quel che loro propone, se li pare *in Domino;* et se no, più tosto dichino al confessore che non si può fare.

Patris Brunelli manu. Pleraque sunt magni momenti et asseruanda secreto.

60

QUAE RECTORI COLLEGII ROMANI

SUNT OBSERVANDA [1]

†

Jhs.

QUELLO CH' IL RECTOR DEL COLLEGIO DE ROMA DEUE PROCURARE SI OSSERUE IN ESSO

De quatro cose debe il Rector che sarà nel collegio hauer special cura [cir]ca quelli di casa. La prima è, che li scholari si con-

---

[1] Ex codice *Coll. de Instit.*, *I*, archetypum P. Polanci, quinque foliis non numeratis constans, quae perperam, cum ligaretur volumen, in diversis illius locis collocata sunt. Multa vel addita vel mutata sunt a Polanco; ideo, perspicuitatis gratia et ne annotationum numerus plus justo excre-

seruino et aggiutino nel spiritu et virtù christiane et relligiose. La 2.ª, che faciano profetto nelle lettere. La 3.ª, che si conseruino li corpi per il diuino seruizio. La 4.ª, che la roba del collegio, ordinata alle cose già dette, si dispensi et conserui come meglio potrà.

QUANTO ALA PRIMA PARTE DEL PROFETTO SPIRITUALE [2]

Primo. Tutti si sforzino di hauer la intentione recta, non cercando le lettere per altro fine che della diuina gloria, et aggiuto delle anime. Et così si risoluino de studiar' *da vero* con grande diligentia per conseguir' il fine detto, et satisfar' alla *santa* obedientia: et nelle sue orationi dimanderanno gratia di aggiutarsi et fare profetto nelle lettere.

2.º *Tutti procurino d' hauer la mente pura: et perciò* vsino ogni giorno esaminar due uolte la sua conscientia al modo consueto *qui in casa*. Et fra il dì habbino *regolarmente* una hora per darsi all' oratione, nella quale potranno dir' l' ufficio della Madonna et altre orationi, secondo le deuotione dogni uno, o il parere del Rettore, *cui discretione, se altro conuenessi a qualche particolare, proueda ad ogni vno di quello li conuiene.*

3.º Ogni otto giorni si habbino a confessar' et comunicare, non più o manco spesso, senza speciale conseglio del Superiore: et tutti si confessino da un medesimo confessor *in vno o più giorni,* diuidendosi per la settimana, in modo che ogni dì doi o tre si possino confessar' et comunicare.

4.º Come è da procurare che col feruore del studio de lettere non s' intepidisca quello delle uirtù, così le longhe deuotioni o estraordinarie mortificationi è de procurare non impediscano *li*

scat, ea per totum hoc monumentum, duobus locis exceptis, quae speciali modo in annotationibus notantur, italicis characteribus indicabimus. Extat latinum apographum in cod. *Instruct.*, *1546-1582*, ff. 64 et 65, quod ab archetypo Polanci verbis tantum et paragraphorum collocatione differt; in fine tamen caput speciale addit: «Quomodo rector gerere se debeat erga juuentutem externam, collegii lectiones frequentare volentem». Hoc autem caput, utpote in archetypo desideratur, immediate post archetypum edendum duximus.

[2] Quae ab initio praecedunt, sunt manu Polanci exarata.

scholari più che si conuenga al studio, o etiam *li faciano più deboli ch*[*e*] *conuenga al corpo;* et però, fuora delli digiuni commandati per la chiesia, non digiunino senza conseglio del Rettore, nè usino discipline, o cilitii, o uigilie, o altre mortificationi delle sua carne, *sanza conseglio del detto Superiore;* perchè lui potrà meglio giudicare quanto si debba concedere a tal desiderio, et permetterà a ogn' uno quello li conuiene. De publice mortificationi fuori di casa, manco si farà alcuna, senza l' approbatione del Superiore.

5.° Tutti sentiranno messa ogni giorno (se per causa giusta, come infirmità, il Rettor' non dispensassi), et tutti sapiano rispondere et seruire, et si sforzino sentir la *messa* deuotamente, non sedendo, nè apoggiati, ma inginocchione o in piedi.

6.° Ogni domenica et festa sentano la predicatione la matina, et la lettione al tardi, che si fa nella chiesa nostra: et si trouino *anche* alla lettione della dottrina christiana, che si farà in esso collegio, *et loro in tali dì specialmente* si essercitino nel predicare in toni diuersi.

7.° Tutti procurino *di hauere internamente,* et mostrar di fora nel uolto, nel parlar, nell' habito et andar decente, et in tutto l' huomo esteriore, *ogni* modestia, per dar a quelli che li uederanno essempio et edificatione buona, oltra la satisfattione della propria conscientia. Et per questo effetto sarà un sindico *fra loro,* il quale notarà li deffetti di chi si accorgerà, et referirà al Superiore, o lui darà penitentia, secondo l' autorità li s[arà] data.

8.° Per leuar' ogni occasione di offensa del Signore, nessuno uada fuora senza licenza, et compagnia *data per il Superiore,* se in qualche caso altro non paresse *a lui,* il qual non darà licenza in tempo di maschare di andar per Roma senza grande bisogno.

9.° Non parlino con forastieri dentro nè fora del collegio, potendosi escusare, se non quelli a chi sarà data licentia, et de cose spirituali, ouero apertenenti alli studii; nè anche con quelli di casa parlino indiferentemente, ma con quelli che saranno assegnati: *et il Superiore che li assegna habbia* rispetto a che *ogni uno* conuersi con quelli, che possono aiutare o essere aiutato da loro.

X.° Non scriuano nè riceuano lettere nè pollize, che prima non passino per mano del Rettore, in modo che, se a lui pare, li legga o mandi, et non altrimente.

XI. Niuno hauerà dinari *nel collegio: et se li portò quando intrò in casa,* li facia seruare a chi *ha tal cura* del Superiore.

XII. Niuno pigliarà cosa alcuna, etiam minima, de altrui *da per se o donata* senza licenza *del Superiore,* hor sia di casa, *hor di* fuori di quella: nè manco prestarà o pigliarà in presto, lasciando la cura di ciò al Superiore.

XIII. Niuno pigli autorità di commandare altrui, se non hauesse tal' offitio, che richiedessi ordinare ad altri.

XIIII. Auanti il mangiare si dia la benedittione, et le gratie dopo hauer mangiato, con la debita gratitudine; et in tanto che si mangia, si legga qualche libro spirituale, o si predichi, acciochè, non solamente li corpi, ma etiam l' anima habbia il cibo suo.

XV. No s' impacci uno nell' ufficio d' altro; ma se uedessi alcun mancamento, potria auisare con fraterna carità al medesimo, o a chi meglio potrà aiutarlo.

XVI. La casa si tenga netta, et ogn' uno habbia cura di quello che a lui tocca, come delli uestimenti proprii, et letto, et camera, et altre cose concesse per l' uso suo, quanto alla nettezza, acciò l' esteriore sia inditio della purità interiore, et inuiti a quella.

XVII. Tutti obediscano intieramente al Rettore, et a chi lui concederà sua autorità: et a chi non uolesse ubidir', non se li dia in casa da mangiare, perchè così non durarà mai in casa chi non è figliolo d' ubidienza.

XVIII. Il Superior habbia cura di aiutar' ogn' uno con medicine *spirituali,* conuenienti a sua infirmità, come sarebbe, a chi è inclinato a superbia, essercitandolo più nelle cose basse, et li aiuti con penitentie, etiam nelli piccoli dissordini, acciò si euitino tanto più li maggiori.

XIX. Con li più gioueni stiano li più maturi et conosciuti, hor' in una camera, essendo più che uno in essa, hor uicini, se hauesse ogn'uno sua cella: et essendo doi insieme, non habbiano mai la camera reserata, che non si possa aprir per di fora.

XX. Guardesi fra tutti carità, et non si compatisca alcuna *mala voluntà fra li fratelli.*

QUANTO ALLA SECONDA PARTE DELL' AIUTARSI NELLE LETTERE

Primo. Ogn' uno si lasciarà gouernare quanto alle cose che ha a studiare, il maestro che ha da sentire, et il modo et tempo che in una cosa o in un' altra si ha da spendere; ma il Rettor' *(a chi ogni vno si sarà dimandato, dica quello che sente)* sarà solicito di uedere quello che a ogn' uno conuiene; et in ogni facultà si legga la dottrina più solida, et autori più approbati che in quella siano, et specialmente li sia raccommandato che tutti siano ben fundati nella gramatica, auanti che passino oltra.

2.° L' ordine è necessario quanto alle classi più alte o basse, secondo quel che sanno li scholari, in modo che li minori, et maggiori, et mediocri habbiano quanto possono capire delle lettioni, le quali non deuranno farsi fuora delle hore ordinarie, benchè secondo li tempi si possa anticipare o postponere una lettione o un' altra, il che restarà alla discrettione del Rettore.

3.° Auanti la messa si faccia una lettione per spatio d' un' hora in circa: doppo la messa, como sarebbe in questo tempo a 12 hore, si leggerà fin' alle 14, et un' altra hora dopo questa tale lettion sarà per disputare sopra le lettioni udite, et repeterle, in modo che a 15 hore sia il tutto finito, auanti mangiare. Dopo mangiare, cioè a 16 hore, si farà vna repetitione sopra le lettioni per un quarto o meza hora, se non si legessi qualche libretto in quella hora. Dopoi, alle 20 hore, si cominciarà di nouo la lettione insino a 22, et un altra hora de repetitione et disputatione, come la matina, insino a 23, che si cenarà. Dopo la cena si faranno tre uolte la settimana le repetitioni, come dopo mangiare; *ma con questo ordine si può cominciar et finire p[iù] a buona hora [o] più tardo [secondo li] tempi, come [è detto].*

4.° Le feste fra la settimana si farà almeno una hora di lettione la matina et un altra dopo mangiare.

5.° Le domeniche et etiam le altre feste potrà attendere a riuedere ogni uno da per se le cose già uiste, et a qualche hora depoi mangiare si metteranno conclusioni per disputar' dele cose

uiste fra la settimana, ouero alcuni mostraranno le sue compositioni, et altri disputaranno con loro, et etiam, quando parerà conueniente, se li proponeranno themi per componere all' hora, et poi li maestri ausculteranno, et l' uno *delli scholari sarà censore* dell' altro, per riprenderlo, se in qualche cosa errasse: et alcune uolte li più prouecti si eserciteranno in pronunciare a mente orationi prima scritte, ouero de improuiso le faranno, secondo che sarà iudicato espediente per chi ha la cura.

6.° Fra la settimana etiam diligentemente si esercitino nel componere, et il maestro potrà farli leggere, et li emendarà nel tempo delle lettioni in parte, in parte fuora di quello, secondo che se giudicarà espediente.

7.° Tutti parlino latino: et quando uno non parlassi congruamente, chi se accorgerà, lo emendi.

8.° Siano diligenti nel sentire le lettioni, adnotando nelle sue charte o libri bianchi quello che dictarà il maestro: et se in qualche cosa hanno dubitatione, debeno procurare de intenderla, comunicandola con chi saperà insegnarli.

9.° Quando si uedessi che uno non fa profitto nelle lettere per mancamento d' ingegnio o memoria, o per esser molto male sano, o per non uolersi aplicare al studio, il Rettore auisi *al Preposito della Compagnia,* acciò sia leuato *il tale* del collegio, et dia loco ad un altro, che possa far' più frutto; ma se non fossi colpabile questo difetto, si potranno li tali repigliare nella casa, acciò in altre cose seruino a Dio.

QUANTO ALLA TERZA
DE CONSERUAR' IL CORPO PER IL DIUINO SERUICIO

1.° Si serui ordine nelle hore del andare al letto, leuarsi, mangiare, missa, lettioni, et tutto il resto, benchè il mutare le hore (come è detto) secondo li tempi sia in mano del Superiore.

2.° Habbiano per il meno sei hore per il riposo corporale, et insino a sette hore a chi uorrà si potrà permettere; tutti pur si leuaranno a una hora, che il suegliatore li chiamerà, et tutti dormeno con camise, et ogn' uno al suo letto. Fra il giorno non si dormirà, almeno niuno si metta sopra il letto, essendo sano, per-

chè dell' infermi sarà altra ragione, et si accommodaranno al conseglio del medico.

3.° Il mangiare sia moderato quanto alla quantità, *et basterà mancho de vna libra de carne al dì, et de altre cose al rispetto di questa, fora del pane, doue non sarà altra misura che del bisogno d' ogni vno, et si pigliarà tal pane, que sia sano et vtile.* Et *generalmente* habbia rispetto il rettore alla sanità et forze corporali, procurando si diano cose sane: et quando in tauola mancarà qualche cosa a uno, altro che li stia uicino lo dimandi per lui.

4.° Il beuere sia de uino assai aquato, et con misura si dia *regolarmente* in modo, che non si passi di tre bichieri per uno di uino et acqua, perchè li scholari, *quanto* starano più *sobrii, sarano più atti alo studio.*

5.° *Non studino in hore non conuenienti, come dopo pranzo et cena, cose de importanza, et facino alcun essercitio corp[orale] quelli ch' [hanno] di bisogno,* et piglino alcuna remissione dello studio, et honesta recreatione corporale, come sarebbe andando a spasso dopo cena, *in tanto che non cè horto in casa,* con la compagnia et nel modo che 'l Superior' ordinarà, o ragionando in casa de cose honeste et non faticose con chi li è concesso parlare.

6.° Ogn' uno habbia cura conueniente di conseruar' la sanità, in modo che, si se accorgessi esserli qualche cosa necessaria, non lassi di representarla al Superiore per rispetto alcuno, come sarebbe di mortificarsi, etc.; ma non la propona senza prima hauer fatto oratione, et sentire che tal cosa li sia necessaria o molto conueniente, et allhora potrà proponerla al Superiore, non facendo altrimente instantia, ma lassiando tutto il pensiero a lui.

7.° Habbia qualche cura della sanità [dei] particulari per con[ser]uarla, et se si perd[e], per n' hauerla; ma og[ni uno], quando si sentirà infermo, massime di febre, debbe auisare l' infermiero, o far che 'l Superiore l' intenda; et procurando dar' edificatione con la patientia et humilità, obedisca all' infermiero et meddico, cui elettione, et etiam del spetiale et infermiero, sarà del Superior', senza che l' infermo se habbia a impacciare, et non si pigli nulla del spetiale senza conseglio del medico.

8.° Nel uestire et calzare habbiasi cura della sanità corporale et della decentia, benchè in *qualche* particolare, *quanto (lle cose de[tte] di sopra et ques[to],* la discretion' uederà se altra cosa conuiene [5].

QUANTO ALLA 4.ª PARTE
DELLA DISPENSATIONE ET CONSERUATIONE DELLA ROBA

Primo. Habbiasi vn libro delli instromenti delli beni stabili del collegio, et tengasi in casa, o vero stia in mano delli signori procuratori, acciò sempre possa constare dell' intrate et del tempo de riscoterle.

2.° Sia vn altro libro ordinato, doue si scriuano li denari che ordinariamente si riscoteno dell' intrate, et etiam li estraordinarii, et anche le summe delle espesse, aciò si possa veder presto il stato del collegio quanto al temporale: et questo libro etiam stia in casa delli signori procuratori, o vero nel collegio.

3.° Tutti li denari dati in beneficio del collegio de qualunque parte, et le intrate che fra l' anno si riscoteno, vengano in mano delli signori procuratori, et per quella si dispensino in vtilità dell' opera.

4.° L' espenditore pigli di mano delli signori procuratori li danari ch' ha da spendere, et scriuali in vn quinterno, et anche quello che espende, per minuto, et sia parato per renderli conto ogni 8 dì; et essendo per loro aduertito de quello deue far' o non far', seguiti l' ordine che li darano.

5.° Circa la casa, quando hauessi bisogno de riparatione, auanti che cresca l' incomodità, si dia auiso alli signori procuratori, aciò prouedano.

6.° Si habiano liste delli bieni mobili, come de letti, libri, vesti et altre maseritie de casa, et vna copia sia in mano delli procuratori, altra in mano del Rectore.

7.° Habbiasi aduertenza che non si perda niente, et si guastino il mancho che si può queste robe, et per questa causa et per magior honestà si lauino in casa li pani, et si aconcino, se si potrà.

---

[5] Quae sequuntur ad finem usque a Polanco scripta sunt.

8.° Si procuri che si faciano le prouisioni in grosso a suoi tempi, et si ricorra alli procuratori, che darano ordine come si faciano.

9.° Solo colui che ha la cura possa impaciarsi de simili robe di casa, hora siano per il vitto, hor per vestito o letti, et lui le dispensi secondo l' ordine che hauerà dal Rectore dentro, et delli signori procuratori di fuora.

10. Il vestir' loro sia de pane più presto utili et durabili, che de precio; et quando si hauessi in questo a far' espessa in grosso, il rectore facia auisare alli signori procuratori.

11. Si tengano libri a sufficientia per le sciencie che si possono et deueno trattar nel collegio, et non si scriua in quelli che sono de maggior prezo, ma più presto nelli quinterni de carta biancha ch' ogni uno hauerà; se pur fossino libreti di poca espessa, potrano scriuere dentro, et far come li tornarà meglio.

12. Per la conseruatione delli sani et curatione delli infermi, sarà meglior dar vn tanto al medico al anno, come li signori procuratori s' acordarano con lui, che pagarlo ogni volta che viene.

13. Anchorachè non è serrata la porta alli benefactori, non si accetti per conto del insegnar cosa alcuna delli padri o parenti delli scholari che vengono, per il premio delle fatiche nostre in seruizio de Dio: de lui solo l' habbiamo a aspettare.

QUOMODO RECTOR GERERE SE DEBEAT ERGA JUUENTUTEM EXTERNAM, COLLEGII LECTIONES FREQUENTARE VOLENTEM [4]

In primis admittentur dumtaxat, qui sic legendi pingendique periti sunt, vt saltem quod scripserint legi queat.

Cuiusuis conditionis admittentur scholastici externi, quorum ad consequendum disciplinarum virtutumque ornatum aspirabit animus; inuitis tamen parentibus, qui eis subditi erunt, neutiquam.

Sciscitetur Rector ab omnibus, in lectionum frequentatione perseueraturis, quae eorum sit intentio, si parati sint suis parere magistris, in rebus doctrinam probosque mores concernentibus,

---

[4] Vide supra, annot. 1, ubi de hoc capite sermonem facimus.

seruando modestiam, a spurcis verbis prauisque colloquiis linguam arcendo, et vt vno omnia complectar verbo, omnem honestatem seruando. Quod si affirmanter respondeant, receptorum cathalogo inscribi poterunt; si vero neganter, minime.

Curet praeterea intelligant consuetudinem esse omnium in collegio agentium, ad minimum semel vnoquoque mense confiteri, singulis diebus sacris missarum solenniis interesse, necnon et dominicis festisque diebus praedicationi, doctrinaeque christianae interpretationi. Ad quae piis blandisque exhortationibus erunt alliciendi, si ad ea exequenda sua sponte non ferantur.

Admissorum diligentissima cura habebitur vt ad vnum omnes in literis et spiritu proficiant, intelligantque ipsi et eorum parentes, se alio non tractari modo, quam ipsimet domestici, nimirum cum omni charitate et sollicitudine.

Petulantiores, obedire renuentes, admonitionibus atque reprehensionibus primum corripiantur, tum demum, si has vilipendant, corrector suo fungatur munere, si acrioris correctionis fuerint capaces (erit autem is corrector a corpore Societatis alienus, certo stipendio donatus). Si vero nulla profuerit correptio, admonitis parentibus, ad instar putris ouis, ne in alios repat contagio, a grege excludentur.

61

PRIMA STUDIORUM ORDINATIO

IN PATAVINO COLLEGIO

Eam vide in his MONUMENTIS HISTORICIS, *Epistolae mixtae,* t. I, pp. 587-593. In opere *Constitutiones Societatis Jesu,* Matriti MDCCCXCII edito, pp. 345 et 346, pars illarum hispano sermone reperitur.

62

STUDIORUM ORDINATIO

A P. ANNIBALE DE COUDRETO PATRI JOANNI DE POLANCO MESSANA ROMAM MISSA 14 JULII 1551

Eam vide in his MONUMENTIS HISTORICIS, *Litterae quadrimestres,* t. I, pp. 349-358.

63

SCOPUS ET ORDO
SCHOLARUM MESSANENSIUM SOCIETATIS JESU [1]

IN NOME DI DIO NOSTRO SIGNORE

HAVENDO L' illustrissimo signor Gioan di Vega Vicere di questo regno di Sicilia la cura per il suo grande et vero Christiano animo di tenere gouernato il detto Regno et accomodato nõ solamente del temporale: ma ancora del spirituale: mettendo con la sua molta prudẽtia per luno et per l' altro mezzi cõuenienti e necessarii, a supplicatiõe delli spettabili Giurati della Nobile cita di Mesina pochi mesi fa, ha fatto venire in essa cita certi padri della compagnia e congregation di Giesu [2], instituta e cõfermata per la .s. sede Apostolica per il gran frutto che han fatto é fanno in seruitio di nostro Signore nela sua chiesia et nella christianitade: persone molto notabili cosi in lettere come in religione vita e costumi: A li quali estato designato per stantia sua la chiesa et casa di san Nicola accioche a gloria diddio et per l' utilitá comune della giouentú et delli huomini studiosi, leggano le lettioni infrascritte. Et secondo che hanno cominciato [3], rincomiciaranno di nuouo cõ ogni ordine et continuatione al principio dell' ottobre [4] perche saranno gia nella detta casa di .S. Nicola

---

[1] Hoc monumentum, licet, typis mandatum, publici juris fuerit, attamen adeo rarum est, ut illud denuo in lucem edere non dubitaverimus. Orthographica signa, aliquando non satis correcte posita, prout extant in exemplo, quod prae oculis habemus, religiose servamus. De tempore ejus editionis, anno scilicet 1548, vide *Polanci Chron.*, t. I, pp. 268 et 281.

[2] Patres et Fratres, a S. Ignatio ad hoc munus obeundum designati, «ipsa tandem octava Paschae hujus anni 1548 Messanam incolumes pervenerunt...» POLANCO, *loc. cit.*, t. I, pag. 281, n. 243. Eorum nomina vide in *Epist. Quadrim.*, t. I, pag. 91, annot. 1.

[3] «Il Senato... incarica Cristoforo La Rocca e Pantaleo Cinigò di curare il restauro e l' ampliamento della chiesa e delle case di S. Nicolò, ed intanto che si provvede a ciò alloggia i Gesuiti in alcune case prese in affitto dalla curia arcivescovile, nelle quali il 26 Aprile si aprono le scuole e si incomincia ad insegnare all' uso dell' Vniversità di Parigi.» *CCCL annivers. della Vniversità di Messina*, pp. 5 et 6.

[4] Vide *Polanci Chron.*, t. I, pag. 283.

per questo disegnata doue si hanno fatto schole necessarie per le lettioni et essercitii litterarii in che si mettera et hauera la cura et diligentia necessaria, per essere il fine delli detti padri seruir a Dio nostro Signore predicãdo legendo e con opere euangelice et christiani essercitij, redurre le anime al timore diddio il quale e prĩcipio della sapientia, et ancora questo fanno et faranno senza mercede o stipendio senon quello che sperano dalla diuina gloria, non hauendo proprio se non sustẽtandosi della elemosina la quale li spettabili giurati della detta cita col zelo che hanno al seruitio di nostro Signiore et profitto della sua republica, come magistrato catholico et prudente gli hanno assignato per il suo vitto e vestito et percio si fa intendere ad ogni persona studiosa di lettere, et desiderosa di crescere nelle virtu come in essa Cita gli detti padri cominciaranno á leggere come detto e le infrascritte lettioni al prĩcipio dell' ottobre.

Primieramente saranno insegnate le cose della grammatica et lingua latina in tre scuole distinte, hauendo ciascuna scuola il suo Maestro deputato che solo intenderá alli proprij scolari suoi.

Nella prima scuola saranno introdutti gli figlioli nelli principij della grammatica fin che sapiano scriuere et parlare latino puro et congruo.

Nella secunda scuola vn altro maestro insegnera quelli che gia saranno bene principiati et fondati nella grammatica, per scriuere et parlare ornatamente in latino, legendo autori eloquenti et libri di elegantie.

Nella terza scuola leggerasi per il terzo maestro l' arte oratoria pigliando scrittori gli piu nominati come Cicerone, Quintiliano: et con dichiaratione delle principali orationi di esso tullio:

Et nelle tre scuole dette oltra delle sue lettioni, si faranno per ordinario repetit[i]oni, interrogationi, concertationi, compositioni, declamationi: et altri simili essercitij conuenienti a ciascuno seguitando il modo et ordine che s' usa in Pariggi essendo il meglio che tenere si possa per facilmente et perfectamente diuentare dotto nella lingua latina.

In altra scuola insegnarasi la lingua greca cominciando dalli primi fondamenti et legendo alcuni autori greci che saranno più

a proposito secondo la capacita et elettione delli studianti con' essercitio in parlare et scriuere in greco come si fa nel latino.

Similmente si faranno lettioni et essercitij della lingua hebrea essendo luna et laltra molto vtile per intendere la sacra scrittura.

Per altro maestro si cominciara il corso della filosofia di Aristotele pigliando il principio dalla logica con la sua debita introduttione: et con frequentar le dispute et altri mezzi di fare frutto.

Altra letione si fara della filosofia morale o' ethica daristotele.

Anche si leggera della theologia scolastica con buoni essercitij, atti, et disputationi secondo lusanza di pariggi essendo la detta faculta di theologia scholastica molto necessaria per intendere distintamente la sacra scrittura et per saper vitare et espugnare varij errori.

Si leggera ancora la sacra scrittura con pia et orthodoxa expositione delli santi padri et dottori della santa chiesia catholica et apostolica.

Altra letione sara di qualche buona summa delli casi de conscientia per saper fare et vdire debitamente le Confessioni.

Oltra di tutto questo si attendera diligentemente ad aiutare le anime nelle cose spirituali legendo a tempi et giorni opportuni qualche buona institutione circa della dottrina Christiana, cioe di quello che e tenuto sapere et osseruare ogni fedele Christiano accomodando la tal lettione tanto a grandi come a piccoli.

Cosi con laiuto diuino si faranno tutte le sopradette lettioni et essercitationi con ogni cura et diligentia, conformando il tutto al modo Parisiense il quale fra gli altri si reputa essere et exactissimo et vtilissimo, et come detto e, oltra delle lettere et scientie diuerse, si hauera grande solecitudine circa delli boni costumi et del profitto spirituale. Accioche in questa manera cresca maggiormente lhonore diddio nostro signore, et la vtilita et consolatione delle anime fedeli. Amen.

MESSANAE Petrus Spira.

64

CONSTITUTIONES PRO UNIVERSITATE MESSANENSI [1]

Audiatur quottidie missa ab omnibus, quae dicatur ante primam lectionem.

Legatur die veneris in singulis scholis doctrina christiana pro captu omnium.

Singulis mensibus omnes confiteantur; et si qui sint devoti, communicent, de consilio tamen confessoris.

Omnibus diebus dominicis et etiam festivis audiant concionem.

Singuli praeceptores ante inchoationem lectionis orent et inducant omnes ut simul orent: in classibus puerorum, etiam publice ut respondeant pueri; vesperi idem faciant, ubi dimittuntur scholares.

Doceantur omnes scholares examen generale, et ut quottidie illud faciant, exhortentur: curetur ut omnes sciant doctrinam christianam et modum confitendi.

Ut saltem quottidie bis mentaliter orent vel vocaliter, ubi surgunt et ubi eunt cubitum.

Nullus omnino juret quodcunque juramentum: *quod si enormi* aliquo modo Dei et sanctorum nomen usurpabunt, eis aliqua pena esset adhibenda.

Nullus obscoenum verbum dicat.

Nullus ludat alea vel quovis ludo prohibito, *sub aliqua pena.*

Omnes timorem divinum prae oculis mentis habeant et toto corde complectantur; ac mundi honorem, qui contrarius sit legi

---

[1] Ex cod. *Sicula. Fundat. Colleg.*, *vol. V*, circa medium: quatuor foliis constat. Hoc monumentum videtur ante annum 1553 scriptum fuisse; quod ex annotatione quadam illi apposita, quam inferius damus, satis manifeste apparet; ait enim: «... allá se vea y se ordene lo que paresciere más conuenir; que acá se da por bueno, en especial hasta que se enbíen las constitutiones generales para todos nuestros collegios»; ubi videtur esse sermo de 4.ª parte Constitut.: nunc vero Constitutiones Societatis ante annum 1553 non fuerunt promulgatae, vel in diversas Societatis domos missae. Titulus hujus scriptionis in *ms.* desideratur.

Dei, pestem credant sentiantque certissimam ac pernitiosissimam esse orbi universo.

Finem constituant omnes, non solum studiorum, sed etiam operationum omnium, honorem Dei et gloriam.

Semper orent et instanter Deum, ut mentem illis bonam det et sanctam, ut nihil quis de statu suo deligat, nisi prius diligentissime oret magna devotione, cum omni propriae voluntatis abnegatione.

Omnes diligentissimam rationem habeant temporis, ne ociosum praetereat et inutile, quod debet omnibus esse pretiosissimum.

Nullus scholasticus veniat cum ense aut pugione in scholam, sub aliqua etiam pena [a].

Omnes impuberes subjaceant ferulae, puberes verbis graviter objurgentur in publica schola, vel omnino rejiciantur, ubi incorrigibiles inveniantur.

Omnes scholastici examinentur, et pro ratione facultatis uniuscujusque applicetur suae scholae [b].

Constituatur qui indicem habeat omnium, et notet absentes; et parentes certiores reddantur de eorum absentia.

Omnes loquantur latine utcunque, et sit qui notet non loquentes latine.

Sit in unaquaque classe syndicus, qui exploret omnes omnium conversationes et referat ad preceptorem: syndicus secretus sit et secrete deferat [c].

---

[a] *In margine interno:* Devríase añadir que ninguno patee ni silue para que el maestro acabe, ni aga en las escuelas otro acto desonesto. Y otro statuto, que los maestros no pasen el tiempo, que les es limitado, de su lectión, porque no tengan occasión los escolares.

[b] *In margine:* Estos estatutos, que conciernen bonos mores, porque no se oluiden, debrían proponerse cada mes á los discípulos por el preceptor ó en común.

[c] *In margine:* Para que esto se obserue meior y sin odio del síndico y preceptores, será bien, cada vno que se ponga en la matrícula de estudiantes, se profiera ser contento y con deseo de ayudarse, ruegue á todos que le acusen siempre de sus faltas ante el preceptor, y si hiziere ausentia del estudio, ante sus padres ó personas que de ellos tienen cuidado; y esto se debría hazer en público. Por consiguiente se hauría de hazer otro statuto, que todos

Qui Donatum discunt, iis magna adhibeatur disciplinae cura, ut eorum mores formentur sancte et pie in Domino.

Iis contentio proponatur in duas partes divisis, utra pars alteram vincat memoria et numero versuum, ita ut habeat quisque adversarium suum cum quo contendat. *Sed duo advertant* praeceptores: 1.° ut pares copulentur, quantum fieri potest; 2.° ne quid gravioris incommodi ex hujusmodi contentione nascatur, quale esset odium et peccata, vel nimium studium vincendi aut non succumbendi (quod redegit aliquos ad insaniam), vel etiam dejectio unius et insolentia alterius: utrumque autem discretio praeceptoris temperabit.

Singulis sabbatis nihil addiscatur, sed tantum recitent quicquid per totam hebdomadam memoriae mandabunt, simulque exercitabuntur levibus concertationibus, ut si quis dicat: da futurum *fero;* da praeteritum *doceo,* etc.

Ii simul doceantur doctrinam christianam et pias orationes, et ex suis auctoribus accipiant exemplaria, in quibus imitandis exercebuntur in schola.

Qui principia grammatices edocebuntur, ii memoriter discent regulas omnes grammaticorum.

Quae audient, omnia scribent in suis libris papiraceis, in quibus possint commode sua glosemata ponere. Et, audita lectione grammatices, examinabuntur singuli a praeceptore pro ratione regulae. Similiter fiet in enarratione auctorum, ubi singulae partes excutientur ad rationem regularum grammaticarum.

Disputabunt quottidie semel ad vesperam super lectionibus illius diei, distincti in duas partes, excitata contentione honesta vincendi.

Alternis diebus variabunt pro captu suo.

Quottidie thema componetur ac recitabunt et corrigent ad unitam compositionem praeceptoris.

Singulis sabatis mane nihil legetur; repetentur tantum omnes lectiones hebdomadis exacte. A prandio unus proponet vel the-

---

los que continúan las lectiones se hiziesen matricular, lo qual sea sin costa; y alli se deurían leer á todos los estatutos que conciernen bonos mores, entre los quales será el precedente.

ma, vel lectionem aliquam, vel regulam defendendam, et alii omnes disputabunt.

In ea classe dabitur opera, ut nullum verbum vel sordidum usurpetur; omnia vero latina sint et pura, ita ut sola puritas, congruitas sermonis latini excutiatur et desideretur in hac classe [d].

In 2.ª classe, praelecta quavis lectione, primum unus repetat, a praeceptore designatus; deinde ipsi disciputi, inter se distincti in duas partes, conferant; postea examinabit praeceptor, que ad elegantiam phrasium et alias observationes latini sermonis attinebunt: quottidie thema component; quottidie variabunt et disputabunt; quottidię ad vesperam honesta contentione estate versus component, hieme solute orationi magis instabunt, ad arbitrium tamen hic professorum.

Sabbato mane nihil praelegetur; tantum repetetur quicquid auditum est in tota hebdomada. A prandio unus defendet vel compositionem aliquam, vel lectionem, vel regulam, et alii disputabunt. Omnes in classe loquantur latine, observante uno ex condiscipulis; constituetur etiam alius, qui ex indice numerum habeat omnium absentium, et deferantur omnia ad praeceptorem.

Rhetor [e] exercebit suos primum, ut faciat unum referre lectionem, et deinceps inter se conferre omnes; deinde ut quottidie aliquid varient; preterea ut unus habeat declamationem in quovis genere, aliis adversus illum declamantibus; aliquis dialectico more nonnihil sustineat ex praelectis, et alii oppugnent. Haec duo succedent vicissim alternis sabbatis. Philosophus semper erit diligentissimus: in quavis lectione jubebit primum unum repetere illam coram omnibus, deinde omnes inter se conferant. 2.º Semper ante sequentem lectionem preceptor jubebit de praecedenti disputare. Singulis vero sabbatis legetur quid mane, una lectio;

---

d *In marginibus inter duas paginas:* Quanto á estos exercicios y los siguientes no será poco obseruarlos, aunque menos fuesen; y la experientia y uso yrá mostrando lo que conui[ni]ere annadir, ó quitar, ó moderar; allá se vea y se ordene lo que paresciere más conuenir; que acá se da por bueno, en especial hasta que se enbíen las constitutiones generales para todos nuestros collegios.

e *In ms. legitur* Rector.

sed tamen reliquum tempus dabitur repetitioni hebdomadis. Post prandium possitiones defendet unus, quas alii omnes oppugnabunt.

Omnibus diebus dominicis et festis enarrabit ethica Aristotelis ad Nicomachum, et suis jubebit repetere, atque ante lectionem de praecedenti disputare.

Preleget extra ordinem mathematicem, quo tempore commodissimum esse ab ipso Rectore censebitur: primum aliquot libros Euclidis, donec assuescunt demonstrationibus; deinde practicam arithmeticam Orontii et ejusdem spheram, astrolabium Stoflerini et theoricas Purbachii.

Grecus interpres antemeridianum tempus dabit suis auditoribus grecis. Praeleget autem partim grammaticam, et ex auctore aliquo, qui possit capi ab omnibus, etiam rudibus tirunculis; partim, ut possit provectioribus quoque satisfieri, enarrabit [f] gravem aliquem auctorem, observans omnia exercitia quoad patietur tempus, etc., ad formam grammaticorum et rhetorum.

Hebreus interpres pomeridianum tempus dabit suis discipulis. Leget autem semper partim grammaticam, partim aliquid ex sacris litteris; et pro temporis ratione atque scholarium capacitate exercitia prestabit ad modum grammaticorum.

Theologus scholasticus post suam lectionem faciat unum repetere: deinde omnes inter se repetent et referent ipsam, praesente lectore, ut si quid dubitent, contendant, vel ignorent, possint doceri a preceptore antequam legat; hoc, quoad ejus fieri poterit, observabitur: disputabitur super praesenti lectione. Et singulis sabbatis a prandio unus sustinebit positiones, quas alii oppugnabunt. Ante prandium vero repetentur omnes lectiones totius hebdomade.

Diebus festis omnibus atque dominicis enarrabuntur Pauline epistole.

Si conscientie casus erunt explicandi, omittenda est aliqua lectio theologie scholastice, ut in ejus locum succedat summa casuum conscientie.

---

[f] enarrauit, *ms*.

In qua hebdomada nullum incidit festum, in ea a prandio die jovis non legetur, sed dabitur omnibus studiis otium; ita tamen ut honeste juvenes ferientur [g].

Unoquoque etiam mense a quovis preceptore dabitur unus scholasticus, qui publice in ecclesia dive Marie vel nostra suas positiones defendet, preside preceptore, ut singulis propugnatoribus sui adsistant preceptores: publice autem per compita conclusiones affigentur, ut notum sit omnibus, et pateat locus ad contentionem scholasticam.

Divisio classium [h] in duas partes, tametsi utilis est, variabitur tamen singulis sabbatis, ut ne semper iidem ex eadem parte stent et simultates ali possint. Ita fiet ut modo adversarii sint, modo vero socii.

De diebus festis, se ha de hazer una constitutión: pienso será, que se lea todas las fiestas de deuotión todo el día, que son aquí muchas; las de consuetudine después de comer; las de precepto ninguna, si no que se predice en nuestra iglesia ó se lea de scriptura y de éthicas.

Incriptio. Messina. Constitutiones pro uniuersitate Messanensi.

Alia manu. Constitutiones del collegio de Mecina.

65

MONITA PRO SCHOLIS TYBURTINI COLLEGII [1]

PER LE SCOLE DE TIUOLI

AUISO UNIUERSALE [a]

P.ª S'ha da cercare in ogni modo, che non siano più di due ordini per schola, perchè altrimenti, moltiplicandosi gli ordini,

---

g *In margine:* Hoc de grauioribus lectionibus intelligendum.

h casuum, *ms.*

1 Ex *cod. Rom. stud., II*, ff. 358 et 359; autographum P. Horatii Tursellini, qui hanc brevem instructionem jussu P. Generalis Everardi Mercuriani scripsit.

a *Post haec addidit sequentia Pater Brunelli:* Del P. Horazio Torselino. Deli collegii doue sono due scuole, che non siano più di due ordini per una etc.

non si possono promouere tante varietà de scholari. Per ciò fare conuiene che nell' ultima schola non si riceua nessuno, che non sappia almeno declinare, coniugare et far le concordanze; et questo al principio del anno; perchè quelli, che si haueranno ad ammettere dopoi, bisognerà che sappiano tanto di più, che possano seguitare con quelli del secondo ordine. Per sodisfar' all' amici, saria bene ch' il Rettore o l' essaminatore hauesse intelligenza con qualche mastro forestiero, che secondo la nostra grammatica sgrossassi i scolari, che non sono ancor' atti per le nostre scole, come si fa in Fiorenza con sodisfattione dell' amici.

AUISI PER L' ULTIMA SCOLA

Questi doi ordini, nel ultima scola, si diuideranno a questo modo, che il secondo et il più basso, cominciando dal principio dell' anno la syntaxi, uada pian piano instruendosi nelle cose più facili sino alli verbi impersonali, per spatio di sei mesi, nel qual tempo si potranno ancora essercitare nelle cose più difficili de rudimenti, et particolarmente in truouare subitamente i tempi, et similmente in declinare et coniugare nomi et tempi più difficili, acciò acquistino prontezza in cose tanto necessarie per comporre. L' altro ordine poi, cioè il primo, scorrendo dal principio dell' anno sino a Pasqua tutta la syntaxi, si verrà essercitando ancora nelle appendici del primo genere, nel primo mezz' anno; nell' altro semestre poi, rincominciando la syntaxi di nuouo, se li dichiareranno le appendici del 2.° genere, acciò si maturino per passar' alla prima.

Quanto alle lettioni dell' ultima schola, ordinariamente si leggerà la matina Cicerone et i generi, et la sera la grammatica, et bisognando, qualche cosa de rudimenti; facendo imparare a mente al' uno et l' altro ordine Cicerone et similmente i generi: et acciò la lettione di Cicerone sia commune ad ambedue gli ordini, bisognerà dir' cose a proposito, parte per un' ordine, parte per l' altro; et poi nella repetitione exigere dal 2.° ordine le cose più facili, le più difficili dal primo. Li preteriti si potranno leg-

gere poi nel 2.° semestre, nel qual tempo bastarà dare una rinfrescata deli generi.

Quanto alla compositione, per non moltiplicare, si potrà dare una compositione commune all' uno et l' altro ordine in questo modo: che le prime cinque righe sieno facili per il 2.° ordine, alle quali si aggiungano altre 4 o 5 linee alquanto più difficili per il primo ordine, il quale sarà obligato a far tutta la compositione.

AUISI PER LA PRIMA SCOLA

Nella prima scola similmente seranno doi ordini soli: l' uno de quali, cioè l' inferiore, si esserciterà principalmente nella grammatica, l' altro principalmente nell' eleganze, in greco et in versi; a questa mira s' indrizzeranno le lettioni et le compositioni et gli altri essercitii della scola, auuertendo però di non moltiplicare nè lettioni nè compositioni, ma nell' istessa lettione di grammatica di Cicerone o di Virgilio, dicendo et insegnando cose difficili di grammatica per il 2.° ordine, et notando altre di eleganza per il primo, et facendo poi repetere all' uno et l' altro ordine quel tanto che per ciascuno di loro si è insignato; l' istesso si osseruerà nella compositione, nella quale dal 2.° ordine si essigerà principalmente la congruenza di grammatica, dal primo l' eleganza. L' essercitio poi di greco et di verso, per il primo mezz' anno, sarà proprio del primo ordine; ma tanto quanto basta per mantenere quel che sapeano et non più. Sì che basterà farli comporre alcuni versi in due volte in circa la 7mana., et altre tante essercitarli in declinare et coniugare greco.

A Pasqua poi, o uero a carneuale, quando Pasqua uenisse troppo alta, si potrà tutta la scola essercitare in uerso et greco, leggendo per tutti l' arte metrica prima, et poi la grammatica greca, ma dando uersi guasti al 2.° ordine, argumento dell' istesso al primo, conforme alla capacità della maggior parte, mantenendo però sempre l' essercitio della grammatica latina, acciò non se ne dimentichino.

Per ordine di N. R. P. Generale, [b]

ORATIO TORSELLINI.

[b] *Et addidit Pater Brunelli:* Cioè il R. P. Euerardo Mercuriano.

Brunelli manu. Videtur asseruanda, quamuis nonnihil immutata sint in ratione studiorum, praesertim quod attinet ad graecas litteras.

66

REGULAE PRO MAGISTRIS, SCHOLARIBUS
ET PRAEFECTO IN BONONIENSI COLLEGIO [1]

OFFICIO DELLI MAESTRI [a], QUO VTUNTUR BONONIAE

Poichè Dio benedetto ha mosso la nostra Compagnia ha pigliar' questo assonto d' insegnar' lettere et buoni costumi alla giouentù, a maggior gloria di sua diuina Maestà, perfettione et salute di detta giouentù, bisogna che li nostri mastri in vera charità et ardente zelo dell' honore diuino, et salute et agiuto spirituale delli proximi nostri, si disponghino a far' questo offitio con tutta diligentia et solecitù loro, voluntieri pigliando questi trauagli et fatiche per Gesù X.° Signor nostro, poichè tanti si trouano nel mondo che lo fanno per guadagni et per interessi particulari, donde Iddio non è tanto honorato per questo offitio d' insegnar', quanto sarebbe se pur amore et sincera charità a maggiore gloria di Dio si facesse, come per gratia sua si pretende nella nostra Compagnia.

Due cose dunque considerarano li maestri nostri. Prima, che siano solleciti di trattar' li miliori autori che siano nella facultà che insegnano, et di studiar' diligentissimamente, acciochè sa-

[1] Ex apographo, in *cod. Rom. stud.*, *I*, ff. 157-165. Est ultimus hujus codicis quaternio, et tribus diversis manibus quatuor capita, quibus constat, exarata sunt: primum una manu; secundum et tertium alia; alia denique postremum. In cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 193-195 extat exemplum sub hac inscriptione: «Offitio delli maestri di Loreto»; quod quidem, ut titulus ipse indicat, primam tantum partem Bononiensis monumenti complectitur; ast, quamvis cum eo omnino concordet, plures regulas circa magistros addit sub finem, quas inferius post regulas Bononiensis collegii adjungimus.

In opere *Constitutiones Societatis Jesu*, Matriti MDCCCXCII edito, pp. 344 et 345, aliquot editae sunt regulae sub hoc titulo: «Regulae Scholasticorum Bononiensium.»

a *Sequentia tria rerba manu P. Ledesmae sunt addita.*

pendo bene, possino anchora insegnar' alli altri et belle lettere, che quanto migliore saranno et più polite, tanto più saranno le nostre schole frequentate, et si hauerà maggiore occasione in più persone d' imprimer' l' amore et il timore di Gesù Christo nostro Signor, poichè per questo fine s' insegnano solamente lettere nella nostra Compagnia. L' altra è, che il buon esempio loro con il iuditio et discretione se sforzino etiamdio con l' exortationi et frequenti admonitioni indure li scholari a quella integrità nei buoni costumi, che conuiene alla giouentù christiana, per maggior honor' d' Iddio Signor nostro.

Per questo ogn' maestro, ricordandosi tuttavia del fine che nella Compagnia si pretende nelle schole, farà quel conto dell' offitio che egli è comesso, che far si deue de vna cosa molto importante et necessaria alla salute del mondo, et a maggior gloria di Dio Signor nostro; et in affetto di vera charità non lascierà giorno, che detto offitio non li offerischi a sua diuina Maestà, chiedendoli continuo agiuto di poter' conuersar' nelle schuole con la debita edificatione et vero profito di tutti li suoi scholari, da qual tutti tal cura ciaschun mastro se ne pigliarà nel Signor nostro, et di continuo se li racomandi, poichè sono suoi, et ricomprati col sangue di Gesù Christo Signore nostro.

Non farano differentia tra scholari poueri o ricchi, ma de tutti haueranno egual cura nel Signor d' insegnarli buone lettere, come anche nelli costumi, auertendo però che quelli che meglio si portino, et più fidelmente caminano, et melio si portano nella via di Dio, et melio imparano, gli deueno esser più chari: et di quelli più conto si deue fare, doue l' obligo della charità santa più li constringe, secondo che per il Rettor' fussero informati.

Et quantunque ogni maestro debbia amar' li suoi scholari nel Signor, come s' è ditto, auertirano però de non farseli tropo familiari, nè di accarezarli disordinatamente, seruando grauità, maxime con giouanetti, et più acciochè li portino quella riuerenza che nel Signor gli deueno, et a maggior bene loro li conuiene.

Guarderanno che li scholari vadino tutti ad vn tempo via, et non reteranno niuno per parlarli nelle schole; ma accadendo

che più bisogna ad alchuno parlar' separatamente, o il faranno nella scola da parte, quando gli altri vi sono, o gli diranno o assegneranno vna hora che li venghi a parlare, et alhora li parlerano dentro di casa nostra, sotto la loggia alla porteria.

Miraranno anchora di non esser tropo asperi in reprender' o far' castigar' quelli che mancherano, non facendo in lettere quello che deuono, o comettendo altra cosa degna di reprensione o castigo; nè ancho tropo benigni, et rimessi in dissimular' li manchamenti, perchè la tropo remissione li fa dissoluti et corrumpe, et la tropo seuerità li esaspera, et li leua tutta l' amoreuoleza del mastro. L' vna et l' altra cosa diligentissimamente si deue schiffar', et per maggior bene loro, et per maggior gloria di Dio nostro Signor.

Saranno molto solleciti li nostri maestri, maxime quelli delle schole infime, che li putti stiano quietti nelle schole, et non faccino rumori in modo alchuno, attendendo alle lettioni et compositioni loro; et doue alchuno in ciò mancasse, reprenderlo, et con reprensione castigo.

Terrano cura che ogni settimana si legga la dottrina christiana, et che la sappiano bene li scholari, tenendo insieme gran sollicitudine che si facci l' oratione ordinaria nella schola, doue si costuma di far'; et che li scholari ogni mese si confessino; et doue nelle schole maggiori fusseno alchuni grandi, et [di] buon talento et ingegno, non sarà se non bene a promouerli (ma discrettamente però) a frequentar' la sacra comunione, acciochè più si disponghino ad hauere maggior gratia di Dio Signor nostro.

Terrano gran sollecitudine che li nostri scholari habbino modestia, et etiamdio per le strade, per edificatione della città, et perchè conuiene così: et doue s' intendesse d' alchuno altrimente, si vedrà di moderarlo con admonitioni et reprensioni, et con castigo: et quando fusse tanto insolente, che non s' emendasse, con parer' del Rettore si potrebbe licentiar', seruandosi in ciò quanto s' ordena nell' officio del prefetto delli studii.

Per questo conuiene che, nel mandarli a casa, li maestri l' auisino che vadino quieti et modesti; et auanti l' hora che vadino alla schola per legger', sarà bene alle uolte dargli vna occhia-

ta, per vedere come si portino, acciochè non perdino il tempo, et faciano dette insolenze.

Ogni mastro, maxime nelle schole infime, hauerà in sua schola scritto le regole, et che hanno da osseruar' li scholari, et ogni mese faccia legerli vna uolta, che tutti le sentano.

Mirarano bene di non accettar' cosa alcuna da qualsiuoglia scholar', etiamdio che fussero reliquie, nè dar' a niuno qualsiuoglia cosa, etiamdio auemarie benedette, senza expressa licentia del Rettore.

S' alcuno delli scholari magiori parlasse di uoler' intrar' nella Compagnia nostra, non si farà facile così a prouar' queste tali inspirationi et motioni, ma in tutto si referirà al Rettore, che giudicherà ciò, che in questo s' ha da fare; auertendo però li maestri, che non mouino mai scholari niuno per intrar' in nostra Compagnia, quantunque exortarli debbeno al seruiggio di Dio nostro Signor et al timor' continuo di sua diuina Maestà, supplicandola di continuo di far ciò che più grato li sia [b].

S' accadesse nelle schuole nostre alchuna cosa d' importanza et scandalosa, insieme con il prefetto delli studii n' auiseranno il Rettor', acciochè si pigli quello remedio che li parerà nel Signor: et nelle schuole nostre non si patischi cosa che sia in dishonor' di Dio.

Nel legger' mireranno li maestri molto che siano chiari, et esplica[ran]no le cose molto bene et con facilità, hauendo rispetto alla capacità delli scholari; et essendo richiesti che li dichiarino alchuna cosa non bene intesa, uoluntieri et con benignità, sì alli forastieri como alli nostri [lo faranno.]

Si ricorderanno che li nostri scholari li sono pur fratelli nel Signor, et gl' haueranno quel rispetto che vn fratello deue hauer' al' altro nel Signor, pur tenendo, maxime in schola, loco di maestro con tutti loro, seruata però la modestia et humiltà che deueno [c].

Ad un hora ordinaria andaranno alla schuola et usciranno,

---

b *Praecedentia undecim verba desiderantur in altero exemplo.*

c *Quae sequuntur, usque ad* OFFITIO DELLI SCOLARI..., *desumpta sunt ex altero codice.*

dando ordine a tutte le sue cose di tal modo, che non leghino, se non hanno ben inteso la lettione.

Non lasseranno passar giorno nessuno senza qualche compositione delli scolari, et seruando quel ordine, che un giorno le dittino per l' altro, et emendando ad un hora quante ne potranno: se tutte non si può, seruino per un altra uolta, benchè per il corso della settimana tutta la classe deue hauer emendata *omnino*.

Tutti, tanto di casa quanto di fuori, imparino a mente et recitino nella classe; ma li nostri ordinariamente potranno recitar in casa.

Mostraranno ogni settimana, il giorno che li sarà deputato, le compositioni delli scolari et fratelli et altri al prefetto delli studii; et non admetterà scolare, se non è essaminato da lui: col quale anche fra la settimana, al meno una uolta o dua, parlerà delle cose di sua schuola.

Hauerà un libro, doue scriuerà li nomi delli suoi scolari et delli suoi parenti et l' arte, notando il giorno che non uenghino a schuola. Il giorno della uacantia nella rettorica et humanità è il giouedì, quando non uien festa: nella gramatica sarà dopo pranzo, non feriando altro giorno.

Ordinariamente li gramatici staranno la mattina in schola tre hore et altrettanto la sera: li humanisti, due hore; et li rettorici, una.

Nella gramatica, auanti si cominci la lettione et dopo d' hauer finita, si dica l' oratione usata nella Compagnia: nella humanità et rettorica no, se non il segno della ✠ auanti et dopo.

Il sabato la sera si recitarà a mente tutto quello che si sarà imparato a mente. La mattina per un hora legerà; il resto spenderà in repetitione.

Tutti li humanisti parleranno latino; et questo s' intende di forastieri, perchè li nostri tutti debbono parlare: et per questo ponghi qualche pena a quelli che non parleranno.

Nel leger l' humanità parli latino, et qualche uolta uolgare, se bisognarà: nella gramatica latino et uolgare, accommodandosi in tutto alla capacità delli scolari.

Debbano aduertire di non lasciar lettioni nè essercitio alcuno

ordinario nella schuola; et ognuno con grande industria et diligentia procuri cauar dalle letere qualche frutto spirituale a magior gloria de Dio.

Sempre aduertiranno che li scolari osseruino quelle cose, che sono necessarie a conseruar la pietà et religion xpiana., et dopoi quelle che appertengano alli studii.

Con ogni diligentia uedranno nel Signore, se sono alcuni scolari atti per la religione, et questi tali procurino che creschino in spirito di deuotione.

Sempre harà auanti gl' occhi il fine delli studii della Compagnia, et procurerà che si osseruino in quelli tutte le constitutioni ordinate.

OFFITIO DELLI SCOLARI DELLA COMPAGNIA DE GIESÙ [d]
QUO VTUNTUR BONONIAE

Essendo ch' l' fine di nostra Compagnia in tutti gl' essercitii et ministerii suoi a maggior honor d' Dio N. S., et salute et edificatione commune delli prossimi, et quelli che sonno destinati al studio hanno d' hauer l' ochio molto intento a questo fine, acciochè uoluntieri s' affatigano per imparare, et usino tutta la diligenza loro per acquistare buone lettere, donde poi con quelle siano instrumenti di glorificar' il nome santo de Dio et di seruire alli prossimi in Giesù Christo N. S., come si costuma nella Compagnia; et perchè le lettere senza spirito et senza humiltà sonno più presto roina et perditione di quelli che le sanno, ch' altrimente: non tanta cura si deue hauer delle lettere et delli studii, che si smenticano di procurar' l' augmento dello spirito, et della deuotione loro; però il primo conto faranno delle orationi et essercitii spirituali. Non già che in questo si debba spendere il tempo deputato alli studii per modo niuno, ma per collocarli bene et con uero profitto loro quel tempo che per le regole è designato al oratione et essercitii spirituali, procurando sempre in questi ad esser agiutati da quelli, che ueramente gli potranno agiutare, come sonno confessori et superiori.

---

d *Sequentia tria verba manu P. Ledesmae scripta sunt.*

Et acciochè li studii loro siano fondati in Dio, si ricorderanno che non studiono per altro, se non per l' obedienza, et per maggior honor de Dio, donde, si in questo seranno sinceri, non solamente li studii non gli seranno causa di distrattione, ma gli deuentarenno uera oratione, e gli uerranno in augmento et di spirito e di deuotione, come sogliono fare tutte le cose che ueramente si fanno per obedienza e per amor de Dio.

Nelli studii loro seguiteranno l' ordine in tutto, non si curando d' altro che [di quello che] gli serà dato dal maestro e dal prefetto delli studii, secondo che il rettore a ciascheduno harà determinato.

Si ricordaranno bene che nelli studii non deueno esser meno solecciti et diligenti, che sogliono esser quelli, che, per douentar' huomini grandi nel mondo, giorno et notte trauagliono in uoltar libri: poichè l' honor de Dio, per il quale si studia nella Compagnia, debbe hauer maggior forza apresso di loro in farli soportar le fatighe de studii, che non la uana speranza delle grandezze del mondo apresso di quelli, che miseramente le cercano, et [sono] poco soleccite della salute propria.

Haueranno rispetto e riuerenza che conuien alli lor maestri in ogni luoco, et particularmente nelle schole, che li forastieri per esempio loro imparino a reuerir li lor maestri.

Nelle schole anderanno et usciranno con li proprii maestri loro, o ueramente insieme, o poco auanti che uada il maestro, et si metteranno da parte in proprii banchi, seruando quella debita modestia, et tra se, et con li altri, che conuiene.

Se non hauessero licenza dal rettore, non si metteranno con qualsiuoglia scholare forastiero nè altra persona, et anchora non li parliranno, se non fussero, per rispondere, alcune parole breuemente per edificatione, et in segno de humiltà, essendoli da qualche scholaro domandato qualche cosa: pur finite le lectioni et essercitii della schola, insieme se ne ritorneranno in casa.

Quando il maestro l' imponesse che recitassi o repetissi la lectione in schola, sarà soleccito di farlo, et diligentissimamente, tenendo la berretta in mano per seruar la reuerentia al maestro, che gli deue nel Signor nostro, per magior edificatione delli altri scholari forastieri.

HAE ALIAE ERANT ADDITAE IN QUIBUSDAM ALTERIUS COLLEGII REGULIS [e]

Debbono auertir, che ogniun', non alla sua elettione, ma secondo che parerà al Rettore, debbono studiar', e quelle discipline, e sotto quel mastro, che sarà ordinato, et serueranno quel ordine nelli studii, che sarà ordinato dal Rettore o dal mastro.

Nessuno si esercitarà in altri studii, se non negl' ordinati, nè leggeranno altri libri, nè lasseranno di far' alcuna cosa di quel che gl' è ordinato nelli studii, senza auisar' il preffeto di quelli, se però non fusse per malatia, della quale ancho debbono auisar', o quello, o ueramente il Rettor'.

Ognun sia aparechiato ogni settimana a render conta delli suoi studii, siano di qualsiuoglia sorte, o al Rettore, o al prefetto delli studii; et questo al' hora che serà determinato.

Nelle lettioni con ogni diligenza notaranno quelle cose, che per auanti non sapeuono, o ueramente pensauono che non cosi facilmente si riterranno nella memoria: et quando non intendessero qualche cosa, lo domandano priuatamente.

Nessuno hauerà libri, se non quelli che giudicarà il maestro o il preffeto delli studii esser necessarii.

Essendo sonato il segno per la lettione, tutti uadino insieme alla schola auanti del maestro, cioè subito che s' è dato il segno primo.

Tutti parlino lattino, et sempre, eccetto nel' hora della recreatione, nella quale si potrà parlar' como uorranno.

Laus Deo.

†

OFFITIO DEL PREFETTO DELLI STUDII

Anchorachè la cura principale delle schole et buono ordine di quelle sii del Rettore, come anche di tutte l' altre cose; nondimeno, perchè al tutto particularmente non può attendere, ha da hauere uno, che spetialmente miri sopra tutte le schole, che sia di

---

[e] *Hic titulus a P. Ledesma additus est.*

buona edificatione, giuditioso et discreto, quanto possibil sia, che segnalatamente miri sopra il buon progresso di tutte le schole, et ne dia informatione al Rettore, secondo che egli ordinarà.

Venendo dunque alcuni scholari per le nostre schole, hauerà cura che siano essaminati, o per lui o per altro: et trouandosi sufficienti per alcuna di nostre schole, lo referirà al Rettore: et così con sua licenza s' accettaranno, scriuendo il nome loro nel libro, che a ciò haurà appresso di se deputato.

S' accadesse alcuno disordine nelle nostre schole per qualsiuoglia uia, ne darà informatione al Rettore, acciochè se gli proueghа, secondo che meglio gli parerà *in Domino*.

S' alcuno delli scholari per mancamento suo meritasse di essere escluso dalle nostre schole, non lo farà nè lui nè altro de maestri, se prima non lo referiscano al rettore, et con il suo parere si chiameranno li parenti di detto scholare, acciò se gli dicano le cause perchè tale s' esclude dalle nostre schole, donde restino edificati nel Signor' del nostro procedere.

Et perchè l' assunto che ha tolto la Compagnia d' insegnar' non procede se non da charità, et da desiderio del maggior honor de Dio, et maggior bene uniuersale delli prossimi, mirarà bene et che lui et che li altri mastri procedono con questo santo zelo, usando tutta la diligenza nelli studii loro, per poter più aiutar li prossimi, et insegnar le miglior lettere, facendo soleccitudine; et si sforzerà in Giesù Christo nostro Signor di darli buono odore et edificatione di se medesimo, et con parole et con uiui esempii della uita propria indurli al desiderio di quelle uirtù, che proprio sonno di christiani.

Trouando che alcuni di mastri o delli scholari nostri, et etiamdio delli forastieri, mancassino dal debito loro, sarà soleccito, acciò si procceda a referirli al Rettore.

Racordasi bene che a lui s' appartiene di far' che s' osserui l' ordine perfetto, et nelle schole, et nelli studii, acciochè se ne caui quel frutto che se ne pretende a gloria de Dio et a commune utilità delli prossimi nostri, poichè a questo fine tutto si fa.

Et quantunque conuenghi che alle uolte domandi conte, et dalli scholari di casa, et da forastieri, delli studii loro, mirerà di

non perdere in ciò più tempo di quello che conuiene. Et nel conuersar' con forastieri hauerà grauità, non facendo molto del compagno, massime con putti, acciò gli portono quella riuerenza che conuiene per maggior aiuto loro.

†

Jhs. Maria.

REGOLE DELLE SCOLARI FORASTIERI [f] CHE VENGONO AD VDIR' NELLA COMPAGNIA DI JESÙ [g] IN BOLOGNA.

1. Ogn' vno si confessarà al meno vna volta [al] mese, essend' aduertito dal suo mastro; et andando al confessore, portarà il nome suo scritto et gli darà.

2. Ciascuno ogni dì vdirà la messa, et ogni festa la predicha, et la dotrina christiana nel giorno che si legerà, la qual imparará a mente, secondo che li sarà ordinato; et quando sarrano alla messa, dirano chi l' officio della Madonna, chi li setti salmi, et pregarano per la chiesa santa, et per il sommo Pontifice et prelati, et per la pace de principi, et per tutta la Compagnia di Jesù et altre persone ad intentione d' essa Compagnia.

3. Nisuno hauerà ardimento di bestemiar nè giurar' per Dio, la fede, la croce, la Vergine Maria, nè li santi, nè etiam maledire ad alcuno, o dir bugia nè parola alcuna disonesta.

4. Sarano pacifici l' vno con l' altro, et anche con quelli delle altre clase, et non contrastarano nè dirano parole ingiuriose a qualunque persona, nè baterano nè tirarano sassi ad alcun, e simil' cose.

5. Non giòcarano nè con carte nè con datti; ma essendoli conceso dalli soi parenti o maestri recrearsi alquanto, questo sia gioco degno de lettere et honesto.

6. Ogn' vno studia di fugir le cattiue compagnie et conuersationi, da quali più presto può imparare mali costumi, ch' altro.

7. Nessuno portarà cortelli nè altra sorte d' armi, eccetto vn

---

f *Hoc verbum additum fuit in margine a P. Ledesma.*

g *Duo sequentia verba etiam addidit P. Ledesma.*

cortellino per tagliar penne: si guardarà etiam di portar penne nella beretta, et simil cose, che non fano se non alla vanità mondana.

8. Tutti verano alla scola, tanto la matina come il doppo pranso, eccetto le feste; et sarà datto carico ad vno di ciascuna clase di saper quelli che in ciò mancherano, tanto alla dottrina christiana, come alla predicha et messa; et quelli ch' farano strepito, sia in chiesa, sia in schola, sia per le strade.

9. Intrando nella schola, chauerano la beretta; et, inanci di far altro, salutarano la Madonna dauanti la sua imagine, dicendo l' Ave Maria a dui ginochi: et quando andarano a casa, farano ancho oratione, senza clamori perhò, et li normatori aduertirano quelli che in ciò mancherano; et non emendandosi, li castigarano.

10. Quando il maestro legerà, ciascuno procuri di ascoltarlo dilligentemente, et li più grandi scriuerano nelli soi libretti le cose più importanti, et ogn' vno imparerà quel tanto che gli sarrà imposto dal suo mastro.

11. Starano assentati sempre nelli suoi luochi, studiando piano; et quando si lege, non ragionarano insieme, nè farano molestia a soi compagni, legendo troppo alto o facendo strepito.

12. Nisuno lasiarà gli soi libri nella scola, se non sarano serati nelli studii con chiaue; e parlaranó latino quelli ch' già compongonó [h].

13. Nelle dispute, che si farano ogni martedì et giouedì doppo pranso, ognuno ch' è delle classe qualli disputano, si trouarano presenti; et disputando, sarano modesti, seruando questo ordine, cioè: ch' vn solo alla volta interoghi, et vn' altro solo risponda, insino tanto che il maestro gli cometerà, et gli altri tacendo l' ascoltarano.

14. Ogni sabato recitarano a mente le letione imparate la setimana, le quali sarano due ogni dì, quali li dirà il mastro; et in casa il giorno di feste, non hauendole ben imparate, l' imparrano, o riuederano altre letioni a seno, o dotrina christiana, [o] comporano themi, secondo ch' gli mastri gli dirano.

---

h *In apographo videtur distincte exaratum:* Compongono Enemi.

15. Sieno obedienti in ogni cosa iusta et honesta a suoi parenti, humiliandosi sotto di loro, et si guarderano molestare persona di casa.

16. Quando vorano andare a dormire, renderano gratie a Dio di tutti i beneficii generali, particolari et spirituali, et del profitto fatto nelle letere quel giorno; et esaminarano la lor conscientia in che cosa habiano offesso il suo creatore in pensieri, parole, opere et omissioni; et dolendosi de suoi peccati, domandarano perdono a Dio, proponendosi a emendarsi, et domandarano gratia ch' li custodischi quella notte; et vltimamente dirano il confiteor, Pater noster et Ave Maria, et altre loro deuotioni.

17. La mattina, leuandosi dal letto, si farano il signo della santa croce; et vestiti, s' ingenochiarano, rendendo gracie a S. M., che gli ha custoditti quella notte; et si rasegnarano nelle mani di sua diuina bontà, offerendoli li suoi studii et ogni sua faticha, qual sono per fare et patir' quel giorno; et domandarano gratia di non offender' sua maestà; anzi, tutto quello ch' pensarano, sia a laude et honor' suo, dicendole sopra scritte orationi, cioè Pater noster et Ave Maria.

Laus Deo.

67

DIURNUS ORDO IN CONIMBRICENSI COLLEGIO [1]

ORDEN DEL COLLEGIO DE COIMBRA GENERAL

1. Dende Pascoa hasta el principio de Octubre se toque a leuantar a las cuatro oras.

2. Tómesse la media ora para uestirsse, cobrir la cama y otras necessidades, y lo más del tiempo hasta las quatro y media com prepararse para entrar en la oraçión.

3. Asta las quatro y media todos en punto entren en oración hasta las çinco.

4. De las cinco á hun quarto de hora sea tiempo libre, el qual sea para concertar la cámara y limpiarla, quando se les ordenará; y quando no, ocúpenlo en los studios.

5. Al punto de cinco y hun quarto se tanña á missa; y luego, acabada la missa, se tanña para ir á lectiones al collegio de baixo.

6. A las siete entren en lectiones.

7. A las nueue y 3 quartos salen, y luego tannan al examen hasta las diez.

8. A las dez tanhan á comer.

9. Después de la primera mesa vna ora entera de recreación.

10. Para la segunda mesa aya otra hora de recreaçión.

11. Después del reposo tienen conferençias vna hora.

12. A las dos horas se tanhe al griego.

13. A las tres, á todas las otras lectiones, hasta las cinco y 3 quartos.

14. A las cinco, lectión de hebreo, hasta las seis.

---

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 135-138.

15. Los theólogos vayan á sus lectiones, y tengan sus conferençias y disputas á las horas que les será ordenado por su Superior.

16. Luego, después de sus lectiones, los Hermanos vengan al collegio de arriba.

17. En el collegio de abaxo, vn quarto antes de las seis, se tanhe *pro prima,* y á las seis para la cena, y anssí uaia el orden *consequenter*, como se dirá para el collegio de arriba, ganando vn quarto, que los otros ponen para uenir del collegio de abaxo para [el de ar]riba.

18. En el collegio de arriba se toque *pro prima* á las seis, *pro secunda* para la cena á las seis y vn quarto.

19. Después de çena se terná vn hora de reposo después de la primera mesa, y otra después de la segunda.

20. El tiempo que quedare hasta el quarto del examen sea libre para estudiar.

21. Al examen se tanna medio quarto antes de las nueue, y á las nueue y hun quarto se tanne á dormir; y este medio quarto se ha de obseruar por el que tiene cargo de tanñer en vn relox, que se comprará, de vn quarto.

22. Dende Octubre asta Pascoa de Resurrectión se guardará el mismo orden; solo se mudará el principio de las horas, que á la manhana se leuantarán á las cinco, con la misma distantia en todas las cosas, de modo que se irá á dormir á las dez y hun quarto.

23. Las fiestas en que no ay lectión, el tiempo de andar y uenir al collegio á oyr lectiones estarán en sus cámaras los studiantes en sus estudios particulares, con la obseruación *tamen* común, que no se estudie más de dos horas continuas sin interponer algún poquito, como hun medio 4.° de reposo.

24. Los dominguos occuparán todo el tiempo que sobrare de la oraçión, que se les da más para el comungar, en sus estudios. Los nouicios pueden ir á la cerca quando allá están los Hermanos collegiales y iugar todos; mas los nouiçios aparte [a].

---

[a] *Haec, quae de novitiis dicuntur*, *ab eodem librario in margine addita sunt.*

25. El día de la recreación, quando es entero, *hoc est*, que no ay fiesta de gardar en la semana, vayan á la quinta quando la tuuieren [b]. A la quinta no se vaia sino quando la tenga el collegio, y á esta se irá por recreaçión y diuersión, como estaa ordenado, y por conualescer, con juizio del médico y orden del Superior.

26. Y el modo para la quinta sea este: que la noche antes se embíe al cozinero y vno ó dos ó tres, y lléuesse toda la prouisión para el día seguinte, para que la manhana á buena hora comiencen á preparar lo [c] que es menester para la comida de los hermanos.

27. A la manhana oyrán missa á buena hora todos los hermanos; y después el Rector, ó ministro, si no lo pudiere hazer el Rector, de dos en dos y de tres en tres los embiará por entrévalo, para que no vayan todos juntos, mirando que uayan iuntos los que se puedan aprouechar entre sí. Y llegando á la quinta almuerçen, y después hasta comer attiendan á la recreaçión, passeándose ó jugando los juegos que les serán ordenados, que serán al teio, las tablillas y corripios, ó cantando si ay músicos.

28. Al comer cantarán los cantores, si los hay, algunos hymnos, psalmos, y otras cosas pías *ad aedificationem et recreationem fratrum*. Después de comer estarán vna hora en quiete después de la primera, y otra después de la segunda, y después della hasta la cena se occuparán en las mismas recreaçiones; solo que en uerano, que será mucho el tiempo entrel iantar y la cena, ternán una hora en medio, en la qual hora libremente qualquier puede leer en vn libro, que más le contentará, *ad animi recreationem et digressionem*.

29. En verano y días grandes se iantará y cenará en la quinta. En el otro tiempo se iantará allá solamente, y no se cenará sino en el collegio.

30. La quinta, tiéndosse [d] orden que se aya de tomar, se aduierta que sea sana, cerca, que no se ayan de trabaiar los her-

---

[b] *Sequens periodus etiam addita fuit in margine ab eodem librario.*
[c] comieçen preparar los, *ms.*
[d] *Lege* teniéndose.

manos en yr y uenir, de uista de recreaçión, lugar secreto, no dominado de ninguna parte, no muy grande; y la casa, quanto sea possible, sea en medio, de donde todos los superiores y síndicos puedan uer á todos los hermanos, etc.

31. En el tiempo que no se tiene quinta, los días que se toman en la semana, que no aurá fiesta, para recreaçión, los hermanos, después de la missa, almuerçen todos, aunque sea tiempo en el qual no se da almorço; y después hun terçio de los hermanos, de dos en dos y de tres en tres diuididos y escogidos, según se pueden ayudar unos con otros, vayan á passearse fuera de la ciudad dos horas; y los que quedarán se passeen y recreen en la çerca el mismo tiempo, y después puedan iugar á las tablillas ó otros iuegos una hora. El resto del tiempo hasta el examen sea libre.

32. Passadas las quietes después de comer, tengan dos horas de jueguo, y huna de conuersaçión, como en quiete, y el resto occupen en algún estudio y el ordinario.

33. El día de fiesta entre semana, que corresponde al día que se auía de tomar para recreaçión, pues serán occupados en oyr sermón á la mañana, y después de comer en bísperas y lectión, poco tiempo podrá quedar para passear y iugar. Todauía se veya de darles alguna recreaçión quanto se podrá, como embiar algunos fuera y otros á la çerca; y se pudiere quedar alguna ora después de comer para jugar, á lo menos en las fiestas que no son solemnes; y quando acaecere tomarse medio día por uigilia de alguna fiesta solemne, como se ha tomado aora de San Joán, aquel medio día podrán los hermanos recrearse en jugar.

34. Esto que se dize sentiende de los dos collegios, acommodándosse el de abaxo al de arriba, según el orden del Superior.

35. En el tiempo de las vacaçiones se atenderá á dos cosas: á la creación [e] y prouecho espiritual, y á la recreaçión y recuperaçión de las fuerças corporales; y ansí, los que lo aurán menester espeçialmente, se les dará orden con que se puedan aprouechar

---

[e] *Id est,* á la crianza ó formación.

ó por mortificaçiones, ó exerçiçios, ó peregrinaçiones, ó más tiempo de oraçión etc., según la lista que se dexará dello; y á los que aurán menester recreaçión de las fuerças corporales, se les dé, como de pasear y jugar algunos días, y remissión destudios. También se les podrá dar á algunos más necessitados que vayan al collegio de Puerto, y también á San Fins; mas que allí uiuan en obediençia y en común obseruançia quanto á las reglas communes de oraçión, missa etc., porque la recreaçión corporal no dañe á la espiritual disposiçión.

36. Aduiertan los Superiores y tengan vigilancia que los Padres y hermanos estén occupados en sus occupaciones ordinarias, y no pierdan tiempo ociosamente; y confirmen á todos, que en los particulares exerçiçios quotidianos, echos como se deuen, estaa el camino y modo vnico con la gracia del Señor de alcançar perfectión y caminar á ella y al fin de la Compañía.

37. El relogio del collegio de abaxo se acomode que sigua siempre el de arriba, que no aya diuersidad, y esto se ha de seguir *simpliciter;* mas ténguasse muy especial cuydado que vayan bien, y dense buenas penitençias en los errores.

68

†

DIURNUS ORDO IN CONIMBRICENSI COLLEGIO [1]

EL MODO QUE TIENEN LOS HERMANOS DE LA COMPAÑÍA EN EL COLLEGIO DE COIMBRA

Primero a las 4 y $^1/_2$ de la mañana se levantan. Meditan hasta las 5 y $^1/_2$. Acaban la missa poco más de las seis. Tañen á lición y vanse luego á las siete, y están hasta las diez y media. Hasta las onze hazen el examen por un quarto de hora. Comen siempre á las onze. Después de comer, por evitar palabras ociosas, tienen silencio por media hora. Despues de comer, á la una, tañen á repeticiones. Dende las dos se van á sus liciones. Vienen á las cinco, y hazen su examen general por media hora antes de

[1] Ex apographo, in *Var. Hist.*, t. I, fol. 113.

cena. A las seis cenan. Acabada la cena, tienen media hora de silentio. A las 8 tienen repeticiones. De 9 á 10 media hora meditan ó poco más.

69

REGULAE PRAEFECTI STUDIORUM [1]

Jhus.

PRAEFECTO DE LOS STUDIOS

Sepa por la ordinación del Supirior y por las reglas de los studios de los maestros y de los nuestros scolares quién, qué lictiones, ó leerá ó oyraa, ó con qué exercicios y studio.

Ternaa cuidado que ninguna lectión ni exercicio ni studio se deixe, ó del praeceptor ó del discípulo, ni en la escuela ni dentro de casa.

Ternaa cuidado de saber de qué maneira los praeceptores satishagan á todos sus discípulos, y también cómo nuestros discípulos á sus praeceptores, y quién es demasiado deferuiente ó remisso, y cómo conuersam en las escuelas con los strangeiros, y de todo haraa saber al Superior, pera que con maior charidad se proceda y prouea á maior gloria del Señor.

De 8 en ocho días dará cuenta al Superior exactamente de todos los studios, maestros, discípulos y escuelas.

Terná cuidado que nadie studie una hora después de comer y después de cena.

Pornaa diligentia en saber del spertador que ninguno duerma antes ni después del tiempo señalado.

Ternaa cuidado que ninguno studie más de dos horas continuas, sino que enterponga algún ocio al açie de la cogitatión, pera que luego, de nueuo resucitados los spíritus, puedan tornar á los studios.

Ternaa cuidado que los praeceptores y escolares se exerciten cada día por hun 4.° de hora en el huerto, ó en otros exercicios corporales, que les fueren señalados por el Superior.

---

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, fol. 99.

Y que en días determinados saldrán á passear fuera del collegio en los lugares menos frequentados fuera de la ciudad, para recrear el ánimo y habilitarse más al exercicio de la mente y studios, para meior poder seruir á Jesu X.° nuestro Señor.

70

REGULAE CORRECTORIS [1]

REGLAS DEL CORRECTOR

1. Castige á los scholares, no por su voluntad ó juizio, sino por solo el orden del regente de aquella classe, ó del Rector ó prefecto para todos.

2. Los açotes por culpas ordinarias sean seis, y no excedan ocho. Las culpas extraordinarias sean castigadas con iuizio del regente ó Rector.

3. Sea presente, no sólo al tiempo de las lectiones, mas aun al tiempo de la missa, de las prédicas, y, breuemente, de todas las congregaciones que se harán de scholares; y sea obligado á venir antes de las lectiones, al tiempo que suelen commençar á congregarse los studiantes en las scuelas, para contenerlos en quietud.

4. Serue grauedad con todos.

5. No tome presentes de los scholares, ny tengua familiaridad con ellos, de manera que se pueda ympidir la libertad que ha de tener en castigarlos. Tenga obediencia á los regientes y Rector, teniendo por bien todo lo que le ordenan tocante á su officio. Sea hombre de integridad y buen exemplo.

---

[1] Ex apographo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 117v et 118r.

71

†

REGULAE CUSTODIS BIBLIOTHECAE [1]

Jhs.

DEL LIBRERO

El que tiene cargo de la libraría terná rol de todos los libros de casa, scriptos según sus facultades, *ordine alphabeti,* según la diuersidad de las scientias; así terná los libros aparte, iuntos y bien ordenados, y no confundirá vnos con otros.

Entre cada facultad de libros terná vna mano de papel, cozida com un filo por el medio, en el qual scriuirá los libros que cada vno tiene de aquella facultad en su cámera, y en otra parte los que el Rector á personas de fuera mandare prestar; y escriuirá la persona que los lleuó, año y día; y quando los tornare, matará lo que estaua scripto.

Terná en rol todos los libros, que cada vno traxere á casa.

No dará algún libro sin licencya del Rector.

Cada quinze días sacudirá el poluo dellos, y mirará si les haze mal alguna humidad, y los porná á emxugar.

A todos libros hará tener títulos de buena letra, grande y legible, y que esté de fuera, para que se lean y hallen quando fuere necessario.

Terná toda la librarya assí de encima como debaxo muy limpia y á buen recaudo, y la barrerá cada dos días.

Laus Deo optimo.

---

[1] Ex apographo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, fol. 118.

72

FORMULA JURISJURANDI

IN COLLEGIO ARTIUM CONIMBRICENSI USURPATA [1]

FORMA DO JURAMENTO QUE SE FEZ NO COLLEGIO DAS ARTES DE COYMBRA EM FEBEREIRO DE 1565

Ego N. integre recipio canones et decreta sanctae synodi Tridentinae, et ad eorum normam in hac vniuersitate ea, quae catholicae fidei sunt, docebo et interpretabor, meque ad hoc solemni iuramento obstringo.

73

MONITA PRO SCHOLARUM MAGISTRIS [1]

†

AUISI PER LI MASTRI

1. Faranno al principio delle lettioni il segno della croce; et nelle classi inferiori, cominciando dalla primiera di gramatica, si recitarà di più l' oratione che sarà ordinata per li Superiori; et doue sarà altare, farà ogn' uno all' entrare un pocho di oratione ingenochione.

2. Non leuerà la beretta, quando legerà, a chi entra o esce, se non foss' al Superiore o prelati o persone di simili qualità, et anche a suoi scolari di età et nobili, second' il costume d' Italia.

3. Ogni festa principale esorterano li forestieri alla confesione et communione; et quelli delle classi inferiori haueranno cura de più, che li loro sentino la messa ogni di, et si confessino ogni mese, et imparino la doctrina christiana; et tutti procurerano spe-

---

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, fol. 98 v.

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 84-86. Diversa manu videtur exaratum ac caetera hujus codicis scripta. Ex his, quae inferius, paragrapho 10, dicuntur, manifeste apparet has regulas pro collegiis Romanis conditas fuisse. Porro eas sine dubio Lusitanis tradidit P. Natalis servandas, iis tantum mutatis, quae ad collegia Romana speciali modo referebantur.

cialmente che li suoi imparino, non solamente le lettere, ma etiamdio li boni costumi, pigliando a tempo et logo occasione di dir alcuna cosa circa quelli.

4. Nessuno muterà cosa alcuna dell' ordine, che li sarà stato dato dal Superiore o prefetto, nè introdurà usanza alcuna (benchè in altri collegii usitata), nè lascierà di legere alcuna uolta, etiam per infirmità, senza primo auisarl' al Superiore; et così, hauendo a fare alcuna mutatione di legere alcuno libro di nouo, primo di dirlo alli scolari, lo dichi a uno delli sopra detti.

5. Nessuno darà alcuna cosa scritta a forestieri, nè farà attacar per le classi, che non sia primo uista dal Superiore, o da chi a lui parerà; et così li farà mostrare le conclusioni per tempo, auanti che si attachino in publico.

6. Senza monstrare particolar affettione ad uno più che ad un' altro, hauerano special cura de ciascuno d' suoi scolari, tanto forestieri come domestici, uedendo se hanno et osseruano l' ordine delli studii priuati (il quale non muterà senza auisar il Superiore), et di più come li nostri osseruano le regole loro, et li forastieri l' instructione fatta per essi, secondo la dispositione di ciascuno, in modo che di tutti possino tener bon conto in quanto li tocca.

7. Come deue ciascuno essere presto ad andare quando si sona al principio delle lettioni, così anche per finire quando si fa segno, acciò che resti tempo per li altri esercitii et per l' altro maestro, se succedesse in quell hora.

8. Nel modo di legere, osseruerà li auisi che li saran dati per ciò, accommodandossi alla capacità di ciascuno, non dicendo cose che eccedano la sua facultà, et de quali non possano render conto, reppetendo quello ch' è d' importanza più uolte, acciò si possi dalli scolari ritenere e notare, auisandoli di quel che possono scriuere e lasciare tanto in classe come in camera, acciò in questo non perdino tempo; et questo comforme all' ordine che in ciò hauerà dal superiore o prefetto.

9. Quanto al modo di parlare, s' usi quello che osserua la Compagnia con tutti, dicendo uoi et non tu, quando si parla uolgare, ricordandossi che non deue dir parole ingiuriose, nè batter'

alcuno, nè etiam tocarlo per carezze; e quando bisogna, li parli in publico, non tenendo mai stretta familiarità con alcuno.

10. Quanto al far castigare quelli del collegio Germanico[2], intenda dal Rettore di esso chi è capace di castigo publico, et facia come egli li dirà, auisandolo quando li altri di detto collegio manchassino. Li forestieri, e massime li continui, tutti farà castigare o con spalmatte, o con cauali, secondo che giudicherà conuenire; se non fosse alcuno di tanto rispeto, che bisognasse dissimulare per alhora; ma quando li tali manchasero, come anche li grandi d' età, in cose piccole, primamente lo potrà auertire. In quelle di qualch' importanza, dia auiso al Superiore, non caciando nissuno, nè facendo dare spogliature senza sua licenza, et auisando quando alcuno di quelli, che sono statti admessi, non uenisse più.

11. Delli nostri habbia specialissima cura che siano molto edificatiui in classe, et tengano loco sepparato dalli forestieri, con li quali non hanno da repetere nè parlare, se non quelli ch' intenderà dal superiore hauer licenza; ordinando anche repetano tra se con li compagni che parerà al superiore: et per quanto stanno in classe, procurri sempre di trouarsi presente, quanto si potrà, et al tempo suo che tutti insieme ritornino al collegio.

12. Quelli che legono theologia e philosophia, non insegnerano opinione, che non sia commune delli dottori o interpreti, senza auisare il superiore o prefetto.

13. Nelle dispute, quando il prefetto dirà che basta, o farà alcun' altra cosa second' il suo offitio, obediranno.

14. Guardarano le conclusioni che si defendono; et di quelle ogni settimana cauerano alcuni ponti, che possino seruire per le uniuersali al principio dell' anno.

15. In quel che tocca a se stesso, ciascuno consideri di quanta importanza è l' offitio che tiene, et quanto è douere ch' il maestro sia d' ogni perfettione superiore, come essemplare a suoi scolari; confidandosi più sempre, non nella uirtù propria, ma di Giesuchristo, et nella gratia di sua uocatione, che lo farà bene, poi-

---

[2] Vide primam hujus monumenti annotationem.

chè gl' è stato imposto, non da homo, ma da Dio, per cui amore et riuerenza deue sempre sforciarsi di farlo con ogni deuotione et diligenza, domandando sempre per questo, come per tutto, il diuino agiuto nelle sue orationi

Laus Deo.

16. Le compositioni che si danno, si deueno applicar quanto si potrà all' essercitio delle uirtù et boni costumi.

74

REGULAE AD PUEROS ET RUDIORES ERUDIENDOS [1]

PARA INSTRUIR MOCHACHOS Y OTRAS PERSONAS RUDES POR DIUERSOS MEDIOS

Como la charidad sea fundamento y vínculo de todas vertudes, ordenadas á gloria de nuestro Señor y creador, pensamos, recorriendo, encomendarnos en todo á ella, deseando ser dirigidos y encaminados por ella á mayor gloria diuina, para que mejor y más oportunamente con toda quietud spiritual pudiésemos mejor vacar á la doctrina xristiana y eruditión de mochachos y de otras personas rudes *circa prima rudimenta fidei*. Por tanto, y porque con maior diligentia y prouidentia podamos entender en la tal doctryna xristiana, pensamos en los medios siguientes [a], para eligir entre ellos, según los tiempos y diuersidades de personas y de tierras, cómo todo puede venir á mayor gloria diuina y maior prouecho spiritual de las ánimas.

El primero medio, pareciendo ser más apropiado para las tierras donde se hallare materia dispuesta y copia de mochachos, es, instruyendo á los tales en yglesias y en otros lugares públicos por spacio de corenta días, continuando cada año, y mostrando simplemente los mandamientos, peccados mortales, y lo que más pareciere conueniente *circa prima rudimenta fidei,* ó declarando y exhortando á guardarlos, según las desposición y subiecto de los que oyeren y ensennaren la dicha doctryna xristiana.

---

[1] Ex apographo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 119 et 120.

[a] *Ms.,* segientes.

2.° El 2.°, siendo más apropiado para personas de edad matura, es, por los 40 días predicando, y en parte del tal sermón ó en todo declarando y exhortando sobre los tales mandamientos, y exhortando sobre los tales mandamientos y doctrina xristiana.

3.° El 3.°, quando algunos en domingos ó en fiestas principales, predicando á la mañanna ó no predicando, por algún tiempo enseñaren los mandamientos á la tarde, como está declarado en el primero medio.

4.° El 4.°, en lectiones públicas, tocando en algunas partes conuenientes á la tal doctryna, y mouiendo á la intelligentia y custodia de los tales mandamientos.

5.° El 5.°, á personas particulares enseñando y mouiendo á la obseruantia dellos.

6.° El 6.°, mirando en general sobre los tales medios de la doctryna xristiana así declarados, y sobre las partes que más conuenientes pareciere de la tal doctrina *circa prima rudimenta fidei,* y tomando de algún ó de algunos de los tales medios y de las tales partes, en todo ó en parte, según la charidad enseñare é distribuyere su gracia, considerando la tierra donde se desea seminar, si propicia, si contraria, condiciones de personas, deuersidad de gentes, de rigiones y lugares, y si la lengua materna ó perigrina, como en toda parte suceder á mayor gloria diuina; así considerando la disposición interior y exterior de las personas, que *in agro dominico* an de laborar y seminar, así de los professos como de los otros secaces de la Compañía, siendo en todo determinado para viuir en el Señor nuestro en ella, siendo proprio de los tales ser en todo prouidos, dispuestos y aparejados para el tal officio, y del Superior para proueer, encomendar ó mandar á los tales para esta doctrina sancta, no cayendo en discuido ó en negligencia, vaya adelante y florezca *in dies* con augmento de gracia de la fe de la divina y suma bondad.

75

REGULAE SCHOLASTICORUM SOCIETATIS JESU [1]

PARA LOS ESTUDIANTES DE LA COMPAÑÍA

El fin de la doctrina, que se appriende en esta mínima Compañía, es aiudar con el fauor diuino á las ánimas suias i de sus próximos.

Primeramente se procure tener el ánimo puro i la intentión del studiar recta.

No busque ninguno en las letras, sino la gloria diuina i bien de las ánimas.

Con la oraçión á menudo pida gracia de aprouecharse para tal fin en la doctrina.

Después tengan deliberaçión firme de ser de ueras estudiantes.

Persuádanse no poder hazer cosa más grata á Dios nuestro Señor, que studiar con la intençión dicha.

I asímesmo se persuadan que, quando nunqua llegassem á exerçitar lo estudiado, el mismo trabajo de los estudios, tomado por charidad i obediençia, como deue tomarse, será obra mui meritoria ante la diuina magestad.

Será gouernado el orden de las sciencias como paresçiere al Superior.

I el estudio de las lenguas sea con intençión, entre los otros buenos fines, de defender i interpretar i dar toda autoridad á la tradución de la Scritura sagrada, que tiene approbada la Iglesia.

Todos los estudiantes oirán las lictiones de los maestros, que el Rector del collegio les señalare.

Los estudiantes sean diligentes en preueer las lictiones, i sean continuos en el ir á oirlas.

I junctamente sean diligentes en repetir las liçiones oidas, i

---

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 100-102. Fere dimidia harum regularum pars cum illis regulis concordat, quae in documento P. Natalis, supra, paginis 135-140, habentur.

demandar lo que no entienden; i tengan todos diligencia de anotar lo que conuiene en supplir la memoria.

Persuádanse todos que ai grande utilidad en el exerçicio de disputar, speçialmente para los que estudian artes i teología scolástica. Hállense los estudiantes en las disputaçiones ó çírculos ordinarios de las escuelas que frequentan, aunque no sean de la mesma Compañía.

Procuren en doctrina juntamente con modestia señalarse.

Aia en el collegio cada domingo, ó algún otro día de la semana (si especial causa no lo impidiesse), alguno de cada classe de los artistas i teólogos señalados por el Rector, que sustente algunas conclusiones después de comer. Estas conclusiones se pongan la bíspera [a] á la tarde á la puerta de las escuelas. Uendrán á disputar ó á oir todos los que quisieren.

Después que breuemente aian probado sus conclusiones, argüirán los que quisieren de fuera i de dentro de casa [b].

Aurá algún presidente, que endereçe los argumentos, i saque en limpio doctrina de la que se trata, para utilidad de los [que] oien, i dé señal de acabar los que disputan, compartiendo el tiempo en manera, que aia lugar en las disputaciones para todos [c].

Ultra destas dos maneras de disputaçiones dichas, aun cada día deue señalarse alguna hora para que se dispute en los collegios, presidiendo alguno, como es dicho. I procúresse en estas disputas que se exerçiten más los ingenios, i se aclaren las cosas difíciles de las dichas facultades, á gloria de Dios nuestro Señor.

Los que estudian humanidad tengan también cada día una hora para conferir i disputar de las cosas de su facultad delante de quien los enderece.

Tengan también los mismos un domingo ó otro día, después de comer, conclusiones; i otro día de otra semana se exerçitarán en compossiçiones em prossa ó em uerso.

---

a *Prius* el sábado; *quae verba cancellata sunt ab eodem, qui alia in margine hic et infra notavit.*

b *In margine:* 4 part. [Constitut.], 6 cap., § 10.

c *In margine:* Non hic haec, sed inter regulas Praefecti. *In Constitutionibus tamen, loco in praecedenti annotatione citato, integra periodus reperitur.*

Las compossiciones se hagan, aora de presente para uer la promptitud del scolar, aora se traigan echas i allí se lean, puramente dándoles el tema.

Todos, speçialmente los humanistas, hablen latín comummente, i todos tomen en la memoria lo que les fuere por su maestro señalado.

Todos exerçiten mucho el estilo en compossiciones. Aia siempre quien corrija las compossiciones.

Podrán también algunos, con parescer del Rector, uer por sí algunos autores fuera de los que oien; i un día de cada semana, después de comer, uno de los más prouectos haga una oraçión latina ó griega de alguna cosa, con que se edifiquen los de dentro i los de fuera, i se animen para las cosas de maior perfectión en el Señor nuestro.

Ultra de lo dicho, los artistas i teólogos speçialmente, i también los demás, tengan studio particular i quieto para mejor i más largamente entender las cosas tratadas.

I uean, si otro no paresciesse al Rector, algún comentario; i este sea uno solo i escogido para la primera passada.

Scriuan todo lo que conuiene para mejor comprehender las cosas, i supplir la absençia de los libros i falta de memoria, i aiudarse quanto menester fuere.

En los estudios será bien que, acabada alguna facultad, se repasse, uiendo algún autor ó autores más que la primera uez, con parescer del Rector; i será útil, de lo que toqua á la facultad, hazer un ex[tr]acto más breue i digesto que eran los primeros escritos que auía, quando no tenía intelligentia que después de acabados sus cursos.

Si en las escuelas no se hiziessen repeticiones, será necessario hazerlas en casa, luego después de uenidos de los estudios, quanto possible sea; i si luego no se pudiessen hazer, el Rector escogerá la hora más conueniente.

An mucho de aduertir los estudiantes, que con el calor del estudiar no se entibien en el amor de las uerdaderas uirtudes, i juntamente que las mortificaçiones, oraçiones i meditaciones largas no tengan por el tal tiempo mucho lugar sin necessidad: i

consideren que los estudios tomados de ueras, como la Compañía suele, piden en çierto modo el hombre entero: i juntamente entiendan, que el attentar á los estudios, con pura intençión del diuino seruiçio, será no menos grato, antes más, á Dios nuestro Señor, por el tiempo dellos, que las mortificaciones, oraciones i meditaciones no necessarias.

Ultra de oir missa cada día, i cada ocho días confessarse i rrecebir el santíssimo Sacramento, el tiempo de la oraçión tendrá el escolar por orden del Rector.

Uaian los escolares á las escuelas y bueluan acompañados uno con otro con modestia interior i exterior, que para edificación de sí mesmos i de los otros conuiene.

Su conuersaçión con los otros escolares sea solamente de cosas de letras ó spirituales, como en todo se puedan aiudar á maior gloria diuina.

76

MONITA PRO SCHOLASTICIS [1]

AUISOS PARA LOS SCHOLARES

Sepan los scholares que, luego que son scholares de los collegios de la Compañía, son participantes de todos los sacrificios, oraciones y buenas obras de la Compañía.

Procuren los studiantes ser, no solamente deligentes en sus studios, mas intensamente applicarse á las virtudes y uida xristiana.

A todos se enseñen el examen quotidiano y el modo de hazer oración según la capacidad de cada vno, y también el modo de confessar sus peccados y de recibir el sanctíssimo Sacramento los que fueren ydonios, y el modo de oyr la missa; y se mande expresamente que al leuantar y acostar agan su oración delante de alguna imagen.

Todos se enseñen temer y amar á Dios nuestro Señor.

Entiendan y sientan que el fin de los studios y de todas nues-

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 116 et 117.

tras operaciones es buscar en todo la glorya y honrra de Dios y la saluación de nuestras almas.

Estimen y ponderen mucho todo el tiempo, y miren que no se les pase ocioso ó mal applicado, porque en él se gana glorya eterna, ó por el contraryo la morte infernal y penas perpetuas.

Sean todos muy obidientes á sus padres; y quando partiren de casa para qualquiera parte, demanden licencya y digan á dónde uam; y, tornando, den cuenta de lo que an hecho.

Tornando de las scuelas, besen las manos á sus padres; y tornando de se confessar, les besen tanbién las manos y demanden perdón.

Sean quietos, modestos y bien cryados con todos, y edificatiuos en todas sus actiones, tanto en caminar por las calles, como en conuersar en casa ó fuera della; y espicialmente en las yglesias estén con mucha deuoción con Dios y sus sanctos, y edificación de todos.

Hablen en sus conuersaciones y pláticas de cosas de Dios, ó que sean dirigidas á su seruicio; y gárdense de palauras y pláticas malas y también occiosas.

Siempre buscen compañeros mejores de sí, de los quales se puedan aprouechar, y huyan totalmente malas compañías.

En ninguna manera hablen mal de ninguno en murmuraciones; y de tales conuersaciones huyan; ó, siendo presentes, hagan siñal que no huelgan dello.

Acostúmbrense todos á mucha deuoción en Dios y nuestra Señora, en los sanctos y ángeles, y en todas las cosas de Dios y de nuestra Señora y de los sanctos y ángeles; y especialmente se tome deuoción en la vida y passión, y en todos misterios de Jesu X.°; y mui specialmente cada vno tome su deuoción á Jesu X.° de la edad que cada vno fuere: niños, con X.° niño; mochachos, con X.° mochacho; mancebos, con X.° mancebo; y hombres, con X.° hombre; y todos ellos, con X.° glorificado en el cielo.

Téngase tanbién special memorya y deuoción quotidiana cada vno á su ángel custodio.

Tenga cada vno su corona, sus horas de nuestra Señora, los

sete psalmos, officio de defunctos, y rezen cotidianamente según su deuoción y consejos de sus confessores ó maestros.

Tenga cada vno su doctryna xristiana, y tanbién un Gersón [a] *De imitatione X.[i]*, o otro libro deuoto.

Ensénñense todos de buscar y hazer la voluntad de Dios nuestro Señor en todas cosas, y no la suya.

Ensénñense tanbién á sintir la presentia de Dios en ellos y en todas cosas.

Todos, entrando en la scuela, harán su oracyón particular cada uno; y después, entrando el maestro, todos iuntos con él harán oración; y saliendo el maestro, otra vez con todos harán oración: y en vniuersal inpónganse los studiantes en amar las verdaderas virtudes, y buscar vnicamente la glorya y honrra de Dios en todas cosas, y esto por puro amor de la virtud y de Dios, aunque del temor todos nos podamos mucho ayudar y seruir.

77

REGULAE SCHOLASTICORUM [1]

REGLAS DE LOS SCHOLARES

Todos los studiantes oyan missa cada día en la yglesia del collegio.

Oygan la doctrina christiana los días que se leyere; y cada domingo y fiesta oygan la prédica y lectión en la nuestra yglesia.

Cada mes todos se confesan.

Todos tomen en la mente la doctrina christiana, cada vno según su capacidad.

Ningún scholar pueda entrar en nuestras eschuelas con armas.

Ninguno jure juramento alguno: con esto sepan todos ques lícito jurar con sus débitas condiciones.

Ninguno diga injuria de otro.

Ninguno diga mentira alguna.

---

[1] Ex apographo coaevo, ab eodem librario ac praecedentia exarato, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, fol 115.

[a] Jarson, *ms.*

Ninguno diga palabra desonesta.

Ninguno juegue juego alguno proibido.

No rriñan.

No tiren piedras.

Sean obedientes al Rector del collegio y á sus maestros; y sepan que [por] sus faltas en qualquier manera, siendo mochachos, serán castigados por el corrector; y siendo grandes, que los aya más de mouer la uergüença, no siendo capazes de açotes, serán reprehendidos públicamente; y no emendándose, serán hechados con ynominia de la schuela.

78

SCHOLARUM REGULAE

TUM AD MORES TUM AD STUDIA PERTINENTES [1]

ORDEN DE LAS SCUELAS DE LA COMPAÑÍA QUANTO Á LAS COSTUMBRES

Ninguno scolar se reciba en nuestras escuelas contra uoluntad de sus padres ó de los que dellos tuuieren cura legítima.

Veniendo el scolar para ser recebido, primero le será demandado se quere ser obediente, en todo lo que toca á letras y buenas custumbres de nuestras escuelas, á su maestro y al Rector del collegio; y sea cada uno informado de todas las reglas y orden de studios y consuetúdines de nuestras escuelas: y si respondiere de sí, sea examinado en quál escuela ha de oyr; y echo esto, será tenido por escolar de nuestro collegio y será escripto en la matrícula.

Aya un libro en el collegio, en donde sean scriptos todos los escolares, cada uno aparte para su escuela; y múdense los nom-

---

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 106-115. Aliud exemplum habetur in cod. *Miscell. de Instit.* versus finem, ubi verba tituli «quanto á las costumbres» sunt Natalis autographa; praeterea in hoc postremo exemplari prius ponitur altera harum regularum pars, scilicet ea, quae ad litteras spectat; secundo autem ea, quae de moribus recte informandis agit.

bres quando subieren de una classe á otra. Este libro se puede dezir matrícula, como in uniuersidades.

Sepan los escolares que, luego que son escolares de los collegios de la Compañía, son participantes de todos los sacrificios y oraciones y buenas obras de la Compañía [a].

Téngase special cura en cada collegio de ayudar en spíritu á sus escolares en missas, oraciones y otras buenas obras, como de quien tienen special cura delante de Dios nuestro Señor; y esta cura terná más specialmente cada regente de los de su classe.

Todos los estudiantes oyan missa cada día en la iglesia del collegio. Oyan la doctrina xpiana. los días que se leyere, y cada domingo y fiesta oygan la prédica y lectión en nuestra iglesia.

Cada mes todos se confesarán.

Todos tomen en la mente la doctrina xpiana., cada uno según su capacidad.

Cada semana se lea la doctrina xpiana. en cada scuela, y el uiernes tomando una ora de las ordinarias pera la tal lectión y exercitio della; y sean los maestros instruydos en lerla cada uno según la capacidad de su escuela: y sea la doctrina christiana para los de la ínfima classe breuíssima, quanto se puede, que contenga el Padre nuestro, el Aue Maria, credo, salue regina, y del resto sola la enumeratión de las cosas necessarias á la doctrina xpiana., la bendictión de la mesa, actión de gracias, y seruir á la missa, y oración quando se leuantan, quando van á dormir y quando entran y salen de las escuelas; y esta digan cada día en las escuelas por partes, en manera que cada semana se diga toda: y el lector desta escuela la declare familiaríssimamente, conforme á la capacidad de los muchachos de su escuela.

En la 2.ª escuela superior se terná la misma doctrina, con añadir las definitiones y breuíssimas declarationes; y conforme á la capacidad hun poquo maior, se lerá y declarará.

En la 3.ª escuela, ultra de lo dicho, se añadirán otras declarationes mayores y se leerá conforme á la capacidad; y todas

a *In altero exemplo addita sunt huic regulae sequentia:* y specialmente del collegio adonde hoyen.

estas doctrinas se tomarán á mente, cada uno por su clase: y ultra desto sería conueniente y útil hazer un comentario sobre toda la doctrina christiana con diligentia, del qual se puedan seruir los lectores por todas las classes á su modo, y los más superiores de las tres usar más libremente dél para sus escolares.

No auiendo estas doctrinas assí ordenadas, léasse como meior podrá acomodarse á lo dicho.

Los nuestros regentes no castigen de su mano ningún escolar.

Aya vn correptor, persona conueniente á tal officio. Este castige los scolares, no por su voluntad ó juizio, sino por solo el orden del regente daquella classe ó del Rector para todos.

Los açotes por culpas ordinarias sean 6 y no excedan 8.

Las culpas extraordinarias sean castigadas con vn juizio sosegado del regente ó Rector.

El correptor, no solo a de ser presente al tiempo de las lectiones, mas aun al tiempo de la missa, de las prédicas, y, breuemente, de todas las congregaciones que se harán de scolares; y sea obligado á venir después de comer, antes de las lectiones, al tiempo que suelen commençar á congregarse los scolares en las scolas, para contenerlos en quietud.

Oserue el correptor grauedad con todos.

No tome pressentes de los scolares ny tenga familiaridad con ellos, de manera que le puedam impidir la libertad que a de tener en el castigarlos.

Tenga obediencia á los regentes y Rector, teniendo por bien todo lo que ordenan tocante á su officio.

Sea hombre de entegridad y buen exemplo.

En el confessar los studiantes téngasse este orden: que al primer lunes de cada mes, ó al vltimo más cerca de principio del mes, se desoccupen todos los confessores de casa y solamente attendan á confessarlos [b]; y cada confessor tenga la lista de sus

---

[b] *In altero exemplo haec addita sunt:* ó podrán los confessores en todo el mes confessar á todos poco á poco, de modo que diste la confessión de cada uno un mes de la otra.

confitentes; y téngasse mucha aduertencia que no muden confessor; y cada vno confesse el suyo.

Sean en cada escuela decuriones, los quales tengan special cura de 9 ó 10 scolares, y estos decuriones se muden cada semana, ó á lo menos de 15 en 15 días.

El officio dellos será tener superintendentia sobre los suyos y en las scolas, y specialmente fuera dellas, y aduertir al maestro se alguna cosa hizieren de corrigir [c]. Y sean aduirtidos los padres, que avisen los maestros sy en sus casas no procedieren bien los scolares, para que puedan ser castigados.

Téngasse special cura de las absentias de los scolares; y quando faltaren, se embíe luego á sus casas: y ninguna satisfactión se tome dellos, syno solamente de los que tienen cura dellos.

Procuren los studiantes ser, no solo diligentes en sus studios, mas intenssamente applicarsse á las virtudes y vida christiana; y sepan que en sus faltas en qualquiera manera, siendo muchachos, serán castigados por correptor; y siendo grandes, que los aya más de mouer la vergüença, no siendo capazes de açotes, serán reprehendidos públicamente; y no emmendándosse, serán echados con ignominia de la scuela.

Aduirtan los regientes y el Rector que se tenga mucho respecto y descretión en el açotar, tanto por ser grandes los scolares, quanto por ser muy nobles y muy delicados; y en algunos que se dubitaren sy son capazes, se poderán consultar sus padres.

Ningún scolar pueda entrar en nuestras scuelas con armas.

Ninguno jure ningún juramento: con esto sepan todos que es lícito jurar con sus débitas condictiones.

Ninguno diga injuria á otro.

Ninguno diga mentira alguna.

Ninguno diga palabra desonesta.

Ninguno juege juego alguno proibido.

---

c *In altero exemplo additum est:* Y estos se muden quando parece conuenir, por ser odiosos á los scholares ó por otras causas.

No riñan ny tiren piedras [d].

Sean obedientes al Rector del collegio y á sus maestros.

A todos se enseñe el exame quotidiano, y el modo de hazer oración sigún la capacidad de cada vno, y también el modo de confessar sus peccados y de receuir el santísimo Sacramiento los que fueren idonios, y el modo de oyr missa.

Mándesse expressamente que al leuantarsse y acostarsse hagan su oración delante de alguna imagen.

Todos se enseñen á temer y amar á Dios nuestro Señor.

Entendan y sientan que el fin de los studios y en todas nuestras operationes es buscar en todo la gloria y honrra de Dios y la saluación de nuestras almas.

Estimen y ponderen mucho todo el tiempo, y miren que no les passe occiosso ó mal applicado; y sean siempre bien occupados, porque en él se ganna gloria eterna, ó por el contrario la muerte infernal y penas perpetuas.

Sean todos muy obedientes á sus padres.

Quando partem de casa para qualquiera parte, demanden licencia y digan dónde uan; y tornando, den cuenta de lo que an hecho.

Tornando de las escuelas, bessen las manos á sus padres.

Tornando de confessarse, les bessen también las manos y les demanden perdón.

Sean quietos, modestos y bien criados con todos, y edeficatiuos en todas sus actiones, tanto en caminar por las calles, como en conuersar en casa ó fuera della; y specialmente en las yglesias estén con mucha deuoción con Dios y sus sanctos, y edificatión de todos.

Hablen en sus conuersaciones y pláticas de cosas de Dios ó que sean dirigidas al seruicio de Dios, y guárdensse de palabras ó pláticas malas y también ociosas.

Siempre busquen compañeros mejores de sy, de los quales se puedan aprouechar, y huyan totalmente malas compañías.

En ninguna manera hablen mal de ninguno y en murmu-

---

[d] *Hoc et sequens monitum desiderantur in altero exemplo.*

raciones; y de tales conuersationes huyan; ó, siendo presentes, hagan señal que no holgan dello.

Acustúmbrense todos á mucha deuoción en Dios y nuestra Señora, en los santos y ángeles: specialmente se tome deuoción en la vida y passión y todo[s] los misterios de Jesuchristo.

Muy specialmente cada vno tome su deuoción á Jesu X.º de la edad que cada vno fuere; niños, con X.º niño; muchachos, con X.º muchacho; mancebos, con X.º mancebo; y hombres, con X.º hombre; y todos ellos, con X.º glorificado en el cielo.

Téngasse también special memoria y deuoción quotidiana, cada vno á su ángel custodio.

Tenga cada vno su corona ó su rosario, sus horas de nuestra Señora, los 7 psalmos, officio de defuntos; y rezen quotidianamente según su deuoción y consejo de sus confessores ó maestros.

Tenga cada vno su doctrina christiana, y también vn Gersón, *de imitatione Christi*, ó otro libro deuoto.

Enséñensse todos á busquar y hazer la voluntad de Dios en todas cosas, y no la suya.

Enséñensse también á sentir la presentia de Dios en ellos y en todas cosas.

Todos, entrando en la scola, harán su oración particular cada vno, y después, entrando el maestro, todos juntos con él harán oración; y saliendo el maestro, otra vez con [él] todos harán su oración.

Los maestros en todas sus lectiones y declarationes applicarán quanto se pudiere lo que se trata á las uirtudes christianas, ó á lo menos morales y exercicio dellas, con sus exemplos y instituciones. De lo mismo serán todos los dictados y composiciones.

Los maestros tengan con sus escolares vna grauedad y affecto paternal en spíritu.

Las conuersaciones pías, que con ellos familiarmente conuerná tener, sea en el lugar deputado á conuersationes, *hoc est*, ó en la iglesia, ó en otra parte señalada para ello; y en la scola no estén los maestros sino al tiempo de leer.

No pueda ningún rigiente, ni *etiam* el Rector, mandar recau-

do alguno ó seruirsse en alguna cosa de algún escolar, sy no fuere en alguna cosa dentro la scola, ó mandando para saber las absentias de los scolares.

Sy viniere pobre alguno á la scuela, no éntre dentro della, syno que spere á la puerta quando salgan los studiántes.

De ningún studiante ny de ninguno que les manden á las scuelas nuestras se pueda tomar presente alguno, ny limosna, ny otra cosa alguna.

Se algunos de los scolares de nuestras scuelas se affectaren á la Compañía y demandaren ser recebidos, avnque, teniendo las partes y edad que se requiere, se podrían recebir, *tamen* no se recibam syn que sus padres sean dello contentos; y esto se juzga por aora ser maior seruicio de Dios.

Los regientes tengan muy buen modo en que [á] los studiantes, que trabajan bien y dan buena cuenta de sy y edeficación y son deuotos, traten bien y alaben públicamente; y por el contrario sean absteros con los que no fueren tales, mezclando *tamen* con industria la seueridad con mansuetud á sus tiempos.

Y en vniuersal ympónganse los studiantes en amar las uerdaderas uertudes, y busquar vnicamente la gloria y honrra de Dios en todas cosas, y esto por puro amor de Dios, avnque del temor todos nos podemos mucho aiudar y seruir [e].

ORDEN DE LAS SCHUELAS DE LA COMPAÑÍA QUANTO Á LAS LETRAS [f]

En los collegios, que la Compañía toma con asumpto sólo de leer humanidad, quanto se pueda, lléuese el orden que se sigue.

Primeramente, quanto al exercicio de letras, serán cinco schuelas: tres de la gramática, la 4.ª de lo que propriamente dizimos humanidad, la 5.ª de rethórica; y más desto vna lectión de hebreo y otra de casos de conçiençia.

En la primera se enseñarán los prinçipios y rudimentos de gramática latina.

En la 2.ª se començará á leer el arte de gramática en vna me-

---

e *Haec duo verba,* y servir, *desiderantur in alt. ex.*

f quanto á las letras, *Natalis manu additum est in alt. ex.*

diocridad, según la capaçidád de los scholares, *scilicet, genera, declinaçiones, de preteritis et supinis*, y la constructión, de vn compendio sin dificultad; junctamente se leerá algún autor bueno y acomodado para exercitar la compositión.

En la 3.ª se repitirán los pretéritos y supinos, y se leerá el arte de la construçión exactamente y autores de mejor suerte, y se exercitará muy de ueras la composición y toda la arte de gramática; en modo que en estas tres schuelas se a de enseñar con orden y perfectión del arte de la gramática, y tenerse [h]a propria cura de la propriedad, puridad y congruidad del hablar y screuir latín; y avnque en todas ellas le[s] platicará la elegancia, *tamen* la obseruación y reglas della será propria de la 4.ª schuela [g].

En la 4.ª schuela se leerán los prinçipios de copia y de arte de screuir epístolas y componer versos: leeránse diuersos autores graues em prosa y en versos, y também historiógraphos: enseñarse a y exercitarse a el stylo de hablar y screuir latín con elegançia y copia junctamente. En esta schuela, después que ya los studiantes serán fuera de los principios del arte de gramática latina, se començará á leer la gramática griega simplemente poco á poco, y así se començará á seguir lo que los antigos romanos aconsejauan y hazían, *scilicet*, ajuntar las letras griegas con las latinas.

En la 5.ª clase se leerá la arte de rethórica con oraciones de Tulio y Demósthenes y otros autores grauísimos griegos y latinos, y se exercitarán los studiantes en componer oraciones y declamaciones con toda diligencia; y quando no se pudieren hazer schuelas distintas al modo dicho, hágase como mejor pudiere, tomando de vna schuela y otra lo que conviene; em modo que en las schuelas que se pudieren hazer, se haga comunicaçión ordenada, como si se ubiesen de hazer tres classes: la primera comprehenderá la 1.ª y la 2.ª dichas; la 2.ª comprehenderá la 3.ª y parte de la 4.ª; la 3.ª podría comprehender alguna cosa de la 4.ª y toda la 5.ª lo mejor que se pudiere.

---

g de la del 4 ª schuela *ms.*

Los autores que se an de leer ordenará el Rector con consejo de los regentes; con esta obseruaçión, que no se leea cosa desonesta ni incitatiua á mal, ni qualquier autor que sea sospechoso [h].

Los exerçiçios de las schuelas serán, que todos los scholares tomen á mente cada vno la arte que oyre, y de los autores quanto se suffrirá.

Véase si converná que tengan libros papiraçios, adonde scriuan sus lectiones, para reçebir las glosas de sus maestros, ó á lo menos tengan sus libritos de papel para tomar sus glosas y obseruaciones del maestro, notando sobre qué son.

Todos hablen latín, á lo menos en las tres schuelas superiores, con mucha obseruación, no solo que no hablen romançe, mas que hablen bien latín, conforme á lo que oyen en sus schuelas.

En la 2.ª schuela mándese hablar en latín, em modo que tengan libertad de hablar romance quando no saben más, y esfuércense á hablar latín.

Aya composiciones quotidianas en las schuelas, quitada la prima; y eméndense, quanto se pueda, las composiciones por los maestros.

Repítanse todas las lectiones por vno de los studiantes, no auisado antes, mas súbito después de la lectión [i]; y el maestro exercite sus lectiones, interogando á los scholares, y exercitándolos, no solo en la arte que lee, mas avn en los autores.

El tiempo, que los regentes estarán en las schuelas, sea tres horas á la mañana y tres á la tarde [j].

Será exerçiçio en la 4.ª y 5.ª schuela de variar vna misma sentencia *ex tempore*. Quedando algún tiempo cada día al fin de las lectiones, partidos los scholares en dos partes, vnos interogarán y disputarán contra los otros, de manera que vno de vna parte interrogue al hotro de la otra parte contraria, y responderán

---

h o de mallos costumbres, *additur in alt. ex.*

i *Haec adduntur in alt. ex.:* como si podrá, y antes que se ua la seguiente, se mandi repetir la precedente otra uez por un studiante, no auisando dello, porque todos con solicitud estudien.

j *Praecedens periodus in alt. ex. desideratur.*

por orden hasta que se satishaga; y así se haga interrogando otro de otra parte.

Los sábados á la mañana se repitan las lectiones de toda la semana; y el sábado después de comer se tengan conclusiones en las quatro schuelas superiores, puestas primero en las puertas de las schuelas para todos los que quisieren argumentar; ó vn sábbado se tengan estas conclusiones, y otro propongan vna composición, contra la qual argumente quien quisiere; y cada mes el primer sábbado dél se tengan conclusiones de todas las 3 classes juntas, en donde primero argumenten los maestros, si ay, y después los studiantes.

El orden de la disputa sea, que, auiendo maestros [de] fuera de casa que quieran argumentar, avrán el primero lugar en la disputa; y argumentando maestros de fuera de casa, responderán nuestros maestros; *2.º loco* argumentarán los scholares de fuera; *3.º loco* los scholares de nuestras schuelas. Las conclusiones, composiciones y exercicios, no solo sean en latín, mas avn en griego en sus schuelas; y las composiciones, no solo seam em prosa, mas avn en verso, según la qualidad de los scholares y de sus schuelas y lectiones.

En hebreo no aya sino vna lectión quotidiana con exerçiçio, qual converná; y se leerá en aquella hora de lectión la gramática, ajuntándose después en la misma hora interpretación de alguna parte del testamento viejo.

Los cassos de conçiençia se lean vna lectión quotidiana con su repitición y exercicio, quanto se sufriere, y sus conclusiones cada sábado, ó sus preguntas y exerçiçio sobre todo lo leído en la semana, y repitición dello; y el sábado no se lea. Y cada año se renovarán los studios, y començarán nuevos autores al principio de Octubre, y entonçes se harán conclusiones generales de todas las facultades públicas, llamado el magistrato, etc.; y á la proposición de las conclusiones se harán versos griegos, hebreos y latinos, y otras composiciones em prosa, y se affixarán á las paredes del studio; y al principio de la disputa propornán mochachos contra las facultades, con sus breues oraciones ó composiciones en verso; y podrá también dizirse alguna oraçión *publice*,

ó por el maestro de la rethórica ó por alguno de sus disçípulos, ó el día de las conclusiones ó otro día en los mismos principios.

Vltra lo dicho, los rethóricos, no solo declamarán en su schuela *priuatim*, mas aun alguna vez entre el anno declamarán *publice*, como delante de vn juez, propuesta vna causa, y partiendo los scholares como patronos de vna parte y de otra, y vno que sea como juez; y podrán ser el juizio y declamaciones breues con todo su artificio, partidos los argumentos entre los scholares.

Al principio del año, cuando se mudan las lectiones, se examinarán también lo[s] scholares, y se mudarán de las schuelas inferiores á las superiores; y esto hará el Rector con consejo de los regentes, y spicialmente en cada classe con consejo del regente della.

Esta transmutación de scholares á las schuelas más altas se hará [k] también entre el año, quando convenga al provecho de los scholares, seruando el mismo modo.

Podráse hazer, ultra de las dichas schuelas, vna schuela de leer, y esto con dos condiciones: la vna, que aya maestro conveniente á tal officio; la otra, que aya schuela capaz y buena.

Los maestros procuren en el Señor nuestro renouar siempre el feruor de la charidad con sus discípulos, persuadiéndose que en enseñar sus scholares aprehenden el fin de la Compañía, á mayor gloria y alabança de Dios.

Pongan toda diligencia em preueer sus lectiones y anotar en sus libros papiráceos lo que les pareciere de aduertir y á hazer anotar á los scholares: y cada vno se dé totalmente á la disciplina que enseñare: y sepa que los maestros de la Compañía, no solo an de procurar el fructo de los scholares, mas mui speçialmente la perfectión y consumación de las disciplinas, que tractaren, en sí mismos [1].

Procuren y manden los maestros á todos sus scholares que estén quietos y con silencio en las schuelas, y spicialmente en su presencia, y que estén muy attentos á las lectiones y exerçiçios.

---

k harán, *ms*.

1 *Duae sequentes periodi in alt. ex. sub finem regularum habentur.*

También procuren y manden que en sus casas estudien sus lectiones muy bien, y preuean las que avrán de oir.

El tiempo de occuparse el maestro de gramática y humanidad en su schuela sea tres horas antes de comer y tres después de comer; mas el rethórico podrá estar solas dos horas.

Oirán los maestros la missa con los studiantes [m], ó á lo menos vn maestro de gramática con el corrector; y procure que estén los scholares con toda modestia y deuoçión.

La missa se diga vna hora antes de las lectiones, las quales se acabarán antes del primero toque para comer ó cenar.

Ternán cuidado los maestros con toda diligencia á no dexar lectión alguna ni exercicio ordenado; y procurarán que los scholares obseruen todas las cosas ordenadas, no solo quanto á los estudios, mas muy spicialmente quanto á las costumbres y vida christiana.

Cada ocho días cada maestro dé razón de su schuela, studios y studiantes al Rector.

79

DE STUDIIS HUMANITATIS ET RHETORICAE [1]

PARA LOS STUDIOS DE HUMANIDAD Y RHETÓRICA DE COIMBRA

1. Oratio se limpie y se imprima, y Marcial, y con él lo que fuere limpio de Catullo y Tibullo y Gallo [2]: y el P. Cypriano [3] irá purgando todos los libros: y alcáncesse del Papa vna graçia, en que su Santidad prouea, ó que no se lean los no limpios á estudiantes, ó á lo menos aprueue estos, y conçeda indulgençias á quien los declarare á los discípulos, ó los oiere de su maestro, ó los leiere [a].

---

[m] *In alt. ex., quae sequuntur verba, usque ad finem periodi, perperam rejecta sunt ad calcem regularum, ante illas duas periodos, de quibus in praecedenti annotatione loquimur.*

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 148 et 149.

[2] Asinius Cornelius Gallus.

[3] P. Cyprianus Suarez.

[a] *In margine:* A Roma se escriuió sobre estas gracias á 24 de Octobre de 1561.

2. Trinummo y Aulularia [4] se limpie cuanto conuiniere de lo mui antiguo y inusitado, y se impriman; y assí los Adelphos de Terencio, si se hizieren bien.

3. De san Hierónimo se escojan [b] algunas epístolas buenas y algunas uidas selectas, y así de Lactancio y de S. Cypriano, de Próspero, de S. Leo, para se ir mesclando la lición dellos con las cosas de los gentiles.

4. Hágasse una epítome en prosa *de utraque copia,* á imitación de la de Erasmo, con exemplos de buenos autores.

5. Hágasse una epítome *de conscribendis epistolis,* y emprímasse uno y otro.

6. Véasse si se imprimirá el epítome de rhetórica.

7. Las cosas que se emprimieren lleuarán epigramas y prefaçiones buenas, que las aga más gratas y aceptas, y ansí el nombre de cuias son, al modo de la Compañía. En la primera classe se lean los más excelentes autores y libros, que vuiere de rhetórica y orationes, y ordinariamente no se lea poeta.

8. En la segunda se han de leer los libros más fáciles de rhetórica y poetas, y se a de tener exerçiçio de copia.

9. En la tercera se lea el epítome *de utraque copia* y se exerçite.

10. En la quarta se lea el epítome *de conscribendis epistolis* y se exerçite.

11. En estas 4 classes se a de leer griego en el modo seguiente: en la 3.ª y quarta se lea simplemente media hora de grammática; en la 2.ª, algún libro fáçil; en la primera, Demósthenes y Homero y Sócrates y otros autores semeiantes; y en estas dos classes compongan dos vezes en la semana en griego; y en la primera classe lea el lector público en la 3.ª hora después de comer, si se alcançare licençia para ello del Rey.

12. En la 5.ª y 6.ª no se lean orationes de Tullio; y póngasse en ellas fin á la grammática, que es congruidad; todauía

---

[4] *Trinummus et Aulularia* tituli sunt duarum comoediarum M. Accii Plauti.

[b] escogan, *ms.*

pueden los studiantes de caminho tomar lo que pudieren de elegançia.

13. Véasse si se leerá en la 7.ª vna sintaxi más llana y sin artificio, sacada desta que se lee, para que en la 5.ª y 6.ª se lea con perfectión la que se lee.

14. Véasse si se leerán todas las declinationes. En las seis classes más altas se lea como se haze el sábado por la menhana: á la tarde se dispute un sábado sobre una composiçión, echa conforme á la classe, la qual se pondrá el uiernes, y se tendrá cuidado que la ponga el mismo que la pone; y sobrando el tiempo, el maestro proponga alguna cosa de que argumenten, sacada de la composición.

15. Otro sábado pondrán conclusiones conforme á las classes, en que disputarán con puridad; y en las classes más altas se podrá dar liçencia que traigan alguna alhombra y algunos ramos sin curiosidad: y ansí los que defendieren como los que disputaren podrán tener sus orationes breues en prosa y en uerso.

16. Véasse si se aiuntarán cada mes dos classes, *scilicet,* las próximas, para disputar entre ssy.

17. Véasse si se aiuntarán cadanno todas las classes de humanidad una uez para disputar entre sí.

18. Véasse si conuiene darse latines de lugares, como se dan cada mes.

19. Los hermanos hagan sus orationes y uiersos, que pongan en el día de la Reyna sancta [5].

20. Los hermanos hagan sus oraçiones, como los de fuera, en la iglesia con diligençia y edificaçión. En los nouiçios ay más duda.

21. Los que oyen humanidad y rhetórica podrán por orden del Superior oyr alguna liçión extraordinaria de griego, como por recreaçión, algunos assuetos y fiestas; y deue ser el libro extraordinario.

22. Para la liçión de hebráico se pergunte por orden del Superior los theólogos que se inclinan á oirlo; y quando vuiere pocos, el Superior pondrá los que le pareçiere.

[5] Sancta Elisabeth, Lusitaniae regina.

80

ORDO IN UNDECIMA CLASSE

SERVATUS ET SERVANDUS [1]

REGIMENTO QUE SE TINHA E PAREÇE DEUE TER NA UNDECIMA CLASSE

Logo pola menham, entrando, despois de fazer oração, os decuriõis passauão lição, e os que os não tinhão se prouião de quem lh'as passasse.

Lião huma soo hora, porque o mais se tinha uisto ser desnecessario.

Das oyto até a meya e tres quartos se fazia a doutrina, *scilicet,* polla menham ensinar a benzer, *Pater noster, Aue Maria* etc., com todo o ajudar á missa, digo não sómente a nosso modo, mas tambem ao de fóra, por terem mais cousas de uersos et responsos antes da confissão: a confissão he a de casa, porque para tudo serue.

E á tarde, despois das quatro oraçõis, se lhes ensinaua os artiguos, mandamentos da ley de Deos e da Igreia etc. Sempre se neste tempo perguntaua a algum, diante de todos, pollo que sabia, e se mandaua tomar conta por hum moço bom ao que erraua, e se castigaua conforme á sua capaçidade.

Esta doutryna he muy importante fazer-se neste tempo mays que em outro, porque estão já todos na classe, e tambem por l'amor dos famulos, que se uão polla primeyra.

Acabada a douctrina, tem os decuriõis escrito e vem tomar lição, e os moços que escreuem ficão acabando suas materias, para que, quando vay o mestre que lh'as emmenda, tenhão escrito: e por esta causa, e tambem porque os que se põem a escreuer sabem já mediocremente leer, seria bom começassem a escreuer quando os decuriõis, e os decuriõis que tomem primeiro lição aos famulos, porque se não, vão pola primeyra sem a darem.

Guastauasse o tempo neste tomar de liçõis conforme ao nu-

---

[1] Ex cod. *Natal. instr. Lusit.,* fol. 234, 2.ae part.

mero que vinha; mas sempre sobeiaua meya hora pouco mais ou menos para saber dos que faltauão e d'algumas trauesuras para se castigarem.

Emquanto se tomaua lição (porque os pequenos que leem por A, b, c, e nomes, e são de pouca idade acabão presto) fazia a hum moço ou a dous, que sabião a doctrina, que os ajuntasse para hum cabo, e que lhes ensinasse as 4 oraçõis e a benzer; e isto he muy proueitoso; e tambem, porque neste tempo, como uem que tem dado lição, fazem grande reuolta e perdem o tempo, com a ocasião que tem de uer o mestre occupado no ouuir das liçõis.

No tempo de dar as liçõis estaua o mestre atento como as tomauão os decuriõis; e os que errauão, os decuriõis os punhão por lembrança, para que todos juntos se castigassem, por não ir e uir o guarda tantas vezes, por ser infinito.

Os castigos graues, *scilicet,* de furtos de moços e cousas semelhantes, se gardauão para o cabo da doutryna, por ser tempo mays conueniente, por estarem todos iuntos e com atenção, e tambem por ser contra o que se lhes então ensina; e no que se tambem N. Senhor muyto seruia era, que, se hum, que se neste tempo que digo auia de castigar porque juraua, perguntaua a outros contra que mandamento fôra, e respondião os que sabião que contra o segundo, e d'ali tomaua ocasião de diante de todos lh'o muyto afear, e da mesma maneyra as outras culpas.

A tarde se tinha o mesmo, saluo que a doctrina era (despois das quatro horas) os mandamentos e artigos etc., etc.

Estas horas erão repartidas pela maneyra que digo; e sempre, como açima toquey, fica hum quarto e meya hora (segundo o numero) para absentes e amoestaçõis da missa e quietação para casa.

Nesta cousa de doutryna se tinha muyto cuydado, pois he o pago que nos dão do trabalho que com elles temos; e os que erão de idade os fazião confessar sempre.

Muytas mais particularydades se tinhão com elles, em que não pouco se seruia N. Senhor, as quais elle sómente comunica aos que de uerdade e pel' amor d' elle tomão semelhantes occupaçõis, e as mesmas creo comunicará a quem se nisso pelo mesmo Senhor

despuser; e por esta causa pareceo desnecessario escreuel-as aquy. Bendito o Senhor.

81

DE SCHOLIS ARTIUM [1]

DE LAS ARTES

1. Al principio del curso, quando se lee la introductión, se lea con diligençia lo que toca á priores, periherminias y elenchos, para que se ayuden dello los studiantes por todo el curso, y después passen más fácelmente por los libros.

2. Al tiempo de repetir la lectión no vengan los de los otros cursos al primero, para que no les empidan el repetir.

3. Aristóteles se lea de manera, que muchas partes que él trató difusamente, y no son de importancia para la sciencia, se lean en compendio, diziéndosse la substançia solamente dellas, sin se leer la letra, para que quede más tiempo para leer metaphysica y *de generatione* y *de anima* y paruos naturales, y espeçialmente la metaphysica, que es lo que más aprouecha para la theología scholástica.

4. El delecto de los lugares de Aristótiles, y materias en que se ha de hazer esto, y de los capítolos, hagan los artistas, y embíesse al P. Nadal.

5. Para se euitar el trabaio de escreuirse tanto como se scriue, y para que quede más tiempo para exerçitarsse los studiantes, se procure que hum curso de scriptos se imprima, y en esto se occupe el P. Afonseca [2] principalmente, y tenga por coadiutores al P. Marcos Jorge y al P. Cypriano y al P. Pero Gómez [3]; y esto se encomendará al P. Prouinçial que lo aga hazer con diligençia y suauidad.

6. Imprimido este curso, no escriuan los estudiantes, sino

---

[1] Ex apographo coaevo, in *Natal. instr. Lusit.*, ff. 149-153.

[2] P. Petrus da Fonseca; ejus examen commune habes in his MONUMENTIS HISTORICIS, in opere *Epistolae P. Hieronymi Nadal,* t. II, pag. 603.

[3] Ejus examen habes in opere, in praecedenti annotatione citato, pag. 601.

quando el maestro quisiere notar alguna cosa en algún lugar dificultoso, ó alguna cosa notable, y breuemente; y assí podrá leer entonces el maestro desta manera: él leerá vn hora, y el otro tiempo occupará en hazer tener hun hora de conferençias á los estudiantes entre sí, y lo demás en perguntar de la leçión y hazer disputar; y siguirán los maestros estos escriptos comúnmente, como fueren impressos. En las disputas de los artistas públicas, quando son de discípulos, los maestros los enderecen [a] y alomíen [4], y toquen algún medio que más se podría tocar; mas esto con moderaçión y de manera que no parescan disputas de maestros, sino de discípulos; y el que preside ponga término; y pruéuensse las conclusiones con gran breuedad.

7. Quando defenden los discípulos para argumentar los maestros, también se repita poco y breuemente de los capítolos, para que quede tiempo para las disputas, y entonçes ordenará el Superior algunos de los nuestros, que son ya maestros, para que vayan á disputar.

8. Los artistas el primer anno no an de oyr otra cosa alguna: el 2.° y 3.° pueden oyr mathemáticas por el modo que se leen en Roma, se se lieren.

9. Véasse si se leerán mathemáticas media hora cada [b] día por el modo de Roma.

10. Los artistas y theólogos, para conseruar las lenguas, tengan en las fiestas, domingos y assuetos, un hora, en la qual lean alguna cosa de humanidad en media hora, y otra media de griego, ó vna uez griego y otra latín, como quisieren.

11. Los substitutos tengan cada día media hora destudio de aquello en que substituien.

12. A los examinadores de fuera se les diga con tiempo se son contentos de examinar los nuestros gratis; y si no lo fueren, se pongan de casa quien examine los hermanos, diziéndole cómo tenemos esta orden de nuestros superiores.

---

[4] A verbo lusitano *allumiar*, lat. *illuminare;* hispanice dicitur *iluminen*, vel *den luz*.

[a] enderençen, *ms*.
[b] cadal, *ms*.

13. Cada anno se dé en memoria al Retor los que se han de graduar de casa; y no admitiéndolos, se passe dello hun instrumento público; de manera que, conforme á la prouisión, quede firme su grado.

14. Se uinieren tantos estudiantes como este anno, que no se pueda dar recado á todos, se dé auiso al Rey cómo los aceptaríamos si tuuiéssemos obligaçión.

15. Las classes se purguen de los inútiles del todo, con suauidad, y amonestando primero á sus padres cómo no son para letras.

16. En la doctrina, que se haze en las classes las sestas ferias, se tome para declarar alguna cosa de la doctrina, que dará el P. Nadal, como mandamientos, obras de misericordia, bienauenturanças; y no se declare en ninguna classe psalmos, ni se haga á modo de sermones.

17. Hágasse memoria al P. Nadal, que no seamos juices en las dificultades con Joán de Beia açerca del dinero, que ha de tornar á los porcionistas que se uan antes del tiempo acabado.

18. El P. Nadal ha de tratar em Lixboa si se puede añadir algún tiempo á las ferias, aunque pareçe dificultoso, por no tener ferias los otros maestros, que antes leían en el collegio.

19. Los confessores digan á los maestros los que se han uenido á confessar, y daquí sacarán los maestros los que no an venido.

20. La orden, que se ha dado, de leer á la mesa en el collegio de ençima, se guarde en el de abaxo, y lean á la 2.ª mesa siempre, auiendo commodidad.

21. Los maestros no tengan más reposo que los hermanos; y estando cansados, reposen en sus cámaras.

22. De los ayunos de los maestros y sermones del collegio de abaixo estaa respondido en las respuestas del collegio de arriba.

23. Véasse si se leerá arriba en nuestro collegio la lectión de hebráico, teniendo liçençia del Rey.

El curso de las artes deste anno que viene a de leer el doctor Ignacio de Tolosa: a de uenir, según la orden que se le dará, en

començando las uacaçiones; y no se publique la persona; solamente se diga que se ha de dar hum maestro, del qual sin duda serãn muy contentos.

La primera classe leerá el P. Marçal Vaz.

La 2.ª el hermano Gaspar González.

La 3.ª el P. Plano [5].

La 4.ª el hermano Esteuan Diniz ó Coelho [6].

La 5.ª el P. Cabrera [7].

La 6.ª el hermano Esteuan Diniz ó Coelho.

La 7.ª el hermano Damián.

La 8.ª el P. Sequera.

La 9.ª algún nouicio, y sea ben sufficiente.

La 10.ª vea el P. Mirón si estará suauemente Duarte [8]; y si no, prouea de otro.

Substituto ge[ne]ral será el P. Cypriano.

Substituto ge[ne]ral de artes será el hermano Molina [9].

De la humanidad el P. Vanegas [10] y el P. Manuel Alvarez.

Substitutos particulares de artes serán Luis Alvarez y algún otro theólogo, que parecere que podrá leer adelante.

Substitutos particulares de humanidad serán Francisco Gómez, Pedro Luis, el P. Mauriçio [11].

---

[5] P. Gaspar del Plano. Ejus examen habes in opere, superius in annot. 2 citato, t. II, pag. 552.

[6] P. Franco de P. Jacobo Coelho sermonem facit; sed nescimus utrum ad Fr. nostrum Coelho referatur. Ait enim: «Nasceo o Padre Diogo Coelho em Arrayolos no Arcebispado de Evora. Entrou na Companhia em Coimbra aos 14 de Settembro de 1555... Espirou com grande paz em Bragança aos 6 de Junho de 1575». FRANCO. *Imagem da virtude... no Real Collegio de Jesus de Coimbra,* t. II, lib. 4, cap. 26, nn. 1-6.

[7] P. Andreas de Cabrera. Ejus examen vide in opere nuper citato, t. II, pag. 536.

[8] Eduardus Rodríguez. Vide *Epist. P. Natalis,* t. I, pag. 498.

[9] Ludovicus de Molina, mox celeberrimus theologus. Vide *Epist. P. Natalis,* t. I, pag. 666.

[10] P. Michaël Vanegas (alias Venegas); utroque enim modo suum ipsemet cognomen scribebat.

[11] Ante ingressum in Societatem Gaspar Serpius dictus. Audiatur FRANCO, *Synopsis,* an. 1547, n. 1: «Anno labente sex supra viginti nomen dedere Societati. Hos inter... Gaspar Serpius, postea Mauritius.»—Et *ibid.,* an., 1563, n. 8: «Ulyssipone P. Mauritius, alio nomine Gaspar Serpe, jussu

Los substitutos vniuersales no se an de ocupar auiendo particulares, sino algunna uez para dar reputaçión.

Para las classes inferiores pueden ser substitutos algunos nouiçios ó theólogos.

Téngasse obseruación que Coimbra se prouea en sus necessidades de los meiores subiectos suios, y Euora assímismo; y una ayudará á la otra, sendo necessario y podiéndolo hazer.

Guárdesse la orden de la carta del P. General, para tener abundançia de maestros.

82

MONITA

AD RECTE LOQUENDUM DE REBUS THEOLOGICIS [1]

BREUES AUISOS PARA EL MODO DE HABLAR DE COSAS DE THEOLOGÍA EN ESTOS TIEMPOS

Ténganse las reglas últimas de los exercicios, que ensenhan *quomodo sentiendum sit cum Ecclesia hierarchica,* porque son vtiles para este propósito.

Téngasse toda aduertençia en tener la intelligencia en todas cosas de theología, qual la tiene la Iglesia católica, romana.

Míresse con gran diligencia en no tener openiones nueuas, *etiam* en las cosas que no son *de fide,* sino aderir á la común openión fáçilmente; y así no ser en los estudios curioso, ni temerario, ni tenax de su propia opinión.

En lo positiuo seguir los doctores aprouados por la Iglesia y por el uso de las vniuersidades y doctores de la edad presente; y los libros de doctores modernos leerlos con mucho miramiento, que la doctrina sea sana.

En lo escholástico, por disputar y argumentar, se pueden leer otros; por estudiar y seguir comúnmente, sancto Thomás.

Tractar de oración con humildad, simplicidad y puridad: con

Cardinalis suscepit curam erudiendi litteris pueros e prima nobilitate.» Ejus res gestas habes apud TELLES, *Chronica,* p. I, lib. 2, c. 19.

[1] Ex apographo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 109-112. Extat exemplum latinum supra, n. 11, pp. 123-128.

humildad, de modo que el aprouechamiento interior y del entendimiento y de la uoluntad, y los prepósitos buenos y desseos sean con humildad sometidos á la Iglesia, á la Compañía y á su Superior, con suauidad y dulçura.

Con semplicidad, echando de sí toda curiosidad y doblex, como vn niño y vna veiezuela, con senzilex tratar de su aprouechamiento con todos los medios conuenientes y útiles al tal exercicio.

Con puridad y modestia, no se enuaneçiendo en la consolaçión, no haziendo más cuenta della de lo que conuiene, ni haziendo della fin, sendo medio, ni quietándosse en ella finalmente, sino en lo para que se daa.

Con esto es menester ser mui considerado y mirado en el hablar, muy reseruado, muy prouidente, muy cauto, muy circunspecto; y ansí en todas las cosas que se ayan de hablar se ha de seguir no modo de hablar singular y exquisito, ó nueuo, ó difícil, ó dubio, ó anfíbolo, que se pueda entender lo que se dize bien y mal.

Y an de aduirtir en todo lo que se habla en cosas de theología, ó dentro ó fuera de casa, ó *priuatim* ó *publice,* y tener respeto al tiempo que corre y á sus circunstançias, que son de herejes, no sólo luteranos, mas alumbrados, que poco há fueron en España [a]: tener aduertencia en ellos, que tienen ylusión en el modo de tratar de oración; y del modo de hablar de grammáticos y puros humanistas; y también del modo de hablar de prophanos y indeuotos.

Y tambén no hablar por ypérboles: mirar mucho en vsar comparaçiones y otras figuras: mirar cómo se vsa de exclusiones y semeiantes modos de hablar, que traen consiguo uniuersalidad y dificultad en todos los particulares.

Y asse de aduirtir en el modo de hablar, que en cosas, en las quales erran los hereses, y en que ay otras ylusiones, auemos de ser cautíssimos, por no encontrar ny de palabra en ningunna ma-

---

[a] *Verba,* que poco há fueron en España, *desiderantur in latino exemplari.*

nera con los hereses ó ylusos. Y ansí el modo de hablar de los tales se ha de squiuar con toda aduertencia.

Y no sólo esto se ha de aduirtir, mas aun los lugares de la Scriptura y de los doctores, que los hereses peruierten y interpretan maliçiosa y erronamente, se an de allegar con mucha çircunspectión, ó declarando en sentido cathólico la autoridad espressamente, ó haziendo que en el modo de hablar, ó por las palabras preçedentes y seguientes, sentienda el uerdadero sentido del lugar.

Y por dizir algunos particulares de la Compañía y cosas della, hablaremos con humildad y simplicidad, no sólo no la preferiendo á religión alguna, mas *etiam* sometiéndola á todas, según el modo de hablar de nuestro P. Ignaçio, que solía llamarla mínima Compañía. No ampliaremos nuestras cosas, sino con llaneza alabar al Señor por la gracia que nos ha dado, confundiéndonos por nuestra indignidad, y nuestro poco responder á ella con nuestro concurso.

No tenemos modo de hablar particular nosotros, sino nuestras cosas y exercicios hablaremos según el modo común de hablar de la Iglesia y de los doctores, con toda llaneza y simpliçidad; y ansí no dezía nuestro P. Ignacio: el spírito de la Compañía, sino el modo de proceder; podemos dizir: nuestro instituto, nuestra religión, etc.

No dezimos: Dios me ha dado que sentir esto etc., sino esto me ocurre, esto me pareçe; *breuiter,* todo lo que toca á nuestro particular modo de proçeder explicamos por palabras y frases comunes y recebidas ecclesiásticas.

Y para esto y para todo hablar de oraçión y cosas interiores, se ha de aduirtir, que qualquiera cosa destas se ha de reduzir con discriçión y industria á la uirtud, ó beatitud, ó don del Spírito santo, ó fructo del Spírito á que pertenece, ó generales uocábolos, como consolación, speçial ayuda de Dios nuestro Señor, gracia de Dios etc., y otros modos de hablar recebidos comunes ecclesiásticos. Y ansí, hablando de las consolaçiones y gracias, que Dios nuestro Señor haze en la oraçión, se a de aduirtir, que algunas destas pueden ser que Dios nuestro Señor las da para

que se digan *ad aedificationem,* y estas se pueden dizir con con seio del confessor y aprobaçión del Superior, á los quales ninguna consolación se deue tener incubierta: las otras por el conseio de los mismos se deuen tener secretas, y sólo ayudarse de la eficacia, uirtud y industria spiritual que dellas queda, para el aprouechamiento proprio y del próximo.

Y quanto al particular, los affectos de la uoluntad, que Dios nuestro Señor da en la oraçión, se expliquen, como conuiene á explicaçión de tales affectos, llanamente, y con modo claro y común y *ecclesiastice,* y guardándosse que el affecto y consolaçión y gracia no lleue la persona á extraordinarios modos de dizir.

El aprouechamiento, que da Dios nuestro Señor en el entendimiento, asímismo por sus términos y modos de hablar comunes se declare todo con toda uerdad, humildad y simplicidad.

Quanto á lo demás, en el hablar nos guardaremos de dizir cosa que sepa en manera alguna al modo de hablar de los alumbrados, los quales tuuieron la heresía que tuuo Luter, negando el líbero arbitrio con sus dexamientos y rendimientos, negando la obediencia ecclesiástica con sus alumbramientos y diabólicas persuasiones.

Para guardarse de los luteranos, es menester tener gran circunspectión y recato, y hablar con toda ueneraçión y obseruaçión del Papa y de la Sede apostólica y del santo Consilio y del collegio de los cardenales.

Hablar con gran recato y obseruación del santo Offiçio de la inquisiçión.

Hablar con gran recato y obseruançia de los perlados ecclesiásticos, y religiones y religiosos.

Ver siempre que se hablare *de fide,* que se hable con gran miramiento; que no paresca dar á la fe lo que no es suio y le dan los luteranos, escluiendo nuestras buenas obras, etc.

Quando se ha de hablar de fiduçia y confiança, que no paresca que ella sola es la fe y iustiçia.

Quando de la passión y sangre de Christo nuestro Señor, y méritos y satisfactión suya, no paresca que por ella se quitaron nuestro mérito y satisfaçión y buenas obras, que podemos hazer

por uirtud del mérito y satisfactión de Christo con su diuina gratia.

Quando se citan lugares de la Scriptura de iustificaçión, redemptión, confiança, fe etc., con que peruierten los herejes, téngasse particular aduertençia que se entienda la authoridad en sentido cathólico.

Y aduiértasse en común que por engrandecer vna uirtud ó lugar de la Scriptura, ó por bien declarar un dogma y doctrina cathólica, no paresca que se deroga la autoridad y uerdad y uirtud de otro algún lugar de la Scriptura, ó virtud ó dogma. Y ansí auemos de tener gran discriçión ó tiento ó juizio en dizir: esto es única cosa, es solo, esto basta, no ay tal cosa, es meior de todo, y semeiantes modos de hablar.

Breuiter, es menester ser muy recatados y prouidentes y circunspectos en todo, interior y exteriormente, y tener summo cuydado que ni dentro ni de fuera aya curiosidad, de donde se pueda seguir alguna libertad no deuida ó en lo interior ó en lo exterior; y sempre se tenga ante los oios la doctrina cathólica; y se ponga fuerte y constante auersión de heresías, y espeçialmente de las de nuestros tiempos, y miramiento que no se comunique con los hereses en ninguna cosa del mundo.

Y tengan los nuestros sempre firme vnión y subgectión y deuoçión á la santa Sede apostólica y al summo Pontífice, con la qual Dios nuestro Señor nos ha vnido con tal especial preuilegio de uoto solemne; y sean siempre muy de ueras en ayudar á la authoridad de la Sede apostólica y del Papa; y iuntamente se animen con la graçia del Señor y en su uocaçión y instituto, que es principalmente contra los hereses, en defender la Iglesia y conuertir los infieles y ayudar á todos.

De lo dicho se han de ayudar los predicadores y lectores espeçialmente, los quales an de ser muy circunspectos y mirados en todo con la gracia del Señor.

83

DE IIS QUAE CIRCA STUDIA CONIMBRIC. COLLEGII PP. NATALIS ET SUAREZ PERTRACTARUNT [1]

SOBRE LO QUE TRATÓ EL P. NADAL CON CYPRIANO SOBRE LOS STUDIOS DE COIMBRA

Al *compendium* de la rhetórica de Cypriano ya da licencia que se estampasse *per aprobationem* de dos ó tres, con aprobaçión de los inquisidores; y á otra cosa da liçençia para se hazer, seruándosse la constituiçión de la 3.ª parte.

Las dificuldades que se tenían, por ser nosotros juezes, en los porcionistas [a] y Joán de Beia, ya se ha quitado por la prouisión que se ha embiado de Lisbona.

A las ferias ha pareçido no añadir nada.

En lo demás se remite todo al Prouincial, consultando con sus consultores, espeçialmente con el P. Cypriano.

LA MANERA DE UERSE LAS COMPOSICIONES PÚBLICAS [2]

Los diálogos, comedias ó tragedias, versos, oraciones y qualquer composiçión, quién las ha de hazer, se determine con el Rector, consultando con sus consultores, y aplicando á la consulta alguno ó algunos de casa, que [e]n aquello tendrán juizio; y después de compuestas las dichas, antes de publicarse ó recitar, *imo* antes de se dar á quien las ha de reçitar ó publicar, se dé al Superior, el qual lo hará ver á uno, que tenga juizio en theología, y otro en humanidad, y procurará que por su orden se enmende lo que se deue enmendar. Será *etiam* necessario que, se estos dos no tuuieren juizio para conoscer lo que es decente para la Compañía representarse ó no, ágalo uer el Rector á quien tenga este

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, fol. 153.

[2] Ex apographo coaevo, in cod. praecedenti, ff. 153 et 154. An ad titulum superiorem, primo loco positum, hoc fragmentum referendum sit, non constat. Ita tamen videtur ex ipsis rebus et ex loco ubi habetur, scil. immediate post illud monumentum

[a] procionistas, *ms.*

juizio; y sería meior que él mismo lo viesse; y en todas maneras se ha de sforçar en uerlo, á lo menos uerlo recitar alguna uez. Y aduierta el Rector que tengan todos esta orden: que todas las composiciones que se harán sean edificatiuas *ad uirtutem et pietatem christianam;* y ninguna cosa se digua de dioses antiguos, ny de fábulas, ny cosas, no sólo que sean prophanas, mas ni seculares puramente, que no se puedan enterpretar *ad uirtutem:* podrásse tratar de uiçios y otras cosas malas, como correctiones del mundo, abusos, peligros, enganños, dissoluçiones, imperfectiones, y ansí de otras cosas semeiantes, con tanto que en la misma composiçión se digua el contrario daquel, y se confirme de uerdad, y se persuada y conuença el que dizía el contrairo y lo assienta; ó sendo tragedia, se mostrasse, el que no assienta en la uerdad y estee en uiçios, le acaeçan miserables y estupendos éxitos, y poenas y cruciatos en esta uida y en la otra.

Lavs Deo.

DE LOS ENIGMAS [5]

Que se diga á los que hazen los enigmas, que lo agan con esta ley: que se alguno acertasse la substancia del enigma, que se le diesse, aunque no declarasse bien los viersos; aunque se ha de mirar todavía quál de los intérpretes applica meior todo, y también le han de declarar aquelho en que ha errado ó faltado.

El maestro del 4.° curso recibirá los auisos, que dan los que quieren enterpretar el enigma, y qué es lo que cada vno dize, y á qué hora, para que sepa dizir quién fué primero.

Los enigmas no se pongan sin auerlos primero comunicado con los Superiores del collegio, y vno ó dos más de buen juizio y intelligencia, para que diguan si es cosa que conuiene. Los enigmas pongan los 6 primeros maestros de las classes solamente, y en los uiersos sean breuíssimos quanto pudieren; y parece que no deuían passar de ocho ó diez viersos: sean uarios, y no sempre eligíacos.

[5] Ex cod. praecedenti, ff. 174 et 175. Quamvis, in volumine compingendo, separate collocatum fuerit hoc fragmentum, videtur tamen praecedentium duorum fragmentorum complementum.

Y águasse el auto del juizio de los enigmas en el lugar adonde agora se hazen las declamationes; y pornán vnna sylla para el Rector de la vniuersidad, y bancos con respaldos y alcatifas para los doctores; y iuntamente en el banco más cerca se pongan los que quieren interpretar los enigmas, que están escriptos para ello, y los maestros que los han echo; y en medio se pongua vna tablilla con vna alcatifa y dos juezes: y los juezes sea vno del collegio, ellegido por el Superior, y otro de la vniuersidad, que elija el mismo Superior; y estos se iunten el día mismo que se han dentrepretar los inigmas dos ó 3 oras antes, y entendan los enigmas, y lean los versos, y se preparen para juzgar; y de allí *recta uia* se vayan á los enigmas para juzgarlos. Y sea escogido hun mochacho bonito, el qual primero digua algunos versos graciosos según la materia, y después lea los uiersos de los enigmas; y que los nuestros, que harán los enigmas, que miren en ello muy bien, y que trayguan ally cosa que sea digna de la spectación.

84

INDEX LIBRORUM

QUI EXPLICANTUR IN CLASSIBUS CONIMBRICENSIBUS CALENDIS MAII 1564 [1]

In primo gymnasio....	Partitiones Ciceronis. Actio septima in Verrem. Quartus liber Georgicorum. Secunda Demosthenis phylippica.
In secundo gymnasio...	Tertius liber de Oratore ad Q. Fratrem. Duodecimus liber Aeneidos. Primus Luciani dialogus de mortuis. Oratio Ciceronis pro Sylla.
In tertio.............	Quarta Ciceronis phylippica. Septimus liber Aeneidos. Rhetorica Patris Cypriani Soarez. Ars graeca.

[1] Vide annotationem 1.^{am} monumenti, inferius sub numero 86 positi.

In quarto	Oratio pro Archia poëta. Liber 2.us Aeneidos. Ars graeca. Rhetorica Patris Cypriani.
In quinto.............	Liber senectutis Ciceronis. Rhetorica Patris Cypriani Soarez. Liber quintus de tristibus Ouidii.
In sexto..............	Liber tertius epistolarum Ciceronis. Quartus liber Ouidii de Ponto.
In septimo............	Liber 6.us epistolarum Ciceronis. Liber 1.us Ouidii de tristibus.
In octauo. [*sic*]	
In nono et 10 gymnasiis.	Rudimenta grammaticae.
In undecimo..........	Docentur pueri tum legere, tum etiam scribere.
In lectione graeca	Tertia philippica Demosthenis.

85

INSTRUCTIONES P. NATALIS
IN EBORENSI COLLEGIO SERVANDAE [1]

DETERMINACIONES DE LOS STUDIOS DE ÉBORA QUE EL PADRE NUESTRO NADAL DIÓ

Basta seis años para uno se hazer doctor en theología; mas no se contarán en ellos los seis meses de la intrantia; de modo que á los tres años y medio, que son necessarios hasta tomarse grado de licenciado, no se cursará en la theología, aunque oiga las leciones en los seis meses postreros.

Las insignias de doctores y maestros en artes porná el mismo que les diere los grados, que es el Cancellario, y el maestro dará

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, ff. 242-247.

el grado de bachilleres en artes, como se suele hazer en las otras uniuersidades.

Pareçe que cada año en esta uniuersidad aya curso de artes. Mas para poder auer cada año curso, uéase bien que no se saquen por esso los rethóricos immaturos; y más presto en la 2.ª classe se lean principios de rethórica y una oración de Tullio; y no abastando esto, se haga otra escuela entre la primera y 2.ª classe este año que viene de 1562, para que puedan ayudar á dar escolares para las artes, y assí se ayudarán todas las classes inferiores: y ansí será necessario que sean más escolares de la Compañía, y que el Cardenal augmente la renta.

Si no vuiere sufficiencia de estudiantes en la rethórica, podría dexar de auer curso este año que viene de 1562.

Por aora puédense leer las leciones de casos de consciencia en la misma classe de theología: mas es necessario que se lean los casos y theología en distinctas classes; y para los casos seruirá una de las classes de la sala grande.

Los agraduados, que quisieren venir á estudiar theología á esta vniuersidad, ó se admittan á oir theología para en ella se agraduar, ó pueden ser incorporados para el mismo effecto con examen ordinario en su tiempo ordinario, precediéndoles todos los de las suertes de la misma vniuersidad, sacando los penitenciados.

No se incorpore ninguno en la vniuersidad sino lo[s] que, después de oydas las artes, aurá[n] de oyr theología: y aduiértase lo particular desto.

Que aya tres órdenes de asentos: uno á la mano derecha del Rector para los de la Compañía, los quales se assentarán por esta orden. Primero el Superior del Rector quando estuuiere presente: 2.º *loco* el Rector: después del Rector el Cancellario y los doctores *actu regentes,* por la orden de sus lectiones: después los demás de la misma facultad sin orden, y los professos de 4 votos agraduados en la misma facultad, los quales *ipso facto* son incorporados por tales; mas los professos no precederán á los *actu regentes:* y después los nuestros, según la orden precedente; los otros doctores y maestros á la mano siniestra del Rector, según su or-

den. El 3.° assiento será para la gente de fuera, nobles etc. El Conseruador precederá en el assiento de los nobles de fuera, saluo si fuesse persona illustre.

Que el impressor de Lisboa, sobre el qual Fray Luis [2] ha hablado al Cardenal [3], y el Cardenal dixo que el Padre don León [4] le hablasse en él, se fauoresca, para que venga á esta ciudad. Habló el Padre don León sobre esto al Cardenal y á Fray Luis, y quedóle recado para lo acabar de concluyr.

Que los de las penitencias pueden entrar en las suertes; mas hase de hazer con ellos que las renuncien quando no vinieren á propósito de sus penitencias.

Que entre los nuestros no aya más insignias que borlas, y el Rector no tenga ninguna: bastarle haa su maza [a]; y en la vniuersidad precederá á todos, aunque vengan á ella Prelados y Señores, sacando el arçobispo de Ebora, el qual precederá: y viniendo á él prelados, se assentarán entre el Rector y el Cancellario, ó en el principio del assiento de los nobles.

Que los moços de pequeña edad pueden ser açotados: y quáles sean estos, *scilicet,* capazes de açotes ó no, quedará al arbitrio del Rector: y los de más edad hasta ser hombres pueden ser castigados con palmatoriadas; y quáles serán capazes dellas, quedará *etiam* al arbitrio del Rector: mas los hombres ya hechos no sean castigados de ninguna manera, sino sólo con amonestaciones y reprehensiones priuatas, y después públicas; y quando los medios no quisieren tomar las palmatoriadas ó no se ayudaren con ellas, y estos postreros no se ayudaren con reprehensiones, sin le[s] dezir nada ni reñir con ellos, dirá el Rector al Merino que los lleue al Conseruador, al qual demandará de parte del Rector que los castigue según fuere iusticia; y trabájese que se alcançe del Rey

---

[2] Fr. Ludovicus de Granada, ordinis Praedicatorum decus et ornamentum, litterarum hispanicarum gloria et Societatis Jesu amicissimus.

[3] Henricus, cardin. et princeps Lusitaniae, postea hujus gentis rex, cujus praeclara facta vide apud TELLES, *Chronica da Companhia de Iesu em Portugal*, P. II, lib. V, cap. XXV-XXXIII.

[4] P. Leo Henriques, Eborensis collegii et universitatis rector.

[a] masa, *ms.*

vn aluará [5], en que encomiende al Conseruador acudir á lo que el Rector de la vniuersidad le representa. Le tomen residencia quando acabare su officio; y lo mismo se trabaje de auer del Arçobispo ó del Papa, para que el Vicario haga lo que el Rector le representare; y estos aluarás sean de todo fauor, sólo que no den iurisdictión ciuil ó criminal al Rector: y trabájese también que se aya del Rey que los que el Conseruador mandare prender, no se corra la hoja ni se embarguen en la prissión.

Que en los grados se tome juramento con libro, como se acostumbra, de obedescer al Rector y dar lugar á los más antiguos etc.; el qual juramento tomará el notario ó el bedel, y no persona de casa: y en las prueuas de los cursos puede el notario de fuera de la Compañía, y no el escriuano ó secretario de casa, tomar juramento á las testimunhas, y el Rector no hazer acto de jurisdictión ninguna, sino sólo oyr y dar fe de aquello: y de la misma manera se haga en las cartas, que el Rector passa para pagar á los estudiantes sus salarios.

Los padrinos de fuera, hombres de autoridad, puédense traer en los grados de magisterio, en artes y doctoramientos.

Quanto á las ferias, si serán tantas, se trate con el Cardenal y con los Padres de Lisboa á uer si se conuendrá que los niños de leer y escriuir, y á lo menos las 3 vltimas classes, se entretengan hasta las vendimias, con leerse una hora á la mañana y otra á la tarde, y tenerse vna hora los muchachos disputando ó escriuiendo, y que las otras classes superiores tengan su tiempo de ferias.

Que el Rector obserue que ordinariamente en los exámenes, assí para bachilleres como para licenciados, se admittan para examinadores algunos de fuera, con tanto que los de casa sean los más, *scilicet,* para bachilleres dos examinadores de casa, y para licenciados tres; y que el Rector los elija buenos y doctos, y que no lleuen salario por examinar: quando los de fuera no quisieren, sean todos de casa.

Que el Rector, no solamente procure de ayudar á los estudiantes con ayudas espirituales, *scilicet,* con los hazer confessar cada

[5] Alvará: lusitanum verbum: «Val o mesmo que letras patentes do Principe.» BLUTEAU, *Vocabul. Port. e Lat.*

mes, y oyr missa cada día y sermones con los maestros, applicar las lectiones á virtudes morales y cristianas; antes ordinariamente procure de se informar de sus vidas y conuersaciones, assí dentro como fuera de las escuelas, para que con amonestaciones viuan christianamente y según Dios.

Quando el Rector estuuiere enfermo, que no pudiere assignar su nombre él, assigne el Vicerector, para que, en cosas necessarias y que no se pueden differir, firme el tal su nombre como Vicerector.

No puede auer arca ninguna *nomine vniuersitatis;* pero para las despesas con los de fuera de la Compañía podrá ser uno depositario de las mulctas, persona de fuera de casa, á quien se deposite lo que se da por los grados y mulctas; de modo que la vniuersidad *suo iure,* porque es de la Compañía, no tendrá *ius* de tomar ninguna cosa, y ansí no puede tener arca. La qual arca tendrá tres llaues: vna tendrá el bedel, la 2.ª el rector de la theología, la 3.ª el rector de los casos; y en ella aurá tres repartimientos: en uno dellos se hechará el dinero que se da á los capellanes de la capilla de San Joán; en el 2.°, el dinero que se da á los capellanes de la Vera Cruz; en el 3.°, las mulctas, y lo que dan los que reciben los grados.

Es bueno que el Cardenal prouea bien los officiales seculares de la vniuersidad, para que á los estudiantes no se ayan de augmentar los tributos ó propinas.

El dinero para los premios que se dan cada año, que no passará de diez ducados, se podrá tomar de los depósitos y mulctas.

Que los Rectores en los exámenes de los agraduados pueden tener juizio, viendo algunos exámenes, y informándose cómo examinan, y después viendo los pareçeres de los examinadores; pero no impidirá que no se den los grados, sino quando viesse clara iniusticia ó ierro en los votos de los examinadores.

Los maestros de latín, que no son maestros en artes, no tengan lugar encima de los bancos de los agraduados: pueden *tamen* estar en baxo en algún banco distincto de los discípulos.

Los doctores en medicina incorporados sean como maestros en artes; ni tengan otros lugares ni insignias, sino como tales.

El portero de la puerta de fuera por agora sea persona de fuera, y después quien la Compañía para esso escogiere, ó de fuera ó de casa; y el bedel podía tener el cuidado de la librería, y el guarda ó corrector de hazer varrer las classes.

El Cancellario sea prefecto vniuersal de los estudios; y quanto á los castigos ordinarios, y superintendencia ordinaria de los estudios y de su classe, y de quién falta, tendrá commissión cada maestro en su classe; y en las cosas extraordinarias, como de no querer obedeçer al maestro, ó pareçer al maestro que, por el estudiante ser hombre, conuenga llamar al Cancellario, recorrirán á él ó al Rector. También á los decanos se podrá cometer visitar sus faculctades, y referir al Cancellario ó Rector, sin ordenar ellos cosa alguna. El Cancellario *tamen* podrá ordenar en las classes, teniendo commissión particular ó vniuersal del Rector, en cosas que tocan á los estudiantes de fuera; que quanto á las correctiones de los nuestros y estudiantes de la Compañía, será bien que las haga el Rector dentro de casa, y el Cancellario por particular commissión las podrá hazer, especialmente en cosas de los estudios.

Que en los grados de maestros en artes y doctores en theología, que se hazen en nuestra yglesia á la mañana, se podrá dar licencia para los agraduados, porque puedan mandar dezir missa cantada en ella por personas de fuera.

El modo, que se tenía hasta aquí de quitar los bonetes, era este. Primeramente ningún maestro quitaua el bonete á algún discípulo suyo ni de otros maestros de casa, aunque fuessen sacerdotes ó frailes, quando estaua en la cáthedra leyendo. 2.° El Rector y Cancellario á ningún estudiante quitaua el bonete en este claustro de las escuelas, si no era graduado en artes, sacerdote ó frayle. 3.° Ningún maestro quitaua el bonete ni á sus discípulos ni á los discípulos de otros maestros en este claustro, si no era graduado en artes, frayle ó sacerdote.

Pareçe *tamen* al P. Mtro. Nadal que la primera parte se entienda en los estudiantes solamente nuestros, y no con personas que vinieren de fuera, siendo de alguna qualidad. Quanto al 2.°, que el Rector y Cancellario, estando en las classes, no quiten el

bonete, sino quando entraren ó salieren, á todos, si no fueren muchachos. Si *tamen* ay manera de quitar más ó menos según la qualidad de las personas, quanto al 3.°, con mayor razón los maestros quitarán á sus discípulos y de los otros maestros, estando fuera de las classes en los patios.

Que los sacerdotes y frayles, assí en los exámenes como en actos públicos, quando arguyen y responden, estén descubiertos. Y quanto al quitar el Rector el bonete en el patio, se entienda que á vn particular que venga le quite el bonete; y passando, estando muchos juntos, abastará quitar á todos una vez y passar adelante.

Propóngase al Cardenal cómo es necessario que se prouea vna librería luego, y alguna renta distincta del collegio para comprar libros de nueuo para la misma librería, y para reparar los viejos y concertar bancos y classes.

Que no se arme ninguna cosa, assí en actos públicos como en qualquier representación; y en los premios enrramar se puede y traer músicas, con condición que no aya en esto demasía; mas en los grados de los de casa no aya música.

Que aya enigmas, como se suele, el número de las quales en este collegio puede ser hasta quatro.

En las disputas públicas, que se hazen para exercicio de letras, los que no fueren agraduados, ó, aunque no lo sean, si no fueren encorporados en la vniuersidad, pueden argüir en ellas, mas *vltimo loco,* después de los otros maestros de la vniuersidad; y no se assentarán encima con ellos, sino en baxo; y *tamen* el extraordinario desto estará al arbitrio del Rector.

Que los grados de artes y theología se den todos en la yglesia; y quando se dieren, se cobrirá con una corridiça la capilla del sanctíssimo Sacramento; y hazerse han assientos, que se pueden quitar y poner.

Pareçe bien que en la primera y 2.ª classe solamente se lea griego, no añadiendo ningún tiempo; y comiénçese este año á leer en la primera classe, después de algunos principios, algún libro, y esto tomando una media hora *ultra* de las dos después del comer. En la 2.ª se comiençe, á media hora cada día, principios.

Que el Rector, consultando las facultades, determine lo que se ha de leer, y cómo y quánto tiempo, *etiam* en la theología, según las constituciones; y *nullo modo* se esté á los paresceres de los scholares; mas aduiértase, quanto fuere possible, á la mayor utilidad dellos, y esto se les signifique, para darles alguna satisfactión.

Que se puede hazer mudança de estudiantes de vn curso de artes más alto para otro más baxo, quando se ve claramente que no se aprouechan en lo más alto, y se tiene por probable que se aprouechará[n] en lo más baxo; mas esso se haga dándoles consejo efficaz que passen, quanto fuere possible; y no lo queriendo ellos hazer, no les impidan de yr adelante en su curso, mas desengáñenlos que no los graduarán.

Que en todas las disputationes el Cancellario dexe resoluer á los presidentes; y quando le pareciesse á él disputar, tomando algún punto de lo que se trata, podrá hazerlo, aunque no sea esto necessario: de su officio *tamen* en estos actos será de ver si se dize alguna cosa ó se resuelua que no se ha de tener, por qualquier manera que sea, y entonçes no permittirá el que se haga luego, si fuere la cosa clara; si no lo fuere, se resolua en casa con los otros doctores y maestros y con el Rector, y por orden del Rector se diga en otro acto lo contrario de aquello, sin nota de aquel que lo dixo, ó se halle modo que el mismo que lo dixo diga lo contrario sin nota; y esto se haga con mucha prouidencia.

Que [en] el modo de leer las artes es bien que los nuestros sigan los escritos de la Compañía que mejor pareçerá. En lo demás, si alguna cosa se halla mejor para exposición de Aristóteles — — [b] studio, ó ingenio, ó mejores libros, ó más tiempo de estudiar, es libre á cada uno augmentar la doctrina. Es *tamen* bien que los regentes no guíen los estudios por diuersas opiniones contrarias; con esto pueden disputar, y defender unas y otras opiniones que sean probables, y no contra ordinarias; todos *tamen* á la realidad tengan las opiniones más verdaderas y

---

[b] *In ms.,* o Psal; *quod quidem nullam habet significationem.*

más communes, y assí lo digan *publice* (y quáles estas opiniones sean, se determinará por el Rector con consulta de la facultad y pareçer del Prouincial, y que sea conforme por el General): aquello se puede hazer para exercitar los ingenios y ampliar la doctrina, estotro por seguridad della y consuetud de la Compañía, que en todas cosas ha de seguir la doctrina más approuada y más cierta. El tiempo del curso sea de tres años y medio para los actos, como está dicho; y lo que se ha de leer por copilación, el P. Nadal lo embiará; porque se tiene por mejor leerse algunos capítulos de Aristóteles por copilación. *Interim* se lea como el Rector ordenare, consultada la facultad, siguiendo esta orden general, que la introductión sea con vn poco más diligencia y con más tiempo [c].

Que acerca del rigor que se ha de tener con los graduados en artes y theología, *scilicet,* que no se admittan por maestros en artes ó doctores, sino los que fueren para leer la tal facultad, el Padre nuestro Nadal mirará esto y dirá lo que conuiene, y considerará que, auiendo en esto latitud, si se podrá dispensar con ver los que tienen habilidad, y darles alguna penitencia.

La doctrina haga cada maestro en su classe, sacando en la theología y casos, y esto por spacio de vna hora ó poco menos; y parece conueniente que fuesse la postrera hora.

Que las declamaciones cada semana de la 1.ª ó 2.ª classe, como mandan nuestras constituciones, si no se pudiere hazer al principio del año, se hagan quando pudiere.

Que basta leerse santo Thomás, aunque no se lea el Maestro de las sentencias ordinariamente, aunque también le puedan leer.

Que se tenga aduertencia que, los que fueren totalmente inhábiles, se mande dezir á sus padres cómo no son aptos, y que no los manden á las eschuelas. Mas con algunos que, ó por edad, ó por andar mucho tiempo en las classes sin aprouechar, y se molestaren mucho, se puede permittir que passen á classes más altas y al curso, *dummodo non sint* totalmente inhábiles.

Búsquese modo de tomar lición á todos los hermanos que oyen

---

c *Additum est in ms.*: ya lo ha embiado.

humanidad, haziendo esto en casa, si no fueren hábiles, por obseruarse la decencia y edificación que á los más deuemos.

Propóngase á su Alteza la necessidad que ay en este collegio de libros. Especialmente para los maestros pareçe necessario que se compren sufficientes libros, porque no pueden bien leer sin tener abundancia de libros, *etiam* no necessarios.

En el curso de theología scolástica se prouea algún modo de leer por compendio, y passar algunas questiones de santo Thomás, según orden del Rector, con consejo de la facultad de theología y parecer del Prouincial; y esto principalmente en las 1.ª 2.^{ae} y 2.ª 2.^{ae}: no dexe *tamen* de considerar si en la primera parte y 3.ª se deue compendiar alguna.

El dinero de las capellanías recibirán los Rectores de los casos y theología, y ponerlo han en la arca sobredicha, y repartirlo han según la orden que está ordenada por el Cardenal, estando el bedel presente; y quando los dichos Rectores no pudieren, el bedel lo arrecade, y no se arrecade por los nuestros.

Que los priuilegios de la vniuersidad se embíen lo más presto que se pudiere, con declaración de quién se entiende por officiales y familiares de la vniuersidad, á que se estienden los priuilegios.

Que se nombre luego el notario, porque persona de la Compañía no puede tener este officio, y para esto es necessario aluará del Rey.

Los de la Compañía ni en ningún acto ternán capellos, sino solamente borlas; y las de los maestros serán azules, y las otras serán blancas; y azules, si fueren los doctores maestros en artes; y si solamente fueren doctores en theología, no serán sino blancas.

Definiatur tempus quánto han de durar los actos, y en esto haga la Compañía como le pareciere, porque assí lo dixo el Cardenal.

Todo lo que se pone para los ocho años se ha de reduzir á los seis años; y es muy difficil de hazerse, y considérese.

En los actos, no auiendo bachilleres, argumentarán los licenciados y doctores, *etiam actu regentes*.

Quando replican los doctores, sea de manera que un solo re-

plique; y hasta que aquel la acabe, ninguno se entremeta en el argumento; y ningún doctor replique sobre argumento de otro doctor.

El Rector eligirá el prior de las Aericanas, tomando primero los pareçeres de los doctores y maestros en theología, guardando las constituciones.

Que el collegio de los porcionistas puede ordenar el Cardenal como le pareciere. La orden que parecía bien es esta: que el Cardenal en su vida ponga el Rector dellos, mas después lo porná y quitará el Rector de la vniuersidad, según les pareciere; y el Rector de los porcionistas será persona de fuera de la Compañía, mas assí él como todo el collegio será subordenado en todo al regimiento y orden del Rector del collegio y vniuersidad de la Compañía. Y para que esta superintendencia se haga con mayor efficacia y diligencia, el Rector de la Compañía tendra allí un Padre por superintendente del tal collegio, y otro de la Compañía por su compañero, á los quales dé de comer y vestir, y todo lo demás necessario, el collegio de los porcionistas; y el compañero del Padre seruirá de mirar por la casa, y referirle las faltas que viere y todo lo que le pareciere que se aya de proueer; y el Padre superintendente tendrá la orden de gouernar el collegio, como la tienen los superintendentes de los collegios de la Compañía, con tal que las menos cosas que pudiere reserue para sí; y tenga special cuidado de conseruar en amor los porcionistas consigo y con la Compañía; y si uuiere de executar algún castigo ó cosa de rigor, sea ordenadamente por el Rector y no por sí.

La casa del collegio de los porcionistas sea apartada del nuestro, y con todo esté cerca, y los porcionistas no sean obligados á traer opas.

La iurisdictión ciuil y criminal es del Rey quanto á los estudiantes laycos de la vniuersidad, y quanto á los cléricos es del Arçobispo. La iurisdictión directiua, con todo lo demás que es de la vniuersidad, perteneçe al Rector de la Compañía.

La visitación de los estudiantes de fuera de la Compañía pertenesce al Arçobispo; quanto á los clérigos y quanto á los laicos, al Rey; y quanto á la visitación de la Compañía, leyentes, Rec-

tor, y officiales de la vniuersidad, que son de la misma Compañía, perteneçe al Prouincial cada año, y cada tres al Visitador que mandará el General uisitar la tal vniuersidad; y acaesciendo que la Compañía no cumpla los estatutos de la vniuersidad, pues ella es exempta, queda al Rey y al Arçobispo la vía ordinaria, que es hazerle guardar sus estatutos por vía del Papa.

Quanto á la dotación del collegio, dixo el Cardenal que esperaua cada día por letras, que ya estauan en Roma negociadas, que auía luego de tomar la Compañía possessión de las propiedades [d], y dar procuración á los que agora posseen para las comer en sus vidas; y que esperaua en nuestro Señor de poder aún hazer partido con las tales personas, para que luego en su vida dexen todo. También de San Jorge dió algunas esperanças.

Dió también esperanças de hazer otra yglesia, como tuuiesse possibilidad, y ansí dixo que de aquí adelante en ningún tiempo las mugeres entrassen en la yglesia, que está hecha, del collegio.

Dixo también que para el año que viene auía de hazer dormitorio de arriba. De 1561.

86

CATALOGI LIBRORUM
QUI EXPLICANTUR IN LUSITANIA [1]

Ihs. Maria.

CATALOGUS EORUM, QUI EXPONUNTUR IN AESTATE EBORAE, PRIMO SEPTEMBRIS ANNO 1563

In primo gymnasio....
- Sextus liber Vergilii.
- Horatii tertius odarum.
- Lucianus graece.
- Oratio Ciceronis pro lege agraria.
- Cicero de oratore.

[1] Apographum ex *cod. Rom. stud., II*, ff. 363-366. Praecedens titulus manu P. Brunelli exaratus est, et ad quatuor monumenta, numeris 84, 86, 87 et 88 distincta, scil. collegii Conimbricensis, Eborensis, Ulyssiponensis et Bracarensis, referendus videtur. Sub finem postremi monumenti scriptum est manu P. Brunelli: «Non uideo cur sit necesse asseruari; tamen.»

[d] propendades, *ms*.

In secundo gymnasio...	Commentarii Caesaris. Grammatica gráeca. Decimus [liber] Virgilii.
In tertio gymnasio.....	Quintus Aeneidos. Rhetorica Patris Cypriani. Oratio Ciceronis post reditum.
In quarto gymnasio....	Cicero de officiis. Ouidius de Ponto.
In quinto gymnasio....	Ouidius de Ponto. Epistolae familiares Ciceronis.
In sexto gymnasio.....	Genus nominum. Epistolae familiares Ciceronis.
In septimo gymnasio...	Rudimenta grammatices. Epistolae Ciceronis familiares.

87

INDEX AUTORUM QUI HOC TEMPORE HYEMALI IN COLLEGIO DIUI ANTONII OLYSSIPONAE EXPONUNTUR [1]

In primo gymnasio....	Oratio pro Plantio. Quintilianus. Virgilius. Dialogi graeci Luciani.
In secundo...........	Prima Catilinaria. Duodecimus Vergilii. Compendium rhetorices Cypriani.
In tertio.............	Tullius de amicitia. Ouidius de tristibus. Quantitas syllabarum.
In quarto......	Epistolae familiares Ciceronis. Ouidius de Ponto. Syntaxis.

[1] Vide annot. 1 praecedentis monumenti.

In quinto	Epistolae familiares. Genus et praeterita et declinationes et nonnullae regulae syntaxis.
In sexto	Nominum et uerborum inflexio et rudimenta grammaticae.

INDEX AUTHORUM QUI IN HUMANIORIBUS AESTIUO TEMPORE IN HOC COLLEGIO DIUI ANTONII OLYSIPPONAE EXPONUNTUR

In primo gymnasio	Tertius liber institutionum oratoriarum Quintiliani. Alternis diebus sextus Virgilii Aeneidos. Oratio pro Plancio Ciceronis. Grammatica graeca Clenardi.
In secundo gymnasio	Oratio 1.ª Ciceronis in L. Catilinam. Rudimenta rhetoricae. Virgilianae Aeneidos duodecimus.
In tertio gymnasio	Septimus liber epistolarum familiarium Ciceronis. Tertius Ouidii liber de tristibus.
In quarto gymnasio	Ex epistolis familiaribus libri faciliores aliquot. Syntaxeos praecepta.
In quinto gymnasio	Ex epistolis etiam familiaribus Ciceronis, quae uidentur dilucidiores pro captu puerorum. Praeteritorum regulae.

88

CATALOGUS LIBRORUM

QUI IN HUMANIORIBUS TEMPORE HYEMALI ET UERNO EXPONUNTUR IN COLLEGIO BRACARENSI [1]

In primo gymnasio....	Rhetorices epitome. Orationes Ciceronis. Ouidius de fastis. Virgilius. Ars graeca.
In secundo gymnasio ..	Cato maior Ciceronis. Ouidius de tristibus. Orationes Ciceronis. Virgilius. Syntaxis. Syllabarum quantitas.
In tertio gymnasio	Rudimenta grammatices. Epistolae familiares selectae.

89

LICENTIA CARDINALIS HENRICI

CIRCA LIBROS PROHIBITOS [2]

LIÇENÇA DO CARDEAL PERA EMENDAR E USAR DOS LIUROS DEFESSOS

O cardeal Iffante, legado de latere, inquisidor geral em estes reinos e senhorios de Portugual, etc. Fazemos saber aos que esta nossa prouisão viren, e o conheçimento della pertencer, que, considerando nós o muito fructo e proueito spiritual, que os Padres da Companhia de Jesu fazem em estes reinos e senhorios de Portugal das partes da India e Brassil com suas letras, doctrina e exerçiçios spirituales nas vniuersidades onde lem, commo em preguaçoes, doctrinas e comfissões, e assi na comuersão dos imfieis e comfutação de seus erros, pera o que lhe he necessario lerem e

---

[1] Vide annotationem 1 superioris monumenti, numero 86 distincti.

[2] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Lusit.*, fol. 129.

examinarem muitos autores e responderem ás duuidas que lhes forem postas, nos quaes, per serem mui comtinos e occupados nas duuidas que se lhe offrecerem, primçipalmente dos liuros defessos, não podem a nós recorrer con tanta facilidade como se requere, ao menos em partes tão remotas, como são as sobreditas da India e Brazil. Ao que deseiando nós prouer como N. Senhor seia milhor seruido e se dê o remedio diuido á saluação das almas, *autoritate apostolica* auemos por bem de comceder, como por esta nossa prouisão comçedemos aos Padres Praepositos prouimciaes da dita ordem e Companhia de Jesu, assi deste reyno como das ditas partes, que per si e pellas pessoas da dita ordem e Companhia de Jesu, que elles pera isso deputarem e ouuerem por idoneos, possão emendar os liuros e todo mais que he defesso no cathalogo do sagrado comçilio Tridentino e no nosso, semdo em cousas da dita Companhia soomente, e do que assi se emendar se poderá ussar. E assi auemos por bem e damos faculdade, que os ditos Prouinçiaes possão o comceder ás pessoas da dita Companhia que lhe parecer todo o mais que nós podemos comceder e de que podemos usar açerca dos ditos cathalogos, com tal declaração, que os Padres Praepositos prouinciaes das partes da India communiquem as cousas sobreditas com o arçebispo de Goa, e usem dellas com seu consemtimento, e doutra maneira não.

E por certeza do sobredito mandamos passar a presente sob nosso sinal e selo.

Dada em Lixboa, a XX de Nouembro de 1564.

Baltasar de Fonseca a fez escreuer.

MONUMENTA GALLIAE

90

QUAE DIXIT P. NATALIS PROUINCIALI FRANCIAE [1]

Quod ad conuictores spectat, cum ipse venerit Mauriacum, omnino eos dimittat, ut mandatum est a Patre.

Quanto alli conuittori di Biglione, pare bene che si dimandi dalli consuli, che prouedino loro d' una persona che tenghi tutta la cura del temporale, ritenendo gli nostri la cura sola del spirituale, costumi et studii, con conditione però che tutti quelli, che teneranno in qualsivoglia modo la cura temporale, dependeranno nell' altre cose da nostri, et non vi staranno, se non quanto saranno da nostri giudicati idonei.

Per conto di Pariggi si trattenghino li conuittori al modo di adesso, fin' alla venuta d' il P. Natale: interim tamen, se si puotese trouare qualche buona persona, che pur puotessi et vuolessi pigliare la cura del temporale, etc., se gli ne puotrà toccare qualche moto, trattenendolo fin' alla venuta del P. Natale.

Quanto a quello che scriue il P. Guido [2] dell' augmento delli maestri de philosophia, non si può fare senza ordine de nostro

---

[1] Ex archetypo, a P. Jimenez descripto et a Natali emendato, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 307-310 (471-474). Notandum est, ex hoc et sequentibus scriptis ea nos tantum in lucem edere, quae ad studia referuntur. Praepositus provincialis Franciae tempore hujus visitationis, scilicet anno 1568, erat P. Oliverius Manareus Multa. sunt inferius, ex quibus evidenter apparet, haec in secunda, minime vero in prima visitatione Patris Natalis fuisse Provinciali Franciae relicta; ait enim in prima pagina: «Quanto a Monsignor... non possiamo non seguitare la lettera del nostro P. Laynez, bonae memoriae, scrittagli.» Prima visitatio Patris Natalis fuit anno 1562, praesente Parisiis admodum R. P. Laynez, altera vero anno 1568.

[2] In praecedentibus paragraphis agitur de Billiomensi collegio; unde manifeste apparet sermonem esse de P. Guidone Roileto (Roilet), illius collegii rectore. Vide, inter alios, SACCHINI, *Histor. Soc. Jes.*, P. III, lib. VI, nn. 73 et seq.

Padre, et non pare spediente acrescerli. Hac de re aget P. Natalis quando venerit Billiomum.

Quod ad disputationes publicas spectat, non est obliganda Societas ad inuitandos regentes oppidorum vicinorum, neque nostri ad eorum disputationes sunt mittendi.

Haeretici vero notorii nullo modo sunt ad disputandum admittendi, etiamsi se ipsi offerant, in quauis facultate.

Billiomi pauperes non sunt recipiendi ad numerum aliorum, quos alimus, ni bene sint pro sua conditione vestiti, nisi compertum esset tam pauperes esse parentes, ut nullo modo eos vestire queant.

Le comedie si possono fare, ma senza spesse *del collegio*. Se non fosse in cosa di poco momento, et pigliandosi danari dalli giouani che hauerebbero a essere gli attori, come sogliono fare nelli altri collegii, non conuiene che li nostri ne habbino in alchuna maniera il maneggio, et s' ha d' aduertire che, per essercitare li giouani, gli maestri non piglino più familiarità del giusto con essi.

Le portioni delli conuittori non si sminuischino, ma il restante s' adopri per li antipasti o uero guazetti; et si però fusero tropo grandi il restante delle tauole, si può leuar' alquanto delle dette portioni, in tal modo però, che sempre più tosto auanzi che altrimenti.

Ordinarius corrector accentuum ad mensam non debet esse theologus, sed uel rhetor uel humanista.

Diligenter obseruetur ut, qui nesciunt gallice, discant: quod non solum facient in alterutra recreatione quotidiana et ordinaria hebdomadae, sed etiam posset eis concedi, ut utraque etiam recreatione quotidiana possint gallice loqui cum selectis et exerceri.

Praeterea instituatur vnus, qui saltem dominicis diebus et festis praelegat grammaticam gallicam, et exerceat auditores suos in lingua. Exercebuntur uero qui egent, donec videantur satis profecisse, et reliqua per se posse consequi.

Circa fundationis negotium in senatu tractandum, scribendum est ad Patrem Generalem, et petenda formula fundationis pro collegiis Parisiensi et Mauriacensi, qua formula *non solum* comple-

ctatur Pater rationem obligationis, si qua subeunda est, sed etiam numerum praeceptorum, qui designari possint; simul significabunt Patri quid habeant uel expectare debeant ex testamento Rmi. Claromontani [3].

Faciant omnes, qui ex diplomate Pii quarti tenentur, fidei professionem.

Non videtur esse vtile hoc tempore plures lectiones instituere in collegio Parisiensi *quam sunt, neque plures quam* vt fautoribus nostris *satisfiat;* qui, ut retulit mihi Prouincialis, ea mediocritate sunt contenti, quam hoc tempore praestamus; itaque neque hebraicum lectorem, neque theologum alium, nec mathematicum habebunt.

Subsistet Virduni quantum ipsi videbitur, item Parisiis, deinde veniet ad duo collegia Aluerniae; et cum paucis diebus intellexerit et ordinauerit necessaria et expedientia Billiomi, ibit Mauriacum, ubi audiet votorum renouationem et confessionem generalem cuiusque, et idem faciet postea in reditu Billiomi. Constitutis rebus in illis collegiis, reuertetur Lutetiam, ubi non omittet adesse circa id tempus, quo ego venturus sum, et tamen longe antea poterit venire.

A tergo folii 310. † Prouinciali Franciae data.

91

IN QUIBUS DIFFERUNT

CONVICTORES COLLEGII PARISIENSIS IN SUIS LEGIBUS ET RATIONE VIUENDI A CONVICTORIBUS COLLEGII GERMANICI [1]

Habent conuictores Parisienses suas leges, verbis quidem nonnihil differentes a legibus collegii Germanici; verum reipsa aut nihil, aut perparum.

Porro quia sero admodum, id est anno superiore, leges collegii Germanici accepimus, visum est in Domino interim nostris vti, neque quicquam in ea re mutare ante aduentum V. R,; tum

---

[3] Gulielmo du Prat, Societatis amicissimo, de quo passim in *Histor. Soc. Jesu.*

[1] Ex apographo, in *cod. Paris.*, fol. 13.

quia, ut dictum est, proprie [a] cum illis pulchre conueniunt, nisi quod plures habeamus pro necessitate temporis et loci: tum quod pueri nostri illis suis legibus iam ita assueverant, ut illarum immutatio et pueris sit molesta, et nobis incommoda fore videretur. Denique quod nihil continerent regulae collegii Germanici praeter nostras, quod hic facile induci posse videretur; id, quod euidenter apparebit ex rationibus, quas huc adscribam, cur non obseruemus quaedam, quae illis regulis continentur.

Ac primum, in recipiendis pueris cogimur, importunitate atque adeo auctoritate multorum, quibus contradicere nobis non est integrum, recipere puellos tenerioris aetatis, qui neque corporis sui neque vestium curam habere possunt. Sed hoc ab incommodo facile nos leuant famuli, quibus omnis ea cura ab illorum parentibus committitur: reliqua, quae sunt in prima regula, ad unguem obseruantur [b].

Quod dicitur in secunda, aliquandiu receptos in collegium retinendos esse domi, quoadusque didicerint examinare conscientiam et peccata anteactae vitae fuerint confessi, seruatur quidem, sed non eodem modo quo Romae. Nam cum non habeamus collegium distinctum a scholis, non possunt domi retineri, aliis in scholas contendentibus. Deinde, quicumque huc adducuntur a parentibus ipsis, parentibus urgentibus hoc, statim admittuntur ad scholas; nihil tamen prius discunt, quam conscientiam examinare, instituere confessionem, et caetera, quae sunt pietatis, instantibus nostris, vt ea primo quoque tempore praestent. Ut autem hoc aliter hic observetur, videtur fieri non posse, aut certe fiet cum minore fructu, quam iam fit, et cum multis calumniis.

Tertia regula omnino seruatur, sicut et quarta, nisi quod in orationibus quotidianis non exigatur ab eis vt dicant horas beatae Virginis; nisi tantum diebus festis, propterea quod tempus iis horis recitandis non suppetit.

In septima, quod habetur de modestia seruanda in eundo et

---

a *In ms. non* proprie, *sed* prie. *legitur, quod quisque pro libito interpretari potest.*

b *In margine:* Huius regulae collegii Germanici vt ratio habeatur, petiuit a me P. N. in mense Februarii 85.

redeundo ad collegium, hic non habet locum, quia habemus scholas domi. Reliqua seruantur.

Dein, quod habetur in vndecima, de curanda mundicia cubiculorum, non seruatur, quia hic ea cura non est puerorum, sed famulorum.

Quod vero habetur de vna hora post prandium et altera post coenam recreationi danda, hic non seruatur; nam diebus ferialibus habent tantum duos quadrantes, et diebus iovis tantum a prandio vacant. Nam cum initio vellemus duas horas dare more romano, murmuratum est grauiter contra nos, vt necesse fuerit illud mutare. Similiter etiam de die iovis, qui nunquam integer conceditur in hac uniuersitate, nisi cum itur rusticatum.

92

EX REGULIS

QUAE SUMMA SAPIENTIA DICUNTUR [1]

IN REGULAS PRAEFECTI STUDIORUM

1. Statuta collegii ita sunt proponenda, vt legantur ab iis scholasticis, qui admittuntur. Siquidem bene legere norint, vel saltem a praefecto iis explicentur praecipua capita. Vbi vero quis examinatus est, accipiet schedulam a praefecto suscriptam, in qua scriptum sit: Audiat talis in tali classe etc.; quam, qui admittitur, dabit praeceptori suo.

14. Singuli praeceptores doctrinam christianam explicent semel in hebdomada in sua quisque classe, per modum praelectionis; in duabus inferioribus gallice, in aliis latine.

In missae sacrificio, vt pueri modesti sint, singuli praeceptores suos prope se, ab aliis distinctos, habere curent, eosque monere vt habeant preces horarias vel coronas, et ne discedant nisi absoluto euangelio *In principio erat Verbum*. Moneantur etiam vt, post sacrum, semel recitent Pater et Aue pro fundatoribus.

---

[1] Ex apographo, in *cod. Paris.*, ff. 28 et 29. Titulus totius monumenti, cujus pars sunt sequentes regulae, hic est: «Ex regulis, quae Summa Sapientia dicuntur.» Nomen auctoris omnino praetermittitur. Integrum scriptum habetur in ff. 20-29.

Cum pueri adeunt confessionem, dent nomen suum scriptum confessario, vt praeceptori ostendatur. Videretur etiam expedire vt, ante praecipuas solennitates, aliquoties in anno haberentur exhortationes ad scholasticos, ipsis accommodatae, etc.

22. Raro habeantur comediae vel tragoediae, hoc est 2 vel 3 quoque anno. Dialogi vero possent semel quolibet anno exhiberi, si videatur expedire. Ita statuit Pater noster in congreg. Procur. anno 1571.

24. In classibus theologicis, philosophicis et rhetoricae tantum fieri solent theses; sed theologicae et phylosophicae affiguntur extra classes, rhetoricae vero in classe.

IN REGULAS PRAECEPTORUM

3. In classibus inferioribus rhetoricae et dialecticae, quando facile et cum aedificatione fieri poterit, non praetermittatur illa oratio *Clementissime Pater*... et mane et vespere ac post praelectiones. Mane, quando scholastici se conferunt ad sacrum, non videtur opus esse ut orent in classe; a prandio tamen recitabunt *Salue Regina* cum illa collecta *Gratiam tuam* etc. [a].

8. Expediret vt singuli praeceptores suauiter suis discipulis [persuaderent] [b] vt adferrent catalogum suorum librorum, vt praeceptores viderent num aliqui inter illos sint prohibiti vel lasciui.

12. Omnes praeceptores simul egrediantur ad classes, advertatque aliquis superiorum aut praefectus num aliqui sint tardiores.

15. Praeceptores non infringent hanc regulam, si quando mittent aliquem accersitum absentes.

18. Affigentur in bibliotheca propositiones illae philosophicae ac theologicae, quas Pater noster defendi prohibuit, quas vide parte altera, folio 8 [2].

---

[2] Refertur, ut notum est, ad propositiones theologicas et philosophicas, quas defendere in Societate prohibuit S. Franciscus de Borja. Vide supra, quae de illis dicuntur, pp. 540-569.

a *Haec sequebantur, quae cancellata sunt:* In infima classe adiungetur etiam Pater noster, Ave et Credo, aut praecepta Dei et Ecclesiae.

b *Desideratur hoc aut simile verbum in ms.*

22. Id intelligendum est etiam cum extra scholam suos discipulos alloquuntur.

IN REGULAS SCHOLASTICORUM

Quando plures sunt scholastici de nostris in vna classe, praecedant praeceptorem; si vero sit tantum unus, eat simul cum eo.

Scholastici nostri recitent in classe, uti alii externi; et eorum scriptiones etiam publice emendentur a praeceptore, cum viderit expedire et facere ad aedificationem.

IN REGULAS CORRECTORIS

P. N. Generalis [3] statuit anno 1571 vt omnino in hac prouincia inducerentur correctores.

93

DE VACATIONIBUS IN PROVINCIA FRANCIAE [1]

A principio Nouembris vsque ad initium Februarii, mane datur primum signum praelectionum hora 7.ma, et quadrante post, praeceptores ingrediuntur, et hora nona cum dimidia egrediuntur.

Ab initio Julii vsque ad instaurationem studiorum legitur tantum per duas horas, tum mane, tum vesperi [a].

Dies mercurii ordinarie est quieti deputatus. Si vero contingat aliquod festum die lunae, nihilominus vacabunt praeceptores die iouis; at si accidat die sabbati, vacabunt die mercurii; si autem aliis diebus, nullus alius dies erit illa hebdomada quieti destinatus, sicut nec quando sunt duo festi dies in hebdomada.

Praeceptores non legunt iis diebus festis, qui in tota ciuitate

[3] S. Franciscus de Borja, III Praepositus generalis S. J.

[1] Ex apographo, in *cod. Paris.*, fol. 34. Integrum hoc monumentum cancellatum est. In margine haec sunt exarata: «Haec sunt aliorum collegiorum, nam hic classium horae non mutantur, quia est magnum priuilegium, quod horis ordinariis academiae legamus. Habet autem hoc collegium peculiarem librum iis de rebus.»

[a] *In margine:* Hoc seruatur hic etiam.

seruantur, aut saltem in parecia, in qua est collegium. Habeatur autem catalogus festorum et affigatur alicubi.

A vigilia Natiuitatis inclusiue usque ad secundam Januarii exclusive vacant theologi. Reliqui vero legunt iis diebus profestis, qui contingunt infra octauam Natiuitatis.

Die lunae et martis ante 40.^{am}, et die cinerum mane, non legitur.

Ante Pascha, a die mercurii post prandium inclusiue usque ad octauam Paschae, vacant theologi, philosophi, rhetores et humanistae [b]; reliqui vero legunt iis diebus profestis [c], quae sunt infra octauam Paschae. Idem fit a vigilia Pentecostes inclusiue usque ad octauam.

Die sabbati toto anno legitur tantum per duas horas a prandio.

Ante instaurationem studiorum, quae ordinarie fit initio Octobris, theologi et philosophi vacant per tres hebdomadas ; rhetores et humanistae per 15 dies; reliqui vero per octo [d].

In vigiliis Circumcisionis, Epiphaniae, Ascensionis, Corporis Xpi., Joannis Baptistae, Assumptionis et omnium Sanctorum, non legitur a prandio, sed tantum mane [e].

In rogationibus praeceptores legunt tantum per horam mane, vbi id commode fieri potest, vt nimirum scholastici possint ire ad supplicationes [f].

A festo divi Joannis vsque ad studiorum instaurationem vacant omnes praeceptores die recreationis tum mane, tum vesperi. Mane tamen haberi poterit quaedam praelectio extraordinaria [g].

---

b *In margine:* Eadem hic ratio rhetorum et reliquorum politioris litteraturae praeceptorum.

c *In margine:* Hic legunt statim post festa Pentecostes.

d *In margine:* Theologi hic vacant a festo D. Joannis ad 8 Octobris; philosophi ab Assumptione B. Virginis; reliqui a 15 Septembris ad primum Octobris. Interim pueri faciunt suas lectiones et repetitiones.

e *In margine:* Hic in aliis profestis.

f *In margine:* Hic non eunt ad supplicationes, et legitur ut aliis diebus: recitantur tamen litaniae ante sacrum.

g *In margine:* Hic servatur.

94

FORMULA PRECATIONIS

QUA VTUNTUR SCHOLASTICI NOSTRARUM CLASSIUM INITIO PRAELECTIONUM [1]

Clementissime Pater, infunde nobis, per meritum Iesu Xpi., filii tui, Spiritus sancti gratiam, qua intellectus noster liberalibus disciplinis plenius illustretur, quas in diuinum tuum honorem, et aliquando ad nostram et tuae Ecclesiae sacrosanctae vtilitatem, conuertere possimus. Amen.

95

EX VISITATIONE P. CLAUDII MATTHAEI ANNO 1576 [2]

SCHOLAE

Vt praeceptores leuentur onere repetitionum, quae a prandio, hora 12.ª, fieri solent, scholastici primae et secundae classis simul faciant repetitiones ex grammatica graeca: tertiae et quartae simul etiam ex syntaxi latina, praeteritis et supinis: quintae et sextae simul ex declinationibus, generibus et rudimentis [a].

Non est opus vt fiant repetitiones die sabbati hora 12.ª, quandoquidem mane non enarrantur authores, sed recitantur memoriter praelectiones totius hebdomadae [b].

Curetur vt corrector, qui hic praesidens dicitur, praesto sit cum castigandi sunt pueri; habeatur tamen ratio praelectionum ipsius, ne ab illis frequenter abesse cogatur.

Metaphysicus, cum non habeat classem propriam, ne aliis philosophiae praeceptoribus impedimento sit, neue ordinem domus perturbet, docebit mane ab octaua usque ad nonam, et a prandio a 3.ª vsque ad 4.am, quintam aut circiter.

---

[1] Ex apographo, in *cod. Paris.*, fol. 37 v.

[2] Ex apographo, in *cod. Paris.*, ff. 49-52. P. Claudius Mathieu Praepositus Provincialis Franciae fuit annis 1574-1582. Vide CARREZ, *Catalogi*.

[a] *In margine:* Non successit.

[b] *Duo praecedentes paragraphi cancellati sunt.*

Theologus praeleget hora nona matutina usque [c] ad sesqui decimam [d].

In singulis classibus theologiae et philosophiae constituatur aliquis, qui eos, qui debent argumentari vel tueri theses, moneat ex praescripto magistri [e], quique theses ostendat praefecto studiorum antequam affigantur publice.

Disputationes generales habebuntur singulis mensibus, semel ordinarie, aliquo die sabbathi, vel, si fuerit festum, veneris, mane quidem in theologia, a nona vsque ad sesquidecimam, quibus intererunt omnes philosophiae praeceptores, parati ad argumentandum, si opus sit. Vesperi vero a secunda vsque ad quintam, quibus intererunt theologi, tum magistri tum discipuli, parati etiam ad argumentandum, si opus sit.

Singulis diebus sabbathi, nisi sint duo festi dies in hebdomada, habebuntur in singulis classibus theologiae et philosophiae privatae disputationes a prandio, a 3.ª vsque ad 5.am [f].

Non permittatur vt scholastici vnius classis conferant se in aliam classem absque facultate Rectoris aut praefecti studiorum. Si quem vero deprehendant praeceptores, eum moneant et praefectum studiorum, vt vel in sua classe perseueret, vel vt alio se conferat ad praelectiones audiendas.

Omnes praeceptores obediant suo praefecto, nec immutent ordinem, aut quicquam introducant in classe, quod non contineatur in regulis, et in ea ratione docendi, quae singulis praeceptoribus data [est], quam Rector curabit affigi in suggestu cuiusque classis.

Hujusmodi [g] in suis disputationibus sint modestiores, caueantque sibi a verbis et gestibus immodestis, et quae alios pungere, perstringere, irridere vel contemnere videantur, vel quae alios ad risum moueant; hoc enim religiosos non decet; sed po-

---

c usque vsque, *ms.*

d *Praecedentes duo paragraphi cancellati sunt.*

e mri., *ms.*

f *Praecedentes duo paragraphi, a verbis* Disputationes generales, *cancellati sunt.*

g *Non clare apparet utrum legendum sit* hujusmodi; *est enim signum valde simile litterae* s, *et post illud distincte scriptum* hõi.

tius nos aedificare studeant. Cum vero imponitur illis silentium a praefecto, id non moleste ferant, sed statim taceant, eique sint obedientissimi in iis, quae spectant ad eius officium.

Si qui haeretici versabuntur in nostris scholis, erunt priuatim monendi, vt recipiscant vel alio se conferant.

96

VISITATIO COLLEGII PARISIENSIS

FACTA PER R. P. M. JOHANNEM MALDONATUM ANNO DOMINI 1579 [1]

REGULAE PRAEFECTI STUDIORUM

Rector. 21. Hactenus orationem consueuit habere in renouatione studiorum is, qui primam classem moderatur.

Consultores. 21. Visum est consultoribus non esse in ea re seruandam certam consuetudinem, sed debere Superiorem eam curam dare ei, qui optime eo officio fungi possit, quisquis ille sit, vt cum maiore dignitate collegii fiat.

Visitator. 21. Fiat; sed ne introducatur consuetudo, vt certus aliquis eam orationem habeat. Conuenit praeterea, vt et eius orationis et earum omnium, quae publice erunt recitandae, argumentum, antequam componantur, praefectus intelligat, vt videat num grauitate collegii dignum sit, ne compositionis opera perdatur.

Rector. 22. Hactenus nulla tragoedia vel comoedia exhibita est in hoc collegio publice.

---

[1] Ex originali, in *cod. Paris.,* ff. 41-45. Quae a nobis eduntur, scilicet ea, quae ad studia referuntur, in ultimis duobus foliis habentur. Singulae paginae tribus columnis constant, quarum hi sunt tituli: 1.ª «Quae Rector in singulis regulis aut interrogatus respondit, aut sponte proposuit.» 2.ª «Quae consultores, in rebus dubiis interrogati, responderunt.» 3.ª «Quae Visitator constituit.» Nos dispositionem seu ordinem scripti mutavimus, additis simpliciter titulis, «Rector, Consultores, Visitator». Tertia columna autographa est P. Visitatoris, J. Maldonati, qui haec, sub finem scripti, propria manu exaravit: «Quae in tertia columna mea manu scripta sunt, partim a R. P. N. Praeposito generali, Euerardo Mercuriano, constituta, partim a me, eius nomine, ordinata, et ab ipso visa et approbata sunt. J. Maldonatus ÷|÷ .»

Consultores. 22. Consultores iudicarunt non esse nunc exhibendam propter multas difficultates, quibus ea res plena est, ne aliquis tumultus in collegio excitetur. Idemque censuerunt de priuatis versibus affigendis in renouatione studiorum.

Rector. 23. Praemia non dantur hic, quia non est qui det.

REGULAE PRAECEPTORUM

Rector. 3. Oratio fit in omnibus classibus initio et fine praelectionis, praeterquam in prima et in philosophia et in theologia.

Consultores. 3. Visum est consultoribus, etiam in prima classe et posse et debere induci hanc consuetudinem.

Visitator. 3. Tentetur paullatim.

REGULAE CLASSIUM

5.ª classis.

Rector. 7. Haec classis bipartita est propter multitudinem puerorum. A sexta in quintam mittuntur 3.° quoque mense qui apti sunt, vt regula praescribit. A 5.ª vero in 4.am nonnisi 6.° quoque mense, quia 4.ª est adeo plena, vt locus non sit, praeterquam quod paulo est altior.

Visitator. 7. Examinentur tamen auditores quintae classis tertio quoque mense, ut regula jubet, ut si qui apti reperiantur, promoveantur ad 4.am, ne tempus perdant.

Prima classis.

Rector. 3. Praeceptores primae classis non manent in classe per quinque horas, sed per quatuor tantum; quia dicunt se premi grauitate lectionum, deinde habere quotidie unam horam repetitionum extrahordinariam.

Consultores. 3. Cum res proposita esset consultoribus, pares fuerunt vtrinque sententiae.

Visitator. 3. Tolletur; sed detur opera ut saltem convictores, ea dimidiata hora, quae superest, in classe componant.

REGULAE SCHOLASTICORUM EXTERNORUM

Rector. 4. Curia regis statuit superiore anno, vt omnes scholastici gestarent pileos et togas talares, quod, quamuis caetera collegia non seruarint, sed potius contra curiam causam obtinuerint, tamen hactenus, quod fieri potuit, seruari curauimus.

Consultores. 4. Propositum est consultoribus, an ea consuetudo retinenda esset, quia aliqui ad nostrum collegium non veniunt. Visum est illis non solum retinendam, sed etiam augendam esse; id est, non solum ad scholas, sed etiam ad ceteros actus omnes, qui in collegio fiunt, scholasticos cum pileo et toga venire debere.

Visitator. 4. Fiat, quandoquidem potest.

REGULAE CORRECTORIS

Rector. 1. In hoc collegio corrector hactenus vocatus est praeses, quia ita vocatur in aliis collegiis Parisiensibus.

Consultores. 1. Visum est consultoribus, non esse appellandum aliter quam correctorem, cum nunc sine incommodo id fieri posse videatur.

DE PHILOSOPHIA

Rector. 1. Nonnulli philosophi docent paradoxa.

Visitator. 1. Abstineant ab iis, quae Romae notata sunt. In caeteris questionibus, maximeque iis, quae religioni confines sunt, vt de anima, de origine mundi, si quis quid sentit contra receptas opiniones, ne prius doceat, quam cum Superiore communicauerit. De reliquis moneantur.

Rector. 2. Philosophi nimium theologiae miscent.

Rector. 3. Nimium dictant.

Rector. 4. Singulis diebus sabbathi solebant fieri priuatae dis-

putationes in singulis classibus philosophiae, quae nunc saepe non fiunt.

Visitator. 4. Fiant.

Rector. 5. In publicis disputationibus, quae mensibus singulis fiunt, non seruatur modus, qui olim seruabatur, vt bis contra singulos disputaretur, dum nonnulli nimis longi sunt.

Visitator. 5. Curet praefectus, vt vnum argumentum non occupet nisi dimidiam horam; et si solutum non est, soluat, vt omnes disputare possint [a].

Rector. 6. Menstruae disputationes non fiunt hic, nisi tantum a prandio et per tres horas. Aliqui vero praeceptores vellent fieri per totum diem, sicut fieri dicunt Romae.

Consultores. 6. Re cum consultoribus et praeceptoribus plene tractata, maior eorum pars iudicauit, non conuenire vt per totum diem fiant.

Visitator. 6. Ne fiant nunc per integrum diem ; poterunt tamen per quatuor horas a prandio fieri, si omnes praeceptores consentiant.

Rector. 7. Philosophi solebant interesse theologorum disputationibus, quod facere destiterunt, quia perdebant tempus.

Visitator. 7. Solus metaphysicus interesse poterit, qui multos communiter habet auditores, et naturalem tractat theologiam.

Rector. 8. Introducta est consuetudo ante sex annos, vt qui cursum absoluerunt, tam nostri quam externi, generales disputationes habeant. Dubitatur an consuetudo retinenda sit, et quot permittendi sint deffendere. An theses imprimendae ; an amici inuitandi ; an aliqui, qui praeceptores non sunt, disputare debeant.

Visitator. 8. Retineatur consuetudo ; sed ne solam philosophiam docere videamur, aliquae etiam theologiae disputationes

---

[a] *Sequentes tres paragraphi, numero 6 notati, cancellati sunt.*

eodem tempore habeantur. Habeantur etiam in studiorum renouatione disputationes generales et celebres in philosophia et theologia, quae a solis nostris deffendantur. Poterunt theses imprimi, et amici inuitari ad actum; disputare vero omnes, quos Superior iudicauerit.

Rector. 9. An mutanda sit hora repetitionum philosophiae; quia hora duodecima fiunt, qua rari auditores veniunt.

Consultores. 9. Consultores et maior pars praeceptorum iudicarunt non posse commodiore hora fieri.

Visitator. 9. Ne mutetur nunc [b].

Rector. 10. An concedendum sit philosophis integer recreationis dies.

Consultores. 10. Visum est consultoribus non esse concedendum.

Visitator. 10. Ne concedatur, nisi alicui aliquando valetudinis causa.

DE THEOLOGIA

Rector. 1. Propositum est consultoribus, quot lectiones hic conueniret esse in theologia.

Consultores. 1. Omnes responderunt, et ad maiorem gloriam Dei, et ad augendam auctoritatem Societatis, quatuor esse debere: duas scholasticas, unam Scripturae, et unam de casibus conscientiae, saltem bis in hebdomade ; posseque id facile fieri sine maiore sumptu collegii.

Visitator. 1. P. N. hoc consilium valde probat, modo idonei sint praeceptores ; de qua re vult certior fieri, antequam novae lectiones introducantur.

Rector. 2. Quae exercitationes in theologia habendae sint.

Visitator. 2. Singulis diebus repetitiones, diebus sabbathi

---

[b] *Sequentes tres paragraphi, numero 10 notati, cancellati sunt.*

priuatae disputationes, singulis mensibus generales, sub festum D. Joannis celebres, in renouatione studiorum celeberrimae.

Rector. 3. Quas vacationes theologi habere debeant; nam hactenus in festo D. Johannis consueuerunt finem facere docendi.

Visitator. 3. Potest ea consuetudo retineri; sed poterit aliquis iunior theologus, post festum D. Joannis aliquid docere: poterit item theologo, qui mane docet, integer dies recreationis dari.

Rector. 4. Nostri theologi conqueruntur, quod non habeant auditores ex nostris, qui possunt esse quasi fundamentum classis theologicae ad respondendum et disputandum; et si quos habent aliquando, facile remoueri.

Visitator. 4. Voluntas Patris nostri est vt, qui ingenio ad theologiam apti erunt, ad theologiam mature applicentur, nec in aliis studiis detineantur, etiamsi per aliquod tempus aliqua..... [c] sint, et vt nemo, si fieri potest, philosophiam doceat, qui non quatuor aut, vt minimum, tres annos, theologiam audierit.

Rector. 5. Si sint quatuor lectiones theologiae, an nostri debeant omnes audire.

Visitator. 5. Qui eo erunt ingenio, vt boni theologi esse posse videantur, duobus primis annis non audient, nisi duas lectiones scholasticae theologiae; aliis duobus, praeter eas, audient Scripturam et casus conscientiae. Neque applicandi ad theologiam sunt, nisi philosophiam gnauiter et fructuose audiuerint. Si vero non tam cito sacerdotes facturi sunt, poterunt a lectione casuum liberari. Alii, qui vere theologi esse non posse videbuntur, audient tantum Scripturam et casus conscientiae, et si quid aliud erit morale, per duos annos: nec erit necesse vt philosophiam audierint. Cauendum etiam erit ne, qui euadere theologi possunt, in concionibus occupentur, nisi admodum raro.

---

c *Abscisa est charta, et videtur integer versus desiderari, nam aliquarum litterarum apices perspiciuntur.*

97

INSTRUCTIO PRIMARII

CONUICTORUM PARISIENSIUM DATA ANNO 1579 [1]

1. Primarius conuictorum est veluti prorector, habetque pro suo superiore immediato Rectorem collegii Parisiensis.

2. Ex officio Rectoris ea notabit capita, quae ipsum iuuare possunt ad gubernationem eorum ex nostris, qui cum conuictoribus habitant, curabitque vt fratres nostri communes regulas Societatis et suorum officiorum diligenter in Domino obseruent, et illis, pro commissis contra regulas, poenitentias iniunget, quas facient in superiori collegio; extraordinarias vero aut grauiores neque imponet neque concedet, inconsulto Rectore, ad quem eos pro huiusmodi poenitentiis remittet.

3. Qui ex nostris sunt cum conuictoribus, viuant Societatis more, et separatas portiones habeant, vt in collegio, vestianturque a Primario pro Societatis consuetudine, vt sit vniformitas inter nostros; nec quicquam illis concedatur extraordinarium in victu, vestitu, studiis et aliis occupationibus. Nec Primarius cum illis dispenset in aliqua regula, neque iubeat illos mutare cubicula, exercitia aut officia, quae illis a Rectore demandata sunt, ipso Rectore collegii inconsulto.

4. Cum quispiam e nostris aegrotauerit in collegio conuictorum, mittatur in collegium Societatis, vt ibi tractetur quoad victum, medicinas et alia, impensis collegii conuictorum.

5. Nec Primarius nec alii in vrbem egredientur sine Rectoris facultate, a quo socios petent, cum egredi quis fuerit. Quando tamen exeundum est cum pueris, siue ad concionem, siue quo alio eant, poterunt ex solius Primarii potestate egredi *sine socio, modo pueri sint saltem duo, non pauciores*, quia P. N. ita declarauit [a].

---

[1] Ex apographo, in *cod. Paris.*, fol. 52. Integrum hoc scriptum cancellatum est

[a] *In margine:* Pater Odo addit: non facile utendum esse hac concessione. *Quae italicis characteribus sunt notata, in manu scripto lineam habent subductam.*

6. Si quando extraordinarie aliqui conuictores rusticatum mittantur, forisque sint aut pransuri, aut forte pernoctaturi, nostri cum illis non mittantur. Rarissime autem id conuictoribus permittatur; sitque inter illos semper aliquis ex modestioribus, qui aliorum curam habere possit.

7. Praefectus studiorum exercebit suum officium erga conuictores, sicut erga scholasticos externos, illosque, cum promouendi sunt, examinabit, et classem ipse cuique decernet. Vbi tamen catalogum confecerit promouendorum, eum dabit Primario, vt ipse suis significet, in quam quisque classem ire debeat. Aliqua vero exercitia, quae sunt conuictoribus peculiaria, quaeque non publice, sed inter ipsos tantum conuictores habentur, vt scriptiones, declamationes in mensa et praelectiones, quae tempore intermissionis studiorum fieri solent, ex Primarii praescripto fient.

8. Primarius nullum puerum vel famulum admittet aut dimittet sine peculiari, aut saltem generali, Rectoris facultate.

9. Pater noster statuit vt rationes rei pecuniariae conuictorum seiunctae essent a rationibus collegii Societatis; id quod posthac diligenter obseruandum erit eo modo, quo in visitatione sua statuit P. Maldonatus. Primarius tamen et procurator tertio quoque mense reddent Rectori rationem accepti et expensi, vel si cui hoc negotium commiserit. Pecuniae vero asseruabuntur a Primario et procuratore convictorum, qui etiam curabit vt annona pro conuictoribus suo tempore ematur, consulto tamen Rectore in rebus maioris momenti.

98

VISITATIO R. P. ODONIS PROUINCIALIS

ANNI 1585, MENSIBUS APRILI, JUNIO ET JULIO [1]

SCHOLAE [2]

1. Quia speramus breui ad nos mittendam studiorum for-

---

[1] Ex apographo in *cod. Paris.*, ff. 53-55. P. Odo Pigenat, provinciae Franciae Praepositus fuit annis 1582-1592. Vide CARREZ, *Catalogi*.

[2] Cancellati sunt hujus capitis sequentes paragraphi: 2, 5, 6, 12 et 15.

mam, multa, quae sint proposita, in illud tempus differantur; si tamen ante Remigialia non habeatur, haec seruabuntur.

2. Casus conscientiae bis solum in hebdomada legentur, idque a prandio et per sesquihoram P. Alfonsus aggredietur; I p. D. Thomae P. Hieronymus; 3.ª alia theologiae lectio non erit.

3. Repetitiones more solito fient hora 12 ad 1.am

4. Singulis diebus sabbathi fient in theologia disputationes, altera hebdomada mane, altera sero; nec minus temporis quam sesquihora impendatur.

5. Menstruae theologorum et philosophorum disputationes fient in posterum a prandio, idque alternis hebdomadibus, vt utrisque praefectus studiorum possit adesse.

6. Qui profitetur theologiam a prandio, non amplius docebit mane in profestis diebus, vt superiori anno factum est. Vt autem tempus illud compensari possit, leget ante vespertinas preces illis diebus per sesquihoram, exceptis quibusdam diebus, quibus nec mane legitur.

7. Moniti sunt theologiae professores, ne physicis et minus necessariis diutius inhaereant; sicque suas lectiones temperent, vt singulis annis pensum praescriptum absoluant; spatio autem 4 annorum totum cursum iuxta Constitutiones. Denique vt suis auditoribus se accommodent, nec scriptis eos grauent et alienent, qua in re et ipse Pater Rector et praefectus studiorum aduigilabit.

8. In philosophia erit etiam curandum ne in theologicis immorentur, et praeterea vt in ipsius et theologiae disputationibus contentiones vitentur et mordacia verba; atque in ea re inuigilet praefectus studiorum et ipse etiam Rector, nam illud maxime commendauit R. P. N.

9. Curent etiam vt philosophi abstineant ab iis, quae propria sunt medicorum, maxime quae ad generationem spectant, nullaque anatomia illis permittatur; id enim prohibuit P. N., multumque nocere possunt adolescentibus huiusmodi tractatus.

10. In prima classe doceantur graeca maximo studio, integraque hora in iis explicandis impendatur. Sunt enim multi, qui

ob eam solam linguam altero anno in ea classe remaneant, qui etiam de ea re sunt conquesti, quod plus temporis in illis litteris non consumeretur. Habeatur etiam maior ratio dictionis et styli in ea classe, quam varietatis rerum; sunt enim illa maxime propria illius classis.

11. Quae a conuictoribus componuntur vt exhibeantur, emendentur a praeceptoribus classium earum. Exerceantur vero actores ab aliquo alio, a Rectore designato, ne ipsorum praeceptorunt studia impediantur.

12. Ter solum in anno eiusmodi actiones exhibeantur: in festo Regum, carnispriuii, et festo D. Joannis Baptistae aut apostolorum Petri et Pauli; quibus temporibus, primi tragoediam in Epiphania, secundi comoediam in bachanalibus, tertii aeglogam aut dialogum in altera dictarum solemnitatum poterunt exhibere.

13. Quater in anno fiant celebres in collegio declamationes, quarum penultima, aut vltima, a secundis fieri posset, idque in genere demonstratiuo; in illis autem omnibus graeca cum latinis, poëmata cum orationibus, misceantur; nec prius componantur, quam de argumento et tota oeconomia cum praefecto studiorum et Rectore actum sit, statimque alteri classico communicetur.

14. Praefectus studiorum diligentius seruet regulam sui officii; nec precibus parentum aut pedagogorum inducatur, vt indignos promoueat ad altiorem gradum, cuique rei et ipse Rector et primarius etiam rationem habebunt. Seruentur autem pro conuictoribus ea, quae ab antecessore Prouinciali praescripta sunt, annno 1579, art. 7.°, in instructione Primarii [3].

15. Quod ad vacationes attinet, donec a P. N. aliud statuatur, theologi relinquuntur in suis priuilegiis; philosophi vero docebunt, iuxta libri classium ordinem, 1.ª die post dies festos Natiuitatis, Paschae et Pentecostes, et aliis diebus, qui ibidem notantur. Fient etiam illis diebus repetitiones.

---

[3] Scilicet, in praecedenti monumento, n. 97.

CONUICTORES [4]

1. Maxima adhibeatur cura, vt conuictorum numerus imminuatur atque, si fieri potest, ad 200 reducantur; tum quia incommode habitant et comedunt, tum etiam quia, Deo volente, proximo anno deiiciendae sunt aliquae aedes ad sacellum aedificandum.

2. In eorum numerum nemo in posterum admittatur, qui 10.um non attigerit annum, easque habeat qualitates, quae requiruntur, vt qui ad nostras scholas admittatur; maxima vero, legere nouerit et scribere.

3. Qui ex aliis collegiis a parentibus educuntur, non facile admittantur vt nostrae disciplinae tradantur, nisi id et ipsi desiderent, atque studio profic[i]endi petant.

4. Nemo propter aetatem grandiorem aut nationem recusetur, modo caetera adsint, quae in studioso adolescente requiruntur, velitque regulas seruare. Caeteris tamen paribus, praeferantur qui, propter nobilitatem aut alias causas, plus reipublicae profuturi creduntur.

5. Qui grandiores sunt, si fieri possit, separatim in aliqua collegii parte habitent, habeantque praefectos, qui aetate et doctrina caeteros antecellant, vt maiore authoritate contineantur.

6. Dum in eadem classe praefecti cum conuictoribus versantur, praesente praeceptore, non illos reprehendant, sed tantum deferant ad primarium, si quid immodestius in eo loco agant.

7. Licet omnibus conuictoribus sint ad obseruationem propositae regulae, epicheia tamen ac magna prudentia est opus, vt dexteritate potius ac ratione grandiores in officio retineantur, quam minis et summo iure. Videant tamen qui praesunt, ne nimia negligentia ac indulgentia collabatur collegii disciplina, quae tantopere ipsum apud omnes commendat.

8. Bis in anno Issiacum recreationis ergo possunt deduci

---

[4] Hujus capitis cancellati sunt sequentes paragraphi: 1, 2, 8, 13, 17, 20, 22 et 23.

conuictores; paruuli tamen et delicatiores, aut rhedis vehantur, aut non ducantur.

9. Grandioribus etiam aliquando, sed admodum raro, nec eodem tempore, nec plusquam bis in anno ad summum, et magno cum delectu, permitti posset, vt per diem integrum deni vel duodeni cum aliquibus praefectis, vel etiam soli rusticarentur; non dormiant tamen foris, redeantque ante noctem.

10. Praeter has deambulationes, debent pro more, saltem 15 quoque die, deduci extra vrbem, si serena sit dies; verum cum viget aestus, id mane fiat, circiter horam $6.^{am}$, nec vltra duas horas, aut tres ad summum, foris esse permittantur. Pueruli autem separati ab aliis deducantur, et ab immoderatis cursitationibus et exercitiis omnes retineantur.

11. Qui cum illis habitant ex nostris, procurent magno illi aetati esse exemplo; sicque inter se esse vniformes studeant in pueris regendis, vt nec nimia familiaritate alii, alii nimia seueritate, illis obsint: quae mediocritas facilius seruabitur, si praescriptas illis et nostris regulas diligenter seruent, et suarum in ea parte actionum velut amussim proponant.

12. Inter ea vero, quae maxime cauere debent, illud primum est, ne cum illis nec domi nec foris ludant; ne coram se gallice loqui, vel aliud contra regulas et modestiam facere permittant, quin aut verbo aut signo id sibi displicere ostendant, etiamsi non sint ex suo cubiculo; si tamen eorum cubiculi praefectus adsit, id faciendum illi relinquent.

13. Cum faerulis praesunt (praesunt autem iuxta ordinem a me probatum), videant vt omnia pro dignitate ac disciplinae conseruatione fiant. Caueant tamen ne fastu quodam aut arrogantia, immoderatiorique reprehensione, ira et castigatione, astantes offendant; neminem percutiant. Quod si quis proteruior inueniatur, satis erit causam illius ad iudicium primarii reiicere, quam cum eo altercari immoderate.

14. In sacello retineatur ea puerorum per classes dispositio, quae hac visitatione instituta est, nec quicquam aliud de ordine ac modo procedendi mutetur, antequam cum Prouinciali conferatur.

15. Cum nostri superioris collegii eunt Issiacum ad recreationem, poterunt vicissim mitti aliqui praefecti conuictorum cum illis, aut etiam separati, illorum impensis.

16. Moneantur ipsi praefecti, ne se difficiles praebeant in ducendis extra vrbem, recreationis causa, pueris; quod si per occupationes non liceat, praemoneant primarium, vt cum aliis mittere possit.

17. Externi rarissime ad prandium aut coenam inuitentur. Vbi autem id officium praestandum esset, aut cum pueris comedant, aut in collegio superiore priuata mensa excipiantur.

18. Qui benedixerit mensae sacerdos, idem gratias agat, etiamsi primarius adsit.

19. Nostris, qui sunt in capite mensarum, vasculum vini apponatur, tum quia remotiores sunt a vase communi, tum quia pro aliquibus vinum puerorum nimis est lymphatum.

20. Nostri sacerdotes, qui habitant cum conuictoribus, cyathis bibant, vt fit in collegio superiori.

21. Qui recitant suas compositiones in aula, non reprehendantur publice, sed privatim, si sit necesse.

22. Videat P. R. an in alio loco, quam in penu, nostri sumere possent ientaculum.

23. Tempore recreationis, nostri ne haereant in illo vestibulo, quo tenditur ad triclinium, nec in alio loco, vbi transeuntes impediant.

24. Eleemosynae, quae in oratorio hebdomadae sanctae inueniuntur, dentur praefectis pauperum, vt illis bibliotheca instruatur; dentur et aliquae cereae candelae, quae in eorum oratoriis incendantur.

Laus Deo Virginique Matri.

Anno 1586 mansit aliquamdiu P. Prouincialis in collegio Parisiensi; sed cum pararet se ad visitationem, mense Junio vocatus est Romam a Patre nostro.

99

PARISIENSIS COLLEGII VISITATIO

A R. P. LAURENTIO MAGIO FACTA [1]

†
Jhs

Die 6.ª Julii 1587 venit in collegium Parisiense R. Pater Laurentius Magius, a R. P. nostro Generali Claudio Aquauiva visitator provinciarum Gallicarum constitutus.

CIRCA STUDIA

1. Vniuersa studiorum oeconomia per praefectos studiorum immediate administretur, nec permittatur vt quispiam se in ipsorum officium ingerat. Eorum vero regulae, sicut et professorum omnium, ut exacte seruentur, cura diligens adhibeatur ; scholarum etiam, quoad eius fieri poterit.

2. Nullus e nostris, qui mediocri saltem non sit ingenio, in philosophia et theologia audienda occupetur, sed, vel casibus conscientiae pro confessionibus audiendis studeat, vel, si in lingua latina, quantum satis est, profecerit, eam docere contentus sit.

3. Quocirca, praeter examen, quod haberi solet in promotione rhetorum ad logicam, vt sciatur an solida in lingua latina et humanioribus litteris fundamenta iecerint, nostri omnino post logicae summulam, summumue dialecticam explicatam (a quarum saltem priore audienda nulli, ne futuri quidem casuistae, sunt arcendi), iterum examinentur et simul omnes et seuere quidem, ut singulorum facultas et habilitas innotescat, et ex ea iudicetur, quatuor saltem aut quinque Patrum arbitrio, quibus quisque ministeriis addicendus sit [a].

4. Si qui autem deprehensi fuerint, qui ab ingenii mediocritate non longe absint, et magnam prae se ferant indolem ad regendum, vel ad concionandum, non arceantur a philosophiae ac

---

[1] Ex *cod. Paris.*, ff. 56-74. Ea tantum praetermittimus, quae ad studia nullo modo pertinent. Caput *Circa studia* incipit fol. 60.

[a] *In margine:* Paulo aliter in ordine studiorum.

theologiae studio, nisi magna appareat inaequalitas, quae illorum tranquillitatem postea perturbet, si contingat eos aliquando a studiis desistere debere.

5. Qui studiis seu theologicis seu philosophicis idonei iudicati sunt, et in illis vtiliter versantur, ii sine summa, quae excusari non possit, necessitate, a suis studiis ne auocentur, vt in aliis functionibus occupentur, sed sua studia perficere permittantur; nec quispiam illorum, ante finem tertii anni theologiae, ad sacros ordines promoueatur.

6. Qui in studio philosophiae praestantes euaserunt, et spes est vt etiam in theologia non minus proficiant, ii, absoluto philosophiae curriculo, sine interruptione, ad theologiam audiendam (si caeterae non desint) promoueantur. Qui vero, finito philosophiae cursu, scholis regendis praeficiuntur et ad studia theologica idonei sunt, non ideo prolixe in ea docendi occupatione detineantur, vt taedio affecti et priorum studiorum obliti, ad superiora studia inepti reddantur. Sed neque ante philosophiae cursum, qui illi audiendo apti sunt, in docendo consenescant.

7. Philosophiae ac theologiae facultates a propriis professoribus, non cursim nec per compendia, sed exacte ac solide tractentur. Quaestiones autem curiosae, parum honestae, quales sunt anatomicae, aut ad rem non multum pertinentes, omnino praetermittantur, neque vllo modo nouae aut periculosae opiniones tolerentur. Et professores philosophiae, quantum fieri poterit, theologica studia prius absoluerint, quam philosophiam doceant.

8. In studiorum renouatione, theologi professores deinceps initium dicendi ipso primo renouationis die simul cum aliis faciant; et philosophi eadem hora, qua theologi, quotidie docere aggrediantur.

9. Primo renouationis studiorum die professores, expeditis praefationibus, si quas habuerint, suas lectiones auspicentur, si multum temporis superfuerit. Pomeridianae autem repetitiones bidui aut tridui spatio praetermittantur, vt sit sufficiens materia, quae repetatur ; et cum primum habebuntur, praeceptores suos discipulos admoneant, quae expedire iudicauerint de ratione studendi ac repetendi.

10. Compendium dialecticae extraordinario tempore deinceps ne legatur, sed sufficiet initio cursus philosophici summulam seu introductionem explicare, in qua exponenda professor non diu immoretur. Cursus vero circa finem Julii, vel certe non ante Junii finem, finis imponatur [b].

11. In repetitionibus theologicis ac philosophicis, quae quotidie a prandio haberi solent, praeter disputationem, fiat primo loco diligens ac summaria lectionis repetitio ab omnibus discipulis per vices.

12. Diebus sabbati, pomeridianae repetitiones in omnibus classibus praemittantur, et dimidia hora citius solito vesperi ad finem scholarum pulsetur. Caeteris diebus nihil temporis detrahatur.

13. Sabbatinae disputationes (quas liberum erit professoribus habere, uel, iis intermissis, docere, quando contigerit in hebdomada biduo non doceri) philosophicae quidem omnes fiant pomeridiano tempore, quamdiu in omnibus classibus docetur, unico tamen in singulis disputationibus respondente ; theologiae vero alternis sabbatis, ab alterutro professorum, ita ut matutinus professor suas faciat mane per totum scholarum tempus, et pomeridianus legat a prandio. Vicissim pomeridianus faciat suas post prandium, durantibus omnium classium lectionibus, et matutinus mane legat, et unus tantum in singulis disputationibus respondeat. Nec amplius ante disputationes quicquam doceatur aut dictetur, sed totum tempus in disputationibus ponatur. Et hae disputationes alio, quam sabbati, die non fiant.

14. Menstruae disputationes generales theologicae et philosophicae fiant mane et a prandio per totum tempus, quo in omnibus classibus docetur, praeside in theologicis vtroque professore, ac duobus eorum discipulis respondentibus; in philosophicis uero, praesidibus tribus professoribus, ac totidem eorum discipulis respondentibus, in quibus semper unus e superiore schola contra inferioris scholae discipulum argumentetur vna cum respondentis condiscipulo, excepto metaphysico, aduersus quem duo con-

---

[b] *In margine:* Aliter in ordine studiorum.

discipuli, quando theologus omnino adesse nequiuerit, argumentari poterunt. Hae vero disputationes menstruae sabbati tantum die habeantur.

15. Singulis diebus dominicis (exceptis iis, in quos incurrunt solennia Christi ac B. Virginis, item Pentecostes et omnium Sanctorum festa, dominicis quoque in albis et infra octauam Natalis Domini) post prandium, non solum a philosophis, sed etiam a theologis, per horam et (si fieri potest) dimidiam habeantur disputationes, quae tamen tunc intermitti poterunt, quando pridie habitae fuerint generales totius mensis disputationes.

16. In huiusmodi dominicalibus disputationibus, per duos, plus minus, menses ante finem cursus, soli metaphysici, qui publice defendere debebunt, per vices exerceantur, propositis a quolibet illorum thesibus, tum de his quae audiunt, tum de logica et physica, ut se ad defendendum praeparent; et contra illos argumentetur condiscipulus physicus et logicus; uicissim etiam theologus loco condiscipuli.

17. Alias in huiusmodi disputationibus, cum metaphysicus defendit, proponat item theses ex physica et logica, et contra eum argumententur theologus vel condiscipulus de metaphysicis, et physicus de physicis et logicis; et si per tempus licuerit, etiam logicus de logicis. Physicus etiam suo die proponat theses ex physica et logica, et contra eum argumententur metaphysicus et condiscipulus de physicis et logicis; item logicus de logicis. Logicus vero suo die theses logicas proponat, et contra eum argumententur metaphysicus, physicus et unus ex condiscipulis. Et hoc semper obseruetur, vt, qui theses ponit ex superiore facultate, ponat etiam ex inferiore, accommodatas iis, quae eo tempore docentur.

18. Vacationum tempore fiant repetitiones in theologia et philosophia quotidie, saltem vsque ad festum Natiuitatis B. Virginis, quibus diebus alias doceri solet, praesente magistro, de his, quae toto anno excepta sunt, aliqua hora commoda pomeridiana, ad quas etiam externi admitti poterunt.

19. In disputationibus liberum sit magistris, quando simul conueniunt, argumentari contra se mutuo, etiam logico contra

metaphysicum, modo contentiose non agant, nec se inuicem verbis mordeant, sed patienter se vicissim audiant et breuiter expediant, a re proposita non digredientes.

20. Qui ad finem cursus publice defendere debebunt, non solum ex nostris et pauperibus et conuictoribus, sed etiam ex scholaribus externis collegii esse poterunt, dummodo bene examinati et approbati fuerint [c]. Numerus vero horum, qui defensuri sunt, nullus definiatur, sed pro aptitudine illorum et temporis commoditate plures aut pauciores defendant, et quidem singuli tantum in singulis disputationibus, quarum quaeuis tres horas non excedat.

21. Eaedem theses imprimantur pro nostris omnibus, qui eas in fine cursus propugnaturi sunt, authorum nominibus non expressis, sed satis ad id sit nomen Jesu, et ut intelligatur in nostro collegio propugnari. In catalogis etiam lectionum nomina nostrorum professorum subticeantur.

22. In huiusmodi solennibus theologiae ac philosopiae disputationibus, ex nostris, quam fieri potest, paucissimi argumententur, sed inuitentur externi, qui id officii praestent [d]. Condiscipuli quoque, et contra philosophum, praeter condiscipulos, studiosi theologiae ad disputandum admittantur, ne professores argumentari cogantur. Ante omnia vero theses offerantur viris primariis, qui aderunt, et Patribus, et responsuro atque argumentaturis aliisque publice honoris causa, et aliquot praeterea exemplaria hinc inde pro aliis dispergantur.

23. Casuum conscientiae lectio quotidie habeatur mane, hora prima lectionum, pro nostris et externis, et a prandio fiat eiusdem lectionis exacta repetitio more theologicae post theologorum repetitionem aliaue hora commoda. Bis vero singulis hebdomadis, quandiu vnica tantum lectio cassuum habebitur, instituantur practicae eorumdem casuum conscientiae, quibus nostri tantum casuistae, ac sacerdotes omnes, qui poterunt, intersint.

24. Bis vero singulis hebdomadis, quandiu vnica tantum lectio casuum habebitur, instituantur practicae eorumdem casuum

---

c *In margine:* Paulo aliter in ordine studiorum.

d *Id.* Paullo aliter in ordine studiorum.

conferentiae, quibus nostri tantum casuistae ac sacerdotes omnes, qui poterunt, intersint. Cum vero Scripturae lectio, quam casuistae audient, instituetur, tunc vna conferentia sufficere poterit.

25. Theologi tertii anni audiant matutinam lectionem casuum conscientiae, ad cuius tamen pomeridianam repetitionem et conferentias domesticas non obligantur, cum satis sit eos theologiae interesse; cum autem Scripturae lectio instituetur, non casus, sed Scripturam; theologi vero primi et secundi anni casuum eamdem lectionem audient.

26. Studiosis theologiae dentur hi tantum libri: biblia, Magister sententiarum, concilium Tridentinum, summa D. Thomae, uel saltem eae partes quae explicantur, ac praeterea, iudicio magistri, cum approbatione praefecti, praesertim si duos iam annos in theologia posuerunt, quispiam alius ex scholasticis. Illis uero, qui dant operam casibus concientiae, iidem libri tradantur, excepto D. Thoma, cuius loco habeant aliquem casuistam, judicio magistri, cum approbatione praefecti. Studiosis philosophiae dentur Aristotelis libri, qui exponuntur, ac etiam plures, si suppetent. Praeterea Toletus, Fonseca, et aliquis interpres, suo quisque tempore, iudicio magistri, cum approbatione praefecti; et omnibus nonnulli humaniorum et graecarum litterarum libri, iudicio praefecti, ut, quibus diebus vacatur, aliquid temporis iis studiis tribuant.

27. Lectiones ordinarias, et litterarias quasuis exercitationes, nostris relinquere nullo modo permittatur, nec quispiam ab illis sine summa necessitate eximatur. Lectiones vero non nisi graui de causa intermittantur, neque vacationes facile concedantur.

28. In singulis humaniorum litterarum scholis usque ad infimam inclusiue, deinceps graece doceatur, seruata proportione cuiusque classis, et eius linguae magna cura habeatur.

29. Posthac in quadragesima, inferiorum classium magistri ne doceant hora sexta matutina cum tanto incommodo et labore; sed hora nona docere aggredientes, finem suis lectionibus imponant hora undecima et dimidiata, sicut vesperi hora quinta cum dimidia, exceptis diebus sabbati, ut supra numero 12. Superiores autem classes vna hora tardius solito, videlicet casuum nona,

caeterae 10.[a] docere incipiant, et idem aliis ieiuniorum diebus obseruetur.

30. Pomeridiana lectionum repetitio quadragesimae ac ieiuniorum tempore in omnibus humaniorum litterarum classibus, partim in dimidiam horam anteprandianam post XI.[am], partim in alteram dimidiam vespertinam post quintam (exceptis diebus sabbati, ut supra n. 12) transferatur et a propriis magistris fiat. In classibus uero theologiae ac philosophiae eadem repetitio, post absolutas earum lectiones vespertinas, per dimidiam saltem horam fiat, donec de huius repetitionis ratione ac tempore aliud constituatur.

31. In classe rhetoricès praeceptorum lectio nunquam intermittatur, nec vllo modo ea doceantur, quae ad rationem illius scholae non pertinent. Singulis vero sextis feriis doctrina christiana, sicut in aliis classibus, explicetur; tametsi obligandi non sunt discipuli, ut eam memoriter recitent [e].

32. Declamationes omnes, quas, a suis professoribus compositas, rhetorices ac humanitatis studiosi solenniter recitant, eiusmodi sint, quae cum eruditione pietatem redoleant: et illae vix in theatro per modum scoenae at iudicii agantur, sed oratorie sine scoenico apparatu ordinarie pronuntientur, et quidem non diebus, quibus docendum est, sed aliquo die festo non celebri. Magistri vero, qui has declamationes scripserunt, cum declamatoribus ne conuiuentur.

33. Sit integer dies hebdomadariae recreationis pro omnibus classibus a Paschate, quando non sunt duo festa in hebdomade, aut vnum cum dimidio (ut cum fit Rectoris vniuersitatis processio, ac vespertinae preces in aliquo festi peruigilio decantantur), aut demum vnum, cum incidit in feriam quartam uel quintam. Reliquo anni tempore post Remigialia, a prandio tantum vacetur, exceptis theologis et philosophis, quibus liberum erit etiam mane vacare uel docere; quibus uacantibus caeteri professores per duas tantum horas in schola versentur.

34. Remissiones studiorum in aestate pro theologis et phi-

---

e *In margine:* Alias in ordine studiorum.

losophis nullae introducantur, cum caloris vehementia hic esse diuturna non soleat, sed vacetur duobus ad summum mensibus, inchoatis uacationibus ad calendas Augusti.

35. Caeterae vero classes a festo D. Joannis Baptistae, ut hactenus consueverunt, binis horis tantum in opere versentur, tum mane (superioribus classibus dimidia hora citius solito suas lectiones inchoantibus), tum vespere, hoc addito, vt simul vna lectio detrahatur, ne tempus scholasticis exercitationibus subtrahatur. Mense autem Septembri prima et secunda classis tribus hebdomadis; caeterae omnes duabus vacent.

36. Quod ad Natalitiam vacationem attinet, superiores omnes classes, etiam theologica, doceant vsque ad uigiliam Natalis Domini exclusive, et lectiones suas resumant postridie Epiphaniae. In paschali vero, a dominica palmarum vsque ad dominicam in albis, vt hactenus, vacare possunt. In caeteris scholis, hoc binae vacationis tempore duabus tantum horis ante et totidem post prandium magistri occupentur. De caeteris huiusmodi particularibus vacationibus servetur collegii consuetudo, atque in omnibus pares sint philosophi cum theologis.

37. Quando calendae Octobris in diem dominicum vel lunae inciderint, instauratio studiorum fiat die lunae; si uero die martis aut mercurii erunt calendae, ipso calendarum die lectiones inchoentur. Quod si in diem jovis aut veneris uel sabbati calendas incidere contigerit, tunc proximo die lunae studiorum initium fiat, habita prius elaborata de studiis litterarum oratione ab aliquo e nostris, siue primae siue secundae magister sit, siue alius quispiam idoneus.

38. Professio fidei, iuxta decretum et formulam Pii IIII, quotannis fiat, circa studiorum instaurationem, a nostris omnibus Patribus, professoribus, scholasticis, simul in sacello domestico, ubi litaniae recitentur ante altare, flexis genibus, Superiore praesente, caeteris omnibus eadem repetentibus, quousque ad vltima iuramenti verba perueniatur, quae singuli, manu posita super apertum missale, pronuntiabunt.

39. Nostrorum scripta, praeter ea, quae excipiuntur in dies in scholis, et quidem condiscipulis externis ne facile mutuo den-

tur. Nostri uero in cubiculis nihil scriptitent, nec multitudine aliorum scriptorum sine facultate Superioris et iudicio praefecti ac praeceptoris vtantur.

40. Praeceptores sacerdotes excipiendis confessionibus, quoad eius fieri potest, non grauentur, ut toti esse possint suis studiis, quo suis auditoribus pro dignitate officii satisfaciant.

41. Quo tempore uel sacra fiunt in sacello scholarum, uel lectiones habentur in omnibus gymnasiis, nullus in area scholarum inambulare permittatur, quod Superioribus ac studiorum praefectis maxime commendatum sit.

42. Pro scamnis, campana, scholis, scholarumue fenestris conseruandis aut reficiendis, nihil omnino a scholaribus corrogetur aut accipiatur, sed collegium ea omnia praestet. Pro conuictoribus tamen poterunt esse certa scamna, quae eorum collegium illis paret ac etiam reficiat. Quod si extra tempus lectionum conuictores aliquid frangant in iis classibus, quibus ad agendam recreationem vtuntur, id ipsi resarciant.

43. Pro candelis, quae scholaribus necessariae sunt in classibus ad audiendas lectiones hyemales, licet illis pecuniam indicere, quae tamen omnino curandum est ne in nostras illa manus veniat, sed statim emantur candelae, quarum quaeque classis suam partem apud se clausam habeat. Si quid vero illius pecuniae supererit, in vsum illorum aut pauperum, et quidem ordinarie Claromontanorum nostrorum, tantum conuertetur. Quod ad nostros scholasticos attinet, collegium superius suis, suis item inferius prouideat.

44. Instituatur circa festum D. Joannis Baptistae exercitatio magistrorum, hoc est, in qua, qui docere debent, docendi munus doceantur, ac tum habeant lectiones suas in refectorio. Hi vero sint rhetores, et qui illo anno philosophiae cursum absoluent, nisi ad theologiam audiendam immediate destinentur.

45. Quaecumque de studiis superius ordinata sunt, ita obseruentur, donec formula studiorum Societatis confirmata huc mittatur; cui si quid ex his minus consonum esse deprehensum fuerit, secundum illam omnino emendetur, vel etiam expungatur.

In caeteris vero, quae in his ordinationibus non attinguntur, consuetudo collegii obseruetur.

CATALOGUS DIERUM QUIBUS DOCETUR CATECHISMUS

Omnibus diebus dominicis, exceptis tribus, uidelicet palmarum, Resurrectionis, Pentecostes, et iis, in quos incidit publica supplicatio, vel festum aliquod Christi Domini aut Beatissimae Virginis, omniumue Sanctorum.

Diebus item festis sequentibus docetur:

S. Matthiae, 24 Februarii.

Feria 2.ª post Pascha.

SS. Philippi et Jacobi, 1 Maii.

Feria 2.ª post Pentecosten.

S. Barnabae	11	Junii.
S. Joannis Baptistae	24	
SS. Petri et Pauli	29	
S. Mariae Magdalenae	22	Julii.
S. Jacobi Apostoli	25	
S. Laurentii	10	Augusti.
S. Bartholomaei	24	
S. Dionysii	9	Octobris.
S. Lucae Euangelistae	18	
SS. Simonis et Judae	28	
S. Martini	11	Novembris.
S. Andreae	30	
S. Thomae Apostoli	21	Decembris.
S. Stephani	26	
S. Joannis Apostoli	27	

Caeteri dies festi omittuntur. Docetur uero a quadrante post octauam usque ad nonam.

CIRCA ISSIACANAM RECREATIONEM

1. Cum Issiacum locus sit maxime opportunus, ut illuc se nostri recipiant, non solum recreationis gratia, sed etiam ad pericula pestilentiae deuitanda, illius magna cura habeatur, et hor-

tus bene colatur, atque habitationes ad commodiorem collegii usum subinde aptentur.

2. Quia domus, qua vtimur, cum horto et prato adiuncto, nostris vsibus satis superque sufficere uidetur, altera domus cum agris locari potest, vt fit, sic tamen, vt omnino separata maneat, sicuti iam est, nec vllus transitus interius fiat in pariete, vtramque domum et aream cum hortis diuidente, quandiu eam locari contigerit. Pratum vero, quod ex opposita parte domui nostrae ac horto adiacet, non locetur, sed pro vsibus nostris retineatur.

3. Nostri Issiacum mittantur recreatum hac ratione. In hyeme, quo tempore vacari solet per dimidium tantum hebdomadae diem, non nisi semel intra Natalitia festa die aliquo feriali; semel item aliquo die carnis priuii illic prandium sumant. A Paschate uero usque ad Remigialia, illic prandeant ordinarie diebus recreationis hebdomadariae: sed a Pentecoste ad Assumptionem saltem B. Virginis, etiam coenent.

4. Cum Issiacum eundum fuerit (quod diebus festis celebribus fieri non debet), mittantur omnes, qui ire poterunt, praesertim qui literis dant operam, et qui praeterea eiusmodi recreationis indigent. Caeteri etiam coadiutores saltem per vices eant. Superiores quoque collegii semper illis adsint similiter per vices.

5. In aestate summo mane ex collegio illuc discedatur, nempe audito sacro, statim post dimidiam horam matutinae orationis, quam postea Issiaci perficiant. Aliqui tamen sacerdotes cum assignatis sociis ante praedictum sacrum dimitti poterunt, qui Issiaci in domestico sacello sacrificent, ne nimis tarde e collegio discedere cogantur.

6. Qui vero domi mansuri sunt, absoluant sine interruptione suam orationem, ad cuius etiam finem signum dabitur, et ad omnia quoque alia suo tempore, perinde ac si caeteri adessent. In mensa tamen legatur tunc alius aliquis liber, ne ordinariae lectionis contextus filumque impediatur; et interdiu suam recreationem et reliqua, sicut caeteri, habeant; nihil tamen in mensa cantetur.

7. Euntibus Issiacum concedi potest ut digrediantur ambulationis causa, si qui id petant, dummodo frequentiam hominum, et loca minus conuenientia deuitent. Interdiu vero nullus egredi

spatiandi causa facile permittatur, ne ob aestus feruorem valetudo periclitetur.

8. Ientaculum detur Issiaci, non in collegio, nisi forsan aliqui tarde discedant, uel alioqui egeant. Neque vero opus est expectare, ut omnes Issiaci conuenerint, quo illis simul ientaculum detur, sed, prout perueniunt ac petunt, a decreto distributore detur, quod constitutum fuerit.

9. Habeatur Issiaci catalogus nostrorum, non secus ac in collegio, prope ianuam domus, vt singuli aduenientes notari possint, ac detrahi illorum signa cum discedunt.

10. Quandiu nostri Issiaci sunt, curam ianuae, quae claue obserata semper sit, aliquis habeat, qui nullum externum introducat, neminem e nostris ante tempus dimittat, sine peculiari facultate.

11. Ad examen antemeridianum Issiaci ne pulsetur, nec quispiam ad illud obligetur: nemo tamen illud facere prohibeatur, sed cuiusque arbitrio ac deuotioni liberum id relinquatur.

12. Ad vtramque mensam, tam prandii quam coenae, pulsetur, benedicatur, gratiae dentur, silentium seruetur, singulis sua detur separata cibi portio, prout in collegio fieri solet.

13. In prima mensa cantari possunt quae pietatem redoleant, posteaquam vnum aut alterum caput ex aliquo pio libello lectum fuerit. In 2.[a] quoque legatur aliquid ex eodem libello, non item cantetur. Alias per totum diem cantari liceat, dummodo ea, quae cantantur, et ipsa musica honesta sint.

14. Cibi apponantur loco ac tempori conuenientes, in quibus aliquid extraordinarium dari poterit pro iudicio Superioris, et quidem fructus, qui communiter habentur, ne desint, ex quibus aliquid etiam in ientaculo detur. Merenda dari non solet; indulgeri volentibus potest. Haustus interdiu petentibus non negatur, quemadmodum nec vesperi domum post coenam reuersis, si poscant.

15. Ministrent mensis ii, qui alioqui in collegio ministraturi erant. Officia vero domestica inter scholasticos, et praesertim nouitios, si qui adfuerint, fere distribuantur, ut coadiutores respirare ac recreari possint, excepta culina, quae peritum requirit.

16. Quando coenatur Issiaci, prandeatur vna hora citius solito, ut, coena etiam maturius finita, omnes ante solis occasum ad collegium se referre possint, incipientes abire post finem secundae mensae. Alias, ita discedant, ut hora coenae in collegio esse possint.

17. Post prandium pulsetur ad Aue Maria hora consueta; et quando ibi coenatur, pulsus ad finem recreationis, quae per horam saltem duret, sit etiam ad litanias, quae in collegio vesperi recitari debuissent. Tum et cantare et ludere liceat vsque ad coenam. Quando autem prandetur tantum, litaniae in collegio vesperi recitentur.

18. Ludi, quibus vti licebit, hi sunto, non alii, videlicet: lusus pyramidum, proiectio tabellarum super mensam, iactus lapidum ad metam, item lusus globorum maiorum ad annulum ferreum terrae infixum et versatilem cum longiore malleo ligneo, atque etiam scaccorum.

19. Issiaci nemo vel solus uel etiam cum socio pernoctet, nisi forsan ex iudicio medici aliquis aegrotus, mutandi aëris gratia, illuc ad aliquot dies necessario transmittendus sit, quo casu fidelis socius illi adiungatur, et frequenter visitentur, praescripto illis modo, quo illic se gerere debeant.

20. Issiacum nemo eat prandendi coenandiue gratia, nisi quando itur ab omnibus. Multo uero minus illuc ducantur externi, neque etiam conuictores pauperesue, siue Regii, siue Claromontani, sed pro illis alicubi extra ciuitatem conducatur aliqua domus conueniens, quo nonnunquam deduci possint, relaxandi animi gratia.

21. Quibus diebus non exitur, cum tamen hebdomadariae recreationis dies sint, nostri suam recreationem interdiu domi habeant, in qua et cantare, et ludere possint iis ludis, quos Superior ex concessis in collegio conuenire iudicauerit, et tunc non facile pateat externis aditus in collegium, vel certe eo non deducantur, unde nostri exaudiri possint.

LEGES A NOSTRIS ISSIACI SERUANDAE

1. Quilibet, cum primum Issiacum peruenerit, recta ad sacellum se conferat, aliquid pro sua deuotione oraturus.

2. Qui suam orationem in collegio non absoluerunt, ii pro suo commodo eam perficiant.

3. Eundo Issiacum, ac redeundo, ne multi simul eant, nec in aliorum hortos domosue ingrediantur, neque per loca frequentia transeant.

4. Nemo quicquam ex horto colligat sine facultate, sed omnia integra relinquat.

5. Nemo currat saltetue, aut incomposite se habeat, sed vbique modestiae memor sit.

6. Nemo quicquam pingat in parietibus arboribusue, aut scindendo designet.

7. Nemo vllum ludi genus introducat, sed concessis contentus sit.

8. Nemo ludat post prandium, priusquam ad ludendum signum detur.

9. In ludendo ne litigent, neue irascantur, sed hilaritati cum religiosa modestia operam dent.

10. Qui ludendo vincitur, oret Aue Maria, aut cantet Laudate Dominum omnes gentes, etc., uel quid aliud.

11. Qui vno ludo aliquandiu lusit, cedat alteri, ludere volenti, si loci angustia id requirat.

12. Nemo sine facultate discedaf, et quilibet domum revertatur cum assignato prius socio, nisi alterum Superior dederit.

CIRCA COLLEGIUM CONUICTORUM

INSTRUCTIONES COMMUNES OMNIBUS NOSTRIS QUI INTER CONUICTORES DEGUNT QUAE AD COMMUNE SOCIETATIS BONUM PERTINENT.

*Caput 1.^m^*

1. Regulas consuetudinesque Societatis non minus diligenter obseruabunt, quam si in propriis eius collegiis versarentur: et si quid in eo, quod obeunt, munere dubium aut difficile occurrerit, ad Superiorem confugient.

2. In iis, quae ad Dei Opt. Max. honorem et gloriam, bonum Societatis nomen et animarum salutem pertinent, strenuos se

imprimis exhibeant; neque beneuolentiae conuictorum aut parentum rationem habeant, sed solum maiorem Dei gloriam in omnibus quaerant.

3. Unusquisque, ubi se occasio dederit, de rebus Societatis, aut personis, quae in illa, maxime inter conuictores, versantur, cum prudentia et ea, quae religiosos decet, grauitate agat; ita enim et sibi et aliis maiorem apud conuictores cum aedificatione auctoritatem conciliabunt. Atque ob eandem causam, nostri et inter se et cum Superiore arctissimo unionis et charitatis vinculo coniungantur.

4. Si quis vel convictores vel famulos domi aut foris in re alicuius momenti deliquisse cognouerit, cum ea, qua par est, prudentia, primarium moneat, maxime vero si, quod gestum est, aliquem nostrorum attingat: atque idcirco expedit singulis generalem collegii ordinem esse perspectum.

5. Quando cum conuictoribus versantur, studeant colloquia in vtilem finem referre, et si quid minus congruum occurrerit, auertere, memores se religiosos esse. Sermones vero de rebus spiritualibus ita misceant, vt ne vllum ad religionem pellicere velle videantur, sed de virtute rebusque ad animae salutem spectantibus tanta cum simplicitate ac prudentia disserant, vt omnes ad verum christiani hominis officium et virtutis studium instruere videantur, quod in primis curae esse debet confessariis et congregationum praefectis.

6. Familiaritatem cum conuictoribus nimiam caueant, neque vlli, quantumuis studiosus esse, aut ad perfectionem aspirare videatur, quae Societatis nostrae sunt, aut in nostris collegiis secreto fiunt, aperiant, seque ipsis nimis communicent. Cautum enim imprimis ac prudentem esse oportet, qui cum huiusmodi colloquitur.

QUAE AD PUBLICAM DISCIPLINAM SPECTANT

Caput 2.m

7. Nullus quouis ludi genere, vel domi, uel foris cum conuictoribus vtatur; nec, illis praesentibus, inter se, nisi cum toto die rusticantur, et valde modeste, et non nisi iis ludis, qui no-

stris permittuntur Issiaci; neque cantet, aut quaeuis instrumenta musica pulset sine licentia; neque vllam poenitentiam aut mortificationem coram illis obeat.

8. Nullus quauis de causa proprii cubiculi claues conuictoribus concedat, vel illis, dum ipse abest, aditum relinquat. Expedit etiam ne quis admittatur in eorum cubicula, quibus aliquod officium commissum est, vt procuratorum, sartoris et similium.

9. Nemo ientaculum sumat extra locum, ad id pro nostris assignatum: multo minus decet quicquam vel petere vel accipere a promo, coquo et similibus, siue pro se, siue pro alio quouis, sine licentia.

10. Caueant ne apud preceptores vel alios superiores collegii, nec praefectos, pro ullo conuictorum intercedant, siue vt delictorum veniam obtineant, siue ut ad superiorem classem promoueantur, nisi re prius cum primario communicata.

11. Famulis, praeter ea, quae ad cubiculi sui munditiem pertinent, et solita, quae pueris debentur, officia, nemo quicquam praecipiat, vestesque proprias aut calceos purgandos tradat, neque eos foras mittat sine licentia Superioris.

12. Quando alicui mandata erit cura vel domi manendi, uel domo cum conuictoribus exeundi, quae ad rem pertinere nouerit, cum omni diligentia praestet.

QUAE AD BONUM CONUICTORUM PERTINENT

Caput III.m

13. Nihil plane detur conuictoribus describendum sine primarii licentia, neque vel donum, vel mutuum (nisi forte liber aliquis et scripta earundem lectionum ad breue tempus), vel depositum ab illis accipiatur.

14. Qui negotii aliquid cum conuictoribus tractare debent, id eo tempore ac modo perficiant, quo neque illorum studia et exercitia, neque collegii ordinem interturbent.

OFFICIUM PRIMARII

DE IIS QUAE AD EIUS PERSONAM ET TOTIUS COLLEGII CONUICTORUM ADMINISTRATIONEM PERTINENT

*Caput 1.^m^*

1. Primarius immediatum superiorem habet Rectorem collegii Societatis, cuius apud conuictores uicem gerit, his maxime in rebus, vt oratione sanctisque desideriis illud, velut humeris suis, sustineat. Charitatis, humilitatis, obedientiae, quam ipse suis superioribus praestare debet, caeterarumque virtutum exemplo praeeat, diligenterque inuigilet, vt et fratres nostri communes Societatis suorumque officiorum regulas obseruent, et pueri, tum in pietate christiana caeterisque virtutibus, tum in literis, proficiant.

2. Communes regulas ipse etiam seruet, ac singularitatem in cibo, indumentis et aliarum rerum vsu, quantum fieri potest, euitet; ac familiaritate indulgentiaque cum quibusdam, caeteros ne offendat.

3. Sit sollicitus ne minister, praefecti cubiculorum, reliquique officiales suis desint officiis, omissis etiam aliis, quae illum possent impedire; eosque interdum, vt norit quomodo se quisque in quotidianis exercitiis gerat, crebrius vero in eundem finem etiam pueros visitet.

4. Nullam consuetudinem antiquabit, neque nouam inducet, sed conuictores gubernabit iuxta eorum regulas, et instructiones a superioribus sibi traditas; nec in ratione victus atque pensionis quicquam mutabit sine Rectoris consensu.

5. Conuictores, quos ipse ordinarie admittet, erunt vt minimum duodenes, et ad quartam classem apti. In aetate vero decem annorum, et aptitudine ad quintum ordinem, Rector poterit dispensare; raro id tamen et cum personis illustrioribus, vel bene de nobis iam meritis, vel in posterum necessariis; alias nulla prorsus fiat dispensatio sine consensu Prouincialis. Famulos vero collegii admittet, cum aetate, tum doctrina, quoad fieri poterit, prouectiores, quam quarta classis exigat.

6. Cum omnibus, qui ad conuictum admittantur, haec fiat pactio, vt per singulos trimestres pensionis solutionem anticipent. Externi etiam habeant in hac civitate fideiussorem, qui ad id se obliget, illisque de rebus omnibus, ac praesertim de hospitio, si opus sit, infirmitatis tempore prouideat.

7. Qui ex aliis collegiis a parentibus educuntur, non facile admittantur, nisi id ipsi desiderent atque studio proficiendi petant. Neque vero propter aetatem grandiorem aut nationem quisquam repudietur, modo adsint caetera, quae desiderantur in studioso adolescente, velitque collegii regulas obseruare. Caeteris tamen paribus, praeferantur qui, propter nobilitatem aut alias causas, reipublicae amplius profuturi creduntur.

8. Singulis hebdomadis cum aliqua praefectorum parte ita conferat, vt singulis quindecim diebus, vel saltem tertia quaque hebdomada, cum omnibus agat, maxime de iis, quae in pueris emendanda videntur, et in quibus collegii disciplina laxatur; demum quae ad maiorem illorum, tum in pietate, tum in literis profectum valebunt. Si quae vero alicuius momenti proponantur, ea in libellum referat, ne forte memoria excidant; illa praecipue, de quibus cum Rectore aut Prouinciali agendum putat.

9. Crebro et magna charitatis significatione alloquatur subditos fratres, eorumque necessitatibus, non corporis tantum, sed multo magis animae, paterno prospiciat affectu. Si quem vero intelligat graui tentatione pulsari, Rectorem statim admoneat. Nulli denique conuictorum se familiarem exhibeat, sed erga omnes paternam beneuolentiam, cum auctoritate atque seueritate debita coniunctam, ostendat.

10. Videat scripta et literas omnes, quae ad nostros mittuntur, et quas ipsi aliis scribunt. Res autem vanas, aut quae aliqua ratione offendere possent, neminem scribere permittat, nec sigillum quemquam habere sinat absque Prouincialis facultate.

11. Nec ipse, nec alii e fratribus in vrbem egredientur, sine facultate Rectoris, ad aliqua negotia tractanda, aut ad aulam regiam, inuisendasue personas illustriores.

12. Non facile permittet conuictoribus domo egredi, nec sine comite; cum vero e nostris vnus egreditur, plures conuictó-

res duobus ordinarie secum habeat: quo porro die exeundum est ambulandi gratia, nulli praefectorum concedatur vt, absque occupatione necessaria, domi maneat; et tunc eius contubernales cum alio praefecto duci poterunt.

13. Tempore, orationi matutinae et aliis exercitiis assignato, sit aliquis qui obseruet, num omnes suo fungantur officio, quod etiam minister, et aliquando primarius, ipsi per se facient.

14. Syndicum domi constituat, cuius officium erit obseruare in omnibus, quae ad honestatem et decentiam externam pertinent. Praeter hunc alios etiam habeat particulares syndicos secretos in singulis classibus, iuxta conuictorum distributionem, vt intelligat num ordo constitutus, cum a nostris, tum a pueris obseruetur, praesertim in ecclesia, recreationibus, aliisque id genus locis ac temporibus.

15. Non permittat esse in nostrorum cubiculis arma, quamuis sint conuictorum, sed ea, sicut et alia, quae collegio solent esse vsui, in aliquo ad id deputato loco seruentur.

16. Quando nostri ad sacram communionem accessuri sunt, curet vt id faciant simul omnes, scholastici cum vestibus nigris, coadiutores cum paliis, et separati ab externis ac conuictoribus, quantum locus feret.

DE IIS QUAE PARTICULAREM, CUM IN PIETATE, TUM IN LITERIS, PROFECTUM ATTINGUNT

Caput II.^{m}

17. Singulis mensibus semel, in quadragesima vero singulis diebus veneris, exhortationem ad conuictores ordinarie habeat primarius, si possit, uel certe curet ipse vt habeatur ab alio, qui ad virtutem suarumque regularum obseruationem illos excitet. Curet etiam vt, qui tum primum in conuictum admittuntur, post aliquot dies generalem totius vitae confessionem instituant.

18. In correctionibus et poenitentiis iniungendis, rationem habeat dispositionis personarum et aedificationis vniuersalis ac particularis eorum ad gloriam Dei. Caueat etiam in reprehensionibus et correctionibus puerorum, maxime publicis, ne vllam det

iracundiae, vindictae, vel alterius sinistri affectus significationem.

19. Curet in mensae benedictione ac gratiarum actione, lectione item, quae refectionis tempore habetur, eadem omnino seruari, quae in superiori collegio recepta sunt.

20. Curabit vt nostri, qui apud conuictores sunt, diligenter eorum scriptiones emendent, ac statutis temporibus eos audiant recitantes, quae in classe exceperint, ac, si opus sit illis, praelectiones repetant.

21. Exercitia literaria, quae conuictoribus propria sunt, quaeque non publice, sed inter ipsos tantum conuictores habentur, vt declamationes in coenaculo, scriptiones affigendae ac praelectiones, quae tempore intermissionis studiorum fieri solent, a primario praescribantur. In caeteris suum officium exercebit praefectus studiorum erga conuictores, sicut erga externos. Cum tamen erunt promouendi, quocumque tempore id fiat, catalogum promouendorum dabit primario, vt ipse suis significet, in quam quisque classem ire debeat.

22. In puerorum recreationibus vitetur omnis excessus, summaque modestiae ac pietatis ratio habeatur, maxime vero in Epiphania, carnispriuio, festo [S.] Joannis Baptistae; et huiusmodi temporibus, quibus liberior animorum relaxatio permittitur, nullae laruae, nulla tripudia concedantur, nec habeatur vlla tragoedia uel comoedia; sed si quid indulgendum sit, pius aliquis dialogus septem ad summum colloquutorum, qui, materia prius a Superiore post examen probata, componatur ab aliquo ex conuictu. Habeantur vero haec omnia non in sacello, nec cum vllis caeremoniis sacris, et sine magno vestium apparatu, atque ita priuatim, vt nullus e superiori collegio, etiam professor, in illis occupari permittatur, sed omnia, vt in conuictu fiant, sic ab illo proficiscantur. Nihil porro a conuictoribus ad conuiuii apparatum exigatur, sed pro tempore et decentia collegium aliquid extraordinarium apponat.

INSTRUCTIONES PRO PRAEFECTIS CUBICULORUM

DE IIS QUAE AD EORUM PERSONAS ET RECTAM PUERORUM EDUCATIONEM PERTINENT

Caput primum.

1. Nostri, qui inter conuictores agunt, saepe cogitent, nullam aliam ob causam se in eorum contubernio esse positos, quam vt eos in pietate et literis iuuent, ipsisque morum et corporis compositione, religione ac doctrina, omni denique virtutum genere, sint exemplo: quam ad rem necessariam summis a Deo precibus gratiam assidue flagitare debent, orareque sedulo pro omnibus quidem conuictoribus, sed pro illis praesertim, quorum est eis cura demandata.

2. Diligentissime animadvertere debent, ne quid de disciplina institutoque Societatis remittant; ideo eius regulas omnes, quoad fieri potest, obseruent.

3. In pueris regendis maxime inter se conformes esse studeant, quod facile consequentur si, cum sibi, tum pueris praescriptas regulas diligenter obseruent, atque ad eas, velut ad amussim, actiones hac in parte suas exigant. Quocirca nullam inducent nouam consuetudinem, nouumue tractandi modum, neque in regulis dispensabunt, aut loca et ordinem ac dispositionem cubiculorum mutabunt sine Superioris consensu.

4. Omnem dent operam vt, summa cum suavitate auctoritatem suam tuentes, ab omnibus amentur et timeantur, quod fiet, si leuiter sint seueri, ac seuere leues, studeantque puerorum indolem pernoscere, vt intelligant quinam timore ac reprehensionibus, quinam beneuolentia potius et amore ducantur; idcirco qui aliis in cubiculis succedunt, ab illis, etiam de puerorum, quoad fieri poterit, ingeniis instruantur. Iuuerit etiam in eundem finem, et a praeceptoribus et ab aliis, qui eorum mores nosse possunt, inquirere, atque ipsos praefectos de mediis, quibus haec iuuentus possit iuuari, crebro inter se conferre.

5. Tueantur suam auctoritatem erga pueros morum grauitate aliisque virtutibus, praesertim hilaritatem, et in vultu man-

suetudinem prae se ferendo, et tamen paucis et valde prudenter cum illis loquendo.

6. Caueant diligenter ne animo sint erga vnum, quam erga alium, propensiore, ne qua verborum leuitas, aut arctioris, quam par sit, necessitudinis suspicio, aut etiam perturbatio, in eis notari possit. Denique ita se gerant, vt omnes plane cognoscant eos, praeter Dei honorem et gloriam, ac puerorum sibi commissorum eruditionem vna cum pietate, nihil quaerere.

7. Non permittant pueros coram se gallice loqui aut aliquid contra regulas aut modestiam ab vllo, etiam suae curae non commisso, fieri, quin aut verbo aut signo sibi displicere ostendant; si tamen proprius delinquentium praefectus adesset, illi hac in parte cedant. Dum etiam in eadem cum conuictoribus classe praefecti versantur, ne coram praeceptore illos reprehendant, sed, si quid immodestius gestum sit, ad primarium deferant.

8. Licet omnibus conuictoribus ad obseruandum propositae sint regulae, ἐπιεἰκειας tamen ac magnae prudentiae est opus grandiores ratione potius quam summo iure in officio continere. Videant nihilominus omnes ne nimia indulgentia collabatur collegii disciplina, quae illud tantopere apud omnes commendat.

9. Prudenter discernant, quid merito possint a pueris exigere; nec statim putent, vel de illis desperandum, vel rigidius agendum esse, si qui sint minus, quam ipsi vellent, pii, aut in externo cultu vaniores; quamuis enim omnino conandum est, vt omnes sint probi, non debemus tamen ab omnibus exigere vt sint religiosi.

10. Pueros, quos ex infirmitate delinquere iudicant, seorsim reprehendant, neque statim ad primarium deferant. Sint vero diligentes in discernendis, quae malitiose committuntur, ab iis, quae ex infirmitate accidunt; vt enim haec saepe dissimulanda, sic illa nullo plane tempore sunt toleranda.

11. Singulis hebdomadis semel ad primarium deferant si quid emendandum, aut ab aliquo grauius commissum animaduerterint; quod vbi eos deprehendere contigerit, prudenter, quasi non vidissent, dissimulabunt; atque ita fiet, vt difficulter admodum delinquens intelligat a quo sit delatus.

12. In reprehensionibus et increpationibus moderatos imprimis se exhibeant, caueantque diligenter a contumeliis, et impatientiae, superbiae, iracundiae, auersionis animi, aut cuiusquam sinistri affectus significatione. Nullum manu percutiant, neque constitutum a Superiore in castigationibus modum excedant.

13. In pueros ipsi per se ne animaduertant; sed quibus permissum fuerit, vt sine particulari facultate pueros flagris castigent, hi vtantur opera praesidis, quem ad propria cubicula ob eam causam vocabunt, sic tamen vt, non inconsulto primario, neque saepius quam permissum fuerit, neque alios quam suos, punire cuiquam permittatur.

14. Assidui, quoad fieri potest, in cubiculis suis sint, neque ad collegium superius se conferant sine particulari vel generali facultate, qua habita, vicinum praefectum admonebunt, vt vtriusque cubiculi curam interdum gerat.

15. Prudenter inquirant eorum, quae ad se delata fuerint, veritatem, secretoque ac circumspecte aliquos interrogent de omnibus, quae in cubiculo transiguntur.

16. Nihil a conuictoribus dono accipiant, nihil etiam sine facultate speciali aut generali largiantur.

17. Nullas omnino pecunias asseruent, etiamsi pro lignis, candelis, sacellorum ornatu et aliis huiusmodi rebus dentur, sed eae procuratori tradantur. Nihil vero a pueris ad sacella in cubiculis erigenda vel alia de causa exigant, sine Superioris consensu.

18. Curent describi regulas conuictorum et ordinem collegii in tabula, quam in cubiculo affixam seruabunt, vt iis, qui de nouo admittuntur, et interdum etiam qui delinquunt, ea legenda tradant.

DE CURANDO PUERORUM PROFECTU TUM IN PIETATE, TUM IN LITERIS

Caput 2.^{m}

19. Obseruent diligenter quomodo se habeant pueri tempore orationis, curentque vt omnes decenter vestiti ad precationem matutinam veniant, et in ea, sicut et in serotina, distincte deuoteque respondeant.

20. Dabunt operam vt singuli a confessariis suis modum rite instituendi confessionem, orandi, examinandi conscientiam et audiendi sacrum addiscant; eosque rationem honeste cum omnibus conuersandi docebunt, necnon ad crebram peccatorum confessíonem sacramque synaxim hortabuntur.

21. Commendent pueris libros spirituales, maxime Granatensis, Gersonis, Loartis, atque eum, qui sodalitatis inscribitur; curentque vt singuli vnum saltem habeant, quo suis temporibus vtantur.

22. Contineant eos in cubiculis, nec per domum uagari, aut in suis locis otiari permittant; quod vt commodius exequantur, videant ne quis, non habita prius facultate, cubiculum egrediatur; atque vt, finitis praelectionibus, singuli se ad cubicula et libros statim conferant. Visitabunt etiam interdum eos, dum in suis locis student, vt sciant, num praescriptum sibi particularem studiorum ordinem obseruent; neque permittant vt per varios auctores vagentur.

23. Obscenos aut prohibitos libros penes se nullos habeant, nec aut huiusmodi, aut etiam gallicos, nisi pios, a pueris seruari permittant. Imo eorum loca, atque adeo pulpita, nonnunquam visitent, vt intelligant num illius generis libros, obscenas imagines, cantiones, aut his simile aliquid recondant; curentque ab iis, qui de nouo admittuntur, librorum quibus vtuntur catalogum confici, cuius vnum exemplare ipsi retinebunt, alterum dabunt primario.

24. Dent operam vt emendate contextum describant, qui in tertia et inferioribus classibus versantur, eumque omnes distincte pronuntient, compositiones suas corrigant et in libros suos referant.

25. In hoc maxime incumbent, vt cum ipsi, tum pueri latine loquantur, idque, quantum fieri poterit, eleganter; quos vero audient incongrue aut improprie loquentes, emendabunt.

DE CURA EXTERIORIS HOMINIS ET RECREATIONIBUS

*Caput 3.^m^*

26. Quae ad exteriorem hominem pertinent in pueris exco-

lantur, vt faciem habeant nitidam, vestes cum interius, tum exterius mundas, integras beneque compositas; ac idcirco curent praefecti, ut pueri quotidie manus et faciem abluant.

27. Curent etiam vt sint vbique modesti ac bene compositi, vtque in eorum locis, libris, vestimentis aliisque rebus, munditics ac decentia semper appareat; nec in vicum per fenestras respiciant; nec quando ad sacrum, lectiones, coenaculum, conuocantur, cum impetu et tumultu egrediantur cubicula.

28. Non praebeant se difficiles in deducendis extra vrbem recreationis causa pueris; quod si cui per occupationes non liceret, praemoneat is mature primarium, vt cum alio pueri emitti possint.

29. Non permittant eos, neque domi, neque foris emere aut comedere fructus, aut quiduis aliud, sine facultate primarii.

30. Cum, habita facultate, ambulatum exibunt, pueros nec Issiacum, nec in hortos parentum aut aliorum absque facultate deducent, neque permittent vt fluvium traiiciant. Curabunt vero ne immoderatum sit eorum exercitium, neque ludus inhonestus aut periculosus.

31. Non permittent vt pueri detrita sua vestimenta, vel calceos et similia, famulis temere dent, aut ea serui sibi vsurpent sine facultate.

32. Curent vt omnes suorum cubiculorum conuictores arcas habeant obseratas; ipsi etiam clauem sui musaei, in quo regulas suas, scripta et his similia recondunt, penes se semper habeant.

REGULAE CONUICTORUM COLLEGII SOCIETATIS JESU

QUAE AD VNIUERSAM COLLEGII DISCIPLINAM PERTINENT

Caput primum.

1. Quicumque in contubernium nostrorum conuictorum admittentur, primum omnium intelligant parentum, vel eorum, quibuscum sunt, mentem esse, vt simul cum literis virtutum ornamenta sibi comparent.

2. Quam ob rem ad collegii disciplinam et instituta totos se conforment, quae certo sibi persuadebunt, praeter rectam eorum in literis ac bonis moribus institutionem, aliud nihil spectare.

3. In superiores ac praeceptores suos maioresque omnes eo sint officio ac reuerentia, quam ratio postulat, seque ingenuos ac verecundos exhibeant, debitum illis honorem deferant, pareantque, non obloquendo, aut vllam contemptus uel auersi animi significationem dando.

4. Ea inter illos beneuolentia tribuendis mutuis obsequiis eluceat, quam inter conuictus socios, studiis pares, amore germanos esse par est; nullumque irrideant aut vllo modo vexent, quin potius imperfectiones mutuo tolerent.

5. Vnusquisque cum mane, dum a somno excitatur, tum aliis horis, sine mora ad locum, ad quem uocatur, se conferat; neue quisquam sine facultate primarii in cubiculo subsistat.

6. Vt internam, sic et externam munditiem in vestibus, libris ac cubiculis sectentur; omnia suo loco seruent, nec abiecta negligant, nihilque appareat in coma vestibusque dissolutum, inurbanum, aut parum modestum. Idcirco ab inconsideratis sermonibus et cachinnis, omnique petulantia sibi magnopere caueant.

7. Nec domo egredi iniussu primarii cuiquam licebit, nec domi aut foris colloqui cum externis, praeter assueta quaedam vrbanitatis et salutationis gratia, sine facultate proprii praefecti cubicularii. Egressi autem ne extra illam pernoctent, prandeant coenentue, nisi primario annuente.

8. Nulli etiam licebit ad quemquam scribere, neque literas a quoquam accipere, nisi facta sibi a praefecto cubiculario potestate, ne tempus inanibus officiis et scriptitationibus conteratur.

9. Nullus eorum alterius cubiculum, multo minus musaeum, adibit, sine sui praefecti facultate; neque prius ingredietur, quam fores pulsauerit, eumque, qui intus est, monentem vt ingrediatur, exaudierit.

QUAE AD PIETATEM ET LITERAS SPECTANT

Caput 2.m

10. Mane, dum surgunt, signent se signo sanctae crucis; deinde cum singulari modestia se vestientes, sicut et vesperi dum se exuunt, breues ac tempori accommodatas ad Deum preces fundant.

11. Festis dimidiatam horam, reliquis vero diebus quadrantem mane fundendis ad Deum precibus tribuent, similiterque vesperi ad quadrantem facient; et quotidianas vitae actiones, iuxta praescriptam sibi normam, examinare consuescent.

12. Cum sacellum ingrediuntur, primum omnium commendatum illis erit, vt aqua lustrali frontem aspergant, tum singulari reuerentia et pietate Christum Dominum ad altare, flexo vtroque genu, reuereantur.

13. Sacrum quotidie audient attente ac pie, nullum prorsus praeter precarium librum gerentes, nihilque ex eo legent, quandiu sacerdos elata voce loquitur, sine consilio praefecti aut confessarii, vt liberius meditandis iis, quae ex sacerdote audient, vacare possint. Dum vero sacerdos submisse loquitur aut circa corpus Christi versatur, orent pro vniuersa Ecclesia catholica, pro summo Pontifice aliisque praesulibus, pro Rege nostro christianissimo eiusque regno, pro Societate Jesu et hoc maximo collegio, pro haereticorum conversione, ac demum pro animabus in purgatorio detentis.

14. Singulis, vt minimum, mensibus peccata confiteantur illis sacerdotibus, qui sibi fuerint designati, simulque sacram Eucharistiam sument, nisi forte confessario secus videatur.

15. Discant omnes inseruire sacro, inseruiantque suo ordine; statis uero diebus catechismum praefectis suis ex memoria recitent.

16. Vespertinas preces, conciones et sacras exhortationes lectionesque, quibus locis ac temporibus primario visum fuerit, cuncti attente audiant, eamque seruent in templo modestiam, quae christianos adolescentes decet.

17. Vnusquisque in ea classe aequo animo manebit, in qua consti[tu]tus fuerit a praefecto studiorum.

18. Rationem cum scribendi, tum lectiones repetendi, tenebunt omnes, quam a suis praeceptoribus uel a suis praefectis acceperint.

19. Nullos legent vel tenebunt libros, nisi qui fuerint a suo praefecto approbati, nec, eo inconsulto, ement aut vendent.

20. Loquantur omnes in collegio latine, et, quoad fieri potest, eleganter.

21. In cubiculo, suo quisque loco suas res agat, nec alios interturbet, aut etiam interpellet, neue cum illis extra recreationis tempus, nisi praefecti concessu, loquatur.

22. In coenaculo praeeunti sacerdoti in benedictione mensae et gratiarum actione respondeant, et ex lectione aut declamatione, quae ad mensam habetur, fructum quem decet colligant.

QUAE VALETUDINEM, RECREATIONEM
ET RERUM EXTERNARUM CURAM ATTINGUNT

Caput 3.m

23. Summae illis curae sit valetudo; propterea, vbi se corpore male affecto sentient, praefectum cubicularium admonebunt, vt adhiberi remedia possint; vtenturque omnes cum mediis, tum ministrantium opera, sine vlla impatientis animi significatione.

24. Si quando ad campos relaxandi animi causa se conferant (quod fiet vel cum omnibus scholasticis id concedetur, vel cum primarius valetudinis causa mandabit), habebunt semper aliquem è nostris, qui eos ducat, et suo tempore reducat, decorisque vbique commonefaciat.

25. Cum ludendi facultas fiet, ludus non alius erit, quam qui fuerit a primario concessus; cauebuntque ne immoderata corporis exercitatio valetudini officiat; neue recreationis tempore aliquis ex loco eidem assignato se subtrahat, nisi primarii concessu.

26. A galeris prorsus abstineant, nisi cum itur ad campos, vel ad aliquot dies valetudinis causa id primarius concedit.

27. Ut uariis incommodis obuiam eatur, nemo apud se pecuniam habeat, nisi concessu primarii, sed eam apud procuratorem vel alium deponat, a quo, cum libebit, repetere licebit ad sumptus necessarios.

28. Nihil omnino quouis ex loco sument, nisi concessu eius, cuius fuerit id concedere.

29. Ad haec omnia exequenda ita parati omnes esse debent, vt, si qua in re defecerint, faciles se praebere meminerint ad constitutam poenam subeundam.

30. Postremo, vt haec melius obseruari possint, iuuerit gratiam a Deo petere, de his libenter cogitare et loqui, et singulis mensibus in coenaculo semel ea legi, necnon in singulis cubiculis in tabella descripta proponi.

Laus Deo Virginique Matri.

CIRCA PAUPERES REGIOS ET CLAROMONTANOS

1. Qui horum pauperum contuberniis praeficiuntur, idonei sacerdotes sint, si fieri possit, aut saltem maturi aliqui fratres, qui illis iuxta suum institutum educandis apti censeantur.

2. Quicumque inter hos pauperes admittuntur in collegio, iuxta potestatem sibi ab eorum fundatoribus factam nominati, omnes ordinarie ad studia theologica uel physica idonei sint, ut hac ratione plures iuuari et Ecclesiae plures ministri parari possint. Nec quispiam recipiatur ex praedictis, qui classi rhetorices saltem aptus non sit. Prius vero quam quis admittatur, a Rectore collegii eiusque consultoribus accurate examinetur, ne ineptus admitti contingat. Quod ad aetatem et caeteras admittendorum qualitates attinet, seruentur in Claromontanis quidem eorum constitutiones a Patre nostro Euerardo, in Septembri 1578 approbatae; in Regiis vero conditiones in regia fundatione comprehensae. Qui vero inter Claromontanos admissi sunt vel admittentur, Regiis ne in posterum adnumerentur, sed, sua quisque sorte contentus, in proprio perseveret contubernio.

3. Res pauperum pecuniaria a Rectore nostri collegii sic administretur, ratione dati et accepti per procuratorem in peculiarem codicem relata, vt vniversa tamen eorumdem supellex a nostri collegii supellectili separata omnino sit, et apud ipsos seruetur. Conducatur vero sartor aliquis externus, qui eorum res subinde reficiat, et in inferiori collegio, vbi eius occupatio vtilis erit, communibus sumptibus pro rata cuiusque loci portione alatur. Vtrum autem etiam sutor externus pro iisdem et nostris, qui inferius habitant, similiter conduci debeat, uel foris potius parandi calcei sint, fieri poterit, quod commodius iudicabitur.

4. Vtrique pauperes victum suum apud conuictores habeant secundum eam victus rationem, quae diuersa pro vtrisque, iuxta

pensionis ipsorum diuersitatem, a nobis constituta est. Pro quouis autem Claromontano eorumque praefecto, omnibus computatis ordinariis et extraordinariis, 20 aurei in singulos qualescunque annos numerentur, quem censum, licet sumptus excedat, id tamen illis concedatur, partim eleemosynae loco, cum maior iis facultas non sit, partim in compensationem, quia munia quaedam et obsequia laboriosa in gratiam conuictorum obire solent. Pro Regiis autem et eorum praefecto, pendatur quod anni conditio (subductis ad cuiusuis semestris finem rationibus) secundum aequitatis debitum postulauerit. Porro vtramque summam primarius de pretio locationis aedium sibi retinebit. Quae ratio ab initio sequentis anni 1588 valere incipiat.

5. Tam in victu, quam in uestitu (licet Regios paulo largius atque honestius Claromontanis tractari oporteat, cum census illorum duplo maior Claromontanorum censu sit) penes vtrosque par sit mundities atque ciuilitas, et eorum frugalitas sordes non habeat. Vestes uero deinceps coloris non amplius cineritii, sed castanei Claromontanis parentur, prout in ipsorum fundatione decretum est.

6. Pecunia illa, quae a populo ad crucis adorationem in hebdomada sancta in inferiori sacello, pietatis ergo, humi vltro abiicitur, Claromontanis pauperibus ad coëmendos libros necessarios pro communi contubernio tota attribuatur, et simul aliquot cerei natalitii e sacello eodem, quos ante imaginem B. Virginis in suo cubiculo accendant, iisdem donentur; extremitates quoque candelarum, quae supersunt e classibus, et si quae pecuniae ex collectis ad praedictas candelas emendas reliquae sint: res item inuentae omnes, quarum priuati domini ignorantur, nec quaesiti reperiuntur, in contubernii eorum vsum conuertantur.

7. Pro compensatione annui census.....

INSTRUCTIO PRO PRAEFECTIS PAUPERUM

1. Praefectus pauperum (Claromontanorum uel Regiorum) immediate subest Rectori collegii nostri, sine cuius consensu nullam antiquabit consuetudinem, neque nouam inducet, nouumue

procedendi modum, sed sibi commissos gubernabit iuxta eorum regulas et instructiones, a superioribus sibi traditas.

2. Saepe cogitet se nullam aliam ob causam in eorum contubernio ac praefectura positum esse, quam ut eos in pietate ac literis iuuet, ipsisque morum et corporis compositione, religione ac doctrina, omnique virtutum genere sit exemplo. Quam ad rem necessariam summis a Deo precibus gratiam assidue flagitare debet, orareque sedulo pro omnibus, quorum est ei cura demandata.

3. Diligentissime animaduertere debet, ne quid de disciplina institutoque Societatis remittat.

4. Tueatur suam auctoritatem erga suos morum grauitate aliisque uirtutibus, praesertim hilaritatem, et in vultu mansuetudinem prae se ferendo, et tamen paucis ac prudenter cum illis loquendo. Studeat quoque eorum indolem pernoscere, ut intelligat quinam timore ac reprehensionibus, quinam beneuolentia potius et amore ducantur.

5. Caueat diligenter ne animo sit erga vnum, quam erga alium, propensior, ne qua verborum leuitas, aut arctioris, quam par sit, necessitudinis suspicio, aut etiam perturbatio, in se notari possit. Denique ita se gerat, vt omnes plane cognoscant eum, praeter Dei honorem et gloriam, et pauperum sibi commissorum eruditionem vna cum pietate, nihil quaerere.

6. In reprehensionibus et castigationibus moderatum in primis se exhibeat, prudenter discernens quae malitiose committuntur, ab iis, quae ex infirmitate accidunt; caueatque diligenter a contumeliis, et impatientiae, superbiae, iracundiae, auersionis animi, aut cuiusquam sinistri affectus significatione. Nullum manu percutiat, neque constitutum a Superiore in castigationibus modum excedat.

7. In delinquentem per se non animaduertat, sed opera praesidis vtatur, ita tamen ut non absque facultate speciali vel generali Rectoris quenquam flagris castiget.

8. Nihil ab illis dono accipiat; nihil etiam sine facultate speciali aut generali largiatur; nihil praeterea det illis describendum sine Rectoris licentia.

9. Nullas omnino pecunias asseruet, etiamsi pro candelis,

sacelli ornatu et aliis huiusmodi rebus dentur; sed eae procuratori vel alteri, a Superiore constituto, tradantur.

10. Obseruet diligenter quomodo se habeant sui tempore orationis, curetque ut in ea distincte deuoteque respondeant: atque vt de caeremoniis et modo seruiendi sacro bene instruantur.

11. Det operam vt singuli a suo confessario modum rite instituendi confessionem, orandi, examinandi conscientiam et audiendi sacrum addiscant, eosque rationem honeste cum omnibus conuersandi docebit.

12. Contineat eos in cubiculo, nec per domum uagari, aut in suis locis otiari permittat; quod vt commodius exequatur, videat ne quis, non habita prius facultate, cubiculum egrediatur. Visitet etiam interdum eos, dum in suis locis student, vt sciat, num praescriptum sibi particularem studiorum ordinem obseruent; neque permittat vt per varios authores vagentur.

13. Obscoenos aut prohibitos libros penes se nullos habeat, nec aut huiusmodi, aut etiam gallicos, nisi pios, a suis seruari permittat. Immo eorum loca, atque adeo pulpita, nonnunquam visitet, vt intelligat num illius generis libros, obscoenas imagines, cantiones, aut his simile aliquid recondant.

14. Det operam vt emendate contextum describant, qui in inferioribus classibus versantur, eumque omnes distincte pronuntient, compositiones suas corrigant et in libros suos referant; atque omnes latine loquantur, idque, quantum fieri poterit, eleganter.

15. Demum eorum profectus in omnibus valde commendatus sit, cum ii nostrae fidei commissi sint, ut, a nobis probe instituti, Ecclesiae aliquando prodesse possint: et ideo non occupentur in superiori collegio vllis in laboribus; nec ac ministrandum sacris, cum suorum studiorum iactura, vel ad alia quaepiam, cum disciplinae sui contubernii detrimento, euocentur; neque etiam in verrendis duabus areis scholarum et conuictorum occupentur. In purgandis quoque stanneis inferioris collegii ita labor temperetur, vt valetudo non laedatur.

16. Quae ad exteriorem hominem pertinent, in suis exco-

lantur, ut faciem habeant nitidam, vestes cum interius, tum exterius mundas, integras beneque compositas. Curet etiam vt sint vbique modesti: in eorum locis, libris, vestimentis aliisque rebus, mundities ac decentia semper appareat.

17. Nullo quouis ludi genere, uel domi, vel foris cum suis vtatur; nec, illis praesentibus, cum nostris fratribus, nisi cum toto die rusticantur, et ualde modeste, et non nisi iis ludis, qui nostris permittuntur Issiaci; neque cantet, aut quaevis instrumenta musica pulset sine licentia; neque ullam poenitentiam aut mortificationem coram illis obeat.

18. Nec ipse, nec vllus ex suis, in vrbem egrediatur absque facultate speciali uel generali Rectoris, cuius etiam erit eis facere potestatem rus proficiscendi diebus recreationi assignatis.

19. Constituat inter eos aliquem, veluti custodem vestium, qui omnem supellectilem, siue lineam, siue laneam, et quicquid ad indumenta spectat, diligenter apud ipsos custodiat, et iuxta praescriptum distribuat; pannos item lineos lotum det ac recipiat.

20. Dabit operam, vt vnusquisque ipso initio sui in hoc contubernium ingresus, per vnius alteriusue hebdomadae spatium, cum ad generalem confessionem instituendam sacramque communionem suscipiendam, tum ad vitae genus, quod amplectitur, mature considerandum, et contubernii regulas ac consuetudines inspiciendas, se recolligat, et interim proprium habitum retineat.

21. Curabit etiam ut idem, post illud tempus, sequentem promissionem faciat: «Ego N., intellecto pio huius contubernii instituto, libenter illud amplector, eiusque legibus et consuetudinibus, iuxta directionem meorum superiorum, quorum iudicium, tam in studiorum ratione, quam in caeteris omnibus sequar et sententiae acquiescam, me obtemperaturum: et sacros ordines, quando illis uisum fuerit, suscepturum: nec ante ex hoc contubernio discessurum, quam illi me missum fuerint, bona fide promitto». Hanc autem promissionem in libro ad id destinato quilibet propria manu scribet et subscribet, annotato die, mense et anno. Tum professionem fidei faciat.

22. Videat ut, postquam admissi fuerint aliqui, prima occasione primam tonsuram et quatuor minores [ordines] suscipiant,

ac deinceps paruam in capite coronam gestent. Et ob eam causam, cum primum ad contubernium venerint, literas dimissoriales a suis ordinariis obtinere curent.

RATIO VICTUS CONUICTORUM
DE QUA NUMERO 27.° OFFICII PRIMARII

1. In ientaculo, panis et vinum duntaxat apponatur, exceptis quinque solennioribus diebus festis Paschatis, Pentecostes, Assumptionis Beatae Virginis, omnium Sanctorum et Natalis Domini; diebus item Epiphaniae et carnispriuii, quibus aliquid adiungitur.

2. Apponatur quotidie antipastus. Mane antipastus erit e carnibus uervecinis bouillisue et huiusmodi: sero ex herbis, radicibus fructibusque, pro temporis conditione.

3. Ad quoduis portionis in quaternos ferculum, arietinarum carnium libra erit vna, tantum denique bouillarum carnium.

4. Postpastus vnicus e fructibus in prandio et coena: duo postpastus dentur ter in hebdomada. Diebus autem enumeratis in primo articulo, vesperi gemini dentur antipastus et postpastus, ac proportione capones, uel quid simile.

5. Cum ad totum diem rus deducuntur, semel scilicet paschalibus feriis, iterumque in restauratione studiorum, liberalius tractentur, sicuti in diebus supradictis; alias more solito.

6. Quibus diebus carnibus abstinetur, vnus detur in prandio antipastus, vnica e recentibus piscibus portio, et aliquando e salitis, si boni inueniantur, raro tamen: postpastus vnicus. In coena antipastus ex oleribus, seu acetarium, vt supra: oua duo in portionem, et postpastus vnicus.

7. In quadragesima duo postpastus et totidem antipastus dentur: ieiunantibus portio unica, eaque e recentibus piscibus; non ieiunantibus autem unicus antipastus. In coena vero, consueta hactenus ratio teneatur, quod satis sit, ut par est, moderata.

RATIO VICTUS ALUMNORUM CLAROMONTANORUM ET REGIORUM, DE QUA N.° 4 CIRCA PAUPERES

1. Alumnis Claromontanis quatuor vnciae carnium quovis pastu singulis apponantur, tribusque in hebdomada diebus antipastus vnus, cum mane, tum vesperi: vnus item postpastus quotidie. Regiis plus carnium detur, scilicet sex vnciae.

2. Quibus diebus carnibus abstinetur, oua duo singulis in portionem, aut saliti pisces; nonnunquam etiam recentes dentur, et postpastus vnus. Sero autem praeter haec antipastus vnus.

Laurentius Magius.

MONUMENTA GERMANIAE [1]

100

MONITA QUAEDAM

QUIBUS ADJUVARI POTEST VERA RELIGIO
MAXIME IN GERMANIA ET GALLIA [2]

✝
Jhs

ALCUNI RICORDI PER AGGIUTAR COL MEZO DELLA COMPAGNIA NOSTRA IL BEN COMMUNE NEL NEGOTIO DELLA RELLIGIONE, SPECIALMENTE NELLA GERMANIA SUPERIORE ET INFERIORE ET LA FRANZA.

Vedendo il progresso che hano fatto li heretici in tanto breue tempo, dilatando il ueneno della sua mala doctrina per tanti po-

---

[1] Quae sint cuique monumento propria, ea in prima uniuscujusque illo rum annotatione indicabimus. Nunc generatim illud significare volumus, mentem nostram in monumentis Germaniae paedagogicis edendis aliam non esse, quam ordinationes et decreta, a P. Natali in prima et secunda visitatione germanicis collegiis relicta, ab injuria temporis et amissionis periculo liberare. Igitur ea tantum ex iis, quae in scriptis reliquit Natalis, decerpimus, quae ad studia referuntur, aliis omissis, quae ad disciplinam vel procurationem pertinent. Cum autem verbo «Germania» sine ullo additamento utimur, non de Provincia Germaniae S. J., vel de Provinciis Superioris aut Inferioris Germaniae ejusdem Societatis sermonem facimus, sed de Imperio Germaniae hisce nostris temporibus existente.

[2] Ex adversariis autographis P. Polanci, in cod. *Instructiones, 1546-1582*, ff. 105 et 108. In eodem codice, ff. 125 et 126, habetur exemplum, a Fr. Joanne Fernandez, Polanci librario, exaratum et ad P. Natalem missum, ut constat ex inscriptione, quartae paginae apposita, quae ita habet: «Per la superior Germania. Per il P.e M.ro Hieronimo Natale.» De tempore, quo scriptum fuit hoc monumentum, si opus, cui titulus *Cartas de San Ignacio*, t. IV, pag. 354, annot. 1, consulamus, ad annum 1554 referendum videtur; et hac de causa editum est loco citato inter epistolas S. Ignatii. Tamen, nullum dubium quin anno 1563, mense Majo, datum fuerit, ut clare patet ex his MONUMENTIS, *Epist. P. Natalis,* t. II, pag. 281 sub finem, ubi leguntur sequentia: «P.e Natal. Postcripta. Aquí se embía á V. R. un disegno para dar presto aiuda á las necessidades de la superior y

poli et regioni, et pigliando anche il uerso de andar' inanzi, *cum sermo eorum vt cancer serpat in dies* [3], pare che la Compagnia nostra, essendo accettata dalla Prouidenza diuina fra li mezi efficazi per riparare a tanto male, non solamente debbia essere sollicita de preparare remedii boni, ma prompti, et che possano molto estendersi, et quanto più presto si potrà, a preseruar' quello che resta sano, et curar anche quello che è amorbato della peste heretica, massime nelle nationi septentrionali.

Come adunque li heretici, con far sua falsa theologia populare et proportionata al capto etiam del volgo, et con predicarla alli popoli et nelle schole, et con far libri picoli, et che possano esser da molti intessi et comprati, hanno venuto a tener copia grande delli ministri delli errori suoi, et a estendersi per li scritti, doue per li ministri non poteuano, et così aggiutando la negligenza de quelli, che doueano prouedere, et li mali essempii et ignoranza delli catholici, massime ecclesiastici, hanno fatto nella vigna del Signor tanta strage et ruina; così pare che la Compagnia nostra con li mezi sequenti debbia opponersi, procurando rimediar' li mali, che per loro vengono alla Chiesa.

Prima adunque, oltra la theologia perfecta che si insegna nelli studii generali, et ricerca fondamento de philosophia, et consequentemente tempo assai (et con tutto quello non è proportionata, se non a ingegni boni et suegliati, perchè li deboli si confondono, et poco construtto ne cauano), si facia altra theologia sumaria, che tratti le cose substantiali, che adesso non sono controuerse, molto breuemente, et nelle controuerse si estenda più

---

inferior Germania y Francia por medio de la Compañía, y el intento es, quanto al enseñar, que sean instruídos muchos en la theología que basta para predicar al pueblo, y que se despachen presto. ...Somos á los 11 de Mayo, 1563.» Praecedentia autem verba ad hoc documentum referenda esse, clare perspicitur, tum ex iis, quae in ipso attinguntur de theologia compendiose tradenda, tum ex aliis mediis, quae ibi proponuntur, tum etiam ex librario, qui apographum exaravit, aliisque circumstantiis, quae singulatim hic persequi supervacaneum existimamus. Idem confirmatur ex eo, quod P. Natalis, cui, in Superiori Germania degenti, datum fuit hoc documentum, anno 1554 nondum in Germaniam venerat; anno autem 1563 in Germania Superiori proculdubio versabatur.

[3] 2.ª AD TIM., II, 17.

in modo accomodato et proportionato alli bisogni presenti delli popoli, probando a modo di loghi communi con boni testimonii delle scripture et traditioni, concilii et dottori li dogmi che lo ricercano, et refutando li contrarii; et per la tal theologia basterebbe poco tempo per insegnarla, et non intrando in altre materie molto profundamente, nè per quella ricercandosi philosophia (benchè potrebbe anche legersi vn compendio di questa s' accadessi), presto potrebeno farsi molti theologi, et attendere a predicar et insegnare in molti loghi, dando remedio presente alla Chiesa; et li più habili studiarebbono exactamente li corsi; et quelli, che non facessino fructo, si doueriano rimouer' di quelli et mettersi in questa sumaria theologia.

2.° Le conclusioni di questa theologia principali, come vn breue cathecismo, si potrebbe insegñar a tutti li putti, come adesso s' insegna la doctrina xpiana., et così alli popoli rudi et non tropo infecti nè capaci de suttilità, quali si trouarano molti nelli contadi, et quelli che nelle terre grandi uorrano trouaruisi quando si insegna alli putti la doctrina, et pur con più diligenza si potria far questo con nostri scolari picoli nelle schole più basse, facendoglielo imparar a mente.

3.° Per quelli delle classi maggiori, come la prima, et se paressi la 2.ª, et per le artiste et theologi in alcuna hora al dì (nella quale non si faciano l' altre lectioni sue) pare doueria legersi la summa de theologia, della quale si parlò nel primo ponto, acciò tutti quelli, ch' hano alcuna aptitudine, fossino instructi nelli loghi communi, et potessino predicar o insegnar la doctrina catholica, refutando la contraria, quanto basti per il populo; et questo specialmente pare doueria farsi nelli collegii della superiore et inferiore Germania, et della Franzia, et se altri si accettassino in loghi, doue ci fossi il medessimo bisogno; et a quelli che non hano ingegno accomodato per studii exacti, o vero l' età loro non lo comporta, bastarebbe, oltre il studio delle lingue, questo et casi di concienza per esser' operarii boni et vtili al ben commune, quamtunque non passassino ad altre scienze.

4.° A questa lectione theologica si potriano etiam accettare li preti del paese curati et altri, et li scholari forestieri delle

schole superiori, et finalmente quanti volessino; et per mezo loro si potria estendere assai presto et in molti loghi l' antidoto contra il ueneno dell' heresia, poichè, sentendo tal lectione et hauendo il libro in mano sua, potrebbono presto predicare alli popoli, et insegnare nelle schole secolari che pigliassino la doctrina catholica.

5.° Il multiplicare collegii o schole della Compagnia in molte terre, massime doue si pensassi che ci sarebbe concorso de scholari, sarebbe optimo mezo per aggiutar in questi trauagli la Chiesa: et però pare bisognerebbe dispensare che si accettassino collegii con minor numero di quello che ricerca il nostro statuto, o vero che, sanza pigliar assumpto fermo et perpetuo de collegii, si accettassino assumpti de schole, essendoui fra li mastri, o vero oltra quelli, alcuno che insegnassi la detta theologia alli scholari, et predicassi al popolo doctrina sana et catholica, et col ministerio delli sacramenti anche aggiutassi il profitto loro spirituale.

6.° Non solamente nelli loghi doue facessino residenza li nostri, ma nelli vicini potrebbono li nostri scholari più instructi, et altri se ci fossino, esser mandati per predicar et insegnar la doctrina xpiana. le domenice et feste, et tornar la nocte alli collegii. Li forastieri anche scholari, se ci fossi alcuno fra loro idoneo, potrebbono esser mandati dal Rectore pel medessimo effecto col parer del suo mastro, cercandoli licenza dal Vescouo, et così a molti si darebbe aiuto; et dandosi, oltra la doctrina, buono essempio de vita, et leuando ogni specie d' auaritia, si potria confutar l' argumento più forte ch' hano questi heretici, ch' è la vita mala et ignoranza de ministri catholici.

7.° Et perchè spesso scriuono li heretici alcuni libreti o trattati breui, per li quali pretendeno leuar' l' auctorità alli catholici, et specialmente a quelli della Compagnia, et stabilire alcuni dogmi falsi, pare sarebbe espediente che li nostri nelle tali occorrenze scriuessino alcune apologie o trattati in buon stilo, et breui, acciò si potessino far presto et comprarsi da molti, et così venir a remediar presto il male che si facessi con li libreti delli heretici, et spargere la doctrina sana fra molti con modestia, viuace però, et che scopra li mali andamenti et ingani delli aduersarii. Dopoi, se

bisognassi, potrebeno molti di questi trattati colligersi in vn volume: et questi trattati doueriano farsi per li nostri docti et fondati theologi, benchè si facessino accomodati al capto de molti.

Nel modo detto pare si potrebbe fare promptamente un [a] aggiuto releuante alla Chiesa, et presto occorrere alli principii del male in molti loghi, auanti che il veneno passi tanto innanzi, che sia poi molto difficile de leuarlo delli cuori; et vsando nel sanare la diligenza che vsano li heretici nel infettar li popoli, ci sarà pur da noi ciò che non può essere da loro, cioè doctrina fondata, et consequentemente durabile, perchè li ottimi ingegni potrano studiare exactamente nel collegio de Roma, et in altri della superiore et inferiore Germania, et anche de Franza; et mandati per diuerse parti, doue fano residenza li nostri, saranno directori delli altri, etc.

101

QUAE R. P. NATALIS DIXIT

IN COLLEGIO COLONIENSI [1]

Ratio vero, quam erit obseruaturus magister Franciscus Costerus [2] inter legendum, hec erit, ut diligenter dedat se studiis, non solum necessariis, sed etiam vtilibus, ad eam lectionem magna cum eruditione habendam : simul obseruet loca omnia, in quibus impingunt heretici, et de his agat et docte et accurate, et nil uereatur huiusmodi frequenter facere digressiones. Sed, quoad eius fieri poterit, omnia complectatur methodo, ne prolixitate offendat auditorum animos, et fortasse minus prosit; et hoc est perpetuo obseruandum aduersus hereticos, ut magna cum modestia agatur, sine conuitiis, sine contumeliis, sine opprobriis : et quo

---

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 299v-302. Rector tunc erat Coloniensis collegii P. Leonardus Kessel. Hoc monumentum ad primam Natalis visitationem, anno 1562 factam, refertur.

[2] Erat «professor theologiae et magister novitiorum.» Vide catal. hujus anni apud HANSEN, *Rheinische Akten zur Geschichte des Jesuitenordens*, pag. 777.

[a] *Ms.*, vt.

moderatius agetur, eo maiori uehementia ac firmitate roborentur dogmata fidei et Ecclesiae, ut nil sit omnino unde possint heretici aduersus commoueri, quam propter dogmatum et fidei confirmationem; potius uero amplectamur eos commiseratione et desiderio salutis eorum ex charitate in Christo.

Animaduertat Superior, quando erit consultandum de rebus, quae pertinent ad scolas, ut, praeter consultorem, adhibeat ad consilium peritum aliquem eius artis; et omnino, ubi agitur de re alicuius officii, erit utile illum aduocare, qui geret illud officium, si nil aliud, saltem ut narret factum vel rem ipsam, de qua agitur.

De libris scolasticorum hoc solum fiat donec redeat Prouincialis [3], ut si quos habeant libros hereticorum, illos omnino separent, praesertim a commensalibus : commentaria vero hereticorum et annotationes, etc., in libros gentilium possint illis concedi tanquam emendandi, expunctis nominibus authorum.

Quas ego reliqui instructiones magistro Retio [4] pro commensalibus, et magistro Costero pro nouitiis, et si quae sint aliae instructiones exceptae ex aliarum prouinciarum instructionibus, illis ita utetur Superior, ut si quid videatur ipsi commode vsurpari non posse, illius rei executionem suspendat, et scribat ad Patrem Natalem, donec est in Germania, vel ad Patrem Generalem, et scribat rationes cur non putet usurpandum.

Nullo pacto permittatur ut externi, siue alii fuerint, siue commensales, ingrediantur in cubicula vel fratrum vel Patrum nostrorum: ceterum iam superius dictum est commensales ita separandos, ut nostri non possint illos adire, nec illi nostros.

---

[3] P. Everardus Mercurianus. Vide REIFFENBERG, *Hist. S. J. ad Rhenum inferiorem,* tom. I, in primis foliis non numeratis.

[4] Joannes Rheydt (Rhetius vel Rethius), anno 1562 «regens convictorum». Vide HANSEN, *oper. cit.*, pag. 777.

102

†
Jhus

QUAE DIXIT PATER NATALIS DILINGAE

DE UNIUERSITATE [1]

Ad gubernatorem spectare ea omnia, quae extra scholas geruntur a studiosis, etiamsi Rector in ea superintendentiam directiuam habeat, sicut et in ipsum gubernatorem. Ad gubernatorem spectant etiam criminalia, quae in ipsis scholis perpetrantur [a].

Criminalia autem censentur, non tantum quae secularis magistratus punire solet, sed quae digna sunt, in quae ecclesiasticus iudex animaduertat, ut sunt compotationes, ebrietates, vestiri indecenter, etc.

Retineantur hoc tempore mulctae et alia, ad disciplinam in scholis conseruandam pertinentia, quae ante nostrum aduentum introducta fuerunt, etiam in classe theologica [b].

Postquam theologiae studiosi quadriennium theologiam audierint, et consuetas responsiones cum satisfactione peregerint, baccalaurei poterunt pronunciari primum biblici, deinde sententiarii, tandem formati. Post aliud biennium, praeuiis disputationibus, creari poterunt licenciati, etc. In his tamen principiis, ad excitandos discipulorum animos, dispensatio aliqua in tempore locum habere potest [c].

Sumptus in promotionibus sint, quoad eius fieri poterit, moderatissimi. Nostri nullam inde utilitatem capiant, ne chirotecas quidem.

---

[1] Ex archetypo, manu Patris Jimenez exarato, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 11 et 16. In fol. 9 aliud habetur exemplar, partim a P. Theodorico, partim a P. Jimenez scriptum.

[a] *In margine, Polanci manu:* Quae ad iurisdictionem pertinent, in instrumento videantur, et haec illis consonent.

[b] *Polancus in margine:* Admoneat P. Canisius an sit talis dispositio in Cardinali vt possint tolli mulctae.

[c] *Polancus in margine:* Cum ordo huiusmodi studiorum constituetur in vniuersum, etiam considerabitur quid Dilingae sit faciendum.

Ad primum caput addatur, Societatem illam retinere iurisdictionem in scholis [d], quae cum administratione studiorum coniuncta est. Ita potest exercere disciplinam in scholasticos, si modesti in scholis non sint, si negligentes sint in studiis, etc.; quam disciplinam, ad exclusionem usque ex scholis, potest exercere. Quod si quis obedire nollet ex scholis, uel nollet discedere exclusus ex schola, esset adhibenda authoritas et iurisdictio gubernatoris. Si uero aliquod crimen (quod Deus auertat) extraordinarium committeretur in scholis, gubernator statim esset euocandus, ut de illo scholastico et crimine censeret.

In 4.ª pagina habetur denuo titulus initio positus, et haec nota, quae forte fuit antiqui archivi Societatis: C. p. e. m.

103

QUAE EXPOSUIT P. NATALIS
IN COLLEGIO DILINGENSI [1]

Videtur instituendus cursus theologiae ex divo Thoma, summatim colligendo articulos ex 3.bus partibus summae, etiam ex additionibus, quibus articulis comprehendatur, quam fieri poterit breuissime, uniuersae methodus theologiae scholasticae. Id curabit fieri P. Natalis.

Quod ad exercitia attinet, praeter disputationes usitatas, curent diligenter nostri ut lectiones repetant statim in eadem schola auditores; quod eo facilius assequentur, si qui ex nostris sint auditores theologiae; atque eo tempore non discedent ex schola doctores, ut respondere possint difficultatibus, quae inter repetendum occurrent.

Magistris artium uidetur designandus locus honestior, in quo sedeant; nec referre uidetur, quod talaribus uestibus non sint induti, praesertim si constet eos propter penuriam breuibus uti.

Ceremoniae promotionum eae seruentur, quae hactenus ser-

[1] Ex archetypo, ab ignoto amanuensi scripto, et a P. Theodorico emendato, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 3 et 4.

[d] *Polancus in margine:* Vt in primo. *Vide annot.* a.

uatae sunt; et in expensis seruetur non solum mediocritas, sed etiam tenuitas, quoad eius fieri poterit; et praecipue ut habeatur respectus pauperum. Illud uero constantissime obseruetur, ut nil prorsus proueniat Societati ex iuribus vniuersitatis; sed quae prouenient, ea sincere et unice insumantur in oneribus vniuersitatis.

In omnibus altaribus nunquam desint uerba consecrationis, quemadmodum alibi fit.

Professores theologi et philosophi uel dictent, uel ita legant, ut scribere possint discipuli. Cum uero dictabunt, vel ex suggestu dictabunt, et per lectionem exponent, vel priuatim scribent auditores dictata praeceptoris, qui esset optimus modus.

Exerceatur diligenter piscatio ad Instituti rationem [2].

Obseruetur decretum de nouis opinionibus, quod fecit Pater Generalis, et omnino obseruetur, ne nouae opiniones inducantur.

Vt nullus ex nostris assumat sibi socium domesticum uel externum, nisi consulto Superiore.

Coadiutores aequaliter tractentur in cibo, uestibus et potu, atque alii fratres; et cauendum ne uideatur fieri aliqua personarum acceptio apud nostros; et tantum fiat illa inter omnes differentia, quae in uino hactenus cum sacerdotibus facta est.

Orationes et uersus, quae habenda sunt publice [a], uideantur a theologo aliquo (ut est in instructionibus), quoad eius fieri poterit, praesertim cum materia erit theologica. Idem intelligitur de contionibus, et quidem simpliciter, si qui concionantur non sunt theologi: saltem capita contionum examinentur, si aliter fieri non possit, propterea quod non scribant eas.

Nullus ex superioribus nostros reprehendat coram externis, nisi aliud postulet necessitas.

Nullus habeat libros haereticos, sed omnes sint sub manu Re-

[2] De piscatione seu lucro animarum haec dicuntur, ut in evangelio S. MATTH., IV, 19: *faciam vos fieri piscatores hominum*. Quae autem addit Natalis, «ad Instituti rationem», ad ea, quae habentur in Constitutionibus, p. 7, cap. 4, § 8, de proximo ad meliorem frugem per pia colloquia promovendo, referuntur.

[a] publicae, *ms*.

ctoris clausi ; et si quis habeat facultatem legendi, ei possunt concedi, ut legat ad oppugnandum; sed interim dum habet, clausos teneat.

104

QUAE DIXIT R. P. NATALIS RECTORI DILINGENSI EXEQUENDA STATIM [1]

Quemadmodum a Patre Generali scriptum est, protendi potest cursus artium ad 2 annos cum dimidio: ita consequemur quod solet desiderari, ut nostri non tantum properent in lectionibus philosophiae.

Ethica, si legatur extra ordinem, id fiet dominicis et festis diebus.

Qui ad uniuersitatem ueniunt, moderate potius quam seuere tractentur.

Conclusiones theologicae imprimantur; emendentur uero, quemadmodum dictum est in instructione Ingoldstadiensi.

Vt euitetur anxietas et difficultas, quae obuenit quando praelati uel principes sunt excipiendi orationibus, uel possent parari orationes ex locis communibus in classe rhetorices ab auditoribus, tum a praeceptore, tum a domesticis, qui essent idonei. Idem potest curari in epigrammatis.

Si commode potest haberi lectio mathematica et haebrea, legatur; alioqui intermitti possunt, quia non est fundatum collegium.

Donec possint habere in collegio sancti Hieronymi proprium confessarium et praefectum rerum spiritualium, habeant suos, quemadmodum hactenus, qui non solum eorum audient confessiones, sed etiam instruent in rebus spiritualibus et oratione; et

---

[1] Ex archetypo, a Natali emendato, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 2 et 3. Titulus manu P. Theodorici Canisii scriptus videtur; aliquae insuper ipsius emendationes apparent: unde suspicamur, non ad primam Natalis lustrationem, sed ad secundam, quae anno 1566 peracta est, hoc documentum spectare; hoc enim tempore Theodoricus Canisius huic collegio praeerat. Idem totius scripti contextus confirmare videtur.

illud etiam diligenter animaduertendum, ne pedagogi externi, qui eos gubernabunt, ut diximus, illorum fructum spiritualem impediant, et propensionem ad Societatem retardent.

105

QUAE DIXIT R. P. NATALIS DILINGAE SECUNDO [1]

Si commodior ratio inueniri non possit scribendi contra haereticos et respondendi eorum calumniis, illa uideretur esse suscipienda, vt D. Torres [2] et D. Pisanus [3] susciperent illas controuersias, de quibus esset scribendum, in publicis lectionibus explicandas, unde possent deinde uel conclusiones, uel positiones [a], aut [b] libellum conficere contra haereticos. Emendatio conclusionum harum uel libelli, qui esset edendus, prima erit doctorum illius vniuersitatis, ubi scribetur [c]; deinde mittetur ad aliam vniuersitatem; vltima uero approbatio erit trium, iuxta constitutiones, nimirum P. Prouincialis [4], Patris Theodorici [5], et D. Pisani, si Pater Torres scribat, uel Doctoris Torres, si Pater Pisa scribat.

Poterunt promoueri ex auditoribus theologiae in baccalaureos, si doctrinam habeant et tempus.

Vt reformentur disputationes, intererit Rector primo quoque tempore tribus uel quatuor disputationibus utriusque facultatis, et dabit operam ut omnia reformentur pro sua authoritate. Dein-

---

[1] Ex archetypo, a P. Jimenez exarato, et a Polanco et Natali annotato, in cod. *Natal. inst. Germ.*, ff. 12-14. Aliud habetur exemplar in eodem codice, ff. 10, 11 et 20.

[2] P. Hieronymus Torres. Ejus examen vide in opere *Epist. P. Natal.*, t. II, pag. 556.

[3] P. Alphonsus Pisanus. Ejus examen habes in opere nuper citato, t. II, pag. 531.

[4] P. Petri Canisii.

[5] P. Theodorici Canisii.

[a] *Polancus in margine:* In congregatione videantur aliqua ex huiusmodi positionibus.

[b] *In altero exemplo, Natalis manu scriptum est* vel *pro* aut.

[c] *Alterum exemplum:* Conclusionum harum vel libelli, qui esset edendus, preuia erit doctorum illius vniuersitatis, vbi scribetur, censura et emendatio. *Tria postrema verba addidit Natalis.*

de, ubi videbit esse utile ad conseruandam eam reformationem, intererit etiam aliquando disputationibus.

Vocentur maiores ex collegio sancti Hieronymi a Rectore, et admoneantur officii sui, praesertim in obediendo Magistro Henrico [6] : similiter fiat a regente.

Curam examinandi habebunt praeceptores [d] : doctiores examinabuntur a rhetorices et humanitatis praeceptoribus, alii a syntaxeos et secundae classis magistris.

Nullo pacto permittant rectores, ut pueri habeant uersionem Erasmi, sed uulgatam in euangeliis, etc.

Nullum librum prohibitum in catalogo permittant nostri studiosis: uti tamen possunt facultatibus et catalogi et nostris ; ita tamen, ut nullus liber compositus ab haeretico, uel prohibitus in catalogo, legatur in scholis nostris.

Si appellarent ad Rectorem studiosi propter correctionem praeceptorum, prouideat Rector ut autoritas conseruetur et augeatur lectorum. Si quis nollet subire virgas uel disciplinam in schola, ne contendat cum illo praeceptor, sed iubeat esse quietum; referat tamen de re tota ad Rectorem, qui praesens iubebit subire illum disciplinam, et seueriorem quidem propter inobedentiam [e]; quam si subire nolit, excludetur a Rectore e scholis, de qua exclusione statim referetur ad gubernatorem, ut eiecti curam suscipiat et in eum disciplinam exerceat pro sua autoritate; nos enim in illum nihil amplius possumus.

---

[6] Mag. Henrico Blissemio.

[d] *Polancus in margine:* Cum ordo studiorum absoluetur, et hoc considerandum erit.

[e] *Polancus in margine:* Absolutis regulis magistrorum, considerabitur quid hic probandum videatur.

106

QUAE DIXIT P. NATALIS

PRO COLLEGIO SANCTI HIERONYMI [1]

Interea dum non habemus fratres, qui praesint scholasticis in collegio sancti Hieronymi, quemadmodum solent Romae in collegio Germanico, possunt recipi optimi quique magistri, qui praeficiantur 15 uel circiter conuictoribus ad beneplacitum nostrorum, quos alamus, et etiam aliqua ex parte uestiat collegium, si aliter fieri non potest; nihil autem accipiant a pueris.

Si eo numero deberent hi esse, quem non posset alere collegium, conuictorum precium esset augendum.

Nullus aletur in collegio, qui non frequentet lectiones accademiae.

Nullus praeterea, qui non habitet in collegio, alatur in collegio.

Quod si aliquis ex priuilegio ex his alatur, nihil cibi teneatur ad illum mittere extra collegium regens.

Qui ueniunt ad collegium sancti Hieronymi, siue conuictores, siue alumni, post unam atque alteram confessionem particularem, confiteantur generaliter, instructi primum diligenter.

Doceantur habere quotidie examen conscientiae, et quotidie recitent horas diuae Mariae, uel rosarium [a], uel officium diuinae Sapientiae, uel horas de sancto Hieronymo, nisi sit idoneus, qui possit meditari cum fructu, iuxta quod constituet confessarius uel regens [b].

Mane, dum surgunt, signo crucis se muniant, dicant Pater

---

[1] Ex archetypo, a Natali et Theodorico Canisio emendato, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 4 et 5. Aliud exemplum, a P. Theodorico tantum emendatum, habetur a fol. 147 ejusdem codicis: Sermo est de Dilingano collegio, dum a P. Natali lustratum fuit.

a *Haec duo verba desunt in altero exemplo.*

b *Sex ultima verba B. Petri Canisii manu exarata videntur; desiderantur vero in altero exemplo.*

noster, Aue, Credo, Domine Deus omnipotens, qui ad principium huius, etc., ut scilicet prima regula conuictorum [c].

Discant omnes inseruire sacris, doctrinam xpianam.; quotidie missam audiant; singulis mensibus confiteantur; audiantur contiones et officia diuina.

Instituantur in moribus xpianis. et piis ac rebus spiritualibus singuli pro eorum captu.

Saltem decimoquinto quoque die, si octauo quoque die fieri non possit, habeatur exhortatio facilis, qua instituantur ad pietatem.

Obseruetur in collegio sancti Hieronymi ut, si quis sit discolus, nec possit ad disciplinam adduci facile, eiiciatur e collegio; praesertim si alios corrumpat uel eis sit offendiculo.

Habeant praeterea authoritatem praefecti cubiculorum in pueros, quantam conueniet ipsos habere ut illos in officio contineant.

Obseruent autem eorum defectus in libellulo, quem habebunt singuli praefecti ad hoc paratum, ut singulis hebdomadis referant ad regentem, qui, conuocato praefecto et eius contubernalibus, singulis obiiciet suos defectus et arguet, uel etiam poenitentiam aliquam adiunget; alios, qui se bene gesserunt, laudabit et hortabitur ad meliora. Haec tamen intelliguntur de defectibus manifestis, non de secretis, de quibus similiter referent ad regentem praefecti, et his regens applicabit disciplinam seueram secreto, etc.

Instituat duos uel tres conuentus recreationis, ut in uno sint pueruli inter se colludentes aut colloquentes; in 2.° maiusculi; in 3.° plane adulti; vel si tres haberi non possunt, duo.

Poenitentiae imponantur pro grauioribus delictis ferula et flagellum; pro leuioribus inseruire mensae, stantes comedere, non permittere egredi ad campum, demere aliquid ex cibo uel potu.

Religiosi, et qui alioqui sunt obligati propter ordines uel beneficia, qui sunt in collegio sancti Hieronymi, obligentur ad horas canonicas, nisi sit compertum quod dispensationem legitimam habent.

---

c *Quatuor ultima verba desiderantur in manu scripto, ubi sensus imperfectus relinquitur, eaque ex altero exemplari desumpsimus.*

Regens diui Hieronymi noster utatur opera M. Josephi uel alterius tanquam procuratoris in exigendis pecuniis, quas tamen teneatur ipsi consignare procurator statim; conficiat tamen regens diligentissime rationem annuam, et eam exhibeat in consessu Rectoris nostri et gubernatoris uniuersitatis et oeconomi Rmi. episcopi Augustani, ut intelligant non accessisse regenti, uel Societati, uel omnino alicui ex Societate aliquod lucrum ex peccuniis collegii sancti Hieronymi; sed omnia bona fide esse expensa, et ita iurabit solenniter regens. Haec tamen, quae hic dico, non exequentur nostri, donec accipiant iudicium et consensum Patris Generalis [d].

107

†
Jhus.

PRO COLLEGIO S.TI HIERONYMI

DIXIT PATER NATALIS 2.° [1]

Dimittatur Petrus, famulus collegii, et dentur ad ministerium eiusdem collegii Joannes Cliuensis, et Petrus, noster expenditor.

Qui recipiuntur ad collegium sancti Hieronymi, admoneantur a Rectore quod sint confessuri alicui e nostris, quem praescribet eis Rector per se uel per regentem. Curabit autem idem, ut illi post vnam et alteram confessionem instituant confessionem generalem facere, praemissa instructione sufficienti, quae uel erit ex primae hebdomadae exercitiis, uel aliis, quae illis aequiualent, uel alias instruantur ad confessionem hujusmodi sufficienter faciendam, quoad eius fieri poterit.

Concesit Reuerendissimus [2] ut posthac bini legant horas

---

[1] Ex archetypo a P. Jimenez exarato, in cod. *Natal. instr. Germ.*, fol. 15 (30). Verba illa, quae in titulo habentur, «quae dixit 2.°», tempus, quo haec instructio data fuit, determinare videntur, scilicet annum 1566, quo secundam hujus collegii inspectionem Natalis instituit.

[2] Otho Truchsess. Hac de re cf. AGRICOLA, *Historia Germaniae Super.*, dec. 3, nn. 90 et seq.

[d] *Prius scriptum fuerat* P. Natalis; *sed ipse Natalis emendavit ut supra.*

B. Virginis sine cantu, qui tantum diebus festis adhibeatur, ut antea solitum fuit.

Antequam pecuniae, quas dederit Cardinalis Patri Rabestain [3] pro aedificio nouo, finiantur, vno mense, uel tanto tempore antea, quanto pecuniae illae ad aedificium sufficere poterunt, admoneatur a regente Cardinalis, et deinde singulis hebdomadis, si expedire videbitur. Quibus finitis, si commode et honeste prouidere non possit impensis, relinquat aedificium et dimittat operarios.

A tergo. Quae dixit P. Natalis Dilingae secundo.

Ibidem haec signatura, antiqui archivi fortasse: C. p. e. m.

108

CONSUETUDINES DILINGAE RECEPTAE

QUAE NON VIDENTUR ALIBI VSITATAE [1]

Frequentes habentur conciones latinae: oratiunculae item et carmina ex tempore, propter frequentem magnatum ad Cardinalem [2] aduentum, quos ipse eiusmodi ratione a nobis excipi instanter postulare non restat, quamuis non sine incommodo nostro.

Non habent nostri professores et studiosi (praeter theologos) integrum diem recreationis, sed dimidium tantum.

Discipuli classium inferiorum facultatem, vt a scholis absint, non a praeceptoribus suis, sed a praefecto illarum classium, petunt.

Duo sunt praefecti studiorum, alter in theologia et artibus, alter in humanioribus.

Superiorum classium discipuli facultatem, vt absint ad vnum diem, a praeceptoribus suis accipiunt; ad plures dies, a Rectore.

Rector, quotiescumque ad diuina officia accedit in sacellum vniuersitatis, praesente Reverendissimo, cappam rectoralem gestat, praecedente sceptro.

Nostri chirotecas accipiunt in actibus publicis.

---

[3] P. Joanni Rabenstein.

[1] Ex archetypo, in cod. *Natal. instr. Germ.*, fol. 8r (6). Manus videtur in tota pagina P. Theodorici Canisii.

[2] Othonem Truchsess von Waldburg, Augustanum antistitem et cardin.

109

QUAE DIXIT P. NATALIS PROUINCIALI
PRO COLLEGIO INGOLSTADIENSI [1]

Nullus ex professoribus doceat uel disputet quidnam possit summus Pontifex, praesertim ubi res non est apertissima.

Ne accedant nostri ad promotionem eorum, qui notorie saltem sunt haeretici.

Cancellarius Ekius [2] promisit P. Natali Ingoldstadii se curaturum ut nostri possint exerceri in carceribus et hospitalibus etc. Professus est item se scire non esse nos obligatos ad inferiores classes.

Agat diligenter apud Principem, ut non sit ad vniuersitatem transitus per templum, quod abhinc trienium polliciti sunt P. Natali consiliarii.

Vt diserte agamus apud Principem et grauiter de obligatione praeceptorum, ut retineatur obligatio duorum doctorum theologiae, permittant nos instituere cursus, quod tantundem est ac si daremus 4.or professores. Quod si hoc nolint, redibimus ad priorem illam obligationem, ut retineamus lectionem graecam et logices in accademia [a], vel loco graecae vnam philosophicam.

Praeterea retineamus semper constanter non esse nos obligatos ad inferiores classes; et si uelint nos ad illas esse obstrictos, oportere Principem dotationem augere.

Visitet Prouincialis, quum venerit [b], cubicula, scrinia et libros [c].

Saltem haec conditio est a Duce vel ab vniuersitate exigenda, si cursus philosophiae nostri instituantur, vt, qui in artibus sint promouendi, obligentur ad audiendum cursum vnum, nec aliter

[1] Ex archetypo, in cod. *Natal. instr. Germ.*, fol. 6, cum P. Theodorici Canisii emendationibus et additionibus.

[2] Simon Thaddaeus Eckius, Alberti V summus cancellarius.

[a] *Sequentia quinque verba a P. Theodorico addita sunt.*

[b] uouerit, *ms.*

[c] *Sequentes duae periodi manu P. Theodorici additae videntur.*

promoueri possint. Alias difficultates vel conditiones necessarias intelliget Prouincialis ex nostris Ingolstadiensibus.

110

RESPONSA R.DO P. LANOYO, ANNO 1562 [1]

. . . .

Ex illa instructione, quam P. Natalis reliquit ad gubernationem commensalium, accipientur et deducentur in praxim ea capita, quae vtiliter et suauiter poterunt exerceri; et Rector gerat spiritualem curam illius domus.

111

†

CONCLUSA INGOLSTADII A R. P. COMMISSARIO ANNO 1563 [1]

Perpetua est in Societate consuetudo, vt quotidie celebrent sacerdotes, nisi causa rationabilis aliqua intercedat, quam debent explicare vel Rectori vel ministro, vel saltem sacristano dicere quod ipsi eo die non sint celebraturi. Erit vero Rectoris intelligere causas, externas saltem, cur non celebrent; quas si non haberent, vt in aliis obseruantiis debet, ita in celebrationibus prescribet vt consuetudinem obseruent.

Non mutetur hoc tempore consuetudo sacerdotis procedendi e sacristia ad altare capite aperto.

Vt corporalia sint duplicia necessarium non est; purificatoria vero decet esse maiora, quam fuerunt hactenus.

Ne eant nostri fratres in beatae Virginis templum vt in eo communicent.

---

[1] Ex cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 26-28 (31-33). Titulus in ms. sic se habet: «Responsa R.do P. Lanoyo, annum prius quam Paulo [*sic*], id est, 1562.» P. Paulus Hoffaeus P. Nicolao Lanojo, anno 1563, in Ingolstadiensis collegii rectoratu successit. Vide Agricola, *Histor. Germ. Super.*, dec. 3, n. 105.

[1] Ex apographo, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 22-28. Statim post titulum, sed paulo inferius, legitur «Paulo», id est, Paulo Hoffaeo, rectori Ingolstadiensi, tradita.

Ne introducatur Despauterius, praesertim cum velint illum missum facere Romae.

Postquam audio Patrem nostrum dedisse facultatem vt Terentius legeretur, legatur: potest etiam Aesopus legi.

Alphabetarii, inconsulto Generali, ne accipiantur.

Ne incipiant praeceptores docere hora pomeridiana duodecima, sed prima.

Euangelium, non die sabbati, sed dominico explicetur, si potest effici vt pueri conueniant.

Letaniae recitentur post horam recreationis nocturnae.

In eligendis sanctis scribantur sententiae notabiles, et pro qua re sit orandum.

Exhortationem diei veneris faciant interdum doctores.

Pro colligendis micis in mensa apponantur scutellae.

Diuidatur postpastum in partes, vt fieri solet, et singulis detur sua pars.

Inter examen et prandium interponatur spacium, plus minus, duorum *Miserere*.

Solus sacristanus cum Rectore et janitore vtantur claue ad eam portam, qua egrediuntur versus templum.

Ad sancti Michaëlis et in festo Paschae ita mutanda sunt tempora, vt a sancti Michaëlis vsque ad festum Paschae fiant domi omnia vna hora tardius: a festo Paschae vero vsque ad sancti Michaëlis, omnia vna hora citius, seruatis ordine omnibus interuallis consuetis.

A corporali exercitio nemo excipiatur, ne doctores quidem; sed dentur qui eorum cubicula curent; tametsi non sit opus eorum lectos sternere.

Aqua semper misceatur vinum in conuiuiis, ac praescribatur vt id nostri faciant.

Sine generali vel particulari facultate nemo externos alloquatur; generalis quidem dari solet praeceptoribus dum vel eunt vel redeunt e schola. Praecipiatur vero serio janitori vt mox Rectori significetur cum primum externus aliquis, quicumque tandem ille sit, domum venit, antequam quemquam alloquatur.

Rectori non liceat e suo collegio quemquam nostrorum re-

creationis gratia in alia collegia vel loca longinquiora mittere absque Prouincialis facultate, nisi vrgeret ita necessitas, vt non videretur expectandum esse responsum.

Discedentes conuictores nemo nostrum comitetur; qui vero ex nostris alio mittuntur, illos nemo ex fratribus longius, quam per quadrantem vnius miliarii, comitetur.

More solito conficiantur quadrimestres germanicae. Habet autem in animo P. Natalis serio de his rebus agere cum Patre Generali.

Intermittantur hoc tempore contagioso conciones in hospitali.

Vt in responsionibus Viennensibus dixi, in promotionibus nostrorum, vel primitiis, vel professionibus, vel festis nostris, nimirum Circuncisionis et Dedicationis templi, nullus externus ad mensam inuitetur. Fratribus potest tunc addi vnum aut alterum ferculum solito amplius, puta aliquid antipasti et aliquid postpasti. Amici aliquando aliis diebus inuitari possunt in refectorium: extra refectorium etiam, dum adest Prouincialis.

Ne ducantur externi in intima collegii loca, quoad eius fieri potest; sed vel in refectorio, vel in horto, vel area, vel infirmaria excipiantur ad colloquia.

Probat P. Natalis vt in templo nostro instituatur doctrina christiana: posset etiam haberi concio, si populus accederet, parata ad eum vsum cathedra.

Ex eadem cathedra, quae est in nostro templo, possunt studiosi suas orationes pronuntiare.

Nullo pacto vtendum est tonsore conductitio, quando nostrorum opera vti possumus.

Quando doctores nostri sunt in consilio vniuersitatis, respondere possunt ex tempore, si ita exigat consultatio: quae vero ipsi propositturi sunt, de his consulant primum Rectorem. Nec in consultatione consentiant in ea, quae scire possunt obedientiae non probari. Ad consultationem quoque ne eant, quin prius acceperint exeundi facultatem.

Nostri ne eant ad offertoria cum aliis professoribus, neque quicquam offerant ad missas. Ad processiones vero ire possunt.

Assuefiant doctores nostri vt scholasticorum nostrorum con-

fessiones audiant. Ac tametsi ordinarie in hoc officio Rector occupari non debeat, audire tamen illorum confessiones interdum potest.

Disputent nostri singulis mensibus in vniuersitate: imprimantur etiam assertiones; ac, si commode fieri posset, essent introducendae disputationes sabbatinae.

Hyeme exerceantur mortificationes in refectorio, aestate in choro, dum omnes discesserunt.

Cum cessauerit pestis, non plus vini apponatur in mensa, quam ante pestem solitum erat.

Obseruent minister, credentiarius et qui seruit in mensa, malos mores, et de iis ad Rectorem referant.

Externorum puerorum ministerio domi vti non liceat, nisi cogat necessitas; ac tunc illi, qui ad Societatem apti viderentur, negligendi non sunt.

Potest minister in cubiculo suo conseruare claues, quarum potest esse aliquis vsus.

Possunt conuictores nostri mitti ad officia diuina diebus festis in sancta Maria, absque processione tamen.

Fundato collegio, dabitur opera vt Illustrissimus [2] aedificet commodam nobis in collegio conuictorum culinam et reliqua, vt in collegio alantur commensales, vt fieri solet in aliis prouintiis; nam continere illos non possumus in officio et disciplina, si alibi sumant cibum.

Nostri in peregrinationem, inscio Prouinciali, ne mittantur; cum vero mittuntur, id fiat magno cum delectu et sociis selectis.

Praesente Rectore, minister domo ne exeat, non prius accepta venia. Quod si Rector absit, ne exeat, quandoquidem alterutrum domi esse oporteat.

Praefectus conuictorum absque Rectoris facultate in ciuitatem ne exeat, cui, quemadmodum alii Patres, erit subiectus.

Praefectus conuictorum potest pro pueris emere necessaria, donec aliud statuatur: singulis tamen mensibus reddat rationem dati et accepti.

---

[2] Albertus V, Bavariae princeps.

Nisi de consensu Rectoris, nullus neque nostrorum neque externorum euocetur e classe.

Qui pro more vniuersitatis in conuictorum domo deponuntur, ipsimet, qui in eam rem sumptus faciunt, eos expendant; ne, si id praefectus faciat, eum quicquam superfluae pecuniae retinere depositus suspicari possit: intersit autem scholarum praefectus depositioni et potationi.

Seruentur regulae bibliothecae et constituatur bibliothecarius.

Nullo pacto parendum est iis, qui in scholis volunt hoc fine studiosos nostros in cantu institui, vt in externis templis chorum celebrent.

Non potest Rector in vllo collegio facultatem dare, vt nostri ad plura miliaria expatientur, sed consulendus est Prouincialis.

Confessarii, minister, subminister, quique in ciuitate frequenter occupantur, saltem singulis mensibus semel suo Superiori, qui in collegio est, confiteri debent.

Nostri possunt vti chiliadibus Erasmi, illasque, cum vsi sunt, in eum locum, quem velit Rector, restituere.

Quod si honesta ratione placari non possunt, quorum libri repurgatione D. Cuuillonii [3] corrupti sunt, pretii aliquid loco damni illis numeretur.

Scribatur Patri nostro de conuiuiis, hactenus in promotionibus nostrorum exhibitis, et quid in posterum sit seruandum intelligatur.

Omnes ientare possunt; merenda vero, nisi qui multum laborat, nemini detur.

Videndum est an liceat per ius et vniuersitatem, vt nostri in templo nostro sepeliantur : quod si non liceat, sepeliantur apud franciscanos. Tametsi vero liceret in nostro sepeliri, videndum tamen est vtrum absque offensione id possit fieri. Si foris sepeliantur, vocandi sunt franciscani ad processionem more solito, ac nostri sequantur cadauer absque luminaribus et cantu. In templo vero, non nostri, sed franciscani officium mortuorum peragant; nostri vero submisse orent per se singuli.

---

[3] Sermo est de P. Joanne Cuvillonio (Couvillon).

Considerabit P. Natalis qua consuetudine sit vtendum in benedicendis communicantibus: interea seruetur consuetudo solita, vt scilicet benedicantur mox a communione, quod peragi solet immediate post sacerdotis communionem.

In templo nostro sepulchrum Domini in hebdomade sancta construi non debet.

Donec sit fundatum collegium, seruetur consuetudo accipiendi pecunias a scholasticis pro lignis. Et tamen de hoc censebit P. Natalis quid agendum sit, consulto etiam Patre nostro.

Hoc tempore ne nostri accipiant munus concionandi et explicandi doctrinam christianam in aliis templis.

Proponet P. Natalis Patri nostro an sint hic instituendi cursus, quemadmodum Romae; et si ita censeat Pater, designabuntur qui sunt venturi; et veniant cum primum incoeperit esse frequentia scholasticorum Ingolstadii.

Consulet P. Natalis Patrem nostrum de incorporandis nostris in vniuersitatem quotquot incorporari possunt.

Quando redibunt studiosi, instituatur lectio theologica in Magistrum sententiarum et Scripturae. Animaduertat Rector an Magister sententiarum possit absolui commode biennio, vel biennio cum dimidio, et scribat Patri Generali.

Ubi erit frequentia nostrorum, auditorum hic in theologia et philosophia, institui poterunt repetitiones et disputationes, quemadmodum habet instructio Patris Natalis.

Agatur vt nullus promoueatur in artibus, nisi cursum audierit, et clanculariae lectiones prohibeantur omnino, et nullus ex clanculariis promoueatur.

Ratio docendi philosophiam in Germania videtur sic instituenda, vt compendio explicetur contextus artis clare et dilucide, omissis multis locis, qui non iudicabuntur necessarii. Quaestiones vero necessariae ad doctrinam ipsam elucidandam tractentur moderate ; curiosae et anxiae praetermittantur : vti poterunt ad hanc methodum illis iudiciis professorum lusitanorum, quae ego reliqui.

Ubi exercitationes, de quibus dictum est, fiunt in classe, intersint nostri; interea vero fiant eaedem domi.

Ad festum Paschae poterit imprimi catalogus lectionum, si est frequentia auditorum.

Placet P. Natali vt P. Paulus [4] exerceat se in concionibus germanicis et latinis.

Postquam sunt nostri religiosi, non est quod exigantur ab illis testimonia legitimorum natalium, cum nostri sint legitimi, cum ob religionem, tum ob voluntatem Principis, qui Societatis priuilegia approbauit. De hac re tamen consulet P. Natalis Patrem nostrum.

Cum redierint scholastici, placet P. Natali vt instituatur diebus veneris doctrina christiana in vniuersitate, modo speretur fore frequentia auditorum.

Qui in classem aliquam destinandi sunt, docendi modum in refectorio probare deberent; non item illi, qui iam habent classes, in quibus sese exercent.

Pulsetur communibus diebus ad tria sacra; dominicis et festis ad plura, si celebrentur.

Pulsetur ad *Auemaria* ter in die, quemadmodum in ecclesiis Societatis, et meridie quemadmodum mane.

Si quid offeratur professoribus nostris ob aliquam institutionem vniuersitatis, quemadmodum panes, qui aliquando ab oeconomo collegii noui M. Henrico [5] offerebantur, ne accipiatur.

Non est inconueniens, imo oportet, vt decanus alicuius facultatis, qui sit de Societate, scribat, quae contigerunt, in annalibus vniuersitatis, etiamsi sint eiusmodi, quae ad Societatis personas pertinent.

Quando confessarii externorum sunt mutandi, id ne fiat, nisi vel alio mittantur, vel in eo officio occupentur, vt omnes exteri intelligant eum confessionibus ob alias occupationes vacare non posse, quod fiet vt caueatur suspicio et infamia.

Audiant nostri sacrum superius in choro quando sunt communicaturi, vt ad communionem in templum descendant, et non ibi sacrum totum audiant.

---

[4] P. Paulus Hoffaeus.

[5] M. Henrico Blissemio.

Nunquam licet dare fratribus facultatem vt in mensa colloquantur liberius.

Vsus paupertatis idem est et professorum et omnium aliorum, licet obligatio non sit eadem. Quare, quod dicitur in Constitutionibus, non esse danda munuscula minora vt accipiantur maiora, ad omnes pertinet.

Ne sit amplius vsus missalis Lugdunensis, nisi emendetur.

Rector poterit audire externorum confessiones.

Missae ne dicantur in secularibus domibus; respondeant nostri esse interdictum ne id faciant, propter decentiam et honestatem, ac propter irreuerentiam singularem, quam volunt vitare, praesertim cum nulla necessitas ad id cogere possit; nam si quis non possit venire in ecclesiam ad sacrum audiendum, is nullo pacto obligatur; et si viatico egeret, posset ac deberet illud accipere a parocho.

Cum rogantur nostri vt celebratum eant in depositione mortuorum, ne eant, partim quod non est consuetudo Societatis, partim quod offeruntur ad altare in his missis, quae ad speciem videntur nostri accipere. Si vrgeant, potest illis primum responderi esse monachos pauperes, quos possunt aduocare, si velint, et dare illis eleemosinam; tanti esse illorum missam quanti nostram: alioqui videbuntur nostros vocare, ne illis dent eleemosinam. Et tamen, si ita videatur Rectori, dicet, domi nostros oraturos in suis sacrificiis pro illo mortuo.

Abrogetur consuetudo illarum missarum omnium, quae sunt receptae vt dicantur in aliis ecclesiis, tum quod res noua introducta est, cuius nullus est vsus in Societate, tum quod inde, progressu temporis, videbimur contraxisse vel contraheremus omnino aliquam obligationem. Itaque primum sunt admonendi illi, quorum precibus dicebantur missae, et deinde pedetentim, nunc vna, nunc alia, est abroganda; et addendum, ne videatur illis mirum, quod Rector obediat suis superioribus; et si illis integrum est, scribant ad Generalem. Poterit etiam offerri, quod domi in missis orabimus ad illorum intentionem.

Cum inuitantur nostri ad primitias, dicant se non posse ire, quia non licet eis offerre.

Habeatur cura instituendi cantus figurati, cuius primus vsus esse potest in scholis, vt cum habuerint paratum sacellum, possint decantare et missas et vesperas.

Quoad causam Clengii [6], persistant doctores nostri in ea sententia, quam dixerunt; nec consentiant, nec impediant eius promotionem, vtrunque simplicissime et humillime. 2.° Vt nullo pacto improbent, nec domi nec foris, illud mandatum Principis, vel illam promotionem. 3.° Vt se familiarissimos praebeant, non solum Staphylo [7], sed etiam Clengio, et omnem honorem illis deferant debitum, illi vt superintendenti, huic vt doctori theologo. 4.° Nihil prorsus obloquantur de doctoribus, qui illum promouerunt. 5.° Si contingat ad consilium illos vocari facultatis, nihil prorsus contendant quacunque de re, sed magna cum honoris praefatione dicant sententiam suam et simplicissime et modestissime. 6.° Quemadmodum se gesserunt nostri doctores in promotione Clengii, ita

---

[6] «Rudolphus Clencke sive Klenk (1528-1578), Bremae (ex parentibus protestantibus?) ortus, in universitatibus vitembergensi, ienensi, rostochiensi, cracoviensi etc. litteris operam dederat, itinera maxima fecerat,... Lovanii Alberti V. Bavariae ducis impensis theologiae operam dederat, Ingolstadii 8. Iunii 1562 theologiae «baccalaureus» creatus erat, cum ea contigerunt, quae P. *Nicolaus Lanoius* S. J., collegii ingolstadiensis rector, in eiusdem collegii Litteris quadrimestribus de Clenckio «proximis mensibus» ibi «contigisse» refert: «Cum deprehensus esset falsa ac fraudulosa in suis lectionibus proponere ac defendere, et a nostris Theologis ipsius praeceptoribus ob hoc admonitus ac redargutus esset, tantum abest vt acquiesceret, vt etiam peruicacius in suis falsis opinionibus persisteret et multa maledicta aduersus priuilegia societatis congereret;... et vt malum astu et impulsu Doemonis facile serpit propagaturque ista priuilegiorum oppugnatio calumniose ad episcopos duos huius prouinciae bauaricae durante illo discidio perlata est, hac spe, vt ipsi nostrae Societatj tanquam iurisdictionis episcopalis euacuatricj sese totos opponerent, et de finibus suis velutj hostem propulsarent» (ex exemplo eiusdem temporis. Cod. «G. Ep. III» f. 84b)... Ceterum ingolstadiensis haec controversia brevi post composita est, ac Clenckius, ut de Staphylo nihil dicam, postea et theologiam tradendo, et libros scribendo, et seminaria ecclesiastica regendo, et contionando ecclesiae operam utilem praestitit.» Braunsberger, *Epist. B. Canis.*, t. III, pp. 555, 556.

[7] Sermo est de Friderico Staphylo (Stapellage). De eo, si placet, inter alios videri possunt: Agricola, *Histor. S. J. German. Super*, dec. 3, nn. 24-27, 149.—Braunsberger, *opere cit*, t. III passim.—*Epist. P. Natalis,* t. II, pp. 223, 253, 600.

se gerant cum fuerit doctor, si petat recipi in facultatem: respondendum enim illi est, vt id a Principe petat, se nil contradicturos nec factum improbaturos [a].

Obseruent nostri, vt effugiant difficultates, quas passi sunt superiori anno, in quas timendum sit ne offendant inter disputandum, quod facile habebunt compertum: cum his igitur disputationem vitabunt, si fieri potest; si non posset, non solum modestius cum his agent quam cum aliis, cum sint acturi cum omnibus modestissime, sed nihil dissimulantes vel conniuentes, si quid ad fidem attineat et ad solutionem rationum: si quae adducuntur, ita agant moderate, ita quiete, vt remisse potius vel negligenter agere videantur, quam vt minimam dent occasionem contentionibus.

112

†
Jesvs.

QUAE DIXIT R. P. NATALIS

RECTORI INGOLSTADIENSI

DE REBUS QUAE AD PRAESENTEM EXECUTIONEM SPECTANT [1]

31. Nostri non egrediantur in agrum cum pueris, nisi qui praesunt conuictoribus, et nostri non se coniungant illis in agro.

37. Pueris conuictoribus non permittatur habere pecuniam, sed eam diligenter custodiat singulis separatam eorum praefectus; et habeat quidem arcam in hoc collegio, et paululum *pecuniae* secum, ne oporteat *subinde* uenire ad collegium; et habeat diligentissimam rationem pro singulis ipsorum praefectus.

38. Obseruent *conuictores* quadrantes illos orationis mane et vesperi.

39. Exerceantur examinare conscientias suas.

40. Instituantur in oratione, pro eorum captu; recitent offi-

[1] Ex archetypo, a librario ignoto scripto, et a Natali propria manu emendato, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 31-33. In eodem codice, ff. 61-64, extat ejusdem monumenti apographum exemplum.

a *In ms.*, contradicturus nec factum improbaturus.

cium B. Mariae Virginis, vel rosarium, vel septem psalmos poenitentiales cum letaniis; ordinarie quidem officium B. Mariae Virginis; cui si possent singulis diebus rosarium addere, melius esset; aliquando psalmos poenitentiales vel etiam officium mortuorum. Haec dispensabit illis praefectus ex consilio Rectoris.

41. Examinentur denuo eorum libri; et si quem habent haereticum vel suspectum, ille adimatur omnino.

44. De reliquis, quae spectant ad conuictores, agam ego Dilingae.

52. De uisitatione classium inferiorum locutus est cum Cancellario R. P. Natalis Ingolstadii, et dixit se intellexisse et de classibus et praeceptoribus, et nihil in eis desiderare, et illas classes precario esse a nobis receptas, nec voluisse Principem includi in fundatione (quod confessus est Cancellarius). Itaque nos in illis classibus velle placere Duci sine vlla obligatione, et semper facturos vt nihil in illis desideretur. Itaque significauit R. P. Natalis Cancellario, non esse admissuram Societatem uisitationem earum classium vel acerbam exactionem. Dixit Cancellarius se scire vnde ille rumor de classibus fuisset ortus. Est enim ortus propter filium D. Peringerii, qui tamen rumor fuit falsus, etc. Haec coniungantur cum 4 admonitione, vt ex illa et hac respondeatur visitatoribus, si quid mouere in ea velle viderentur.

113

†

QUAE PRAESCRIPSIT R. P. NATALIS

IN COLLEGIO INGOLSTADIENSI [1]

Nullus ferat cultrum secum, ne pennarium quidem, nec etiam coadiutores, nisi forte iter faciant.

---

[1] Ex archetypo P. Natalis, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 47 et 48. In eodem codice, ff. 64 et 65, extat etiam apographum ejusdem scripti. Quae italicis characteribus notantur, P. Natalis manu sunt scripta, sive addita sive emendata. Quo tempore scriptum fuerit hoc documentum, erui potest ex eo, quod loquatur de decreto S. Francisci Borgiae, anno 1565 dato; unde haec instructio ad annum 1566, quo Ingolstadiense collegium invisit Natalis, referenda videtur.

Professores libere quidem sententias suas dicant in consiliis vniuersitatis et promotionibus, modestissime tamen et cum omnium aedificatione spirituali. Obseruent in suis sententiis statuta vniuersitatis; et si aliquid illis non videretur seruandum, de illo consulant Provincialem et stent eius iudicio.

Vbi dicenda est sententia publice, si fieri [a] possit, conueniant prius inter se, vt idem dicant; et si ex tempore est dicenda, idem curent praestare, quoad eius fieri poterit.

Vt faciunt hactenus, ita districte obseruetur, vt nihil accipiant nostri ex promotionibus, vel ex aliis quibusuis emolumentis vniuersitatis, et profiteantur se id debere facere ex instituto. Quod si sciant, quae ipsis debebatur, pars ab aliis intercipi, id diligenter curent emendare. Ratio vero certa emendationis erit, si sciant promouendi, nihil nobis ipsos *esse* daturos, neque vllis aliis, quod nobis fuisset dandum.

Nullus domo exeat nec ad consilia vniuersitatis, nec ad *solita* conuiuia, absque particulari licentia Superioris. Et tamen professores intelliguntur habere licentiam generalem eundi ad classem, cum sunt docturi, etc.

Obseruetur Ingolstadii et in aliis collegiis [b] Germaniae, vt conclusiones, de quibus publice disputandum est, primo exhibeantur praefecto studiorum eius facultatis; qui si nihil reperiat emendandum, vel si absque controuersia vlla vel contentione cum praeside conclusionum emendari possunt, nihil est amplius agendum. Si hoc non succedat, veniet praefectus ad Rectorem cum *conclusionibus,* qui, euocatis duobus peritis eius facultatis, emendabit conclusiones ex maiori parte *suffragiorum,* et emendatas curabit defendi; nec quicquam poterit immutari a *praeside.*

Conclusiones theologiae, vt hactenus factum est, imprimentur, praesertim cum externi soluunt expensas preli; quas si non soluant, erit in arbitrio Prouincialis positum, an sint imprimendae impensis collegii.

Quae erunt imprimendae positiones, illae erunt, quoad eius

---

a fueri, *ms.*

b collegii, *ms.*

fieri poterit, doctissimae, atque accuratissime [c] conscriptae et elaboratae.

Positiones imprimendae primum emendabuntur in collegio, quemadmodum dictum est: deinde tempestiue quidem mittendae sunt ad Provincialem, cuius erit imponere vltimam manum.

Decretum Rdi. Patris Generalis [2] de nouis opinionibus, editum [d] mense Nouembri 1565, obseruetur, et quidem diligenter. Quod si quid viderint rectores, quod cum illo pugnet, grauiter de illa re animaduertant in suos, et simul referant ad Provincialem.

Obseruetur diligenter vt sola lingua vel germanica vel latina loquantur Patres et Fratres; sed qui nesciunt germanice, diligenter discant, et ii praesertim, qui iam aliquod principium habent eius linguae.

Ad recreationem veniant omnes, vt postulat ratio instituti et regulae; et, quoad eius fieri poterit, in eodem loco recreentur omnes.

Nulla sit exemptio domi; sed si quis videatur extra ordinem aliqua re egere, ea illi poterit ex praescripto medici concedi, non aliter. Seruetur tamen, quod hactenus consuetum est, vt vinum detur sacerdotibus.

Nullus, ne Provincialis quidem, nouam obligationem aliquam, absque consensu Generalis praepositi expresso [e], suscipiat in collegiis, praeter eam, quam habent ex dotatione; et caueant ne *ex consuetudine* aliqua oriri possit aut praetendi ab externis noua obligatio.

Diligentissime obseruetur ne, quae domi fiunt, euulgentur, ne apud amicos quidem externos.

Si Rectori videretur cum aliquo ad tempus in aliqua regula dispensandum, faciat ea de re certiorem Provincialem statim [f].

---

[2] Scilicet Francisci Borgiae.

[c] accuratissimae, *ms.*
[d] aeditum, *ms.*
[e] expressa, *ms.*
[f] *Sequebantur haec, quae deleta fuerunt:* «*Nullo pacto est* introducenda in his collegiis Bauariae consuetudo aliqua, ne illico cogamur *illa* astringi.»

114

OBSERVANDA A NOSTRIS DOCTORIBUS
INGOLSTADII [1]

4.° Ut prius, qui praesidet disputationi, inuitet et det locum argumentandi externis, quam nostris, aut saltem alternis, sed incipiendo ab externis.

5.° Non adesse promotionibus haereticorum.

8.° Non eligere in rectorem nec decanum aliquem fautorem et promotorem manifestum haereticorum, si modo alius aliquis eligi possit sine scandalo.

9.° Non obloqui contra externos professores, praesertim coram aliquo externorum; multo minus in thesibus, praesertim excusis, aliquem notare, ut intelligi possit contra quem agatur, etiamsi ille erret, qui notatur.

10. Emendatis thesibus a sancta obedientia, nil noui addere, mutare vel minuere, inconsulto Rectore; hinc enim provenerunt scandala.

11. Si qua in re diuersam opinionem habemus, non impugnare a nobis diuersam odiose; sed vel tacere, vel, vtriusque partis rationibus propositis, judicium suum cuique liberum relinquere.

115

†
Jhus.

QUAE DIXIT REV. P. HIERONYMUS NATALIS
PRO DOMO CONUICTORUM MOGUNTIAE ANNO 1567 [1]

Addetur, vt ante principium orationis dicatur Credo et Pater

[1] Ex archetypo P. Natalis, in cod. *Natal. instr. Germ.,* fol. 49. Titulus desumptus est ex ultima pagina, ubi ad modum inscriptionis reperitur.

[1] Ex apographo, ab ignotis duobus librariis exarato, in cod. *Natal. instr. Germ.,* ff. 71-74 (95-98). Apud PACHTLER, *Ratio studiorum* etc., t. I, pp. 205-207, habentur ea, quae eodem anno (1567) «dixit R. P. Hieronymus Natalis de Scholis Collegii Moguntini.» Ea vero in cod. *Natal. instr. Germ.* minime reperiuntur.

et Aue Maria: post orationem ne legantur nomina, sed sit aliquis, vel etiam duo, qui obseruent ne quis desit. Id etiam possunt obseruare nostri, qui erunt praesentes. Curet regens commensalium, vt illum quadrantem horae, qui destinatus est orationi et mane et vesperi, bene occupent commensales, siue in legendo horas beatae Mariae Virginis, quod erit magis vsitatum, siue officium de aeterna Sapientia, siue rosarium vel alias orationes, vt magis videbuntur proficere conuictores in oratione.

Post absolutum quadrantem orationis matutinae, dicant compendium lytaniae, hoc est:

Pater de coelis, Deus. Fili, redemptor mundi, Deus. Spiritus sancte, Deus. Sancta Trinitas, unus Deus.	Miserere nobis.
Sancta Maria. Sancta Dei genitrix. Sancta virgo virginum.	Ora pro nobis.
Omnes sancti angeli custodes nostri. Omnes sancti beatorum spirituum ordines.	Orate pro nobis.
Omnes sancti et sanctae Dei.	Intercedite pro nobis.

Versic. Deduc me, Domine, in via tua, et ingrediar in veritate tua.

Resp. Laetetur cor meum vt timeat nomen tuum.

Versic. Vtinam dirigantur viae meae ad custodiendas iustificationes tuas.

Resp. Tunc non confundar, cum perspexero in omnibus mandatis tuis.

Versic. Domine, exaudi orationem meam.

Resp. Et clamor meus ad te veniat.

Oremus.

Domine Deus omnipotens, qui ad principium huius diei nos peruenire fecisti, tua nos hodie salua virtute, vt in hac die ad nullum declinemus peccatum, sed semper ad tuam iustitiam fa-

ciendam nostra procedant eloquia, dirigantur cogitationes et opera.

Defende quaesumus, Domine, beata Maria intercedente, istam ab omni aduersitate familiam, et tibi toto corde prostratam, ab hostium propitius tuere insidiis. Per Dominum Jesum Christum, etc.

Pueri et illi praeterea, qui maiori obseruatione egere videbuntur, maneant in domo P. Valeriani.

Sit coadiutor M. Valeriani [2] Ioannes Latomus [3].

Quoad eius fieri poterit, fiant tres classes commensalium: vna inferioris aetatis, mediocris alia, adulti sint in tertia. Hi habebunt separatas mensas, separatas etiam recreationes, et separata etiam cubicula ; et tamen, si videbitur adhibendus ex superiori classe aliquis ad inferiores, praeter nostros, qui exemplo possit alios iuuare, non erit alienum.

Iniungatur illis serio et frequenter vt, cum studere incipient, commendent se Deo, quod facere poterunt recitando illam orationem: Actiones nostras quaesumus, Domine, aspirando praeueni et adiuuando prosequere, vt cuncta nostra oratio et operatio a te semper incipiat, et per te coepta finiatur. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Curetur vt non solum grammatici et humanistae, sed etiam rhetores et philosophi et theologi, habeant suas disputationes et repetitiones particulares domi. Ante orationem nocturnam dicetur Credo, Pater noster, Aue Maria et Salue Regina. Subsequetur et hic quadrantis horae oratio, quo finito dicetur: Gratias agimus tibi, Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, pro vniuersis donis et beneficiis tuis, qui viuis et regnas Deus.

Deinde dicetur compendium litaniae, vt supra, cum orationibus et versibus sequentibus.

Vers. Domine, non secundum peccata nostra facias nobis.

---

[2] «P. Valerianus Reudux, conuictorum praefectus primarius et confessarius.» Vide catal. collegii Moguntini anni 1567.

[3] «Joannes Latomus confluentinus.» Vide catal. in praecedenti annotatione citatum.

Resp. Neque secundum iniquitates nostras retribuas nobis; cum reliquis versiculis consuetis, vt supra: Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat.

Oremus.

Ineffabilem nobis, Domine, misericordiam tuam clementer ostende, vt simul nos et a peccatis omnibus exuas, et a poenis, quas pro his meremur, eripias.

Visita quaesumus, Domine, habitationem istam, et omnes insidias inimici ab ea longe repelle. Angeli tui sancti habitent in ea, qui nos in pace custodiant, et benedictio tua sit super nos semper. Per Dominum, etc.

Fidelium animae per misericordiam Dei sine fine requiescant in pace. Amen.

Quando audiunt missam commensales, legant residuum horarum, vel recitent rosarium; et tamen instituantur vt id faciant, cum submissa voce loquetur sacerdos. Audiant vero attente et deuote, quae alta voce dicuntur.

Doceantur commensales facere examen conscientiae iuxta eorum captum; et praescribetur illis vt in illo quadrante vespertino examen faciant singuli, vt erunt edocti ; et adhibeatur seria obseruatio et exactio, ne illud omittant : quod si haec videatur difficilis, scribatur illis examen cum confessione generali, et illud teneantur legere. Quod hactenus obseruatum est in collegio conuictorum, sint obseruatores ex commensalibus, qui mutentur singulis hebdomadis et referant; et tamen non omittant praefecti cubiculorum nostri, et qui erit regentis coadiutor, obseruare diligentissime et referre; sed tamen hoc facient nostri secretissime, vt effugiant offensionem puerorum.

Nullam habeat jurisdictionem in domo conuictorum, vel in regentem ipsorum, minister collegii ; sed omnia pendebunt ex Rectore collegii: et si quid illi videbitur dicendum in rebus temporalibus, vel etiam aliis, id erit tanquam ab eo, cui illud fuerit munus a Rectore collegii iniunctum. Famuli ita permittantur studere, vt nulli officio, quod ad ipsos attineat, desint ; et id praescribat regens.

Det operam regens vt pueri sint mundi, et in vestibus, et in cubiculo, et a pediculis.

Sit facultas in vtraque domo conuictorum, ex causa, castigandi pueros etiam virgis pro culpis non adeo grauibus, et tamen non excedant modum sex ictuum: quod si grauior aliqua causa eueniret, consulatur prius collegii nostri Rector, quam adhibeatur disciplina: nec aliter castigentur conuictores quam virgis; neque aliter attingantur a nostris. Itaque seruabitur illa regula, quae est inter nos, de tactu; possunt tamen illis iniungi poenitentiae, quae esse poterunt pro leuioribus causis: inseruire mensae extra ordinem, stantes commedere, non permittere egredi ad campum; et si videatur suauiter posse praescribi, vt sint in circulo per aliquod tempus cum alii commedunt, vel publice reprehendantur de defectibus publicis et notoriis: haec tamen pendebunt ex arbitrio Rectoris collegii nostri.

Ex causa, dictum est adhibendum flagellum junioribus: alii reprehendentur grauiter: et tandem, si res videatur tam grauis, poterunt dimitti a collegio. Haec cum ita sint, nullus tamen ex praefectis cubiculorum poterit quenquam conuictorum verberare, nisi probante Superiore suae domus et praesente.

Nullus mittatur ex commensalibus foras, nisi adhibito socio probato, vt hactenus factum. Si aliquis dicat se vocari ad prandium vel coenam, si illum, vocat is, cuius nomine est in conuictu, poterit illi concedi: vt ad alios eat, ne concedatur. Dabitur autem ei, qui ita euocabitur, vnus famulus, qui eum commitetur domum vsque; et praescribetur illi vt maneat illic, donec redeat eius comes, quem curabit regens mittere statim post prandium.

Abrogetur consuetudo, quae obtinuit hactenus, vt in die sanctorum Innocentium virgis excitentur ex lecto conuictores.

Quum sunt plures lecti in vno cubiculo, singulis lectis appendantur suae cortinae, ne inuicem possint se conspicere cum eunt ad lectum vel surgunt.

Mantilia mutentur apud conuictores bis omnino, aut ter etiam, si videatur necessarium, in hebdomada. Praeterea mappae bis mutentur; et id vt fieri possit, triplicentur mantilia, et mappae duplicentur, ex pecuniis conuictorum.

Famuli conuictorum non occupentur in seruitiis collegii nostri, nisi extra ordinem et probante Rectore collegii; et si contigerit hac ratione mitti aliquem famulum vel diutius occupari, illius loco mittant aliquem ex fratribus coadiutoribus, qui suppleat locum famuli in illo collegio.

Vt maior vtilitas accipiatur ex obseruatione defectuum et lectione cathalogi, poterit hoc obseruari: Primum, vt illi commendentur publice, et amoue[a]ntur qui delati non fuerint; qui vero fuerint delati, ii semper verbis castigentur primum, deinde adhortentur ad virtutem. Nec erit necessum omnibus iniungere poenitentiam semper; et tamen pedetentim et cum iudicio poterit regens introducere vt pro grauioribus et frequentioribus erroribus detur aliqua poenitentia, quae disciplina poterit augeri iusta quod censebit regens commode posse fieri, consulto Rectore collegii nostri. Semel scribat Rector uel regens conuictorum ad eos, qui alunt conuictores, et postulet pro eorum humanitate vt, si quid ad ipsos scribant sui, in quo videantur accusare gubernationem collegii, vel omnino de collegio male loqui, id velint servare (?) per literas, vt vel emendentur, si quid emendatione dignum videatur, vel vt, satisfactione accepta, falsis delationibus ne dent fidem.

Rector collegii nostri, etiamsi solus possit recipere ad collegium conuictorum, vel etiam dimittere, tamen id non faciat, nisi prius audita sententia regentis illius domus.

Curet Rector et regens, vt quam fidissimi et probatissimi habeantur famuli, qui obseruabunt quae ad orationem et disciplinam obseruant conuictores; et hi, si non perseuerent in disciplina et probitate, dimittantur, et alii asciscantur.

Regens collegii conuictorum nullum recipiat in conuictum, vel e conuictu dimittat, nisi consulto et probante Rectore collegii.

Regens, si non quotidie, saltem alternis diebus veniat ad Rectorem, et exponat quemadmodum res collegii conuictorum se habeant. Si tamen aliquid euenerit difficile et graue, de eo statim referat ad Rectorem.

Domi in collegio conuictorum instituatur vt recitent memoriter lectiones conuictores, ne illud necessum sit facere in schola, quod significabitur praeceptoribus nostris.

Ludi puerorum esse poterunt globuli, tabulae ad mensam, pila, ad stylum iacere discos, et ille ludus, qui dicitur germanice (regelen), et si quis alius ludus germanicus videbitur honestus et decens; nunquam tamen praemium victoriae erit aliud, quam recitatio alicuius versiculi ex psalmis, vel Aue Maria, ut volunt.

Quod diximus de lotrice, ne veniat ad collegium nostrum, in instructione quam dedimus Rectori, idem intelligatur dictum et fiat in domo conuictorum.

Nostri ne eant ad conuictores ad prandium vel coenam, praeter eos, qui illic sunt constituti; poterit tamen illuc Rector ire ad prandium vel ad coenam, vt exploret quid agatur, vel etiam minister, quocum venient: nihil sibi facient extra consuetum modum bibendi et commedendi apponi, nec aliis permittant aliquid extra ordinem apponi.

†

ANNOTATIONES IN REGULAS PIETATIS CONUICTORUM

Horae beatae Mariae Virginis. Hae poterunt recitari in quadrante orationis matutinae et inter audiendum sacrum, et si quid reliquum sit in quadrante examinis vespertini; poterunt tamen commutari in officium aeternae Sapientiae, in septem psalmos, in rosarium et alias orationes, vt docebit vsus maiorem fructum percipi, modo horae beatissimae Mariae Virginis vsitatiores sint.

In festis diebus. Nihil videtur addendum ad quotidianam orationem nec priuatim nec publice, siquidem audient cantatam missam, concionem, vesperas, lectionem; et tamen, quo die communicabunt conuictores, paululum temporis poterit eis concedi, quo se parent ad communionem; item paululum, quo gratias agant pro beneficio accepto.

Instructioni autem. Hanc instructionem aut exhortationem habebit aut Rector collegii nostri, aut illius regens, aut alius, cui Rector iniunget; et singulis quidem hebdomadis deberet haberi die veneris; licet tamen non erit necessum vt per integram horam habeatur, donec iudicio Rectoris videbuntur conuictores non aegre laturi etiam vnam horam si habeatur exhortatio.

Modus obseruandi. Hic modus est romanus, qui fere non

conuenit vsui huius domus conuictorum; et quae ex hoc ordine conueniunt, in instructione Rdi. P. Natalis sunt annotanda.

Quod dicitur in primis regulis, «agant inter se semper cum singulari modestia», idem intelligitur, quod prius dicebatur, «ne se contingant petulanter», quod voluimus dicere modestius et maiori cum pudore; et tamen obseruatio et castigatio eadem debet esse.

A tergo. † N. P.

Polanci manu. p. e. m.

116

QUAE DIXIT REV. PATER NATALIS IN COLLEGIO MOGUNTINO [1]

Det operam Rector [2] ut feruor, et uniuersus finis, qui nobis est constitutus, et totius instituti conseruetur in collegio et, quoad fieri poterit, sumat incrementum: id etiam curet diligenter in frequentatione sacramentorum ut fiat.

Qui maiusculi sunt in scolis, ii non verberabuntur; sed, si admoniti et reprehensi noluerint obedire, deferentur ad parentes corrigendi, vel dimittantur. Idem intelligatur de nobilioribus, qui, etiamsi sint pueri, non verberabuntur absque parentum facultate et consensu. Quales autem intelligantur per maiusculos, intelligat Rector a me uel a Prouinciali [3].

117

QUAE REV. P. HIERONIMUS NATALIS DIXIT MOGUNTIAE [1]

Ne admittantur conuictores vt ludant in atrio collegii nostri.

---

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 303v et 304. Post titulum additur: «7 Januarii 1567.»

[2] «P. Lambertus Auerus, rector collegii Moguntiae, concionator Spirae.» Sic catal. Moguntini collegii anni 1567. Vide etiam REIFFENBERG, *Hist. S. J. ad Rhen. Infer.*, lib. V, cap. ult.

[3] Praepositus Provincialis erat P. Antonius Vinkius ab anno 1564, cum Inferioris Germaniae Provincia in duas divisa fuit.

[1] Ex apographo coaevo, a duobus librariis exarato, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 75-78 (89-92).

Ne inuitentur amplius conuictores ad classem theologicam.

Patres et fratres omnes, qui non sunt ex professoribus, qui ducant et obseruent scholasticos in templo, eant simul ad templum mane et a prandio, et ibi destinetur illis locus, vbi possint esse separati ab aliis.

Fiat discus vnus magnus pro commensalibus.

In festo diui Sebastiani cantetur missa, et fiat contio, et intermittantur lectiones ante prandium: a prandio habeantur omnes lectiones. Idem fiat in festo sancti Rochi. Huc vero referuntur ad impetrandam horum sanctorum intercessionem contra pestem.

Rector visitet aliquando scolas; audiat lectiones etiam aliquando theologorum et philosophorum et disputationes.

118

RESPONDET MAG. THEODORICO RECT. MONACENSI

R. P. NATALIS [1]

In collegio pauperum et domo conuictorum [sit] qui pecuniarum et victus rationem habeat...; nostri vero pietatis tantum et studiorum rationem habeant, et videant quomodo tractentur, et portio instituatur secundum rationem temporis.

Munuscula parua aliquando possunt accipi a discipulis.

In renouatione studiorum orationes, carmina, disputationes habeantur; praemia iis, qui optime componunt, decernantur.

De correctione puerorum ita statui potest, ut externus hoc [habeat] officium, vel ipsi praeceptores, uel nouitius aliquis, loco suae probationis, qui interea conuictoribus cohabitaret.

Possunt dari exercitia spiritualia in collegio discipulis scholae, si uerissimile sit parentes consensuros in ingressum Societatis.

---

[1] Ex apographo, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 305v et 306. Sermo est, ut patet, de P. Theodorico Canisio, qui tunc temporis, anno scilicet 1562, Monacensis collegii rector erat. Hic, quo collegii sibi commendati rationem redderet, statim, post P. Natalis adventum, Augustam perrexit, ubi per tres vel quatuor dies commoratus est. Vide *Epist. Natal.*, t. II, pag. 138, n. 1.

119

PRO MONACHIO

QUAE DIXIT PATRI PROUINCIALI P. NATALIS [1]

Ut Prouincialis agat cum Principe, ut possit nobis constare nostra libertas gubernandi nostros, mittendi et mutandi etc., ex exemplo Schorichii [2] et Martini [3], et ut non obligemur nisi ad unum concionatorem Monachii, quemadmodum est in fundatione collegii; sed haec omnia modestissime, et ut uiderit Principem posse capere, ut prodesse possit et nihil obesse Prouincialis diligentia.

Videat Prouincialis an possit curare commode, ut dentur exercitia spiritualia aliquot matronis, quae possint alias foeminas iuniores instituere ad pietatem, et curam suscipere bonorum operum, sicut facit Dna. Fuggera [4] Augustae.

In scholis declarent euangelium dominicis ac festis diebus.

---

[1] Ex archetypo P. Natalis, in cod. *Natal. instr. Germ.*, fol. 6, cum emendationibus et additionibus P. Theodorici Canisii. Praepositus Provincialis erat P. Petrus Canisius.

[2] P. Georgius Schorichius, cujus cognomen etiam scriptum reperitur hoc modo: «Scorichius, Schorrichius.» Vide BRAUNSB., *B. Canisii epist.*, t. III, pag. 519.

[3] P. Martinus Stevordianus (Gewarts).

[4] Ursula de Lichtenstein, Georgii Fuggeri (Fugger) uxor. Vide quae de FAMILIA FUGGERORUM affert BRAUNSB., *oper. cit.*, t. III, pp. 652-655.

MONUMENTA AUSTRIAE [1]

120

QUAE DIXIT NATALIS RECTORI VIENNENSI [2]

Quemadmodum sunt tractandi vel inducendi auditores nostri ad conciones et menstruas confessiones, etc., constituitur innitio 16 capit. Constitut. 4 partis; et tamen addi posset: eorum, qui illa non obseruarent nec ad ea cogi possent, minor habeatur cura, nisi que adhibebitur ad hoc, vt ea velint obseruare et meliores fieri.

Si commode fieri possit, alternis diebus pro confesariis nostris legatur vna lectio casuum conscientiae ab aliquo doctore nostro domestico; si fieri commode non possit, saltem confesariis detur vna hora quotidie, quam dent casuum conscientiae studiis, si alioqui instructi in illis non erunt; et, vtcumque sit, dabitur opera saltem vt diebus dominicis sit collatio quedam casuum conscientiae, ad quam conuenient omnes qui audiunt confessiones, et, preside Patre Rectore, vel quem ipse constituerit, proponantur in medium dubia et soluantur.

Esset etiam vtilis lectio aliqua de controuersiis ; sed tamen consulte oportet deligi eum, qui sit hanc lectionem prelecturus: nec uidetur legenda, nisi nostri auditores essent iam mediocriter instructi in theologia scholastica.

Praeceptores, etiamsi in classe disciplinam obseruabunt, ut aperto capite discipuli sint cum aliquid in schola dicunt uel interrogantur, tamen extra classem debent iubere illis ut tegant capita, et non permittere eos ut semper sint aperto capite.

Videtur commodius omnibus scholasticis, ut mane, sicut in aliis collegiis fit, ante lectiones audiant missam.

---

[1] Austriam hic intelligimus imperium Austriae-Hungariae nunc existens.

[2] Ex archetypo, Natalis manu emendato, in cod. *Natal. instr. Germ*, ff. 138-145 (204-211). Titulum scripsit ipse Natalis.

Seruetur regula ut nullus alloquatur externum hominem absque licentia uel particulari uel generali; generalis autem dabitur quibus uidebitur. Ea etiam solet dari praeceptoribus, et scholasticis etiam, quibus uidebitur, ut possint fructum referre ex auditoribus nostris.

Quoad eius fieri poterit, nullus, qui fuerit uel sit futurus discipulus in uno collegio, in eodem legat, nisi si sit futurus discipulus in philosophia uel theologia; is poterit in inferioribus classibus legere; tametsi melius id esset obseruare, si fieri posset, quod seruatur Lutetiae, ut nullus possit legere, etiam in grammaticis, nisi sit magister in artibus: necessitas faciet ut haec obseruari non possint his initiis.

Exerceantur diligenter nostri in grammaticis et humanioribus et rhetoricis.

Examinentur pueri scholastici suis temporibus an sciant catechismum.

Vt ex Uirgiliis auferentur Priapea, ex Ouidiis etiam libri de amoribus omnes.

Vt sint statuti confessarii pro classibus.

Annuae disputationes habeantur in templo; menstruae in schola magna.

Detur opera ut pueri sint quieti eo tempore, quo expectatur praeceptor ad classem, et tunc etiam, cum sumunt merendam inter 3.am et 4.am horam pomeridianam.

Cum primum erunt scripta nostra aliqua, uel conclusiones imprimendae, per compita affigendae uel alicui dandae, ne imprimantur arma Maximiliani, si sint imprimenda arma Caesaris. De ea re consultetur commode Caesar, uel, si Caesar non adsit, eius consiliarii, si adsint, ne incurramus aliquam offensionem istorum principum.

Nostri rhetores non solum in rhetoricis, sed etiam in poësi exerceantur, praesertim in estate.

Nihil temporis adiiciatur ad lectiones ordinarias: tamen commodius uidetur, si mane addatur dimidia hora ordinariis duabus, qua dimidia hora possint repetere lectiones, et professores possint exercere suas. A prandio uero accipiantur rursum duae horae

cum dimidia, et ueniant ad classem praeceptores hora prima et media, et egrediantur hora 4.ª

Scholastici quidem nostri audiant missam ante lectiones; lectores vero siue ante lectiones vel inter lectiones ipsas, ut iudicabitur ipsis commodius; et tamen facile poterit illis concedi alterutrum, ut ipsi optabunt, pro ratione suorum studiorum et necessitate, ut alibi dictum est.

In classibus omnibus sint imagines; et doceantur pueri, cum primum ingrediuntur scholam, paululum orare ante imagines.

Detur opera ut scripta necessaria mittantur Pragam et Tyrnauiam, quae sunt novem illi scriptorum quaterniones : rectorum instructio ; instructio examinatoris cum officio ; distinctio clasium ; officium praefecti studiorum ; regulae scholasticorum Societatis; instructio eorum, qui sunt in prima probatione; catalogus confessionis generalis, qua redditur etiam ratio conscientiae, tametsi methodus huius catalogi contineatur in scriptis meis casus conscientiae cum explicationibus posterioribus; nam Pragae et Tyrnauiae (ut opinor) sunt alia, quae sunt illius quaternionis.

INSTRUCTIO PRO SEMINARIO OLOMUCENSI [3]

†

Ex superioribus fiet compendium, quod dabitur praefecto Seminarii traditione exercendum, vel etiam exhibendum alumnis et conuictoribus, ubi primum recipiantur, si ita videatur Reuerendissimo [4], tametsi remissius agendum videatur cum conuictoribus, quam cum alumnis, et separatim hi ab illis collocandi sunt in eadem domo. Interea ex consilio Reuerendissimi expectabitur ut mittantur ex Urbe regulae seminarii Romani, quae cum venerint, poterunt cum superiore scripto et regulis collegii Germanici, Romani et collegii noui Viennensis conferri, ut tandem maturo consilio conficiantur regulae pro seminariis huius nationis.

---

[3] Praecedens inscriptio sub finem totius scripti reperitur.

[4] Ab anno 1553 ad 10 Febr. 1565 Olomucensis episc. fuit Marcus Kuen. GAMS, *Series episcop.*—In *Histor. S. J. Prov. Bohemiae,* P. SCHMIDL, lib. II, n. 56 (anno 1558), vocatur Marcus Khuenus.

Instituantur in seminario duae [tres?] classes, tum in alumnis, tum in conuictoribus: vna sit puerorum, alia adolescentium, 3.[a] adultorum. Hae classes inter se agent recreationes, ludent et versabuntur, et separatim habitabunt.

Saltem 15.° quoque die, si octauo quoque die fieri non possit, habeatur exhortatio facilis vel a regente vel ab aliquo selecto ex collegio nostro, qua instituantur ad pietatem.

Obseruentur a praefectis cubiculorum defectus puerorum in libellulo, quem habebunt singuli ad hoc paratum, et singulis hebdomadibus referant ad regentem, qui, conuocato praefecto et eius contubernalibus, singulis obiiciet suos defectus et arguet, vel etiam penitentiam aliquam adiunget; alios, qui se bene gesserunt, laudabit et hortabitur ad meliora. Haec tamen intelliguntur de defectibus manifestis, non de secretis, de quibus similiter referent ad regentem praefecti, et his regens applicabit disciplinam seueram secreto.

Penitentiae imponantur pro grauioribus delictis, pueris quidem ferula et flagellum, maioribus autem disciplina: pro leuioribus inseruire mensae, stantes comedere, non permittere egredi ad campum, demere aliquid ex cibo et potu.

121

QUAE DIXIT P. NATALIS

RECTORI VIENNENSI EXEQUENDA [1]

Potest legi compendium rhetorices P. Cypriani, sed ita tamen, ut succedat grauior lectio artis ex Cicerone uel ex Quintiliano.

Non promoueantur ad superiorem scholam nisi plane idonei, quod similiter est obseruandum ex classe rethorica, si quis ad cursum sit promouendus.

---

[1] Ex archetypo nitide exarato, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 91-102 (154-165): extat cum aliis scriptis, ad Natalis visitationem spectantibus, et in fol. 105 a tergo haec habetur autographa inscriptio Natalis: «Austria etc.: quae dixit Natalis, et in aliis prouinciis»; et ibidem manu Patris Jimenez: «Ihus. De collegio Viennensi.»

Ad orationem latinam, quae habetur in scholis ex consuetudine, conueniant fratres.

Ad scholas nostras catholici tantum admittantur; quod si sciretur aliquis esse haereticus, et se accommodaret ad nostras regulas, audiret missam, catechismum, confiteretur catholice, non uideretur excludendus, nisi comperiretur omnia illa facere ficte. Si quis tamen huiusmodi faceret spem, breui fore ut conuerteretur, posset tolerari per id temporis, quod Prouinciali uel Rectori ex eius commissione uideretur. De hoc capite item consulat Prouincialis P. Generalem; item de his, qui partim in vniuersitate, partim hic audiunt.

Curet diligenter et Prouincialis et Rector, ut instituantur pueri in scholis piis moribus accuratissime.

De comoediis, si uideatur utile quod singulis annis agatur aliqua comoedia, id uidebit Prouincialis: saltem non agatur bis in anno, diversis temporibus, nisi contingat eandem repeti intra paucos dies.

Scribat P. Natalis et P. Prouincialis ad P. Generalem, an boni consulat ut admittantur mulieres ad comoedias conspiciendas, quod hactenus factum est, et uix negari potest, ut dicunt isti Patres.

Nulla recitetur comoedia uel actio in templo.

Quo tempore necessitas belli urget, in scholis, quibus diebus non recitantur litaniae in templo, fiant litaniae in omnibus classibus, si fieri potest, post ultimas lectiones pomeridianas. Quod si non possit in omnibus fieri, det operam Prouincialis et Rector ut fiant in quibus poterunt.

Si non possunt commode plures praeceptores adesse in templo pueris, saltem constituantur inter ipsos sindici, qui insolentes notent et deferant; uel potius is, qui ex praeceptoribus aderit, idem praestet.

Exerceatur in scholis disciplina, et praeceptores grauitate utantur, et eo magis, quod magna ex parte sunt juuenes.

Si fieri posset, ut alibi essent collegiales et conuictores dum officia sacra celebrantur, id probarem magis; si uero id fieri non possit, illud saltem diligentissime curetur, ut illic sint quietissimi

et modestissimi pueri, et accommodentur scamna, ut facile possint incumbere et etiam sedere. Distinguantur uero tempora, quibus sedere possint et genuflectere debeant. Breuiter, curetur ut sint aedificationi, cum sint in prospectu omnium.

Quae datur offa pro ientaculo in collegio nouo, curetur ut sit optima, quoad eius fieri potest; et si qui sint alii, qui initio nolint offam, assuefiant comedere; necesse est enim ut se germanicis moribus accommodent. Quod si omnino nolint, nihil illis detur praeter panem, ut solet, et reddi illis poterunt, etc. [a], tum quod male audiremus, si daremus uinum pueris in ientaculo contra morem Germaniae, tum quod alii omnes, qui solent offam comedere, desiderarent quoque sibi dari uinum, et tentarentur.

Diebus mercurii in eodem, et veneris, dent offam pueris.

QUAE RESPONDIT P. NATALIS P. THEODORICO WESTPHALO [2] ET DEDIT EXEQUENDA PROUINCIALI ET RECTORI

Collegium puerorum uocetur, ut hactenus, collegium nouum. Qui sunt in ea domo collegiales pauperes, hi suo nomine uocentur collegiales, alii conuictores.

Pueri, qui sunt notati, paulatim dimittantur: primum tamen castigentur; et interim dum non dimittuntur, diligentissima cura adhibeatur ne recidant. Quod si reciderint, statim dimittantur.

Retineantur 35 numero, comprehensis et collegialibus et conuictoribus, praesertim quando acceperint et parauerint illud spatium, quod est a columna interius, nec praeterea quemquam accipere possint.

Super illud spatium, quod datum est et dandum est collegialibus, poterunt ligna eorum sub pyramide reponere, modo locus

---

[2] «P. Theodoricus ab Hauechkesche, westphalus». *Catal. collegii Vienn. ab Octobri 1566 ad Aug. 1567*. In catalogo informationum ejusdem anni vocatur: «P. Theodoricus ab Haueckesche». In catal. anni 1560 legitur: «P. Theodoricus Westfalus, rector collegii noui»; et in catal. sequentis anni, typis denuo a P. Sommervogel recuso, nominatur: «P. M. Theodoricus, praefectus noui Collegii VVestpha».

[a] *Sic, imperfecto sensu relicto.*

bene asseribus occludatur: possunt etiam includere transuersis asseribus aperturam illam ad attrahenda ligna.

Libri collegii noui in collegio nostro ita collocentur commode, ut nulla ratione corrumpi possint.

Qui ex collegio Societatis mittuntur ad collegiales, ut ibi collaborent, mittentur uestiti cum suis uestibus, quas habent; et cum reuocabuntur, uenient cum uestibus aeque bonis, aut resarcietur damnum.

Pro tota ratione stipendii, quod debebatur a tribus collegiis medico, contribuant collegiales collegio Societatis quinque florenos.

Collegium nouum soluat collegio nostro annue 35 florenos pro conductione et comparte domus, quam ante fabricam habebat, et pro ea parte, quae nunc illi datur superius a columna introrsum, et pro 3.ª parte horti, aut circiter, uersus flumen, ita tamen, ut erigant ipsi sepem ex tabulis, quae dirimat eam partem a nostra, et profiteatur Rector illius collegii publice ea omnia esse Societatis.

QUAE PRAETEREA P. NATALIS DIXIT PRO COLLEGIO NOUO RECTORI

Habeatur exhortatio ad collegiales et conuictores omnes singulis hebdomadis, quae ad pietatem et modestiam et morum puritatem eos excitet. Eam poterit habere aliquando P. Theodoricus [3]; frequentius tamen alius, uel Bartholomeus [4] uel aliquis ex nostra domo. Breuiter, deligat Prouincialis, uel Rector ex eius commissione, eum, qui sit commodissimus ad hoc munus. Ne fiant tamen statim a prandio uel a coena.

Adhibeatur diligentia, ut cum maiori deuotione fiat sortitio sanctorum.

Ex collegialibus et conuictoribus omnibus, quotquot poterunt una lingua concionem intelligere, eam audiant, praesertim ger-

---

[3] P. Theodoricus Tilmans, vel alter, de quo in praecedenti annot. fit sermo.

[4] P. Bartholomaeus Bastoniensis. *(Catal. anni 1566).* In catal. anni 1560 dicitur: «M. Bartholomaeus Bastoniensis, leodiensis, tanquam minister apud collegiales.»

manica; reliqui in alia lingua; quod tamen relinquitur arbitrio Prouincialis.

Obseruetur tempus recreationis per clepsidram, quam si non habeant, ematur omnino.

Quibus diebus habetur recreatio in hebdomade et in cessatione a studiis, si non sit festum, et aëris intemperies non impediat, egrediantur ad recreationem in campum; puerorum tamen habeatur summa obseruatio cum id faciunt.

Statim cum uocantur pueri ad mensam, dicta benedictione, assideant; neque expectetur P. Theodoricus quocumque negotio sit occupatus.

Instituantur omnes accurate et peculiariter in urbanitate et modestia.

122

†

QUA RATIONE SE GERAT

QUIDUE SIBI FACIENDUM SIT STUDIOSUS ADOLESCENS, QUI IN HOC GYMNASIO CAESAREO HONESTIS DISCIPLINIS ET PIETATI STUDET UEL STUDERE UOLET, HIS PUNCTIS BREUITER COMPRAEHENSUM REPERIET [1]

I. Intelligant studiosi adolescentes, qui in nostro hoc Caesareo gymnasio artibus honestis et pietati operam daturi sunt, neminem uel receptum iri uel manere posse, nisi magistris ac moderatoribus clasium in his omnibus, quae et ad eruditionem et ad mores pietatemque spectant, animo non ficto uel simulato, sed syncero, morem gerere paratus sit.

II. Nullis non intersint lectionibus, nec emaneant unquam, nisi iustissimam causam, et testatam satis, magistro suo prius attulerint.

III. Et maxime caueant disputationibus ac repetitionibus iis, quae quotidie quaeque singulis diebus sabbati institutae sunt (ex

---

[1] Ex archetypo, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 103 et 104 (116 et 117).

quibus plurimum utilitatis et fructus se recepturos persuasum sibi habeant), absint.

IIII. Nisi magistrum suum maturi anteuerterint in ingressu scholae, et ab eodem egrediendi quoquam ante finem lectionum facultatem debita cum reuerentia postulauerint, meritas poenas luant.

V. Non solum chartae ac libris ea inscribant, quae notatu digna sunt, uerum etiam, imo magis, memoriae infigant, ut quouis tempore rationem suarum lectionum reddere queant; conenturque tum in classe, tum alibi, romano uti sermone, et maiorum classium etiam elegantius suos conceptus exprimere studeant.

VI. Auditores superiorum classium, ut in mathematices acumine, et christianae uitae ac institutionis synceritate (hujus enim gratia catechismus praelegitur, et liber de casibus conscientiae, ut utilissimus ita maxime necessarius) comparanda eam adhibeant diligentiam, quae pios et studiosos adolescentes decet, nec ullam harum lectionum negligant.

VII. Exhibeant omnes debitum honorem ac reuerentiam magistro suo classem ingredienti, eodemque iubente, deuoti, compositis manibus, fixis in terram genibus, diuinam Maiestatem uel cantu, uel suspiriis castis et orationibus, deprecentur, in principio quidem lectionum ut piis conatibus adxit; in fine uero gratias agant, ac nihil non ad sui nominis laudem et gloriam agere desiderent. Nec tempore orationis quisquam uel uestes uel libros (ut nonnulli consueuerunt) componere incipiat.

VIII. Ad rem diuinam, quam quotidie deuote audiant, decenti ordine et modestia bini accedant, eodemque ordine in aede sacra persistant, nec indecentius inde redeant ad classes suas, domosque repetant, eiusdem memores modestiae et ordinis.

IX. Et diebus dominicis et aliis festiuitatibus rei diuinae, concioni, declamationibus et precibus uespertinis interesse se meminerint. Et quo foeliciorem in studiis suis progressum, diuinamque Maiestatem sibi propitiam magis sentiant, conscientias suas stato tempore humili confessione expurgent.

X. Quilibet, ordine et tempore a magistro constituto, classem suam munde uerrant, modeste, scamnis submotis et in suum

locum repositis. Ferant etiam scopas uel nummos, uicissim ordine ad ipsos deuoluto, quibus is, qui curam huius rei gerit, scopas et alia ad hanc rem necessaria comparet.

XI. Caueant etiam ne porcorum more scamna et tabulas commaculent saeuo, uel atramento, uel calceis immundis, ut in nonnullis animaduersum est. Nec conscendant fornacem uel alia loca altiora; sed quieti, compositi, suis lectionibus animum intendant.

XII. Risu etiam, uerbis inhonestis et uociferationibus immoderatis abstineant, memores sibi olim in extremo iudicio de singulis uerbis, etiam ociose prolatis, rationem reddendam. Sacerdotes Dei altissimi, religiosos, magistratus, magistros, parentes et unumquemque debito et amore et honore, non in scholis solum, uerum etiam in plateis, domi suae et ubique locorum prosequantur. Et demum ea pietate, ea modestia, ea rerum cognitione animos suos exornare studeant, qua et Deo et piis hominibus complacere, patriae uero sibique emolumento quondam esse possint. Postremo certas quasdam notas uel signa errorum tum modestiae, tum latinae locutionis, excogitent magistri, quibus discipuli ad haec obseruanda incitentur et compellantur.

LAUS DEO [2]

123

†
Jhs

DE TRANSFERENDO ARTIUM STUDIO
EX COLLEGIO VIENNENSI ALIO [1]

AFFIRMATIUE

1. Liberaretur collegium cum Rectore multis curis, solicitudinibus et expensis.

---

[2] In fol. 104v aliquot annotationes, ad monumentum praecedens non spectantes, habentur, inter quas catalogus virorum quorumdam tunc temporis illustrium. In fol. 105 sunt inscriptiones, ad omnia superiora monumenta collegii Viennensis spectantes, manu P. Natalis exaratae.

[1] Ex archetypo, ignota manu scripto et a Polanco in fine annotato. Extat in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 87 et 88; et ex inscriptione, a tergo exarata, constat hoc scriptum ad annum 1561 referendum esse.

2. Non esset opus procurare aedificium tot classium.

3. Non esset cur de ampliore fundatione ageretur amplius.

4. Cessarent molestissimi labores noua erigendi cubicula, nam uetera sufficerent.

5. Cum exteris non esset tantus labor ut hactenus, negando eis locum, quod magna collegii angustia diuexaremur; non enim esset tantus ad nos concursus horum [a], cum post coepta artium studia nisi sint aut constantius perseuerare, aut frequentius huc concurrere studiosi.

6. Perdifficile est doctos uel ex Urbe uel aliunde tot huc mitti uiros, quot et nunc desiderantur; haec autem difficultas tunc cessaret, quia, praeter duos aut unum, qui legeret in uniuersitate, qui et concionari forte posset, pauci aut nulli requirerentur ita docti atque modo.

7. Rector, atque alii minus impediti circa domesticos uel scholas, possent aliqua alia praestare, quae nunc non praestant.

8. Si Viennae relinquerentur 25 aut etiam 30, possent reliquis tria uel 4 noua collegia initia non parua sumere.

9. Cessarent cum uniuersitate contentio[nes] omnes [b] fortasse et difficultas promotionis.

10. Possemus nos [op]time excusare, cum nobis ii labores ab exteris obtruduntur, quos sustinere uix possumus. Nunc enim, cum audiunt tot esse doctos hic et numero 60, nullam uidentur uelle excusationem admittere.

11. Suauissimum esset hic operarios habere certe plures, aliorum expensis et laboribus recte institutos.

12. Accedit ad hoc sententia Patrum Ingolstadiensium, et maxime Patris Prouincialis, qui multis retro annis, ad hoc etiam usque tempus, semper uisus est sentire, melius alibi, quam Viennae, posse esse artium studium, ut Romae forte fuerat aliquando constitutum aut pertractatum.

Accedunt aliae rationes, quas ignoramus, ingolstadiensium.

---

[a] *Non clare scriptum apparet hoc verbum; tamen satis bene leguntur duae priores litterae.*

[b] *Etiam hoc verbum non satis distincte scriptum apparet.*

NEGATIVE

Videtur viennensibus durum uerbum hoc, nisi amore obedientiae suaue fiat, ut speratur. Hoc plane tantum statueramus pro negatiua parte dicere, solutionem relinquentes et iudicium integrum maioribus nostris, ut par est.

Verum cum uisum fuerit ad maiorem rei cognitionem rationes adiungere, quarum iudicium, ut reliquorum omnium, esset penes maiores, addemus nonnullas, easque perbreues.

1. Maior hic est commoditas, inueniendique modum copia, ut plures quam alibi, tam ex nostris quam externis, sustententur auditores.

2. Praesentia Principis urget.

3. Voluntas eius et patronorum, qui etiam fauent uniuersitati.

4. Hanc ob causam commissum est, ut de augmento copioso collegii huius magna habeatur cura.

5. Notaremur leuitatis tam facili mutatione.

6. Concursus omnium nationum hic est magnus.

7. Fama dispersa, ob quam plures uidentur in dies huc concurrere ex uicinis prouinciis et regnis.

8. Esset ab equis transire ad asinos (ut dici solet) sine fructu nec edificatione.

9. Solueretur collegium fere, aut tantum pueros haberet, qui uix essent capaces, quibus pietatis prima initia proponerentur.

10. Uniuersitas deformata et pene destructa eget hoc auxilio aut stimulo.

11. Pluribus annis antea fuerunt saepe promissa haec studia: quam ob causam continebantur aliquandiu maiores, qui eandem promissionem (ut ferunt) urgebant saepissime.

12. Societatis institutum dat etiam studium theologiae, si 70 sustententur, et est nobis concessum philosophiae antea.

13. Collegium nostrum nobilium, breui futurum nouum, et domus conuictorum hoc idem exigunt.

14. Gauderent, qui nobis male uolunt, absque ulla piorum utilitate, immo magno etiam, quantum apparet, damno.

15. Frustra laborarent fere hic nostri, nihilque, praeter conciones, possent tractare coram populo amplissimo, doctis primatibusque, Societate aut uiris praestantibus dignum, sine philosophia et theologia: qua ex re Societatis fama multum interimeretur.

16. Studia ista sunt hic muscipula quaedam ad alliciendos multorum huc animos iuuenum et parentum; quod si non propter pietatem, at propter studia absoluta, libenter ad nos mittunt, ut experientia edocti sumus, suos filios.

17. Quicquid multis annis cum infantibus et pueris hic aedificaretur, facili negotio, breuissimo temporis spacio, alibi, nisi esset alia vniuersitatum et studiorum reformatio, destrueretur in iuuenibus.

18. Locus hic omnibus nostris collegiis Germaniae, Bohömiae, Vngariae, erectis et erigendis, est ualde comodus, multoque reliquis omnibus comodior propter descensum fluminis, estque quasi in uentre umbilicus.

19. Videtur iam inde ab ipsa loci fundatione musis consecratus locus hic viennensis, estque multorum regnorum atque regionum quasi asylus et refugium.

20. Pauperes studiosi et eleemosinis et pedagogiis hic multum iuuantur.

Conclusio est viennensium, nisi R. V. aliud in Domino sentiat, ut non modo studium philosophiae relinquatur promoueaturque Viennae, sed etiam theologiae instituatur, ut vult Imperator; qui eam ob causam iussit, ut serio de ampla honesta fundatione et habitatione agatur, quod etiam fit; excepta siquidem voluntas maiorum, quam sequi ad unguem peroptamus, et maxime, ut par est, obseruantia prosequimur, sola videtur vrgere eam cum uniuersitate, quam paruifaciunt patroni nostri, cum sciant hanc esse Principis voluntatem. Imo uero, modo non esset contraria, vniuersitatis obiectiones morosas, hactenus factas, non esse magnipendendas affirmant, et offerunt excelsum regimen curaturum hoc negotium, si pergat nobis esse molesta.

Polanci manu. Che non si facia mutatione, et vadino inanzi con la philosophia.

A tergo, Patris Jimenez manu. 1561. De transferendo artium studio ex collegio Vienensi alio.

†

124

QUAE DIXIT P. NATALIS

PRO COLLEGIO NOUO PAUPERUM WIENNAE [1]

Erit Rector illius domus sub obedientia Rectoris nostri collegii, et omnes, quotquot sunt in illa domo, in rebus omnibus; nec pendebit aliquis ex dicta domo ab obedientia alicuius ex collegio nostro, quam Rectoris, et tamen quotidiana gubernatio illius collegii erit Rectoris illius collegii. Superintendentiam uero habebit rerum omnium Rector collegii nostri, ad quam superintendentiam utetur regulis superintendentis, quas accepit ex me, et praeterea iudicio Prouincialis et suo.

Habebunt pueri 3 quadrantes horae pro oratione, quae ut plurimum erit uocalis: mane unum quadrantem; ante prandium, hora examinis, unum quadrantem; antequam abeant cubitum, 3.um quadrantem. In 1.° et 2.° quadrante poterunt recitare horas beatae Virginis, uel rosarium, uel aliud quidpiam, ad arbitrium Superioris. Examen habebunt unum ultimo quadrante, in quo et examinabunt conscientiam suam et praeparabunt se oratione ut eant cubitum. Si aliquis aptus esset orationi mentali, poterit in illa instrui; et tamen semper in quauis oratione docebuntur esse attenti et deuoti. Conseruabitur in illis deuotio imaginum, ut habent in usu, et rerum omnium, quas oppugnant haeretici nostrae tempestatis. Singuli instituantur ut soli orent; quod si ex experientia esset compertum ipsos fallere, et omittere orationes singulares, poterunt coniungi bini, ut recitent suas horas beatae Mariae, uel 7 psalmos et alias orationes, quae alternis uicibus possint recitari; priuatas tamen orationes singuli habere

---

[1] Ex archetypo P. Natalis, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 116-121. Ante titulum haec propria manu notavit P. Natalis: «De promissione ad sacerdotium, de renouatione promissionis, oratio pro benefactoribus.» Hanc instructionem anno 1563 datam existimamus ex ipsis rebus in ea contentis.

poterunt. Non omittent tamen simul omnes recitare letanias pro necessitatibus communibus Ecclesiae et Germaniae, et pro suo collegio et pro nostris, nisi illo die, quo illas recitant in ecclesia.

Promoueantur omnes ad pietatem pro illorum captu pedetentim, non solum simpliciter ad pietatem, sed etiam ad perfectionem religionis; et animum inducant omnes ad iuuandas animas, et hoc desiderium cordi imprimant a teneris annis.

In refectorio, cum prandent et coenant, deuoti libri legantur: poterunt etiam Indicae literae legi, et quae erunt egregiae aedificationis ex semestribus.

Tota eorum institutio erit, iuxta captum illorum, religiosa. Itaque illis nihil permittetur prophanum, nihil seculare: et quae spectare possent ad dissolutionem uel petulantiam aliquam, ea debent caueri districtissime. Et si quis deprehenderetur (quod Dominus auertat), qui in hoc genere offenderet, etiamsi minima dissolutio carnis esset, reputetur pro re maximi momenti, et consulatur Rector collegii, an ille sit eiiciendus. Itaque inuigilandum summo studio est, ut perfectio omnis castitatis et honestatis in illo collegio conseruetur et augeatur.

Distinctionem horarum etiamsi obseruent ex pulsu nostrae campanae, tamen sit designatus qui habeat paruulam campanam manualem, qua, simul atque auditur nostra, det signum suarum rerum.

Districte conseruetur ut unus aut alter socius Superioris sit domi, et nunquam pueri soli domi maneant.

Regulas habet Pater Prouincialis corrigendas; eas petat P. Theodoricus [3] a Patre Natale antequam discedat; et dabunt ipsi exemplum, ut ipse illas conferre possit cum Patre Generali, et emendatas, sicubi oportebit, remittere: interea poterunt illis uti, uel ea parte, quam censebit Prouincialis uel Rector obseruandam.

Exactionem pecuniarum et petitionem eleemosynarum, uel quoad fundationem et dotationem, uel ad alia negotia illius collegii, Prouincialis ipse, uel ex eius commissione Rector nostri

[3] P. Theodoricus ab Hauechkesche. Vide supra, pag. 803, annot. 2. In *ms.* scriptum est, sed non recte, *Theodorus*.

collegii, dabit curanda praefecto illius domus, quae ipsi uidebuntur, quae non adeo difficili negotio poterunt curari; si quid erit difficile, id commissum est iam curandum P. Victoriae [4], si ad illum referatur.

Si quid pueri adferunt auri uel argenti, uel omnino rei alicuius, quae pro illis sit conseruanda, illud habeat praefectus illius domus, ex consensu Rectoris, in deposito, et nullo pacto illa uendat uel alienet, quacumque ratione, absque consensu illorum, quorum intererit dare consensum illum.

Diligentissime curet Rector collegii nostri ut, quicquid uel recipiatur pecuniarum uel exponatur, id fiat per Rectorem collegialium, neque ullo pacto misceant expensas uel rationes pecuniarum huius et illius collegii. Pari cura dabit operam ut Rector illius collegii habeat rationes dati et accepti, non solum in uniuersum, sed etiam minutim, quemadmodum fit in nostro collegio, disertissime conscriptas, et saltem 4.° quoque mense uidebit rationes illius collegii, et intelliget, quae in hac parte aguntur, omnia, seruabitque illud exacte. Ut dixi, ne misceantur uel expensae uel rationes pecuniariae nostri et illius collegii, sed, ut sunt separata instituto et ratione uiuendi, ita sint etiam separata, ut illi collegio constet ratio per se, et nostro item per se.

Illam domum 4.° quoque mense uisitabit Rector huius collegii; Prouincialis bis in anno.

Semper bini mittantur ad collegium.

Hoc tempore, cum non habent maiorem domum uel prouentum maiorem, uel etiam maiorem spem eleemosynarum, ne sint maiori numero quam 26 omnes, complectendo quotquot sunt in illa domo; et in his alent quot poterunt ex eleemosynis, reliquos habebunt conuictores more solito; qui numerus, ubi non erit completus, superiorum erit dare operam ut compleatur, propter honestatem collegii et existimationem conseruandam.

Quod attinet ad socium uel socios, si plures forte erunt, qui e nostris illic collocabuntur, erunt illi sub obedientia Rectoris collegii noui omni ex parte, nisi quod et ipsi et praefectus erunt

---

[4] Sermo est, ut patet, de P. D.re Joanne de Victoria. Vide SCHMIDL, *oper. cit*, praecipue vero per totum lib. II.

sub obedientia Rectoris nostri collegii. Itaque, si quando illi uelint adire collegii nostri Rectorem, illos non poterit impedire praefectus, sed aperiet illis ianuam eam, quae attinet ad collegium nostrum introrsum.

Si contingeret ut esset domus aliqua conducenda pro nostris commensalibus, uel haberetur domus cartusianorum, uideretur commode fieri posse, ut simul habitarent conuictores et collegiales, modo oportune essent separati; sed haec uidebit Prouincialis ubi res ipsa postulabit, et disponet quemadmodum illi uisum fuerit.

MODUS RECIPIENDI PUEROS PAUPERES

Donec, quae scripsit P. Victoria de gubernatione illius domus, conferantur cum Patre Generali, poterit sequens modus recipiendi pueros obseruari.

Aetas horum puerorum, ut minimum, uidetur esse exigenda 9 annorum usque ad 14, tametsi locus erit dispensationi.

Nullus recipiatur puer, qui non habeat literas autenticas, hoc est, subsignatas nomine illius, qui legitimam curam habet pueri: et si nullum potest habere, qui legitimam eius curam gererent saltem deberent ese 2 honesti uiri, qui illum offerrent cum subscriptione duorum testium, si fieri possit, et pueri etiam ipsius, si sciat scribere. Breuiter, ut possit Societas demonstrare se pueros habere ex consensu illorum, qui eorum habent curam legitimam.

Illis literis primum significabitur consensus; non solum uero consensus, sed preces etiam explicabuntur, quibus Societatem rogant, ut illorum curam suscipiant.

Deinde eisdem literis pollicebuntur fore pueros sub obedientia Societatis, et sub omni eius gubernatione, donec erunt in dicto collegio. Idem pueri pollicebuntur.

In iisdem literis pollicebuntur illam partem soluere pecuniarum, quae esse poterit quacumque ratione puerorum, uel quam ipsi uellent soluere pro pueris. Quod si nihil haberent pueri, nihil etiam aliquis polliceretur, nihilominus potest recipi, si esset idoneus et ali posset.

Pollicebuntur iidem non impedituros pueros quod fiant sacerdotes.

Pollicebuntur etiam pueri se fore sacerdotes; et inducentur etiam pueri suaüiter et pedetentim, et tamen efficaciter, quod velint esse sacerdotes suo tempore, et daturos operam animabus iuuandis in suo statu.

Pollicebuntur utrique pueros tantisper apud nos futuros, donec censeat Societas illos esse idoneos, qui possint animabus iuuandis dare operam iuxta talentum suum.

Itaque, qui erunt apti ad theologiam, eos poterit eo usque promouere. Qui non erunt apti, eos iubebit consistere in mediocritate doctrinae. Ipsi uero, si absque causa legitima discedent, erunt obligati ad soluendam omnem impensam, plus minus, quam ad illud tempus fecerint; nam ratio et justitia postulat ut finis collegii non peruertatur, et eorum, qui eleemosynas dederunt et dant; quod fieret si absque disciplina et literis discedere possent, non soluendo quod impendissent, praesertim cum non cogamus illas soluere cum idonei dimittuntur.

Pollicebuntur pueri, si peruenerint ad pinguiorem fortunam, quod fauebunt semper collegio et iuuabunt pro sua deuotione et liberalitate. Si possunt induci ut amplius se obligent, non erunt quidem cogendi, sed poterunt rogari ut id faciant, quod consentaneum uidetur esse rationi; quasi dicamus ut ipse, quando erit opulentus, quasi alat seipsum quando erat pauperculus, quod faciet alendo alium.

Ea, quae pollicebuntur, et bonas suas intentiones pueri confirmabunt singulis annis publice, et communicabunt, quemadmodum solent nostri in renouatione uotorum. Hanc renouationem non facient donec P. Generalis vel P. Natalis illam confirment esse faciendam.

Pueri, qui sunt recipiendi, erunt omnes catholici, sani, pauperes ad studia apti et ad perfectorum morum receptionem idonei quoad eius fieri poterit, nobiles: breuiter, districtum habebitur iudicium de ipsis antequam recipiantur, ut optima quaeque ingenia, et a quibus maximus früctus expectari potest in ecclesia Dei, recipiantur. Et, ut breuiter dicam, quandoquidem hi desti-

nantur a Societate ut iuuent animas, primum, si Dominus illos uocauit, in Societatis instituto, uel saltem in statu clericali, poterit praefectus domus illius et Rector collegii iuuari in illis deligendis et recipiendis 1.[a] parte Constitutionum et examine nostro, illinc colligendo quae uidebuntur oportuna ad hos pueros recipiendos.

Tametsi ita obligabuntur pueri, ut abire non possint sua uoluntate, et si abirent absque ratione aliqua, esset ab ipsis uel ab eis, qui essent obligati, exigendum quicquid impensum pro illis fuerit, quemadmodum dictum est; tamen Societas poterit illos dimittere ex causa sufficienti, ut si non uideretur consecutura finem, quem desiderat, quod accidere potest multis nominibus, quarum rerum iudicium erit in arbitrio Prouincialis.

Intelliguntur uero dicta de pauperibus, siue qui omnino sunt pauperes et a collegio omnino aluntur. Itaque iis, qui ex parte soluunt, possit remitti aliqua obligatio a Superioribus, pro quantitate semper precii quod soluerit, ad arbitrium Prouincialis et, ex eius commissione, Rectoris collegii nostri; nam si illi censerentur partim pauperes, partim conuictores pauperum, uel si etiam ita iudicent, nihil remittatur.

Quandoquidem Dominus dat nobis in manus et electionem et receptionem et institutionem bonorum pauperum, magna diligentia eo spectare debemus, ut illos ita instituamus religiose et perfecte, ut illi ex se possent esse diuino auxilio capaces nostrae uocationis; et tamen attentissime et magna circumspectione ad hunc scopum agemus, et, quoad eius fieri poterit, conabimur media omnia apponere, quibus ad hunc finem deducantur: ita illud demus operam, ut nunquam possint uere dicere nostro hortatu uel persuasione illos desiderare ad nostram Societatem recipi.

Vbi peruenerint ad illum statum, ad quem Societas iudicat posse peruenire, tametsi liberi sint, ut cui uelint episcopo seruiant uel ecclesiae, tamen obligari poterunt ad eam similitudinem, qua nos obligamus nostros professos, si quando fieret ut promouerentur ad aliquam dignitatem legitime, ut scilicet eo loco et numero habeant Praepositum generalem Societatis, ut

nunquam consilium audire detrectent, quod uel ipse per se, uel quiuis alius de Societate dare ipsi dignabitur; consiliis uero huiusmodi ita se parituros promittant, si ea meliora esse, quam quae ipsis in mentem uenerint, iudicabunt.

Simili formula, mutatis mutandis, pollicebuntur pueri.

Cum his pauperibus, de quibus dictum est, recipi etiam poterunt diuites, qui scilicet ali uolent et institui ad rationem horum pauperum, siue uniuersas expensas soluant, siue partem aliquam ; de his parum est negotii dicere, nam non admittentur nisi ex consensu eorum, qui legitimam ipsorum gerunt curam, si haberi possunt; quod si haberi non possunt, fiat sicut diximus de pauperibus, non sine obligatione sufficienti, ut soluatur pro illis uictus precium: obligabunt se tamen tantum, donec erunt in eo collegio ex uoluntate eorum, qui illos adduxerunt, quod uelint esse in obedientia, quod attinet ad gubernationem in literis et moribus, et in reliquis, quae apud illos obseruantur, Rectori huius collegii. Ad alias autem obligationes, quae propriae sunt pauperum, non obligabuntur, nisi fortassis ex parte, ut dictum est.

Nullus recipietur ex pueris pauperibus, siue omnino pauperes sint, siue ex parte, qui non obligetur ad eum uestitum clericalem, qui hactenus est obseruatus, et ad gestandum superpelliceum in templo. Reliqui uero, qui plenas expensas soluunt, hi quidem efficaciter sunt inducendi ad idem, cum primum ad nos ueniunt, uel domi cum uiuunt quacumque ratione, persuadendi, ut illum cultum habitus gestare desiderent et habere procurent; quod si nulla ratione illud confici potest, non propterea sunt uel non admittendi uel dimittendi.

Gubernabuntur pueri iuxta hanc instructionem, et conseruabunt consuetudines bonas et pias hactenus obseruatas, in quibus est usus ut cantent salue, laetanias, missas et vesperas, tum in cantu figurato, tum etiam gregoriano : quem cantum et domi discere et praeuidere possunt. Demum etiam consuetudinem circa exercitia corporalia, necessitatem domus spectantia, non negligent.

Praesentibus pauperibus dicta illos concernentia proponan-

tur, et suauiter, si uolent, sunt persuadendi; et si nolent, Rectori et Prouinciali proponendum, ut illi de hac re iudicent pro rerum praesentium circumstantiis.

QUAE PERTINENT AD PRIUATA QUAEDAM COLLEGIALIUM DOMUS

Quemadmodum ego hactenus, donec hic fui, quam potui diligentissime dedi operam ut inuenirem domum pro pauperibus, uel ex liberalitate Caesaris, uel aliunde, ita et Prouincialis, et Rector, et P. Victoria, et Rector collegialium hanc curam non omittent urgere, quoad poterunt, diligentissime, non solum ut ipsi commodius habitent, quod est primarium in hac re, sed etiam ut nos possimus uti nostris aedibus.

Ad cancellos, qui pertinent ad introitum nostri collegii introrsus, fiat ianua, cuius clauem habeat Rector collegii nostri et collegialium Rector; et commodius quidem erit ut asseribus introrsus claudantur cancelli, tantumque superior pars sit aperta, qua possit lux permeare. Ut maior etiam esset copia lucis, posset maior fieri fenestra, quae est super ianuam collegii, et leuari tabulatum. Sed haec permitto iudicio Prouincialis.

Ponatur campanula, quae attineat ad collegiales, ut, si quis sit uocandus, ne sit inclamandum.

Curabit P. Victoria ut exploretur per peritum architectum, ut intelligatur utrum rima, quae est in angulo exteriori refectorii, minetur aliquod periculum; quod si ita est, curabit refici. Ad illum angulum item poterit ianua paruula fieri, ut illac possint pueri ad hortulum transire, et clauem illius ianuae habebit Rector. Transitus item ille, qui attinet ad molendinum, ut dicunt, asseribus totus cooperiatur robustis, ut pueri possint sine periculo transire ab una parte horti in alteram.

Duae ianuae extremae horti lapidibus et cemento ocludantur; media relinquatur, quandoquidem uideatur bene habere.

Primo quoque tempore inspiciatur diligenter an sit periculum in salario [b] hypocausti, quod curabitur non solum explorari

---

[b] *Sic in ms.; videtur erratum librarii pro* solario.

per Gratianum [5], sed per externum etiam aliquem peritum, et refici statim.

haec [sunt] quae antea P. Natalis dixerat, respondens ad interrogationem patris Theodorici, socium eius concernentia

Vt pueros teneat in officio, sciat quantum proficiant, doceatque illos canere.

Sit illi curae, quando uenit cum illis ex schola, ut statim fiant, quae tunc per pueros ordinarie fieri solent.

Semel in hebdomada uisitet lectos, cistulas, capsulas puerorum; et semper aduertat an aliquid deperditum sit aut fractum ex supellectilibus domus.

Quando est pulsatum ad finem examinis, perlustret mensam, an sint omnia bene parata et in promptu, curetque ut cocus suum in tempore exequatur officium [c].

Pueri ne mittantur nisi bini, et vnus ex illis semper sit probatissimus.

Cum pueri veniunt ad nos cantatum, nunquam maneat quisquam ex ipsis solus, et vnus praeficiatur illis, qui reducat omnes.

Nullum recipiat Rector collegialium sine consensu Rectoris, vel pollicebitur se recepturum.

---

[5] De hoc Fratre sermonem faciunt tum P. Socher, *Hist. Prov. Austriae,* anno 1563, tum P. Alegambe, *Heroës et vict. charit. S. J.,* sed cognomine suppresso. *Catalogus mortuorum S. J. in Prov. Austriae,* cum de collegio Viennensi loquitur, haec tantum habet: «Gratianus, italus, coadiutor, 13 Octobris 1563, peste.» Vide *Epist. P. Natal.,* t. II, pag. 448, n. 16.

[c] *Haec scripta fuerunt post praecedentia; sed, sensu imperfecto relicto, cancellata sunt:* Dixit uero P. Natalis, vt fiat regula pueris, vt nullum alloquantur ex nostris nec ex externis, absque speciali licentia sui Rectoris, nisi communia; colloquium non habebunt: quod si aliquis vellet ipsos alloqui, ipsi respondebunt non haber [*sic*].

125

†

MEMORIALE EORUM QUAE SUNT OBSERUANDA

UEL PAULATIM ABSQUE SCRIPTO INTRODUCENDA IN COLLEGIUM NOUUM [VIENNENSE] [1]

Intelligere finem collegii, qui est prodesse regnis Caesareae maiestatis.

Esse memores in oratione benefactorum.

In surgendo non esse pigros.

Certo tempore orare.

Ordinem orandi a confessario praescriptum seruare.

Studere pietati et modestiae.

Discere meditari qui sunt adultiores.

Ieiunare suo tempore : dare autem paruis in collatione aliquid cum pane.

Deuote audire sacra.

Recitare collegiales letanias diebus festis pro benefactoribus domi, donec aliud statuatur.

Frequenter confiteri.

Obedire praeceptoribus.

Reuerentiam nostris exhibere, nec coram illis facile capita tegere donec iubeantur, maxime si sint praeceptores.

Permittere se in studiis regi.

Non loqui, inscio praefecto, extraneis.

Non facile scribere aut accipere literas, insciis Superioribus, aut non approbantibus iisdem.

Sine comite non exire collegium, nec inscio Rectore aut praefecto.

Collegiales interdum in quibuscumque ministrare; non tamen absque consilio ad ea ipsos urgere, in quibus sentiunt repugnantiam.

Conuictores interdum seruire in iis, quae ad mensam spectant.

Reuereri Superiores humiliter.

---

[1] Ex apographo, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 150 et 151 (215, 216).

Monasticis poenitentiis absque consilio non uti.

Vbi uerba ualent, ibi uerbera non dare.

Collegiales in grauioribus aliquo simpliciori ferculo priuare pro poenitentia.

Honeste ac soli dormire.

Non leuiuscule colludere.

Ab osculis et amplexibus, et quicquid tandem effoeminatum est, abstinere prorsus.

Habitu clericali uti.

A pileis quadratis nec a sottanis abhorrere: horum tamen non nimis studiose mentionem facere.

In multis nos cum implicita Caesaris ac Principis uoluntate excusare, et nonnulla introducere.

Apud se pecunias non habere, sed praefecto eas dare seruandas, etiam conuictores.

Loqui boëmice omnes tempore recreationis; aliis autem temporibus, latine tantum.

Suo tempore seruare silentium : suo quoque tempore in loquendo, modestiam.

Importunis horis post cibum non studere.

Certo tempore incumbere.

Non facile alios deferre, nisi hoc fiat prudenter.

In mensa esse mundos et bene moratos.

Ad tabernas nunquam ire, nec ad aedes inhonestas.

Ludos, a Rectore nondum approbatos, non exercere.

Nulla simultas aut odium.

In studiis ac aliis rebus honestis neminem impedire.

Nunquam ociari.

Intempestiue non dormire in lecto.

Non fieri queruli; sed, si quid deest, hoc praefecto indicare.

Collegiales adultiores, antequam omnino incorporentur, per triduum uacare rebus spiritualibus (quae illis ab aliquo nostrum proponantur) et generaliter confiteri.

Legere ad mensam qui possunt.

Extraneos non debent ipsi, inscio praefecto, nec inuitare nec ducere in hypocausta, multo minus ad cubicula.

Infirmos assuefacere ad panatellas, oua cocta etc., si morbus patiatur.

Non gestare plumas, pugiones, sed deponere apud confessarium.

Calligas dissectas non facere.

Calceos sine necessitate non inscindere.

Nil donare nec dono accipere facile, inscio praefecto.

Intempestiue aliorum musaeum non ingredi.

Decenter omnia componere.

Corpus ac uestes munda habere.

Cubicula et hypocausta saepe purgare.

Absque aliqua benedictione et gratiarum actione cibum nullum sumere.

Tempus recreationis et exercitii seruare.

Etiam in plateis exhibere reuerentiam cui decet.

Scribere, legere, canere, praecipue collegiales.

Dato signo, statim, ubi opus est, comparere.

Seruare ordinem in processione.

Sine signo crucis non exire aut aliquid incipere.

Debito tempore ad confessionem se parare.

Habere rosaria et oraria.

Dare interdum rationem praefecto, quid eo die didicerint.

Nostrum collegium non intrare sine facultate praefecti.

Nostra cubicula non intrare quin prius moneant ianitorem.

In nudis caligis et thorace non incedere.

Immodeste non saltare aut discurrere.

In rebus collegii nostri non occupare illos, inscio et non consentiente Rectore.

Unum tantum solum ad locum secretum ire.

Non claudere se in cubicula.

Ignilia non habere, nec intempestiue candelis uti.

Noctu collegium nostri diligenter uisitare, et claudenda claudere.

Seruare, quae seruari possunt, in regulis nostrorum officialium.

Obseruare quid mutandum, quid his omnibus addendum, cum consensu Superioris.

Claudere fenestram in bibliotheca.

Habere duplices claues pro iis locis, in quibus aliquid asseruatur.

Non ingredi coquinam, dispensam, cellas, etc.

Non facile colloqui coco.

Ante et post prandium uerrere refectorium.

Magnam curam ignis et fornacum ac luminum et caminorum habere.

Discere honestam parcitatem in omnibus.

Adhuc ad 2.am mensam non legere.

Recitare paruuli interdum carmina.

Humanistae et rhetores interdum concionari, eosque monere quando inter concionandum decorem non seruant, puta imprimis quando alios mordere intelliguntur.

Interdum pueri omnes ire deambulatum.

Sine lumine in tenebris nunquam sedere.

Angulos non quaerere, sed ad communitatem suo tempore uenire.

Diebus veneris, quando aliud ieiunium in hebdomadam non cadit, ieiunare cum aliqua offa et pomo per totum annum, excepto tempore a Natiuitate usque ad Purificationem, et a Pascha usque Pentecosten, quando seruare possunt.

126

DOMESTICAE LEGES

EORUM QUI IN SEMINARIO OLOMUCENSI COMMORANTUR [1]

1.a Qui in Seminario admittitur, debet ante omnia sibi persuasum habere se hanc domum, tanquam scholam, cum bonarum artium, tum potissimum uirtutis morumque christianae uitae, ingredi, quo nimirum et suae saluti et reipublicae christianae, nunc misere collabenti, in sacerdotalibus functionibus et aliis ecclesiasticis ministeriis consulere possit.

---

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 159-162. De Olomucensis seminarii erectione, vide SCHMIDL, *Hist. S. J. Prov. Bohem.*, lib. IV, nn. 30 et 31.

2. Huic, uelut totius praesentis negotii fundamento, proximum est ut constanti animo proponat legibus ac disciplinae dicti Seminarii se totum uelle subiicere et iusta arbitrium praepositorum regendum promittere. Nam quid unusquisque polliceri debeat ut admittatur in hoc contubernium, quis item modus in admittendis alumnis sit seruandus, praescribet Dnus. Reverendissimus [2].

3. Nonnulla igitur praecepta, quae ad imbuendum pietate animum moresque rite formandos consentanea uidebuntur, perstringentur, seclusis ab hoc ordine iis, quae ad studia recte instituenda ac proponenda spectant; haec enim aliis regulis continebuntur.

4. Mane, cum primum excitati fuerint, sine mora, facto signo crucis, surgent; et dum sese induunt, dominicam aliasque orationes accommodatas recitabunt, ut est salutatio angelica, symbolum apostolorum, «Domine, Deus omnipotens, qui ad principium huius diei», etc. Deinde, iis, quae ad necessitatem cultumque corporis pertinent, expeditis, orationi deuote insistent, iuxta praescripti temporis spatium duraturae, qua in primis Deo maximas de perceptis beneficiis agent gratias, ac sese totos, nouo facto proposito, cultui ac seruitio diuinae ipsius maiestatis offerent, unice illum precantes, ut quaecumque in decursu totius diei praesentis ipsi cogitaturi, dicturi et acturi sunt, sic instituantur, ut per ea eius nomen et gloria syncere illustretur et glorificetur.

5. Vnusquisque ad orationem suam instructus erit libello horarum B. Virginis, quas quotidie recitabit (quousque ad horas maiores recitandas teneatur), uel eius rosarium, quod omnes apud se habebunt, nisi sit idoneus, qui possit meditari cum fructu, ex consilio confessarii; et tamen nunquam orationem uocalem omittet. His adiungi potest lectio piorum opusculorum, ut Gersonis, de imitatione Christi, et id genus aliorum, ut non solum orare, uerum etiam seipsos, iuxta Christi doctrinam et exemplum, abnegare et in solidis uirtutibus proficere consuescant. Demum in hac rerum spiritualium exercitatione omnes maiorum suorum iuditio se subiicient, qui illorum singulos pro eorum captu recte instituere curabunt.

---

[2] Vide supra, pag. 800, annot. 3.

6. Conscientiae examen, prout edocti fuerint, quotidie constituto tempore frequentabunt, cui, si uidebitur, adiungere poterunt, pro uniuscuiusque deuotione, orationes aliquas, ex libello precatorio uel aliunde petitas, si quid temporis post finitum examen illis supererit.

7. Quotidie interesse debebunt missae sacrificio, cui etiam omnes ministrare discent, in quo, praeter deuotionem interiorem ac reuerentiam erga sacra mysteria, afferent ipsi singularem modestiam. Quocirca, ubi opus erit, genua flectent, manus quietas, ac totum corpus decenter compositum habebunt in toto missae decursu.

8. Porro audiendi sacri hic modus esto: ut ea, quae sacerdos alta uoce profert, diligenter ac reuerenter auscultent; vbi uero ipse uerba sacra secrete pronuntiat, mysterium aliquod vitae aut passionis Christi meditandum, uel orationes aliquae ex libello precatorio recitari poterunt.

9. Exposcit etiam christiana religio ac pietas, ut sanctos omnes, coelesti gloria perfruentes, sedulo inuocent et honorent, tanquam singulares apud Deum patronos, inter quos, sicut praecipuum locum obtinet Deipara Virgo, ita merito impensius est tum colenda, tum inuocanda. Deinde, praeter apostolorum principes Petrum et Paulum, accuratius uenerentur Michaëlem archangelum, ecclesiae Christi uniuersae praepositum. Similiter et eum angelum unusquisque colat, quem ex diuina bonitate sibi tutelarem et custodem accepit. Denique, ex aulae coelestis ciuibus quisque sibi deligat certos patronos, quos prae caeteris speciali deuotione ac ueneratione prosequatur.

10. Ad haec sacrosanctum Eucharistiae sacramentum, non solum in templis asseruatum, uenerabundi supplicesque adorabunt, uerum etiam dum in plateis aliquo defertur, aut alias in supplicatione publica circumfertur, pari honore afficient. Sed et reliquiis imaginibusque sanctorum debitam uenerationem deferre non negligent.

11. Verum ne diuturnitas in orando studiis literarum detrimentum afferat, neue omnino breuior, quam par sit, saluti incommodet, haec inter uitanda extrema adhibebitur moderatio, ut ma-

tutinae orationi detur dimidiata hora, unus uero quadrans orationi ante prandium tribuatur: alius item examini conscientiae, quod fiet quum sunt ituri cubitum; quae temporum distinctio pulsu campanulae ad initium et finem circumscribetur; ad cuius etiam campanae signum conuenient ad alias suas obedientias, ut erunt instructi.

12. Reliquum uero temporis, quod illis ab oratione, cibo sumendo, somno, ac honestis recreationibus supererit, totum studiis iis diligenter impendent, ad quae a maioribus suis erunt destinati; in quibus ita insudabunt, ut tandem aliquando ecclesiae Dei possint prodesse. Praeceptores proinde suos amabunt ac uerebuntur, et erunt illis obedientes, ac eorum solicitudini sua diligentia respondebunt.

13. Illud etiam in primis curabunt, ut doctrinam christianam diligenter ediscant, et singulis mensibus confessario, praescripto a Superiore, sua peccata confiteantur, atque etiam sanctissimum Eucharistiae sacramentum sumant, si id confessarius consuluerit. Quin etiam qui recens uenerint, siue conuictores, siue alumni, post unam aut alteram confessionem particularem, confitebuntur generaliter, instructi primum diligenter a Superiore.

14. Sacras conciones attente audient; atque ut modum probe ac fideliter exercendi uerbi ministerium, tantopere in ecclesia Dei necessarium, consequantur, aliquando conciones habebunt in refectorio, prout illis fuerit a Superiore constitutum. Similiter et diuinis officiis intererunt diebus festis, et ea exercebunt commode, ut paulatim iis ministeriis assuescant, quae debebunt ipsi aliquando exercere ; quanquam, quid in hoc genere illis erit praestandum, praescribet R.mus D.nus Episcopus.

15. Suis locis ac temporibus seruabitur silentium, nempe in mensa, dum sumitur cibus, et quibus temporibus praescribet Superior non esse tempus terendum colloquiis.

16. Quando autem cum aliis colloqui permittitur, diligenter attendendum est, ne lingua absque freno in sermonem aut uanum, aut scurrilem, aut lasciuum, aut arrogantem, aut maledicum soluatur. Quin et maiore cura cauendum erit mendacium, periurium, et ne omnino iurent; et in summa omne uerbum, quo di-

uina maiestas quoquo modo offenditur. *Omnis sermo malus,* inquit Apostolus, *ex ore uestro non procedat: sed si quis bonus ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus* [3]. Secum ergo reputet ingenuarum disciplinarum candidatus puritatem modestiamque sermonis ad se cum primis pertinere.

17. Haec uirtus, modestia inquam, non solum in sermone, sed etiam in omni opere relucere debet; ut, exempli gratia, in mensa uelocitas in edendo aut bibendo euitari debet, quemadmodum et nimia tarditas (nam de turpissimo ebrietatis uitio, et id genus aliis, non est hic sermo, quia huiusmodi nec nominari, nedum fieri debent inter uirtutum amatores), manuum item gesticulatio, pedum uacillatio, capitis in hanc uel illam partem facilis conuersio, oculorum uagus discursus; quod honestatis genus non in mensa solum, sed ubique obseruari debet. Incessus quoque sit grauis ac bene compositus, omnis leuitatis expers, siue domi siue foris ingredi oporteat.

18. Huc pertinet ut nullus domo egrediatur absque facultate Superioris, et socio accepto ab eodem; neque externum aliquem ad collegium admittet; sed neque literas aut accipiet, aut dabit, nisi prius eas Superiori exhibuerit. Cum autem ad scholas uel ad templum illis erit egrediendum, bini procedent, ab uno uel altero de Societate, qui eos subsequatur, deducti.

19. Nulli fas erit rem ullam uel minimi pretii aut dare aut uendere, inscio Superiore, quemadmodum nec dono accipere, eo nesciente, licitum erit, aut pecunias apud se retinere; quas apud eos, qui curam habebunt legitimam rei pecuniariae, deponet, qui illi in usus duntaxat necessarios insumendas restituent. De permutatione siue librorum, siue aliarum rerum, idem esto prorsus iudicium. Libros uero nullos retineant, qui prius non sint a Superiore approbati.

20. Mundities ac rerum ordo ac decentia ad unguem in omni re et ubique seruetur, in cubiculo, in suppellectili, in corpore, in uestitu. Ad externarum autem rerum conseruationem ea ab omnibus cura adhibeatur, quam singulis ratio charitasque prae-

---

[3] Ephes., IV, 29.

scribunt. Nec etiam tamdiu aut calceos, aut caligas, aut reliqua corporis indumenta quisquam gestabit, donec omnino, uel siue maiori dispendio, reparari nequeant. Sed ubi primum aduerterit quicquam horum incipere lacerari, illud curabit ilico reficiendum.

21. In summa, cogitent omnes genuina adolescentium ornamenta esse: Primum, pietatem mentis et affectus deuotionem; deinde modestiam, simplicitatem, et uerecundiam, loquacitatis omnisque temeritatis expultricem: ad quas uirtutes strenue capescendas debent toto pectore anhelare; nam si his iuuentus uel tenera aetas destituatur, uix ullum futurae probitatis relinquitur inditium.

22. Quamobrem boni consulent omnes superiorum suorum reprehensiones [demisso animo audiendo], si quando contigerit eos [regulas] [a] transgredi uel minus diligenter obseruare; libenterque admittent ac prompte exequentur poenitentias omnes, etiam publicas, quae illis pro suis erratis iniungentur. Si quis autem (quod Deus auertat) fuerit discolus, nec possit ad disciplinam facile adduci, sciat se e collegio eiiciendum mandato Reverendissimi, ne alios corrumpat uel eis sit offendiculo. Amen.

Inscriptio, ut videtur, manu P. Didaci Jimenez. † Regulae pro seminario Olomucensi.

127

†

INSTRUCTIO PRO PRAEFECTO SEMINARII OLOMUCENSIS [1]

1. Etsi Praefectus totius Seminarii superior sit, illius tamen omnimodam superintendentiam Rectori collegii nostri commissam esse non ignoret; ob eamque causam cum eo de rebus omnibus iuxta ipsius praescriptum conferet, et ex ipsius iuditio ac di-

[1] Ex apographo antiquo, in cod. *Instruct., 1546-82,* ff. 140 et 141.

[a] *In ms. desiderantur ea, quae inter uncinos in hac periodo addidimus: sensus, ut legenti patet, imperfectus relictus erat.*

rectione Seminarium administrabit, ut, hac necessariae subordinationis harmonia seruata, gubernatio prospere succedat.

2. Tota illius cura et occupatio in eo potissimum uersabitur, ut studiosorum Seminarii profectum in pietate christiana, probatis moribus et honestis literarum studiis, iuxta scopum illis praefixum, diligenter promoueat ad maiorem Dei Domini nostri gloriam. Itaque in administratione rerum temporalium nullo modo se implicabit, sed hanc curam Seminarii oeconomo relinquet, qui rationes dati et accepti Reverendissimo reddendas seruabit; quanquam curare ut oeconomus prouideat Seminario de rebus necessariis, ad eum pertinebit, et oeconomus illi obedire tenebitur quantum ad prouissionem earum rerum, quas Praefectus illi praescribet.

3. Praefectus in sua gubernatione sit strenuus et diligens, fortis item ac suauis; et ita mansuetudinem cum seueritate coniungat, ut omnes, qui sub eius obedientia erunt, ad sui amorem et reuerentiam inuitet, efficiatque ut plane intelligant ipsum etiam rigorem, si quando is adhibendus erit, ex spiritu lenitatis proficisci, et ut uirtutis potius amore, quam formidine poenae, uitium odio prosequantur.

4. Circa disciplinam Seminarii, cum in eo duo studiosorum genera instituantur, alumni et conuictores, ita illi, tanquam ecclesiastici futuri, exactiori disciplina exercendi sunt, ut tamen ab omnibus in uniuersum exacta quaedam disciplina requiri debeat. Vbi enim disciplina non est, ibi rerum omnium perturbationem ac licentiam regnare necesse est. Vt autem hoc facilius assequatur, ipsemet, omnibus prauis affectibus purgatus, humilis in sui abnegatione, tranquillus, et in exteriori homine ad aedificationem compositus esse studeat, omnisque uirtutis ac perfectionis exemplum in seipso suis ostendat. Nam totius familiae status et ordo nutabit, si, quod requiritur in corpore, non inueniatur in capite, cum integritas praesidentium salus sit subditorum.

5. Curet regulas Seminarii diligenter ab omnibus seruari, et ad earum memoriam renouandam, easdem initio non solum cuiusque mensis coram omnibus, dum cibus sumitur, ex sugge-

stu legi, sed etiam bene descriptas et tabellae adiuntas publice affigi. Habeat etiam ipse uel aliquis alius, a Rectore collegii designatus (si ipse non posset), alternis saltem hebdomadis exhortationem, qua omnes instituantur in pietate, et ad profectum in omnibus uirtutibus ac studiis inuitentur.

6. Non ferat inter domesticos perturbationem uel iram mutuam; quae si accideret, curet ut primo quoque tempore satisfactione debita, et poenitentia, si opus erit, in gratiam redeant. Poenitentiae porro imponantur, pro grauioribus delictis, pueris quidem ferulae et flagellum, maioribus autem disciplina uel quid simile, aut aequiualens, cum consilio et approbatione Rectoris; pro leuioribus uero, seruire mensae, stando comedere, non egredi ad hortum, demere aliquid ex cibo et potu, etc. Huiusmodi autem omnis seueritatis hic scopus esse debet, ut delinquentes, utili rubore suffulti, ad emendationem sui et maiorem profectum excitentur. Poenitentiae enim tanquam medicinae ad morbos animi uel depellendos uel anteuertendos adhiberi debent.

7. Curet per se et per socios sibi designatos, ut studiosi Seminarii progressum faciant in uirtutibus, moribus et literis, discant bene scribere, careant impedimentis distrahentibus, et habeant commoda, quae iuuant studia, ut libros, disputationes, repetitiones et alia exercitia literaria; et se studiorum eorum peculiarem exactorem esse debere, persuasum habeat.

8. Summa cura puritatis et honestatis habeatur uel in uerbis ipsis et gestibus, in quibus, si quid ab honestate alienum contingeret, seuere puniri debebit. Et ob eam causam diligenter consideret Praefectus quis cum quo uersetur domi forisque, et caueat inordinatam suorum conuersationem inter se et cum externis. Quin ipse quoque attendat, ne in familiaritate et indulgentia cum quibusdam modum excedat et alios offendat.

9. Aegrotantium cura diligens habeatur, ut christiana charitas requirit, et infirmitates moderatione rerum et actionum omnium anteuertantur; recreationes quoque post prandium et coenam et infra hebdomadam, ut in collegio nostro moris est, agantur, in quibus, crescente numero, pares cum paribus congregabuntur, hoc est, parui cum paruis, maiores cum maioribus,

alumni cum alumnis, in separatis locis, si hoc Seminarii disciplinae expedire uidebitur, ubi, a clamoribus et leuitatibus abstinentes, modeste hilarem conuersationem et recreationem agent.

10. In mensa, dum sumitur cibus, lectio instituatur, in qua primo loco proponatur caput unum ex Scriptura per ordinem, deinde subsequatur lectio, modo homiliarum, modo historiae alicuius, modo libelli pii, ad deuotionem excitandam. Vesperi addatur lectio martyrologii et Sancti diei sequentis ex breuiario, si propriam habuerit, uel lectio, uel concio [a], quae ab alumnis ordine instituetur, ut modum concionandi paulatim assequantur. Poterunt etiam illis temporibus orationes et carmina nonnunquam pronunciari, et disputationes uel repetitiones aliquando institui ad exercenda studiosorum ingenia.

11. Detur opera ut tota domus sit munda et ut omnia mundissime fiant. Et famulorum profectus in timore Dei et christiana institutione non negligatur.

12. In admittendis et eiiciendis ex Seminario, tam famulis quam studiosis, nihil penitus fiat sine consensu Rectoris, qui uoluntatem R.^{mi} Episcopi perspectam habere curabit, ut, quod est in regula Seminarii constitutum, seruetur.

13. Nullas regulas uel consuetudines abroget nec inducat inconsulto Rectore, sed secundum eas, quas habet, gubernet Seminarium; et uideat ut ordinate procedatur in horis cuiuis exercitio uel actioni designatis, quarum admoneantur omnes signo campanulae; mutet uero horas pro rei et temporis exigentia, iuxta ordinem sibi a Rectore collegii traditum.

14. Sine licentia Rectoris, externi ne admittantur ad cohabitationem nec ad hospitium, ut in Seminario pernoctent, neque ad capiendum cibum inuitentur. Quod si aliquem inuitari contingat, religiosae nihilominus frugalitatis ratio habeatur. Mulieres uero nec pedem intra ianuam Seminarii inferre permittantur. Nullus uicissim nostrorum, qui sunt in Seminario, ad externorum conuiuia sine eadem licentia accedat; aut negotia alicuius momenti, uel quae obedientiae subordinationem quouis modo laedere possint, cum quoquam, inconsulto Rectore, pertractent.

---

[a] *Ms.,* uel lectioni, uel concioni.

15. Praefecti obedientiae, quicumque ex nostris sunt in Seminario, immediate subiecti erunt; et ipse illorum apud studiosos, quorum curam in singulos distribuet, authoritatem tuebitur, ut ipsorum ministerium utilius esse possit. Tam ipse uero quam illi praebeant omnibus exemplum in religiosis uirtutibus, praesertim in obedientia, proximorum dilectione, laborum tolerantia, sui uictoria et humilitate; vitent singularitatem in cibo et in aliarum rerum usu, quantum fieri potest. Communes Societatis regulas, quoad poterunt, seruent, et in familiaritate ac indulgentia cum quibusdam alios ne offendant; omnesque Rectori collegii nostri statutis diebus confitebuntur, nisi aliud ipsi uideretur.

16. In re tam ardua, sibi diffidens omnino, speret tamen magno animo a Deo sibi gratiam ad suum munus bene obeundum praestandam esse, et ad eam impetrandam ostium diuinae bonitatis crebro desideriis et orationibus pulset. Quotidie uero in examine conscientiae officii sui defectus obseruet, et libenter de iis, quae ad personam et officium suum pertinent, se admoneri, praecipue a suo Superiore, patiatur. De rebus autem Seminarii et profectus suorum scribet ordinarie ad Prouincialem initio cuiusque mensis.

A tergo bis. † Instructio pro Praefecto Seminarii Olomucensis.

MONUMENTA BELGII [1]

128

QUAE DIXIT R. P. NATALIS LOUANII [2]

Promoueantur nostri in theologia alibi quam hic, scilicet, Treueris, vel iusta nostras facultates, nisi parentes soluant, vel alioqui parua impensa sit facienda : non tamen promouebuntur sine licentia Generalis.

Magistri etiam et sacerdotes et monachi conuictores subsint eisdem legibus reliquorum conuictorum, nec exeant sine licentia.

Possunt nostri ire ad actus, in quibus chirotecae accipiuntur, donec Pater Generalis aliquid de hac re statuat.

Audiantur confessiones collegialium externorum in eorum collegiis; melius vero esset si venirent ad nos. Eorum regentes rogandi sunt ut mittantur: ne tamen ita agamus, ut videri possimus illud ambire, vel monachos velle excludere.

Cum veniunt ad vesperas, vel etiam aliquando ad missam ad sacellum nostrum conuictores, veniunt simul omnes cum praefecto eorum vel subpraefecto, vel etiam tertio illo fratre, qui apud illos est, donec redeant ad cubicula sua. Nec absque facultate vel peculiari vel generali permittatur eos cum aliquibus vel ex nostris vel externis loqui. Cum etiam eunt ad scholas suas,

---

[1] Belgium hic intelligimus regnum, nostris his temporibus existens. Quemadmodum in monumentis Galliae, Germaniae et Austriae fecimus, ea tantum ex singulis monumentis decerpimus, quae ad studia referuntur.

[2] Ex parvo codice in 8.°, codici *Natal. instr. Germ.* inserto et Romam misso; scriptum est enim a tergo ultimi folii: «Romam mittendum ex collegio Louaniensi.» Totus hic parvus codex ab uno librario conscriptus est litteris valde minutis. Foliis 262-273 (347-357) coalescit, quorum ultimum folium, praeter dictam inscriptionem et hanc aliam «Ordinationes R. P. Natalis Louanii», nihil aliud habet, nec quo tempore datae sint hae ordinationes ibi dicitur. Valde probabiliter anno 1566 datas fuisse credimus.

quatenus fieri potest, si non possit adesse illis obseruator, e nostris sit saltem aliquis ex eorum numero, qui eo munere fungatur, et referat ad praefectum.

Pennas, cartam et atramentum habeant a nostris conuictores, non ita vt nos vendamus illis, sed ne illi egrediantur ad illas minutias.

Adhibeatur cura, et seria quidem, ut qui ex nostris frequentant scholas publicas, habeant suum obseruatorem ex nostris, quoad eius fieri poterit, et exigat rationem Rector, et intelligat quomodo se gerant, et det operam vt nullam faciant iacturam disciplinae religiosae. Ex his, si qui fuerint probati, possunt designari ad colloquia et consuetudinem habendam cum scholasticis externis, et illos hortari ad pietatem, ad frequentationem etiam sacramentorum poenitentiae et eucharistiae.

Quoad eius fieri potest, detur opera vt seruetur regula conuictorum, quae interdicit ne habeant pecunias, sed eas deponant apud praefectum suum.

Pueri, qui sunt capaces virgarum, ne eximantur, sed castigentur.

Cum conuictores veniant ad Rectorem petituri facultatem domo egrediendi, vel remittat ad ipsum praefectum, vel ne det licentiam ipso inconsulto: nec vtile est eis facultatem a praefecto acceptam reuocare; et si fiat, fiat per eundem.

Penae pecuniariae tollantur in collegio conuictorum, sed succedat obiurgatio priuata vel publica, vel aliae penae, quae videntur consentaneae.

Nemo fratrum eat ad lectiones aut ad alia loca solus.

Louanii uidentur solum debere habitare scholastici, qui sunt theologi uel philosophi.

Acta Lutheri ne legantur in refectorio nostro uel conuictorum.

Quod attinet ad fundationem uel augmentum huius collegii, mihi ita videretur: primum, vt hic non suscipiatur schola artium, quandoquidem non possemus illam nec accipere nec conseruare absque magna difficultate atque offensione facultatis artisticae, praesertim cum nunquam illud possit illis persuaderi, vt nos

doceamus gratis, quod est, ut ipsi interpretantur, auditores illorum auocare ad nos. Nec theologum professorem publicum ordinarium in scholis theologicis censerem dandum, cum nec ex ea parte possimus offensionem vitare facultatis theologicae, et contentiones, quae essent nobis molestissimae, nec possemus non facere aliquam iacturam disciplinae nostrae religiosae propter eorum statuta. Illud est reliquum, ut suscipiamus curam scholae triuialis quinque classium, ut solemus. Sed tamen harum curam non censeo suscipiendam, nisi habita fundatione et dotatione, qua possint sustentari vel 30, vel saltem 25 e nostris. De hac fundatione, si veniat Rex et ego adsim, potero agere apud Regem, uel apud alios, si qui sint, qui possint ad hanc fundationem adduci. Si ego non adsim, id poterit curare Prouintialis, in sua etiam subordinatione Rector Louaniensis. Hoc si non succedat, vel interim dum non fit, poterunt nostri consistere in ea mediocritate, in qua nunc viuunt, nec suscipere vllam obligationem. Tantum danda esset opera, ut possemus quamplurimos allicere ad Societatem, verum iuxta rationem instituti nostri et consuetudinem. Id fiet, si possimus habere vnum latinum concionatorem, qui, etiamsi non continenter, saltem certis temporibus posset illud ministerium obire.

Proderit etiam, imo necessarium erit, ut sint confessarii idonei, tum etiam ut ad piscationem destinentur aliqui e nostris selecti. Esset praeterea vtile in primis, vt in hoc collegio esset aliquis e nostris doctus theologus, qui posset nostris praelegere familiariter theologicam aliquam lectionem, et praeesse actibus et exercitationibus, tum theologicis, tum philosophicis, priuatim. Nec tamen fortassis esset inutile, etiamsi maior videatur suscipi obligatio, vt publice etiam hoc fiat, hoc est, vt ad hanc lectionem theologicam domesticam et disputationes admittantur externi scholastici, si bona gratia fieri possit, vtriusque facultatis. Hoc tempore tamen nullus debet huic lectioni praefici ex prouintia, cum, qui possint hanc lectionem habere, vel officium praestare, sint ad grauiora onera necessarii. Esset optandum, atque adeo enixe curandum, ut Pater Generalis mitteret vnum theologum, qui illud ministerium obiret, etc.

Non videtur recipiendus inter conuictores, qui sua quadra esset victurus.

Consuetudo abrogetur, quae habet, vt certo loco sit parata ceruisia conuictoribus, ut bibere possint quando volunt bibere; sed ceruisiam habeat ianitor conuictorum, et ad eum veniant qui debent bibere. Et si non posset introduci facile ut petant facultatem bibendi a praefecto aut a subpraefecto suo, saltem ianitor det quidem omnibus qui petunt; sed obseruet si quis frequentius aut intemperantius bibat, et de illis referat ad praefectum.

Conuictores ferula aut virga solum percutiantur; et potest id fieri per aliquem ex nostris coadiutoribus.

Conuictoribus ad recreationem ne concedatur vt longius proficiscantur, quam ad medium uel vnum miliare, nisi ad prandium sumendum ; et cum haec facultas illis dabitur, Rector dabit illis tantum impensae, et etiam paulo minus, quam erant insumpturi domi; et habebit rationem eius expensae, quam ipsi volent de suo addere, ut sit moderata. Ita fiet ut non possent ipsi uel eorum parentes conqueri, quod uel nos lucrum velimus facere, vel quod ipsis concedamus nimias expensas.

Det operam seriam Rector, ut proficiant in literis et moribus conuictores, et vt cibi commode condiantur.

De exercitiis et disputationibus theologicis constituet Prouintialis.

Propter difficultates et murmurationes, quas pati possumus ex commensalibus, primum non videntur retinendi, qui difficulter emendantur, praesertim si aliis nocent, sed celeriter dimittendi. Ita fiet vt, conseruatis modestis, et ipsi proficient, et satisfiet parentibus, et nihil patiemur obmurmurationum propter ipsos: iungetur disciplina et cura peculiaris non solum praefecti eorum, sed Rectoris et Prouintialis.

Designetur certus dies, quo egeant tonsore conuictores, et domum euocetur ad ipsos, ne ipsi ea occasione vagentur: similiter etiam potest vocari sutor.

Inter conuictores possunt quidem magistri recipi, sed curandum est vt sint modestissimi; et disertissime illis est renuntian-

dum se propter magisterium non minus fore obligatos omnibus obseruationibus et regulis domesticis.

DE PERSONIS

Audiant theologi nostri duas lectiones Hunei [3] et Michaëlis [4], et frequentent disputationes collegii theologorum et scholae, et repetant domesticam lectionem quotidie, et alternis diebus de lectionibus disputent, quemadmodum expositum est P. Costero [5]. Praeterea octauo quoque die disputent de omnibus disputationibus totius septimanae.

Philosophi sequentur suas disputationes ordinarias, et tamen singulis mensibus semel conueniant ad disputationes eorum magistri artium.

Quos libros habituri sint scholastici, censebit Rector et praefectus studiorum.

Ratio studiorum theologiae Louanii hec seruari poterit. Audiant nostri duas lectiones publicas : vnam D. Michaëlis ex sacris Scripturis ante meridiem, alteram post meridiem D. Hunei ex Magistro sententiarum ; domi autem audient aliam lectionem ex diuo Thoma. Preuidebunt lectionem audiendam domi a P. Maximiliano [6], et auditam mox repetent bini aut terni praesente

---

[3] «Augustinus Hunnaeus mechliniensis..., theologiae doctor et rector lovaniensis academiae († 10. Sept. 1577, secundum alios 8. Sept. 1578) qui *summam s. Thomae* ad vetustos codices exactam et emendatam edidit... Partem quoque habuit in edendis bibliis polyglottis antwerpiensibus.» HURTER, *Nomenclator liter. theol. cathol.*, t. I, pag. 2 (edit. alt.)

[4] «Michaël Bajus (de Bay) jansenismi praecursor, Melini in Belgio n. 1513. Absolutis Lovanii studiis doctrina sua promeruit cathedram philosophicam et dum Leonardus Hasselt Tridenti degeret, s. Scripturae interpretandae pro illo supplevit munus: Hasselt defuncto, in cathedra successit (1552), quam etiam ad mortem usque tenuit... († 16. Sept. 1589).» HURTER, loco citato, pag. 66.

[5] P. Francisco Costero (Coster).

[6] P. Maximiliano a Capella (de la Chapelle). Paulo superius, in hoc ipso scripto (inter ea quae suppressa sunt) P. Maximilianus dicitur consiliarius Rectoris et Provincialis; et praeterea, «doceat priuatim clausis ianuis aliquid ex diuo Thoma, quod dicet P. Natalis antequam decedat, et sit praefectus studiorum omnium, quamdiu hic erit, et praesidebit disputationibus theologicis.»

magistro. Alternis diebus certa hora conuenient, et magistrum consulent de dubiis, quae circa lectionem occurrerint; aut, si nihil proponendum occurrat, magister ipse rogabit ab aliquo, quo pacto haec aut illa difficultas resoluatur. Vel, si neque hic quicquam interrogandum aut examinandum videatur, inter se discipuli conferendo aut interrogando disputabunt. Singulis diebus dominicis ab vno auditorum theses proponentur de iis, quae tota hebdomada praelecta fuerint. Semel vero in mense, solemniores instituentur disputationes, ad quas philosophi etiam conuenient.

129

†
Jhus

GENERALIS ORDO COLLEGII TORNACENSIS [1]

Dabit signum pulsu campanae excitator hora quarta, ut omnes surgant, et statim uiset singula cubicula, et obseruabit an surgant, et jubebit surgere: ministrabit etiam lumen si necessum erit, et deferet ad Superiorem si qui sint in surgendo negligentiores.

Surget autem excitator quarto horae ante quartam, et ibit cubitum antequam alii item quarto horae; nam erit alius, qui signum dabit ut eant cubitum fratres, de quo inferius dicetur.

Hora quarta cum dimidia pulsabitur ad orationem.

Quod uero tempus intercedit [2], eo surgent fratres, component lectulum, necessaria naturae obibunt, si velint, ac demum parabunt se ad orationem. Itaque cum audietur signum orationis, parati iam, eam cum gratia Domini agredientur deuote.

Hora quinta pulsabitur pro fine orationis et pro missa fratrum communi: ad hanc tamen missam non uenient praeceptores nec scholastici nostri, sed quod intercedit temporis ad sextam usque, id dabunt studiis suis; audient uero missam scholasticorum.

---

[1] Ex archetypo, a P. Jimenez scripto et a P. Natali emendato, in cod. *Natal. instr. Germ.*, ff. 284-295 (365-375). Praeter emendationes et additiones non paucas, quas italicis typis notamus, aliquot integra folia propria manu exaravit P. Natalis, ut suo loco dicetur.

[2] Scilicet, inter horam quartam et quartam cum dimidio.

Hora sexta pulsabitur ad lectiones.

Hora septima cum dimidia pulsabitur ad missam scholasticorum. Post missam, si qui sint ientaturi, iis dabitur ientaculum; quod tamen non dabitur (nisi aliqua cogat singularis necessitas, de consilio medici) quo die sacram communionem sumunt fratres; nec etiam die veneris, quo die, ex recepta consuetudine, habet abstinentiam Societas, *nisi ea hebdomade sit ieiunium.*

Hora nona pulsabitur rursus ad lectiones; decima uero ad finem lectionum; et statim in collegio pulsabitur ad examen, cui dabitur quartum horae, quo elapso, pulsabitur ad prandium. Ad primam autem mensam conuenient omnes, nisi qui licentiam habeant uel generalem uel particularem ueniendi ad secundam.

Expleto prandio, pulsabitur ad secundam mensam, et incipiet simul quies uel recreatio eorum, qui comederint in prima mensa. Dabitur uero quieti vna hora, quam aliquis e fratribus obseruabit ex horologio arenario: ea expleta, dabitur signum receptui. Dabitur item sua hora recreationis iis, qui comederint in secunda mensa, cuius finis significabitur per campanulam manualem.

Hora prima pulsabitur ad lectiones *prolixo tantum pulsu:* venient autem ea hora praeceptores ad classes, tantum ut uisant scholasticos, et jubeant dare operam uel compositioni, uel aliis studiis, et statim redibunt ad *sua cubicula*. Porro erit in singulis classibus vnus ex maioribus *designatus,* qui nomine praeceptoris alios contineat in officio, et deferat ad praeceptorem, si quis uel inquiete uel immodeste egerit.

Hora secunda pulsabitur concissis illis pulsibus et intermissis, ac tunc uenient ad classes singuli praeceptores ad suas lectiones enarrandas.

Hora tertia pulsabitur ad finem lectionum; et ea hora, quae intercedet usque ad quartam, dabitur aliquid otii scholasticis, ut, si qui sunt sumpturi merendam, id faciant; et reliquum tempus dent studiis usque ad quartam.

Rursus quarta hora pulsabitur ad lectiones, et quinta cum dimidia ad finem lectionum.

Hora sexta cum quarto pulsabitur ad exercitium corporale, cui omnes uacabunt, qui corporaliter non exercentur interdiu.

Erit uero in exercitiis corporalibus uerrere cubiculum, uerrere loca comunia collegii, exerceri in horto, uel aliud opus corporale obire, quod praescripserit Rector.

Hora sexta cum dimidia pulsabitur ad finem exercitii corporalis et simul ad coenam.

Post coenam obseruabuntur recreationes primae et 2.ae mensae, quemadmodum ad prandium diximus; ita tamen ut, quod erit signum finis primae quietis, eo signo conuocentur fratres ad litanias (quando erunt recitandae).

Hora octaua cum tribus quartis pulsabitur ad examen et praeparationem ut eant cubitum fratres.

Hora nona pulsabitur ad lectum ut eant omnes, et vnus constituetur, qui inuisat cubicula omnia ea hora, et obseruet si qui sint tardiores, et referat ad Superiorem, cuius etiam nomine poterit jubere ut eant cubitum. Is vero, cuius erit haec cura, quandoquidem quartum unum erit daturus huic curae et eo tardius *iturus* cubitum, *accipiet* quartum horae mane ad somnum postquam surrexerint fratres.

Praeter superiores omnes occupationes, quod tempus erit reliquum, id occupabunt singuli in suis obedientiis, quas singuli intelligent ex ratione sui offitii et Superioris praescripto.

Ematur campana duplo maior uel paulo amplius quam ea, quam habent nunc in collegio pro scholis: haec maior in alterius locum substituetur, et illa ad collegium transferetur ad distinguendas horas domestici ordinis.

Vbi [3] nullum occurret in hebdomade festum, die mercurii a prandio nulla fiet lectio, et dabitur ocium tum nostris, tum commensalibus et capetis [4]: poterunt quidem nostri cantare eo tempore et ludere iis ludis, quibus commensales et capetae, sed inter se ludent, nunquam cum commensalibus vel capetis: et id facient segregati ab aliis, et eo loco, vbi minime ab externis audiantur, quoad eius fieri poterit.

---

[3] Ab hoc verbo usque ad titulum «De commensalibus» totum est autographum Natalis.

[4] Sub finem hujus scripti eos vocat pauperes, et addit: «Veste item vtantur superiori oblonga honesti alicuius coloris...»

Diebus sabbatinis recitabuntur lectiones totius hebdomadis mane; a prandio vero disputationes agitabuntur in classibus inter scholasticos.

Diebus dominicis nostri, praeter tempus ordinarium orationis, habebunt 4.[um] horae ante sacram communionem, quo se et ad illam parabunt; item aliud 4.[um] post missam, in qua communicauerint; sed hanc orationem habebunt in loco vbi audient missam. Simul et finis huius 4.[i] signatur concisis paucis pulsibus. Audient eo die concionem et lectionem sacram, si qua habeatur. Poterit ipsis eo die concedi vt eant deambulatum in campum, non per vrbem, nisi eant ad aliquam sacram aedem deuotionis causa, vel visitatum decumbentes in xenodochio: reliquum tempus dabunt studiis suis.

Diebus festis, si celebriora sint media hebdomade, nec die lunae nec sabbati poterit concedi nostris fratribus communio extra ordinem. Reliqua intellige agenda vt superiori § dixi de die dominico..

QUEMADMODUM SIT CAMPANA SIGNUM DANDUM SCHOLIS

Paululum ante 6 horam pulsatur paulo prolixius, vt si dicas per spacium 2 miserere, et erit hic pulsus plenus et continuus: hoc autem pulsu intelliguntur conuocati scholastici ad scholas. Intermisso dein spacio 2 miserere, pulsabitur paululum concisis et interpollatis pulsibus ad arcessendos praeceptores. Expleta hora 6, concise pulsabitur paululum, vt scholis significetur esse expletam horam.

Ad 7 cum dimidia pulsabitur pleno pulsu paululum ad finem lectionum, et ad missam, vt eant scholastici.

Hora 9.[a] pulsabitur paululum pleno pulsu, et conuenient praeceptores ad scholas, vbi intelligitur iam esse congregatos auditores.

Paululum ante 10 pulsabitur intermissis illis pulsibus, et, audita 10, pulsabitur pleno pulsu ad finem lectionum omnium.

Hora prima pulsabitur prolixius paulo, ad spacium scilicet 2 miserere.

Hora 2 pulsabitur concise, sed paulo prolixius, ad euocandos ad classem praeceptores.

Hora 3.ª pulsabitur parum pro fine eius lectionis plene; eam vero horam dabunt exercitiis suis scholastici.

Hora 4 pulsabitur plene vt redeant praeceptores ad classes.

Hora 5 paululum pulsabitur concise, vt intelligatur hora 5 praeteriisse.

Paululum ante 5 cum dimidia pulsabitur concise, et ad dimidium pulsabitur plene ad finem omnium lectionum.

†

QUEMADMODUM DANDUM SIT SIGNUM CAMPANA IN COLLEGIO

Quibus horis et ad quid sit pulsandum, id diximus superius in generali ordine; ratio vero pulsandi sic erit.

Ad surgendum e lecto, ad missam communem, ad prandium et coenam primo et 2.°, ad finem prandii et coenae et finem primae recreationis, et vt eant cubitum fratres, pulsabitur pleno et continuato pulsu; reliqui erunt pulsus concisi et intermissi.

†

DE COMMENSALIBUS [5]

Curam accipit commensalium Societas, etiamsi grauis ea uideatur, ut hac etiam ex parte det operam iuuandae iuuentuti et diligentius et familiarius: illo *praeterea* spectat, si qui ex his commensalibus sua uoluntate et iuditio ex concessione item parentum uel eorum, quibus legitima illorum cura incumbit uel tutella, uelint ad nostram Societatem uenire, ut hac *simul* ex parte prouentum accipiat Societas. Hi igitur uel non sunt recipiendi, uel singulari cura et diligentia sunt gubernandi, ut siue ad Societatem ueniant, instructi sint et moribus et litteris, siue ad suos redeant, possint *virtutibus esse et litteris* excellentes.

Qui commensalibus praeficientur, hi sint e nostris selecti, magnae scilicet et probatae uirtutis et religionis.

Ratio uero gubernationis commensalium erit, ut, tametsi et

---

[5] Hic redit manus Patris Jimenez.

plus temporis et operae sint daturi litterarum studiis, tamen primaria ac potissima cura sit, ut proficiant in uirtutibus, quae christianum hominem decent, ex quibus uirtutibus earumque exercitiis studia omnia et litterae proficiscantur et fiant illustres. Nam illae tandem sunt litterae christianae, quae ab spiritu, affectu et deuotione christiana ducuntur, atque his imbuuntur et informantur. Quemadmodum autem haec ratio obseruari debeat, id tradetur suis regulis, ad quas spectabunt qui eos erunt gubernaturi.

Habitabunt commensales, non intra collegium nostrum, sed in aliqua domo proxima collegio: quod si hoc fieri non possit, et in aliqua parte collegii sit necessum illos collocare, quemadmodum hoc tempore Tornaci, ita tamen separabuntur, ac si in alia essent domo: habebunt, scilicet, suam januam ad vrbem; et, edificato pariete inter nostram et illorum habitationem, poterit in eo aperiri janua, quae ad utramque habitationem pertineat, cuius clauem utriusque collegii Rector habebit.

Surgent eadem hora qua nostri: instruentur uero omnes, cum primum euigilauerint a somno, ut conuertant statim animum deuote ad Deum eiusque diuinam inuocationem ; ac consignent se signo crucis, recitent simbolum apostolicum, praeterea dominicam orationem et salutationem angelicam, cum sese induunt. Recitent praeterea illam orationem, quae dicitur ad primam: « Domine Deus omnipotens, qui ad principium huius diei,» etc. Commendent se beatae Uirgini Mariae, omnibus angelis et sanctis Dei, ac nominatim suo angelo Custodi.

Deinde cooperiant lectum suum decenter, et si quid necessariae rei sint acturi, id faciant ; et hora quarta cum dimidia, ad signum campanae, veniant omnes ad orationem, quam singuli facient in eodem loco, qui poterit esse domesticum sacellum. *Suo loco item simul habebunt orationem capetae.* Ratio uero orationis eorum erit haec: Legent horas diuae Mariae Uirginis, uel etiam officium diuinae Sapientiae [6], uel recitabunt preces ex rossario,

[6] «*Preces horariae de aeterna Dei Sapientia Iesu Christo Domino nostro,* quae a Beato Henrico Susone O. Pr. conscriptae esse ferebantur, in «Catechismo Catholico... Autore D. Petro Canisio» etc., Antverpiae anno 1561 a Ioanne Bellero typis descripto comparent et postea, Canisio iu-

uel orabunt pro defunctis, uel recitabunt psalmos poenitentiales cum litaniis; uel si qui erunt, qui aliquam habeant exercitationem in oratione mentali, iis concedetur ut mentaliter etiam orent. Itaque ratio orationis dispensabitur pro captu singulorum; et in quibus orationibus maiorem senserint deuotionem, illae eis praescribentur. Doceantur autem quemadmodum deuote sint oraturi, magna scilicet adhibita humilitate et simplicitate animi, magna attentione, magna reuerentia; nam qui orat Deum, ante diuinum eius conspectum ac thronum immensae maiestatis et infinitae potestatis consistit, ac Deum alloquitur : ante sanctos item consistit, qui sanctos orat et illos alloquitur. Hac uel simili ratione instituendi sunt pueri a tenera aetate, ut attente, reuerenter et deuote orent. Doceantur item ut diligenter se exerceant in gratiarum actione, agnoscentes benefitia, quae et acceperunt a Deo et accipiunt in dies. Doceantur quae sint petituri a Deo in oratione et a sanctis. Postremo doceantur rationem obsecrationis, ut, quae petunt, per ea media petant, per quae Dominus uult nostras petitiones et orationes exaudire. Illud uero non praetermittatur, ut doceantur singulis diebus propositum melioris et sincerioris uitae renouare, quasi si nihil in eam usque horam Domino seruierint. Petant a Deo gratiam, qua possint iam tunc primum illi seruire, eius mandata custodire, ad uberiorem uitae christianae frugem contendere: confirment simul propositum, uelle se cum Domini gratia, quaecumque sint *eo die* cogitaturi, loquuturi, acturi, ea omnia ad maiorem omnipotentis Dei gloriam et honorem exequi *velle*.

Curetur ut commensales, praeter horas beatae Mariae et rosarium, libellos aliquos habeant, qui possint illos promouere ad pietatem, quales sunt, liber meditationum diui Augustini, diui Bernardi, libellus diui Vincentii [7], liber Gersonis de imitatione

---

bente vel probante, eiusdem «Parvo catechismo Catholicorum» saepe additae atque ab ipso in «Manuale Catholicorum» insertae et vehementer commendatae sunt». BRAUNSBERGER, *B. P. Canisii epistulae,* vol. II, pag. 721, annot. 1.

[7] «*Tractatus de vita spirituali, siue de interiori homine*. Saepius vna editus cum meditationibus Sanctorum Augustini et Bernardi, et cum speculo

Christi, et si quos alios censebit peculiariter esse utiles, qui illis praeerit.

Habebuntur praeterea in eorum collegio libri comunes, qui illis possint ad pietatem et deuotionem conferre, quales sunt uitae Sanctorum, uitae Patrum, Cassianus, diuus Bernardus, vita Christi ex Ludolpho cartusiano, aliquot etiam opuscula ex Dionisio cartusiano, et si qui alii sint futuri utiles.

Hora 6 ibunt omnes ad classes.

Hora 7 *cum dimidia* audient missam; instruentur uero peculiariter et diligenter, quanta animi deuotione, atentione et reuerentia sint missam audituri. Id fiet si de mysteriis, quae aguntur in missa, admoneantur, et de iis potissimum, quae summa sunt, de consecratione sacrosancti corporis et sanguinis Jesu Christi, et de sacrificio atque oblatione sacrosancta.

Docebuntur ut atente et deuote audiant, quae alta uoce loquitur sacerdos; ubi uero summisse loquitur, poterunt ipsi orare. Accipient uero uim et efficatiam, a missa sacrosancta eiusque misteriis et diuina uirtute, in orationibus suis, *quum missam audient.*

Audita missa, accipient ientaculum.

Quod reliquum est temporis usque ad prandium, dabunt uel studiis priuatis, uel lectionibus audiendis et repetendis etc. Cum uero pulsabitur pro primo ad prandium, tunc intermittent studia, et legant illo quarto horae aliquem librum deuotum, uel aliquid ex suis horis precariis.

Docebuntur ut inter prandendum sint modestissimi, decenter et absque ingluuiei uel uoracitatis significatione comedant, sobrie bibant; breuiter, nulla in re excedant modum rectae rationis. Attendant interim, ut aliquem fructum capiant ex lectione, quae illis fit prandentibus. Respondeant et attendant benedictioni mensae et gratiarum actioni tum modeste, tum deuote.

Etiamsi sint futuri famuli collegii, quorum sit primaria cura mensis inseruiendi, *erit* tamen aliquis ex commensalibus, qui

---

Religiosorum B. nostri Humberti, et alibi. Magdeburgi anno 1493». ALTAMURA, *Biblioth. Dominic.*, anno 1419.

mensae *inseruiat:* ex ipsis etiam suis hebdomadibus designabuntur, qui sint in mensa lecturi.

A prandio dabitur illis vna hora, qua agent otium, liberale quidem illud et honestum: licebit autem illis ea hora ludere; ludi uero illorum erunt uel globis, si ludant ad *armillam,* uel ad stillum ferreis uel lapideis *discis* exerceantur, uel etiam tabellis in mensa. Reliquum temporis usque ad finem lectionum dabunt uel studiis priuatis, uel lectionibus audiendis etc. Sed, ubi lectiones intermittuntur, poterit illis dari merenda, si ea est horum puerorum consuetudo *vel necessitas.*

Post finem lectionum mediam horam, quae erit proxima coenae, habebunt uacuam a studiis : illam poterunt dare exercitio corporali, componendis et uerrendis cubiculis, locis comunibus, et aliis exercitiis, quae ipsis a Superioribus praescribentur.

De coena et otio post coenam idem fiat atque dictum est ad prandium; quod supererit temporis usque ad *quadrantem* [a] horae proximum somno, dabunt studiis.

Quadrans uero horae, somno proximus, examini conscientiae, et praeparationi ut eant cubitum, dabunt : examen conscientiae docebuntur habere ad rationem illius quotidiani, quod traditur in exercitiis.

Praeparatio uero eo spectabit, ut componant animum ad deuotionem et pietatem, comendantes se Deo, beatae Virgini, omnibus angelis et sanctis, et nominatim suo angelo Custodi. Poterunt uero recitare, ubi exuunt uestes, Credo, Pater noster, Auemaria et orationem Completorii: «Uisita, quaesumus, Domine, habitationem istam» etc.; uel illum hymnum: «Christe, qui lux es et dies, noctis tenebras detegis», etc. [b].

Nullus recipiatur in commensalium numerum, nisi faciat primum confessionem generalem; et ad hanc rite peragendam continebitur in cubiculo 2 aut 3 dies. Quod si hoc non videatur esse opere precium in sui ingressu exigere, curetur tamen vt illis id persuadeat confessarius suo tempore, vbi videbitur vtile futurum.

---

a *Prius* quartam.

b *Quae sequuntur usque ad finem hujus scripti, manu P. Natalis sunt exarata.*

Diebus dominicis et festis audient concionem et lectionem sacram, si qua habebitur; et his diebus ludent ante coenam vna hora, vel ducentur deambulatum extra vrbem, vel ad celebrem aliquam aedem deuotionis causa: reliquum tempus dabunt studiis.

Singulis mensibus confitebuntur, et si qui sint, etc.

Quibus diebus sunt intermissiones studiorum, tempus illud totum vacabunt a studiis, et permittetur illis ludus vel aliud honestum ac liberale ocium.

Ediscent omnes doctrinam xpianam.

Erunt in obedientia Superioris sui et ministri, et si qui praeterea illis peculiariter praeficientur.

Domi si aliqui erunt, qui aliquorum consuetudine non iuuentur, his illorum consuetudo interdicitur, ne inuicem possint conuenire et colloqui; et grauis irrogetur poenitentia, si quis sit huius regulae praeuaricator.

Nullus poterit extra collegium suum egredi, nisi habita legitima licentia et accepto comite ex obedientia.

Et domi et foris singulari modestia et magna cum aedificatione versentur, et studeant in dies, non in studiis solum, sed in xpiana. pietate et virtute proficere.

Si quam illis faciant vel reprehensionem vel poenitentiam sui praefecti, eam et modeste accipiant, et dent operam vt fructum inde percipiant.

Si quis iniuriam alteri dixerit et quacumque ratione fuerit conuiciatus, ei grauis poenitentia iniungatur.

Vt honesta et liberalis eluceat inter eos conuersatio, nec se inuicem tangant, nisi vbi quis nouus venit domum vel e collegio discedit, illum amplexari poterunt in significationem mutuae charitatis.

Animi mundiciem, compositionem et ordinem studeant corporis, vestium et suarum rerum omnium mundicie, compositione, ordine, re ipsa exprimere.

Curent bonam corporis valetudinem conseruare; quod si quid sentiant aduersae valetudinis, si quid sibi nocere, siue in ratione victus, siue in exercitationibus, id Rectori significent.

Nec suas nec alterius pecunias apud se habebunt, nec apud

alium quempiam, quam apud Rectorem vel oeconomum; et, accepta a Rectore facultate, ement, si quid erunt empturi.

Nec scribant nec recipiant literas, inscio Rectore, qui eorum literas, siue quas mittent siue quas scribent, perleget; et in ipsius erit arbitrio situm, an sint mittendae necne.

Postremo totos se permittent commensales gubernationi suorum praefectorum, et enixe dabunt operam vt singularem accipiant in dies in virtutibus et litteris prouentum. Ut ergo maiorem curam, studium, diligentiam, operam in illis instituendis consumit Societas, eo eniteat magis eorum virtus et eruditio.

Nullum e commensalibus recipiet Rector vel etiam Prouincialis ad Societatem, nisi accedat consensus eorum, qui legittimam habent eorum curam vel tutelam.

Qui praeerit commensalibus, is erit in obedientia Rectoris collegii: quare cura quidem immediata commensalium incumbet eorum praefecto, mediata vero Rectori collegii; sed ita tamen hanc curam exercebit Rector, vt praefecti sui auctoritatem apud commensales non tantum non eleuet et infirmet, sed auctiorem etiam reddat et firmiorem.

Hae regulae exponentur commensalibus vbi domum sunt recipiendi, et promittent illas se esse obseruaturos donec in collegio maneant.

Qui aluntur domi pauperes, ad hos gubernandos subseruient etiam eaedem regulae atque commensalibus; videtur tamen aliquid illis disciplinae maioris addendum. Itaque hi confitebuntur 15 quoque die et sacram communionem accipient, nisi de communione aliter statuat Superior vel confessarius in re praesenti: tum quotidie vnum psalmum e 7 penitentialibus recitabunt cum litaniis pro benefactoribus viuis et defunctis. Item, comedent hi separatim, et minorem habebunt portionem victus quam commensales. Breuiter: vt sunt pauperes, ita in maiori externi hominis humilitate continebuntur et exercebuntur, et separati habitabunt a comensalibus [c].

---

c *Quae sequuntur sunt cancellata:* Nullo pacto videtur esse consultum vt Societas accipiat vel gerat pecuniarum et victus [curam] vel commensalibus vel capetis.

Et vt de his aliquid addamus, primum videntur hi certa ratione accipiendi: primum, vt non solum generalem faciant confessionem vbi sunt domum recipiendi, sed vt vacent exercitiis spiritualibus primae hebdomadis, si id ferat eorum captus; deinde aliquid polliceantur in obedientia districtius quam commensales, vt futuros se esse clericos et daturos operam iuuando proximo, si id legittime possint praestare. Veste item vtantur superiori oblonga honesti alicuius coloris, qui non facile patiatur ab externa iniuria.

Singulares cubabunt tum commensales, tum pauperes.

Vt synceritatem paupertatis conseruet Societas, et caueat ne aliquam habere videatur speciem auaritiae vel lucri, penitus videtur esse consultum vt curam non accipiat vel gerat pecuniarum, e quibus sunt alendi commensales et pauperes, nec victus illis administrandi prouinciam. Haec administratio dabitur alicui homini probo et viro frugi, qui tum domi quidem cum ipsis habitet; et exigat quas dissoluunt pecunias commensales pro victu, et quae dantur item ad alendos pauperes; et accepta ratione victus quotidiani, qua alendi sunt commensales, tum pauperes (quam rationem constituent canonici, quos eligat eorum capitulum ad hanc curam habendam et iuuandum collegium), curabit totam administrationem victus quotidiani. Erit autem hic in obedientia praefecti commensalium et pauperum. Itaque obseruabit praefectus an obseruet oeconomus rationem illi datam a canonicis; et curabit, si plus minus fiat, vt illa obseruetur: hic oeconomus suam rationem dati et accepti habebit semper diserte expeditam ac paratam, quam reddet canonicis, vbi ipsi volent.

Quod reliquum est curae, incumbet Societati; gubernabit enim illam domum Societas in rebus omnibus, quae ad mores, quae ad studia literarum attinent, quae ad omnem domus administrationem et ordinem.

Praeficiet autem illi domui Societas primo praefectum, dein ministrum, praeterea ianitorem, nisi aliquis secularis occurrat, quem habeat probatum Rector. Quod si numerus augeatur commensalium, erit operae precium augere sua propositione, qui sub ministro curam aliquam accipiant ad gubernandam et in officio

et obedientia continendam multitudinem. Reliqui, qui inseruient in illorum domo, non erunt e nostris, sed studiose conquirentur, qui illis seruiant, probatae vitae famuli: poterunt tamen, qui cupiunt in Societatem recipi, illis in seruitium dari, quasi seruiant xenodochio antequam ad Societatem recipiantur.

Qui e nostris praeerunt commensalibus et pauperibus, ii alentur illorum impensa; adhiberi tamen poterit haec moderatio, vt si paruus sit illorum numerus, collegium nostrum aliquam partem soluat nostrorum impensae [d].

In folio 296 v, Natalis manu. Tornaci. Quae dixi in collegiis, etc.

130

DISPOSITIO UARIARUM RERUM

IN COLLEGIO TORNACENSI [1].

De emendandis libris, et quid de illis sit agendum, qui sunt reseruati, dicendum Rectori.

Praescribatur quemadmodum sint libri scolasticorum emendandi.

Omni studio et diligentia disquiratur si quem possint habere, qui in scolis nostris sit corrector.

Tonos faciant diebus dominicis et festiuis statim post recreationem prandii, terni; semel in mense omnes; aliis diebus particulares, ut scilicet faciant ad comunium tonorum imitationem; de alia materia faciant similes tonos, id est, in simili actione exerceantur.

Singulis diebus dominicis et festis diebus contionabitur aliquis e nostris in refectorio: huic dabitur materia proxima illa hora contionis, qua paret contionem: non contionabuntur, qui uel

---

[1] Ex apographo coaevo, in cod. *Natal. instr. Germ.*, fol. 299 (378).

[d] *Post praecedentia scriptum est Natalis manu, sed postea cancellatum:* Praeerit hoc tempore commensalibus et capetis P. Vincentius; eius minister erit magister Nicolaus.

sunt coadiutores temporales, vel qui pro coadiutoribus corporalibus sunt recepti.

Nil accipiant scolastici pro uictoria in classe, ne orationem quidem dominicam recitet victus: in ludo poterit victus recitare orationem dominicam.

Nomine meo poterit Rector conuenire canonicos, et exponere[re] nos etiam (etsi non sit consuetudo Societatis) tamen probare, ut operam demus pueris alphabetariis in eorum gratiam, quod hanc intelleximus eorum esse voluntatem, nostra igitur uoluntas est hanc curam suscipere; curent ut habeamus locum vbi isti doceantur; vel, si uelint expectare donec veniat Prouincialis, cum eo res haec poterit transigi; ille enim a me habebit facultatem.

131

QUAE DIXIT P. NATALIS

IN COLLEGIO DIONANTINO [1]

DE SCHOLIS

Nullus ex vna classe promoueatur ad superiorem, nisi idoneus, vel omnino cuius influentia dissimulari [non] possit propter importunitatem parentum: quod si contingeret vt aliquis, elapso tempore (quo debuisset proficere in sua classe), non perfecisset, tamen et vrgerent parentes vt progrederetur ad superiores, admonendus esset pater eum non profecisse, nec spem esse vt proficiat, et tamen non excludendum ex classibus, si ipse nolit; non posse tamen nobis dari culpae si non proficiat: hoc agendum est prius quam dimittatur.

Quoad eius fieri poterit, in classibus singulis vnus sit, qui doceat omnes lectiones, praeterquam in vltima classe: ibi neces-

---

[1] Ex parvo codice in 8.°, codici *Natal. instr. Germ.* inserto, ff. 275-283 (358-364). Nullibi Natalis manus apparet. In ultimo folio haec habetur inscriptio: «$\overset{\dagger}{\text{Jhs}}$. Ordinationes P. Natalis Dionanti (iij?), Augusto, anno 1567.» Sic in ms.; sed Natalis non venit Dionantum ante diem 16 Augusti 1567, ut constat ex epistola ipsius ad S. Franciscum Borgiam, Leodii 14 Augusti 1567 data.

sum est praeceptorem primarium habere alium, qui illum adiuuet, propter multitudinem puerorum.

Animaduertat tamen Superior ne debilitentur nimium professores; tum enim posset dari qui eos iuuaret: erit necessarium semper habere aliquem, qui possit dari adiutor classibus.

Qui praeceptores soli gubernabunt classem, hi ne occupentur vel domi vel apud commensales, quoad eius fieri poterit.

Admittantur pueri etiam quatuor annorum, et nihil in hac re mutetur quemadmodum hactenus. Cum vero serio agetur de fundatione huius collegii, etiam tum admittantur.

Si contingeret, quod sunt minati canonici, vt vellent aliquem alium praeceptorem loco M. Bartholomei [2] praeficere pueris, accurremus ad consules, et agemus causam nostram diligenter, nos studiose docuisse illos pueros; nescire nos causam quare canonici fuerint offensi; nostra voluntate nos non esse deserturos illam prouinciam, nisi ipsi velint; ex ipsis nos pendere, non ex canonicis, et nihil nos esse remissuros de illa prouisione, quam nobis hactenus dederunt; etiamsi scolam illam non gubernemus apud canonicos, esse administrandam apud nos.

Puerorum quatuor aut quinque annorum poterit is, qui praeest illi classi, dare curam aliquibus ex maioribus eiusdem classis, vt eos doceant, vel audiant eorum recitationes, saltem quando sunt discessuri ex scola; et quemadmodum de aliis solent facere, ita de his reddant certiores parentes, si absunt.

P. Bartholomeo adiungetur coadiutor in classibus suis M. Joannes antuerpiensis [3], vt ipse sit primarius preceptor et M. Joannes sub illo, vt P. Bartholomeus doceat quidem suos

[2] In catalogo collegii Dionantini ter de P. Bartholomaeo agitur, at semper suppresso cognomine. Ait enim: «P. Bartholomeus perseueret in suis exercitiis, et habeat Rector curam eius valetudinis, et non erit necessum vt hinc ad aliud collegium discedat.» Et paulo inferius: «Consiliarii Rectoris: P. Leonardus, P. Joannes Lamberti et P. Bartholomeus...» Vide etiam sequentem annotat.

[3] In catalogo, in superiori annotatione citato, vocatur Joannes Roberti. Sic enim dicitur: «M. Joannes Roberti exercebit se in studio priuato, et in refectorio legendo, et concionando aliquando, vt possit expedire linguam, et possit esse vtilis ministerio collegii. Erit socius classico P. Bartholomei in vltima classe.»

figuristas vt decet. Iuuetur autem vel ibi vel in alia classe a M. Joanne; quemadmodum autem ab ipso sit iuuandus et quibus in rebus, id constituat consulte Rector. Et ita constituat vt omnes simul possint audire missam; eam vero audient post horam octauam, qua hora veniet ad scholas P. Bartholomeus cum socio coadiutore, et inde binos cum summa modestia ducent ad templum, vbi celebrabit quotidie sacrum M. Bartholomeus; et interim M. Joannes continebit eos in disciplina, et modestia, et honestate, ut legant in suis libellis, vel recitent rosarium, et sint deuoti. Ad celebrandum pro pueris habeat vestimenta vndecumque, etiamsi esset necessum domestica mittere quotidie. Quod vero attinet ad tempus antequam veniant praeceptores ad classes, iniuste accusamur, quod sint inquieti et parum modesti pueri; suscipimus enim curam praesentium, non absentium; et tamen diligenter curabit Rector, vt P. Bartholomeus designet aliquos ex discipulis suis probatiores, qui curam habeant quo tempore expectantur praeceptores, quoad fieri poterit, ut contineant eos in disciplina, et deferant ad praeceptorem, cum primum venerit, quinam immodeste se gesserint; et his obseruatoribus iniunget praeceptor vt tempestiue veniant ad classes.

Quot attinet ad missam diebus dominicis et festiuis, et vesperas, plane profiteamur nos non esse curaturos eos qui canunt, sed tantum reliquos, qui, quemadmodum hactenus, continebuntur in disciplina et modestia ab vno ex nostris: is poterit esse M. Joannes antuerpiensis, vel alius, ne sit molestum vni semper idem facere.

Pueri cogantur venire ad templum diebus dominicis et festis, quemadmodum solebant venire antequam nostri venirent.

Habeant certum tempus, quo sumant ientaculum et merendam, et praemittant suam orationem, quemadmodum hactenus fecerunt; et tamen potest indulgeri paruulis, vt ei videbitur, non grandioribus, vt extra tempus illud aliquid cibi possint capere.

Letaniae, quoad suppetent cantores, qui eas cantu figurato possint cantare, eo cantu cantentur, quemadmodum hactenus factum est: vbi vero deessent cantores, ex iudicio Rectoris, ne omittantur quidem, sed canantur cantu gregoriano.

DE ALIIS REBUS COLLEGII

Quod attinet ad summam totius negotii de fundando collegio, primum hoc anno nihil videtur intermittendum de exercitiis vel ministeriis, quae hactenus obiuimus.

Preterea speramus firmum esse, quod dixit nobis consul Fabius, securos nos esse debere quod accipiemus trecentos florenos, quemadmodum hactenus anno etiam proximo, qui incipiet a Septembri.

Ante elapsum annum oportuno tempore videretur agendum de fundatione, primum apud Episcopum [4], a quo intelligamus num cum ipso res tota sit agenda aduocatis dionantensibus, aut cum eius voluntate, cum dionantensibus Dionanti. Ratio autem huius tractationis videtur haec esse posse. Primum, vt dicamus illis aperte indulgentia eorum, qui hoc collegium inchoarunt, factum esse, vt institutum Societatis de fundandis collegiis non seruaretur, et plures darentur lectiones et praeceptores, quam pro mediocritate fundationis, quae hic sperari potest. Itaque consultum videri ad perpetuitatem collegii, vt firmiter alia ratio collegii instituatur iuxta Societatis consuetudinem. Proponeretur illis ratio primi ordinis collegiorum Patris Lainez.

Deinde illud etiam est agendum, vt nostrae illae tres scolae sint simul, nec teneamur scolae canonicorum praeesse, vel ducere pueros ad eorum ecclesiam. Erit danda etiam opera, vt, vendita vel commutata hac domo, quam eminus, aliam habeamus, quam poterimus proximam templi sancti Michaëlis: deinde vt habeamus vsum liberum templi diui Michaëlis ad ministeria Societatis exercenda absque vlla obligatione; et nominatim illa conditio nullo pacto est admittenda, quam hactenus videntur exigere a nostris, vt nullum possimus extra collegium dimittere absque consensu senatus.

---

[4] Leodiensis episcopus (1562-1580) fuit Gerhardus van Goesbeck, primum autem coadjutor; nam ejus praedecessor, qui supremum diem obiit 26 Januarii anni 1565, usque ad diem 22 Julii 1563 non resignavit. Vide GAMS, *Series episc.*

Haec ita agenda videntur iuxta Societatis institutum et instructionem, quam misit Pater Generalis ad R. P. Natalem, etiamsi non acceperit hactenus formulam; et tamen videtur esse difficile post tantam indulgentiam, qua vsi sunt, qui hoc collegium inchoarunt, propter etiam tenuitatem oppidi et paruum vsum ciuium in his rebus, cum etiam Episcopus videatur tenuiter fauere huic collegio, videtur (inquam) difficile propter has et alias rationes illis proponere summum ius et exactionem fundandi collegii. Igitur, si Patri videretur nostro, nos putaremus sat esse, si proponeremus illis tres quidem classes, etiam cum obligatione, explicaremus etiam Societatis consuetudinem de concionatore absque vlla obligatione, neque exigeremus dotationem maiorem, quam quae sufficeret ad alendos quindecim.

Libros obscenos, vt Marcialem, Terentium, habeat Rector: posset tamen concedere praeceptoribus, ita tamen vt nihil obsceni legant; et cum fuerit impressus Martialis castus, nulli concedatur integer, atque ideo videntur comburendi: chiliades etiam Erasmi habeat, et possit concedere legentibus, sed ita vt restituant. Poterunt habere compendium adagiorum, commentaria prohibitorum authorum in libros ethnicorum, praeceptores, qui illos interpretantur, hac lege, vt, si quid inter legendum occurrat, quod attineat ad religionem quoquo pacto, id puncto ad marginem notent, et ostendant Rectori. Nullos alios libros haereticos possit legere quispiam, nec domi habere.

Caueant nostri cum legunt Ferum [5], ne illius phrasi siue modo loquendi, quo nonnunquam videtur ad haereticorum modum accedere, vtantur. Quoad eius fieri poterit, nihil legent nostri, etiam ad explicandos authores quos enarrant, quod ad lasciuiam spectat, vel eorum animos turbet in hoc genere.

Ne semper eat idem Pater aut frater cum commensalibus ad campos, vt omnes possint se recreare vicissim cum fratribus;

---

[5] «*Ioannes Ferus* (Wild † 1554), O. Min... In Novi Test. libris explicandis a novis haereticorum sententiis non satis cavit; quare Dominicus Soto vehementer eum aggressus est, et commentarii Evangeliorum in indicem librorum prohibitorum sunt inscripti, donec corrigerentur.» Cornely, *Introductio in V. T. libros sacros,* t. I, pag. 693.

nam qui eunt cum commensalibus, illi amittunt eo die recreationem suam. Cum commensalibus non debet ludere, sed eos obseruare.

Si his, quae accipiunt a ciuitate, satis commode sustentari non possint, erit illis liberum petere eleemosynas, vel ab abbatibus, vel ab Episcopo, vel ab aliis nobilibus et primariis viris, et his, a quibus expectari posse videbuntur; nam cum non sit collegium fundatum, debet, si egeat, petere eleemosynas.

Poenitentiae non semper dentur per vnum, sed in vno cubiculo per suum praefectum, et in alio per alium apud commensales.

Dentur quidem hae poenitentiae commensalibus, quae solent dari hoc tempore; et tamen, si viderentur per illas non proficere, vel eas contemnere, possunt vsurpare aliquas ex illis, quae fuerunt praeterito tempore, vel alias.

Qui e nostris habitant cum commensalibus, habeant scrinia, vbi suas res reponant, etiam clausa.

Vno quadrante ante coenam pulsetur campana, vt solet in aliis collegiis fieri.

Die dominico a prandio non concedatur ludus commensalibus; sed caeteris diebus concedi potest, tam a prandio quam a coena, iuxta arbitrium Superioris: potest totus remitti, si videatur.

Literae, quas mittunt ad commensales, qui illos alunt hic, aut quas ipsi ab eisdem recipiunt, nihil est quod videant nostri: reliquas videat eorum praefectus.

Habeatur obseruatio, qui possint alloqui commensales, et cum illis agant, quae ad literas et aedificationem pertinent.

Qui praesunt commensalibus, vt habeant curam aliarum rerum, ita praecipue debent habere rerum spiritualium, et inter eos confessarius curabit eos instruere in rebus spiritualibus.

132

QUAE VISA FUERUNT REFERENDA

AD PATREM NOSTRUM

EX HIS, QUAE DIXIT P. NATALIS IN COLLEGIO DIONANTENSI [1]

[Sequuntur quinque paragraphi praecedentis monumenti (131), quorum primus incipit hoc modo: «De aliis rebus collegii. Quod attinet ad summam totius negotii...»; et quintus sic desinit: «neque exigeremus dotationem maiorem, quam quae sufficeret ad alendos quindecim.»]

Consulat Pater Prouincialis Generalem, an debeant miscere aquam vino.

Idem faciat de lusu pilae.

Possunt ludere damis, vt consuerunt nostri, interea dum Romam scribitur.

---

[1] Ex apographo coaevo, Romam misso, in cod. *Natal. instr. Germ.*, fol. 259. De tempore, quo hae instructiones datae sunt, vide dicta in numero praecedenti.

APPENDIX

I

P. Joannes Fernandez

P. Hieronymo Natali

Roma 20 Novembris 1575 [1].

Epistola necrologica, in qua eximiae virtutes et gloriosa mors Patris Ledesmae narrantur.

Pax Xpi. etc.

Etsi multis occupationibus impeditus, vix (ut ita dicam) respirare detur, nam praeter lectiones quotidianas D. Mathaei, quas in scholis nostris habeo, insuper hoc anno sancto in ecclesia nostra Epistolas D. Pauli singulis diebus dominicis et festis populo pro suggestu explicare iussus sum; nihilominus tamen, quia mihi occasio scribendi R.ae V.ae (quem ego charissimum habeo) sese obtulit, et materia rara, ac sine dubio aedificationis non exiguae, omnibus impedimentis remotis, alacer ad scribendum, si non pro rei dignitate, saltem pro desiderio et pro viribus, animum alioquin pigritantem induxi.

Placuit divinae Bonitati et Providentiae hoc anno sancto, die 18 Novembris, ad se vocare Patrem nostrum Jacobum Ledesmam, doctorem theologum, et nostrum omnium in studiis literarum praefectum et moderatorem non poenitendum in hoc Romano collegio, cuius mors non minus nos omnes, qui praesentes eramus, quam absentes (erat enim cunctis fama clarissima notus) in Domino aedificavit, et ad omne genus virtutis illos etiam, qui inter nos velocius et alacrius currunt, inflammavit, et quasi adhibitis calcaribus ad maiora impulit capessenda. Creditur autem eum ex nimio labore in resolvendis casibus conscientiae in D. Petri Poenitentiariae collegio (ubi hoc anno sancto fuit) occurrentibus, morbum capitis contraxisse, de quo et mortuus est. Confluebant enim ad eum omnes, tam nostri Patres, quam extranei, tum incolae, tum ex omnibus nationibus peregrini, tamquam ad oraculum quoddam, ut de suis conscientiis et negotiis

[1] Ex apographo, in cod. *Epist. Italiae, 1575*, fol. 49. Aliud extat exemplar in codice *Vocationes illustres*, t. I, n. 90.

resolutionem dilucidam habere possent, quibus indefessus ille die noctuque satisfacere volens, nulli labori parcebat: tanta charitate Christi flagrabat homo Dei!

Cum vero in morbum incidisset, vocato ad se P. Rectori [2] et se male habere dixit, et quasi certitudinem, quod Deus eum vocaret, cum tamen vix tunc lenta febricula teneretur; idque tertio eisdem verbis confirmavit, cum P. Rector assereret se tali tempore et loco non credere huiusmodi revelationibus; immo, etsi verae essent, debere eum Dominum rogare ut se collegio illi et peregrinis aliisque tantisper concederet; idque obnixe P. Rector petebat, dicens: Tua tibi, Pater, merita manent. At ille: Non est, inquit, opus; iam extat anni jubilaei finis. Et tua, inquit P. Rector, scripta tam varia, tam utilia, quae bona ex parte sunt imperfecta? Nihil, inquit, refert; fuerunt etiam imperfecta et Patris Laynez et D. Thomae opera et aliorum.

Voluit ergo sibi adhuc integris sensibus omnia sacramenta ministrari. Cum vero corpus Dominicum in viaticum de Ecclesiae more accipere debuisset, manibus et oculis in coelum elevatis, clara voce longam habuit orationem, qua invocavit Trinitatem ineffabilem, omnesque, cum Regina coelorum, Sanctos et Beatos, inter quos animam suam Patri quoque Ignatio commendavit; et Patres et Fratres, Dei servos, quos potuit, nominibus propriis compellavit, maxime illos, quorum animas post in paradisi gaudiis se visurum sperabat, ita ut ad lacrymas, quas ipse copiose fundebat, omnes moverit circumstantes, et cunctorum animis liquefactis pietatem ingesserit singularem.

Caeterum Pater quidam, spiritualis confessor eius, rogavit eum paulo post ut aliquid illi de sua vocatione et de his, quae Deus ipsi communicaverat, in aedificationem Patrum Fratrumque nostrorum revelare in confessione vellet, data sibi facultate, ut illa, post mortem eius, in gloriam Dei divulgaret. Acquievit Pater tandem (quae sua erat pietas et religio) precibus confessoris, nonnullaque ex multis clara voce narravit, ex quibus quidem ego cum aliis, quae etiam ex eius oratione cognovi, breviter huic epistolae inseram, ut R.ª V.ª (si ei visum fuerit) per provinciam suam ad collegia nostrae Societatis exemplar mittat, ut nullus tantae sanctitatis exemplo privetur, quando Deus illud nobis in nostram utilitatem reliquit.

Pater ante hos 20 annos se ad Societatem a Domino vocatum explicuit; fuit enim in eam admissus vivente Patre nostro sanctae memoriae Ignatio; sed cum ante ingressum dubius esset an perseverare posset, et maxime de castitatis voto emittendo sollicitus esset et anxius, confortatus est mirifice responso cujusdam

---

[2] Rector collegii Romani ab anno 1574 ad an. 1583 fuit P. Ludovicus Maselli. Sic in catal. rectorum collegii Romani.

Patris Societatis, nomine Leonardi [3], qui, cum magnae sanctitatis opinione, collegii Coloniensis rector fuit: erat autem responsum quasi miraculosum. Quia, cum P. Ledesma obambularet haesitans cogitatione, an perseverare posset, nihilque de sua fluctuatione P. Leonardo praeindicasset, ille tamen, quasi divinitus, ad cogitationes occultas respondit ei, dicens: Quid fluctuas? Quid haesitas? Sine dubio perseverabis in Societate. Bono animo esto.

Deinde bonus hic Pater, cum esset Augustae, adhuc pro dono perseverantiae castitatisque sollicitus, orationi vacans, ecce Christus Dominus (sicut olim nostro P. Ignatio) similiter illi forma visibili apparuit, promisitque perseverantiam et similiter castitatis donum, quod tantopere desiderabat. Sed cum hanc visionem P. Ledesma suo confessori narraret, rogatus fuit ab eo sub qua forma vel habitu Christum Dominum conspexisset. Cui ille respondit se, prae magnitudine gaudii et stuporis, quo fuerat repletus, nihil aliud advertere potuisse, nisi quod Christus ei loqueretur et laetissimo vultu haec ei verba diceret, super humanum intellectum suavissima, quibus ossium illi medullas iubilo et consolatione repleverat, et in extasim raptum, quasi extra se ipsum elevaret.

Post haec, cum per Brixinum iter fáceret, in eandem cogitationem de castitate servanda incidit; et cum oraret instanter, ecce Virgo Deipara in forma visibili, pulchrior sole, astitit illi, tribus comitata sociis, quas statim agnovit: 1.ª erat Virgo et martir Catharina, alia S.ᵗᵃ Catharina Senensis, 3.ª S.ᵗᵃ Maria Magdalena. Promisit autem ei Virgo Mater donum castitatis cum perseverantia usque ad mortem; et tu, inquit, me videbis in morte tua iterum, et experimento disces quantum sit hoc donum puritatis, et quantam tibi gloriam pariet. Hoc idem illi tres S. Virginis Matris sociae et testes promissionis asseverarunt, coeperuntque, illo audiente, canere suavissime dicentes:

> Quantum est donum castitatis,
> quod Deus confert pietatis!

Postremo, ut alia multa praetermittam, cum iam Pater iste Romae receptus esset, et ad mensam fuisset P. Vicarii generalis invitatus, Jacobi scilicet Laynez, et aliis Patribus praesentibus, qui assistere consueverunt P. N. Ignatio, in tantum raptus est et super se ipsum divinis quibusdam igniculis elevatus, ut sibi cum S. Paulo in paradiso esse videretur, tanta repletus dulcedine, ut omnem sensum humanum superet. Deinde, cum ad se reversus esset, et dubitaret an habere posset in Societate magistrum spiritualem, qui doceret eum quomodo in his gerere se

[3] Leonardi Kessel.

deberet, advertit Patrem Laynez bon. mem. attentum esse et considerare faciem eius diligenter, atque vultu annuere illi, dicentem, non defuturum illi magistrum, quasi quod cogitationes eius cognovisset. Tunc surrexit P. Laynez et, eum manu tenens, bono animo esse iussit, seque illi magistrum in spiritualibus obtulit.

Post haec satis in Societatis proposito Pater hic tandem confirmatus, saepissimeque divinis consolationibus, tantum brevi profectum in omni virtutum genere fecit, ut merito rebus ipsis ostenderit veras fuisse coelestes, quas fuerat expertus, visitationes; a fructibus enim arbor cognoscitur [4]. Quamvis autem innumerae sint, quae de virtutibus eius dici poterant, quatuor tantum, quasi bigas ceu mirabiles colligationes aut combinationes (ut ita dixerim), quas singulariter in illo fuisse perspeximus, brevi constringam.

Prima virtutum biga fuit, scientia singularis, doctrinaque varia et excellens cum humilitate summa. Porro huius eruditio Patris tota Italia celebris erat, et nobis, qui cum illo familiariter egimus, admirabilis. Hanc tamen ille sic modeste occultabat cum opus erat, sic eam discrete communicabat et simpliciter, cum proximus indigebat, sic quoque profuse, cum res postularet, servatis humilitatis summae ponderibus, ut omnes in admirationem raperet.

2.ª biga virtutum fuit, ingenium naturale perspicax, discursivum, acutum, circumspectum exactissime; ex alia vero parte, quod eiusmodi ingeniis raro accidit, tanta pietas et devotionis candor, ut nullus rusticus aut simplex anus sic pie calculos benedictos, aquam sanctam, parvas imagines, oratiunculas devotas et omne genus pietatis et religionis exactissime complecti soleat, sicut ipse, omnia pie interpretatus, omni pietati facilem se praebens et propensissimum, quod certe nunquam alias vidi.

3.ª colligatio diversarum virtutum fuit, summa diligentia in omnibus rebus, quas gerendas ei obedientia imposuisset, cum summa patientia et molestiarum tolerantia, quod etiam rarum est in eodem homine reperire (qui enim diligentissimus natura fuerit, profecto cholericus esse solet, et non in extremo patiens et mansuetus). Hic autem Pater, in exequendo munere suo, quasi leo, circuibat quaerens hinc inde praedam [5]; in tolerandis vero contradictionibus, quasi agnus mansuetus, aut quasi columba. Porro nemini parcebat, quin ei diceret quid opus esse ad suum munus recte gerendum videretur. Sed neque cuiquam asperitatem ostendebat, etiamsi proterve reluctantem et contradicentem

---

[4] MATTH., VII, 17-20.
[5] 1.ª PETR., V, 8.

videret; ita cunctis amabilis et venerabilis erat, cunctis utilis, omnibus amicus, onerosus nemini.

4.ª virtutum copula ceu coniunctio fuit, zelus eximius, quo, saepe inflammatus, Superiores ipsos certiores de minutissimis etiam subditorum defectibus faciebat, ut omnibus prospiceretur in Domino; et ex alia parte tanta resignatio proprii iuditii et obedientia intellectus, ut, cum Superior diceret condescendendum esse infirmis, et eius sententiae (quae omnia reformare voluisset) contradiceret, statim penitus acquiesceret cum tanto respectu erga Superiorem, ut detecto capite vel ipsi ministro loqueretur, nec latum quidem unguem ab ordine obedientiae discederet aut mente dissentire auderet.

Hae sunt quatuor bigae singulares, quas, qui in illo experti sumus, non possumus non mirari, et in hoc Patre divinam quandam Spiritus sancti assistentiam recognoscere. Erat enim totus Deo deditus, parcus in loquendo cum loqui opus non erat, copiosissimus cum opus erat, semper subridens, semper subtristis, ut altero laetitiam ingereret omnibus et cordis pacem prae se ferret, altero vero nec ipse dissolveretur, nec alios dissolvi permitteret.

Numquam otiosus visus est; numquam extra rem confabulabatur; numquam in carnis desideriis curam egit; immo neque recreationi vix unquam vacare potuit, aut quovis privilegio spirituali uti, cum iam et senescere inciperet et debilis esset; sed arctius se regulis quotidie ligans, ligamen obedientiae et religionis ac disciplinae, summam libertatem reputabat. Denique, cunctis prodesse curans, aliorum potius utilitati et Dei plane voluntati deservire semper pro viribus obnixe curavit.

Heu, nos tanti viri pro nostris peccatis iacturam fecimus! Ipse cum Deo suorum laborum praemia iam tenet, ut credere par est.

Haec breviter de Patre nostro charissimo scribere potui R.ae V.ae Obsecro parcat negligentiis et pigritiae meae, et in suis sacrificiis et orationibus meminerit huius sui servi inutilis in Domino, faciatque huius epistolae exemplar, si libuerit, ad alia Provinciae collegia transmitti, ut in huius Patris nostri obitu felicissimo Patres et Fratres nostri aedificentur, et ille bonorum omnium munerum singularium largitor, Deus, sine fine glorificetur. Amen.

Datae Romae 20 die Novembris anno 1575.

R.ae V.ae servus indignus in Xpo.,

JOANNES FERDINANDUS.

Harum exemplar primum, ut putatur, asservatur in bibliotheca collegii Halensis Societatis Jesu [6].

---

[6] Eadem manu, ac epistola, exarata fuit praecedens annotatio.

II

DE RATIONE THEOLOGIAE

ET SACRAE SCRIPTURAE DOCENDAE [1]

DE STUDIO THEOLOGIAE

Triplicem in Societate theologiam tradendam esse Constitutiones dicunt: Scholasticam, Scripturam, et Moralem, quam positivam vocant. Est autem non unus omnibus, sed suus cuique tradendae modus accommodatus. Alios alia praeceptores, alios auctores, aliud tempus, aliam docendi rationem, alias exercitationes, alios denique auditores postulat.

DE SCHOLASTICAE PRAECEPTORE

Scholasticae theologiae Praeceptor et natura esse debet ingenio acuto, acri, perspicuo, iudicio vero minime levi, minime temerario, firmo, intelligenti, et studio latinae, graecae hebraicaeque linguae non ignarus, ne aut sordide aut ridicule loquatur, aut linguarum ignoratione minus fortiter contra haereticos, plerumque linguis armatos, pugnare possit ; in omnibus vero philosophiae partibus versatus sit, ut vel philosophiam docuerit aliquando (quod magis optandum est), vel magna certe cum laude docere possit. Multo vero magis in omnibus theologiae partibus exercitatum eum esse necesse est : primum quidem in litteris sacris, qui omnis theologiae fons est, ut possit Scripturis haereticos refutare ; deinde eadem de causa in conciliorum decretis et veterum doctorum libris ; in dogmatibus ecclesiasticis ; in sacris historiis, unde petenda sunt saepe argumenta ; ad extremum in scholasticis auctoribus tam diligenter, ut omnes, aut plerosque eorum, de quaque re, sententias cognitas habeat; in uno autem aliquo, ut D. Thoma, diligentissime sic prorsus, ut perdidicerit.

DE AUTHORIBUS

D. Thomas in primis in nostris scholis explicandus videtur, et quia id Constitutiones nostrae praescribunt, et quia omnium

---

[1] Ex cod. *Instruct., an. 1577-1596,* ff. 92-94. Aliud extat exemplum in eodem codice, ff. 160 et 161. Quoniam hoc monumentum P. Maldonati nuper ad nostras manus pervenit, ideoque suo proprio loco inseri non potuit, ne tanti viri sententia in ratione facultatis theologicae edocendae lectorem defraudaremus, in hac appendice illud edendum existimavimus. Inscriptionem praecedentem addidimus, cujus loco haec habentur in apographo: «De ratione theologiae docendae. De studio theologiae. P. Joannis Maldonado.»

scholasticorum praestantissimus est, et quia eius doctrina magis ab Ecclesia probata quam aliorum. Sed non videtur ita sequendus, ut non liceat ab eo nonnullis in rebus dissentire.

DE TEMPORE

Tempus quoque, quo theologia scholastica doceatur, Constitutiones sex annos esse volunt, quod nullo modo videtur esse minuendum, sed rogandus potius R. P. N. Generalis ne permittat ut quisque, sive nostrae Societatis sine externus, minore tempore in nostris scholis doctor fiat, neve quisque nostrorum professus, nisi audita diligenter et magno cum fructu per quatuor annos theologia, et adhibitis prius exercitationibus, quae in Constitutionibus praecipiuntur.

In integris collegiis duae quotidie praelectiones scholasticae theologiae videntur esse necessariae: una quidem mane per unam horam, altera vesperi per horam alteram, praeter unam horam repetitionum separatam, ita ut auditores tres in scholis horas quotidie consumant. Praeceptores vero poterunt materiam sic inter se distribuere, et, cum opus erit, resecare, ut quatuor annis, quemadmodum Constitutiones jubent, totum theologiae cursum absolvant.

DE RATIONE DOCENDI

Docendi ratio ea videtur esse optima, quae ad consequendum finem theologiae maxime sit accommodata. Finis autem theologiae scholasticae est religionem defendere, haereses refutare, bonos mores formare, pravos corrigere, de divino deque ecclesiastico iure consulentibus dare responsa, concionari, confessiones audire. Praeceptor ergo theologiae optime docebit, si earum rerum, quae ad conservandam religionem, haereses vero refutandas, necessariae sunt, primam curam habeat, easque diligentissime, doctissime, copiosissime tractet; 2.ª vero illi cura morum sit; 3.ª ut auditores ad concionandum et ad confessiones audiendas; 4.ª ut ad danda consilia aptos ac prudentes efficiat; 5.ª earum quaestionum esse debet, quae, etsi parum admodum ad hunc finem iuuare videantur, tamen et habent aliquid doctrinae, et ingenium utiliter exercent. Illas vero quaestiones, quae aut a theologia prorsus alienae sunt, aut plus habent curiositatis quam emolumenti, omnino praetermittat. Denique tantum in unaquaque re operae, tantum studii, tantum laboris, tantum temporis debet ponere praeceptor, quantum eius rei dignitas utilitasque postulabit. Habito rerum delectu, magnopere curare debet, ne in quaestionibus, de quibus aget, vel argumentorum multitudine, vel confusa opinionum varietate dubios relinquat auditorum animos,

sed omnibus in rebus iudicium adhibeat certum, firmum, deliberatum, quod auditores sequi possint, et quidem ita adhibeat, ut quasi libra suum cuique rei iustum pondus attribuat, expensisque momentis argumentorum, sententiam ferat de sententiis : quae sit fides, quae opinio, quae ad fidem, quae ad opinionem propius accedant, quae haeretica propositio, quae haeresim sapiens, quae male sonans, quae temeraria, quae periculosa, quae nova, quae probabilis, quae vera. Hoc enim illud est iudicium, in quo qui excellit, verus praeceptor est. In rebus difficilioribus varias opiniones earumque argumenta recitare debet (pars enim eruditionis est scire quid quisque de quaque re senserit); deinde, quam probabilissimam esse judicaverit, confirmare, caeteris refutatis. Sed id faciet cum delectu et quatenus ad propositum finem satis sit. Res difficiles non refugiet ; sed etiam maiore potius cura, facilitate, perspicuitate et pluribus exemplis enucleabit. Partietur autem distribute res, eaque ratione ac via tractabit, ut auditores totam theologiae effigiem singulaque membra, usque ad minimas partes, habeant omnino comprehensa. Omnibus rebus explicandis, quantam poterit, maximam facilitatem, perspicuitatem et acrimoniam adhibebit; quibus rebus, maxime tribus, auditores allici tenerique solent. Caveat ne longus sit, in rebus praesertim non necessariis; ne lentus vel tristis in docendo, ne nauseam auditoribus forte moveat ; sed citatus, hilaris ac vehemens, ut semper auditorum animos attentos et erectos habeat. Siquidem D. Thomam explicabit, nihil dictabit, quod apud D. Thomam vel apud Caietanum sit, nisi aliquid sit eiusmodi, ut brevi aliqua annotatione explicandum esse videatur. Dictabit autem breviter Scripturae sacrae et veterum authorum testimonia, aliorum scholasticorum opiniones, rationes, si quas praeter eas, quae sunt apud D. Thomam et Caietanum, novas vel ad probandum vel ad confutandum adduxerit. Animadvertet ex auditorum vultu num ii, qui aliquid habent ingenii, intellexisse, quod dicit, videantur, neque ante progrediatur, quam bene intelligant. Afficiat auditores ad pietatem bene et ad eas opiniones, quae magis erunt cum pietate coniunctae, tum etiam ad D. Thomam, quem illis interpretabitur. Denique formabit in auditorum animis iudicium illud, quod in praeceptore ipso oportere esse diximus. Hic enim maximus est auditionis fructus, ut auditor praeceptor esse possit, quod tunc consequetur, cum iudicium habebit efformatum atque maturum ; hac enim re maxime praeceptor a discipulis distinguitur.

DE EXERCITATIONIBUS

Exercitationes vero, quanto plures erunt ac utiliores, tanto doctiores efficient auditores. Septem autem videntur esse neces-

sariae: Prima est, ut finitam praelectionem et recentem adhuc, vel in ipso gymnasio vel alibi repetant, quoad recte omnia intellexerint et memoriae mandaverint; 2.ª, ut alia hora eiusdem diei iterum repetant deque ea disputent in schola aut alibi, praesente praeceptore; 3.ª, ut die sabbathi aut festis diebus disputent in schola aut alibi, praesidente praeceptore, per duas horas; 4.ª, ut singulis mensibus celebriores disputationes habeant per dimidium diem, ubi non solum discipuli, sed etiam praeceptores disputent; 5.ª, ut singulis quoque annis, ante studiorum renovationem generalem, per unum aut alterum diem cum quanta maxima fieri poterit celebritate disputationes sustineant; 6.ª, ut praelectiones aliquando de rebus privatim domi habeant, ut paulatim in praeceptores efformentur; 7.ª, ut quaestionem aliquam scripto tractent et praeceptori corrigendam praebeant: ut discant scribere non opus erit.

DE AUTHORIBUS

Auditores theologiae primum quidem ingenio et iudicio valere oportet; deinde philosophos esse; 3.º loco aliis curis non distrahi; 4.º assiduos esse atque constantes, ut tanto difficilius ante 4.ᵐ annum a theologiae, quam ante 3.ᵐ a philosophiae cursu discedant, quanto magis est necessaria latiusque patet theologia quam philosophia. Postremo diligenter audire et 7 illa exercitiorum genera praestare, quae supra notata sunt.

DE SCRIPTURA

In eo, qui divinas Litteras interpretatur, ea omnia, quae in scholasticae theologiae magistro requisivimus, et quidem plenius, cumulatius, excellentius esse debent. Praeterea trium linguarum non vulgaris, ut in illo, sed perfecta cognitio et splendor orationis gratiaque dicendi maior, geographiae et profanarum etiam historiarum notitia, usus etiam profanos authores interpretandi, et linguam unam in alteram convertendi, et magna quaedam ac naturalis sagacitas ingenii ad faciendas tenuissimas coniecturas, ex quibus multorum locorum intelligentia saepe dependet, summa diligentia, patientia ad conferendum locum loco, verbum verbo, syllabam syllabae, apicem apici, pene incredibilis. Illud etiam est maxime necessarium, ut cum sit graecus et hebraeus lingua, sit animo latinus, id est, non graecorum et hebraeorum admirator. Ut enim alii earum linguarum inscitia, ita alii nimia earumdem admiratione in Scripturis interpretandis errare solent.

DE AUTHORIBUS

Ubi duo erunt, qui sacras Litteras doceant, alter vetus, alter novum Testamentum interpretetur. Vbi autem unus tantum, is

uno anno vetus, altero novum explicare poterit; sed ex novo quidem omnia, ex veteri vero Genesis, Job, Psalmi, Proverbia, Ecclesiastes, Cantica Canticorum, Prophetae enarrari debent; caeteros veteris Testamenti libros poterit hebraice, qui eam docebit linguam, interpretari.

DE TEMPORE

Tempus, quo Scriptura discenda est, vitae termino finiri debet. Tempus autem, quo audienda, non videtur brevius 4 annis esse posse, ut duobus annis vetus, totidem novum testamentum audiatur; quod non satis est ut auditores Scripturae scientiam assequantur, sed ut, in eam introducti, studendi interpretandique rationem discant. Danda est autem Scripturae praelectioni una hora quotidie, repetitioni vero minimum dimidiata.

DE RATIONE

Primo loco, qui Scripturam interpretatur, agere debet de lectione, si ea sit varia aut minus emendata. Deinde de versione; qua in re auctoritatem semper versionis nostrae conservabit, docebitque quomodo noster interpres hebraice vel graece legisse videatur: ut, si legerit Sapientiae, 4.°, 19; *Disrumpet illos inflatos sine voce,* dicet nostrum interpretem non legisse πρήνους, ut nunc est, sed πρήσους; neque αφρόνους, ut nunc in exemplaribus graecis est, sed ἀφώνους. Deinde, si corrupta versio sit, emendabit, tum ex fontibus, tum ex aliis latinis exemplaribus. Ut si invenerit, Sap. 5, 22: *Tamquam habenae curvato arcu nubium,* dicet legendum esse, ut graece est, καὶ [ὡς] ἀπὸ εὐκύκλου τόξου [τῶν] νεφῶν, et sic in aliis emendatioribus latinis legitur, et sicut sensus ipse requirit: *Tamquam a bene curvato arcu nubium* [2]. 3.° loco proponet omnes litterales sensus omnium authorum in locis tantum difficilioribus et singulorum rationes. 4.° loco interpretabitur litteralem sensum iuxta versionem nostram, probabitque melius nostrum interpretem quam alios sensum reddidisse. 5.° Magno iudicio, consulta prius fide catholica, deinde hebraicis graecisque exemplaribus adhibitis, collatis aliis Scripturae locis, lectisque semper optimis commentariis, verum sensum enucleabit. 6.° Videbit ecquod ecclesiasticum dogma ex eo loco confirmari possit, idque faciet accuratissime, inductis aliis ad eam rem Scripturae locis. 7.° Scire debet num haeretici eo loco ad probandum errorem aliquem suum

---

[2] Optime haec notat Maldonatus; nam correctio Clementina, quae sensum graecum et verum restituit vulgatae latinae, facta fuit anno 1592, id est, post mortem P. Maldonati, qui diem supremum obiit anno 1587.

abuti soleant, eorumque interpretationem, lectionem versionemque diligentissime refutabit. 8.° Scripturae sensum ad mores accomodabit, adhibitis aliquando paucissimis quidem, sed lectissimis allegoriis, iisque in sensu ipso litterali quodammodo natis. 9.° Caveat, cum litteralem sensum vestigabit, ne nimium hebraeorum punctis vel rabinorum interpretationi tribuat, divinetque, sublatis punctis, quomodo vel noster, vel septuaginta, vel alii antiqui interpretes legerint, cum puncta non essent. 10.° Denique fugiat vulgare vitium, ne ad quaerendas allegorias vel scholasticas subtilitates vel ad concionandum evagetur; sed haereat semper in loco et in sensu litterali, quo invento, asperget, si volet, eleganter aliquam allegoriam. 11.° Vetus testamentum per novum, ut docet B. Augustinus, et novum per vetus, quoad eius fieri poterit, explicabit. 12.° Si quid dictare volet, id faciet paucissimis et clarissimis verbis.

DE EXERCITATIONIBUS

1.ª ese debet auditio; 2.ª, repetitio, eaque frequentissima; 3.ª, nonnullos libros, ut Psalmos et Proverbia, memoriae mandare; 4.ª, disputare, de iis praesertim locis, quibus vel probantur ecclesiastica dogmata, vel haeretici suos errores asserunt; 5.ª, praelectio private habita; 6.ª, scriptio.

DE AUDITORIBUS

Auditores magis idoneos ut Scripturam, quam ut scholasticam theologiam audire possint, esse oportet. Nam et meliore iudicio, et aetate prouectiores, et in scholastica theologia magis versati sint, necesse est, et ut maiorem linguarum et aliarum rerum cognitionem habeant.

DE CASIBUS CONSCIENTIAE

Praeceptor, qui casus conscientiae docturus sit, magno in primis iudicio et prudentia esse debet, et ingenio non inquieto, non vago, non incerto. Deinde, in ea parte theologiae, quae moralis est, et in summis, quae de hac re scriptae sunt, valde versatus, et, si fieri poterit, non librorum tantum, sed etiam negotiorum usum habens, quique de rebus omnibus dubiis, quae in confessionibus occurrunt, ociose ac meditate constituerit, quid teneri, quid dici, quid responderi debeat.

DE AUTHÒRIBUS

Author aut nullus explicandus, aut qui brevissimus erit vel clarissimus, ut Bartholomaeus Fumus.

DE TEMPORE

Tempus docendi videntur esse omnes dies festi, ubi id fieri potest; sin minus, unus aut alter dies hebdomadis, quo commodissime possint auditores convenire.

DE RATIONE

Doceri debet breviter, resolute, distincte, traditis generalibus regulis, quibus non solum quaestio proposita, sed multae aliae consimiles enodari possint. Opiniones variae non debent nisi raro recitari; argumenta vero ad probandum sententiam, quae sequenda est, non omnia afferenda, sed ea tantum, quae veluti fundamentum et bases sunt. Distinctiones adhibendae sunt dilucidae ac plenae, quibus omnia, quae possunt accidere, conprehendantur. Exempla non fingenda, sicut in aliis disputationibus, sed ex iis, quae frequenter fiunt, sumenda sunt. Praelectio saepe ac saepius et a praeceptore et a discipulis repetenda. Nihil dictandum; haec enim scientia non scripto, sed memoria teneri debet, quamquam auditòres poterunt memoriae causa aliquid cursim excipere.

DE EXERCITATIONIBUS

1.ª erit, repetitio quam frequentissima. 2.ª Auctores saepe de ea re lectitare et pene ediscere. 3.ª Audire frequenter confessiones. 4.ª Conferre discipulos cum discipulis, et alios interrogare, alios respondere.

DE AUDITORIBUS

Auditores esse debent omnes presbyteri, omnes theologi, omnes, qui intra duos annos sacerdotes futuri sunt.

III

P. Alphonsus Salmeron

P. Claudio Aquavivae, Praeposito Gener. S. J.

Neapoli 1 Septembris 1583.

Epistola, in qua suam profert sententiam circa rationem tenendam in theologia et philosophia docendis. Archetypum habetur in cod. *De rat. stud.*, ff. 30 et 31, ut jam diximus supra, pag. 15.

Edita est gallico sermone in recensione Patrum Parisiensium S. J., cui titulus «Études» (a. 1864, t. III, pag. 557), et inde a P. Dominico Palmieri desumpta, et in tractatu *De Deo creante et elevante,* pag. 781, iterum edita. Non omnino integra ibi prolata fuit, nec cum archetypo illa versio concordare videtur in nonnullis, licet, ad sensum quod attinet, variantes non majoris momenti aestimari debent.

IV

LOCA VARIA

AD STUDIORUM REGIMEN SPECTANTIA [1]

CHRONICON P. POLANCI

Nihil particulatim de eo dicendum ducimus, quia initio singulorum collegiorum, singulis annis ea, quae ad studia pertinent, pertractat.

LITTERAE QUADRIMESTRES

TOMO I, pag. 169 ad calcem: «Mei confratres in studiis magnam adhibent diligentiam, eumdem servantes ordinem, qualem ad longum aliquando scripsi.» (P. Kessel, Colonia 20 Aug. 1549.)

Ibid., pp. 349-358. Epistola P. Annibalis de Coudreto cum ratione studiorum Messanensis collegii. (Messana 14 Julii 1551.)

EPISTOLAE P. NADAL

TOMO I, pp. 120 et 121. «Gli essercitii nostri in littere sonno... Si serua il modo di Pariggi.» (Messana Decembri 1551.)

EPISTOLAE MIXTAE

TOMO I, pp. 587-593. «Prima studiorum constitutio» Patavini collegii.

---

[1] Non fert animus omnia adducere loca, in quibus de studiis quomodolibet sermo habeatur; sed illa tantum indicare, ubi de ratione et ordine completo studiorum alicujus collegii mentio, quantumvis generaliter, fiat. Opera, unde hujusmodi loca decerpimus, sunt *Monumenta historica S. J.*, et *Cartas de San Ignacio de Loyola* (Madrid, 1874-1889).

—TOMO IV, pp. 643 et 644. «Quanto á la manera de proceder en las scuelas, el rey se remite en todo á nuestras reglas quedando exempto todo nuestro collegio... Acerca de todo esto guardaremos la orden que V. P. nos quisiere dar, y entretanto haremos lo que supiéremos, conforme á las constituciones y reglas que tenemos; y será necesario que V. P. nos mande reglas acerca de cómo se han de haber los lyentes de las artes, porque hasta ahora no tenemos más que las que tocan á humanidad.» (P. Miron, Ulyssipone 4 Maji 1555.)

Ibid., p. 781. «La copia de los estatutos que hastagora ha hauido en el collegio real, mando á V. P. para que los vea, y assí también la institutión del collegio mesmo y el regimento de las artes que se hizo después. Todo esto no lo mando para más que, si V. P. le paresce bien alguna regla dellos, la tome. Acá estamos aguardando por las reglas de las vniuersidades de la Compañía, y assí quiere el rey que no nos obliguemos á guardar otras reglas que las nuestras; y por no ser venidas, no se haze el contrato de la donatión del collegio.» (P. Miron, Ulyssipone 25 Augusti 1555.)

CARTAS DE SAN IGNACIO DE LOYOLA

TOMO VI, pp. 455-461. «Istruzione per il collegio di Praga.» 12 di Febraio 1556.

Ibid., pp. 462-464. «Istruzione particolare per le persone che vanno a Praga.»

Ibid., pp. 499-512. «Instruzione pel collegio che si manda ad Ingolstadio.» Romae, 1556.

Vide quae de hoc scripto dicimus supra, pag. 758, annot. 2.

V

INSTRVTTIONI PER I MAESTRI

E CONSUETUDINI CHE SI OSSERUANO NELLE CLASSI DALLA RETTORICA IN GIÙ INCLUSIUE

Exstat in *cod. Rom. stud. II,* ff. 368-401, italicum apographum, et in ejus margine, Patris Brunelli manu, haec sunt notata: «Raccolte per ordine del P. Agostino Justiniano, rettor del collegio Romano circa l' anno 1589, et gran parte son inscrite negli ordini stampati, altre son' abrogate, altre son' proprie del Collegio.» In eodem codice, ff. 190-200, aliud habetur exemplum, sed non adeo completum et perfectum; desiderantur enim in illo fere integra capita I, III et IV.

Altera pars huius scripti habetur in eodem codice, ff. 332-345, et hanc exhibet inscriptionem:

ORDINI DE STUDII NELLE SCUOLE SUPERIORI, CIOÈ THEOLOGIA, CASI ET FILOSOFIA; cui titulo haec addidit Pater Brunelli: «secondo la praxi del 1590 nel Collegio Romano, raccolti dal P. Agostino Giustiniano allora rettore.»

Licet hoc monumentum, utpote post annum 1586 scriptum, ad nostram collectionem non spectet, illius tamen mentionem faciendam duximus, quia aliquam forte utilitatem afferat, iis praesertim, qui rebus collegii Romani illustrandis dant operam. In margine autem indicatur, ad quem Visitatorem vel Praepositum provincialem singula decreta vel ordinationes sunt referenda; quorum praecipui sunt PP. Fabius de Fabiis, Joannes Carminata et Sebastianus Morales.

INDICES

I

AUCTORES ET LIBRI

QUORUM TESTIMONIA IN HOC VOLUMINE PROFERUNTUR [1]

---

[1] In hoc indice continentur: 1) opera in toto volumine nominatim laudata, ceu textus aut libri in singulis scholis explicandi; 2) libri et auctores, qui ad illa opera illustranda in his monumentis commendantur; 3) libri et auctores, de quibus ipsi in annotationibus mentionem fecimus.

Quando inscriptio operis in monumentis non exprimitur, nomen saltem auctoris afferimus.

CASSIANUS, Joannes.
CATO, Dionysius.—Disticha de moribus.
CATULLUS, C. Valerius.—[Citatur ut emendetur.]
CICERO, v. TULLIUS CICERO.
CICERONIS (vel incerti auctoris) Rhetoricorum ad Herennium libri quatuor.
CLENARDUS, Nicolaus.—Institutiones linguae graecae. Lugduni, M.D.LVII.
CODRETUS, P. Annibal. — De primis latinae grammatices rudimentis libellus.
COLUMNA (Colonna), Aegidius, O. S. Aug.—De anima [Comment. in Aristot.]. Venetiis, 1496.
CONIMBRICENSIS, v. Ars metrica.
CORNELIUS GALLUS, Asinius.—[Citatur ut purgetur.]
CORNELIUS nepos, Aemilius Probus. —De virorum excellentium vita.
CORNELY, Rudolphus, S. J.—Historica et critica introductio in U. T. libros sacros. Vol. I. Introductio generalis. Parisiis, 1894.
CURTIUS RUFFUS, Quintus.—De rebus gestis Alexandri Magni libri.
CYPRIANUS, sanctus.
DEMOSTHENES. — Orationes.—Oratio... contra Leptinem.—2.ª et 3.ª Philippica.
DESPAUTERIUS (van PAUTEREN), Joannes.—Joannis Despauterii, Ninivitae, Commentarii Grammatici.—Jo. Despauterii Rudimenta, Ars epistolica, Ars versificatoria Argentorati, MDXII.—Contextus grammatice artis Joannis Despauterii niniuite, in quo hec continentur; De generibus nominum, etc.
DIDYMUS (a S. Augustino citatus). Videtur esse Didymus ab Alexandria, caecus a quarto aetatis suae anno.
DIONYSIUS CARTHUSIANUS. — Aliquot opuscula.
DIONYSIUS HALICARNASSEUS.—De arte rhetorica liber.
DONATUS, Aelius. —De octo partibus orationis.—Donati ars grammatica. Separatim vero editae sunt diversae partes, scil.: De literis, syllabis, pedibus et tonis (1.ª editio).—De octo partibus Orationis (2.ª edit.).—Quibus adduntur: De barbarismo; de soloecismo; de caeteris vitiis; de metaplasmo; de schematibus; de tropis.
DURANDUS A S. PORCIANO, O. Pr.—In sententias theologicas Petri Lombardi commentariorum libri IV.
ERASMUS ROTERODAMUS, Desiderius.—Adagiorum chiliades tres ac centuriae fere totidem. Venetiis, 1508. Prima editio, multo brevior hac, edita fuit Parisiis, 1500, sub titulo: Desiderii Erasmi Roterodami veterum, maximeque insignium paraemiorum, id est adagiorum collectanea. [Vide VIVES]. —De octo partium orationis constructione libellus.—Liber utilissimus de conscribendis epistolis, continens artificium et praecepta in earum compositione observanda. — De duplici copia verborum ac rerum D. Erasmi Roterodami commentarii duo. Lugduni, 1535.
ERYTHRAEUS, Nicolaus.—Index Nicolai Erythraei, cujus verum nomen fuit Joh. Vittorio Rossi, ab Emmenessio primum, deinde a Moasvicio prolatus, tandem ab Antonio Maria Bassa ita emendatus et concinnatus

HURTER, H[ugo], S. J. — Nomenclator literarius recentioris theologiae catholicae. Tom. I-IV. Oeniponte, 1892-1899.

IGNACIO DE LOYOLA, san.—Cartas de San Ignacio de Loyola fundador de la Compañía de Jesus. Tom. I-VI. Madrid, 1874-1889.

JANDUNO, Johannes de. — Quaestiones super tres libros de anima Aristotelis. Venetiis, M.CCCC.LXXIII. — Iendonus [*sic*], Johannes. Quaestiones super libros physicorum Aristotelis. Venet., 1488.

JAVELLUS, Chrysostomus, O. Pr.—In octo libros physicorum [Aristotelis]. —In tres libros de anima.

JOANNES CHRYSOSTOMUS, sanctus.—[Citantur aliquot orationes.]

JOANNES DAMASCENUS, sanctus.—De orthodoxa fide libri 4.

JORDANUS, v. NEMORARIUS.

JUSTINUS, histor. vetus (etiam vocatus Justinus Frontinus, et Marcus Junianus Justus).—Historiarum Philippicarum libri XLIV.

JUVENALIS, Decimus Junius. —[Citatur ut emendetur.]

LACTANTIUS.

LAËRTIUS, Diogenes.—[Citatur tantum inter auctores variae eruditionis.]

LEDESMA, Didacus de, S. J.—Grammatica, brevi et perspicua methodo comprehensa, ad usum Collegii Romani, Societatis Jesu. Venetiis, MDLXIX.

LEFÈVRE, v. FABER STAPULENSIS.

LEO I, sanctus, cognomento «Magnus».

LILIUS (LILY), Gullielmus.—Brevissima institutio seu ratio grammatices cognoscendae. Londini, 1513.

LINACER (LINACRE), Thomas.—De emendata Latini sermonis structura libri VI. Londini, 1524.

LIVIUS, Titus.—Historiarum ab Urbe condita libri XLV.

LOARTE, P. Gaspar, S. J.—[Commendantur scholasticis ejus opera ascetica, quae vide apud SOMMERVOGEL, Bibliothèque, t. 4, col. 1879-1886.]

LOMBARDUS, Petrus, «Magister sententiarum» dictus. — Sententiarum libri IV.

LOYOLA, v. IGNACIO DE LOYOLA.

LUCANUS, M. Annaeus.—Pharsalia.

LUCIANUS SAMOSATENSIS. — Dialogi mortuorum.

LUDOLPHUS (alias LANDULPHUS) CARTHUSIANUS.—Historia Vitae Christi ex quatuor Evangelistis.

MAFFEI, Raphaël, Volaterranus a patria dictus.—[Citatur tantum inter auctores variae eruditionis.]

MANUTIUS, Aldus.—Elegantiae seu phrases latinae linguae.

MANUTIUS, Paulus. — Antiquitatum romanarum liber.

Margarita poëtarum.

MARSILIUS (MARCELIUS) de Inghen.—Quaestiones in lib. de generatione et corruptione. 1504.

MARTIALIS, M. Valerius.—Epigrammata, paucis admodum vel adjectis, vel immutatis nullo Latinitatis damno, ab omni rerum obscoenitate, verborumque turpitudine vindicata. Romae, 1558.

PLINIUS, «senior» dictus (Caius Plinius Secundus).—Historiae Naturalis libri XXXVII.
PLUTARCHUS. - De placitis Philosophorum.
POLITIANUS (POLIZIANO), Angelus.—Miscellaneorum centuriae ad Laurentium Medicem praefatio. Florentiae, M.CCCC.LXXXIX.
PORPHYRIUS.—Aristotelis praedicamentorum lib. I.
PRISCIANUS CAESARIENSIS.—Prisciani volumen de octo partibus orationis: de constructione: de duodecim carminibus: de accentibus: de numeris, ponderibus et mensuris.—Venetiis, 1470.
PROPERTIUS.—[Citatur ut emendetur.]
PROSPER ab Aquitania, Sanctus, Regiensis (Regii Lepidi) episc.
PTOLOMAEUS, Claudius.— Almagestum (Coelestium motuum pertractationis libri XIII).
PURBACHIUS, Georgius.—Theoricae novae planetarum Georgii Pvrbachii, astronomi celebratissimi, de sole, etc.
QUINTILIANUS, Marcus Fabius.—Institutionum oratoriarum lib. XII. Romae, 1470.
REGIOMONTANUS, v. MONTE REGIO.
REIFFENBERG, P. Fridericus, S. J.—Historia Societatis Jesu ad Rhenum inferiorem. Tom. I. Coloniae Agrippinae, M.DCC.LXIV.
RHODIGINUS, Ludovicus Caelius. —De annulorum vi, et lapillorum potestate mirabili.—Lectionum antiquarum libri sexdecim. Venetiis, 1516.
SACCHINI, P. Franciscus, S. J.—Historiae Societatis Jesu pars secunda. Antverpiae, M.DC.XX.
SALLUSTIUS, Caius Crispus.—Bellum Catilinarium, sive de conspiratione Catilinae.— Jugurtha, seu bellum jugurthinum.
SCALIGERUS. — Julii Caesaris Scaligeri, viri clarissimi, Poëtices libri septem. 1561, sine loco.
SCHMIDL, P. Joannes, S. J.—Historiae Societatis Jesu Provinciae Bohemiae pars prima, ab anno Christi MDLV. ad annum MDXCII. Pragae, 1747.
SCOTUS, Joannes Duns, O. S. Fr.
SENECA, Lucius Annius.— Opera moralia; Marcii declamationes et Lucii epistolae. Tarvisii, 1478.—Tragoediae.
SEVERINUS BOËTIUS, Anicius Manlius Torquatus.—De Sancta Trinitate ad Symmachum. —De duabus naturis et una persona Christi adversus Eutychen et Nestorium.—De Topycis.
SIMPLICIUS. — Commentaria in tres libros Aristotelis de anima. Venetiis, 1527.
SIPONTINUS, v. PEROTTUS.
SOCHER, Antonius, S. J.— Historia Provinciae Austriae Societatis Jesu. Pars Prima. Ab exordio Societatis ejusdem ad annum Christi M.D.XC. Viennae Austriae, M.DCC.XL.
SOCRATES.
SOMMERVOGEL, Carolus, S. J.—Les Jésuites de Rome et de Vienne en 1561. Bruxelles, 1892.

II

INDEX

PERSONARUM ET LOCORUM

A

B

C

D

E

F

K

L

M

N

Q

R

S

T

III

INDEX GENERALIS

MONUMENTA ITALIAE

MONUMENTA LUSITANIAE

Catalogi librorum, qui explicantur in Lusitania.

MONUMENTA GALLIAE

MONUMENTA GERMANIAE

MONUMENTA AUSTRIAE

MONUMENTA BELGII

APPENDIX

ERRATA PRAECIPUA

Pag.	*14, lin.* 28,	Monumenta	*lege*	Documenta
»	*350*, » 24,	diuinitate	»	diuinatione
»	*361*, » 5,	sed graeca,	»	sed graeca, [ab eo,]
»	*492*, » 17,	Apollinarii	»	Apollinaris
»	*702, annot. 3*,	Gulielmo... amicissimo	»	Gulielmi... amicissimi

N. B. Tabula de studiis, a P. Ledesma confecta, inter pp. 344 et 345 collocetur.